

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin
Moderní hospodářské a sociální dějiny

Disertační práce
Mgr. Šárka Mašková Janotová

Proměny mlynářského řemesla na Sedlčansku
mezi lety 1848 a 1938

Transformation of the mill trade in Sedlčany
region between 1848 and 1938

Vedoucí práce
Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Kňovičkách dne 4. května 2020

Podpis

Poděkování

Disertační práce vznikla za pomoci a podpory celé řady lidí, jejichž výčet by byl dlouhý. Měla jsem to štěstí, že po celé roky mých studií a badatelské práce mě podporovala jak moje rodina, tak i řada přátel. Ostatně mnoho přátel jsem při psaní disertační práce také našla, a to zejména v řadách badatelů věnujících se mlýnům. Vedle mnoha archivářů, historiků a muzejních pracovníků mi byli při vzniku práce nápomocni i lidé, jejichž činnost přímo souvisí s mlynářským provozem. Velké poděkování patří také mým kolegům z doktorského studia Moderních hospodářských a sociálních dějin.

Jmenovitě bych ráda poděkovala svému dlouholetému školiteli Prof. PhDr. Ivanu Jakubcovi, CSc. z Ústavu hospodářských a sociálních dějin. Bez jeho pomoci a podpory by tato práce zcela jistě nevznikla. Jeho kritické připomínky a věcné rady byly stejně tak důležité jako jeho nadhled a lidský přístup.

Mé další poděkování patří mé dceři Tatianě za to, že první roky svého života trpělivě snášela mé pracovní vytížení a že se ho při mnoha vycházkách po mlýnech statečně účastnila.

Abstrakt

Cílem disertační práce je na příkladovém regionu soudního okresu Sedlčan v letech 1848–1938 zachytit vývojové trendy proměny mlynářského řemesla v moderní mlynářský průmysl. Mlynářství bylo ovlivněno celou řadou technologických změn, které již byly v minulosti popsány. Zásadní jsou však i dosud opomíjené legislativní změny vycházející z obecného hospodářského a politického klima. Právě ty měly zásadní vliv na postavení mlýnů, ale i mlynářů. Práce je členěna na tři časová období, v nichž je zohledněn rámec stávajícího státního uskupení a následně samotný region Sedlčanska.

Klíčová slova: Mlýny, mlynářství, Sedlčansko, české země, industrializace, hospodářské dějiny, sociální dějiny, protoindustrializace, první světová válka, první republika, společenstva, obilní monopol, kontingence, hospodářský nacionalismus.

Abstract

The aim of the doctoral thesis is to describe the development trends of the transformation of miller's trade into modern miller's industry on the example of the judicial district Sedlčany in years 1848–1938. Miller's trade has been influenced by many technological changes, which were already described in the past. The legislative changes based on the economic and political climate, which have yet been ignored, are also essential. These changes had a crucial influence not only on the status of mills, but also on the status of millers. The thesis is divided in three time periods, in which the frame of the state formation and also the Sedlčany district itself were taken into account.

Keywords: Mills, miller's trade, Sedlčany district, Czech countries, industrialisation, economical history, social history, proto-industrialization, the First World War, the First Czechoslovak Republic, communities, wheat flour monopoly, economic contingents, economic nationalism.

Obsah

1. Úvod a metodologie.....	7
2. Rozbor pramenů a literatury.....	13
2.1. Starší archivní prameny a katastry.....	13
2.2. Moderní archivní prameny.....	19
2.3. Dobová literatura a tisk.....	27
2.4. Legislativní a statistická literatura.....	30
3. Období 1848–1914.....	32
3.1. Vyvázání z poddanských povinností po roce 1848.....	32
3.1.1. Vyvázání mlýnů na Sedlčansku.....	35
3.1.2. Vyvázání v 70. letech 19. století.....	47
3.2. Od cechovního zřízení k živnostenskému zákonu.....	50
3.2.1. Cechovní zřízení.....	50
3.2.2. Živnostenský zákon.....	55
3.3. Společenstva.....	60
3.3.1. Zakládání společenstev na Sedlčansku.....	61
3.3.2. Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany.....	65
3.3.3. Smíšená živnostenská společenstva.....	72
3.4. Odborné mlynářské spolky.....	77
3.5. Mlynářství v číslech s ohledem na typologii mlýnů.....	90
3.5.1. Statistický přehled.....	90
3.5.2. Námezdní a obchodní mlýny.....	96
3.6. Mlynáři pod tlakem konkurence.....	103
3.7. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů.....	117
3.7.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku.....	130
4. Mlynářství za první světové války.....	153
4.1. Vstup do války.....	153
4.2. Válčný obilní ústav, monopolizace mlynářského průmyslu.....	162
4.3. Život ve mlýnech.....	170
4.4. Spolky v průběhu války.....	175
4.4.1. Společenstva sedlčanského okresu.....	179
4.5. Mlynářství jako učební obor, odborné školství.....	181
4.5.1. Mlynářští učni Sedlčanska.....	184
4.6. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů.....	186
4.6.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku.....	188
5. Období 1918–1938.....	198
5.1. Poválečný vývoj.....	198
5.1.1. Poválečný vývoj na Sedlčansku.....	206
5.2. Hospodářský a legislativní rámec mlynářského průmyslu ve 20. letech.....	211
5.2.1. Mlynářství řemeslnou živností.....	216
5.3. Hospodářský a legislativní rámec mlynářského průmyslu ve 30. letech.....	218

5.3.1. Obilní syndikát a obilní monopol.....	221
5.3.2. Kontingence mlynářského průmyslu.....	226
5.4. Odborné mlynářské spolky.....	233
5.4.1. Společenstvo mlynářů Sedlčany.....	242
5.5. Mlynářství jako učební obor, odborné školství.....	254
5.5.1. Mlynářští učni Sedlčanska.....	258
5.6. Mlynářství v číslech s ohledem na typologii a kapacitu mlýnů.....	265
5.6.1. Statistický přehled	265
5.6.2. Zaměstnanost v mlynářském průmyslu a majetkoprávní vazby.....	280
5.7. Technologický a hospodářský vývoj mlynářství.....	283
5.7.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku.....	284
6. Závěr	317
7. Prameny a literatura.....	323
8. Seznam tabulek	338
9. Seznam grafů.....	339
10. Obrazová příloha.....	340

1. Úvod a metodologie

Ve vývoji mlynářství, jakožto jednoho z hlavních oborů zpracovatelského průmyslu, který přímo souvisel se zemědělskou produkcí českých zemích, je možné nalézt řadu paralel s pivovarnictvím, cukrovarnictvím a lihovarnictvím. Hospodářský vývoj všech ovlivňovala vedle relativně předvídatelných či známých aspektů jako legislativy a technologického vývoje i samotná produkce zemědělství, která byla nepředvídatelná, suroviny měly omezenou trvanlivost. Pouze mlynářství však bylo ze své podstaty nepostradatelným oborem, jak se nejpálčivěji ukázalo v průběhu první světové války. V rámci krajinných možností historicky vznikaly mlýny v dojezdových vzdálenostech jednotlivých osad. V mnoha případech se jednalo o nejstarší kontinuální provozy na území Čech. Vzhledem k několikatisícovému množství mlýnů, v nichž pracovalo nezanedbatelné množství pracovníků, byť ve většině případů mlýnů šlo o majitele či nájemce, bylo mlynářství také významným zaměstnavatelem konkrétního zpracovatelského odvětví. Mlýnská produkce spočívala v případě českých zemích až do 19. století na množství mlýnů a jejich složení. Vedle panských mlýnů existovalo také velké množství poddanských mlýnů, a to zejména od konce 18. století. Přestože v druhé polovině 19. století a na začátku 20. století vznikají akciové a družstevní mlýny, které vytvářely zásadní část produkce mlýnských výrobků, nacházela se převážná většina mlýnů v majetku jednotlivých fyzických osob, nikoliv v kolektivním vlastnictví.

Mlynářství si v řadě případů udrželo svůj tradiční technologický ráz, ve kterém dokázalo fungovat, byť pouze jako šrotovník, až do druhé poloviny 20. století. Ostatně i v současnosti se mlynářství honosí častým označením tradičního českého oboru, se kterým se operuje minimálně od druhé poloviny 19. století. Mlynářství pochopitelně v Čechách tradičním odvětvím bylo, stejně jako ve všech evropských zemích závislých na obilnářské produkci. Jako takové je třeba zbavit mlynářství zažitých stereotypů, a naopak nahlédnout dosud méně reflektovaná hlediska. Vzhledem k uvedenému si následující práce klade za cíl zachytit procesy, které vedly nejen k modernizaci tohoto oboru, ale které ovlivnily hospodářský a sociální vývoj mlynářství vůbec.

Časové vymezení práce ohraničují roky 1848 a 1938. Vybrány byly s ohledem na svůj revoluční charakter, který sebou v obou případech přinesl celou řadu legislativních a správních změn. Problematika mlynářského průmyslu by si zcela jistě

zasloužila širší studie i v rámci kratších časových celků, jakými byly světové války, období hospodářských krizí, nebo naopak hospodářsky úspěšná léta začátku 20. století či 20. léta 20. století. S ohledem na to, že předkládaná práce má zachytit především strukturální změny přechodu tradičního mlynářství v moderní podnikání, je nutné ho studovat v delším časovém horizontu, a proto považuji období devadesáti let pro tento účel za ideální. Vedle technologických inovací mlýnů, ale i jejich proměn na jiné provozy, totiž zohledňuje aplikaci živnostenského zákona a vstup mlynářství do kapitalismu, který byl z pohledu mlynářského oboru významně regulován v průběhu první světové války i první republiky.

Začátek období definované rokem 1848 odkazuje na zrušení poddanství a možnost svobodného podnikání a nakládání s majetkem. Rok 1938 byl vybrán jako konec první republiky. Následující léta Protektorátu Čechy a Morava totiž přinesla pro mlynářství zásadní změny, které nesouvisely s volným hospodářstvím a které se promítly i do druhé poloviny 40. let 20. století.¹ Ty byly natolik složité a dalekosáhlé, že by nebylo vhodné práci o toto období rozšiřovat, a to zejména s ohledem na následné vysídlení Sedlčanska v roce 1943.

Region Sedlčanska, konkrétně soudní okres Sedlčany, byl vybrán jako příkladový region, který je zasazen do obecných hospodářských a legislativních změn českých zemí, zejména samotných Čech. Hranici oblasti na západní straně tvořilo koryto nejdelší české řeky Vltavy, které oddělovalo politický a soudní okres Příbram. Na jihu sousedil okres Sedlčany s politickým a soudním okresem Milevsko, na severu se soudním okresem Neveklov, politický okres Benešov. Ty mu byly také historicky i krajinou nejpodobnější, samozřejmě vedle soudních okresů Sedlec a Votice, které byly součástí sedlčanského politického okresu. Historicky se jedná o oblast Vltavského kraje na převažujícím lobkowiczském panství.²

Až do roku 1939, tedy do vzniku protektorátních oberlandrátů, potažmo zejména do roku 1943, kdy došlo k vysídlení části sedlčanského regionu a přesunu jeho úřadů, se jednalo o kompaktní české území.³ Sedlčansko, byť bylo blízkou

---

¹ Viz MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: České mlynářství ve stínu druhé světové války, in: Prozatímní sborník referátů ze semináře Vodní mlýny VI, Vysoké Mýto 2017, s. 41–52. <http://vodnimlyny.cz/upload/files/Downloads/33/VM%20VI.pdf> nahlíženo dne 3. března 2020.

² Viz RYANTOVÁ, Marie: Vrchnostenské hospodaření na panství Vysoký Chlumeč v 17. a na počátku 18. století. Příspěvek k dějinám českého velkostatku, České Budějovice 2014.

³ Viz ZOUZAL, Tomáš: Zabráno pro SS. Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války, Praha 2016; DOLEŽAL, Jakub: Střípky z mozaiky protektorátní společnosti: německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945), Příbram 2010.

lokalitou Prahy a protékala jí řeka Vltava, si po dlouhou dobu uchovalo svůj zemědělský ráz. Jednalo se o chudý region s řemeslnou produkcí, železniční trať z Olbramovic do Sedlčan vznikla až roku 1894. Úspěšných podniků, jejichž činnost by přesahovala hranice regionu, zde bylo jen několik a žádný, vyjma Pejšova mlýna na Lhotce (9), nejenže nepřetrval do současnosti, ale činnost všech trvala jen několik desetiletí. Z hlediska počtu mlýnů se však jednalo o jeden z nejsilnějších regionů Čech. V případě potoků Brzina a Mastník najdeme mlýn na každém cca 1,5 km toku, někdy i blíže. Budeme-li uvažovat o mlynářství jako o tradičním českém průmyslu, který byl závislý na místní zemědělské produkci, najdeme jen málo vhodnějších regionů, ve kterých bychom jeho povahu mohli zkoumat. Řada mlýnských zařízení v průmyslově orientovaných oblastech byla od druhé poloviny 19. století přeměňována na jiné provozy.⁴ Životnost mlýnských provozů byla v tomto ohledu na Sedlčansku již prvotním vzhledem do literatury a základních pramenů stabilnější.

Cílem předkládané práce je odpovědět na otázku, zda se tradiční mlynářství kontinuálně proměnilo v moderní průmyslový obor, či zda se jeho povaha proměňovala překotně, tedy spíše v rámci krátkodobých dílčích zásahů z vnějšku. Zde je nutné zohlednit nakolik a v jakém období docházelo k modernizaci mlýnů, dále zda se původní mlýny proměňovaly na jiné provozy. Nabízí se otázka energetického zdroje pro další podniky i běžnou sídelní zástavbu, a zda docházelo k výstavbě nových mlýnů, a pokud ano, nakolik byly tyto nové moderně vystavené provozy úspěšnější než ty původní, technologicky a stavebně inovované.

Uvažujeme-li nad tím, že se tradiční české mlýny jako protoindustriální objekty změnil v průmyslové podniky, je samozřejmě nutné změnit i pohled na samotné mlynáře. Mlynáři jsou v obecném povědomí dosud vnímáni jako jakási venkovská elita, o čemž svědčí zejména krásná literatura a dobový folklor.⁵ Bylo tomu ale skutečně tak, a pokud ano, uchovali si mlynáři vysoké společenské postavení i ve 20. století? Mlýnů továrního typu bylo v českém prostředí po celé námi sledované období daleko méně než běžných námezdních mlýnů, ale i samotné umělecké mlýny na venkově dokázaly s ohledem na relativně nízkou lidskou sílu semlít velké množství obilí. Mlynář si ve většině případů nebyl nucen a vlastně ani schopen zařídit a opravit

---

⁴ Viz FREIWILLIG, Petr: Od mlýnů k továrnám – výrobní stavby na Frýdlantsku, Liberec 2017.

⁵ K tématu nejnověji 185. číslo Časopisu Národního muzea, věnované mlynářské symbolice, jehož příspěvky zazněly dne 6. června 2016 na konferenci Mlynářská symbolika aneb 900 let mlynářského znaku. Viz Časopis Národního muzea. Řada historická, roč. 185/2016, č. 1–2.

mlýnské stroje. Nároky na něj však začaly být kladeny zejména ve finančních a úředních otázkách. Dalším z cílů práce je proto zjistit nejen to, na kolik se změnilo společenské postavení mlynáře, ale také to, zda vůbec výsostné postavení mlynářů v druhé polovině 19. století existovalo, a jaká váha mu byla přikládána.

Poslední otázkou, která se de facto vine celou prací, je otázka samotného postavení mlynářského průmyslu v rámci českých zemí. V obecném podvědomí se často nese představa o násilném konci mlynářského řemesla, který přinesl komunistický režim po roce 1948. Opomineme-li plošné uzavření mlýnů z konce roku 1941, případně jejich neobnovení roku 1945, pak skutečně pro řadu mlýnů znamenal definitivní konec až nástup komunistického režimu, často rok 1952. Nakolik však byl mlynářský průmysl v předešlých období úspěšný a nakolik splňoval předpoklady moderního industriálního oboru, je poslední otázkou, na kterou se pokusí předkládaná práce odpovědět.

Dějinám mlynářství a mlýnů se v současnosti věnuje řada badatelů. Samotné stavby mlýnů jako protoindustriální a industriální stavby si našly zejména v posledních dvou desetiletích své místo zejména mezi muzejníky a památkáři. Výzkum technologie, ať už s ohledem na vodní pohon, či samotné mlynářské stroje, dosáhl značné úrovně poznání. Vedle základních prací Ludka Štěpána a jeho spoluautorů⁶ je na úvod třeba zmínit pravidelně pořádané semináře Vodní mlýny, či rozsáhlou internetovou databázi Vodnimlyny.cz, které se snaží prohlubovat vědomosti o mlynářském oboru. I díky kolektivu podílejícím se na obou jmenovaných počinech vzniká kvalitní základ pro komplexní poznání tohoto řemesla a na něj navazujícího potravinářského průmyslu. Nejedná se však o první zájmové seskupení v Čechách, které se tímto oborem zabývá. Podobně tomu bylo i na začátku druhé poloviny 20. století, jak konstatoval genealog Václav Elznic na začátku 70. let minulého století: *„není tomu dávno, co se u nás utvořila iniciativní skupina badatelů, kteří si dali za úkol vypsati a sepsati historii českých mlýnů a mlynářství vůbec. Zdá se však, že autoři tohoto záměru se pak zalekli sami obrovského úkolu, který si položili před sebe“*.⁷

---

⁶ KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách. Praha 2000; ŠTĚPÁN, Luděk et al. Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II, Praha 2008.

⁷ ELZNIC, Václav: Soupisy mlýnů v Čechách z r. 1704, in: Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, Acta genealogica ac heraldica, č. 17, Praha 1972, s. 10.

Vedle odborných prací vycházejících například z pera památkářů Petra Freiwilla či Miroslava Kolky⁸ vzniká celá řada více či méně kvalitních prací, nejčastěji populárního charakteru, mapujících konkrétní mlýny v rámci jednotlivých regionů. Velmi často se jedná o knihy, které obsahují vzpomínky na konkrétní osoby mlynářů, pověsti a další, často vzpomínková, vyprávění. Ačkoliv se mnohdy jedná o čtivé knihy s vydařenou obrazovou přílohou, jejich výpovědní hodnota pro mlynářskou problematiku je bez provedené komparace v zásadě nulová. Stranou pozornosti jsou prozatím hospodářské i sociální aspekty mlynářského průmyslu, vyjma několika dílčích studií. Monografie zaměřené na jednotlivé etapy hospodářských dějin se vesměs omezují na známé statistiky o počtu mlýnů, případně na dílčí problematiku související s konkrétními hospodářskými situacemi, jako například krizí československého zemědělství.⁹

Disertační práce se vedle popisu legislativního a hospodářského vývoje zejména českých zemí snaží za pomoci sondy do mikroregionu Sedlčanska ověřit, nakolik byl vývoj mlynářství v Čechách přirozeným a kontinuálním procesem, a nakolik ho ovlivňovaly umělé zásahy ze stran státu. Z toho důvodu se práce opírá zejména o archivní výzkum regionálních fondů, které jsou nastíněny v 2. kapitole Rozbor pramenů a literatury. Zásadním pramenem pro předkládanou práci se staly dobové tiskoviny, které ukazují tehdejší pohled na popisované skutečnosti, v případě oborových časopisů pak vykreslují profesní zájmy jednotlivých skupin. Využit byl primárně časopis Mlynář, který díky uveřejňování zápisů z valných hromad a porad jednotlivých společenstev často suploval chybějící či torzovité prameny.

Vzhledem k tomu, že mnohé mlýny bylo nutno nejprve identifikovat, jelikož se mnohdy jednalo o zaniklé objekty, byly využity velkou měrou i kartografické materiály, především archivní mapy Ústředního archivu zeměměřičství a katastru.¹⁰ Ke studiu samotných mlýnů jakožto hmotných pramenů bylo přistoupeno spíše doplňkově, ačkoliv došlo k minimálně vizuální návštěvě všech uvedených podniků Sedlčanska.¹¹

---

⁸ Oba v současnosti působí v Národním památkovém ústavu v Liberci.

⁹ Viz LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství 1928–1934, Praha 1974.

¹⁰ K nahlédnutí na <https://archivnimapy.cuzk.cz/>.

¹¹ Při psaní disertační práce vznikl také katalog Vodní mlýny Sedlčanska na prahu modernizace podpořený Grantovou agenturou Univerzity Karlovy č. 1760214. Viz MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska na prahu modernizace, Sedlčany 2017. Zároveň došlo k vytvoření příslušných karet mlýnů do internetové databáze <http://vodnimlyny.cz/>, již je autorka editorkou.

Struktura práce je rozdělena na tři obecně přijímaná období, v jejichž rámci se snaží přecházet od obecné problematiky až k příkladovému dění v regionu, které je ve většině případů vymezeno zvláště. V několika případech, zejména v období první světové války, jsou však případy ze sedlčanského regionu součástí nahlížené problematiky. Aby bylo docíleno co největší přehlednosti textu, nachází se obrazová dokumentace příloze. Součástí přílohy je přehledová mapa, v níž jsou zakresleny jednotlivé mlýny s pořadovým číslem, a to dle vodních toků v pořadí: řeka Vltava, potok Mastník a jeho přítoky, Sedlecký potok, potok Musík, potok Slabá, Počepický potok a jeho přítoky, Varovský potok, Předbořický potok, potok Brzina a Mlýnský potok s jediným dalším mlýnem na Jahodovém potoce. Pro snazší orientaci čtenářů je v textu v závorce uváděno pořadové číslo odkazující na mlýn pokaždé, když je o mlýně či mlynáři relevantní zmínka. Toto číslo odkazuje na obrazovou přílohu každého z mlýnů a jeho adresu s GPS určením.

2. Rozbor pramenů a literatury

Studium mlynářského průmyslu, stejně jako tradičního mlynářství, se může opřít o nemalé množství pramenné základny. Ta je pochopitelně limitována zachovalostí dokumentů v konkrétních archivech, případně i muzeích a dalších paměťových institucích. Na několika následujících stránkách bude popsán formou archivní rešerše soubor archivní dokumentace v obecné rovině, s ohledem na region středního Povltaví. Na závěr budou stručně představeny publikované práce sepsané v 19. a 20. století, které vznikly pro praktický výkon mlynářského řemesla a pro vysvětlení technologické stránky mlýnů.

Zachovalost a jistě i relativní bohatost pramenů je dána krajinnými, stavebními i hospodářskými specifiky mlýnských objektů. Ty nám umožňují studovat mlýny v legislativní, hospodářské, sociální, národnostní, kulturní, demografické, genealogické, technické, architektonické, krajinné a urbanistické rovině. Do všech těchto sfér života totiž mlýny výrazně zasahovaly a významně je spoluvytvářely.

K poznání mlýnských staveb považuji za důležité představit v obecné rovině i starší archivní prameny, ostatně velká část fondů obsahuje informace o mlýnech od středověku až po 20. století. To se týká především vrchnostenských fondů a archivů měst. Na dalších stránkách proto budou jednotlivé fondy uměle rozděleny na Starší archivní prameny a katastry, a na Moderní prameny vzniklé od 2. poloviny 19. století. V případě fondů zasahujících do obou období vychází jejich zařazení z doby jejich vzniku. To je také důvodem, proč starší archivní prameny tvoří poměrně rozsáhlou část, ačkoliv práce s nimi byla do značné míry okrajová.

2.1. Starší archivní prameny a katastry

Vodní mlýny jakožto stavby poháněné vodou, byly v minulosti pečlivě evidovány z hlediska využití a zadržování vodní síly, vodního práva. Jemu se v českých zemích jako první věnoval úřad tzv. přísežných mlynářů, založený Janem Lucemburským, jeho následníkem Karlem IV. a Starým Městem pražským roku 1340.¹² Původně se kompetence přísežných mlynářů vztahovaly pouze na vodní díla měst pražských, postupně však tento cech nabyl zemského rozsahu a řešil otázky a

---

¹² K problematice vodního práva od nejstarších dob do 19. století viz ČELAKOVSKÝ, Jaromír: Právo obce pražské k řece Vltavě, Praha 1882.

spory týkající se veškerých vodních otázek, a to až do konce 18. století, kdy došlo k jeho zrušení.¹³ Informace o působení této organizace nalezneme v Archivu hlavního města Prahy (dále jen AHMP), zejména ve Sbírce rukopisů.¹⁴

Mezi nejstarší písemné prameny obsahující záznamy o mlýnech a mlynářích patří tedy fondy mlynářských cechů, jakožto oborových organizací, které vznikaly na přelomu 13. a 14. století spolu se vznikem českých měst.¹⁵ Mlynářské cechy, jakožto organizace řemesla potravinářského, patřily mezi nejstarší. Zachovaná dokumentace je pochopitelně daleko mladší. Pochází většinou až z doby, kdy tyto organizace dosáhly svého vrcholu, k čemuž došlo v 16. století. Z nejstarších sbírek si můžeme připomenout Cech mlynářů Domažlice (1500–1860), Cech mlynářů Brno (1509–1869), Cech mlynářů Trutnov (1513–1860), Cech mlynářů Frymburk (1521–1831), Cech mlynářů České Budějovice (1541–1860) a konečně jeden z materiálově a dokumentačně nejobsáhlejších fondů také Cech mlynářů Praha (1574–1877). Mnohdy byli mlynáři sloučeni do jedné organizace spolu s dalšími potravinářskými řemesly. Velmi často se jednalo o krupaře, pekaře, perníkáře a sladovníky. Za všechny připomeňme například Cech mlynářů, pekařů a krupařů Třeboň (1575–1859), Cech mlynářů, pekařů a perníkářů v Rakovníce (1574–1860) či Cech mlynářů, pekařů, perníkářů, sladovníků Chlumeck nad Cidlinou (1586–1853). Vzhledem k tomu, že do potřebných kompetencí mlynáře patřily také stavební, ale zejména tesařské znalosti, byli v několika případech sloučeni v jednom cechu s tesaři. Tak tomu bylo v Cechu mlynářů, pekařů a tesařů Mníšek pod Brdy (1738–1903). Výše zmíněné fondy se nacházejí v příslušných Státních okresních archivech (dále jen SOkA), případně Archivech měst (dále jen AM). Pro námi zkoumanou oblast Sedlčanska se jedná o fondy uložené v SOkA Příbram: Cech pekařů, perníkářů a mlynářů Sedlčany (1565–1860) a Cech mlynářů Krásná Hora nad Vltavou (1700–1799), který však obsahuje pouze pečetidlo a v podstatě tak jen potvrzuje existenci této organizace, a o fondy

---

¹³ Instituci přísežných mlynářů se dlouhodobě věnuje archivářka AHMP Martina Maříková. Z jejích prací, které se tématu věnují, si můžeme připomenout: MAŘÍKOVÁ, Martina: Symbolika pražských přísežných mlynářů (cechovní pečeť a cejchy), in: Časopis národního muzea. Řada historická, č. 185, 1–2, Praha 2016, s. 39–48. K tématu dále viz JÍLKOVÁ, Jarmila: Pražští zemští mlynáři a jejich pamětní kniha z let 1593–1628, diplomová práce, katedra archivnictví FF UK, Praha 1988.

¹⁴ Viz BRÁTKOVÁ, Zlata: Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů archivu hlavního města Prahy (1499–1925), Soupis dokumentů, Inventář AHMP, č. pomůcky 385, Praha 2006.

¹⁵ K cechovnímu zřízení obecně více WINTER, Zikmund: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, Praha 1909. K cechovní symbolice viz ŠIMEK, Rudolf: Ikonografie předmětů cechu mlynářského, in: Časopis národního muzea. Řada historická, č. 185, 1–2, Praha 2016, s. 49–66.

uložené v SOkA Benešov: Mlynářský a pekařský cech Votice (1677–1860), Mlynářský cech Prčice (1700–1852). V těchto fondech nejčastěji nalezneme artikule cechu, informace o mistrech, tovaryších a učních, o jejich počtu a podmínkách vyučení. Někdy také záznamy o prodejích či jiných z hlediska hospodářských a sociálních dějin přínosných informacích, kdy lze například sledovat postupné usazování a pronajímání mlýnů několika významnými mlynářskými rody.¹⁶

Archiválie týkající se konkrétních mlýnských objektů od středověku po první polovinu 20. století nalezneme ve fondech vrchnostenských subjektů, nejčastěji tedy ve fondech velkostatků a rodinných archivů, které se nacházejí v příslušných Státních oblastních archivech (dále jen SOA), Národním archivu (dále jen NA), rodinných archivech (dále jen RA) a oprávněných zahraničních archivech. Zde je třeba nezapomínat také na dokumenty uložené v Archivu pražského Arcibiskupství (dál jen APA), případně i v archivech měst, pokud vystupovaly coby vrchnost a hospodářský subjekt.

Právě tyto fondy patří mezi badatelsky nejvytěžovanější, a pokud jde o množství dokumentace, také nejbohatší. Často v nich nalezneme nejstarší písemné zmínky o existenci konkrétních mlýnů. Ty se často nacházejí v urbářích a odhadech panství, kde bývají evidovány jak samotné stavby mlýnů, platy a povinnosti mlynáře vůči vrchnosti, tak i popis vodního díla, zejména počet vodních kol, a tedy i počet složení. Evidují také případné další provozy, jakými byly pily, hamry, valchy, olejny a další.

Dále se jedná o pozemkové knihy, soupisy poddaných a další prameny, které evidovaly své zejména příjmy vycházející z rent. Zajímavé jsou žádosti o úlevy v případě suchých dní nebo naopak povodní, které vedly ke zničení jezů i samotných mlýnů.¹⁷ Z hlediska informací o hospodářském významu daných staveb nám slouží zejména dokumenty účetní povahy. Ty bývají zejména pro starší období velmi sporadické a jen v málo případech nám pomohou vytvořit si ucelenější obraz o fungování mlýna, jeho nákladech a příjmech, ale také o množství semletého obilí a dalších produktů. Mezi v tomto ohledu výjimečné dokumenty patří Popis mlýnů z roku

---

¹⁶ Viz MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka – TOŠNEROVÁ, Marie: Sedlčanské paměti ze 17. století, Příbram 2017, s. 81–83.

¹⁷ Rodinný archiv Lobkowiczů v Nelahozevsi, Velkostatek Vysoký Chlumeč, sign. 18/18, Zprávy ze suchých let 1669 a 1676.

1590, který se nachází v SOA Třeboň, ve fondu Cizí statky¹⁸. Jedná se o materiál vypovídající o snaze po hospodářském zefektivnění mlýnských provozů cestou rajonizace na rožmberském dominiu a poskytuje nám významné množství informací o hospodaření jednotlivých provozů.¹⁹ Jako další můžeme ve vrchnostenských fondech nalézt informace o majetkových převodech, sporech s dalšími osobami, mlynáři, vrchností i městy. Zajímavým pramenem jsou také dokumenty vztahující se k osevnosti a bonitaci půdy v určitém roce, a to nejen na dominikální půdě, ale také v případě zdrojů zaměřených na soupisy poddaných. Pochopitelně lépe popsané i zachovalé jsou dokumenty vztahující se k vrchnostenským provozům. U nich se mnohdy jedná o velmi podrobný materiál reflektující náklady na výstavbu, koupi a dovoz mlýnských kamenů, pytlů, situaci ohledně vodních toků a dalšího. Mlýny, jakožto součásti hospodářských dvorů, mlely také slad pro pivovary a jejich odpadový materiál byl dále v rámci těchto dvorů zužitkováván. Jako ostatně pro všechny archiválie, i zde vesměs platí, že čím mladší období, tím více dokumentace se zachovalo. Mnohdy složitou záležitostí se jeví i dohledatelnost písemností, na níž má vliv i častá změna majitelů daných panství.

Pro 19. a 20. století můžeme v těchto fondech nalézt v podstatě podrobnou podnikovou agendu, která poskytuje přehled o množství semletého obilí, o mlecích, technologickém vybavení, architektonických úpravách a dalším využití mlýnské technologie, jakými byla elektrifikace nejen samotného provozu, ale i přilehlých oblastí. V druhé polovině 19. století narůstá také dokumentace popisující spory s obyvateli a obcemi, v nichž mlýn stál.

V případě Sedlčanska je v současnosti limitujícím faktorem pro studium především nejstaršího období přístupnost k části pramenů. Bývalý Vltavský kraj, jehož centrem bylo město Sedlčany, a který de facto odpovídá oblasti našeho zájmu, byl součástí panství Vysoký Chlumeč. Roku 2010 převzali potomci roudnické větve Löbkowiczů do soukromého držení některé fondy dříve umístěné v Státním oblastním archivu v Litoměřicích, pobočka Žitenice. Ty nyní nejsou volně přístupné. Jedná se

---

¹⁸ SOA v Třeboni, Cizí statky, Popis mlýnů 1590, sign. CS II 357 6g.

¹⁹ K problematice rajonizace na rožmberské dominiu i samotnému prameni viz HONC, Jaroslav: Spotřeba chlebového obilí a rušení a rajonizace mlýnů na rožmberských panstvích v roce 1590, in: Vědecké práce Národního zemědělského muzea, 1959, roč. 1, s. 147–168; ŠKUDRNOVÁ, Jaroslava: Hospodářská reforma rožmberského velkostatku ve 2. polovině 16. století na příkladu třeboňských vodních mlýnů, in: Jihočeský sborník historický, roč. 85, České Budějovice 2016, s. 81–127.

zejména o fondy Rodinný archiv Lobkoviců a Účetní archiv Lobkoviců.²⁰ Právě v nich jsou deponovány urbáře a další hospodářské a evidenční dokumenty, včetně archiválií města Sedlčan, městečka Krásné Hory nad Vltavou a městečka Kamýku nad Vltavou. V SOA Litoměřice zůstal uložený fond Velkostatek Vysoký Chlumeč (1583–1948), ve kterém se nachází rozsáhlá dokumentace pro dějiny velkostatku od konce 16. století.²¹ Jedná se o pravidelné soupisy poddaných, systematicky vedené zhruba od druhé poloviny 18. století, pozemkové knihy, vedené od 17. století, mnohdy až do století 19. Ve fondu se nachází také archiválie zaměřené ryze na vodní mlýny, konkrétně Knihy emfiteutických mlýnů z let 1772–1804,²² Knihu dominikálních mlýnů, hospod, kováren, drasloven²³ a Knihu mlýnů a hospod pod emfiteusí z let 1811–1834.²⁴

Vedle vysokochlumeckého panství zasahovaly do regionu Sedlčanska i další vrchnostenské statky. Ostatně Sedlčany a jejich okolí byly původně v majetku pánů z Hradce a Rožmberků. První písemné zmínky o mlýnech v této lokalitě nám proto poskytuje nejstarší rožmberský urbář z roku 1379, respektive 1374.²⁵ Pro nás jsou však důležité písemné záznamy velkostatků a hospodářských dvorů, které na území Sedlčanska působily v 19. a 20. století. Jde o fondy: Velkostatek Červený Hrádek u Sedlčan (1705–1947), Velkostatek Kňovice u Sedlčan (1750–1945), Velkostatek Osečany (1763–1929), Velkostatek Nalžovice u Sedlčan (1502–1942), Velkostatek Petrovice u Sedlčan (1617–1948), Velkostatek Radíč (1783–1944), Velkostatek Suchdol u Sedlčan (1787–1934), Velkostatek Štětkovice (1748–1880), Velkostatek Třebnice (1787–1935), Velkostatek Vojkov (1726–1944), Velkostatek Vrchotovy Janovice-Votice (1633–1945), Velkostatek Zahrádka u Petrovic (1773–1937) a Velkostatek Zhoř (1657–1872). Rozsah jmenovaných fondů pochopitelně nejde srovnávat s materiály Velkostatku Vysoký Chlumeč, přesto v nich nalezneme

---

²⁰ Viz Státní oblastní archiv v Litoměřicích, <http://www.soalitomeric.cz/archivni-fondy-roudnickych-lobkovicu-restituovane-p-martinem-lobkoviczem-www-lobkovicz-cz/> <10. října 2017>.

²¹ Významným zdrojem informací o obsahu zmíněných fondů jsou publikace Marie Ryantové, viz RYANTOVÁ, Marie: Vrchnostenské hospodaření na panství Vysoký Chlumeč v 17. a na počátku 18. století. Příspěvek k dějinám českého velkostatku. České Budějovice 2014.

²² SOA v Litoměřicích, Velkostatek Vysoký Chlumeč, inv. č. 489, sign. OS Sedlčany 262, Minikontraktbuch, pro lokality Buzice, Kamenice, Kamýk nad Vltavou, Krašovice, Martinice, Měšetice, Nedrahovice, Nechvalice, Obděnice, Počepice, Rudolec, Sedlčany, Sedlec a Skoupý.

²³ Tamtéž, inv. č. 492, sign. OS Sedlčany 129, Grundbuch für die Dominicalisten Littera B, pro lokality Kamenice, Kamýk nad Vltavou, Líchovy, Měšetice, Rudolec, Sedlec, Sedlčany, Skoupý, Trkov, Úklid, Vletice a Vysoký Chlumeč.

²⁴ Tamtéž, inv. č. 491, sign. OS Sedlčany 128, Grundbuch für die Dominicalisten A.

²⁵ TRUHLÁŘ, Josef: Registrum bonorum rosenbergiorum anno MCCCLXXIX compilatum: Urbář zboží Rožmberského z roku 1379, Praha 1880; SLABA, Josef: Doplnky ke kritice českých urbářů urbářů, Praha 1930, s. 39.

pozemkové knihy, obilní výkazy, mapy a v případě Velkostatku Červený Hrádek i dokumentaci k mlýnu v Červeném Hrádku (8) a Kosově Hoře (6), jakožto provozům patřícím k velkostatku.

Dokumenty evidenční, správní a hospodářské povahy můžeme nalézt i v některých fondech archivů měst a obcí, ty jsou uloženy nejčastěji ve státních okresních archivech. Doba, která je v nich reflektována, se pochopitelně odvíjí od povahy města. Na námi sledovaném území se jedná o Archiv města Sedlčany (1573–1945), Archiv města Krásná Hora (1351–1945), Archiv městečka Kamýk nad Vltavou (1707–1945) a Archiv městyse Petrovice (1780–1945). Archivy obcí vesměs pochází až z 19. století a na informace nejsou příliš bohaté. Často se omezují na kronikářské zmínky, případně souvisí s funkcí mlynáře v obecní správě. Pokud bychom se chtěli zaměřit na sociální a demografickou stránku osob z mlynářského prostředí, jsou neopomenutelným pramenem také matriky, uložené v oblastních archivech a samotné fondy farních úřadů, které se nacházejí vesměs v příslušných okresních archivech.

Velké množství archiválií, které reflektují mlýnské provozy se nachází v Národním archivu. Z konkrétních fondů starší datace je třeba jmenovitě zmínit několik z nich. Předně se jedná o fond Desky zemské a Úřad desk zemských (1351–1926), který nám přináší informace o majetkových převodech, soudních pří a dalších. Neopomenutelným fondem je fond Stará manipulace (1526–1838), který obsahuje spisy vzniklé z činnosti úřadu České kanceláře, Českého místodržitelství a České komory. Poskytuje tak řadu informací o hospodářských a sociálních poměrech na konkrétních panstvích, ale i o jednotlivých poddaných, převážně z 16. až 18. století. V případě Sedlčanska můžeme zmínit zápisy vztahující se ke Kamýku nad Vltavou²⁶ apod. Zajímavým materiálem, který je chybně označován za urbář, je soupis poddaných z roku 1653 ze sousedního votického regionu, který částečně zasahuje i do námi zkoumaného území. Obsahuje informace o zasazených plodinách jednotlivých poddaných.²⁷

Unikátním, avšak torzovitým materiálem, je Soupis mlýnů z roku 1704, který se však dochoval, minimálně v tomto zařazení, ve velmi torzovitém stavu. Nalézá se ve fondu Nové manipulace (1650–1706). Zachovány zůstaly pouze zápisy pro

---

²⁶ NA, Stará manipulace, Urbáře, odhady a inventáře, kart. 4, inv. č. 38, Kamýk nad Vltavou, Urbář – vsi Chlumec, Vorlík aj. 16. stol.

²⁷ NA, Stará manipulace, kart. 2552, inv. č. 3974, sign. W 102.2, Záležitosti panství Votice.

Chrudimský a částečně také právě pro Vltavský kraj. Fond obsahuje popis polohy mlýna, počet složení, majetkovou příslušnost a platy, které k mlýnu náležely.²⁸ Je tak možné v jisté míře rekonstruovat vývoj mlýnů Sedlčanska mezi 18. a 20. stoletím.

Pátrání ve výše zmíněných fondech Národního archivu nám však nepřináší ucelený a souhrnný přehled o stavu mlynářském, vyjma posledně jmenovaného soupisu mlýnů. Ten naopak můžeme vytvořit na základě fondu Berní ruly (1652–1779), včetně její revizitace, neboť eviduje rustikální mlýny a je zajímavý z pohledu poznání situace ve složité době poloviny 17. století. Podobným pramenem je fond Tereziánský katastr (1758–1768). V obou případech jmenovaných katastrů je badatelská práce usnadněna edičním vydáním soupisů. Stejně důležitý je fond Josefského katastru (1785–1875). Ten mimo jiné obsahuje také sumáře plodin například k roku 1787.

Pro námi sledované období jsou podstatným pramenem fondy stabilního katastru, zasahující do celé druhé poloviny 19. století.²⁹ Jeho součástí jsou mimo jiné indikační skici stabilního katastru, coby mapové podklady soupisu majetku a císařské povinné otisky stabilního katastru v měřítku 1: 2 880. Císařské povinné otisky map se nacházejí ve správě Ústředním archivu zeměměřičství a katastru v Praze (dále jen ÚAZK). Ten také uchovává Sbíрку map a plánů do roku 1850, Topografické sekce 1:25 000 třetího vojenského mapování (1872–1953), Speciální mapy 1:75 000 třetího vojenského mapování (1875–1952), a další topografické mapy.³⁰ Z mapových podkladů, které nám pomohou rekonstruovat historii mlýnských objektů jsou pro nás důležité mapy pozemkového katastru z 20. let 20. století.

2.2. Moderní archivní prameny

Jak již bylo nastíněno v úvodu této kapitoly, mnoho z archivních dokumentů z 19. a 20. století se nachází ve fondech, které jsou v práci zařazeny mezi starší pramennou základnu, případně katastry a matriky. S nástupem 19. století, zejména pak v souvislosti s koncem vrchnostenské správy v roce 1848, došlo k celé řadě

---

²⁸ NA, Nová manipulace, sign. S-2-17. Více ELZNIC, Václav: Soupisy mlýnů v Čechách z r. 1704, in: Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, Acta genealogica ac heraldica, Praha 1972, č. 17, s. 10–11.

²⁹ Pro využití práce se jedná zejména o indikační skici uložené v NA, Stabilní katastr, Indikační skici (1826-1843).

³⁰ Viz webové stránky Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uzzk/pohledy/archiv.html>

společenských, hospodářských, správních a kulturních změn, které vedly k diferenciaci samotných původců fondů. Cechy nahrazují společenstva, vrchnostenské úřady jsou doplněny a suplovány nově vzniklými úřady atd. To na jedné straně vede k tomu, že se nám objevují fondy a jejich segmenty, které jsou zaměřené pouze na vodní záležitosti, ale na druhé straně zejména úřední roztříštěnost vede mnohdy k častým absencím celé dokumentace. Postoupené spisy často nebyly vráceny původnímu úřadu apod. Takové dokumenty se pak pro nás stávají v mnoha případech nedohledatelné. Často jde také o neuspořádané, a tedy nepřístupné fondy, čímž je znesnadněno jejich využití.

Nejpočetnějším, ale také co do informací nejjobecnějším pramenem, jsou archivy měst a obcí, které jsou zmíněné výše. Na ně navazují městské a místní národní výbory, které mají mnohdy přesah do první poloviny 20. století. Vzhledem k tomu, že stavební a hospodářské záležitosti byly řešeny především na úrovni okresů, jsou pro nás fondy obcí důležité zejména ve chvílích, kdy v nich můžeme nalézt případná vyjádření a stanoviska ke konkrétním problematikám.

Pro vyhledání informací o jednotlivých mlýnech jsou nejnápomocnější fondy okresních úřadů, které jsou uloženy v SOKA Příbram. Stejně jako u dříve jmenovaných fondů i zde platí, že vodní právo a majetkové a berní záležitosti byly evidovány poměrně důsledně. Velmi zajímavým pramenem, avšak veskrze málo zpracovaným, jsou proto fondy berních a soudních úřadů. V případě Sedlčan se jedná z hlediska informací potřebných pro předkládanou práci o torzovité fondy Berního úřadu Sedlčany (1869–1951), Okresního soudu Sedlčany (1850–1960), případně Notářství Sedlčany (1857–1960). Informace správní povahy sedlčanského regionu nalezneme veskrze ve fondech Okresního úřadu Sedlčany (1854–1945), Okresního zastupitelstva Sedlčany (1865–1928), Okresního hejtmanství Sedlčany (1897–1914) a minimálně také ve fondu Okresního národního výboru Sedlčany (1945–1960). Pro práci o mlýnech, coby vodních stavbách, se tak stává nejdůležitějším z jmenovaných fondů Okresní úřad Sedlčany, konkrétně jeho část Vodní kniha a Sběrka map a plánů k vložkám vodních knih, která se dochovala ve značné celistvosti. V 70. letech 19. století vznikla soudním okresům povinnost zřídit a vést vodní knihy, které měly evidovat veškeré vodní stavby, tedy stavby, které si svou činností nárokovaly využití vodních toků v rámci příslušného okresu. Zřízení a vedení vodních knih bylo upraveno pro Čechy, Moravu a Slezsko nařízením ministerstva orby, v dohodě s ministerstvy

vnitřní, spravedlnosti a obchodu, k zemským vodním zákonům, a to v případě Čech nařízením č. 52/1872 z. z., o zařízení a vedení vodní knihy se sbírkami vodních map a listin k zemskému vodnímu zákonu ze dne 28. srpna 1870, č. 71 českého zemského zákona.³¹ Vodní knihy měly sloužit k vyměřování daně z vodní síly a být nápomocným dokumentem při řešení sporů o vodu. Vkladem vodního zápisu zůstával „nárok“ na využití vody konkrétnímu provozu, v knihách proto nutně nenalezneme soupis majitelů, ani případné úpravy, které se netýkaly přímo používání vodního toku. Samotný zápis do vodních knih právo nezakládal, pouze evidoval veškerá vodoprávní rozhodnutí. Do knih se jednotlivé provozy měly zapisovat jednak dle obcí, a to z počátku na hlavních tocích proti jejich proudu, následovaly přítoky a další postupně vznikající stavby. Provozy, které k roku 1873 neexistovaly, se měly zapisovat chronologicky dle jejich vzniku. Sbírkou map měla obsahovat přehledné mapy, s vodotečí a samotným objektem zápisu, dále mapy detailní a speciální. Zápis vodních práv měl být dokončen v průběhu roku 1873, úřady proto byly nuceny bezodkladně zajistit všechny provozy a stávající vodní práva. Ačkoliv se nevyhnuly chybám a ani jejich vedení nebylo přes jasné pokyny standardní, jsou vodní knihy jedním z nejucelenějších, a především také prvním archivním souborem, který se mlýnům podrobně věnoval v celozemském měřítku. Daleko více informací obsahuje jejich spisová část, tedy sbírky a vložky k vodním knihám. V nich však i přesto, že do nich měl být vkládán veškerý příslušný spisový materiál, často nalezneme pouze dotazník z roku 1873 a zprávu o zasazení vodního cejchu. K zasazení vodního cejchu při mlýně docházelo právě převážně v 70. letech, a to v přímé souvislosti s ucelením evidence vodních sil všech objektů v zemi. Dotazníkové šetření nám poskytuje základní popis vodního díla, a tedy i mlecího složení. Vodní knihy se sbírkou plánů byly vedeny dle soudních okresů, a to politickým úřadem, a to zejména v období od roku 1873 do 40. let 20. století. Měla v nich být uvedena hlavně vodní práva na užívání vody, ustanovení o zasazení vodních cejchů a případné změny. Pro soudní okres Sedlčany se nám dochovala ucelená a relativně bohatá dokumentace, včetně vodní mapy z roku 1890, přehledů vodních toků a přehledů vodních práv. Evidence vodních děl se měla skládat z podacího protokolu, vodní knihy, sbírky listin a vodních map a indexu k vodní knize. Již na začátku 20. let 20. století bylo rozhodnuto o revizi vodních knih, které spolu

---

³¹ Na Moravě nařízením ze dne 20. září č. 33/1872 z. z. a ve Slezsku nařízením ze dne 20. května č. 35/1873 z. z.

s katastrem a materiály finančních úřadů měly zaktualizovat vybírání daně z vodní síly. Vládním nařízením č.160/1925 Sb. z. a n., kterým se upravuje zařízení a vedení vodních knih se sbírkami listin, map a plánů v území mimo Slovensko a Podkarpatskou Rus, mělo dojít k opětovnému ověření řádného zápisu jejich práv. V rámci fondu Okresní úřad Sedlčany jsou neopomenutelným, byť málo zachovalým, souborem dokumenty vztahující se k živnostenským otázkám jednotlivých provozů. Mimo evidenci vodních práv bylo výnosem ministerstva orby ze dne 1. srpna 1910, č. 24930, nařízeno vedení katastru vodních sil.³² Při vodoprávních řízení pak byly politické úřady povinny zaslat oznámení na centrální hydrografický úřad ministerstva veřejných prací. Spisy úřadu, včetně katastru, nalezneme ve fondu Ústřední hydrografický úřad Vídeň (1894–1918).

Podobně, jako jsme v úvodu zmínili dokumentaci cechů, je na místě vzpomenout zde jednotlivá společenstva, která vznikla jako nástupnické organizace cechů, byť s menším společenským i právním významem. Podobně jako v případě cechů, i ony měly určitou hierarchii. V rámci jednotlivých oblastí bychom našli profesní společenstva mlynářů, typu Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany (1861–1950), která byla později sdružena ještě v okresní jednoty, jakou byla v případě Sedlčan Okresní jednota živnostenských společenstev Sedlčany (1912–1948). Dále jsou to Společenstvo různých živností Krásná Hora nad Vltavou (1861–1942), Společenstvo různých živností Petrovice (1855–1942), Společenstvo různých živností Kosova Hora (1859–1942), Společenstvo řemeslníků a obchodníků Kamýk nad Vltavou (1898–1926), Společenstvo různých živností Počepice (1903–1941) a samozřejmě i společenstva, která teritoriálně sousedila se sedlčanským soudním okresem, například Společenstvo mlynářů a pekařů Votice (1876–1948) či Společenstvo mlynářů Sedlec (1920–1947). Vedle agendy společenstev, rejstříků členů, korespondence, zápisů ze schůzí a stanov se může jednat také o pamětní spisy a kroniky. Kronika pro oblast Sedlčanska vznikla retrospektivně až ve 40. letech 20. století, kdy již bylo společenstvo mlynářů sloučeno s benešovskými mlynáři.³³ Archivními fondy společenstev disponuje i Národní technické muzeum. Jedná se například o Spolek dílovedoucích mlýnů českomoravských v Praze/Spolek stárků

---

³² ČERNÝ, Jaroslav: Vodní knihy (K reformě vodního zákonodárství), Praha 1925, s. 13.

³³ Viz SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany, Pamětní kniha Společenstva mlynářů okresu sedlčanského. Pamětní kniha byla původně uložena v SOKA Benešov, odkud byla v roce 2020 delimitována do SOKA Příbram.

a mlýnských praktiků v ČSR se sídlem v Praze (1906–1950) či Spolek mlynářských Praha (1867–1922).

Spíše kontextuální informace o případném významném hospodářském, ale de facto i politickém postavení mlynářů, nám poskytují prameny spořitelních, obchodních a hospodářských organizací. Těmi jsou v případě Sedlčanska Občanská záložna Sedlčany (1865–1907), Okresní záložna hospodářská Sedlčany (1882–1952), Městská spořitelna Sedlčany (1903–1952), Všeobecná záložna Sedlčany (1914–1948), Obchodní grémium Sedlčany (1886–1950), Hospodářský spolek politického okresu Sedlčany (1884–1942), Krásnohorská záložna Krásná Hora nad Vltavou (1907–1948), Lidová záložna Krásná Hora nad Vltavou (1931–1942), Občanská záložna Krásná Hora nad Vltavou (1904–1951), Spořitelní a záložní spolek Krásná Hora nad Vltavou (1900–1952), Kampelička Kamýk nad Vltavou (1906–1953), Spořitelní a záložní spolek Petrovice (1898–1952). Velmi často však obsahují pouze stanovy, protokoly a seznamy členů. O hospodaření jednotlivých objektů vypovídají jen málo. Z hlediska zemského rozsahu se jedná o archivní soubor Mlynářská záložna³⁴, který je uložen v SOA v Praze.

Významnými prameny, které se nám v 19. století objevují, jsou fondy jednotlivých podniků. Vedle samotných mlýnů, coby hospodářských subjektů, jsou pro nás důležité také podniky, které pro mlýny vyráběly technologii. Z významnějších podnikových fondů si můžeme připomenout fondy Fr. Odkolek A. S. (1911–1947), který je uložen v SOA Praha, případně další část podnikové dokumentace tohoto podniku Fr. Odkolek, Praha (1859–1933), který spravuje Archiv Národního technického muzea (dále jen ANTM), Akciová společnost mlýnů v Praze (1909–1947), SOA Praha, Pražské mlýny a pekárny (1909–1990), SOA v Praze, Josef Voženílek, automatické mlýny, Předměřice nad Labem (1881–1946), SOA Zámorsk, Rolnické obilní skladiště, válcový mlýn, pecnářství a pilařství, z. s. s r. o., Holubov (1913–1953), SOkA Český Krumlov, Vltavský mlýn Bratří Poráků, komanditní společnost, Loučovice (1884–1945), SOA v Třeboni, Družstevní elektrárna a mlýn Veselí nad Lužnicí (1919–1949), SOkA Tábor či Mlýny Pardubice, s. p. Pardubice (1919–2003), SOA Zámorsk. Z výrobců mlýnské technologie je nutné uvést předního

---

³⁴ SOA v Praze, Česká spořitelna-předchůdci-310AF, in: Pražské záložny, fond č. 53 Mlynářská záložna.

českého výrobce, kterým byla pardubická firma Prokop³⁵. Jeho dokumentace se nalézá ve fondu Josefa Prokopa synové, Pardubice (1867–1950), SOA Zámorsk.³⁶

Jelikož sedlčanské mlýny tvořily z větší části pouze malé provozy, nezachoval se nám žádný podnikový fond. Jediný archivní soubor závodního typu tvoří fond Kašpar a spol., továrna na hospodářské stroje Sedlčany (1915–1918), ačkoliv výrobců mlýnské technologie bylo v regionu samozřejmě více. Jednalo se však pouze o menší živnostníky a stavitele, jejichž význam vesměs nepřesáhl hranice středního Povltaví.

Na vodní stavby, včetně mlýnů, můžeme dále narazit ve fondech úřadů zemského rozsahu. Ty jsou primárně zaměřeny opět na vodní záležitosti, méně již nalezneme informací hospodářského charakteru. Z těchto fondů, pochopitelně uložených v NA, je třeba představit výše zmíněný fond Ústřední hydrografický úřad Vídeň (1894–1918), který obsahuje katastr vodních sil, návrhy a projekty vodních staveb, zprávy o katastrofách z let 1894–1918 a další vodoprávní záležitosti. Důležitý je zejména pro studium elektrizace v českých zemích. Kontextuálně je třeba zmínit fond Zemský výbor Praha (1874–1928). Ten obsahuje materiály úřadu, který řešil veškeré kompetence pozdějších zemských úřadů, a to tedy včetně úpravy toků řek a potoků, výstavby a udržování přehrad a důlních nádrží, záležitostí elektráren a říčního provozu. Vlivem toho se zabýval i záležitostmi mlýnských objektů, především na řekách. I v něm se můžeme setkat se záznamy o živelních pohromách. Informace nejen o zemědělsko-průmyslové povaze mlýnů se nacházejí ve fondu České místodržitelství Praha (1850–1920), který obsahuje jak spolkové záležitosti, tak i stížnosti mlynářů, spory, žádosti, koupě vodních děl a další. Z hlediska informací o vltavských mlýnech je zajímavý fond Generální ředitelství pro stavbu vodních cest (1903–1949), jehož součástí je i fotografická dokumentace.³⁷

Informace zasahující do období první světové války, o válečném rozdělení mlýnů, o proběhlých kontrolách a dalším se dozvídáme z fondu Státní obilní ústav, Praha (1918–1924). V něm můžeme nalézt dokumenty vztahující se k válečné monopolizaci mlynářství, tedy záležitosti Válečného obilního ústavu, Praha. Mimo to jsou zde především soupisy a přehledy mlýnů, včetně dotazníků smluvních mlýnů a

---

³⁵ Josef Prokop Pardubice, Firma Josefa Prokopa vdova a synové, Josefa Prokopa synové a další názvy.

³⁶ Z mladších nástupců lze připomenout SOA v Zámorsku, Továrny mlýnských strojů, s. p. Pardubice (1946–2011), Továrny mlýnských strojů a. s. Pardubice (1991–1999), TMS Group Pardubice, a. s. Pardubice (1998–2000).

³⁷ NA, Generální ředitelství pro stavbu vodních cest (1903–1949), inv. č. 1063, Mlýny na Vltavě.

záležitosti vnějšího obchodu. Národní archiv spravuje také nezpracovaný fond Svaz obchodních mlýnů v Čechách, Praha (1915–1943), který opět reflektuje hospodářskou situaci mlynářství, a to i v obecném měřítku.

Významnou legislativní, a tedy i hospodářskou proměnou, prošlo mlynářství ve 30. letech 20. století. Roku 1934 vznikla Československá obilní společnost, která měla zajistit a provádět obilní monopol, tedy řídit obchod s obilím, moukou a mlýnskými výrobky. Navázala na činnost Syndikátu pro úpravu dovozu obilí a mlýnskými výrobky v republice Československé z let 1932–1934. Informace z činnosti této organizace se nacházejí ve fondu Výsadní obilní společnost (1932–1947). Ta vznikla až v roce 1939 a její činnost převzal roku 1941 Českomoravský svaz pro hospodaření obilím. Fond je významný především pro otázky směřující k působnosti obilního monopolu a organizace obchodu s obilím.

Pro dějiny mlynářství 20. století je nicméně zcela určitě nejdůležitějším fondem Mlynářské ústředí (1939–1945). Byť je oficiálně datován do období protektorátu, obsahuje řadu informací z let předešlých i následujících. Nalezneme v něm složky obsahově podobné s materiály Sbírek map a plánů k vodním knihám, snad jen pečlivěji vedených. Jelikož dokumentace fondu vychází z činnosti Českomoravského svazu pro hospodaření obilím nejsme zde zatíženi spisy dalších provozů využívajících vodní pohon. Složky jednotlivých mlýnů obsahují dotazník z roku 1938, který nám poskytuje souhrnné informace o technologické a stavební podobě mlýnských provozů a v případě relativně malých sedlčanských mlýnů také vyrozumění o dočasném zastavení mlýnů z roku 1941, případně získání výjimky na další mletí pro jasně definované lokality. Z obsahu jsou dále významné i spisy vzniklé po konci války, kdy byla činnost mlýnů obnovována. Tedy dokumenty přerozdělovacího řízení zkonfiskovaného majetku sudetských a dalších mlýnů, případně návrhy na usazení českých mlynářů do Sudet, seznamy protektorátních provozů, mlýnů určených k zatopení, seznamy mlýnů určené k zastavení, respektive neobnovení činnosti a další. Kartotéku k mlýnům, které eviduje Mlynářské ústředí, najdeme v archivní sbírce Národního zemědělského muzea. Rejstříková čísla jsou totožná, tzv. Kartotéka Stanislava Filipa však není úplná, obsahuje necelých 4000 záznamů. Z hlediska válečného vývoje mlynářství je důležitý také fond Zemský úřad Praha-záležitosti cenové, družstevní, zásobovací a vyživovací (1939–1949), který však významně přesahuje stanovený časový rozsah. Obsahuje zejména dokumentaci

vztahující se k cenám, zásobování a vyživování obyvatelstva, dále informace o zavádění národních správ.

Neopomenutelnými archivními soubory jsou samozřejmě materiály vzniklé z činnosti příslušných obchodních a živnostenských komor. V případě Sedlčanska se správně jedná o Obchodní a živnostenskou komoru České Budějovice (1850–1949). Vzhledem k vysoké zemské kontrole mlynářství pro nás však obsahuje pouze kusé informace z rejstříku živností a několik málo kontextuálních informací o stavebních podnicích Sedlčanska. V rámci komor však byly řešeny záležitosti obilního monopolu, omezení činnosti mlýnů o nedělích a další záležitosti. Částečný přesah má námi vymezené lokalita i do Obchodní a živnostenské komory Praha (1850–1949). Oba zmíněné fondy nalezneme v příslušných oblastních archivech, tedy SOA Třeboň a SOA Praha.

Při hledání informací o rodině mlynáře, jeho zaměstnancích a dalších sociálních a demografických aspektech lze pracovat se sčítacími operáty především z roku 1921, které jsou většinou kompletně zachovány v příslušných okresních archivech, případně s operáty z roku 1930, jejichž soubor a pomocný materiál je uložen v Národním archivu. Starší dokumentace, která se vztahuje ke sčítání obyvatel není uchována v komplexní podobě, a to zvláště pro region středního Povltaví, kde na sčítání z let 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910 narazíme spíše výjimečně v rámci jiných fondů. Jinak tomu je například pro sousední oblast Milevska, která spadá pod SOA Třeboň, a jejíž operáty můžeme snadno nahlížet v jejich digitalizované podobě.³⁸

Zvláštním typem archivních pramenů jsou dokumenty nacházející se v osobních a rodinných fondech. Ty obsahují jak informace vztahující se k rodině mlynáře, tak k hospodářské činnosti mlýna, případně zde nalezneme stavební a technickou dokumentaci. Jako příklad si můžeme jmenovat Osobní fond Kaplan Václav (1930–1950), uložený v SOkA Benešov. V něm se zachovaly účetní dokumenty, například výkazy o mletí. Ve výjimečných případech lze v osobních fondech narazit přímo na sepsané vzpomínky, případně i rukopisné práce k dějinám a vývoji mlynářství. Z nich můžeme jmenovat fond uložený v SOkA Příbram Valta Karel – osobní fond (1897–1955), v němž se nachází také rukopis o mlýnech na Litavce, či Osobní fond Losenický Vojtěch (1970–1980) uložený v SOkA Benešov.

---

³⁸ Viz Digitální archiv SOA v Třeboni: <https://digi.ceskearchivy.cz/>.

Ten obsahuje rukopis o mlýnech na Benešovsku, tedy o mlýnech sousedících s mlýny sedlčanského okresu. Pro samotnou oblast Sedlčanska nám však materiály chybí a výše uvedené můžeme použít opět pouze pro srovnání.

Specifickou skupinu pak tvoří ikonografické dokumenty, které se nacházejí jak v archivech, tak i v muzeích. Mnohdy se jedná o materiály vzniklé k Národopisné výstavě československé. Pro naše zkoumání se jedná především o fotografie uložené ve sbírkách Městského muzea Sedlčany.

2.3. Dobová literatura a tisk

Starší dějiny tradičního mlynářství reflektuje celá řada prací. Jedná se jednak o studie popisující mlynářské provozy a mlynářskou technologii³⁹, ale i práce vztahující se k dějinám řemesla a mlynářů obecně.⁴⁰ Většinou však informace o mlýnech nalezneme v pracích zaměřených na vrchnostenské hospodaření, kde zastupují pouze jedno z odvětví podnikání vrchnosti. Pro nás mají tyto práce pouze dokreslující význam.

V 19. století se zásadním způsobem mění technologické vybavení mlýnů, které vede k proměně způsobu mletí, přeměně mlýnských budov, ale i přístupu k řemeslu samému. Mlýny přechází od obyčejného složení k uměleckému a polouměleckému, vznikají industriální automatické mlýny, které obsluhují školení zaměstnanci. Pro ně vznikají práce učebnicového charakteru, ale také studie zabývající se technologickou modernizací. K poznání vzniku a vývoji moderního mlynářství je podstatná právě dobová literatura, která byla určena především pro praktikující mlynáře. Na konci 19. století a po celou první polovinu století 20. vznikala celá řada publikací, které se zaměřovaly jak na strojní vybavení mlýna, tak na mlecí postupy, ale i na nakládání s obilím a moukou, aby zůstala zachována co nejvyšší kvalita. Vzhledem k celé řadě legislativních úprav se několik autorů pohybujících se zejména okolo oborových mlynářských časopisů a národohospodářů věnovalo také vysvětlení legislativních změn a účetnímu vedení provozů. Z uvedeného lze ve stručnosti jmenovat publikaci

---

³⁹ KRZEMIEŃSKA, Barbara: Mlýny, in: Dějiny techniky v Československu (do konce 18. století), Praha 1974, 88–93, 176–187; PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydía – ŠIMEK, Eduard: Dějiny hmotné kultury. Díl II (2). Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1997.

⁴⁰ WINTER, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století, Praha 1906; GRAUS, František: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419, Praha 1957.

Příruční kniha mlynářská od Emanuela Hertíka, prvního docenta mlynářství na C.k. České vysoké škole technické v Praze, z roku 1888 a Mlynářství od téhož autora z roku 1890, dále mladší práci Stručný nástin praktického mlynářství od Antonína Lehovce z roku 1919. Významným autorem mlynářských publikací a také redaktorem Mlynářských novin byl Jaroslav Karas. Z jeho prací zasluží pozornost Mlynářství a stavba mlýnů I.-III. díl z let 1922–1926, Jednoduché účetnictví pro mlýny s pekárnou a hospodářstvím z roku 1911 a další především technologicky zaměřené práce. Vedle mlynářské pedagogiky se Jaroslav Karas věnoval i historii mlynářství. Z opravdu rozsáhlé řady publikací často učebnicového typu zmiňme ještě Technologii mlynářství I. a II. z let 1934 a 1945 od Josefa Spousty. Moderní technologii a energetice se podrobně věnoval Ing. František Tureček, odborný pedagog mlynářské školy v Pardubicích. Z jeho prací stojí za zmínku Mlynářská technologie strojní – stroje vysévací a čistící z roku 1947.⁴¹ Vedle jmenovaných prací vznikaly i studie zachycující mlýn z pohledu etnologické a kulturní povahy. Z nich zmíníme Zíbrtovy Staročeské obyčeje a pověr mlynářské z roku 1897⁴² a práci Slovník starých českých mlýnů od Marie Těšitelové, který vyšel až v 60. letech 20. století, autorka se v něm věnovala vývoji mlynářské terminologie.⁴³

Významným zdrojem informací o mlynářství jsou oborová periodika. Ta vycházela jak v českých zemích, tak i v dalších státech Rakousko-uherské monarchie. Z rakouského tisku je třeba jmenovat Die Müllerstube vycházející od roku 1882. Naopak v Uhrách se jednalo o časopis Ungarische Mühlen-Zeitung, který vycházel v Pešti v letech 1881–1912. V českých zemích začal po rakouském vzoru vycházet časopis Mlynář, orgán spolku mlynářů českomoravských, a to v letech 1880–1942, a mladší týdeník Mlynářské noviny, časopis věnovaný stavu mlynářskému a s ním spojeném zemědělství i hospodářství z let 1904–1942. Dne 10. července 1904 jej začal vydávat Hugo Dvořák v Brně a roku 1906 byly noviny přeneseny do Prahy. Odbornou úroveň Mlynářským novinám zajišťoval již zmíněný Jaroslav Karas. Od roku 1919

---

⁴¹ HERTÍK, Emanuel: Příruční kniha mlynářská, Praha 1888; HERTÍK, Emanuel: Mlynářství, Praha 1890; LEHOVEC, Antonín: Stručný nástin praktického mlynářství, Praha 1936; KARAS, Jaroslav: Mlynářství a stavba mlýnů I.– III. díl, Praha 1922–1926; KARAS, Jaroslav: Jednoduché účetnictví pro mlýny s pekárnou a hospodářstvím, Praha 1911; KARAS, Jaroslav: Historický vývoj mlynářství, Praha 1919; SPOUSTA, Josef: Technologie mlynářství, díl I., Praha 1934; SPOUSTA, Josef: Technologie mlynářství, díl II., Praha 1945.

⁴² ZÍBRT, Čeněk: Staročeské obyčeje a pověr mlynářské, in: Věstník Královské české společnosti NAUK, č. 8, Praha 1897.

⁴³ TĚŠITELOVÁ, Marie: Slovník starých českých mlýnů, in: Naše řeč, roč. 46, č. 4, 1963, s. 185–193.

působil v pozici vydavatele i redaktora. Mlynářské noviny byly orgánovým časopisem Jednot českých mlynářských společenstev v Čechách a na Moravě. Oproti tomu časopis Mlynář jako orgán Spolku mlynářů českomoravských, který vznikl roku 1878, vycházel z počátku jako čtrnáctideník, od roku 1920 také jako týdeník. Vydavatelem časopisu byl z počátku Jan Vávra, významný pražský mlynář, následně Josef Forst, Josef Richard Vilímek a Růžena Fořtová. Oba časopisy se věnovaly legislativní, technické, provozní i hospodářské problematice mlynářství, obilnímu obchodu a dalším širším ekonomickým otázkám, které souvisely s mlynářským průmyslem. Přesto jejich podoba do značné míry vzájemně lišila. Časopis Mlynář si zachoval vyšší odbornou a informační úroveň, zatímco Mlynářské noviny obsahovaly také rubriky různých zajímavostí ze světa, které měly sloužit k pobavení čtenářů a dnes bychom je zařadily mezi bulvární zprávy. Povaha novin i organizace, které stály za jejich vydáváním, určovaly čtenářskou obec obou periodik. Zatímco u Mlynáře se jednalo především o větší podnikatele, Mlynářské noviny si kupovali především majitelé menších mlýnů a mlynářští dělníci. Z dalších časopisů je třeba připomenout Mlynářský obzor: orgán Svazu dělníků mlynářských v Rakousku, který vycházel v Nymburce v letech 1907–1915, Mlynářské listy: časopis hájící zájmy dělnictva mlynářského: společný časopis dělnictva pivovarského a příbuzných oborů, který vydával Svaz dělníků mlynářských mezi roky 1907–1920, Mlynářské zájmy: odborný list pro mlynáře v zemích koruny české vycházející v Kostelci nad Černými Lesy v letech 1908–1929 a Mlynářská obrana: časopis hájící zájmy řemeslných mlynářů v čl. Republice, který vydával L. Štulík v Hradci Králové v letech 1936–1939.

Kromě oborových časopisů přináší často poměrně konkrétní informace regionální tisk. Z něj byly při psaní použity Rolnické listy hospodářského spolku politického okresu sedlčanského, coby orgán hospodářského družstva v Sedlčanech. Ty vycházely pravidelně od roku 1885 až do roku 1929, přičemž nepravidelně vycházel časopis pod stejným názvem Rolnické listy ještě na začátku 40. let 20. století. Relativně dlouho byly vydávány také Vltavské proudy, konkrétně mezi léty 1914–1941. Další tisk vycházel na Sedlčansku po výrazně kratší období. Jednalo se jednak o Hlasy z Povltaví z let 1901–1910, o čtrnáctideník Povltavské listy, který vycházel

pouze mezi léty 1894–1896 a o Sedlčanský kraj z let 1934–1937, který vydával mlynář Slaba z Červeného mlýna v Krašovicích (50)⁴⁴.

Z dalších periodik byl využit časopis Venkov, orgán České strany agrární, 1906–1945, Národní listy z let 1861–1941, měsíčník Obzor národohospodářský: časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým: orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko z let 1895–1941 a další.

2.4. Legislativní a statistická literatura

Vzhledem k zaměření práce je nutné pracovat se sbírkami zákonů, právními slovníky a dalšími pracemi, které se zabývají vodoprávní či hospodářskou legislativou. Vedle samotných sbírek se jedná o Das österreichische Wasserrecht: mit Bezug auf die ungarische und ausländische Wassergesetzgebungen. Dritte, umgearbeitete und vermehrte Auflage z roku 1891 od profesora práv Antonína Randy. Dále zejména o vydanou publikaci České vodní právo: systematický výklad norem českého zákona vodního se zřetelem k úchylkám vodního zákona moravského a slezského od Bohumíra Procházky z roku 1925, o spisek Vodní knihy od Jaroslava Černého z téhož roku a o obsáhlou studii Vodní knihy, vodní právo a vodoprávní technika od stejného autora z roku 1943.

Vzhledem k velkému množství mlýnů v českých zemích, jejich konkurenční problematice v průběhu první republiky a zejména pak v souvislosti s jejich energetickým potenciálem vzniklo v první polovině 20. století několik statistických prací, které jistě zaslouží naši pozornost. V první řadě se jedná o soupis vodních děl Seznam a mapa vodních děl republiky Československé: stav koncem roku 1930. Ten byl vypracován Ministerstvem financí pro daňové účely v roce 1932 a sloužil jako materiál pro zmapování hydroenergetických zdrojů.⁴⁵

Pouze na mlýny, ovšem již ne pouze s vodním pohonem, jsou zaměřeny statistické přehledy vydané Státním úřadem statistickým z let 1923–1924, 1924–1925, 1926–1927 a 1931–1932. Jedná se o publikace Mlýny v republice Československé

---

⁴⁴ Číslo v závorce v případě zmínek o konkrétním mlýně či mlynáři z oblasti soudního okresu Sedlčany odkazuje na Přehledovou mapu a příslušný záznam mlýna v příloze.

⁴⁵ K Seznamu viz GALUSOVÁ, Lucie: Seznam a mapa vodních děl republiky Československé, in: Asociace recentní archeologie, <https://recentniarcheologie.cz/index.php/clanky/18-seznam-a-mapa-vodnich-del-republiky-ceskoslovenske> <12. října 2018>.

činné ve výrobním období od 1. VII 1923 do 30. VI 1924 a následující.⁴⁶ Relevantní jsou Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého, sv. IX., Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3. června 1902 v Království českém či Hospodářské a sociální poměry obyvatelstva republiky Československé ve světle sčítání lidu od Antonína Boháče.⁴⁷

---

⁴⁶ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII. 1923 do 30. VI. 1924, Praha 1926; Mlýny v republice Československé činné ve výrobních obdobích od 1. VII. 1926 do 30. VII. 1927 a od 1. VII. 1927 do 30. VI. 1928, Praha 1931; Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII 1924 do 30. VI 1925, Praha 1929; Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933.

⁴⁷ BOHÁČ, Antonín: Hospodářské a sociální poměry obyvatelstva republiky Československé ve světle sčítání lidu, přednesl Antonín Boháč ve schůzi společnosti pořádané dne 23. dubna 1923 v Praze, in: Sbírnka přednášek pořádaných českou národohospodářskou společností v období 1922–23, roč. X, Praha 1923.

3. Období 1848–1914

3.1. Vyvázání z poddanských povinností po roce 1848

V roce 1848 došlo k ukončení patrimoniálních svazků a nastartovala se cesta k výkupu emfyteutických závazků bývalých poddaných vůči vrchnosti. Stejně jako ostatní i mlynáři se stali neomezenými vlastníky mlýnů, případně dalších pozemků. Problematickým aspektem však zůstaly závazky a nároky vycházející ze vztahů k vodě, využití jezů a dalších vodních staveb především na řekách.

Patent ze dne 7. září 1848 č. 1180 vedl k zahájení vyvazování všech břemen vycházejících z poddanského svazku a pozemkového vlastnického práva. Prováděcí nařízení ze dne 4. března 1849 č. 152 ř. z. do vyjmutí zahrnulo veškeré platy a desátky, které vycházely i z jiných než poddanských vazeb. Platnost dále rozšířil patent ze dne 5. července 1853 č. 130 ř. z.⁴⁸ Vyvázání z povinností se tedy týkalo veškerých platů určených nejen bývalé vrchnosti, ale také faře a záduší, škole a dalším oprávněným osobám.

Konkrétní jednání ohledně vypořádání měly na starosti okresní vyvazovací komise s nadřízeným orgánem vrchní zemské vyvazovací komise v Království českém⁴⁹, jejímž předsedou byl ministerský rada Josef Klecanský. Podání návrhů k výkupům, pochopitelně, neprobíhalo naráz. Oprávnění příjemci povinností byli nuceni přihlašovat své nároky, a to dle jasně daných pravidel. Základní směrnice byly stanoveny dne 27. června 1849.

V případě vyvázání z platů a povinností plynoucích z poddanského pozemkového svazku byly definovány tři druhy zrušení povinností a platů:

1. bez náhrady – za robotní povinnosti zejména bezzemků a domkařů,
2. za mírnou náhradu – za urbární povinnosti vycházející z poddanského vztahu, tedy robot a naturálních dávek,
3. výkupem z emfyteutického svazku.⁵⁰

---

⁴⁸ DNISTRANSKYJ, Stanislav: Moderní teorie reálních břemen, in: Právník, Časopis věnovaný vědě právní i státní, roč. 63, č. 7–8, Praha 1924, s. 266.

⁴⁹ NA, Zemský vyvazovací fond 1850–1905.

⁵⁰ K výkupu a vyvazování viz ROUBÍK, František: Vyvazování poddanských povinností na panství Kout a Trhanov z let 1848–1853, in: Minulostí západočeského kraje VIII, Plzeň 1971, s. 69–78; ROUBÍK, František: K vyvazování gruntů v Čechách v letech 1848–1853, Sborník archivních prací, roč. 9, č. 2, Praha 1959, s. 160–219.

Výkupní cena robotních povinností neměla být vyšší než třetina aktuální hodnoty svobodné práce. Samotná výše vyvázání byla oceněna a placena v penězích, které byly zajištěny formou hypoték zapsaných v pozemkových knihách, a činila dvacetinásobek vyvazovací renty rozdělené na dvacet let. Z výkupní ceny rozdělené na třetiny měla vrchnost získat dvě třetiny. Bývalý poddaný zaplatil jednu třetinu, druhou třetinu hradil stát.

Takto získané finance vedly ke kumulaci kapitálu v rukou velkostatků a k jejich hospodářskému a technologickému rozvoji. Ten je patrný v případě Sedlčanska na několika průmyslových podnicích, v případě mlynářství jde například o vznik a provoz vyšatolské firmy (5), jejíž součástí byl mlýn, či nákup a přestavba mlýna v Červeném Hrádku (8) a další.

Vyvázání mlýnů a vodních práv

U mlynářů stejně jako u ostatních poddaných se nejběžněji vyčíslovala hodnota pravidelných úroků, naturálních dávek i robot, navíc se k tomu přidružovaly specifické povinnosti, většinou však finančně proplácené, jakými byl výkrm vepřů, výchova loveckých psů a dalších. Vedle toho ale měla často i sama vrchnost povinnosti vůči mlynáři. Ty se často týkaly stavby a údržby vodního díla.

Vyvazovací komise se potýkaly se složitým vyrovnáním stran vodních staveb a nároků k nim. Již v polovině 18. století musely být na základě vládního nařízení provozy poháněné vodou z řek emfyteuticky prodány. V případě mlýnů a dalších vyvstala s rokem 1848 otázka, zda mají být tyto provozy vyvázány pouze o břemena poddanská či také o závazky týkající se udržování jezů, mlýnských kobyl a dalších vodních staveb. Tyto otázky řešilo již zmíněné nařízení ministerstva vnitra ze dne 27. června 1849, které obsahovalo prováděcí předpisy k otázkám vodních záležitostí. Dle tohoto nařízení měla zůstat dosavadní práva o přivádění vody v platnosti a měla proto být z vyvázání prozatím vyloučena. Výkup z vodoprávních a majetkových vazeb doznal v mnoha případech řešení až v 70. let 19. století, na základě zemského zákona č. 87/1869 z. z. v příčině dalšího vyvazování pozemků.⁵¹ Na potočních mlýnech a později i na mlýnech rybníčních došlo většinou k snadné finanční kompenzaci. Majiteli rybníků nad mlýny, stejně jako jezy, bývala povětšinou vrchnost, která jako

---

⁵¹ Zákoník zemský království Českého, roč. 1869, Praha 1869, s. 144–150.

náhradu za opravy a údržbu hráze či jezu nabídla mlynáři finanční náhradu, tedy snížení částky, kterou se mlynář vrchnosti ze svých povinností vykupoval. Podobně i v případě jezů na Vltavě zůstala povinnost starat se a financovat údržbu konkrétních jezů na mlynářích.

Specificky však výkup probíhal v městech pražských, kde se k prodeji v 18. století vázalo i několik dalších povinností ze stran kupujících, jako byly služebnosti k vodárnám apod.⁵² Údržbu jezů měl na starost pražský magistrát, přičemž náklady hradila obec jednou třetinou svých financí a dvěma třetinami z tzv. konkurenčních příspěvků, což byly poplatky od mlynářů a jiných průmyslových závodů na vodní pohon.⁵³ Požadavek na vyvázání z tohoto stavu začali v Praze vedle obce vznášet i majitelé mlýnů, kteří nechtěli konkurenční příspěvky, z nichž se jezy udržovaly, platit.⁵⁴ Řešení problému tak přešlo na pražskou vyvazovací komisi, která uznala, že udržování jezů a mlýnských kobyľ je ve veřejném zájmu a spravovat je tak měla nadále obec v součinnosti s mlynáři a městskými vodárnami. Již tehdy však byly jezy uznány za překážku pro budoucí rozšířenou plavbu.

Problematika vyvázání se aktualizovala právě v souvislosti se splavňováním Vltavy. Ta totiž zasáhla jak do vodních, tak i majetkových práv mlynářů. V případě sedlčanské části Vltavy však již okruh vyvázání povinností v souvislosti se splavněním do záležitostí mlýnů a dalších pobřežních staveb nezasáhl. Mlýnů na Vltavě, konkrétně mlýnu v Proudčovicích, Kamýku nad Vltavou, Přívozci a Zvíroticích, se však týkala další zákonná ustanovení, které upravovala pravidla pro plavbu a plavení na Vltavě. Samotné plavení lodí vytvářelo mlynářům škodu tím, že při otevření vrat jezu se vlastně z pohledu mlynáře plýtváno vodou. Není proto divu, že se otázce technologického řešení prostupnosti lodí věnovala pozornost i mezi mlynáři a mlynářskými staviteli. Právě jezy a náhony byly zejména na řekách často poškozovány ledy a povodněmi, mlynář však nemohl při opravách a přestavbách omezovat libovolně lodní dopravu. Stavební práce na Vltavě, stejně jako další omezení, se řídilo vyhláškami místodržitelství, které určovalo období, kdy se mohly stavební práce zasahující do provozu Vltavy vykonávat. Tak například vyhlášky č. 22686, č. 33 a č.

---

⁵² ČELAKOVSKÝ, Jaromír: Právo obce Pražské k řece Vltavě, Praha 1882, s. 37.

⁵³ Konkurenční příspěvky na udržování jezů pražských, in: Mlynář, roč. 23, č. 13, Praha 1902, s. 239–243.

⁵⁴ Do sporu se na straně mlynářů zapojil také JUDr Antonín Strobach, politik a právník. Viz STROBACH, Antonín: Památný spis o udržování vltavských jezů v příčině vyvázání emfyteutických mlýnů Pražských, Praha 1855.

51 z 30. dubna a 16. srpna 1874 nařizovaly, že na řekách určených k plavbě loďmi a vory mohou být činěny práce a jiné překážky pouze v termínu od 1. srpna do 15. září roku 1874. Úřady tak vymezily měsíc a půl dlouhý termín, kdy mohli mlynáři a další zájemci omezovat plavbu. Opravy mlynářům vzhledem k vodnímu právu nikdo upřít nemohl. Od 16. září měla být zajištěna volná plavba, lodě ostatně mohly plout celoročně, pokud se v daném úseku neprováděly práce, které by tomu bránily.⁵⁵ Pro mlynáře tak tvořily problém zejména ledové třenice na jaře, které mohly poškodit jez na dlouhou dobu.

Mlynáři měli na základě platných předpisů ze dne 4. ledna 1782 a plavebního řádu ze dne 10. února 1854 hradit i opravy propustí pro lodě, vrat, které po většinou také obsluhovali. Otevřít vrata museli pod pokutou 50 zl. Často se však stát podílel na subvencování oprav.⁵⁶ Komise pro kanalizaci Vltavy a Labe plánovala na roky dopředu. Vodní stavby a úpravy na Vltavě od Českých Budějovic se prováděly na základě návrhového řízení, byla-li na ně žádaná dotace, například od 6. ledna 1906 do 31. prosince 1909. Pro toto období se mělo žádat nejdéle do 15. září 1903 na c. k. místodržitelství. Veškeré plánování reflektovali nejen sami dotčení mlynáři, ale i Spolek mlynářů českomoravských⁵⁷ ve spolupráci s Průmyslovou jednotou, která spolek již na začátku 80. let 19. století vyzvala, aby vyslal do vznikající Ankety pro upravení a splavnění Vltavy a Labe delegáty a tím se podílel na řešení této problematiky.

3.1.1. Vyvázání mlýnů na Sedlčansku

Řízení v rámci sedlčanského soudního okresu probíhalo za dohledu benešovské C.k. okresní komise pro vyvázání gruntů a v kooperaci s vyvazovací pokladnou Benešov. Nahlášené závazky, jejich vyčíslení a případně další řízení následně potvrzovala zemská vyvazovací komise v Praze.

---

⁵⁵ K omezení plavby viz SOkA Příbram, Okresní Úřad Sedlčany (dále OÚ Sedlčany), kart. 129, inv. č. 679, sign. 11/54, Vodní toky, vodní stavby 1875–1901.

⁵⁶ PROCHÁZKA, Bohumír: České vodní právo: systematický výklad norem českého zákona vodního se zřetelem k úchylkám vodního zákona moravského a slezského, Sušice 1925, s. 34–35.

⁵⁷ Viz Pracujeme k upravení práva plavebního, in: Mlynář, roč. 3, č. 19, Praha 1882, s. 173–174; Na obranu mlynářů oravských, in: Mlynář, roč. 4, č. 14, Praha 1883, s. 135–138; Mlynářům na řekách k uvážení!, in: Mlynář, roč. 3, č. 17, Praha 1882, s. 155–156; Náklad na udržování jezních splavů v řekách zemských, in: Mlynář, roč. 7, č. 15, Praha 1886, s. 196–197.

Do vyvazovacího řízení se mohly přihlásit všechny oprávněné osoby, tedy nejen bývalá vrchnost. Výše náhrad vycházela z povahy a velikosti původních břemen a jejich navýšení. Emfyteutické závazky pochopitelně určoval charakter provozu. Lišily se dle jednotlivých panství, ale i v rámci nich. Některé povinnosti však byly pro určitý typ řemesla naprosto typické. Zatímco pro mlýny bylo charakteristické mletí panského obilí zdarma, pro pohodnice to bylo bezplatné stahování zvěře, za což naopak vrchnost poskytovala pohodnému obilní deputát, například v žitě a v hrachu z určitých mlýnů.⁵⁸

Vyvázení se dělilo na proplácené závazky a ty, za něž oprávněná strana nežádala finanční náhradu, případně se dohodla na vyrovnání za zrušení vlastních povinností. Mezi bezplatné závazky patřilo nejčastěji předkupní právo, které by limitovalo majitele ve svobodném nakládání s příslušnou stavbou či pozemky. velkostatek Vysoký Chlumec si prakticky u všech mlýnů opanoval také právo odebírání piva pro potřebu mlynáře a mlečů. Na Červeném Hrádku si vrchnost vedle odebírání piva vymíňovala také odběr kořalky. I toto břemeno patřilo v případě mlýnů mezi neproplácená břemena a k zrušení tohoto závazku došlo již na začátku 50. let 19. století.⁵⁹

Finanční vyrovnání zahrnovalo standardní platy, kterými byly povinování i ostatní poddaní, jmenovitě činžovními úroky a náhradu za robotování. Tyto se však nemusely vyskytovat u všech mlýnů. Veškeré závazky byly velmi individuální a vycházely jak z majetkoprávních vazeb z dob vzniku samotné stavby, tak i z pozdějšího vývoje konkrétních vztahů a smluv mezi vrchností a poddaným. Z ceny jistiny ani jednotlivých položek se proto nedá vyvozovat velikost a kapacita mlýna. Určitou výpovědní hodnotu o postavení mlýna mají naopak povinnosti, které měla vůči jednotlivým provozům vrchnost. Mlynářům oproti ostatním poddaným zůstaly často až do posledku i naturální platy, které byly u ostatních v minulosti renunciovány. Právě ty mnohdy výrazně navyšovaly výkupové sumy.

Mlynáři odváděli vrchnosti obilí a také pro ni v mnoha případech museli zdarma mlít obilí a šrotovat slad. Tato povinnost v několika případech nebyla zařazena mezi vyplácené závazky, zřejmě tedy v případech, kdy vrchnost tuto službu

---

⁵⁸ Viz SOkA Příbram, Okresní soud Sedlčany (dále OS Sedlčany), Tabela o vyvázení gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Radíč.

⁵⁹ Na rozdíl od hostinců, kterých se týkalo až pozdější vyvazovací nařízení. Viz zákon č. 55/1869 z. z. o zrušení práva propinačního, in: Zákoník zemský království Českého, roč. 1869, Praha 1869, s. 81–82.

v konkrétním mlýně nevyužívala, případně se jejího proplacení vzdala náhradou za vlastní povinnosti vůči mlýnu.⁶⁰ Z výkupní částky mlynářů byla odečtena suma, kterou tvořily náhrady za závazky vrchnosti. Ty velmi často tvořila povinnost výstavby jezu, mlýnských struh či splavu a jejich údržba. Někdy za mlynáře vrchnost platila zemskou daň a podílela se na obnově mlýna v případě, že by ho postihla živelná pohroma. Tak tomu bylo například u mlýna v Osečanech (13) či v mlýně v Petrovicích čp. 28 (45). Nutno podotknout, že v obou případech se původně jednalo o panský mlýn, na jejichž provozu měla vrchnost eminentní zájem. U několika mlýnů se vyskytovala také povinnost vrchnosti přivést na vlastní náklad mlýnský kámen. Z hlediska zkoumání mlýnů se jedná o velmi zajímavé hledisko. Většina venkovských mlynářů k výrobě mlecího kamene používala co možná nejkvalitnější, avšak blízkou surovinu. Doprava z větších vzdáleností totiž tvořila největší položku z ceny dováženého kamene. Místní suroviny se však svou kvalitou na mletí obilí příliš nehodily, chtěla-li vrchnost mlít obilí pro sebe a své potřeby, určitě jí záleželo i na kvalitě mlýnského kamene a byla ochotná materiál dovážet ze známých a využívaných lomů.⁶¹ Vyloženě jmenovanou povinnost dovozu mlýnských kamenů měla vrchnost vůči mlýnům ve Lhotce u Sedlčan (9), v Drážkově (57), v Osečanech (13), Petrovicích čp. 28 (45) a v Sestrouni (12). Specifický výkup byl zaznamenán také u mlýna v Kosově Hoře čp. 42 (6), kde mlynář Jan Janžura hradil i částku 2 zl. náhradou za krmení honícího psa. Petrovická vrchnost naopak poskytovala mlynáři z čp. 28 duby na hřídel a další dříví pro potřeby oprav a stavby mostu.

Značnou částku tvořil v jistině výkup robot. Rozsah robotních povinností byl různý, někteří mlynáři měli předepsaný jeden den ruční roboty vykonaný jednou osobou týdně, jiní měli vrchnosti poskytnout volské dvojspřeží na několik dní v týdnu. Opakovaně se u mlynářů vyskytovala dvouspřežní volská robota po tři dny v týdnu, mnohdy spojená s ruční robotou jedné osoby v několika dnech mezi sv. Janem a sv. Václavem. Takto definovaná volská robota dosahovala opakovaně 156 dnů v roce a vyhodnocena byla na 25 zl. 21 kr., jak tomu bylo například u mlynáře Josefa Bláhy

---

⁶⁰ V případě, že se u mlýna nacházela pila, byl mlynář povinen zpracovat určitý objem dřeva zdarma, případně tak činit za zvýhodněnou cenu.

⁶¹ K problematice mlýnských kamenů viz FRÖHLICH, Jiří: Stoupové a mlýnské kameny z rudných úprav v Evropě, in: Acta rerum naturalium: přírodovědný sborník Vysočiny 12, Jihlava 2012, s. 119–125; LEDVINKA, František: K výrobě mlýnských kamenů a příklady jejich druhotného využití, in: Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků historického semináře 2012, Krásná Lípa 2013, s. 49–57; ŠTĚPÁN, Luděk – URBÁNEK, Radim – KLIMEŠOVÁ, Hana: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II, Praha 2008.

z Vletic čp. 6 (52), Františka Bareše z Vletic čp. 13 (51) či Jana Petra ze Smrčí čp. 14 (53) a dalších.⁶² I zde tedy platí, že závazky mlýnů byly srovnatelné vůči konkrétní vrchnosti. V tomto případě Lobkowiczům.

Někteří mlynáři byli nuceni vyrovnat také závazky vůči faře, respektive tamnímu faráři. Jednalo se o relativně nízké sumy, které vycházely z nízkých dávek, jakými byly vejce a obilí. Faře v Krašovicích tak musel Josef Míka z Krašovic čp. 19 (43) vyplatit povinnost rovnající se 3 větelům ovsa a 3 větelům žita v hodnotě 2 zl. 34 kr, jistina tak dosáhla částky 49 zl. 55 kr. a jedna část platby 2 zl. 29 kr. Tento plat neměl nic společného s postavením mlynáře, jelikož podobně odváděli i ostatní Kašovičtí.⁶³ Matěj Hošek z Počepic čp. 32 (32) hradil tamější faře bez náhrady 6 kusů vajec a s náhradou 7 korců žita⁶⁴ za 3 zl. 26 kr. na jistinu 45 zl. 50 kr.⁶⁵

V rámci vyvázání figurovaly také závazky náležící ke konkrétním gruntům, jako příklad můžeme uvést narovnání mezi Václavem Spilkou z Přívozce čp. 2 (3) a mlynářem Františkem Svobodou z čp. 7. Ten měl povinnost k pasení dvou krav, vyčíslenou na 4 zl, což bylo urovnáno náhradou za bezplatné mletí obilí. Jistinu vyčíslenou na 40 zl. se mlynář rozhodl uhradit dne 1. listopadu 1856, s čímž se Václav Spilka spokojil, a nadále již nemohl využívat bezplatných služeb mlynáře.⁶⁶ Podobně vykoupil závazek předkupního práva Jakuba Šímy z Kňoviček čp. 6 na pole v blízkosti svého mlýna v Sestrouni (12) František Všetečka za náhradu 5 zl. 20 kr.⁶⁷

Vyvázání povinností vůči vrchnostem Sedlčanska

Níže nalezneme záznamy, které se vázaly k 48 mlýnům vyvazujícím se z poddanských závazků. Zmíněny tedy nebudou jednak podniky, které do vyvázání neměla vrchnost potřebu přihlašovat z důvodů vlastní správy provozu či předešlému vyrovnání, svobodné mlýny a mlýny, k nimž nebyly ze strany bývalé vrchnosti vyžadovány k výplatě žádné závazky. Tak tomu bylo například u Vackova mlýna v Sedlčanech (21) a v několika dalších poddanských provozech. Žádný mlýn nevykazoval při výkupu například velkostatek Třebnice, na jehož území se nacházel

---

⁶² SOkA Příbram, Okresní soud Sedlčany (dále OS Sedlčany), Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Vletice.

⁶³ Tamtéž, kart. A-K, obec Krašovice.

⁶⁴ 6,55 hl.

⁶⁵ SOkA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. L-P, obec Počepice.

⁶⁶ Tamtéž, obec Proudkovice.

⁶⁷ Tamtéž, kart. A-K, obec Kňovičky.

mlýn Mleč v Třebnicích (60), který od roku 1831 vlastnila rodina Stoužilových.⁶⁸ To ale neznamená, že z daných mlýnů nebyly nárokovány jiné závazky například ze stran fary, školy, obce či soukromé osoby. Jan Slaba uváděný na Vackově mlýně v Sedlčanech (21) se vyvazoval z úročních platů městu částkou 2 zl. 14 kr. z jistiny 44 zl. 45 kr.⁶⁹ ale v rámci vyvazovacích tabel pro bývalou vrchnost uveden není.

Velkostatek Vysoký Chlumeč

Převážná většina sedlčanského soudního okresu patřila do roku 1848 pod správu panství Vysoký Chlumeč, tedy roudnické větve Lobkowiczů. Ti zde v 17. století, kdy se správě panství věnovala Polyxena z Lobkowicz, vytvořili jedno z největších dominií v tehdejším království. V roce 1637, kdy Polyxena předala majetek svému synovi Václavu Františku Eusebiovi z Lobkowicz, se chlumecké panství skládalo z města Sedlčan, městeček Chlumce, Sedlce, Kamýku nad Vltavou, Krásné Hory na Vltavou a z 86 vesnic.⁷⁰ V rámci vyvazovacího řízení figuroval jako oprávněná osoba majitel chlumeckého panství Ferdinand Josef Jan Nepomuk kníže z Lobkowicz. Vzhledem k odbornému a uniformnímu vedení hospodářských záležitostí tohoto velkostatku, vznikly v rámci vyvazovacích břemen jasně formulované záznamy, které se týkaly záležitostí poddanských mlýnů. Chlumecký velkostatek neprovozoval žádný mlýn, ačkoliv jeho předním průmyslovým závodem byl pivovar ve Vysokém Chlumci. V polovině 19. století vyvázal z poddanských závazků minimálně 29 mlýnů, a to mlýny v Rudolci (20), v Úklidě (19), v Bražné (55), v Drážkově (57), v Chramostech čp. 17 (59) a v čp. 21 tamtéž (58), v Jesenicích (17), v Martinicích (16), v Kamenicích (28), v Trkově (27), v Kamýku nad Vltavou (2), v Krásné Hoře nad Vltavou čp. 48 (63) a čp. 49 tamtéž (64), ve Smrčí (53), ve mlýně Hodíkov (62), v Nedrahovicích (18), v Nechvalicích (29), ve Svatém Jáně (54), v Počepicích čp. 31 (31) a čp. 32 (32), v Bláhově Lhotě (34), v Radešíně (42), v Sedlčanech čp. 234 (11), ve Skoupém (47), ve Vilasově Lhotě (39), ve Vleticích čp. 6 (52) a čp. 13 tamtéž (51), ve Zvíroticích (4) a v Žemličkově Lhotě (38). Některé z mlýnů, které stály u rybníků, velkostatek postupně odkoupil a jejich provoz zrušil.

---

⁶⁸ SOA v Praze, Velkostatek Třebnice, kart. 3, inv. č. 52, Smlouvy na různé prodeje, pronájmy a výměny – evidence změn držby na velkostatku Třebnice 1831–1875.

⁶⁹ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Sedlčany.

⁷⁰ K územnímu rozsahu viz MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka – TOŠNEROVÁ, Marie: Sedlčanské paměti, s. 37 a 41.

V Počepicích čp. 31 (31) a v Trkově (27) ze zrušeného mlýna vytvořil sádky, v Nedrahovicích (18) pilu. K roku 1902 ke svěřeneckému panství Vysoký Chlumecký a alodiálním statkům Příčovy, Skřýšov a Trkov připadalo 7030,16 ha pozemků,⁷¹ přičemž až do zániku velkostatku k němu nebyl znovu připojen žádný mlýn.

Jako příklad vyvázání z povinností vůči lobkowiczské vrchnosti je vhodné uvést alespoň dva velikostně i hospodářsky odlišné poddanské mlýny. Svého času největším mlýnem Sedlčanska byl Panský mlýn čp. 234 (11) v Sedlčanech, z něž v roce 1637 plynuly lobkowiczské vrchnosti poplatky ve výši 30 strychů pšenice⁷², 100 strychů žita⁷³ a 60 kop grošů míšenských za výkrm dvanácti vepřů.⁷⁴ V 50. letech 19. století jej spolu s valchou a přilehlými pozemky vlastnil Josef Hartig, původní vrchnostenský mlynář. Jako ostatním mlynářům mu byla bez náhrady zrušena povinnost odebrání nápojů pro potřeby mlýna a mleců. Vyplatit musel pěší robotu a dále obilí, jehož množství se oproti 17. století zvedlo jen nepatrně, a to cca na 38 měř pšenice⁷⁵ v hodnotě zhruba 117 zl. a 136 měř žita⁷⁶ v hodnotě cca 301 zl. Spolu s bezplatným mletím panského obilí vyhodnoceným na 9 zl. a činží dosahující cca 32 zl. mu tak byly závazky vyčísleny na 460 zl. Na druhé straně byl velkostatek Vysoký Chlumecký povinován stavbou jezu a splavů, jejich udržováním, dále "tarasírováním" tedy odstraněním sněhu pod pivovarem, čištěním bahna na potoce, stavbou a správou troub, vantrok a stavidel u horního Zábřežského mlýna (10). Závazky na straně vrchnosti vycházely na 255 zl. Čistá cena pro Josefa Hartiga tak vycházela na 205 zl, výroční splátka pro velkostatek činila 136 zl. 47 kr. na jistinu 2735 zl.⁷⁷

Mezi velikostí i vybavením běžný typ mlýna můžeme zařadit mlýn s pozemky v Úklidě (19). Mlynář Jan Vondruška se v rámci vyvázání bezplatně vypořádal s předkupním právem, povinností dovést semletou mouku zpět na místo určení, stejně jako s povinností odebrat nápoje pro potřebu mlynáře a mleců. Vyplatit se musel z pravidelných dávek žita o cca 54 mázích⁷⁸ v hodnotě 117 zl, bezplatného mletí

---

⁷¹ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v Království českém, Praha 1902, s. 269.

⁷² Cca 23 hl.

⁷³ Cca 94 hl.

⁷⁴ KRÍVKA, Josef: Panství Vysoký Chlumecký v 1. polovině 17. století, in: Sedlčanský sborník, Benešov 1971, s. 52.

⁷⁵ Cca 23 hl.

⁷⁶ Cca 84 hl.

⁷⁷ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Sedlčany.

⁷⁸ Cca 76 l.

panského obilí v hodnotě 7 zl. a z činže necelých 15 zl. Ze sumy 139 zl. mu naopak byly odečteny náklady vrchnosti, které měla s čištěním náhonu, stavbou jezu a hrázky a jejich správou ve výši necelých 52 zl. K výkupu zůstalo 87 zl. s roční částkou lehce přesahující 57 zl. a jistinou necelých 1153 zl.⁷⁹

Velkostatek Petrovice

Na druhém místě v počtu poddanských mlýnů, které se po roce 1848 vykupovaly z povinností a platů, byl velkostatek Petrovice. Ten roku 1848 vlastnili Marie, dcera původního vlastníka Jiřího z Oppersdorfu, s manželem Adolfem Barthem z Barthenheimu. Ze závazků vůči nim se vyplácelo šest mlynářů z mlýnů v Petrovicích čp. 23 (44) a čp. 28 (45), z mlýnů v Krašovicích čp. 18 (50) a čp. 19 (43) a z mlýnů v Týnčanech čp. 14 (49) a čp. 15 (48). Petrovický velkostatek nadále neprovozoval žádný mlýn, a to ani k roku 1902, kdy byla majitelkou statku Odonu Zhorská ze Zhoře, rozená hraběnka Dohalská z Dohalic v Petrovicích u Sedlčan. Statek Petrovice a Krašovice se svobodným dvorem Hořichovským se k tomu roku rozkládal na ploše 405,83 ha.⁸⁰

Z výše uvedených mlýnů proběhlo nejdetailnější vyvázání vůči mlynáři Václavu Dlouhému z Petrovic čp. 28 (45), který mlýn převzal od otce Antonína Dlouhého. Ze smlouvy z 31. prosince 1751 učiněnou mezi jezuitskou kolejí coby petrovickou vrchností a Františkem Dlouhým, která se týkala Panského neboli Petrovického mlýna a příslušných pozemků se dozvídáme, že mlynář měl udržovat a opravovat na vlastní náklad mlýn, kameny, hřídel, kola vodní i paleční, vantroky a další. Dále měl mlít pro potřebu vrchnosti zdarma v určeném množství. Mlýn mu byl prodán za 300 zl. jako odměna za jeho věrné služby i služby jeho otce.⁸¹ Roční důchod tvořilo 58 zl. rýnských. Jednou za tři roky mu vrchnost měla přivést kámen na mletí a dříví na opravu splavu i mlýna. V případě, kdyby došlo k požáru mlýna, a ten shořel, měl mlynář od vrchnosti právo na dříví, které si však musel v jejich lesích obstarat sám.⁸² Uvedené závazky, stejně jako mlynářský rod, zůstaly na mlýně zachovány.

---

⁷⁹ SOkA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. A-K, obec Bor, osada Rudolec.

⁸⁰ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 529.

⁸¹ Tak tomu bylo i u Červeného mlýna v Krašovicích (50), který připadl mlynáři Václavu Dlouhému roku 1751 za 400 zl. Viz SOA v Praze, Velkostatek Petrovice u Sedlčan, inv. č. 80, Purkrechtní registra, fol. 338n.

⁸² SOA v Praze, Velkostatek Petrovice u Sedlčan, inv. č. 80, Purkrechtní registra, fol. 336–337.

V rámci vyvázání tak bylo bezplatně zrušeno předkupní právo, ale i povinnost bezplatného mletí pro vrchnost, která byla zrušena náhradou za dovoz mlýnských kamenů, udržování trouby a splavu při rybníce, jejich čištění a dodávání dubů na hřidel a dalšího dříví pro potřeby mostu, případně dřeva k výstavbě mlýna, kdyby vyhořel. Finanční náhrada se týkala pouze činží s přírážkou a 3 % *laudemia* z ceny 1600 fr. Vše vyčísleno na necelých 31 zl.⁸³

Velkostatek Červený Hrádek

Dalším velkostatkem, který ze svých emfyteutických vazeb vyvazoval v polovině 19. století vodní mlýny, byl Červený Hrádek, respektive Kosova Hora, která byla s panstvím Červený Hrádek od konce 18. století spojena v jedno panství.⁸⁴ Oba statky roku 1837 koupil František Mladota ze Solopisk od Karla z Neumannu. Výkup ze závazků vůči Františku Mladotovi se týkal všech čtyř mlýnů, které se nacházely na jeho panství, jelikož mlýn čp. 6 (8) v Červeném Hrádku i Horní mlýn v Kosově Hoře (6), které Mladotové později vlastnili, zakoupili až později. Výkup zahrnoval břemena na mlýn v Červeném hrádku (8), ve Lhotce u Sedlčan (9), Horní mlýn čp. 21 v Kosově Hoře (6) a Dolní mlýn v Kosově Hoře čp. 42 (7). Statek Červený Hrádek měl k roku 1902 výměru 363,08 ha, přičemž již řadu let poměrně úspěšně provozoval průmyslový mlýn v Červeném Hrádku. Statek Kosova Hora dosahoval rozlohy 366,08 ha a k začátku 20. století k němu nenáležel žádný mlýn.⁸⁵

Mlýn v Červeném Hrádku (8) sice původně sloužil potřebám zdejšího zámku, časem se z něj ale stal mlýn poddanský. Mlynáři Jarolímu Chottovi⁸⁶ byly vedle bezplatných závazků skládajících se z předkupního práva a povinnosti odebírání piva a kořalky pro potřeby mlynáře a mlečů vyrovnána břemena v podobě mletí vrchnostenského a deputátního obilí oplátkou za odvod „*jisté míry mouky*“ a šrotování sladu proti půl vědru piva⁸⁷ od vrchnosti.⁸⁸ Naproti tomu již bývalá vrchnost nebyla nadále povinna spravovat zájezek a slíbila zmenšení činže o 30 fr. Finančně kompenzována ale musela být osmidenní peší robotu v hodnotě 43 kr. a snížená činže

⁸³ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. L-P, obec Petrovice.

⁸⁴ HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis dějin krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vylíčení života jejího lidu IV. díl, Sedlčany 1995, s. 34. a s. 66.

⁸⁵ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 301.

⁸⁶ Jinde také jak Chod.

⁸⁷ Cca 28 l.

⁸⁸ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. A-K, obec Červený Hrádek.

170 fr. v hodnotě 68 zl. Výkup tak vycházel z břemen 68 zl. 43 kr. Dvoutřetinová náhrada tedy odpovídala 45 zl. 49 kr. a výkupní jistina 916 zl. a 20 kr.⁸⁹

Do majetku Mladotů se po roce 1910 dostal také Horní mlýn v Kosově Hoře (6). Více než půlstoletí předtím musel však mlynář Jan Havránek v rámci vyvázání bezplatně vyrovnat předkupní právo a odvod popele. Činže ze zahrady činila 2 zl., plat 1 zl. 20 kr. Jistina tak dosáhla sumy 26 zl. a 40 kr. Vedle toho se řešila také břemena váznoucí přímo k mlýnu. Náhrada za třídní pěší robotu ve výši 1 zl. a činže ze mlýna původně stanovená na 100 fr. byly dohromady odhadnuty na 41 zl. Činže z pily původně ve výši 5 fr. byla stanovena na 2 zl. Do břemen bylo zahrnuto 5% laudemium z částky nad 1600 fr, řezání špalků po 21 fr. z 29 kusů v hodnotě 16 zl. 26 kr., šrotování sladu za zvýhodněnou cenu, bezplatné mletí a šrotování pro vrchnost a čeládku dalo dohromady sumu odpovídající 109 zl. a 27 kr. Náhradou měla vrchnost původně čistit strouhy a vantroky, odvádět příslušnou, i když zvýhodněnou částku, z řezání špalků a šrotování sladu. Vše v odhadní sumě 12 zl. 51 kr. Výkupní cena odpovídala ročně 96 zl. 36 kr. Dvoutřetinová platba určená vrchnosti činila 64 zl. 24 kr. a jistina 1 288 zl. 5 kr.⁹⁰

Velkostatek Zahrádka

Původní rod Mladotů ze Solopisk vlastnil také velkostatek Zahrádka. Roku 1841 ho koupil Vojtěch Mladota ze Solopisk od Jindřišky Vobořilové. Statek si však neponechal dlouho a již roku 1852 ho i se závazky prodal Josefu Kundrátovi. Roku 1882 se dostal do držení rodiny Langů.⁹¹ Vyvázání vůči bývalému panství se týkalo dvou mlýnů v obci Zahrádka⁹² a jednoho v Předním Chlumu. Mlýn Plícov čp. 12 v Zahrádce (41) roku 1890 připojili k velkostatku Čestmír Lang s manželkou Pavlínou.⁹³ Ti mlýn provozovali i k roku 1902, kdy zahrádecký statek zaujímal 328,36 ha.⁹⁴ Mlýn v Předním Chlumu (66) vlastnil mlynář a sekerník Matěj Grüner, který byl vůči Vojtěchu Mladotovi povinen vyvázat jistinu 1635 zl. 35 kr., a to pravidelným

---

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. A-K, obec Kosova Hora.

⁹¹ TYWONIAK, Jiří: Velkostatek Zahrádka (1773–1871), Inventář II SOA v Praze, č. pomůcky 113, Praha 1961.

⁹² Dříve Mladotova Zahrádka.

⁹³ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska na prahu modernizace, Sedlčany 2017, s. 133.

⁹⁴ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 240.

dvoutřetinovým platem 81 zl. 37 kr. Závazky v podobě práva předkupního, výkupu činže a laudemium z ceny od 60 fr. totiž vyšplhalo na odhadní cenu 122 zl. 27 kr.⁹⁵

Velkostatek Nalžovice

Vyvázení vůči Velkostatku Nalžovice se týkalo dvou mlýnů. Poddanské závazky byly urovnávány vůči sirotkům Alfredovi, Ervíně a Leontině po Karlu Augustu von Scharffenstein-Pfeil zu Benesis, který zemřel roku 1839.⁹⁶ Jejich poručníkem byl hrabě Ervín Nostic-Rhineke.⁹⁷ Vyvázení se týkalo mlýna v Nalžovicích (23) a v Nalžovickém Podhájí (24).⁹⁸ Roku 1902, kdy byl majitelem velkostatku Vojtěch Widmann, se statek Nalžovice rozkládal na 679,33 ha a stále neprovozoval žádný mlýn.⁹⁹

V polovině 19. století při zahájení vyvazovacího řízení byl majitelem mlýna v Nalžovicích (23) a příslušných pozemků František Karásek. Bezplatně bylo vyvázáno předkupní právo s vožením obilí. Břemena k vodě, stejně jako u dalších mlýnů, nemohla být prozatím vyvázána, k vyřešení této záležitosti došlo až v 80. letech, na základě zákona z roku 1869.¹⁰⁰

Podrobnější informace z počátku 50. let 19. století máme o vyvázení mlynáře Michala Čámského z mlýna Nalžovickém Podhájí (24). K němu patřil rybník a příslušné pozemky. I zde bylo právo předkupní vyřešeno bezplatně. Vyčíslena však byla třídní pěší robota v hodnotě 5 kr. a robota s jedním dnem dvouspřežní volské roboty v hodnotě 10 kr. Spolu s bezplatným mletím pro vrchnost, šrotováním deputátního obilí a činží z rybníka, pozemků a mlýna se výsledná částka vyšplhala na 27 zl. a 26 kr. Plat byl tedy vyčíslen na 17 zl. 45 kr. s jistinou 355 zl. 50 kr.¹⁰¹

Velkostatek Osečany

Další bývalé vrchnosti na území Sedlčanska rozvazovaly povinnosti již pouze s jedním mlýnem. Tak tomu bylo i u Velkostatku Osečany. Ten roku 1840 po Josefu

---

⁹⁵ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázení gruntů obcí 1850, kart. L-P, obec Přední Chlum.

⁹⁶ PODLAHA, Antonín: Posvátná místa Království českého VI., Praha 1912, s. 10.

⁹⁷ Tamtéž, s. 13.

⁹⁸ Dříve Nová ves čp. 9.

⁹⁹ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 508.

¹⁰⁰ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázení gruntů obcí 1850, kart. L-P, obec Nalžovice.

¹⁰¹ Tamtéž.

Pulpánovi z Feldsteinu přešel na jeho dceru Annu, provdanou Tiegelovou z Lindenkronu. Vyvázání se týkalo mlýna v Osečanech (13). Mlýn s pozemky měl začít vypořádávat Václav Janžura. Bezplatně bylo zrušeno šrotování sladu, a to vůči povinnosti vydání jedné poloviny vědra piva¹⁰² z každé várky, a dříví v případě, že by mlýn shořel. Finanční náhrada se týkala pěší roboty v počtu šesti dní, 45 a jedné třetiny míry žita¹⁰³, činže, bezplatného řezání špalků a mletí panského a deputátního obilí. Souhrnná částka odpovídala zhruba 195 zl. Oplátkou mlynáři vrchnost přivázela mlýnské kameny, platila zemskou daň, zajišťovala stavbu a správu jezu. Vše v hodnotě cca 106 zl. Mlynáři tak zůstal závazek ve výši 89 zl. Výkupní jistina odpovídala 1185 zl. 25 kr. a dvoutřetinová platba necelých 60 zl.¹⁰⁴ K roku 1902, když velkostatek vlastnila Anna Voithová ze Sterbezu na Osečanech, měl statek výměru 609,77 ha. Umělecký válcový mlýn s pilou provozoval ve vlastní režii velkostatek, který na mlýn dosadil mlynáře Antonína Vyhnala.¹⁰⁵

Velkostatek Radíč

Podobně na tom byl velkostatek Radíč, který vlastnil František Pistl. Majitelkou mlýna v Radíči (14) byla jeho manželka Terezie Pistlová. Je tedy pochopitelné, že všechny povinnosti a závazky si obě oprávněné osoby vyřešily bez podrobného řízení a bezplatně. Vyvazovací řízení se tak neopíralo o řádné číselné údaje. Toto logické rozhodnutí manželského páru však vedlo k několika sporům mezi pozdějším majitelem velkostatku Emanuelem Kallbergem a pozdějšími majiteli mlýna. Obě strany se odkazovaly na starší práva a povinnosti, které však nebyly jmenovitě nikdy zrušeny. Mlýn zůstal veden samostatně i nadále a byl prodáván bez návaznosti na velkostatek Radíč. V roce 1902, kdy velkostatek s přikoupenými pozemky vlastnil Emanuel Kallberg, byla výměra pozemků 673,44 ha.¹⁰⁶

---

¹⁰² Cca 28 l.

¹⁰³ Cca 28 hl.

¹⁰⁴ SOkA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. L-P, obec Osečany.

¹⁰⁵ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 481–482.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 198.

Velkostatek Suchdol

Ze závazků vůči bývalé suchdolské vrchnosti baronu Janu Schmiede ze Schmiedeu se musel vyplatit mlynář Jan Adam ze Suchdola (15), a to pouze s neproplácenou předkupní povinností.¹⁰⁷ V 70. letech 19. století na něj však dopadla otázka břemen váznoucích vůči vodě, kterou odebíral přímo z rybníka velkostatku. Na základě oboustranné dohody byly mlynáři odpuštěny finanční platby výměnou za dohled nad rybníkem.¹⁰⁸ V roce 1902 patřil velkostatek o rozloze 215,97 ha dr. Jaroslavu rytíři Weltrubskému z Weltrub a Anně Weltrubské z Weltrub a i nadále k němu žádný mlýn nepatřil.¹⁰⁹

Velkostatek Kňovice

Pod velkostatek Kňovice, který v polovině 19. století vlastnil Josef Wang, spadal mlýn v Sestrouni (12). Z břemen pozemků a mlýna se vyvazoval mlynář Josef Všečetka z čp. 17. Bez náhrady se vyřešila povinnost hlídání panských sádek s náhradou v podobě kapra, šrotování sladu proti půl vědru piva¹¹⁰ z várky a některé další, včetně předkupního práva a dovozu mlýnských kamenů ze strany bývalé vrchnosti. Finanční náhrada byla pro mlynáře vypočtena z tří denní pěší roboty, bezplatného mletí panského obilí, bezplatného řezání 10 špalků a dalších po 6 fr., náhrada za krmení vepřového dobytka a 5 % laudemia z ceny od 1456 zl. Naproti tomu náležela vrchnosti povinnost hradit stavbu a správu jezu. Nastala zde zajímavá situace, kdy výkupní cena pro vrchnost odpovídala finanční náhradě 90 zl. 39 kr., ale vůči mlynáři jí zůstal závazek 95 zl. 37 kr.¹¹¹ V roce 1902 za majitele velkostatku MUDr. Emericha Maixnera dosahoval velkostatek Kňovice rozlohy 509,43 ha a nadále neprovozoval žádný mlýn.¹¹²

---

¹⁰⁷ SOkA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Suchdol.

¹⁰⁸ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 60.

¹⁰⁹ TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 502.

¹¹⁰ Cca 28 l.

¹¹¹ SOkA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Sestrouň.

¹¹² TITLA, IG.: Schematismus a statistika statků, s. 288.

Velkostatek Zhoř

Nejmenším velkostatkem byl statek Zhoř, který v období kolem roku 1848 patřil Janu Eduardu Hotovcovi. V jeho rodině zůstal i v roce 1902, kdy dosahoval výměry 56,65 ha.¹¹³ Z emfyteutického svazku se od Jana Hotovce vyvazoval Josef Šebor ze Zhoře (65). Mlynář měl nahradit činži a laudemium stejně jako ostatní zhořští poddaní. Navíc měl povinnost odvodu meliva, čímž se mu výrazně navýšila jistina na 237 zl.¹¹⁴

3.1.2. Vyvázání v 70. letech 19. století

Vyvazovací sumy uvedené v tabelách ze začátku 50. let 19. století nebyly pro mlynáře definitivní částkou, kterou museli bývalé vrchnosti zaplatit. Občas docházelo k dalšímu projednávání sporných a nevyřešených záležitostí, ale především bylo nutné vyřešit břemena týkající se vodních děl a závazků plynoucích z odebírání vody. Mlynářů se také týkal zemský zákon č. 87/1869 z. z. v příčině dalšího vyvazování pozemků. Vykoupeny jím mohly být činže, naturální dávky a práce z průmyslových živností, tedy jmenovitě také odprodáných mlýnů. Zákon řešil také závazek hospodských brát nápoje od bývalých vrchností, přičemž tuto povinnost měli i někteří mlynáři.¹¹⁵ Hodnota vykupovaných břemen se řídila dle místních poměrů, pokud již nebyla vyčíslena a proplácena. Typickým naturální artiklem mlynářů bylo obilí, jehož odhadní cena se řídila průměrem dle cen tržních mezi lety 1834–1863 s tím, že se vyřadil rok s nejvyšší a nejnižší cenou. V jiných případech, jakož i v případech odebírání nápojů, určoval hodnotu znalec. Výkupní kapitál měl být splácen od 1. listopadu prvního výkupního roku do berní pokladny příslušného okresu. Splátky pak měly být vypláceny ve dvaceti částkách vždy k 1. listopadu. Úrok činil 5 % ze zbylé sumy, který vyplácela berní kasa oprávněnému. Mohl-li si to plátce dovolit, směl vyplatit celý kapitál či několik částek najednou. Pokud se podařilo povinovanému zaplatit do 1. listopadu prvního roku celý výkupní kapitál, slevilo se mu z něj 10 %. Přímo mlýnů se týkal § 15 výše uvedeného zákona, který říká, že: „*Při vyjednávání o výkupu úroků*

---

¹¹³ Tamtéž, s. 643.

¹¹⁴ SOKA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. R-Ž, obec Zhoř.

¹¹⁵ Viz zákon č. 55/1869 ř. z., in: Zákoník zemský království Českého, roč. 1869, Praha 1869, s. 81–82.

*čili činže z mlýnů a děl vodních, ježto si vedou vodu přímo z nějakého rybníka, může ta neb ona strana také žádati za vykoupení neb regulování práva vedení vody“.*¹¹⁶

Jedním z mlýnů, kterého se výše uvedené týkalo, byl Dolní mlýn v Kosově Hoře čp. 42 (7). Manželé Jan a Anna Janžurovi vypláceli emfyteutické závazky vůči Františku Mladotovi, coby bývalé kosovohorské vrchnosti. Z vyvazovací tabely ze dne 19. června 1875 se dozvídáme, že další užívání vody z Dolejšího rybníka bylo podmíněno několika způsoby vyvázání, respektive vyplacení. Roční činže mlýna činila 25 zl., obilní činži 64 měr a 2 věrtele žita¹¹⁷, mletí obilí pro potřebu vrchnosti, úředníků a služebnictva, dále šrotování obilí a sladu bez měřičného, odvádění krupek a otrub bez šrotu, náhrada za třídní robotu v hodnotě 5 zl., 5% laudemium v sumě 210 zl. a další platy vycházející z dovozného kamenů a čištění struh.se vyšplhaly na sumu 3854 zl. Naproti tomu byly mlynáři odečteny náklady za stavbu a údržbu jezu u mostu v Kosově Hoře a splavu v hrázi rybníka v částce 854 zl. V průběhu 20 let měli Janžurovi bývalé vrchnosti zaplatit 3000 zl., přičemž platby začali odvádět dne 1. listopadu 1876. Následně měli začít platit veškeré výdaje spojené se správou jezu a splavu. Splav však zůstal jako součást rybníka v majetku bývalé vrchnosti.¹¹⁸

Pod panským rybníkem stál také mlýn Vrah v Nalžovicích (23). Mlýn, coby noví majitelé, vlastnili manželé Procházkovi, kteří se měli vypořádat s výplatou břemen, kterou činila činže, mletí zdarma pro potřeby zdejšího pivovaru a velkostatku, odebírání ledu a další. Procházkovi nesouhlasili s vypočtenou jistinou, která činila 546 zl. a roční činží 27 zl. a 30 kr. Manželům se částka zdála příliš vysoká, na základě dohody se správcem nalžovického velkostatku Vojtěchem Schnurpfeilem ze dne 27. června 1886 bylo proto rozhodnuto, že majitelé mlýna zaplatí požadovanou sumu a rybník zůstane ve správě velkostatku.¹¹⁹

Velmi snadné narovnání proběhlo na nedrahovickém mlýně (18). Vyvázání vycházelo z kupní smlouvy z roku 1772, kterou se mlýn dostal na čas ze správy Lobkowiczů, v zastoupení Jana Václava Friče, do rukou Václava Šebora. V druhé polovině 19. století vlastnil mlýn opět velkostatek Vysoký Chlumeč. Obilní činže,

---

¹¹⁶ Zřízení zemské a Řád volení do sněmu zemského v království Českém: doplněné dodatky k řádu zemskému [...], in: Kapesní vydání Zákonů zemských pro království České čís. 33 a 34, Praha 1870, s. 175.

¹¹⁷ 40 hl.

¹¹⁸ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 31–32.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 84–86.

mletí pro pivovar, náhrada stálých platů, mletí pro panský dvůr a dvě vědra piva¹²⁰ pro mleče byly vyčísleny na 9020 zl. Na druhé straně péče o strouhy, splav a další náležitosti byly vyčísleny na 9020 zl.¹²¹ Vyvázání z 50. let 19. století se sporadicky omezilo na zrušení předkupního práva bez náhrady mezi mlynářem Janem Doubravou a bývalou vrchností s tím, že břemena váznoucí k využití vody zůstávají.¹²²

Podrobný popis výkupu a jeho řešení nám naopak nabízí Zelenkův mlýn v Žemličkově Lhotě (38). I zde se vyrovnání z poloviny 19. století omezilo na konstatování o bezplatném vyrovnání předkupního práva spolu s odebráním nápojů pro mlynáře a mleče, přičemž břemena vztahující se k vedení vodoteče zůstala nevyřešena.¹²³ Dle starších záznamů však víme, že mlýn o jednom složení a čtyřech stoupách s veškerým inventářem koupil od chlumecké vrchnosti roku 1772 Matěj Zelenka za 220 zl. Výkup emfyteutických závazků mezi majiteli mlýna Antonínem a Marií Zelenkovými a Velkostatkem Vysoký Chlumeck z roku 1872 se tak opíral o trhovou smlouvu ze dne 2. dubna 1772, která na základě rajonizační úmluvy delegovala k mlýnu poddané z osad Žemličkova Lhota, Obděnice, Brod, Lesáky, Ratiboře, Ohrada a Radešice. Chlumecké poddané měl mlynář upřednostňovat před poddanými z jiných panství. Mlynář měl výslovně zakázáno podvádět, smilnit a ubytovávat na mlýně zběhlé rekruty a tuláky. Nesměl z mlýna nic odstranit, a hlavně ho jakkoliv zadlužit. Vrchnosti náleželo na mlýn předkupní právo, i proto jej musel mlynář udržovat v patřičném stavu. K mlýnu patřily povinnosti stálých platů 6 zl. 5 kr. na sv. Havla a sv. Jiří, povinnosti semílat bez odkladu vrchnostenské obilí a odevzdávat do panského špejcharu 22 měr a 3 věrtele obilí.¹²⁴ Vedle těchto jasně definovaných závazků se majitelé mlýna dožadovali příslušnosti některých pozemků, které měly k mlýnskému hospodářství náležet, a od nichž by se odvíjelo další vyúčtování. Celkem měli Zelenkovi velkostatku zaplatit 1347 zl. 90 kr. Jelikož se však měli starat o troubu a mlýnskou strouhu se stavidlem, byla jim suma snížena na 791 zl. 70 kr. První platba měla stejně jako v jiných případech proběhnout 1. listopadu 1872.¹²⁵

---

¹²⁰ Cca 113 l.

¹²¹ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 71–72.

¹²² SOkA Příbram, OS Sedlčany, Tabela o vyvázání gruntů obcí 1850, kart. L-P, obec Nedrahovice.

¹²³ Tamtéž, kart. R-Ž, obec Žemličkova Lhota.

¹²⁴ Cca 14 hl.

¹²⁵ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny, s. 122–124.

3.2. Od cechovního zřízení k živnostenskému zákonu

Vzhledem k tomu, že až do konce 50. let 19. století v rakouském císařství existovalo cechovní zřízení, které v minulosti ovládalo prakticky všechny aspekty a druhy řemeslné výroby, tedy i mlynářství, je třeba mu věnovat pozornost na několika následujících stránkách. Vykreslení nově vzniklých společenstev a návaznost živnostenského zákona na cechovní zřízení totiž byla připomínána jednotlivými živnostníky minimálně do konce monarchie. Starosta živnostenského spolku v Kosově Hoře Jindřich Koldovský spatřoval jednu z hlavních příčin úpadku maloživností a řemesel právě ve svobodě podnikání, kterou přinesl nový živnostenský zákon, který umožnil rozvoj velkokapitálu, který „se vrhl“ na drobné živnostníky a likvidoval je.¹²⁶

3.2.1. Cechovní zřízení

První cechy jsou v Českém království připomínány ve 14. století. Je však pravděpodobné, že tyto převážně městské organizace vznikaly již dříve.¹²⁷ Cechy byly prvním oborovým a stavovským společenstvím řemeslníků na našem území.¹²⁸ Cechovní zřízení mělo výrazně ochranný ráz. Nikdo, kdo nebyl členem cechu, nemohl na příslušném území vykonávat svou činnost, a de facto se ani nemohl u nikoho řemeslu vyučit. Cechy zaštiťovaly celý učební proces. V rámci cechu byla stanovena jednotná pravidla, kterými se v rámci místních trhů řídil odbyt zboží, jednalo se zejména o nastavené ceny. Stejně tak ale cech dohlížel na kvalitu a postup prováděných prací při výrobě, na používané suroviny. Tím do jisté míry standardizoval úroveň výrobků a prací a další hospodářské vazby.

Cechy v podstatě opanovaly celý život všech svých členů. Vedle profesních záležitostí značnou měrou zasahovaly do chodu města i v dalších, zejména společenských a náboženských aspektech. Cechy měly vlastní samosprávu, v jejímž čele stáli volení cechmistři, a tu kontrolovala městská rada a vrchnost. Vrchnosti také náleželo rozhodování a dohlížení nad místním trhem. Představitelé cechů byli často

---

¹²⁶ SOkA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Protokol o schůzích 1862–1942, zápis ze dne ze dne 23. ledna 1912.

¹²⁷ Viz TOMEK, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy – díl I., Praha 1855, s. 332.

¹²⁸ K cechům a jejich počátkům viz JANÁČEK, Josef: Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu, Praha 1963; WINTER, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století, Praha 1906; WINTER, Zikmund: Český průmysl a obchod v XVI. věku, Praha 1913; MENDL, Bedřich: Počátky našich cechů, in: Český časopis historický, č. 33, Praha 1927, s. 1–13.

členy městské rady, v Sedlčanech se tak na magistrátu můžeme setkat s mnoha mlynáři.¹²⁹ Cechy se řídily pravidly, artikulemi, které s případnými úpravami přebíraly od měst královských. Cechovní zřízení mnohdy spravovalo nemalý finanční majetek, který vznikal z pravidelných poplatků na tzv. suché dny, dále z poplatků spojených s přijetím mistra do cechu, složení mistrovské zkoušky, přijetí učedníka, za jeho vyučení apod. Cechovní peníze pomáhaly k placení výdajů spojených s úředním stykem členů cechu, k případným kontrolám zaměřeným na obsah práce, ale sloužily i k pomoci potřebným členům, jejich vdovám a sirotkům. Cech tudíž vykonával i sociální dohled nad rodinami svých členů.

Na druhé straně byly peníze také určeny na společenské akce, kde cech prezentoval za pomoci cechovních atributů svou bohatost a váženost. Důležitost jednotlivých cechů byla viditelná právě na společenských událostech měst, jakými byly bohoslužby, tedy to, v jakých lavicích členové určitého cechu sedávali pod cechovním postavníkem, či na pořadí, v jakém zástupci daného cechu chodili při městských procesích. Velmi často připomínaná váženost mlynářských cechů trochu ztrácí oporu, podíváme-li se právě na tato pořadí. Příbramský magistrát v roce 1718 mlynáře umístil téměř až na konec procesí, kdy za nimi měli kráčet už jen kožišníci a koželuzi.¹³⁰ Stejně jako u mlynářů šlo o řemesla, která svou činnost provozovala až na okraji měst, případně za hranicemi města. Důvodem může být tedy fakt, že pro tyto obory byl typický jistý nekomfort. V případě mlýnů šlo o značný hluk, v případě kožešníků a koželuhů to byl zápach.

V případě Sedlčanska není důvodu uvažovat o zvláště specifickém vývoji. Ačkoliv bylo Sedlčansko typicky zemědělským krajem, neobešlo se bez patřičných řemesel, která byla potřebná k běžnému životu. Mnohé produkty si samozřejmě dokázali poddaní vyrobit či upravit sami, na mnohé však potřebovali kvalifikované řemeslníky a jejich provozy. To se týkalo zejména zpracování obilí ve vodních mlýnech. Zdejší sídelní síť, de facto totožná s dnešní, vznikla nejpozději ve 13. a 14. století. Z této doby pochází většina nejstarších zmínek o jednotlivých osadách. U těchto lokalit postupně na vhodných místech vzniká také patřičná síť mlýnů, která měla zabezpečit zásobování obyvatelstva moukou.

---

¹²⁹ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka – TOŠNEROVÁ, Marie: Sedlčanské paměti, s. 79.

¹³⁰ KVĚTOŇOVÁ, Jarmila: Cechy na Příbramsku v 16. až 18. století, rigorózní práce, Ústav právních dějin, PF UK, Praha 2012, s. 111.

Centrem cechů Sedlčanska bylo město Sedlčany, coby jediné město Vltavského kraje. Význam zdejších cechů a jejich produkce ale nijak nepřekročil hranice regionu. Řemeslníci pravděpodobně jezdili na jarmarky do blízkých měst, jakými byly Sedlec, Votice, Prčice, Neveklov, Benešov a Tábor. Jména těchto měst se vyskytují v cechovních dokumentech i v archivu města Sedlčany. Pro ně byly Sedlčany, Krásná Hora nad Vltavou, Petrovice a Kamýk nad Vltavou naopak odbytíštěm. Pro mlynáře zdejšího kraje byla orientace pouze na místní trh typická. Jejich produkce pokrývala jak potřebu moučných produktů, tak pravděpodobně také přípravu obilí pro výrobu piva. Distribuce mlýnských produktů na větší vzdálenosti se zde prosazuje až na konci 19. století, kdy již byly přesuny potravinářských výrobků na větší vzdálenosti běžné. Sedlčansko leželo stranou důležitých obchodních i dálkových cest a bylo tak v podstatě zcela odloučeno od možnosti většího obchodu. Zásadní komunikací pro oblast středního Povltaví, a to již od středověku, byla vitorazská zemská obchodní cesta, která spojovala střední Čechy s Rakouskem. Z této stezky vedla přes Janovice, Kosovu Horu a Sedlčany dále k řece Vltavě, respektive k přívozu na Zrůbku, hlavní cesta, která spojovala region s okolním obchodním světem. Řeka Vltava. jejíž splavnost nebyla vždy zcela vyhovující, sice v minulosti byla významnou obchodní cestou, po ní však ku Praze putoval ze středního Povltaví v 19. století především kámen a dříví. Na Vltavě bylo jen málo přívozů a brodů. První most na zdejším území, který spojil Sedlčansko s levou stranou Vltavy, tedy Příbramí a dalšími městy, byl postaven až roku 1887 v Kamýku nad Vltavou.¹³¹

Konjunktura cechů, a to i těch sedlčanských, nastala v 15. a první polovině 16. století. Pro druhou polovinu 16. století je již patrná stagnace, kdy ochranářská politika cechu fungovala jako zpomalovač technického a potažmo i hospodářského pokroku, jelikož bránila rozvoji volného obchodu. Cechovní mistři lpěli na tradiční formě cechovního zřízení a lze si jen stěží představit, že uvažovali o změně. Důsledkem třicetileté války nebyl jen celkový úpadek českých měst a řemesel, ale samozřejmě také snížení počtu obyvatel a tím i řemeslníků. Poptávka a nabídka jednotlivých oborů byla jistě různá, ovšem v případě mlynářů nesmíme zapomínat na to, že počet mlynářských mistrů se odvíjel od počtu mlýnů. Je tedy více než pravděpodobné, že

---

¹³¹ ČÁKA, Jan: Zmizelá Vltava, Beroun 1997, s. 258.

v 17. století se počet mlynářských objektů a samotných mlýnů významně proměnil v souvislosti nejen s fyzickou devastací objektů, ale i sídelních jednotek.

Vedle řeznictví a pekařství bylo mlynářství nejpočetnějším potravinářským řemeslem, ačkoliv počet jejich členů byl nižší. Mlynářství i tak zajišťovalo základní zpracování rostlinných surovin, přičemž podobné zpracování v rámci jednotlivých hospodářství bylo de facto nemyslitelné. Vedle mletí obilí se mlynáři prokazatelně věnovali také práci sekernické a tesařské. Sedlčanský mlynář v roce 1550 zhotovil dřevěný zdvihací most k bráně vedoucí ke kostelu svatého Martina.¹³² Mlynářské cechy existovaly jistě v Petrovicích, Krásné Hoře nad Vltavou a v Sedlčanech, kde byli mlynáři sloučeni do jednoho cechu spolu s pekaři a perníkáři. Absence větších obcí vedla k tomu, že na mnoha místech se činnost mlynáře a pekaře postupně sloučila v jednu živnost, kdy si mlynář pořídil ve svém domě také pekárnu. Primárně byl však takovýto pracovník označován za mlynáře. Pekařská činnost byla více specializovaná. Mlynáři pekli vesměs pouze černý chléb ze zadní mouky.

Artikule sedlčanského cechu mlynářů a pekařů byly přejaty z Písku, a to roku 1576, následně z Nového Knína v roce 1585, jejichž verze byla opisem stanov mlynářů a pekařů z města Beroun, kteří je získali ze Starého Města pražského a následně přímo od mlynářů Starého Města pražského ze dne 10. srpna 1676.¹³³ V 18. století evidoval sedlčanský mlynářský cech více než 20 mlynářů, přičemž většina byla poddanských.¹³⁴ V samotných Sedlčanech byl evidován jeden či dva. I zde platí že učni a tovaryši pocházeli téměř výhradně z řad synů mistrů, případně jejich zeťů. Mnoho učedníků pocházelo ze Sedlce. V rámci těchto lokalit docházelo také k častému spojení rodin. I u mlynářů totiž platilo, že podporovali zejména sňatky mezi příslušníky rodin vlastního řemesla, čímž se dále utvrzovala cechovní uzavřenost. U mlynářství byl tento stav umocněn také finančně náročným udržováním mlýnské technologie a vodního díla.

---

¹³² JEŽEK, Emanuel: Z dějin města Sedlčan, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 16 (Sedlčanský sborník 2), 1979, s. 23.

¹³³ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka – TOŠNEROVÁ, Marie: Sedlčanské paměti, s. 82.

¹³⁴ K problematice cechovní organizace na Sedlčansku viz KOUCKÝ, Karel: Cechy na Sedlčansku v 18. století. Příspěvek k hospodářským a sociálním dějinám regionu, diplomová práce, Ústav hospodářských a sociálních dějin, FF UK, Praha 2002; KOUCKÝ, Karel: Sedlčanský hospodářský spolek 1914–1943, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 8, Příbram 2001, s. 91–108; KOUCKÝ, Karel: Rozbor cechovních register ze Sedlčan z 18. století, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 11, Příbram 2004, s. 24–48; KOUCKÝ, Karel: Pojetí generálních cechovních nařízení z 1. poloviny 18. století v cechovním prostředí na Sedlčansku, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 10, Příbram 2003, s. 62–83.

V následujících stoletích byly pravomoci cechů postupně omezovány. Z nejvýznamnějších úprav cechovního zřízení si můžeme připomenout generální cechovní patent ze dne 16. listopadu 1731, který zakázal určovat počty tovaryšů apod. Dne 5. ledna 1739 byly císařem Karlem VI. vydány generální cechovní artikule, které vznikly jako reakce na probíhající confirmaci cechovních artikulí vztahující se k výše zmíněnému patentu. Jejich úkolem bylo sjednotit cechy v celozemském měřítku. Generální artikule se netýkaly všech cechů, ale pouze měst nejnižší úrovně definovaného spektra, tedy měst 3. a 4. úrovně, a týkaly se proto i sedlčanských a krásnohorských cechů. Generální artikule byly přijímány cechy jen pozvolna a s nechtí, jelikož řemeslo se jimi teoreticky otevřelo pro veřejnost. Dohlížet na artikule a jejich plnění měla ve vyšší instanci nadále vrchnost a magistráty měst. Do čela cechů však již byli jmenováni cechovní inspektoři. Vše bylo podmíněno přísnými sankcemi.¹³⁵ Vyhlášení nových artikulí v rámci cechu se pak vlastně rovnalo informování veřejnosti. Je však pravděpodobné, že pro mlýny důsledky těchto opatření prozatím nebyly ničím zásadním, neboť potřeba mlynářů byla dána počtem mlýnů, jejichž výstavba nebyla bez povolení vrchnosti, potažmo panovníka, možná.

Další regulace cechů přišly roku 1754, kdy byl zrušen cechovní přímus, roku 1755, 1779, 1781 a 1787, kdy bylo například zakázáno hradit z cechovních příjmů hostiny a veselice. Peníze měly nadále směřovat především na sociální potřeby členů. Dále se dohlíželo na absolvování školní docházky a náboženství přijímaných učňů. Další generální cechovní patent, který upravoval funkci cechů, pocházel z roku 1791. V 19. století nahradily listiny vydávané vrchností vandrovní knížky, potvrzené roku 1829. Stále však bylo relativně běžné, že se uředníci vyučili u svého otce, kde rovnou zůstali coby pracovníci a budoucí majitelé.¹³⁶

Mlynářská výroba v 19. století stála pevně na starých cechovních kořenech a na tradičním výrobním postupu. První polovina 19. století je charakteristická výrazným úpadkem cechů jak na živnostenské, tak na společenské úrovni. Vedle toho byly mnohé obory postupně omezovány manufakturní a mladší průmyslovou výrobou. Malých poddanských mlýnů Sedlčanska se to však nedotklo, ačkoliv v jejich sousedství vznikaly a byly modernizovány vrchnostenské mlýny. V 19. století se ve

---

¹³⁵ Viz ŠKAŘUPA, Vladimír: Právní aspekty cechovního zřízení v českých zemích, rigorózní práce, Katedra právních dějin, Právnická fakulta UK, Praha 2011, s. 144.

¹³⁶ KOUCKÝ, Karel: Cechy na Sedlčansku, s. 38–47.

značné míře prosazuje dělnická třída typická pro tovární způsob výroby. Ta se v rámci sedlčanských mlýnů týkala pouze mlýnů v Červeném Hrádku (8) a nově vzniklé továrny s mlýnem ve Vyšatolech (5), na konci 19. století pak i Panského mlýna v Sedlčanech (11) a mlýna ve Lhotce u Sedlčan (9).

3.2.2. Živnostenský zákon

Snahy o zákonem definovanou živnostenskou liberalizaci jsou patrné již v první polovině 19. století.¹³⁷ V roce 1854 začaly práce na novém obchodním a živnostenském zákoně.¹³⁸ Cechovní zřízení bylo zrušeno Císařským patentem č. 227/1859 ř. z., jímž vydává se řád živnostenský, mající platnost od 1. května 1860. Nový živnostenský řád platil při svém vzniku téměř pro celou říši, vyjma Benátska a Vojenské hranice. Od rakouskouherského vyrovnání, tedy od roku 1876, byl nadále platný pouze pro západní část monarchie. Živnostenský řád definoval podmínky provozování, schválení živností a provozů, jejich rozsah, práva a další. Významným způsobem došlo k rozvolnění při získání živnostenského oprávnění a jednotlivé obory se otevřely všem.

Pokud jde o samotné mlynáře, týkaly se jich některé výslovné výjimky z živnostenského zákona. Jednak z něj byly vyjmuty námezdní práce nejnižšího druhu (nádenická práce), které byly spojené především s činností putujících mlynářských dělníků, pod něž můžeme zahrnout tzv. krajánky. Jich se týkala specifická nařízení a povolení. Dále se výjimka týkala podniků a stálých přívozů na řekách, jezerech, průplavech, a to včetně plavení dříví. Veškeré tyto činnosti mnohdy souvisely s činností mlynáře a mlýnů na řekách. Vedle toho zůstaly v platnosti i některá mlýnská práva, coby specifický druh práv, který se v jednotlivých částech monarchie mnohdy významným způsobem lišil. Ty nadále stály nad novým živnostenským řádem.¹³⁹

Živnosti byly rozděleny na svobodné a koncesované. Mezi ně roku 1883 zákonem č. 39/1883 ř. z.¹⁴⁰ přibyly také živnosti řemeslné. Mezi ně patřilo také

---

¹³⁷ Viz JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan a kol.: Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie, Praha 2015, s. 67–71.

¹³⁸ Viz ŠKAŘUPA, Vladimír: Právní aspekty cechovního zřízení, s. 148.

¹³⁹ Reichs-Gesetz-Blatt für daß Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1859, Vídeň 1859, s. 619–560

¹⁴⁰ Zákon č. 39/1883, ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1883, s. 113–142.

pekařství, vyjma pecnářství¹⁴¹, které dle dosavadního zvyku provozovali právě mlynáři, a to k značné nelibosti pekařů. O tom, že pečení chleba bylo typické pro mlynáře, coby do jisté míry pomocné profese pekařské, vypovídá i nařízení dvorské kanceláře ze dne 16. března 1808, které uvádí, že s ohledem na to, že mlynáři na venkově od nepaměti pekli žitný chléb, nelze jim v tomto obyčeji bránit, a to i proto, že v některých venkovských lokalitách chyběli pekaři. Pecnářství černého chleba bylo proto mlynářům povoleno, avšak nikoliv jako hlavní činnost, dvorským dekretem ze dne 30. července 1818 a ze dne 27. srpna 1818. Toto rozhodnutí vzniklo jako reakce na žádost pekařů podanou panovníkovi, která měla veškeré pečení vložit pouze do rukou pekařů. Pecnářská činnost nebyla živnostenským řádem z roku 1859 zrušena a byla řešena i v souvislosti s novelizací živnostenského zákona roku 1883 a potvrzena ministerským nařízením č. 166/1884 ř. z., a to na základě dobrozdání obchodní a živnostenské vídeňské komory.¹⁴² Mlynáři v souvislosti se snahami pekařů, kteří usilovali o úplný zákaz pečení chleba ve mlýnech pro obchodní účely, hovořili o „*křížáckém tažení pekařů proti mlynářům*“.¹⁴³

Mlynářství přes mnohá jednání, která probíhala zejména v roce 1882, nadále zůstalo zařazeno mezi svobodná řemesla. Stát se mlynářem bylo tedy z pohledu živnostenského zákona snadné, jelikož stačilo svou živnost ohlásit příslušnému okresnímu úřadu, vyžádat si legitimační listinu a výpočet výdělkové daně a vstoupit do příslušného povinného společenstva. Toto zjednodušení pro provozování živností se původně týkalo i živností, které byly v roce 1883 definovány jako řemeslné.¹⁴⁴ Do té doby bylo řemeslníky, oborovými organizacemi, a potažmo i obchodními komorami upozorňováno na klesající úroveň mnoha oborů. Pracovníci v řemeslných živnostech se tak museli začít prokazovat při vzniku činnosti také odborným oprávněním. V mlynářství, jako svobodné živnosti, přetrvával požadavek na ohlášení činnosti. V jednání mlynářských společenstev nadále zůstaly patrné obavy z toho, že mlynářství

---

¹⁴¹ Pojem pecnářství je dále užíván pouze pro pečení černého chleba ve mlýnech, aby byla tato činnost jasně oddělena od pekařství.

¹⁴² VESELÝ, František Xaver: Všeobecný slovník právní, Příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených. Se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní Země koruny české, díl pátý, v Praze 1899, živnost mlynářská a pecnářská, s. 1056–1057.

¹⁴³ Křížácké tažení pekařů proti mlynářům, in: Mlynář, roč. 5, č. 7, Praha 1884, s. 65–66.

¹⁴⁴ Viz zákon č. 39/1883 ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, roč. 1883, Vídeň 1883, s. 113–142.

bude upadat.¹⁴⁵ Mnoho venkovských mlynářů bylo ale naopak se vzniklou situací spokojeno, viděli v ní zjednodušený rámec nejen pro své podnikání, ale zejména pro snadný převod živnosti na své příbuzné. I s ohledem na postupné zjednodušování starších cechovních pravidel šlo o zásadní ulehčující krok.

Mlynářství však platilo za jeden z nejnákladnějších oborů svobodné živnosti, jelikož k provozování mlynářství byl třeba mlýn, kterých bylo omezené množství, a jejich výstavba byla stále nákladnou záležitostí, nemluvě o zásahu do vodotečí. Problematická nebyla ani tak samotná technologická část určená k mletí, ale především zásah do vodních poměrů, a to zejména na řekách. Zde měly určitou výhodu provozy poháněné pouze párou. V minulosti musela každou vodní stavbu povolovat vrchnost i panovník, nově stačilo povolení okresního úřadu, ovšem každý zásah do stávajících vodních práv byl poměrně problematický s ohledem nejen na okolní mlynáře, ale i na obecné vodní poměry a ohrožení dalších subjektů, stejně jako na samotnou obslužnost mlýna. S automatizací mletí, kdy především na zhotovení a údržbu technologie byly najímány profesionální firmy, se do značné míry tato činnost zjednodušila, jelikož některé podniky pomáhaly i s úředním schvalovacím procesem. Mlynáři se ale i nadále stávali především členové starších mlynářských rodin a nově také zaměstnanci továrních mlýnů. K tomu, že by mlýn fakticky začala provozovat osoba, která s ním do té doby neměla nic společného, docházelo prozatím jen sporadicky. Pochopitelně mezi majitelem mlýna a mlynářem není rovnítka. Mnoho mlýnů zůstávalo, či se nově ocitalo, v držení velkostatkářů a majitelů bývalých panství.

Zavedení průkazů způsobilosti pro provozování mlynářské živnosti se mezi mlynářstvem řešilo po dlouhou dobu. Ještě v období první republiky se mlynářské spolky domáhaly zařazení mezi živnosti řemeslné, k čemuž došlo až v roce 1929.¹⁴⁶ Fakticky tedy bylo možné, aby provozovatel mlýna bez jakéhokoliv potvrzení o odborné způsobilosti u sebe ve mlýně vyučil řadu budoucích mlynářů. Tato situace

---

¹⁴⁵ Viz Mlynářství co živnost' svobodná či „řemeslná“?, in: Mlynář, roč. 4, č. 21, Praha 1883, s. 209–211; Mlynářství co živnost' svobodná či „řemeslná“?, in: Mlynář, roč. 4, č. 22, Praha 1883, s. 219–221; Mlynářství co živnost' svobodná či „řemeslná“?, in: Mlynář, roč. 5, č. 4, Praha 1884, s. 35–36; Mlynářství co živnost' svobodná či „řemeslná“?, in: Mlynář, roč. 5, č. 5, Praha 1884, s. 43–44.

¹⁴⁶ Viz kapitola 5. Období 1919-1938, 5.2.1. Mlynářství řemeslnou živností.

byla zcela jiná v německých zemích, kde musel být mlynář odborně vzdělán, aby se u něj mohl někdo vyučit.¹⁴⁷

Z dalších novelizací živnostenského zákona si můžeme připomenout zákon č. 117/1883 ř. z. o zřizování dozorců živnostenských, kterým byli zavedeni živnostenští inspektoři, ovšem pouze v Předlitavsku. V Uherské části monarchii k tomu došlo o deset let později. Do kompetencí živnostenského inspektora patřil dohled nad ochranou dělnictva z hlediska zdravotních podmínek, jejich bydlení a dodržování pracovní doby a dodržování dalších předpisů. Inspektoři se stali poradním orgánem živnostenských úřadů.¹⁴⁸ Novela č. 22/1885 ř. z., jímž se doplňuje živnostenský řád o pomocnících upravovala dělnické poměry a nařizovala, že učni mají mít odbornou živnostenskou školu.¹⁴⁹

O co snazší bylo stát se mlynářem, o to těžší bylo upravit a nechat si schválit samotný mlýn a jeho technologické vybavení. Stavba mlýnů, přestavba a úprava technologie a pohonu podléhala z veřejných důvodů úřednímu jednání.¹⁵⁰ Pro samotné provozování mlýnů byla postupně definována jasná pravidla, která měla zajistit bezpečí pro pracovníky i okolí. Popis místností i zařízení nalezneme v Nařízení obchodního ministerstva ve shodě s ministerstvem vnitra č. 176./1905 ř. z. jímž vydávají se na základě § 74 zákona ze dne 8. března 1885, ř. z. č. 2, kterým byl změněn a doplněn řád živnostenský, všeobecné předpisy na ochranu života a zdraví pomocných dělníků.¹⁵¹ V něm byly jasně vymezeny podmínky pro použití jednotlivých pohonných i výrobních strojů stejně jako jejich zasazení do staveb i širšího okolí.

Dlouho diskutovaným zákonem, který zasahoval do provozu mlýnů, byl zákon č. 21/1895 ř. z., jímž se upravuje nedělní a sváteční klid v živnostech s následujícími úpravami. Ten definoval 24hodinový pracovní klid, a to od šesté hodiny ranní v neděli do šesté hodiny ranní v pondělí. Pro mlýny však bylo problematické zastavit svou činnost na několik hodin, a to jak z technologických, tak i ze zásobovacích důvodů. Mlynářství bylo proto zařazeno mezi provozy s určitými výjimkami, a to nařízením

---

¹⁴⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Digitální repozitář, <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/211schuz/s211007.htm> <11. listopadu 2018>.

¹⁴⁸ PAVLÍK, Vít – BĚLÍK, Bohumil: Rakouský řád živnostenský a jiné důležité zákony, nařízení a předpisy, vztahující se ku provozování živností, k poměru pracovnímu a učňovskému a ku zřízení společenstevnímu, Praha 1907, s. 105–113.

¹⁴⁹ Zákon č. 22/1885 ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, roč. 1885, Vídeň 1885, s. 35–51.

¹⁵⁰ Mlynářství a nový řád živnostenský, in: Mlynář, roč. 4, č. 20, Praha 1883, s. 199–200.

¹⁵¹ Viz PAVLÍK, Vít – BĚLÍK, Bohumil: Rakouský řád živnostenský, s. 117–126.

obchodního ministra ve shodě s ministrem věcí vnitřních a s ministrem věcí duchovních a vyučovacích č. 58/1895 ř. z., jímž ve skutek uvádí se zákon 21/1895. Svou živnost mohli mlynáři v neděli provozovat s tím, že nedělní práce byla povolena pouze nezbytně potřebným dělníkům.¹⁵² Vodních mlýnů se výjimka týkala pouze mezi červencem a říjnem. V tomto případě byly tedy zohledněny právě důvody zásobovací, kdy bylo třeba semlít sklizené obilí v co nejkratší době. Výjimka se týkala pouze obsluhy mlýnských strojů, transmisí a manipulačních pracovníků. Nebylo tedy možné, aby v neděli při mlýnských podnicích pracovali lidé na pozicích, jejichž činnost nebyla pro faktické fungování mlýna nezbytná. Pro skládání obilí do mlýna a nakládání mouky byl vyhrazen čas pouze do 10 hodin ráno. Mlýny také mohly vozit mouku a chléb vlastními povozy do obchodů s potravinami, a to v neděli ve vyhrazených hodinách a v pondělí od 3 hodin ráno. Mlynářským dělníkům, kteří v neděli pracovali déle než tři hodiny, pak muselo být poskytnuto náhradní volno.¹⁵³

Živnostenský zákon byl upravován a doplňován po celou dobu trvání rakousko-uherské monarchie¹⁵⁴ i v období první republiky, během níž vykrytalizovaly mnohé problematické záležitosti mlynářstva. Z dalších úprav je třeba jmenovat zákon č. 26/1907 ř. z., jímž se mění a doplňuje řád živnostenský, která patří mezi nejobsáhlejší novelizace živnostenského zákona vůbec. Vedle jiného se v něm prohloubila pravidla pro prokázání odbornosti řemeslných živností, kdy vedle nutnosti prokázat odbornou znalost bylo nutné doložit i určitou praxi. Živnostenské oprávnění bylo vázáno na konkrétní osobu a končilo smrtí provozovatele živnosti, případně přecházelo formou vdovského a sirotčího práva na členy rodiny. Živnost bylo pochopitelně také možné zrušit jak samotným živnostníkem, tak i úřadem, kdy bylo živnostenské právo odňato, ať už pro formální závady či jako trest pro činnost odporující zákonům. K ukončení mohla však vést také dlouhodobá nečinnost v oboru. Se všemi z těchto případů se v textu dále setkáme. Živnostenská novela také nadále

---

¹⁵² Zákon č. 21/1895 ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, roč. 1895, Vídeň 1895, s. 55–57.

¹⁵³ PAVLÍK, Vít – BĚLÍK, Bohumil: Rakouský řád živnostenský, s. 143–144.

¹⁵⁴ Z dalších úprav např. Zákon ze dne 1. ledna 1896 č. 218/1896 ř. z., o zavedení živnostenských soudů a o soudnictví ve sporech ze živnostenského poměru pracovního, učednického a námezdního, dále zákon ze dne 22. července 1902 č. 155/1902 ř. z., kterým se doplňuje řád živnostenský v příčině dělníků zaměstnaných při stavebních podnicích, zákon ze dne 18. července 1905 č. 125/1905 ř. z., kterým se částečně mění a doplňuje zákon, daný dne 16. ledna 1895, č. 21, jímž se upravuje nedělní a sváteční klid v živnostech, Zákon ze dne 5. února 1907 č. 26/1907 ř. z., jímž smění a doplňuje se řád živnostenský.

vyžadovala přesné vymezení rozsahu jednotlivých živností. To vyvolalo řadu konfliktů mezi živnostníky, a právě i mlynáři, jejichž činnost se neomezovala na mletí obilí, ale i na další výrobní, případně i dopravní a obchodní záležitosti. Nejasně definované zvyklosti řešily okresní a vyšší úřady s ohledem na vyjádření obchodních a živnostenských komor.¹⁵⁵

Nový živnostenský řád poskytl značnou živnostenskou svobodu, což však nevedlo k nijak zásadní proměně počtu živnostenských provozů, které na Sedlčansku byly. Zásadně se zde nezměnila ani struktura jednotlivých oborů. Většina mlýnů s pronikající technologickou modernizací postupně zvyšovala svou kapacitu. Nově zde vzniklo jistě pouze pět mlýnů, a to mlýn v Brodě (37) roku 1846, podnik ve Vyšatolech (5) roku 1856, mlýn Na Kulišovně (46) v roce 1860, Oukřítalovský mlýn (33) a Skuhrovský mlýn (30) roku 1880.¹⁵⁶

K výstavbě mlýna továrního typu došlo pouze v jediném případě fabriky ve Vyšatolech, která se však věnovala i další výrobě, nikoliv pouze mletí obilí. K úplnému zastavení provozu, tedy k definitivnímu ukončení mletí bez pozdější obnovy došlo u pěti mlýnů. Ve třech případech byl provoz zastaven bývalou lobkowiczkou vrchností na přelomu 19. a 20. století, kdy byl prostor mlýna přeměněn pro potřeby rybníčního hospodaření. U dalších dvou mlýnů převážil jiný výrobní účel, který zcela zredukoval mlýnské prostory. Další mlýny zanikly až v období první republiky.

3.3. Společenstva

Podobně jako živnostenský řád nahrazoval pravidla fungování cechů, jimiž se museli řídit příslušníci cechu, byly cechy nahrazeny společenstvy. Živnostenský řád vyžadoval, aby v rámci celého území státu vznikla regionální a oborová společenstva jako nutné organizace, do nichž museli vstoupit všichni živnostníci téhož oboru v rámci určité lokality, podobně jako tomu bylo v případě cechovního přímusu.¹⁵⁷ Stejně jako se měnil živnostenský řád, měnila se i legislativa spojená se samotnými společenstvy. S novelizací v roce 1883 se členy společenstva mlynářů či smíšených

---

¹⁵⁵ VESELÝ, František Xaver: Všeobecný slovník právní, díl třetí, Právo obyčejové, s. 637.

¹⁵⁶ Někdy po roce 1839 došlo k výstavbě mlýna Peroutka v Přívozci. Ten je v příslušné indikační skice obce Hrachov z roku 1839 pouze zakreslen. Viz https://archivnimapy.cz/uazk/skici/skici/BER/BER132018390/BER132018390_index.html <3. března 2020>.

¹⁵⁷ PROCHÁZKOVÁ, Eva – URBANOVÁ, Marcela: Společenstva okresu Benešov-sdružený inventář, Inventář SOkA Benešov, ev. č. 41, Benešov 1990, s. 10.

živností musela stát i mlynářská chasa, přičemž továrenské dělnictvo s minimálním počtem 20 zaměstnanců bylo z této povinnosti nadále vyjmuto. Od roku 1897 se do společenstva museli přihlásit i pachtýři.¹⁵⁸

Živnostenský zákon pracoval primárně se společenstvy odbornými, přičemž v malých a oborově nespecifikovaných lokalitách, jakou bylo i území soudního okresu Sedlčany, vznikala i společenstva smíšená. Tato společenstva byla zakládána na základě územní příslušnosti. Prvotně tedy měla panovat snaha vytvořit odborná společenstva v rámci jednotlivých soudních, případně i politických okresů, a to dle živnostenské povahy vykonávaného řemesla. Postupně však docházelo k tomu, že ve větším počtu vznikala především společenstva smíšená, která v sobě zahrnovala veškeré živnostenské profese. Patrná byla snaha o kontinuální přechod cechů ve společenstva, a to i přes to, že soužití některých oborů, jakými byli právě mlynáři s pekaři, se ukázalo v druhé polovině 19. století jako velmi problematické. Mlynáři a pekaři patřili z hlediska historického vývoje do společných cechů mlynářských a pekařských. Toto složení vesměs zůstalo zachováno, ale z hlediska pozdějšího rozdělení profesí se jednalo o sloučení živnosti svobodné a řemeslné. V rámci připravované novelizace se v 80. letech 19. století navíc do popředí zájmu pekařů opětovně dostává spor o možnost pečení chleba ve mlýnech. Což se ukazuje jako jeden z možných impulsů postupného odštěpení se těchto dvou oborů do jednotlivých společenstev.

3.3.1. Zakládání společenstev na Sedlčansku

Region Sedlčanska byl na drobné mlynáře velmi bohatý, pekaři se ve větším počtu vyskytovaly pouze ve městě Sedlčany, Kamýku nad Vltavou, Krásné Hoře nad Vltavou, Kosově Hoře a v Petrovicích. V rámci soudního okresu Sedlčany vznikl v roce 1861 jediný spolek mlynářů, pekařů a příbuzných živností, který v určitých formách existoval až do svého zániku po roce 1948. Podoba společenstev a jejich rozsah nemusel být na začátku 60. let 19. století definitivní. Jednotlivá společenstva se mohla štěpit. To bylo přínosné zejména pro odbornost a chránění zájmů členů, kteří se mohli soustředit pouze na záležitosti, které se primárně týkaly jejich oboru. Určité

---

¹⁵⁸ Tamtéž.

přesuny členů společenstev jsou patrné v celé druhé polovině 19. století i na začátku 20. století, než došlo k povinnému začlenění do mlynářského společenstva.

Společenstva jiných oborů vznikala i v dalších letech, a to veskrze pouze v Sedlčanech. Pokud budeme hledět pouze na mlynářské odvětví a širší politický region Sedlčanska, vznikl dne 18. února 1877 Živnostenský spolek mlynářský ve Voticích, a to po obnovení jmenovaného spolku ze dne 4. února 1876.¹⁵⁹ Počet členů votického společenstva se pohyboval okolo 60 a dalece tak předčil sedlčanský mlynářský spolek.¹⁶⁰ K odloučení mlynářů ze širšího společenstva se lze setkat také v případě mlynářů sousedního benešovského okresu, kde se roku 1906 ze společenstva pekařů, mlynářů a cukrářů oddělili právě mlynáři. V roce 1907 se Benešovští rozhodli vytvořit jednotné odborné společenstvo.¹⁶¹

Stanovy společenstev se lišily od artikulí cechů¹⁶², byly to v podstatě tištěné opisy nařízení a zákonů, do nichž se vepsal název a místní určení daného společenstva.¹⁶³ Nové stanovy proto vznikaly spolu s tím, jak se vyvíjel živnostenský zákon. Stanovy společenstev musel schvalovat okresní úřad, živnostenský inspektor, případně zemský úřad, jako druhá instance.¹⁶⁴ Jasně definována byla také struktura společenstva. Valná hromada společenstva volila výbor, který měl ve svém čele představeného, starostu.

Úkolem společenstev vedle dohledu nad členy bylo hájení zájmů členů a udržování úrovně daného oboru. V rámci mlynářských společenstev byly tedy probírány záležitosti, které se týkaly celého mlynářského stavu, ale také záležitosti vztahující se k hospodářské situaci jednotlivých lokalit, ale i konkrétních mlynářů, kterým mělo společenstvo pomáhat při úředních jednání, která se týkala jejich živnosti. Vedle toho byly na společenstva, podobně jako v minulosti na cechy, delegovány záležitosti týkající se náležité profesní přípravy, tedy vzdělání učňů a tovaryšů. Právě těmto záležitostem byla v rámci společenstev věnována velká pozornost. Díky tomu, že se živnosti otevřely veřejnosti a v případě mlynářství nebylo nutné ani odborné

---

¹⁵⁹ SOkA Benešov, Společenstvo mlynářů a pekařů Votice, kart. 1, inv. č. 2, Zápisy ze schůzí valné hromady (od r. 1876-1942 seznam vyučených), úvodní stránka.

¹⁶⁰ Tvoření se mlynářských společenstev po venkově, in: Mlynář, roč. 5, č. 5, Praha 1884, s. 42–43.

¹⁶¹ PROCHÁZKOVÁ, Eva – URBANOVÁ, Marcela: Společenstva okresu Benešov, s. 17.

¹⁶² I v těchto případech se jednalo o opisy.

¹⁶³ Díky tomu se také zachovaly jednotlivé stanovy na několika místech. Vedle archivních fondů samotných společenstev je také nalezneme v archivních souborech okresních úřadů a obchodních a živnostenských komor.

¹⁶⁴ PROCHÁZKOVÁ, Eva – URBANOVÁ, Marcela: Společenstva okresu Benešov, s. 11.

vysvědčení, věnovala mlynářská společenstva vzdělání mlynářských dělníků poměrně velkou pozornost. Dokumenty vztahující se k vyučení ostatně tvoří velkou část zachovalé dokumentace regionálních spolků. Názory na způsob vyučení se mlynářskému řemeslu, kvalifikaci, a potažmo tedy na přeřazení mlynářství mezi řemeslné živnosti, zahrnovaly velkou měrou i problematiku nejen samotných mlynářů, ale především putující mlynářské chasy, tzv. krajánků.

Výše zmíněná charakteristika společenstev platí v případě mlynářských společenstev v rámci jednotlivých okresů, méně již v případě v roce 1879 vzniklého Spolku mlynářů česko-moravských a dalších dobrovolných profesních spolků. Dalo by se tedy předpokládat, že většina mlynářů měla zájem na vzniku a vstupu do oborových spolků. Zakládání společenstev ale nebylo vůbec jednoduchou záležitostí. Přerod cechů na společenstva byl postupný a mnohdy také relativně pomalý. Členská základna cechů se od společenstev vlastně nelišila a rozložené cechovní společenství se kontinuálně přeměnilo ve společenstva dle předchozího cechovního stavu. Oborová živnostenská společenstva v rámci celého politického, ale i soudního okresu Sedlčany, začala být již na začátku 60. let 19. století zpochybňována a upřednostňovala se společenstva smíšená.

Snahu o vytvoření společenstva na základě ryze územního rozsahu projevilo hned v roce 1860 městečko Petrovice s okolními vesnicemi. Vytvoření společenstev na bázi okresů se sídlem v Sedlčanech se jim vzhledem k odloučenosti lokality a dalším aspektům nejevilo jako schůdné. Petrovicko tvořilo nejjižnější část sedlčanského soudního okresu, od města Sedlčany jsou Petrovice vzdáleny zhruba 17 km. V rámci sedlčanského okresu došlo po uveřejnění živnostenského zákona ke schůzi zástupců dřívějších cechů, avšak dle vyjádření petrovických „*výsledek společné a všeobecné porady objevil překážky tak rozsáhlého spojování pro zdejší krajinu...*“.¹⁶⁵ Představitelé Petrovic a původních spolků se odkazovali na to, že dle živnostenského řádu měly být spolky zřizovány dle přiměřeného objemu, který by právě Petrovice s 14 okolními obcemi vytvořily. Štěpení na odborné spolky v rámci okresu považovali za zbytečné a problematické.

V rámci Petrovic existovaly v roce 1860 stále dva cechovní spolky, a to smíšený cech společenský a cech mlynářský. Právě jejich zástupci projevíli zájem o

---

¹⁶⁵ SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, kart 70, inv. č. 623, sign. 11/28, Živnostenské věci všeobecně, dopis ze dne 25. března 1860.

sloučení obou skupin a vytvoření jednoho společenstva smíšeného. V navrženém obvodu Petrovice se k roku 1860 nacházelo 220 živnostníků pracujících v 35 živnostenských oborech, přičemž z nich bylo 12 živnostníků živících se činností mlýnů, pil a olejen.¹⁶⁶ Smíšený spolek se měl skládat ze tří druhů živností, a to z obchodních, potravinových a smíšených. Výhody petrovického smíšeného spolku byly spatřovány vedle ideálního počtu členů také v dostupnosti sídla společenstva a koneckonců i ve společné pokladně. Jelikož pokladna měla sloužit především pro zajištění členů a jejich rodin v složitých životních událostech, mohla menší územní příslušnost vést k větší finanční kázni podpořené ochotou přispívat. Poměrně zajímavým argumentem byl také očekávaný zájem nových živnostníků, a tedy značný nárůst členské základny. S ním pochopitelně souvisela i problematika školství. V rámci okresů měly vzniknout třídy pro příbuzné živnostenské obory. Vzhledem k tomu, že by takovéto třídy v případě oborových společenstev vznikly pouze v Sedlčanech, bylo záhodné pro smíšený spolek zajistit prostory i pedagogický personál v Petrovicích.

Dopravní dostupnost byla v rámci Sedlčanska velmi špatná a pro učně mnohdy neschůdná. V Petrovicích byla plánována přestavba a rozšíření stávající školy. Představitelé města tedy nabízeli možnost, že učitel, který měl být do školy po rozšíření přibrán, by na zdejší škole žáky připravoval pro živnostenské obory, a to především o svátcích a nedělích. Okresní hejtmanství v Sedlčanech nakonec snahu petrovických podpořilo a podobně jako Petrovice si smíšená společenstva založili také živnostníci v Kosově Hoře, Krásná Hoře nad Vltavou, Počepicích a později také v Kamýku nad Vltavou.

Je patrné, že proces zakládání odborných společenstev na Sedlčansku nenašel potřebnou oporu. Smíšená společenstva vznikla v místech, kde dříve existovaly cechy. Všechna městečka spolu s Počepicemi se snažila zachovat společenství na základě užšího regionálního členění, a tím zachovat co největší kontinuitu s dřívějším zřízením. Od 80. let 19. století, kdy vznikl Spolek mlynářů česko-moravských, se ozývaly hlasy po zakládání ryze oborových mlynářských společenstev. K tomu však docházelo jen v malé míře. Vzniklý koncept společenstev na Sedlčansku zůstal minimálně pro mlynářský obor zachován.

---

¹⁶⁶ Tamtéž, Přehled živností a živnostníků, jenž se v navrženém okresu Petrovického živnostenského spolku nacházejí, rok 1860.

Povinná mlynářská společenstva

Počet mlynářů, kteří byli k roku 1906 na území Království českého registrováni v povinných spolcích, dosahoval dle dotazníkového šetření spolků čísla 3554 mlynářů, ovšem bez mlynářů sdružených v mlynářských společenstvech v Rakovnicích a Poděbradech, jejichž dotazníky se ztratily, v Litoměřicích nebyli vykázáni. Z tohoto šetření vyplývá, že sedlčanský politický okres byl co do počtu mlynářů druhý nejpočetnější. Celkově v něm bylo registrováno 152 mlynářů, z toho 22 ze Společenstva mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany, ze Společenstva smíšených živností v Kosově Hoře pět, Společenstva smíšených živností v Krásné Hoře 13, ze Společenstva smíšených živností v Petrovicích 14, Společenstva smíšených živností v Počepicích sedm. Sedlčanský soudní okres tak zahrnoval 61 členů. Mlynáři ze sedleckého a votického soudního okresu byli registrováni v rámci smíšených společenstev v Borotíně, kde jich bylo devět, v Nadějkově 12, v Prčici šest, v Sedlci osm, v Jankově jeden. Votický mlynářský spolek zahrnoval 55 mlynářů. Podobně na tom byl sousední politický okres Tábor, v němž bylo zaznamenáno 132 členů. V benešovském politickém okrese to bylo 94 mlynářů, v příbramském soudním okrese 62 mlynářů. Nejvíce mlynářů na území Čech se nacházelo v politickém okrese Hradec Králové, a to 303. Nejméně jich s počtem devět bylo v okrese Broumov. Ryze mlynářská společenstva, která registrovala všechny mlynáře v daném politickém okrese se k roku 1906 nacházela v okresech Čáslav, Litomyšl, Mnichovo Hradiště, Nové město nad Metují, Nový Bydžov, Pardubice, Turnov, Vysoké Mýto a magistrát města Prahy.¹⁶⁷

3.3.2. Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany

Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany vzniklo již v roce 1861. Spolu se společenstvem obuvníků, jehož vznik se datuje k roku 1860, se jedná o nejstarší vzniklé společenstvo sedlčanského soudního okresu, které bylo vytvořeno na základě oborového sloučení živnostníků. Členy společenstva se stali živnostníci řemesla mlynářského, pekařského, cukrářského, perníkářského, voskářského, pilařského a olejových strojů. V případě živnosti mlynářské, pilařské a olejové se většinou jednalo o sloučený provoz těchto činností. Mnoho zdejších mlýnů

---

¹⁶⁷ Kam dnes přísluší mlynáři čeští?, in: Mlynář, roč. 27, č. 24, Praha 1906, s. 402–406.

mělo ještě v druhé polovině 19. století vedle složení určeného k mletí obilí také fungující olejnu. Dle místodržitelského výnosu ze dne 8. prosince 1864 č. 64662 bylo definováno území spolku na město Sedlčany a vesnice: Bolechovice, Bor, Brzinu, Buzici¹⁶⁸, Bučily, Chlum, Chramosty, Doubravici, Drážkov, Dubliny, Dublovice, Hrazany, Hlubokou, Hrachov, Hrabří, Hrádnice, Hojšín, Jesenici, Svatý Ján, Kamenici, Křepenice, Nedrahovice, Novou ves, Oboz, Oříkov, Osečany, Plešišťe, Podhájí, Kňovice, Libíň, Líchovy, Nalžovice, Pořešice, Přívozec, Příčovy, Radíč, Rač, Řadovy, Rudolec, Sejce, Sestrouň. Skrýšov, Solopysky, Štíleček, Třebnice, Vápenice, Velběhy, Zberaz, Žďár, Zvírotice a Zrůbek.¹⁶⁹ Sídlem spolku byly Sedlčany.

V rámci stanov, tedy obecného zadání, bylo určeno, že se představenstvo skládá z představeného čili staršího a šesti členů výborů, které si volilo důvěrníka. Do výboru byli vybráni dva členové z mlynářů, pilařů a olejníků, dva pekaři, jeden cukrář a perníkář a jeden voskař. Rozložení vycházelo z poměrného zastoupení jednotlivých živnostníků v okrese. Volební období trvalo tři roky. Stanovy pro Živnostnické společenstvo mlynářského v Sedlčanech, později Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností, případně také Živnostenský spolek mlynářů, pekařů, perníkářů a olejkářů v Sedlčanech, byly potvrzeny dne 12 listopadu 1862 v Kosově Hoře.¹⁷⁰ Představeným spolku byl zvolen František Mladota, svobodný pán ze Solopisk, velkostatkář a majitel bývalého panství Červený Hrádek, kde provozoval mlýn (8), druhým představeným byl velkostatkář z Radíče, JUDr. František Pistl. Následně zvoleným představeným společenstva se stal Josef Šebor, mlynář z Jesenice (1), a místopředsedou František Vsetečka, mlynář ze Sestrouně (12). V obou případech se jedná o běžné mlynáře, jejichž mlýny se v té době výrazně nelišily od okolních¹⁷¹, a nikoliv o velkostatkáře, jako tomu bylo u výše zmíněných. Do výboru pak mlynáři Václav Chabra ze Sedlčan (21) a Vojtěch Jiráek ze Sedlčan (10), Josef Šír z Osečan (13), Anotnín Hartig ze Sedlčan (11), František Šmejkal z Tahavy (3), František Hering z Drážkova (57), Ferdinand Paukner ze Skrýšova (56). Celkem tedy sedm členů, ačkoliv mlynáři jich měli mít původně jen šest, pekaři do svého výboru zvolili čtyři členy a cukráři, voskáři a perníkáři měli jen dva.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Zaniklá ves u Vltavy mezi Přívozcem a Zrůbkem, souřadnice GPS 49.6783361N, 14.2805233E.

¹⁶⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany (dále jen Společenstvo mlynářů Sedlčany), inv. č. 4, kniha č. 4, Stanovy společenstva.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Oba mlýny byly v minulosti mlýny panskými.

¹⁷² SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart 70, inv. č. 623, sign. 11/28, Živnostenské věci všeobecně

Dne 29. září 1867 byl za předsedu zvolen Vojtěch Jiráček (10), za místopředsedu Václav Chabra (21), mlynáři ze Sedlčan. Za mlynáře byli do výboru zvoleni mlynáři František Všecký ze Sestrouně (12) a Josef Šebor z Jesenice (17), další dva pak byli pekaři, jeden perníkář a jeden voskař.¹⁷³ Ačkoliv byl tedy samotný výbor mlynářů početnější, zůstal v rámci složení výboru společenstva zachován stejný poměr vůči pekařům. Jejich převaha však spočívala v předsedovi a místopředsedovi, což byli také mlynáři. Právě v takto složeném představenstvu byly dne 2. prosince 1867 stanovy stvrzeny.¹⁷⁴

Velký důraz byl pochopitelně kladen na pravidla ohledně financování jednotlivých společenstev. V rámci nich se můžeme opět setkat s celou řadou poplatků. Platil se vstupní poplatek pro členy, poplatek za přijetí do učení pro učně, poplatek za vyučení a další. Finanční kapitál měl značnou mírou přispívat na tragické životní situace svých členů a pomáhat jim a jejich rodinám v složitých sociálních situacích. Placení příspěvků, a to již těch povinných vstupních, se však ukázalo jako poměrně problematické. Mnozí členové mlynářského společenstva v Sedlčanech, a nejen jeho, odmítali poplatky zaplatit. Důvody byly různé. Někdy se mlynář vymlouval na svou špatnou sociální situaci, jindy mlynář nesouhlasil s příslušností k danému společenstvu. Roku 1866 nechtěli vstupní poplatky ve výši 4 zl. zaplatit například Václav Hrubant ze Skryšova (54), Josef Stoulil z Třebnic (60), Matěj Paukner z Drážkova, Josef Jonáš z Martinic (16) a František Svoboda z Přívozce (3).¹⁷⁵ Problémy byly také s poplatky od Josefa Čámského z Nalžovického Podhájí (24), který se odvolával na svou příslušnost do Nového Knína.¹⁷⁶ Se svou příslušností nesouhlasil také August Slaba z nalžovického mlýna (23).¹⁷⁷ Stejně jako ostatní svou snahu následně vzdal a poplatky zaplatil. Představenstvo společenstva v případech, kdy mu poplatky zaplacené nebyly, žádalo okresní úřad, aby mlynáře předvolalo a donutilo ho příslušné poplatky zaplatit.

Společenstvo bylo mimo jiné financováno z příplatků, které byly na členy společenstva rozděleny dle daně živnostní. Ty mohly být vymáhány exekuční cestou.

1862–1868, Protokol ze dne 20. července 1864.

¹⁷³ Tamtéž, Protokol ze dne 29. září 1867.

¹⁷⁴ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, inv. č. 4, kniha č. 4, Stanovy společenstva.

¹⁷⁵ SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart 70, inv. č. 623, sign. 11/28, Živnostenské věci všeobecně 1862–1868, zpráva ze dne 16. listopadu 1866.

¹⁷⁶ SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart 70, inv. č. 625, sign. 11/28, zpráva ze dne 25. září 1866

¹⁷⁷ Tamtéž, Protokol ze dne 19. října 1867.

Společenstvo se dohodlo na plném či částečném odpuštění poplatků „*chudině a nemožným*“.¹⁷⁸ Na špatnou finanční situaci se následně mnoho mlynářů vmlouvalo. Ostatně vstupní poplatky se vybíraly ještě v roce 1867, kdy byl představeným spolku mlynářů a pekařů Josef Šebor z Jesenice (17).¹⁷⁹ Zaplacení vstupních poplatků bylo řešeno ještě v průběhu druhého a zřejmě i třetího volebního období, kdy byla příslušnost k společenstvu nařízena místodržitelským výnosem č. 64662 ze dne 8. prosince 1864. Někteří mlynáři, jakým byl například již zmíněný František Svoboda z Přívozce (3), vstupní poplatek coby součást nuceného vstupu do společenstva, odmítali zaplatit i v roce 1867.

Všichni živnostníci museli odvést půl procenta daně živnostní za každého svého pomocníka. Tuto částku měli své placené síle strhnout ze mzdy. Právě proto se tento poplatek platil spolu s vyplácenou mzdou v rámci jednotlivých provozů.¹⁸⁰ Vstupní poplatek činil 2. zl., ročně pak mlynář spolku přispíval 50 kr. a příslušnou částku z daně. Nejvyšší daňovou výměru měl mlynář Josef Hartig z Panského mlýna v Sedlčanech (11) a Jan Zeman v Kamýku nad Vltavou (2). V hotovosti mělo být v pokladně přechováváno pouze 10 zl., zbylou částku ukládal pokladník do záložny, případně ji mohl se svolením spolku nechat vhodným vkladem zhodnocovat.

Na počátku 60. let 19. století, než se v okrese ustálila podoba smíšených společenstev a než se začaly řešit spory okolo příslušnosti k určitému společenstvu, zapsali se téměř všichni mlynáři soudního okresu Sedlčan do Společenstva mlynářů, pekařů, cukrářů a voskařů v Sedlčanech, a to v počtu 56 až 60 členů.¹⁸¹

---

¹⁷⁸ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, inv. č. 4, kniha č. 4, Stanovy společenstva.

¹⁷⁹ SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart 70, inv. č. 625, sign. 11/28, Živnostenské věci všeobecně 1862–1868.

¹⁸⁰ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, inv. č. 4, kniha č. 4, Stanovy společenstva.

¹⁸¹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, inv. č. 5a, kniha č. 5a, Seznam členů z konce 60tých let a od konce 60tých let min. st. V tabulce 1 je uvedeno 56 členů, ačkoliv v prvních letech se zapsalo členů více, docházelo totiž k průběžným převodům mlynářské živnosti na konkrétních mlýnech. Tabulka však uvádí pouze první zápis mlynáře k mlýnu.

Tabulka 1: Přehled mlynářů Společenstva mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany z poč. 60. let 19. století

Mlynář	Adresa provozu	Povinná daň
Jan Janžura	Kosova Hora čp. 42	10 zl. 50 kr.
Leopoldína Havránková	Kosova Hora čp. 21	10 zl. 50 kr.
Václav Skřivánek	Úklid čp. 1	8 zl. 40 kr.
Ferdinand Rajlich	Rudolec čp. 4	8 zl. 40 kr.
František Chabera	Bražná čp. 12	8 zl. 40 kr.
František Vsetečka	Chramosty čp. 21	8 zl. 40 kr.
Josef Poslušný	Chramosty čp. 17	8 zl. 40 kr.
Matěj Paukner	Brzina čp. 7	8 zl. 40 kr.
Jan Jiráček	Červený Hrádek čp. 4 (Lhotka čp. 4)	16 zl. 8 kr.
František Svoboda	Přívozec čp. 7	4 zl. 2 kr.
František Hradil	Přívozec čp. 17	16 zl. 8 kr.
František Hradil	Martinice čp. 5	2 zl. 10 kr.
Josef Šebor	Jesenice čp. 1	8 zl. 40 kr.
Jan Zeman	Kamýk nad Vltavou čp. 36	21 zl. 10 kr.
František Čámský	Kamenice čp. 16	4 zl. 2 kr.
František Šmejkal	Trkov čp. 1	4 zl. 2 kr.
Josef Šebor	Krašovice čp. 18	8 zl. 40 kr.
Josef Míka	Krašovice čp. 19	4 zl. 2 kr.
Josef Neužil	Křemenice čp. 13	4 zl. 2 kr.
Jan Peter	Křemenice čp. 14	4 zl. 2 kr.
Matěj Sosnovec	Líchovy čp. 1 (Líchovy čp. 36)	8 zl. 40 kr.
František Karásek	Nalžovice čp. 20	4 zl. 2 kr.
Josef Hrubant	Nedrahovice čp. 25	8 zl. 40 kr.
Jan Procházka	Nechvalice čp. 1	2 zl. 10 kr.
Václav Štaf	Brod čp. 2 (Brod čp. 3)	2 zl. 10 kr.
Jan Jedlička	Radešice čp. 9	4 zl. 2 kr.
Josef Švástal	Petrovice čp. 23	7 zl. 15 kr.
Václav Dlouhý	Petrovice čp. 28	8 zl. 40 kr.
Petr Arna	Plešetě čp. 14 (Smrcí čp. 14)	4 zl. 2 kr.
Václav Čámský	Nová ves čp. 9 (Nalžovické Podhájí 9)	4 zl. 2 kr.
Václav Hušek	Počepice čp. 32	4 zl. 2 kr.
Jan Koupený	Počepice čp. 31	4 zl. 2 kr.
František Sosnovec	Bláhova Lhota čp. 5	4 zl. 2 kr.
Josef Jarešský	Proudkovice čp. 2	21 zl.
Václav Míchal	Radešín čp. 17	4 zl. 2 kr.
Tereza Pistelová	Radíč čp. 20	8 zl. 40 kr.
František Vsetečka	Sestrouň čp. 17	16 zl. 8 kr.
Kateřina Adamová	Solopysky čp. 25 (Suchdol čp. 25?)	2 zl. 10 kr.

Eduard Konarovský	Skoupý čp. 17	4 zl. 2 kr.
František Hrubant	Skrýšov čp. 14	8 zl. 40 kr.
František Herink	Skrýšov čp. 8	8 zl. 40 kr.
Jan Pešta	Týnčany čp. 14	8 zl. 40 kr.
Josef Procházka	Týnčany čp. 15	8 zl. 40 kr.
Josef Stoužil	Třebnice čp. 29	2 zl. 10 kr.
František Bareš	Vletice čp. 13	4 zl. 2 kr.
Josef Šmejkal	Vletice čp. 15	4 zl. 2 kr.
Anna Tiegel Linden kron	Osečany čp. 31	16 zl. 8 kr.
Josef Hoch	Zahrádka čp. 27	4 zl. 2 kr.
Antonín Míka	Zahrádka čp. 12	4 zl. 2 kr.
Josef Lerch	Zvírotice čp. 19	8 zl. 40 kr.
Václav Chabera	Sedlčany čp. 96	5 zl. 25 kr.
Josef Kožíšek	Sedlčany čp. 102	10 zl. 50 kr.
Josef Hartig	Sedlčany čp. 220 (Sedlčany čp. 234)	21 zl.
Václav Hanáček	Zhoř čp. 10	4 zl. 2 kr.
Josef Bláha	Vletice čp. 6	/
Rmoutil	Líchovy (Buzice čp. 7)	4 zl.

Zdroj: SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, inv. č. 5a, kniha č. 5a, Seznam členů z konce 60tých let a od konce 60tých let min. st.

Postupně byly do knihy zapisováni i další majitelé mlýnů. I tak je patrné, že z celkového počtu počínajících 109 členů tvořili mlynáři více než polovinu. Zapsán nebyl mlynář z vyšatolské firmy, oba mlynáři z Krásné Hory nad Vltavou (63,64), mlynář z Červeného u Nalžovic (22), který se zaregistroval později, suchdolský mlynář (15), mlynáři v Žemličkově (38) a Vilasově Lhotě (39), mlynář z Předního Chlumu (66) a nový mlýn v Týnčanech (46).

Výše uvedený stav neodpovídal skutečnosti, neboť většina mlynářů hned na počátku 60. let 19. století přešla z tohoto okresního sdružení do svých smíšených regionálních společenstev. V 90. letech 19. století jich je v mlynářském spolku registrováno pouze 24.¹⁸² Až do vzniku okresního společenstva mlynářů v roce 1916 nedošlo k jejich sdružení na úrovni soudního okresu, jak je pospáno výše, natož na úrovni politického okresu. Od 80. let 19. století až do konce monarchie přetrvával apel na zakládání oborových mlynářských společenstev na úrovni okresů, k čemuž vyzývaly odborné mlynářské spolky, živnostenské komory a další. Sedlčansko se svým vysokým počtem mlynářů bylo atraktivní oblastí pro představitele odborných mlynářských spolků, kteří například v roce 1908 vyzývali na stránkách časopisů

¹⁸² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha příspěvků 1891–1942.

Mlynář a Mlynářské noviny k založení okresního spolku se slovy: „*Potoky: Votický, Mastník, Sedlecký, Smutný a Brsina mají tolik mlynářů, že by mohli se sdružit v jedno společenstvo mlynářů, které by pak činněji mohlo působiti*“.¹⁸³

V evidenci Společenstva mlynářů a příbuzných živností v Sedlčanech pro roky 1912–1942 je zapsáno 36 osob.¹⁸⁴ Ačkoliv tento soupis vznikl jako evidenční pomůcka pro nově zřízenou Okresní jednotu živnostenských společenstev okresu Sedlčany, není úplný a některé mlýny zde chybí. Je patrné, že se jednalo pouze o stav zaznamenaný k datu vzniku tohoto soupisu, tedy k roku 1912. Na vině může být snad to, že v daném roce mlýn nebyl živnostensky provozován. Oproti většině ostatních soupisů, které vznikly z činnosti společenstev na Sedlčansku nám tak poskytuje informace k jednomu roku. Počet členů mlynářů, pekařů atd se například v porovnání s obuvníky a příbuznými živnostmi, kterých bylo 65, jeví jako poměrně nízký, a to i vzhledem k tomu, že obuvníci byli zastoupeni i ve výše jmenovaných smíšených spolcích.

V evidenci z roku 1912 nalezneme vedle sedlčanských mlynářů Jaroslava Gaertnera (11), Aloisie Gaertnerové (10) a Eleonory Vackové (21) i majitele mlýnů v nejbližším okolí. Konkrétně se jedná o svobodného pána Voitha ze Sterbezu, majitele osečanského velkostatku (13), Aloise Jiráčka z Červeného (22), Matěje Kuchaře z Radíče (14), Josefa Míku z Martinic (16), Františka Mrskoše z Přívozce (3), Žofii Lalákovou z Rudolce (20), Augustina Plavce z Baňova (24), Václava Rmoutila z Hodíkova (62), Josefa Stoulila z Třebnic (60), Františka Stehlíka z Chramost (59), Antonína Sosnovce z Nalžovic (23), Václava Spilku z Jesenice (17), Karla Všetečku ze Sestrouně (12) a Vondrušku z Úklidu (19).¹⁸⁵ Po vzniku a přeregistrování členů do smíšených společenstev v Kosové Hoře, Krásné Hoře nad Vltavou, Petrovicích a Kamýku nad Vltavou se jednalo o mlynáře z oblasti sedlčanského soudního okresu, kteří sídlili severozápadně od města Sedlčan až k řece Vltavě a na ní, mlýny přímo v Sedlčanech a mlýny na Sedleckém potoce spolu s Martinickým mlýnem a mlýnem v Kamenici. Vesměs se tedy jednalo o 22 mlýnů z původních 56 provozů, později 66 mlýnů, které byly zaznamenány v druhé polovině 19. století.¹⁸⁶

---

¹⁸³ Mlynářské dopisy. Všem pánům kolegům politického okresu Sedlčanského, in: Mlynářské noviny, roč. 5, č. 5, Praha 1908, s. 4.

¹⁸⁴ SOkA Příbram, Okresní jednotu živnostenských společenstev, Společenstvo, kniha členů jednotlivých společenstev 1912–1942.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Viz Obrázek 1: Přehledová mapa vodních děl okresu Sedlčany z roku 1890.

3.3.3. Smíšená živnostenská společenstva

Živnostenské společenstvo Kosova Hora

První valné shromáždění Živnostenského společenstva v Kosově Hoře se sešlo 23. ledna 1862 za přítomnosti barona Mladoty.¹⁸⁷ Společenstvo se od počátku zaobíralo založením průmyslové školy, podporou učňů při nedělní a sváteční škole a dalším.¹⁸⁸ Sociální podpora pro členy byla vyplácena z Nemocenské pokladny při smíšeném živnostenském společenstvu Kosova Hora. Ze zápisů nemocenské pokladny v Kosově hoře z roku 1891 víme, že všichni živnostníci smíšeného společenstva v Kosově Hoře nahlásila jako průměrný výdělek 50 kr. denně. Týdenní příspěvek do nemocenské pokladny tak dosahoval 6 kr.¹⁸⁹ Celkový příjem například za rok 1893 činil 209 zl. 73 kr., výsledné jmění i s finančním převodem z roku 1892 dosáhlo sumy 156 zl. 93 kr.¹⁹⁰ K jednomu roku bylo v rámci pokladny registrováno šest mlynářských pracovníků a jednalo se tak o jeden z nejpočetnějších živnostenských oborů.¹⁹¹ Ve výboru nemocenské pokladny figuroval Václav Zeman, jakožto mlynářský tovaryš k roku 1894 a pozdější mlynář. Dále jsou zde vedle mlynářů Janžury (7) a Havránka (6), kteří podnikali v Kosově Hoře, uvedeni např. Jan Křiváček, mlynářský pomocník v Červeném Hrádku (8) a mlynářští pomocníci ve Lhotce u Sedlčan (9) Antonín Bárta a Josef Šárka.¹⁹²

Z Živnostenského společenstva v Kosově Hoře byli k roku 1912 evidováni Matěj Lhoták ze Suchdola (15), který svou činnost ohlásil ke dni 24. září 1901¹⁹³ a Jan Pejša ze Lhotky u Sedlčan (9). Předtím od roku 1895 byla členkou společenstva matka Jana Pejši Josefa Pejšová, která se mlýna vzdala ve prospěch syna. Ten mlynářskou živnost registroval na své jméno 6. listopadu 1905, ale v roce 1913 ze společenstva vystoupil, jelikož jeho mlýn splňoval podmínky továrenského podniku.¹⁹⁴ Poslední registrovanou členkou spolku z rodiny Mladotů, která provozovala mlynářství na Dolním mlýně v Kosově Hoře (7) byla Luisa Mladotová, která svou činnost nahlásila

---

¹⁸⁷ SOkA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Protokol o schůzích 1862-1942, zápis ze dne 23. ledna 1862.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ SOkA Příbram, Nemocenská pokladna při smíšeném živnostenském společenstvu Kosova Hora, Jednací protokol 1889-1914, zápis ze dne 10. května 1891.

¹⁹⁰ Tamtéž, zápis ze dne 6. května 1894.

¹⁹¹ Tamtéž, zápis ze dne 17. května 1896.

¹⁹² Tamtéž, zápis ze dne 4. únor 1906.

¹⁹³ SOkA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Kniha členů 1859-1941.

¹⁹⁴ Tamtéž.

dne 18. prosince 1892.¹⁹⁵ Po ní byl na mlýně evidován v rámci společenstva jako provozovatel Jan Janžura, který zemřel dne 7. února 1904.¹⁹⁶ Za svého života působil jako člen výboru společenstva. Při volbě do výboru dne 27. prosince 1884 získal největší počet hlasů, starostou spolku se ale stal Leopold Nygrýn, kožešník v Kosově Hoře.¹⁹⁷

Jako příklad neplaticího člena spolku můžeme uvést Jana Havránka, mlynáře z Horního mlýna v Kosově Hoře (6). Toho spolek v roce 1866 předvolal stran zaplacení poplatku. Odmítal zaplatit 6 zl. za propůjčení živnosti.¹⁹⁸ Zjevně aktivnějším členem spolku se stal jeho syn Josef, narozený roku 1867, který zastával funkci pokladníka. Vedle toho působil v 90. letech 19. století také jako pokladní nemocenské pokladny v Kosově Hoře.¹⁹⁹ Josef Havránek svou činnost nahlásil 29. června 1895.²⁰⁰ Do té doby je uváděn jako mlynářský pomocník. K roku 1902 byl Josef Havránek také delegován na živnostenský sjezd do Pelhřimova apod.²⁰¹ Z dalších mlynářů působili v Kosově Hoře minimálně mezi lety 1909 až 1913 Ludvík Brabec a Josef Erben, který zde figuroval ještě před válkou. Zřejmě se jednalo o zaměstnance Horního mlýna, který Havránek před svým odchodem do Vokovic prodal Františku Peštovi a ten roku 1910 Mladotovým.²⁰² V rámci smíšeného spolku je k roku 1912 v registratuře uveden Jan Mladota, svobodný pán ze Solopisk, jako provozovatel hostinského podniku, nikoliv jako mlynář.²⁰³ Svou činnost ohlásil 25. prosince 1886.²⁰⁴

Kosovohorské společenstvo zaujímal východní okraj sedlčanského soudního okresu spolu s mlýnem v Suchdole, který ležel na hranici soudního okresu Neveklov. Počet mlynářů v určitém období zahrnoval nejčastěji dvě až tři osoby.

---

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ SOKA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Protokol o schůzích 1862–1942, zápis ze dne 7. ledna 1905.

¹⁹⁷ Tamtéž, zápis ze dne 27. prosince 1884.

¹⁹⁸ Tamtéž, zápis ze dne 11. března 1866.

¹⁹⁹ SOKA Příbram, Nemocenská pokladna při smíšeném živnostenském společenstvu Kosova Hora, Jednací protokol, 1889–1914.

²⁰⁰ SOKA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Kniha členů 1859–1941.

²⁰¹ SOKA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Protokol o schůzích 1862–1942, zápis ze dne 27. prosince 1902.

²⁰² MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 29.

²⁰³ Jednalo se o Jana Nepomuka barona Mladotu ze Solopisk, který se narodil roku 1845 a zemřel 4. září 1916 na zánět plic. Viz <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/6871/200> <19. listopadu 2019>.

²⁰⁴ SOKA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Kniha členů 1859–1941.

Živnostenské společenstvo Krásná Hora nad Vltavou

Živnostenské společenstvo v Krásné Hoře nad Vltavou evidovalo k roku 1912 Karla Mottla z Brziny (56), Františka Herinka z Drážkova (57), Jarolíma Fialu z Bražné (55), Josefa Švastala ze Skrýšova (54), Josefa Šebora ze Smrčí (53), Františka Skaličku z Vletic (35), Františka Bláhu z Vletic (52), Václava Jakoubka z Proudkovic (1) a Tomáše Karcíka z Kamýka nad Vltavou (2).²⁰⁵ Krásnohorští mlynáři náleželi z řad živnostníků usedlých na potoce Brzina od Krásné Hory až k Drážkovu. Samotní krásnohorští mlynáři v soupise ale uvedeni nejsou. Jeden z nich, Josef Mrskoš, byl jistě registrován k 12. červenci 1889. Celkem tento spolek evidoval k roku 1912 devět mlynářů. Neuvádí tak Karla Pejšu ze Sedlčan, který krátký čas mlynařil na Brzině, zapsal se roku 1910 a brzy spolek opustil. Zjevná je příslušnost také posledního z vletických mlynářů Ferdinanda Hotovce (51), který se zapsal později, roku 1914. Naopak dřívějším členem společenstva ze stejného mlýna byl k roku 1869 František Bareš z Vletic.²⁰⁶

Jelikož se jednalo o oblast bohatou na mlýny, tvořili mlynáři ve společenstvu významnou převahu oproti ostatním živnostem. Vzhledem k velkému střídání majitelů na určitých mlýnech, kdy náležitost k spolku nebyla založená na lidských a místních vazbách, docházelo i ve zdejším společenstvu k přesunům do jiných společenstev. Jarolím Fiala z Lazce, mlynář na Chadimově mlýně, narozený roku 1882, byl ve zdejším spolku registrován do roku do roku 1910 a následně přestoupil do Sedlčan, kde se stal významným spolkovým členem.²⁰⁷ Počet mlýnů, které v určité době někdo provozoval a které spadaly pod Krásnou Horu, se pohyboval zhruba na 14. Jednalo se o mlynáře z okolí Krásné Hory a Kamýku nad Vltavou, kteří svůj mlýn provozovali na potoce Brzina, Mlýnském potoce a řece Vltavě. Někteří členové dlouho zůstávali i v mlynářském společenstvu Sedlčany. Například František Herink z Drážkova, který byl dobrovolně členem obou společenstev.

---

²⁰⁵ SOkA Příbram, Okresní jednota živnostenských společenstev, Společenstvo, kniha členů jednotlivých společenstev 1912–1942.

²⁰⁶ SOkA Příbram, Společenstvo různých živností Krásná Hora nad Vltavou, Kniha členů 1861–1941.

²⁰⁷ Tamtéž.

Živnostenské společenstvo Petrovice

Vznik Živnostenského společenstva Petrovice byl podrobněji pospán výše. Jeho činnost nikterak nevybočovala z rámce ostatních smíšených společenstev. Z řad mlynářů se zde vyskytlo několik velmi aktivních osob, které byly činné nejen v rámci společenstva. Živnostenské společenstvo registrovalo dle soupisu z roku 1912 mlynáře Emanuela Dlouhého (45) a Františka Vondráka (44) z Petrovic, Václava Míchala z Radešína (42), Václava Slabu (50) a Marii Míkovou (43) z Krašovic, Františka Diviše (48) a Eduarda Peštu (49) z Týnčan, Vincence Fouda z Týnčan (46), Emila Konarovského ze Skoupého (47), Hynka Zelenku z Žemličkovy Lhoty (38), Annu Zelenkovou z Vilasovy Lhoty (39) a Josefa Doubravu z Radešic (37).²⁰⁸ Stejně jako u předešlých společenstev nám zde mlynáři z některých mlýnů chybí. Některé z nich najdeme ve starších spolkových dokumentech. Jedná se o Františka Kolína z Mladotovy Zahrádky (40), který se nechal zapsat roku 1891 a Josefa Jedličku z Radešic (36), který začal provozovat živnost roku 1885, ale již 24. srpna 1897 se živnosti vzdal.

Celkem se jednalo o 12–14 mlýnů, jejichž provozovatelé byli současnými členy společenstva. Vedle nich do společenstva v určité době spadal také mlynář Rmoutil z Hodíkova (62), jehož mlýn stál při vtoku potoka Brziny do Vltavy. Mlynáři z Hodíkova ještě na začátku 20. století spadali do sedlčanského spolku. Do sedlčanského spolku mlynářů se nechali zapsat také Josef Švatal ze Skryšova (54), Karel Mottl z Brziny (56) a Václav Nohejl ze Smrčího (53),²⁰⁹ Václav Grüner z Předního Chlumu a Augustin Grüner narozený 1. října 1903 v Předním Chlumu (66), který po otci Václavovi vedle mlynářství oficiálně provozoval také sekernictví.²¹⁰ Podobně proměnlivá příslušnost panovala i u mlynářů v Kamýku nad Vltavou a Krásné Hoře nad Vltavou. Obecně se tedy dá říci, že do petrovického společenstva spadali mlynáři na nejnižnějším toku potoka Brzina a dalších potocích pod Krásnou Horou nad Vltavou.

---

²⁰⁸ SOkA Příbram, Okresní jednota živnostenských společenstev, Společenstvo, kniha členů jednotlivých společenstev 1912–1942.

²⁰⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha příspěvků 1891–1942.

²¹⁰ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učňů 1918–1948.

Živnostenské společenstvo Počepice

Posledním smíšeným společenstvem, které vzniklo v rámci soudního okresu Sedlčany, bylo společenstvo v Počepicích, které k roku 1912 zaznamenávalo šest mlynářů na Počepickém potoce a potoce Slabá. Konkrétně se jednalo o mlynáře Františka Litoše z Počepic (32), Františka Martínka z Oukřtalova (33), Josefa Sosnovce z Bláhovy Lhoty (34), Karla Poslušného (26) a Karla Kovaříka (25) z Křemenice a Annu Peštovou z Nechvalic (29).²¹¹ V evidenci tak není uveden mlynář ze skuhrovského mlýna (30). Mlýn v té době zřejmě měnil majitele. Počepický mlýn Koupených (31) byl na přelomu století zbourán a přeměněn na sádka.²¹²

Jedná se o oblast, která se nachází jižně až jihozápadně pod městem Sedlčany a která končí u Vletic u Krásné Hory nad Vltavou. Stejně jako výše zmíněné spolky navázalo počepické společenstvo na předchozí činnost zdejšího smíšeného cechu a zřejmě pouze plnilo základní úkoly, které vycházely ze starší činnosti cechů a úředně nezbytných záležitostí, než aby usilovalo o aktivní zlepšení situace svých členů.

Okresní jednota živnostenských společenstev Sedlčany

Jednotlivá společenstva se mohla spojovat ve svazy, jednoty, a to buď dle oborové příslušnosti, nebo dle územního, respektive správního členění, jako tomu bylo u okresních jednot. Okresní jednoty začaly vznikat nad jednotlivými oborovými a smíšenými společenstvy. Jednoty měly dohlížet na všechna společenstva v rámci okresů a zaštitovat jejich fungování. Vznik a fungování okresních jednot ale opět nebyl uniformní a v mnoha případech plnily pouze nutné povinnosti. Jednotu tvořil výbor o dvanácti členech, ve kterém měla být zastoupena společenstva z daného okresu, která nebyla sdružena v jinou oborovou jednotou. Stanovy schvaloval zemský výbor jednot. Okresní jednoty mohly být za určitých podmínek poradním orgánem živnostenských okresních úřadů.

Všechna společenstva sedlčanského politického okresu se na základě výnosu ze dne 6. ledna 1911 č. 322580/10 stala členy Okresní jednoty živnostenských společenstev v Sedlčanech. Tvořilo ji celkem 23 jednotlivých společenstev vyjma

---

²¹¹ SOkA Příbram, Okresní jednota živnostenských společenstev, Společenstvo, kniha členů jednotlivých společenstev 1912–1942.

²¹² SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 7, inv. č. 63, Vložka k vodní knize č. 53.

obchodního grémia.²¹³ Ustavující valná hromada Okresní jednoty živnostenských společenstev v Sedlčanech se konala dne 26. prosince 1912. Valná hromada byla svolána starostou Zemské jednoty řemesel a živnostenských společenstev v Království českém, říšským poslancem Janem Slavičkem, a to v přítomnosti zeměpanského komisaře okresní jednoty a zástupce okresního hejtmánství poslance Viléma Holoubka. Ten působil také v okresním výboru Sedlčany a tamní městské radě jako zástupce Obchodní a průmyslové komory v Českých Budějovicích. Dále byl přítomen zástupce Zemské jednoty řemeslných a živnostenských společenstev v království Českém, Vít Pavlík a 16 zástupců živnostenských společenstev, která k okresní jednotě náležela.²¹⁴ Zvolen byl jedenáctičlenný výbor s šesti náhradníky, kteří byli zvoleni pouze z oněch 16 přítomných zástupců společenstev. Za mlynáře a příbuzné živnosti se jednalo o pekaře Antonína Davida ze Sedlčan. Z mlynářů se náhradníkem stal Bedřich Petrásek, mlynář z Libohoště. Oba byli zvoleni i v následujícím volebním období k roku 1916, přičemž Antonín David byl po obě období zvolen starostou.²¹⁵ Účast na hromadách, jak vyplývá z protokolů, nebyla vysoká. Jednání byla spíše formální, ačkoliv i zde se občas řešily záležitosti vzešlé od jednotlivých členů.

3.4. Odborné mlynářské spolky

Vedle povinných společenstev na nejnižší úrovni byl od počátku podporován vznik profesních svazů a odborných a oficiálních zájmových spolků. Fungování společenstev se opíralo o živnostenský zákon a jeho úpravy. K povinnému sloučení jednotlivých společenstev do jednot došlo ale až vládním nařízením č. 302/1938 Sb. z. a n. ze dne 19. listopadu 1938, jímž se mění a doplňují předpisy hlavy VII Živnostenského řádu (o živnostenských organizacích vyššího řádu).²¹⁶ Se snahami o dobrovolné slučování mlynářů na zemské úrovni se ale můžeme setkat již od konce 70. let 19. století, kdy vzniká první nepovinný svaz, a to Spolek mlynářů českomoravských. „*Důležitost spolku je přece do očí bijící a každému mlynáři musí*

---

²¹³ SOkA Příbram, Okresní jednota živnostenských společenstev, Zápis o schůzích 1912-1948, zápis ze dne 26. prosince 1912.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž, zápis ze dne 30. ledna 1916.

²¹⁶ Vládní nařízení č. 302/1938 Sb. z. a n., in: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, roč. 1938, Praha 1938, s. 1171–1172.

*býti záleženo na sesílení své representace, skrze níž lze mu dosáhnouti pro svůj stav mnoho a bez ní ničeho.*²¹⁷

Vedle toho vznikala celá řada spolků a společenstev, které sdružovaly nejen majitele mlýnů a mlynáře, ale také dělnictvo a výrobce mlýnské technologie. Na následujících stránkách budou představeny ty největší a nejvlivnější z nich.

Spolek mlynářů českomoravských

Spolek mlynářů českomoravských, v roce 1920 proměněný na Ústřední spolek mlynářů, vznikl roku 1878.²¹⁸ Jednalo se o spolek založený s myšlenkou sloučení veškerého českého a moravského mlynářstva, ačkoliv a priori nevyklučoval ani německé mlynáře sídlící na území Českého království. Ti však v oblastech s německým obyvatelstvem vytvářeli vlastní společenstva, případně setrvali v smíšených spolcích.²¹⁹ Členy Spolku mlynářů českomoravských se proto měli stát všichni bezúhonní mlynáři, potažmo majitelé mlýnů, bez ohledu na velikost a výrobní kapacitu mlýna, a osoby, jejichž práce s mlynářským průmyslem přímo souvisela. Mezi zakladatele a první členy spolku patřili především majitelé velkých obchodních mlýnů, případně významní výrobci a distributoři mlýnské technologie. To do jisté míry v očích venkovských mlynářů spolek stigmatizovalo, neboť majitelé malých venkovských mlýnů předpokládali, že spolek hájí zájmy pouze majitelů těchto velkých podniků.

Dne 18. února 1878 podal JUDr. Josef Eugen Slavík²²⁰, majitel uměleckého mlýna v Mladé Boleslavi, k Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Čechách návrh na založení spolku českých mlynářů a na zřízení odborného mlynářského časopisu.²²¹ Jednota jeho návrh přijala kladně a vytvořila dočasnou komisi, kterou tvořil karlínský továrník Ignát Skokánek, c.k. profesor v Praze Alois Studnička a František Špatný. Komise přizvala J. E. Slavíka, Václava Cicvářku, majitele mlýna v Čejticích a některé „vynikající“ mlynáře z Prahy k společné poradě. Dne 10. června 1878 se pak v sále měšťanské besedy v Praze konal všeobecný sjezd mlynářů českomoravských.

---

²¹⁷ Výroční zpráva, in: Mlynář, roč. 1, č. 20, Praha 1880, s. 165.

²¹⁸ Stanovy viz Jednací řád spolku mlynářů česko-moravských, in: Mlynář, roč. 1, č. 11, Praha 1880, s. 90–91.

²¹⁹ O činnosti Zemské jednoty českých mlynářských společenstev v království Českém, in: roč. 1, č. 35, Praha 1914, s. 7.

²²⁰ Pozdější poslanec říšské rady a starosta Mladé Boleslavi.

²²¹ Spolek mlynářů českomoravských, in: Mlynář, roč. 1, č. 1, Praha 1880, s. 4–5.

Dostavilo se 61 osob, stanovy vypracoval J. E. Slavík, na sjezdu došlo k jejich úpravě a schválení. Následně je dne 22. září 1878 c.k. ministerstvo vnitra ve Vídni výnosem číslo 12845 odsouhlasilo. Na 17. listopad 1878 svolali výše jmenovaní zástupci konstituující valné shromáždění do měšťanské besedy v Praze. Dostavilo se pouze 44 mlynářů, kteří si za předsedu zvolili Karla Šípka, starostu společenstva mlynářů pražských, za náměstka starosty Františka Trinkmoce, majitele mlýnů v Praze, a za pokladníka Jana Vávru. Členy rady se stali Václav Cícvárek, Jan Kohout, stavitel mlýnů na Smíchově, Jan Prokopec, továrník a majitel mlýna na Vinohradech, a J. E. Slavík. Ve dvaceti čtyřčlenném výboru zasedal také Josef Gaertner, majitel Panského mlýna v Sedlčanech (11).²²² Tento stav však nebyl zachován na dlouho. Již v roce 1879 se starostou spolku stal František Trinkmoc a náměstkem Jan Prokopec, sekretářem Jan Lier, který byl také jednatelem Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách.²²³ Radu rozšířil také Jindřich Odkolek, šéf firmy Fr. Odkolek v Praze.²²⁴ Schůze spolku se zpočátku konaly v sále Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách. K říjnu 1880 již Gaertnerovo jméno ve výboru nenalezneme, řádným členem spolku byl ale až do své smrti roku 1888.

Hned roku 1878 bylo rozhodnuto o založení spolkového časopisu. Do výboru pro vydávání časopisu byli roku 1879 zvoleni: J. Odkolek, J. Prokopec, L. Ryšánek a J. E. Slavík. Zde je nutné podotknout, že vytvoření nového listu stálo ustavený výbor, a nejen jej, mnoho sil. Jelikož se založení nového časopisu ukazovalo jako problematické, bylo rozhodnuto, že se spolkovým časopisem stanou Listy průmyslové, které vydával člen mlynářského spolku prof. Alois Studnička. V Listech průmyslových, které byly časopisem Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách, měla být nadále vyhrazena část časopisu pro mlynářský obor. Ta ostatně v listech již byla, měl ji na starosti Jan Heimrich z Bohdalova u Žďáru na Moravě. Jemu měly být zasílány příspěvky s mlynářskou tematikou.²²⁵ Nových odběratelů z mlynářství se přihlásilo pouze 14 a nešlo tedy tyto listy udržet také jako orgán mlynářský. Výbor spolku se proto usnesl na zaplacení poloviny předplatného všem členům s tím, že vydavatel bude každému členu časopis zasílat.²²⁶ Jelikož snaha o zavedení Listů

---

²²² Spolek mlynářů českomoravských, in: Mlynář, roč. 1, č. 1, Praha 1880, s. 4–5.

²²³ ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách, Praha, Inventář NA, č. pomůcky 589, Praha 1965, Vývoj a dějiny archivního souboru s. II.

²²⁴ Výroční zpráva, in: Mlynář, roč. 1, č. 20, Praha 1880, s. 163–166.

²²⁵ Pánům mlynářům!, in: Průmyslové listy, roč. II, č. 15, 1876, s. 183.

²²⁶ Spolek mlynářů českomoravských, in: Mlynář, roč. 1, č. 2, Praha 1880, s. 14–15.

průmyslových coby orgánu ztroskotala, nabídl se Jan Vávra za vydavatele a nakladatele časopisu a vytvořil firmu Jan Vávra a družstvo, v němž se stali členy i J. Prokopec a L. Ryšánek.

Spolek mlynářů se v prvních letech snažil o získání co největšího počtu členů, chtěl zvelebit a „zachránit“ mlynářský stav za pomoci: 1. valných schůzí členů s rozpravami a rozhodnutí o technických a obchodních otázkách, které se nějakým způsobem dotýkaly mlynářství, 2. rozesíláním vzorků, nástinů a jiných pomůcek mezi členy, 3. vypisováním a přisuzováním odměn, uveřejňováním pochval za zvláště záslužné výkony, 4. zkoumáním a informováním o nových vynálezech a technologických novinkách, 5. uveřejňováním informací a zápisů z porad a jednání v rámci spolku, 6. zakládáním spolků odvětvových, 7. předkládáním přání a stížností, které souvisely s mlynářským průmyslem zeměpanským a zemským úřadům a zákonodárným sborům, 8. pořádáním odborných přednášek a výstav mlýnských výrobků a výrobků příbuzných, 9. podporováním a vydáním odborných spisů mlynářských.²²⁷

Oficiálním členem spolku se mohla stát pouze osoba, které zaplatila vstupní poplatek ve výši 3 zl. a pravidelně platila 5 zl. ročně, členové odvětvových spolků 3 zl. ročně.²²⁸ Hned na schůzi ze dne 16. září 1881 se však zápisné snížilo ze 3 zl. na 2 zl., rada klesla z devíti členů na osm, a naopak se zřídila funkce jednatele, jenž mohl případně zastoupit předsedu a místopředsedu.²²⁹ Fungování celého spolku záviselo na několika předních představitelích, kteří zasedali v jednotlivých výborech. Vedle celní politiky se zaměřili na zasedání svých členů v patřičných komisích, ale také na problematiku mlynářského vzdělání, výstavní a kulturní činnost. Zásadní pozornost byla věnována rozšíření členské základny a zakládání odvětvových spolků. Právě to se však Spolku mlynářů českomoravských nedařilo. Ještě v 1913 si představitelé spolku stěžují na to, že veškeré spolkové aktivity a snahy zůstávají na bedrech 10 či 15 členů.²³⁰ Navíc významně nevzrostl ani počet řádných členů, z jejichž řad by se rekrutovali další aktivní činitelé.

---

²²⁷ Věstník Spolku, in: Mlynář, roč. 1, č. 2, Praha 1880, s. 17.

²²⁸ Řádná výroční valná hromada, in: Mlynář, roč. 2, č. 22, Praha 1881, s. 175.

²²⁹ Zpráva tajemníka, in: Mlynář, roč. 2, č. 19, Praha 1881, s. 151.

²³⁰ Činnost našich mlynářských organizací, in: Mlynář, roč. 34, č. 13, Praha 1913, s. 195–196.

K říjnu 1880 měl spolek 629 zl. čistého jmění.²³¹ Podobně jako na úrovni společenstev regionálních se i zdejší spolek potýkal se špatnou platební kázní svých členů, takže jejich evidované množství neodpovídalo skutečnosti. Počet příslušníků spolku vzrůstal jen velmi pomalu. Z počtu spolkem odhadovaných 10 000 mlynářů nacházejících se na území Čech a Moravy se na začátku roku 1880 přihlásilo pouze 93 osob.²³² V říjnu 1880, tedy k jednomu roku trvání spolku, vzrostl počet firem a mlynářů náležících k spolku na 108.²³³ Tento počet zůstal zachován i v následujícím roce.²³⁴ Takto nepatrný přírůstek je vzhledem k silné agitaci a vydávání časopisu *Mlynář* dokladem neochoty a nezájmu mlynářů vstupovat do jiných než povinných společenstev. Představitelé spolku mluvili o „*netečnosti velké masy mlynářů*“.²³⁵ K říjnu roku 1882 evidoval spolek již 135 členů, roku 1884 to bylo 149 členů,²³⁶ roku 1885 se jednalo o 150 členů²³⁷ a roku 1886 o 169 členů.²³⁸ K roku 1891 se počet snížil na 139 členů²³⁹, načež k roku 1893 opět narostl na 147²⁴⁰ členů. Vedle J. Gaertnera ze Sedlčan (11) se roku 1881 stal členem také baron Mladota ze Solopisk, který provozoval mlýn na Červeném Hrádku (8),²⁴¹ roku 1886 nahrazený Slavnou správou uměleckého mlýna v Kosově Hoře.²⁴² Roku 1903, kdy spolek uvádí počet 7 000 mlýnů na tehdejší území Českého království, bylo členů stále pouze 146.²⁴³ V prvních letech 20. století je evidovaný jako člen spolku také Jan Pejša, který vlastnil mlýn ve Lhotce u Sedlčan (9) a samozřejmě Jaroslav Gaertner,²⁴⁴ syn Josefa Gaertnera.²⁴⁵ Jaroslav Gaertner „*v kruzích členstva našeho chvalně známý*“²⁴⁶ pokračoval ve šlépějích svého

---

²³¹ Účetní zpráva, in: *Mlynář*, roč. 1, č. 20, Praha 1880, s. 166.

²³² Spolek mlynářů českomoravských, in: *Mlynář*, roč. 1, č. 2, Praha 1880, s. 15–16.

²³³ Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 1, č. 20, Praha 1880, s. 163–166.

²³⁴ Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 2, č. 23, Praha 1881, s. 191–192.

²³⁵ Slavné vrchní ředitelstvo Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze!, in: *Mlynář*, roč. 1, č. 12, Praha 1880, s. 101.

²³⁶ Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 5, č. 10, Praha 1884, s. 99–100.

²³⁷ Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 6, č. 9, Praha 1885, s. 99–104.

²³⁸ Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 7, č. 10, Praha 1886, s. 22–123.

²³⁹ Seznam členů, in: *Mlynář*, roč. 12, č. 15, Praha 1891, s. 171.

²⁴⁰ Seznam členů, in: *Mlynář*, roč. 14, č. 14, Praha 1893, s. 166–167.

²⁴¹ Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 2, č. 23, Praha 1881, s. 191–192.

²⁴² Výroční zpráva, in: *Mlynář*, roč. 7, č. 10, Praha 1886, s. 122–123.

²⁴³ Jednatelská zpráva Spolku mlynářů českomoravských ze 1902-03., in: *Mlynář*, roč. 24, č. 21, Praha 1903, s. 415–416.

²⁴⁴ Seznam pp. Členů Spolku mlynářů českomoravských v Praze, in: *Mlynář*, roč. 21, č. 12, Praha 1900, s. 209–210.

²⁴⁵ SOA v Praze, Sbírká matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj, Matrika Sedlčany 16, Kniha narozených, s. 108.

²⁴⁶ Jednatelská zpráva „Spolku mlynářů českomoravských v Praze“ za rok 1913–1916, in: *Mlynář*, roč. 35, č. 13, s. 195.

otce a byl významně politicky i společensky činný. Roku 1913 byl jmenován jako zástupce spolku do Obchodní a živnostenské komory České Budějovice²⁴⁷ a působil také ve vídeňské komoře.²⁴⁸ V letech 1919 až 1927 se s ním můžeme setkat jako s členem výboru spolku.²⁴⁹ Kromě jiného byl ještě v listopadu 1926 zařazen do voleb do Národního shromáždění poslanecké sněmovny.²⁵⁰

Právě členové spolku se významnou měrou podíleli na prezentaci mlynářského průmyslu i řemesla. Roku 1879 Hospodářský klub pro království české přizval spolek mlynářů, aby si na výstavě v Bubenči zřídil mlynářské oddělení. Na výstavě se měli podílet pouze členové spolku, případně páni, kteří se u příležitosti výstavy k spolku přihlásí. Každý z účastníků výstavy musel složit zálohu na výstavní vydání 20 zl. do pokladny spolku.²⁵¹ Výstavu měl na starosti Jan Prokopec. Pro mlynářské výstavy bylo pochopitelně typické, že se v rámci jejich expozic představovala mlýnská technologie a její výrobci. Tak tomu bylo na rozsáhlé mlynářské výstavě v Augsburgu roku 1886, kde své stroje předvádělo 120 firem, i na předchozích výstavách v Norimberku, v Berlíně, Paříži i Pešti.²⁵² Spolek se prezentoval pochopitelně také na jubilejní zemské výstavě v Praze roku 1891.²⁵³ Mlynářský pavilon dosahoval výměry 120 m². Jan Prokopec spolu s dalšími 44 mlynářskými podniky zde prezentoval svoje mlecí zařízení.²⁵⁴ Podobně na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895 se prezentovaly mlynářské výrobky i technologie. Byl zde předveden staročeský mlýn, na jehož výstavbě se finančně podíleli členové spolku, a to včetně Josefy Pejšové (9) a Jaroslava Gaertnera (11).²⁵⁵

Ačkoliv se spolek profiloval jako český, který se snaží hájit zájmy českého mlynářství, pokoušel se spojit síly i s německými a židovskými mlynáři. Vystupoval

---

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ K celně politické ústředně vídeňské, in: Mlynář, roč. 35, č. 11, Praha 1914, s. 169.

²⁴⁹ Úvodní slovo k jubileu 50letého trvání Ústředního spolku mlynářů v Praze, in: Mlynář, roč. 48, č. 43, Praha 1927, s. 284; Valná hromada Ústředního spolku mlynářů v Praze, in: Mlynář, roč. 45, č. 15, Praha 1924, s. 103.

²⁵⁰ Zpráva sekretariátu Ústředního spolku mlynářů k valné hromadě, konané dne 22. června 1926, in: Mlynář, roč. 47, č. 28, Praha 1926, s. 190.

²⁵¹ Spolek mlynářů českomoravských, in: Mlynář, roč. 1, č. 4, Praha 1880, s. 33–34; Věstník spolkový, in: Mlynář, roč. 1, č. 3, Praha 1880, s. 23.

²⁵² Mezinárodní mlynářská výstava v Augsburgu, in: Mlynář, roč. 7, č. 15, Praha 1886, s. 193.

²⁵³ K výstavě viz Mlynářský pavillon na zemské jubilejní výstavě v Praze, in: Mlynář, roč. 12, č. 12, Praha 1891, s. 132.

²⁵⁴ KLÍMA, Vlastimil: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, Praha 1928, s. 19.

²⁵⁵ Dodatek ku výkazu příspěvků na postavení staročeského mlýna na výstavě národopisné, in: Mlynář, roč. 16, č. 10, Praha 1895, s. 119; Výkaz příspěvků na postavení starého českého mlýna na výstavě národopisné, in: Mlynář, roč. 16, č. 9, Praha 1895, s. 102–103.

sice proti německému kapitálu, jednalo se ale především o velkomlýny nacházející se mimo české území. To je patrné i z popisu sjezdu mlynářů, který se konal dne 6. června 1881. „Sjezd tento stal se velkolepou manifestací našeho mlynářství, jež ve svých životních otázkách ukázalo solidarnost zájmů velkého i malého průmyslu mlýnského, české i německé ohrožené práce.“²⁵⁶

Spolek se také na podzim roku 1880 rozhodl svolávat okresní porady po vzoru Václava Douši ze Zbraslavi, který na regionální schůzi řešil problematiku krajánků. Konkrétně návrh na jejich evidenci a zřízení nocleháren, které by mohli putující řemeslníci využívat a neobtěžovali tak mlynáře. Jelikož se schůzka domluvila na zcela jiných stanoviscích než Spolek mlynářů českomoravský, bylo jejím členům doporučeno svolat okresní porady v jejich místech působení, nadněst na ní otázku krajánků a invalidního fondu a výsledný elaborát doručit příslušnému výboru. Na základě těchto okresních porad se mělo jednat na mlynářském spolku dále.

Nejen touto cestou byla venkovská společenstva vyzývána, aby se stala odvětvovými spolky ústředního Spolku mlynářů českomoravských. Mlynáři měli opustit smíšené živnostenské spolky a vytvořit oborová mlynářská společenstva na úrovni okresů. Ta se následně měla stát součástí celozemského spolku mlynářů.²⁵⁷ Za tímto účelem byly vytvořeny vzorové stanovy a návody na spolkovou činnost. Pro členy okresních odvětvových společenstev měl platit již zmíněný snížený členský poplatek 3 zl. oproti poplatku řádných členů, kteří platili 5 zl.²⁵⁸ Po roce 1883 se na mnoha místech Čech snažili mlynáři vytvořit samostatný spolek mlynářský i pro celý politický okres.²⁵⁹ Komunikaci s jednotlivými mlynářskými společenstvy byl i proto od počátku věnován značný prostor i v časopise Mlynář, kde byly mimo jiné uveřejňovány stanovy a zápisy z jednání konkrétních společenstev.²⁶⁰ Některá z nich se skutečně k ústřednímu spolku připojila, vesměs ale nedošlo k zásadnímu nárůstu členské základny. To souviselo i s tím, že v očích mnoha venkovských mlynářů hájil spolek zájmy především velkých obchodních mlýnů.

---

²⁵⁶ Výroční zpráva, in: Mlynář, roč. 2, č. 22, Praha 1881, s. 175–179.

²⁵⁷ Delegáti ústředního spolku k poradám okresním, in: Mlynář, roč. 3, č. 16, Praha 1882, s. 146; Tvoření se samostatných společenstev mlynářských, in: Mlynář, roč. 4, č. 23, Praha 1883, s. 229–230; Organizace spolků odvětvových, in: Mlynář, roč. 4, č. 7, Praha 1883, s. 61–62; Překážky a odpor proti samostatným společenstvům mlynářským, in: Mlynář, roč. 5, č. 1, Praha 1884, s. 1–3.

²⁵⁸ Čtvrtá valná hromada výroční, in: Mlynář, roč. 4, č. 4, Praha 1883, s. 33–36.

²⁵⁹ Proč se brání vzniku čistě mlynářských společenstev?, in: Mlynář, roč. 7, č. 1, Praha 1886, s. 4.

²⁶⁰ Podobně také od roku 1904 i v Mlynářských novinách.

Podobně jako se snažil českomoravský spolek získat pod svá křídla dílčí společenstva, obrátil se vídeňský Spolek rakouských mlynářů na pana Jindřicha Odkolka, aby se českomoravský spolek stal odvětveným spolkem ústředního spolku vídeňského. O to však českomoravští mlynáři zájem neměli a vymluvili se mimo jiné na to, že jejich stanovy vylučovaly stát se odštěpeným spolkem vyšší jednoty, a návrh zamítli.²⁶¹ Ve vyjádření Spolku českomoravských mlynářů zazněla ostrá kritika vídeňského spolku, která směřovala jak přímo na spolek, tak i na časopis, který vydával. „*Jsa v jistém ohledu toliko firmou podniku časopiseckého a tento časopisecký podnik zas jen firmou reklamy několika strojních závodů.*“²⁶²

Ochranné sdružení mlynářů Praha

Vznik ochranného sdružení mlynářů se řešilo minimálně od roku 1906, kdy mlynáři v souvislosti s hospodářskou situací a blížícím se rakousko-uherským jednáním připomínali ochranná sdružení ostatních oborů, například pekařů. Jejich společná organizace už ale nebyla možná, zájmy obou skupin se zásadně střetávaly na několika frontách.²⁶³ Na vzniku ochranného sdružení mlynářů se opět velkou měrou podíleli zástupci Spolku českomoravských mlynářů, přičemž jejich postup s ostatními spolky byl vesměs jednotný. Jejich snažením vznikl zatímní výbor Ochranného sdružení mlynářů českomoravských, který dne 13. července 1909 rozhodl, že nemá smysl zakládat další organizaci, a tím tříštit jak svou aktivitu, tak i síly.²⁶⁴ Ochranné sdružení proto vzniklo rozhodnutím ze dne 27. září 1909 jako autonomní odbor Spolku mlynářů českomoravských s vlastním předsednictvem a účetnictvím coby Ochranné sdružení odboru Spolku mlynářů českomoravských v Praze.²⁶⁵ Nový odbor platil spolku zvláštní příspěvky, jimiž se podílel na režii spolkových prostor v budově plodínové burzy, časopisu, úřadu tajemníka apod. Předsedou se stal Jan Trnka, bursovní rada a majitel mlýnů v Praze, a jednatelem Václav Duda, mlynář v Zákolanech. Společenstvo mlynářů mělo dále hájit zájmy a reprezentovat mlynářský stav, zatímco Ochranné sdružení se mělo soustředit na hájení hospodářských zájmů

---

²⁶¹ Pozdrav z Vídně, in: Mlynář, roč. 3, č. 4, Praha 1882, s. 29–30.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Dnešní poměry v obchodě s moukou, in: Mlynář, roč. 27 č. 16, Praha 1906, s. 258–260.

²⁶⁴ Spolek mlynářů českomoravských a ochranné družstvo, in: Mlynář, roč. 30, č. 14, Praha 1909, s. 221–222.

²⁶⁵ Tamtéž; Ochranná sdružení a Spolek mlynářů česko-moravských sloučeny v jednu korporaci!, in: Mlynář, roč. 30, č. 29, Praha 1909, s. 301–302.

jednotlivců, ochranu členů proti nesolidním zaměstnancům, proti pojišťovně, ale i úřadům, kdy mělo podporovat mlynáře při získání slev na dani, například při nedostatku vodní síly apod. V rámci své činnosti se sdružení snažilo pomáhat při reklamaci týkající se například váhy obilí. Vypracovávalo přehledové zprávy o úrodě. Mělo se tak stát oporou především drobných mlynářů, dokonce se snažilo prezentovat coby protipól „*velkotováren*“ na mouku. Tento fakt prezentovalo tím, že se jako první postavilo proti vniknutí Akciového parního mlýna v Holešovicích.²⁶⁶ Jako samostatný odbor přestalo ochranné sdružení vystupovat v průběhu první světové války.

Spolek mlynářských v Praze

Z hlediska sociálního postavení mlynářů se jeví důležitým spolkem Spolek mlynářských v Praze. K jeho založení došlo roku 1875 v Praze. Základní jmění 1 949 zl. 58 kr. převzal spolek od společenstva pražských mlynářů z tovaryšské pokladny. Jednalo se o početně i finančně významný spolek, jehož členskou základnu k roku 1879 tvořilo 366 osob. V roce 1879, kdy se Spolek mlynářů českomoravských teprve ustavoval, dosahoval již jmění 12 229 zl. 62 kr. Šlo o sdružení mlynářských pracovníků, které se významně soustředilo na podporu rodin mlynářských dělníků.²⁶⁷ Spolek mlynářů českomoravských proto hned v počátcích svého působení projevil snahu o to, aby tento spolek mlynářů rozšířil svou působnost na celé České království a oddělil onen podpůrný fond s názvem Pokladna podpůrná chasy mlynářské v Čechách se sídlem v Praze.²⁶⁸ Tento fond se měl stát do budoucna zemským řešením sociálních podpor mlynářské chasy. K tomu však nedošlo a spolek fungoval nadále samostatně. V žádném případě ale nešlo o ryze pražský spolek, za členy byli přijímáni i mimo pražští zájemci.²⁶⁹ Jeho představitelé se podíleli na řešení problémů mlynářské chasy v širším měřítku. Mimo jiné se zabývalo otázkou pražského herberku pro cestující mlynáře, na čemž spolupracovalo se Společenstvem mlynářů v Praze.²⁷⁰

---

²⁶⁶ Ochranné sdružení mlynářů česko-moravských v Praze, in: Český Lloyd, časopis národohospodářský: orgán obchodního spolku Merkur, orgán ústředního spolku maloobchodníků (kupců) z Čech, Moravy a Slezska, roč. 25, č. 50, Praha 1909, s. 315.

²⁶⁷ V našich zájmech, in: Mlynář, roč. 1, č. 5, Praha 1880, s. 42.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Správní výbor spolku mlynářských v Praze, in: Mlynář, roč. 8, č. 20, Praha 1887, s. 239.

²⁷⁰ Tamtéž.

Starostou byl k roku 1887 Antonín Růžička, náměstkem K. Woth, pokladníkem Alois Štípka a jednatelem K. Vodrážka. Spolu s nimi tvořil vedení spolku šestičlenný výbor, který byl na konci 19. století rozšířen na 12 členů. Jmění k roku 1887 dosahovalo sumy 14 916 zl. 64 kr. V 80. letech 19. století se členové setkávali ve své spolkové místnosti v pivovare u Šénfloků na Václavském náměstí.²⁷¹ Vedle Šénfloků využívali i pivovar U Oštěpů a U Primasů, kde pokračovali v pořádání vánočních koled pro vdovy a sirotky po svých zemřelých členech, čímž se snažili podpořit jejich vyplácené doživotní podpory. Vedle péče o své potřebné členy, jejich vdovy a sirotky, se podíleli na společenském životě mlynářských pracovníků. Jejich zábavní výbor každoročně pořádal merendy, povětšinou v Konviktském sále.²⁷²

Mění spolku na rozdíl od počtu členů se ukázalo jako poměrně konstantní, v roce 1909 dosahovalo 24 667 K 36 h a v roce 1915, kdy měl spolek 10 čestných, 21 přispívajících a 158 činných členů, 25 332 K 22 h.²⁷³

Československý svaz obchodních mlýnů a interesentů o mlýnský průmysl v Čechách

Československý svaz obchodních mlýnů a interesentů o mlýnský průmysl v Čechách vznikl 8. května 1910.²⁷⁴ Na jeho založení se podíleli přední členové spolku mlynářů českomoravských, konkrétně bývalý předseda spolku českomoravských mlynářů a rada obchodní komory v Praze Bohumil Ryšánek, který se stal také prvním předsedou svazu, burzovní rada Jan Koštíř a J.K. Ort.²⁷⁵ Na ustavující schůzi nepozvali poradatele žádného z funkcionářů Spolku mlynářů českomoravských, Ochranného sdružení mlynářů v Praze, ani Zemské jednoty mlynářských společenstev v království Českém. To se pochopitelně setkal s obavami a nelibostí těchto spolků. Ty kritizovaly zejména název, ve kterém jako hlavní zaznívalo slovo svaz, který dle nich mohl být zavádějící. Velkou výtku obdržel nový spolek také za to, že ve výboru zasedali i členové uherských a německých velkomlýnů, ačkoliv ve stanovách²⁷⁶ byla použita

---

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² V únoru roku 1888 např se staročeskou tematikou v krojích. Ostatně sami členové měli vlastní kroj. Viz Ples spolku mlynářských v Praze, in: Mlynář, roč. 9, č. 2, Praha 1888, s. 22.

²⁷³ Ze Spolku mlynářských v Praze, in: Mlynář, roč. 36, č. 11, Praha 1915, s. 72.

²⁷⁴ Obchodní mlynáři proti terminovanému obchodu na dlouhou dobu, in: Venkov, orgán České strany agrární, roč. 5, č. 109, Praha 1910, Příloha dne 10. května 1910.

²⁷⁵ Mlynářství v roce 1910, in: Mlynář, roč. 32, č. 1, Praha 1911, s. 1–3.

²⁷⁶ Konkrétně v § 3.

standardní formulka, že „*účelem svazu jest chrániti a zvelebovati mlynářský průmysl v Čechách*“.²⁷⁷

Oba spolky postupně našly společnou řeč a její členové projevovali snahu o jednotné řešení zásadních problémů českého mlynářstva, přestože orientace na obchodní zájmy svazu byla očividná. Ostatně členská základna se nakonec ukázala z části shodná a členy pojily úzké vazby. Součinnost například v boji proti uherské konkurenci, založení mlynářské školy a kurzů byla deklarována samotnou osobou Bohumila Ryšánka. Odlišné naladění obou spolků však dokládá i to, že v roce 1911 odmítli jeho zástupci časopis *Mlynář* za svůj orgánový časopis. Svaz si zvolil list *Mlynářské zájmy*, které vycházely v letech 1908–1929 pod názvem *Mlynářské zájmy: odborný list pro mlynáře v zemích koruny české*.

Jednota českých společenstev mlynářských v království Českém

Jednota českých společenstev mlynářských v království Českém²⁷⁸ vznikla 27. září 1908.²⁷⁹ Práce na jejím ustavení jsou o několik let starší.²⁸⁰ Prvním starostou se stal Josef Dürich, mlynář v Klášteře nad Jizerou a poslanec říšské rady za staročechy, pozdější agrárník, místopředsedou František Famfulík, mlynář z Litomyšle. Oba ve vedení Jednoty působili dlouhou dobu. Jednota fungovala jako poradní sbor při živnostenských úřadech.²⁸¹ Významným představitelem Jednoty se stal Václav Oulehle, pokladník Jednoty a mlynář z Podmračí, který patřil k benešovskému spolku mlynářů sousedícímu se sedlčanským okresem. Václav Oulehle byl roku 1913 vybrán coby delegát do volebního sboru pro volby do Obchodní a živnostenské komory v Praze, do poradního odboru pro pšenici při Zemědělské radě a dalších.²⁸² Orgánovým časopisem Jednoty se staly *Mlynářské noviny* vycházející od roku 1904.

Cílem jednoty bylo postupné sjednocení všech okresních mlynářských společenstev pod svou organizaci. Podobnou snahu již v 80. letech 19. století projevila Spolek mlynářů českomoravských, avšak s menší oficiální podporou. Oba spolky si

---

²⁷⁷ Naše stanovisko, in: *Mlynář*, roč. 31, č. 10, Praha 1910, s. 152.

²⁷⁸ Také jako Zemská jednota českých společenstev mlynářských v království Českém.

²⁷⁹ České Jednoty společenstev v království Českém 1915, Praha 1915, s. 12.

²⁸⁰ Jak si pomoci k mlynářské škole, in: *Mlynář*, roč. 27, č. 24, Praha 1906, s. 401.

²⁸¹ Z Jednoty českých mlyn. společ. v království Českém, in: *Mlynářské noviny*, časopis věnovaný stavu mlynářskému a s ním spojeném zemědělství i hospodářství (dále jen MN), roč. 8, č. 2, 1911, s. 2.

²⁸² Činnost Zemské jednoty českých mlynářských společenstev v království Českém, in: *Mlynář*, roč. 34, č. 1, Praha 1913, s. 4–6.

vytkly dlouhodobou a systematickou spoluprací. Jejich členská základna se opět v mnoha případech překrývala, ačkoliv v případě Jednoty docházelo již v prvních letech k významnému nárůstu počtu členů. Počet členů vycházel z připojených místních mlynářských společenstev. Poplatek se odvíjel od velikosti jednotlivých společenstev, od počtu jejích členů. I zde se však projevila značná liknavost členů k placení tax. Příslušné spolky často nedováděly předepsanou částku, ale jen její část. Tuto nedisciplinovanost můžeme přisoudit tomu, že příslušnost nebyla povinná. Jednota tak neměla páku, jak poplatky vybírat, chtěla-li si zachovat a získat početnou členskou základnu. Ta k roku vzniku čítala 16 společenstev s 767 členy²⁸³, o dva roky později to již bylo 24 společenstev s 1272 mlynáři.²⁸⁴ Přesto si roku 1910 František Famfulík posteskl: *„Nevím, jaký název uvést pro mlynáře, kteří vidí náš krutý, ale čestný boj za ozdravení, za obrození, za práva našeho stavu, boj pracovníků, nešetřící svých sil duševních i finančních, a kteří skryti stranou, se založenými rukama, s kapsami upjatými, lhostejně, bez zájmů na pilné pracovníky naše hledí. Při negativním výsledku některé práce naší jsou taková jednotlivci rádi, že věc tu nepodporovali a v případech vymoženosti pro náš stav těší se, že bez jich práce a lacino z dobrého výsledku i oni těžití budou.“*²⁸⁵ To celkem trefně odráží situaci všech spolků, které se snažily sdružit především drobné mlynářstvo.

V roce 1913 Jednotu tvořilo 36 společenstev s 1681 členy, zastupovalo je 92 delegátů. Členové platili cca 48 999 K přímé výdělkové daně ze živnosti mlynářské²⁸⁶, zaměstnávali 1066 pomocníků a 255 učňů.²⁸⁷ Celkové jmění Jednoty dosahovalo 9246 K 96 h. Členové celkem používali vedle vodní síly 197 benzinových, naftových či plynosacích motorů, parní stroje byly využívány v 55 mlýnech. Jedenáct mlýnů bylo továrenských, z nichž pět bylo u společenstev mlynářských jako dobrovolní členové.²⁸⁸ S tím, jak narůstal počet členů, snažili se zástupci Jednoty apelovat na konkrétní okresy, včetně sedlčanského, aby založily oborová okresní mlynářská

---

²⁸³ O činnosti Zemské jednoty českých mlynářských společenstev v království Českém, in: Mlynář, roč. 35, č. 1, Praha 1914, s. 6.

²⁸⁴ Jednota mlynářských společenstev pro organizaci mlynářů, in: Mlynář, roč. 31, č. 15, Praha 1910, s. 235–236.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Od roku 1911 se k poplatkům pro přetrvávající schodky rozhodlo o vybírání 7% daně výdělkové, tedy živnostenské. Viz Valná hromada Jednoty českých mlynářských společenstev v král. Českém, in: Mlynář, roč. 32, č. 17, Praha 1911, s. 25–260.

²⁸⁷ Bez údajů ze tří společenstev. Činnost Zemské jednoty českých mlynářských společenstev v království Českém, in: Mlynář, roč. 34, č. 1, Praha 1913, s. 4–6.

²⁸⁸ Tamtéž.

společenstva.²⁸⁹ O vytvoření společenstva v Sedlčanech se jednalo i v roce 1914, kdy již Jednota sdružovala 42 společenstev s 2018 členy. Jednota se také snažila o navázání spolupráce s německou Jednotou na Moravě.²⁹⁰

Se vznikem nové republiky roku 1921 se Jednota přejmenovala na Zemskou jednotu českých mlynářských společenstev v Čechách a sdružila v sobě povinně všechna okresní mlynářská společenstva. Josef Dürich byl jmenován čestným předsedou a V. Ptáček úřadujícím, V. Krupička a F. Votruba místopředsedy. Výbor tvořili všichni předsedové všech mlynářských společenstev v Čechách.

Jednota českých mlynářských společenstev v Markrabství moravském

Svou Jednotu měla také okresní společenstva na Moravě. I Jednota českých mlynářských společenstev v Markrabství moravském²⁹¹ jako svůj list využívala Mlynářské noviny, kde uveřejňovala zprávy z jednotlivých společenstev. Jednota se potýkala s podobnými problémy jako její česká verze. Rostla jen pomalu, členové platili poplatky velmi nedisciplinovaně, takže v druhém roce existence, v roce 1910, měla příjmy 146 K 60 h a vydání 136 k 50 h, což je pro jednotu zemského rozsahu naprosto nedostatečné. Tato situace vedla k zásadním finančním problémům udržet organizaci v praktickém chodu. Moravská Jednota k roku 1910 evidovala 28 delegátů zastupujících 950 členů. Předsedou byl Albin Lacina, kterého nahradil Eduard Raab, za kterého roku 1914 Jednota sdružovala pouze 17 společenstev se 100 členy a disponovala 1139 K 99 h.²⁹² Moravská jednota se také potýkala s výrazným nedostatkem členů, které dokonce ztrácela. Konkurovala jí zejména německá společenstva. Počet členů výrazně narostl až v průběhu první republiky, kdy již nesla název Zemská jednota českých mlynářských společenstev na Moravě se sídlem v Brně.²⁹³

---

²⁸⁹ Zpráva o činnosti Zemské Jednoty čes. mlynářských společenstev v král. Českém, in: Mlynář, roč. 35, č. 13, Praha 1914, s. 200.

²⁹⁰ Novoroční úvaha o průmyslu mlynářském v roce 1913, in: Mlynář, Praha 1914, roč. 35, č. 1, s. 6–7.

²⁹¹ Také jako Zemská jednota českých mlynářských společenstev v Markrabství moravském, Později pojmenovaná Zemská jednota českých mlynářských společenstev na Moravě.

²⁹² Zemská jednota českých mlynářských společenstev na Moravě, in: Mlynář, roč. 35, č. 13, Praha 1914, s. 198; Jednota českých mlynářských společenstev na Moravě, in: Mlynář, roč. 31, č. 19, Praha 1910, s. 301–302.

²⁹³ Přehled organisací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–41.

Jednota moravských mlynářů a vzájemníků mlýnů v Brně

Na Moravě dále existovala Jednota moravských mlynářů a vzájemníků mlýnů v Brně, která vznikla roku 1876, jakožto odborná organizace větších, středních i malých mlýnů. V Brně byla v průběhu první republiky zřízena mlynářská ústředna, jež spravovala a zajišťovala záležitosti obou výše jmenovaných Jednot, které měly nadále úzce spolupracovat a kooperovat. Ředitelem ústředny se stal dr. Rudolf Tížek, tajemník Jednoty moravských mlynářů, a tajemníkem Karel Honváth.²⁹⁴

3.5. Mlynářství v číslech s ohledem na typologii mlýnů

Druhá polovina 19. století znamenala pro podnikání a řemeslnou výrobu přelomové období jak z hlediska legislativního a správního rámce, tak v případě mlynářství i technologického. Ačkoliv tématu technologie bude věnována pozornost jinde, je třeba ji zde zohlednit již pro její významný kapacitní a kvalitativní dopad na produkci. Na velké množství mlýnů již bylo v textu poukázáno. Jaký ale na velký počet mlýnů mělo vliv nejen obecné hospodářské klima, ale právě ona rozvíjející se technologie a nakolik byly vesměs malé mlýny Sedlčanska ovlivněny spíše hospodářskými a politickými okolnostmi se pokusíme odpovědět na tomto místě. K tomu nám na prvním místě dopomůže orientační statistický přehled počtu mlýnů na území Rakouska-Uherska, samotných Čech a sedlčanského okresu.

3.5.1. Statistický přehled

Plošné statistické šetření orientované pouze na mlýny nám pro starší období českých zemí chybí. Roku 1713 sice patrně došlo k pokusu o evidenci vodních mlýnů na zemské úrovni, nicméně její soubornou zprávu neznáme a objeveným pramenem je pouze menší soubor Soupis mlýnů z roku 1704 nacházející se v Národním archivu ve fondu Nová manipulace (1650–1706). První sčítání zaměřené na mlýny je tak spojeno s novým živnostenským zákonem a následnou evidencí živností a podnikatelů. Podíváme-li se na konkrétní počty mlýnů a mlynářských provozů, zjistíme, že v mnoha případech se jednalo o odhady, které se zejména pro začátek druhé poloviny 19. století výrazně lišily. Někdy byly reflektovány mlýny coby vodní díla bez ohledu na

---

²⁹⁴ Tamtéž; Organizace moravských mlynářů, in: Mlynář, roč. 41, č. 31, Praha 1920, s. 218.

konkrétní činnost, jindy pouze živnostenské provozy obilných mlýnů. Často také nebylo zohledněno, zda se nejedná pouze o doplňkovou činnost jiného závodu. V rámci předkládaného šetření bylo použito zprávy ministerstva obchodu ze začátku 90. let 19. století, neboť ta zahrnovala mlýny evidované coby živnostenské provozovny. Jednalo se o statistiku retrospektivně evidující mlynářské živnosti, publikovanou v časopise Mlynář, až k roku 1862.²⁹⁵

K roku 1862 se dozvídáme de facto pouze počty mlýnů, respektive mlynářů, neboť jediné, co bylo v těchto letech úřady evidováno, byla výše daně. Ta nám však neposkytne žádné informace o počtu mlecích složení či o kapacitě mlýnů. Tyto informace, minimálně co do počtu mlýnských složení, lze získat od druhé poloviny 70. let pro mlýny poháněné vodou, a to díky dotazníkům vodních knih. V roce 1880 také začal zjišťovat přesný počet a podobu mlýnů i Spolek českomoravských mlynářů coby nejstarší odborný mlynářský spolek. Dle jeho šetření z roku 1880 se v samotných Čechách nacházelo 6940 mlýnů o 11 820 složeních. Z toho bylo 310 mlýnů parních a uměleckých s 1140 složeními, 810 mlýnů poříčních s 2330 složeními, 5780 mlýnů potočních a rybníčních s 8310 složeními a pouze 40 mlýnů větrných o 40 mlecích složeních. Všechny tyto mlýny dokázaly teoreticky semlít cca 14 000 000 hl obilí.²⁹⁶

Nejvíce parních a umělých mlýnů se nacházelo v trutnovském politickém okrese, jednalo se o 21 mlýnů, 19 jich fungovalo v smíchovském okrese, 18 v kadaňském, 14 vysokomýtském, 13 karlínském, 12 královodvorském a 10 v hořovickém okrese. Největší počet poříčních mlýnů, celkem 40, stál ve vysokomýtském okrese, 35 v rychnovském, 29 stříbrském, 28 hořickém a lanškrounském, 27 v novobydžovském, 25 v benešovském a 24 v královodvorském. Na potocích a rybnících se nejvíce mlýnů nacházelo v pelhřimovském okrese v počtu 191 a v sedlčanském v počtu 155, v sušickém se jednalo o 142 mlýnů, v klatovském okrese o 141, v prachatickém okrese o 136, v kaplickém o 111, v příbramském o 110 mlýnů atd.²⁹⁷ Sedlčansko, Sedlecko a Voticko tak patřilo mezi jeden z nejbohatších mlynářských regionů v počtu mlýnů.

---

²⁹⁵ Rozsah mlynářského průmyslu v Čechách, in: Mlynář, roč. 1, č. 1, Praha 1880, s. 6.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Tamtéž.

Tabulka 2: Přehled počtu mlýnů v Předlitavsku

Země	1862	1885	1890	1902
Čechy	7442	7227	6882	6099
Morava	2657	2676	2530	2227
Slezsko	844	740	650	500
Dolní Rakousy	2599	2216	2091	1581
Horní Rakousy	2246	2147	2088	1763
Solnohradsko	528	459	442	310
Štýrsko	2906	2645	2436	2573
Korutany	1128	987	956	735
Krajina	1577	1530	1514	1565
Přímoří	488	520	408	603
Tyrolsko a Vorarlbersko	2327	2358	2240	1926
Halič	2186	2746	3206	3637
Bukovina	288	584	574	639
Dalmácie	423	?	352	385
Souhrn	27639	26835	26369	24543

Zdroj: Mlýnářství v cifrách, in: Mlýnář, roč 15, č. 9, Praha 1894, s. 95; Österreichische Statistik, Ergebnisse der Gewerblichen Betriebszählung vom 3. Juni 1902 in dem im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern, sešity 4–11, Vídeň 1904–1905.

Ze statistiky ministerstva obchodu z počátku 90. let 19. století vyplývá, že se na území Předlitavska nacházelo 26 369 mlýnů, z nichž byla odváděna živnostenská daň. Oproti roku 1862, kdy jich bylo vykázáno 27 639, se tak jedná o úbytek 1270 provozů. Z uvedené tabulky 2 je patrné, že na celkovém snižování počtu mlýnů měly podíl i Čechy a Morava. Mezi lety 1862 a 1885 došlo na území Čech k snížení počtu o 215 mlýnů, což odpovídá ztrátě zhruba 10 mlýnů ročně. To vzhledem k vysokému počtu mlýnů není číslo nikterak šokující, vezmeme-li v úvahu vznik a rozvoj velkých obchodních mlýnů, které výrazně zvyšovaly konkurenci a jistě si dokázaly pomoci i s narůstajícím počtem obyvatel a vyšší produkcí zemědělství. Alarmující je však početní ztráta mezi lety 1885 a 1890, kdy došlo k snížení počtu o 345 provozů, tedy průměrnému zavření, či přetvoření 69 mlýnů ročně. Porovnáme-li údaj se sedlečanským soudním okresem, kde se počet funkčních mlýnů pohyboval okolo 60, jednalo se tak de facto o ztrátu jednoho soudního okresu ročně. Počet mlýnů se snižoval i ve zbytku západní části monarchie, vyjma Haliče a Bukoviny. V Čechách se nacházelo výrazně více mlýnů než v dalších zemích, což vycházelo jednak z toho, že Čechy byly největší a nejlidnatější částí Předlitavska, a také z historického sídelního vývoje, který byl

závislý na velkém množství slabých vodních toků. Také ze srovnání například se Štýrskem je patrné, že pokud zohledníme rozlohu a počet obyvatel, počet mlýnů v obou zemích vesměs koreluje.

V rámci uvedeného množství mlýnů v Čechách roku 1890 pracovalo ve mlýně 5 351 mlynářů samostatně, dále 227 zřízenců, 14 163 dělníků, 230 nádeníků, 28 459 příslušníků rodin a 1353 čeledí. Na Moravě ve vlastním mlýně pracovalo samostatně 1891 mlynářů, 52 zřízenců, 4012 dělníků 178 nádeníků, 9149 příslušníků rodin a 512 čeledí. Celkem tedy můžeme hovořit o 65 577 lidech pracujících k roku 1890 ve mlýnech na území Čech a Moravy.²⁹⁸ Tyto osoby tvořily potenciál, který měl na starosti uživení všech lidí na českomoravském území, ale i vývoz moučných produktů do dalších zemí. O ten se snažila jen hrstka z uvedeného počtu mlýnů, která však vytvářela zásadní množství vyprodukované mouky. Většina mlýnů se řadila mezi střední a menší provozy, které sloužily především k semletí obilí místním zemědělcům, tedy k námezdnímu mletí.

Právě z řad onoho menšího počtu obchodních mlýnů se rekrutovaly tzv. tovární mlýny. Jejich vymezení je poněkud diskutabilní. Ačkoliv živnostenský zákon pracoval v definici továrních mlýnů s počtem zaměstnanců, byla brána v potaz i kapacita mlýnů, a tudíž ne každý obchodní mlýn s vysokým počtem zaměstnanců byl mezi ně počítán. Přesto nám statistika udává, že k roku 1890 fungovalo v Čechách 216 továrních mlýnů a na Moravě dokonce 346, což jsou výrazně největší počty v celé západní části monarchie, která souhrnně obsahovala 802 mlýnů, které můžeme označit za tovární.

Tabulka 3: Tovární mlýny Předlitavska k roku 1890

Čechy	Morava	Slezsko	Dolní Rakousy	Horní Rakousy	Štýrsko
216	346	11	9	4	65
Korutany	Přímoří	Tyrolsko	Halič	Bukovina	Bukovina
4	14	9	118	6	6

Zdroj: Mlynářství v cifrách, in: Mlynář, roč 15, č. 9, Praha 1894, s. 95.

V těchto 802 mlýnech Předlitavska fungovalo k pohonu 216 parních strojů, 197 turbín, 1525 kol a 10 dalších blíže nespecifikovaných motorů. Uvedené motory dokázaly vytvořit výkon 30 041 HP a vyprodukovat 10 035 463 q mlýnských produktů ročně.²⁹⁹

²⁹⁸ Mlynářství v cifrách, in: Mlynář, roč. 15, č. 9, s. 95.

²⁹⁹ Uvedené sumy je třeba brát vzhledem k neúplnosti statistických dat pouze jako orientační.

Zřejmě vinou nedostupnosti statistických šetření se v rámci mlynářských oborových časopisů i dalších zemědělských periodik dozvídáme, že počet mlýnů se v druhé polovině 19. století zvyšoval. Tento fakt lze přisoudit jednak vědomé i nevědomé snaze zájemců o mlynářské provozy upozornit na palčivou situaci, která v tomto oboru panovala, ale i tomu, že skutečně i v 70. a 80. letech 19. století vznikaly nové mlýnské provozy, a to i přesto, že stávající mlýny postupně navyšovaly výrobní kapacitu. Vedle toho docházelo k masivnímu přetváření bývalých vodních obilních mlýnů na jiné provozy poháněné vodní silou, a to nejčastěji v pohraničí.³⁰⁰ Jako konkurence původním obilným mlýnům vystupovaly zejména nově budované parní mlýny. Obrovské parní mlýny vznikly především v uherské části monarchie, konkrétně v Budapešti. V rámci uherské části monarchie se k začátku 80. let 19. století hovořilo o zhruba 1800 vodních mlýnech, 1000 mlýnech větrných a 6000 mlýnech suchých, které byly poháněny především zvířecí silou. Z porovnání s čísly o počtu mlýnů v západní části monarchie se tak jedná o nepatrný počet. K srovnání výrobní kapacity však uherským mlýnům z velké části stačilo 15 továrních pešťských mlýnů.³⁰¹

Přesné údaje nám přináší statistika živnostenských provozů ze dne 3. června 1902, kdy proběhlo mezi jinými sčítání mlýnských živností v celé západní části monarchie.³⁰² Podíváme-li se pouze na Čechy, zjistíme, že se na území Čech nacházelo celkem 6137 mlýnských provazů³⁰³, ke kterým je nutno přičíst ještě závody provozující mlýny pouze jako vedlejší činnost. Těch bylo v Čechách 147.³⁰⁴ To je oproti roku 1890 a uvedenému počtu 6882 úbytek téměř 12 %. Ke stejnému procentnímu poklesu dojdeme i na Moravě, kde klesl počet mlýnů od roku 1890 z 2530 na 2227. Ve Slezsku klesl počet provozů dokonce na 500. Nejvíce mlýnů se řadilo mezi malé a střední provozy.

---

³⁰⁰ Viz FREIWILLIG, Petr: *Od mlýnů k továrnám-výrobní stavby na Frýdlantsku*, Liberec 2017.

³⁰¹ *Mlynářství v Americe*, in: *Mlynář*, roč. 2, č. 8, Praha 1881, s. 52.

³⁰² Výsledky byly uveřejněny c. k. ústřední statistickou komisí ve Vídni. Viz *Österreichische Statistik, Ergebnisse der gewerblichen Betriebszählung vom 3. juni 1902 in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern*, sešit 9, Böhmen, svazek LXXV, Vídeň 1904–1905.

³⁰³ Tento počet vychází ze souhrnného součtu jednotlivých politických okresů. V několika případech se v tabulkách pracuje pro Čechy s jinými čísly, kdy se uvádí 6246 mlýnů, přičemž sečteme-li hlavní a vedlejší závody dostaneme se na počet 6284 mlýnů. Tato různost vychází jednak z jednotlivých dotazníkových přiznání, ale i z povahy jednotlivých šetření.

³⁰⁴ Statistika rakouská uvádí jako počet všech mlýnů 6281. Viz *Österreichische Statistik*, s. 30. Časopis *Mlynář* uvádí jako celkový počet mlýnů také 6281, z čehož mělo být vedlejších mlýnských závodů 182. Viz *Podporování družstev mlýnských a pekárenských z prostředků veřejných*, in: *Mlynář*, roč. 28, č. 6, s. 86.

Tabulka 4: Počet mlýnů a mlynářů v Čechách dle obchodní a živnostenské komory k 3. červnu 1902

Obchodní a živnostenská komora	Počet mlýnů	Počet registrovaných mlynářů	Počet obyvatel k roku 1900
České Budějovice	1015	1790	669 478
Cheb	910	1644	849 199
Plzeň	1160	2117	835 341
Praha	1529	4083	1 968 377
Liberec	1523	3923	1 996 267
Souhrn	6137	13 557	6 318 662

Zdroj: Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3 června 1902 v Království českém, in: Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého, svazek IX, Praha 1907.

Chebský obvod obchodní a živnostenské komory zahrnoval roku 1902 celkem 910 mlýnů, plzeňský 1160, pražský 1529, liberecký 1523 mlýnů a v budějovickém obvodu, kam sedlčanský okres spadal, se nacházelo celkem 1015 mlýnů. Z tohoto množství na sedlčanský politický okres připadalo 154 mlýnů, přičemž pro samotný soudní okres Sedlčany to bylo 56 mlýnů. Zbylých 98 se nacházelo v soudních okresech Sedlec a Votice. Po pelhřimovském okrese, který zahrnoval 167 mlýnů, se jednalo o nejpočetnější region na mlýny. Pokud však vezmeme v úvahu i velikost okresu a počet obyvatel, mluví čísla poněkud jinak. Svou velikostí a počtem obyvatel se sedlčanský okres nejvíce podobal okresu jindřichohradeckému, kde se však nacházelo pouze 70 mlýnů. O zhruba 23 000 km² větší a o 22 150 obyvatel početnější okres Tábor registroval 123 mlýnů. Naopak srovnávaný Pelhřimov dosahoval téměř o 44 000 km² větší rozlohy a měl o 30 031 obyvatel více.³⁰⁵ Z dalších obvodů na tom byly co do počtu obyvatel a rozlohy velmi podobně Rokycany nacházející se v Obchodní a živnostenské komoře Plzeň, které pro 60 389 obyvatel měly pouze 58 mlýnů, v nichž bylo registrováno 137 osob mlynářů.

Vysoký počet mlýnů na relativně malém území a nízký počet obyvatel však neznamená, že by sedlčanské mlýny byly orientovány na vývoz, jako spíše na to, že se jednalo o skutečně malé provozy. Z mlýnů na Sedlčansku se vývozu obilí věnovaly pouze tři obchodní mlýny, mlýn v Červeném Hrádku (8), mlýn ve Lhotce (9) a Panský mlýn v Sedlčanech (11).

³⁰⁵ Österreichische Statistik, s. 130 a 151.

Tabulka 5: Počet mlýnů a mlynářů Obchodní a živnostenské komory České Budějovice

Politický okres	Počet mlýnů	Počet registrovaných mlynářů	Počet obyvatel k roku 1900
Benešov	105	165	69 258
Budějovice	75	217	107 467
Kaplice	110	164	53 600
Krumlov	118	189	59 881
Týn nad Vltavou	17	41	17 341
Milevsko	50	85	37 869
Jindřichův Hradec	70	112	53 094
Pelhřimov	167	222	86 962
Sedlčany	154	253	56 931
Tábor	123	265	79 081
Třeboň	26	77	47 994
Souhrn	1015	1790	669 478

Zdroj: Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3 června 1902 v Království českém, in: Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého, svazek IX, Praha 1907, Tab. XII. Počet závodů a zaměstnaných osob dle politických okresů, s. 312.

Ačkoliv pro území Čech byla zjištěna největší ztráta mlýnů v 80. letech 19. století, na Sedlčansku došlo k zrušení mlynářských závodů v největší míře na přelomu 19. a 20. století. K začátku 60. let 19. století můžeme na Sedlčansku nalézt 63 registrovaných mlynářů s fungujícím mlýnem, k roku 1880 se jedná o 64 mlýnů, k roku 1890 o 62 mlýnů a roku 1902 o 56 mlýnů. Podobně jako se řada mlýnů v pohraničí v druhé polovině 19. století změnila na brusírny skla a textilní provozy, byly i některé z těchto mlýnů přetvořeny na jiné výrobní podniky. Všechny tyto proměny na Sedlčansku vycházely z aktivit velkostatků.

3.5.2. Námezdní a obchodní mlýny

Výše uvedené statistiky pracují v určité míře s velikostí mlýnů zejména co do počtu zaměstnanců. Z hlediska hospodářské povahy mlýnů pracovala s různým členěním monarchie v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století, v průběhu první světové války a jinak Československá republika. Na tomto místě je vhodné nastínit základní typy mlýnů z hlediska hospodářského určení, se kterým se pracovalo v průběhu druhé poloviny 19. a začátku 20. století.

Konec vrchnostenského hospodaření vedl k tomu, že poddanské i svobodnické mlýny získaly podnikatelskou svobodu. Rozvíjející se trh a dopravní síť umožnily v rámci vyvíjejících se tržních vazeb rozvoj celé řady provozů, ale také zapříčinily jejich likvidaci. Ta vycházela právě z možnosti rolníků a obchodníků s obilím zvolit si konkrétní mlýn k semletí svých produktů, ale také k nákupu obilí. Z hlediska možnosti volby mlečů využívat ten který mlýn se jedná o nejsvobodnější období české historie před rokem 1989.

Z původních mlýnů námezdních neboli selských, které semílaly konkrétní obilí pro jeho pěstitele, se tak vyvíjely mlýny obchodní. Obchodní mlýny fungovaly na bázi toho, že rolník či jiný dodavatel mlýnu poskytl obilí, za něž získal peníze, a s obilím dále obchodoval mlýn. Obecnou praktikou však bylo, že i obchodní mlýny semílaly obilí pro mleče. Ti si však ze mlýna neodváželi mouku z obilí, které do mlýna dodali, ale jednoduše tu, která se v mlýně zrovna vyprodukovala. Mleč tak nemusel čekat, až se mu obilí semele, ale okamžitě si odvážel mouku. Ušetřil tak čas a případné náklady na další cestu. Vzhledem k velkému množství obilí, které se v obchodních mlýnech semílalo, platilo, že i jeho kvalita byla lepší, jelikož případné nekvalitní obilí bylo naředěno kvalitnějším.

Obchodní ani námezdní mlýny nebyly definovány z hlediska své výrobní kapacity, ale z obchodního vztahu mezi dodavatelem zrna a mlynářem. Obecně však platí, že většinu venkovských mlýnů, které obsluhoval majitel s rodinou, tovaryšem a několika často sezonními pracovníky, můžeme označit jako námezdní. Námezdní mlýn semílal obilí za mzdu, obchodní mlýn dále obilí vykupoval. Hranice však byly mnohdy nejasné.³⁰⁶ Podobně striktně nelze definovat povahu mlýnů, které patřily k velkostatkům, jelikož ten je používal jak pro mletí vlastních produktů, které dále zobchodovával a využíval v hospodářství, tak pro mletí okolních zemědělců. Ostatně mezi těmito mlýny můžeme nalézt i první tzv. tovární typy mlýnů. Ty byly charakterizovány jednak počtem zaměstnanců, který měl dosahovat „zpravidla“ dvaceti,³⁰⁷ ale také technologickým vybavením a velikostí. „*V tom směru chápán je*

---

³⁰⁶ Jasnou definici získaly námezdní mlýny až v souvislosti s válečným hospodářstvím v průběhu první světové války. Viz 4. kapitola, 4.2. Válečný obilní ústav, monopolizace mlynářství.

³⁰⁷ Viz živnostenský patent č. 2227/1859 a 22037/1883. Továrenský způsob výroby však nebyl jasně vymezen, jen načrtnut. BUCHTELA, Rudolf – ŠTĚDRÝ, Bohumil: Řád živnostenský ze dne 20. prosince 1859, č. 227 ř. z., doplněný živnostenskými novelami, k němu se vztahujícími zákony, normáliemi a rozhodnutími úřadů, nálezy nejv. správního soudu a posudky obchodní a živnostenské komory pražské, Praha 1936, s. 55–58.

podnik tovární, v mluvě obecné, ve vědě nár.-hosp. jako podnik výrobní, v němž provádí se výroba značnějšího rozsahu ve společných místnostech pracovních pomocí strojů. ³⁰⁸

Na Sedlčansku se mezi obchodní mlýny řadila pouze Fabrika ve Vyšatolech, která vznikla vedle původní stodoly ve vyšatolském hospodářském dvoře. Roku 1856 se ji rozhodli vystavět majitelé vojkovského panství, manželé Filipina Augusta, rozená Lukacsichová, a Werner Friedrich Riese ze Stallburku. Tito majitelé provedli na svém hospodářství řadu změn, jimiž se snažili modernizovat své provozy. Podnik ve Vyšatolech však patřil k jejich největšímu investičnímu počínu. Fabriku tvořil nejen mlýn, ale také olejna a rafinerie, výroba sýra a prostory určené ke zpracování kostí a místnosti pro zaměstnance. Továrna, kterou poháněla turbína, byla kompletně uvedena do provozu až v roce 1862.³⁰⁹ Podniku se z dlouhodobého hlediska příliš nedařilo. Fabrika postupně uzavírala své provozy, až byla v 80. letech 19. století přebudována na sýpku.

Dalším obchodním mlýnem Sedlčanska, který prosperoval úspěšněji, byl mlýn v Červeném Hrádku (8), který roku 1853 koupil od manželů Chottových František Mladota, majitel panství Kosova Hora a Červený Hrádek. Ten prakticky okamžitě nechal mlýn přestavět a modernizovat, roku 1865 k vodnímu pohonu pořídil parní stroj o síle 50 HP.³¹⁰ Vznikl tak nejmodernější mlýnský provoz Sedlčanska.

Obchodnímu mletí se věnoval také mlýn, který se nacházel hned pod mlýnem v Červeném Hrádku, Pejšův mlýn na Lhotce u Sedlčan (9). V polovině 19. století se jednalo o námezdní mlýn o dvou složeních a stoupách. Již částečně modernizovaný mlýn koupila roku 1894 Josefa Pejšová za 25 500 zl. od manželů Němečkových. Významné přestavby a navýšení kapacity se mlýn dočkal od jejího syna Jana Pejši na začátku 20. století, čímž se zařadil mezi největší podniky Sedlčanska.³¹¹

Posledním obchodním mlýnem z doby monarchie byl Panský mlýn v Sedlčanech (11). Panský mlýn historicky patřil mezi největší mlýny regionu. Druhá polovina 19. století je spojena především s rodinou Gaertnerových, kteří mlýnu věnovali zásadní pozornost, ačkoliv současně vlastnili i mlýn Zábřežský, který byl určen pro námezdní mletí a v pozdějších letech byl modernizován stroji, které majitelé

³⁰⁸ BUCHELTA, Rudolf – ŠTĚDRÝ, Bohumil, Řád živnostenský, s. 55.

³⁰⁹ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 26–27.

³¹⁰ Tamtéž, s. 33–35.

³¹¹ Tamtéž, s. 36–38.

vyřadili z Panského mlýna. Největší přestavbu a modernizaci Panský mlýn prodělal v 90. letech 19. století a začátkem 20. století, kdy došlo k stavebnímu i technologickému rozšíření.³¹²

Všechny zbylé mlýny Sedlčanska můžeme označit za námezdní, případně smíšené.³¹³ Malé námezdní mlýny tvořily převážnou většinu všech mlýnů, a to nejen na Sedlčansku. Snaha o konkurence-schopnost drobných provozů s obchodními mlýny vedla zejména od 70. let 19. století k ustavování rolnických a akciových mlýnů v součinnosti s rolnictvem a hospodářskými družstvy. Často po vzoru cukrovarnického, lihovarského a pivovarského průmyslu, který takto podnikal od 50. let 19. století.

Rolnické, akciové mlýny

Myšlenky mlynářů a zemědělců směřovaly k založení akciových a rolnických mlýnů v podobě, kdy rolníci měli vložit potřebný kapitál do vhodného mlýna. Mlynář vkládal mlýn a následně ho modernizoval, případně si vzniklá akciová společnost mlýn přímo koupila. Výzvy k zakládání akciových rolnických mlýnů se objevují až do konce 19. století, tedy i v době předcházejících a následných po vleklých hospodářských krizích, kdy řada takovýchto podniků zbankrotovala.³¹⁴ Mnohdy tak založení rolnických akciových mlýnů sloužilo spíše k uklidnění regionální situace a k podpoře hospodářství určitých hospodářských společenstev, spíše než k zakládání a výstavbě velkých akciových mlýnů.

Mezi největší a nejstarší akciové mlýny patřil Akciový parní mlýn na Smíchově³¹⁵ s kapitálem 630 000 zl, který však již na začátku 80. let 19. století zbankrotoval. K jeho výstavbě došlo v letech 1846–1847, čímž se stal prvním parním mlýnem v Praze. V druhé polovině 70. let 19. století vykazovala společnost značné ztráty. Roku 1878 se jednalo o ztrátu 69 438 zl.³¹⁶ V roce 1879 se společnost, pod vedením Gustava Pilze zbavila pobočného podniku v Losenicích za 128 000 zl.³¹⁷ a smíchovský závod vybavila novými stroji. Roku 1884, kdy roční ztráta dosáhla

---

³¹² Tamtéž, s. 42–44.

³¹³ Tento pojem je však mladší, využívat se běžně začal až v období první republiky.

³¹⁴ K tématu viz Akciové mlýny rolnické, in: Mlynář, roč 4, č. 3, Praha 1883, s 24.

³¹⁵ Označovány také jako Štěpánský.

³¹⁶ Akc. Parní mlýn na Smíchově, in: Mlynář, roč. 1, č. 11, Praha 1880, s. 93.

³¹⁷ Přičemž kupující firma bratří Tschinklů se musela zavázat k tomu, že v prostorách mlýna bude provozovat jinou než mlynářskou živnost.

125 460 zl., společnost vstoupila v likvidaci a začala rozprodávat majetek. Moderně zřízeného mlýna se nikdo neujal a v prostorách měly být vytvořeny byty pro chudinu a dělnictvo.³¹⁸

Akciové mlýny vznikaly i v 60. letech 19. století. Velmi často se jednalo o závody, které si vystavily nové parní mlýny. Za tímto účelem vzniklo roku 1864 také společnost okolo Spolkového mlýna v Sadské, jehož základní jmění vytvořilo 800 akcií po 200 zl.³¹⁹ Značný nárůst co do počtu akciových a rolnických mlýnů přinesl začátek 70. let. Naopak konec 70. let nepřežilo mnoho velkých mlýnů. V roce 1871 došlo k založení Akciového parního mlýna a pekárny v Kladně, a to na základě vydaných 500 akcií po 200 zl. Ačkoliv měl mlýn suplovat dosavadní potřeby města, do nějž byla mouka dodávána z parního mlýna v Kladně a dalších 22 uměleckých mlýnů, byla společnost rozpuštěna již roku 1881.³²⁰ Na začátku 70. let 19. století vznikl také Akciový parní mlýn v Kolíně, a to z původního Společenstva parního mlýna v Kolíně v roce 1870. Mlýn byl odhadnut na 64 000 zl., což dokládalo 320 akcií za 200 zl.³²¹ Nový akciový parní mlýn se dočkal výstavby ještě mezi lety 1905–1909. V roce 1872 zahájil svou činnost Rolnický akciový parní mlýn v Čisté,³²² Akciový parní mlýn Opočno v roce 1872 nově vystavený stavitelem V. Hrubým³²³ a o několik let mladší Akciový válcový mlýn Tržek v Litomyšli, zapsaný roku 1874 s kapitálem 53 600 zl. Akciové a rolnické mlýny vznikaly na celém území českých zemí, z německých je třeba připomenout Chomutovský akciový parní mlýn, který roku 1899 dosahoval kapitálu 70 000 zl., k jeho zániku došlo v roce 1913.³²⁴ Přes panující výzvy k zakládání rolnických akciových mlýnů, které měly sestávat zejména z drobných rolníků, docházelo k vzniku především velkých akciových mlýnů i na začátku 20. století. Tyto mlýny svou kapacitou dokázaly nahradit desítky malých námezdních mlýnů.

---

³¹⁸ Akc. Parní mlýn na Smíchově, in: Mlynář, roč 1, č. 11, Praha 1880, s. 93; Z parního mlýna na Smíchově, in: Mlynář, roč. 1, č. 2, Praha 1880, s. 16; Likvidace smíchovského parníku, in: Mlynář, roč. 6, č. 1, Praha 1885, s. 4–6.

³¹⁹ Stran spolkového parního mlýna v Sadské!, in: Národní listy, roč 4, č. 315 1864, s. 4.

³²⁰ Akc. Parní mlýn umělecký a pekárna na Kladně. Provolání, in: Národní listy, roč. 11, č. 109, 1871, s. 5.

³²¹ Parní mlýn na akcie v Kolíně, in: Národní listy, roč. 10, č. 54, 1870, s. 5.

³²² Pozvání. Akciový parní mlýn v Čisté, in: Čech, politický týdeník katolický, roč 4, č. 114, 1872, s. 6.

³²³ V Opočně vystavěli si akciový strojní mlýn, in: Čech, roč. 4, č. 30, Praha 1872, s. 3.

³²⁴ Konkursy, in: Český Lloyd, časopis národohospodářský, roč. 29, č. 24, Praha 1913, s. 139.

Mezi českými mlynáři se roku 1909 začala šířit zpráva o tom, že Česká průmyslová banka má v úmyslu v Praze založit velký akciový mlýn, který měl svou velikostí připomínat peštské velkomlýny.³²⁵ Vznikla Akciová společnost mlýnů v Praze, která od srpna 1910 provozovala v Holešovicích rozsáhlý parní mlýn s akciovým kapitálem 2 000 000 K, který byl záhy navýšen na 3 000 000 K a dále rostl. V prvním roce činnosti vyplácela společnost 4% dividendy.³²⁶ Společnost koupila také žitný mlýn od Františka a Anny Vávrových v Čerčanech.³²⁷ Stavební náklady značně zvyšovalo zbudování samostatného přítoku vody z Vltavy. Mlecí kapacita dosahovala 30 vagonů denně a čistírna 15 vagonů (1500 q) obilí denně.³²⁸ Silo, postavené hned vedle hlavní mlýnské budovy, stavitelé naddimenzovali na 500 vagonů obilí. Nevraživost a obavy běžných českých mlynářů se naplnily. „*Českému průmyslu mlynářskému nadchází nová doba, bohužel, nikoliv lepší nová doba. Akciový velkomlýn v Praze počal v minulých dnech plně pracovati a na trhu moučném objevily se již, zejména v Praze, výrobky velkomlýna v úžasném množství.*“³²⁹ Jinak se na to dívali zemědělci pěstující obilí. To bylo zkupováno zejména z pražského okolí, které v minulosti zásobovalo mlýny v Praze, které vinou regulace Vltavy zanikaly. Zatímco v Mlynářských novinách a časopisu Mlynář se můžeme setkat převážně s kritikou holešovického mlýna, příspěvky v časopise Venkov naopak vyzývaly k stavbě dalších podobných mlýnů, které by produkovaly českou mouku vyrobenou z českého obilí.³³⁰

Přibližně ve stejné době, roku 1912, začal ve Vysočanech fungovat nový akciový mlýn a velkopekárna Fr. Odkolek a. s., parní mlýn a továrna na chléb. Původní firma Odkolek, která se do požáru roku 1896 nacházela v Sovových mlýnech, byla na začátku 20. století přeměněna na akciovou společnost, v níž byla mimo jiné zastoupena Pražská úvěrní banka, Banka Anglo-rakouská a další.³³¹

Vlastní akciový mlýn se snažilo založit mlynářské dělnictvo v rámci Spolku mlynářských v Praze. Zápisné stanovili na 5 K, cenu jedné akcie, které se měly

---

³²⁵ Ku zřízení velkého akciového mlýna v Praze, in: Mlynář, roč. 30, č. 6, Praha 1909, s. 93.

³²⁶ České akciové banky v roce 1911, in: Pražská lidová revue, list věnovaný vzdělání a kulturním potřebám lidu, roč. 8, č. 1, Praha 1912, s. 15.

³²⁷ Nová éra, in: Mlynář, roč. 31, č. 22, Praha 1910, s. 347.

³²⁸ Akciová společnost mlýnů v Praze, in: Mlynář, roč. 31, č. 16, Praha 1910, s. 258.

³²⁹ Nová éra, in: Mlynář, roč. 31, č. 22, Praha 1910, s. 347.

³³⁰ Česká pšenice a domácí průmysl mlynářský, in: Venkov, roč. 5, Příloha k číslu 291, Praha 1910, s. 1.

³³¹ Zápas na život a na smrt našich řemeslníků, in: Venkov, roč. 8, Příloha k č. 151, 1913, s. 7.

prodávat po 10 kusech, na 50 K. Peníze byly uloženy v Živnostenské bance, odkud je však zástupci spolku roku 1913 vyzvedli.³³²

Družstevní mlýny

Na začátku 20. století začíná do mlynářského průmyslu pronikat družstevnictví a rychle se rozvíjí podobně jako obilní družstva, která vznikala dříve. K roku 1907 se v českých zemích nacházelo 31 prodejních družstev obilních (skladištních) s 14 929 členy a tržbou 12 455 740 K. Roku 1912 se jednalo o 34 družstev s 19 248 členy a tržbou 27 654 703 K.³³³ Významně tak narostla především členská základna spolu s obchodní činností a výnosy, a to zejména u německých družstev.

Mlýnská a pekárenská družstva zaznamenala značný nárůst právě v letech 1907–1912. V roce 1907 existovalo v českých zemích pouze osm družstev, přičemž sedm z nich sdružovalo celkem 985 členů s vlastním kapitálem 310 617 K a tržbou 753 349 K. K roku 1912 vzrostl počet těchto družstev na 33, přičemž 32 z nich evidovalo 4665 členů s vlastním kapitálem 1 536 073 K a tržbou 2 224 990 K.³³⁴ Z tohoto počtu bylo 20 družstev českých, tvořilo je 3377 členů, a 12 družstev německých s 1288 členy.³³⁵

Mlýnská družstva se vedle mletí obilí věnovala také prodeji obilí, provozování pekáren, pil, elektráren apod. Největším mlynářským družstvem byly Družstevní závody v Dražicích u Benátek nad Jizerou³³⁶, k nimž vedle samotného válcového mlýna patřilo obilní skladiště, pekárna a elektrárna, jejíž výstavba probíhala mezi léty 1910–1912.³³⁷ Družstvo roku 1912 zahrnovalo celkem 614 členů s vlastním kapitálem 1 039 274 K a tržbou 873 405 K. V souvislosti s výstavbou elektrárny vyzývalo obce, a dokonce i okresy, aby se staly jeho členem a podílely se tak na elektrifikaci.³³⁸ Vedle dražického družstva existovaly i družstevní námezdní mlýny s vlastním kapitálem a tržbou, počítanou v melném v hodnotě několika málo tisících korun.³³⁹ V roce 1907

---

³³² Schůze správního výboru spolku mlynářských v Praze, in: Mlynář, roč. 31, č. 7, Praha 1910, s. 110.

³³³ Statistika výdělkových a hospodářských družstev (vyjímaje družstva úvěrní) v Království českém podle účetních závěrek z r. 1912 resp. 1913 a stav družstev těch dne 31. prosince 1917, in: Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého, svazek XXVI, sešit 1. Praha 1918, s. 9.

³³⁴ Jedno z družstev nedodalo do statistického šetření materiály.

³³⁵ Statistika výdělkových a hospodářských družstev, s. 18.

³³⁶ Pojizerské družstevní závody v Dražicích nad Jizerou.

³³⁷ Chlouba družstevního podnikání, in: Hospodářský archiv, roč. 12, č. 41, Praha 1933, s. 485–486.

³³⁸ Rozhledy, in: Venkov, roč. 7, č. 99, Praha 1912, s. 4.

³³⁹ Statistika výdělkových a hospodářských družstev, s. 18.

připadalo na jedno družstvo průměrně 141 členů a roku 1912 podobně 146 členů. Zatímco k roku 1907 byla družstva velikostně rozdělena rovnoměrně, v roce 1912 byl patrný vysoký počet zejména středních družstev. Nejvíce družstev mělo mezi 51–250 členy, těch bylo 22, družstev s méně než 50 členy bylo pět, více než 250 členů mělo pouze pět družstev.³⁴⁰

Všechna mlýnská družstva vznikla až po roce 1900 s výjimkou Dražického družstva, které bylo založeno roku 1899.³⁴¹ Vedle uvedených ale existovala i další družstva, jejichž činnost s mlynářstvím přímo souvisela. Tak tomu bylo například u Společného parního mlýna mistrů pekařských v Kutné Hoře z roku 1908, která mělo pouze šest členů. Dále se jednalo o ryze skladištní družstva a další. V sedlčanském politickém okrese vznikl družstevní mlýn až v roce 1937, kdy Hospodářské družstvo Sedlčany koupilo za 762 500 Kč mlýn v Červeném Hrádku (8).³⁴² Pokusy o založení jiného družstevního mlýna zde však existovaly.

3.6. Mlynáři pod tlakem konkurence

Výše uvedené statistické údaje nám přinášejí informace o tom, že faktický počet mlýnů v Čechách pozvolna klesal, výrobní kapacita ale vzrůstala. Obilní hospodářství umožňovalo semílání dovezeného obilí pouze pro velké obchodní mlýny. Malé venkovské mlýny byly nadále závislé na místní produkci obilí, přičemž provést zásadní změny v osevních plánech možné nebylo.

Mlýny pochopitelně fungovaly v rámci obecného hospodářského vývoje. Uvolnění možnosti podnikání po roce 1849, spolu s definováním mlynářství coby svobodnou živností podpořily v 50. a 60. letech 19. století jejich vznik a rozvoj. Hospodářská konjunktura z 50. a počátku 70. let 19. století, kdy docházelo k zakládání především parních mlýnů a k rozvoji obchodních akciových mlýnů, byla zejména v druhé polovině 70. a v 80. letech vystřídána úpadkem a likvidací mnoha z nich. České země se potýkaly s přestavbou mlýnských provozů na jiné výrobní podniky, které nesouvisely s potravinářským průmyslem.

---

³⁴⁰ Tamtéž, Tabulka II A, Součty pro jednotlivé skupiny družstev a srovnání s rokem 1907, s. 120-121.

³⁴¹ Tamtéž, Tabulka I. A, Družstva výrobců zemědělských, s. 78-79. Na jiných místech je uváděn rok 1900. Viz Chlouba družstevního podnikání, in: Hospodářský archiv, 1933, roč. 12, č. 41, s. 485–486.

³⁴² MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 35.

V 70. letech 19. století se začíná český mlynářský průmysl potýkat s uherskou konkurencí, která postupně nahrazuje své původní odbytí a minimálně od 80. let více proniká na samotný český trh.³⁴³ Vedle toho se na sklonku 70. let objevuje i konkurence americká a kanadská. Vedle toho se i začátek 20. století nese v utužování domácí konkurence, kdy na jedné straně malé venkovské mlýny v podstatě živoří, na druhé straně se rozvíjí a vznikají nové velké obchodní mlýny.

Uherská konkurence

Právě na velké obchodní mlýny dopadla značným způsobem tíha hospodářské krize ze 70. let 19. století. Tu navíc podpořil technologický rozvoj mlynářského řemesla, který se v 70. letech projevil rozvojem a výstavbou obrovských uherských mlýnů zejména přímo v Pešti. Uherské akciové mlýny byly oproti českým nepoměrně veliké. Do českých zemí tak proudila kvalitní uherská mouka, s níž se mouka z českých námezdních mlýnů nemohla porovnávat, a to ani v kvalitě, ani ceně. Uherské mlýny distribuující obilí byly vesměs poháněny párou, tedy oproti českým mlýnům se jednalo o nákladnější provozy, což však kompenzovala jejich kapacita. Kvalitní obilí, rozsáhlé obilné lány podpořené značným kapitálem investovaným do modernizace mlýnské technologie, spolu s levnější pracovní silou, vedly k tomu, že uherské mlýny se staly obilnicí i zpracovatelem obilí celé rakousko-uherské monarchie a vývozcem do dalších států.

Uherské mlýny zažívaly rozkvět od 40. let 19. století. Nicméně orientace na vývoz obilí, a zejména mouky, se projevila naplno až v následujících desetiletích. Zejména hlavní město Uher cíleně budovalo mlynářský průmysl a přizpůsobovalo mu svou infrastrukturu. Na konci roku 1881 vznikla v Pešti nová moderní skladiště, která usnadňovala celý obchodní cyklus začínající u rolníka a končící u konzumenta. Vzniklo rozsáhlé nábřeží za 700 000 zl. a při něm budovy za 3 200 000 zl. s kapacitou 350 000 q obilí, k nimž byla záhy dostavena skladiště pro 600 000 q obilí.³⁴⁴ Vzorem pro ně bylo nakládání s obilím a moukou v Americe. Do té doby byla v Budapešti, podobně jako v Praze, veskrze soukromá skladiště patřící převážně bankám. Jen

---

³⁴³ K dovozu viz MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: „Člověk musí mlít, když voda teče“ – vývoj mlynářského řemesla v 1. polovině 20. století, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století IX, Ústí nad Orlicí 2014, s. 311–320.

³⁴⁴ Praha a Pešť, in: Mlynář, roč. 3, č. 3, Praha 1882, s. 21–22.

samotné pešťské nábřeží tak dosahovalo hodnoty předních českých mlýnů. Navíc jde o dobu, kdy v Praze stále mlynáři, obchodníci a rolníci obchodovali dle starého primitivního tržního řádu bez burzy.

K roku 1885 stálo v Pešti 14 rozsáhlých parních mlýnů s 550 složeními, které zaměstnávaly téměř 2500 zaměstnanců a ročně semlely 9 720 000 měřic³⁴⁵ pšenice. V roce 1895 se v budapešťských mlýnech semlelo 7 mil. q pšenice.³⁴⁶ Na venkově se dále nacházelo 24 924 mlýnů s 37 468 složeními. Z toho množství bylo 480 mlýnů parních, které také produkovaly mouku na vývoz. Dalších 17 229 mlýnů poháněla voda, 6361 mlýnů stále mlelo díky zvířecí síle a 854 mlýnů bylo větrných. Výrobní kapacita těchto mlýnů byla vypočtena na 31 519 000 měřic³⁴⁷ obilí.³⁴⁸ Mezi největší akciové mlýny v hlavním městě patřily Pešťský válcový mlýn, Viktoria, První budapešťský, Pannonia, Mlýn mlynářů a pekařů, Louisa, Alžběta, Concordia, Gizela a následně spojené mlýny Hungaria.³⁴⁹ Mlýny na uherském území vznikaly až do první světové války.

Uherská orientace na mlynářský průmysl podpořila národnostní sváry v rámci monarchie a zejména v Čechách, které byly co do produkce mouky nejsilnější zemí rakouské části monarchie. Značná hysterie byla spojena s Mlecím zřízením, které bylo součástí tzv. Zušlecht'ovacího řízení celního z roku 1882, které bylo viněno z rozmachu dovozu uherské mouky do Čech. Rozsah řízení však platil na celou monarchii. Mlecí řízení umožňovalo dovážet obilí beze cla, ovšem s podmínkou, že mouka z něho vyrobená bude ve stanovené lhůtě opět exportována.³⁵⁰ Docházelo tak k obcházení předpisů o cle na cizí obilí, ke spekulacím s cenou a pravděpodobně i k podvodům. Spor o mlecí řízení se rozhořel v polovině 90. let, v roce 1894 vznikl v Čechách pamětní mlynářský spis plný kritiky mlecího řízení. Roku 1896 došlo vinou silné agitace k jeho omezení a 1. ledna 1900 k úplnému zrušení.³⁵¹ Panující obavy, že zrušením mlecího řízení bude veškerý konkurenční tlak směřován na tuzemsko, a nikoliv již na vývoz, se v určité míře potvrdily. Zneužívání mlecího řízení mělo stlačovat ceny obilí, jenže jeho zrušení fakticky vedlo k tomu, že uherské mlýny, aby

---

³⁴⁵ 5 976 536 hl.

³⁴⁶ Nechtějí už ani exportní prémie!, in: Mlynář, roč. 17, č. 9, Praha 1896, s. 101.

³⁴⁷ 19 380 090 hl.

³⁴⁸ Epištola z Pešti, in: Mlynář, roč. 6, č. 18, Praha 1885, s. 207–209.

³⁴⁹ Jak mnoho vydělávají uherské mlýny, in: Mlynář, roč. 1, č. 5, Praha 1880, s. 42–43; Mlynářství v Uhrách 1910, in: Mlynář, roč. 32, č. 5, Praha 1911, s. 66–67; Spor o mlecí řízení, in: Mlynář, roč. 20, č. 16, Praha 1899, s. 249–252.

³⁵⁰ Konkrétně šlo dovést 100 kg pšenice, za níž mělo být vyvezeno 70 kg mouky.

³⁵¹ Mlecí řízení, in: Ottův slovník naučný, díl 17, Praha 1901, s. 455.

lépe konkurovaly Předlitavsku, stlačily ceny pšenice, na což nebyli obchodníci a mlynáři v západních zemích monarchie schopni reagovat. Spor o mlecí řízení tak vyplouval na povrch jak od zájemců o uherskou mouku a obilí, tak od obchodníků i v dalších letech, například roku 1901, 1906 a 1911.³⁵²

Nevraživost proti uherské mouce byla podporována také Rolnickými listy, které vycházely jako časopis sedlčanského hospodářského spolku. Pisateli i redakci docházelo k osočování uherské mouky jako málo kvalitní, ředěné různými dalšími produkty jako kukuřicí nebo dokonce sádrou, psalo se o „*uherském šmejdu, sádrou míchaném*“.³⁵³ Autoři článků hrozili zavlečením mnoha chorob, jakými byla cholera a další. Častý byl apel typu: „*je to nevlastenectví, načichlost cizáctvím a modní furie, když dáváme cizím výrobkům přednost...*“.³⁵⁴ Reakce uherské strany byly popisovány podobně nenávistně: „*sotva dověděli se to v Uhrách hned rozpálení byli páni Maďaři malomocným vztekem a v časopise svém Egyetértésu vychrlili na český národ celou bečku nadávek a sprostot, ovšem opaprikovaných známou jejich nadutostí a chloubou a štvanicemi proti nám*“.³⁵⁵ V rámci nacionálního boje byl využíván i vztah k židovskému obyvatelstvu, jak dokládají nářky, že: „*oni jsou to hlavně, kteří uherskou mouku do Čech a tím zemědělství naše i průmysl mlynářský ohrožují*“.³⁵⁶

Jednou z akcí rolníků, pekařů a mlynářů proti uherské mouce bylo tzv. Svatojánské svolání k české veřejnosti z roku 1903. Na svolání reagovali uherští průmyslníci odsouzením a pohrůžkou podobné agitace proti dovozu české šunky a piva.³⁵⁷ Ačkoliv čeští interesenti tvrdili, že: „*mlýny naše zařízeny jsou právě tak jako mlýny uherské, opatřeny jsouce nejnovějšími stroji, poněvadž čeští mlynáři jsou si dobře vědomi, že jen moderním zařízením mlýnů s prospěchem čeliti lze mlýnům uherským*“³⁵⁸, docházelo údajně k podvodům, kdy byla mouka semletá v českých

---

³⁵² K tématu více Rozhledy po veřejném hospodářství, in: Naše doba, revue pro vědu, umění a život sociální, 1896–1897, roč. 4, č. 1–12, Praha 1897, s. 355; Doslov ke sporu o mlecí řízení, in: Naše doba, 1901–1902, roč. 9, č. 1–12, Praha 1902, s. 366; Snahy Maďarů po vzkříšení mlecího řízení, in: Hospodářský list. Týdeník věnovaný rolnictví, hospodářskému průmyslu, národnímu hospodářství a samosprávě, 1906–1907, roč. 32, č. 32, Praha 1907; Mlecí řízení zase straší, in: Mlynářské noviny, roč. 8, č. 1, 1911, s. 3; Telefonické zprávy Nár. listů, Z Vídně, in: Národní listy, roč. 36, č. 7, Praha 1896, s. 1; Nový čin obchodní komory pražské v otázce restituční, in: Mlynář, roč. 16, č. 10, Praha 1895, s. 115–119.

³⁵³ Odpověď na dopis z Kraje, in: Rolnické listy, roč. 9 č. 4, Sedlčany 1893, s. 74.

³⁵⁴ HAVRDLE, Adolf: Varujme se uherské mouky, in: Rolnické listy, roč. 8, č. 9, Sedlčany 1892, s. 139.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 138.

³⁵⁶ DOUDLEBSKÝ, O.: Svůj květu, in: Rolnické listy, roč. 8, číslo 11, 1897, s. 168.

³⁵⁷ Rovnocennost mouky české s moukou uherskou, in: Národní listy, roč. 43, č. 154, Praha 1903, s. 17.

³⁵⁸ Kupujme jen českou mouku, in: Rolnické listy, roč. 20, č. 4, 1904, s. 84.

mlýnech označována značkou uherských mlýnů. Reakce uherských mlynářů se českým dostávalo prostřednictvím uherského časopisu Molnárók Lapja a rakouského časopisu Müllerstube, který dne 15. února 1912 předložil zprávu uveřejněnou v uherském časopisu, která uváděla: „*Dnes každý pekařský mistr ví, že vedle výtečné uherské mouky nemůže moučná míchanice českých mlýnů býti vzata v úvahu. Mouka číslo 0 nesčíslného počtu českých mlýnů jest rovnocenná s uherskou číslo 2*“.³⁵⁹

Vyostřený hospodářský nacionalismus byl patrný na obou stranách a pokračoval i v prvních desetiletích 20. století. Import uherské mouky se stal atraktivním politickým tématem. Poslanec Kubr se na Sněmu Království českého v roce 1907 vyjádřil následovně: „*Vývoz uherské mouky zničil náš kvetoucí průmysl mlynářský, ochudil nesčíslný počet rodin, zavlekl k nám mouku mnohem horší kvality, než je naše. Ti, kteří dříve náleželi ku kvetoucímu zlatému řemeslu mlynářskému, jsou dnes lidé bídně živořící, kteří ve své existenci jsou úplně zničeni. (Výborně! Sehr gut!)*“.³⁶⁰ Uherské mlýny se tak staly deklarovaným viníkem a ničitelem nejen mlýnského průmyslu, ale de facto i celého českého rolnictva.

Dalším problémem se jevily železniční tarify, neboť vagon obilí podléhal stejné ceně jako vagon mouky, bylo tedy výhodnější, když čeští obchodníci dovezli přímo uherskou mouku, a nikoliv pouze obilí. Čeští mlynáři chtěli jednotný kilometrový tarif pro Rakousko, aby došlo k snížení místních tarifů.³⁶¹ Mlynáři uherští měli totiž na základě reexpedic a dalších smluv lepší tarify, které nemohly být poskytnuty českému drobnému mlynářstvu. V očích českých mlynářů uherská konkurence „*dovedla nám urvati odbyt a trhy, které po právu jediné domácímu průmyslu přinálezejí. Dráhy svými výminečnými sazbami a levnou dopravou meliva a obilí do krajín českých porušily veškerý zákon přírody, dle něhož vzdálenost pokládána býti může za jediné mocnou ohradu pro přirozený a bezpečný rozvoj mlynářství českého*“.³⁶² Soukromé dráhy se proto dočkaly nálepky „*nepřítele...., který vypovídá nám válku vyhlazovací!*“.³⁶³

---

³⁵⁹ Prohlášení, in: Mlynář, roč. 33, č. 7, Praha 1912, s. 97.

³⁶⁰ Digitální repozitář, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, <http://www.psp.cz/eknih/1901skc/2/stenprot/042schuz/s042002.htm>, <12.3.2014>.

³⁶¹ Co teď? Úvaha k výsledkům mlynářské ankety, in: Mlynář, roč. 7, č. 9, Praha 1886, s. 111–112. K problematice tarifů viz Stenografický protokol o sjezdu mlynářů českomoravských dne 6. června 1881, in: Mlynář, roč. 2, č. 12, Praha 1881, s. 95–101.

³⁶² Po anketě mlynářské, in: Mlynář, roč. 7, č. 5, Praha 1886, s. 57.

³⁶³ Tamtéž.

Německá a americká konkurence

Významným konkurentem byly také německé mlýny, ačkoliv se nesetkaly s tak rozsáhlou agitací a národnostní nevráživostí. I u německé konkurence se ale mluvilo o ředění mouky a o pouhé „*libivosti zevnějšku*“.³⁶⁴ Kritika směřovala především na celní podmínky, k jejichž změně na konci 70. let 19. století došlo. Celní smlouva mezi rakouskými a německými zeměmi ze dne 4. dubna 1853 zaručovala vzájemnou celní svobodu pro mlýnské výrobky a fakticky začala být uskutečňována od roku 1854.

V 70. letech 19. století přívoz mlýnských výrobků z Německa stoupal. Od 50. let se jednalo o značný nárůst. Původně šlo o zhruba 107 000 q dovezené mouky, na začátku 70. let již o 267 000 q a v roce 1880 již o téměř 800 000 q.³⁶⁵ Z Německa se do rakouské části monarchie roku 1879 dovezlo 442 939 q mouky a 11 478 q dalších mlynářských výrobků. Z tohoto množství bylo do Čech dovezeno 366 576 q mouky a 7826 q ostatních výrobků. Import tedy směřoval především do Čech, a to především ze Saska.³⁶⁶ Jednalo se o dovoz, který mířil zejména do pohraničí.

Dne 15. června 1879, kdy došlo k jednostrannému zrušení smlouvy z německé strany, začali čeští producenti platit přívozní clo ve výši až 2 marek z jednoho metráku obilí, tedy cca 1 zl. 16 kr., v roce 1881 to již byly v průměru 3 marky za metrák obilí a sazba nadále stoukala i u moučných produktů, kde se na začátku 90. let dostala až na 10,5 marek za pšeničnou mouku.³⁶⁷ K významnému navýšení dovozních cel přistoupilo Německo například v roce 1885, kdy si rakouská strana vyhradila nové celní tarify. V Německu navíc platila tzv. restituce. Mlynářům, kteří z přivezeného obilí vyvezli semletou mouku opět za hranice, vrátila státní pokladna clo z importovaného obilí. To spolu s dopravní dostupností vedlo k tomu, že i v německých mlýnech bylo semíláno české obilí a vyrobená mouka přivážena nazpět. Tato věc se dotýkala ve velké míře opět mlýnů příhraničních.

Čeští mlynáři v podstatě požadovali to, co se německé straně podařilo. Chtěli vyvážet do německých zemí beze cla, ale zároveň žádali, aby z německých

---

³⁶⁴ Viz Obchodní komory o příčinách úpadků živnosti mlynářské, in: Mlynář, roč. 2, č. 10, Praha 1881, s. 74-77.

³⁶⁵ Naše deputace ve Vídni, in: Mlynář, roč. 2, č. 14, Praha 1881, s. 111-113.

³⁶⁶ Krok vlády na prospěch mlynářstva, in: Mlynář, roč. 2, č. 2, Praha 1881, s. 9-10.

³⁶⁷ Nová mračna, in: Mlynář, roč. 15, č. 4, Praha 1894, s. 40-41; Nové celní smlouvy, in: Mlynář, roč. 12, č. 24, Praha 1891, s. 295; Nový celní zákon a – naše budoucnost, in: Mlynář, roč. 6, č. 6, Praha 1885, s. 61-63.

mlynářských výrobků bylo při importu vybíráno clo nejméně 1 zl. za 100 kg.³⁶⁸ Rakousko reagovalo zavedením nového celního tarifu od 1. června 1882. Dle moučného cla a cla z obilí se začalo platit v případě ječmene, ovsa, kukuřice a žita za 100 kg 25 kr., z pšenice a ostatního obilí 50 kr. za 100 kg.³⁶⁹ Vláda však v případě neúrody, která zejména pro malé české země znamenala reálný vyživovací problém obyvatel a vojsk, mohla cla snížit a zrušit.

Poslední třetina 19. století se i přes panující konkurenční boj s německými zeměmi a Uherskem nesla v duchu obav z rostoucí konkurence obilí a mouky dovážené z Ameriky. Ta nacházela odbyt v Anglii a dalších evropských státech. Ve větší míře se prosazoval dovoz zejména obilí.³⁷⁰ Evropští mlynáři si byli dobře vědomi potenciálu amerických mlýnů a množství vypěstovaného obilí, což roku 1884 popsala redakce časopisu Mlynář slovy: „*Mlýny americké jsou jak známo na obrovském stupni vývoje a možno-li uherskou mouku zasílat přes Terst do Austrálie, proč by k nám přes Hamburk nemohla se tlačit mouka americká?*“³⁷¹ Reálnou konkurencí pro české mlýny se fakticky staly až po skončení první světové války. Obilí se do Čech dováželo nejen z uherské části monarchie, Německa a Ameriky, ale i z Ruska, přičemž se přivážela také kukuřice a ostatní plodiny vhodné ke zpracování ve mlýnech.³⁷²

Konkurence v rámci českých zemí

Pocitově se čeští mlynáři jistě cítili být jedním ze základních kamenů českého zemědělství a tuto funkci jim jistě nelze upřít, ale váha jejich dosahu z hlediska vývozního potenciálu je diskutabilní. „*Vždyť věru až stydno se přiznati, že výroba mlýnská klesla u nás dnes na stupeň tak nízký.*“³⁷³ Čeští mlynáři nikdy nevystupovali coby jednotný stav, který by bránil svá práva. Tato činnost zůstávala na několika představitelích mlynářských spolků, případně na několika majitelích větších mlýnů. Jen se značným nasazením určitých skupin si proto mlynáři vytvářeli politický vliv.

³⁶⁸ Podání spolku našeho k ministerstvu, in: Mlynář, Praha 1880, roč. 1, 1880, č. 3, s. 24–26.

³⁶⁹ První vymoženost', in: Mlynář, roč. 3, č. 5, Praha 1882, s. 37–38.

³⁷⁰ Viz např. Všeobecný sjezd mlynářů z Čech a Moravy, in: Mlynář, roč. 2, č. 12. Praha 1881, s. 93–101; Sdružme se k činnosti, in: Mlynář, Praha 1880, roč. 1, č. 15, s. 123–124; Hrozící konkurence americká, in: Mlynář, roč. 1, č. 14, Praha 1880, s. 115–116.

³⁷¹ Překážky a odpor proti samostatným společenstvům mlynářským, in: Mlynář, roč. 5, č. 1, Praha 1884, s. 2.

³⁷² Významné cifry, in: Mlynář, roč. 5, č. 6, Praha 1884, s. 51.

³⁷³ Hyneme,... A pomoc odnikud!, in: Mlynář, roč. 5, č. 5, Praha 1884, s. 41.

Limitovalo je nejen velké množství samotných mlýnů, které neobstávalo před konkurencí zahraniční produkce, rozdílnost zájmů, ale právě i jejich historické zatížení tradiční formou hospodářských vazeb a produkce.

Z českých obchodních mlýnů se vyváželo především do Německa, ale také do Anglie, Francie, Švýcarska a Brazílie. Ze sedlčanských mlýnů vyvážely mouku zřejmě pouze mlýn v Červeném Hrádku (8), mlýn ve Lhotce (9) a Panský mlýn (11).³⁷⁴ Vesměs však jejich produkce směřovala na místní trhy. Čeští mlynáři záviděli export, jakého v zahraničí dosahovaly uherské mlýny. Český a uherský průmysl byl však zcela nesrovnatelný. Uherský mlynářský průmysl byl vlajkovou lodí východní části monarchie. Mnohé stížnosti českých mlynářů proto souvisely s nedostatečnou vládní podporou. Svou situaci mlynáři porovnávali s českým cukrovarnickým a pivovarnickým průmyslem: „*Vizme jen, kterak si ostatní odvětví zemědělského průmyslu českého, tedy v první řadě cukrovarství, lihovarství a pivovarství dovedla representativním vystupováním získati respekt a vážnost, kterak upoutala na zajmy své v kruzích vládních i společenských obecnou pozornost a dovedla toho, že prospěch jejich stotožňuje se vším právem s hospodářským prospěchem celé země!*“³⁷⁵ Při srovnání se čeští mlynáři opírali zejména o počty provozů, zaměstnanců a množství semletého obilí, nikoliv již o samotný výsledný kapitál. Cukrovarnictví upozadovali s tím, že cukrovary zpracovávají menší množství cukrovky (10 mil q) v porovnání s množstvím semletého obilí ve mlýnech (20 mil).³⁷⁶

Zástupci Spolku mlynářů českomoravských se snažili zasahovat do politického a hospodářského rozhodování o věcech, které se týkaly nejen mlynářství, ale i vodoprávních záležitostí, živnostenského zákonodárství, a vnitřních a vnějších obchodních vztahů s potravinami i mlynářskou technologií. Od 80. let 19. století se například snažili získat zastoupení v užším výboru českého odboru zemědělské rady. V ní byli k roku 1880 zastoupeni představitelé Hospodářského klubu pro Čechy, České lesnické jednoty, Spolku pro průmysl pivovarský v království českém, Spolku lihovarnického, Zemského spolku cukrovarnického v Čechách a České jednoty zahradnické. Nezačlenění zástupce mlynářů vnímal mlynářský spolek jako chybu ve

---

³⁷⁴ HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis dějin krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vylíčení života jejího lidu, I. díl, Sedlčany 1994, s. 234–236.

³⁷⁵ Sdružme se k činnosti! in: Mlynář, roč. 1, č. 15, Praha 1880, s. 124.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 123–124.

vlastních řadách českého mlynářstva: „*opomenutí mlynářství při organisaci nové zemědělské rady jest ovocem mnoholeté nečinnosti*“.³⁷⁷

Sedlčanský spolek mlynářů roku 1893 podpořil snahu Spolku mlynářů Českomoravských, aby i zástupce mlynářů zasedal v zemědělské radě. Obecně však zájem mlynářů o tyto záležitosti byl minimální, jelikož z oslovených 76 společenstev svou podporu vyjádřilo pouze 14. Vypovídá to jak o nezájmu, tak o nedůvěře k zmíněnému spolku mlynářů. Své zastoupení v užším výboru českého odboru zemědělské rady získali mlynáři v roce 1894. Prvním zástupcem mlynářů se stal Otto Kolih majitel mlýnů v Turnově.³⁷⁸

Pražská plodinová burza

V době, kdy mnohá hospodářská centra jiných zemí disponovala plodinovými burzami a moderními skladišti, která fungovala na jasně stanovených pravidlech, v Čechách chybělo organizované tržiště pro obchod s moukou a obilím fungující na moderních principech. Pražský obchod s obilím a ostatními plodinami se od 50. let 19. století příliš nezměnil. Ještě minimálně v 80. letech 19. století fungoval dle zastaralého tržního pražského řádu. V praxi to vypadalo tak, že rolníci přiváželi na trh do Prahy obilí, a to se pak dopravovalo do mlýnů, pivovarů, sladoven a skladišť. Pražský trh s obilím probíhal na Václavském náměstí při domě U Doušů a později přesídlil do Hyberské, respektive na Senovážné náměstí. Podmínky a rozsah obchodu byl oproti vídeňské burze nepatrný. K pražskému trhu roku 1890 na sněmu poznamenal poslanec Horák: „*Tento zastaralý šlendrián pražského obilního trhu má za následek, že se již více vážených firem obchodních raději tohoto obchodu vzdalo, aneb že gravitují na trh obilní vídeňský*...“.³⁷⁹ Situace pochopitelně zhoršovala export, a to zvláště v případě ječmene. Neexistovala zde ani žádná autorita, která by zastávala kontrolní funkci a fungovala jako smírčí soud. V případě nějakého sporu tak dotyčný musel rovnou podat žalobu k soudu dle obchodního zákona. Po zřízení plodinové burzy pochopitelně volali především mlynáři, pekaři, sládci a obchodníci s obilím. S nadsázkou se tak princip pražského, tedy de facto zemského obchodování, dal srovnat právě s městskými trhy

---

³⁷⁷ Ejhle, toť ovoce! in: Mlynář, roč. 1, č. 2, Praha 1880, s. 14.

³⁷⁸ Interpelace v příčině uherského restitučního řízení, in: Mlynář, roč. 15, č. 11, Praha 1894, s. 123–126.

³⁷⁹ Otázka plodinové bursy na českém sněmu, in: Mlynář, roč. 11, č. 22, Praha 1890, s. 258.

venkovských měst, jakými byly Sedlčany. I sedlčanské obilí bylo dováženo do Prahy, kde se s ním dále obchodovalo.

Pokusy o založení plodinové burzy v Praze probíhaly od začátku 19. století.³⁸⁰ Očekávalo se od ní, že uklidní cenové výkyvy a oprostí cenu obilí od spekulací. Neoficiální elitářská burza existovala v Kupecké besedě, ta de facto nepřežila 60. léta 19. století. Dne 11. února 1856 došlo k otevření tržnice při Aktienverein zur Gründung einer Industrie-und Productenhalle in Prag. Ta se nacházela v domě. č. 784 na Václavském náměstí. Vzniklá akciová společnost se mimo jiné věnovala prodeji a nákupu zemědělských produktů a potravin. Obchod s obilím a moukou tvořil jen malou část. Vedle toho měla v Praze vzniknout plodinová burza z činnosti pražských měšťanů. Vznik byl obhajován právě rostoucím množstvím obilí a mouky ze vznikajících parních mlýnů. K otevření obilní burzy došlo v listopadu 1861, ale od 8. března 1862 nevidovala žádný obchod a v průběhu roku zanikla. Obchodníci dále navštěvovali týdenní zemědělské trhy na Václavském náměstí. Další pokus o ustavení pražské plodinové burzy proběhl na začátku 70. let 19. století z iniciativy pražských obchodníků a živnostníků. V březnu roku 1871 místodržitelství schválilo nové stanovy Pražské burzy pro zboží a cenné papíry a dne 17. dubna roku 1871 byla burza otevřena.³⁸¹ Již od roku 1880 se začaly projevovat snahy o založení ryze plodinové burzy.³⁸²

Zřízení fungující plodinové burzy podporovala zejména pražská obchodní komora. Do organizací se zapojovala řada mlynářů. Stejně tomu bylo i v případě posledního a nejúspěšnějšího pokusu, který se setkal oproti minulým snahám s nebývalou podporou. Od roku 1885 se především díky pražské obchodní komoře rozjelo nové zakládání plodinové tržnice v Praze. Ke společnosti se ve vysokých počtech přihlašovali mlynáři, sládci a obchodníci.³⁸³ Finančně ji hned v prvních letech podpořilo Společenstvo pražských sládků, Společenstvo mlynářů pražských, Živnostenská banka, Občanská záložna v Praze a další. V polovině roku 1885 již bylo

---

³⁸⁰ DRAŠAROVÁ, Eva: Česká tržnice plodin a výrobků a pokusy o založení burzy v Praze, in: *Paginae Historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze* 3, Praha 1995, s. 24–77.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² VÁVROVÁ, Marie: Pražská plodinová burza, PPB 1894–1952, Inventář NA, č. pomůcky 610, Praha 1966, s. 1–6.

³⁸³ Zřízení plodinové tržnice v Praze, in: *Mlynář*, roč. 6, č. 10, Praha 1885, s. 114–115.

nahlášeno cca 400 členů s 2000 zl.³⁸⁴ Vzniklý spolek učinil dohodu s městem Prahou, která se zavázala pro výstavbu burzy poskytnout pozemek na Senovážném náměstí. Předpokládalo se, že burza bude zaměřena především na obilí, čemuž měla být přizpůsobena podoba budovy. Po zavedení burzy se počítalo s úplným zrušením týdenních obilních trhů. Financování stavby burzy mělo proběhnout formou stavebního společenstva s členskými podíly po 100 zl.³⁸⁵ Částka na výstavbu měla dosáhnout 50 000 zl., později byla suma zvýšena na 60 000 zl. a objevily se problémy s výstavbou. Počítalo se s tím, že v budově bude následně sídlit také cukerní burza a burza na cenné papíry. Na začátku 90. let došlo k zakoupení parcely U tří duh za 120 000 zl, suma na výstavbu se odhadovala na 232 000 zl. Částku krylo zhruba 550 účastníků s 1000 členskými podíly.³⁸⁶ K slavnostnímu otevření Pražské plodinové burzy došlo dne 10. listopadu 1894, sídlem se stal nový burzovní palác na Senovážném náměstí a jejím prezidentem Jindřich Odkolek, který byl předsedou již přípravného komitétu. Burza se z počátku orientovala především na obchod s obilovinami a mlýnskými výrobky. Činnost plodinové burzy byla k 24. listopadu zhodnocena následovně: „*Dle všeho zdá se, že jest páteční bursa plodinová důstojným nástupcem bývalých sobotních obilních trhů na náměstí senovážném odbývaných. Aspoň lze pozorovati stejně malou návštěvu a stejně nepatrný obchod*“.³⁸⁷ Obchodovalo se v obvyklém nevelikém množství. V prosinci již zprávy mluví o velké návštěvnosti, byť stále skromném obchodu.

Měřičné

Pro mlynáře byla cena obilí, respektive mouky, určujícím faktorem zisku. Výdělek mlýna vycházel z ceny obilí a mouky, jelikož ta určovala cenu tzv. měřičného. Tradičnímu ohodnocení mlynářské práce se věnovala bedlivá pozornost vždy, především s ohledem na relativně snadné šizení, kterého se mlynáři mohli dopouštět. Podvodem nebylo jen množství odevzdané mouky, ale i to, když mlynář vyměnil obilí za méně kvalitní, případně ho namíchal.

---

³⁸⁴ Ke vzniku viz Nový doklad o žádoucnosti mlynářských společenstev, in: Mlynář, roč. 9, č. 9, Praha 1888, s. 113–116.

³⁸⁵ Zřízení plodinové bursy v Praze, in: Národní politika, roč. 7, č. 185, Praha 1889, s. 4.

³⁸⁶ Plodinová bursa v Praze stává se skutkem, in: Mlynář, roč. 14, č. 7. Praha 1893, s. 77–79.

³⁸⁷ Trhy na zboží, Obilí, in: Národní listy, roč. 34, č. 325, Praha 1894, s. 5.

Mlynářský řád z roku 1814 určoval postup vážení přivezeného obilí i odvážené mouky, mlýny měly být opatřeny váhou a miskami s cementovým závažím, na což měly bedlivě dohlížet úřady. To potvrzoval i dvorní dekret ze dne 30. září 1838. Používání mincířů bylo zakázáno. Hodnotu čtrnáctiny přivezeného obilí před kropením platil mleč, který chtěl semlít obilí na vícero druhů mouky, při standardním semletí na jeden druh náležela mlynáři šestnáctina ceny přivezeného obilí. Uvedenou cenu vypláceli mleči pochopitelně v penězích. I tak bezpochyby mlynáři zůstala z každého mletí i část obilí, která se takzvaně rozprášila, zůstala za lubem. Velmi často nabízel také mlýn možnost nechat si v něm upéci chleba, z čehož náležela mlynáři další smluvená mzda. Tuto službu nabízely mlýny pravděpodobně celoročně.

V rámci svobody podnikání si začali mlynáři a vedení mlýnů určovat cenu měřičného sami, a to až do roku 1915. Obvyklé však bylo, že o výši měřičného, tedy relativní mzdě mlynáře, se usnášel příslušný povinný spolek, v němž byl mlynář registrován. Jelikož přání mlečů a kvalita obilí byla různá, lišil se jednotlivý promelek i výsledná kvalita mouky. Měřičné si mlynáři vyměřovali jednak fixním způsobem, dle postupu, jakým chtěl mleč obilí semlít, tedy podle výsledného druhu mouky, dle druhu obilí. U malých sedlčanských mlýnů do hry z pohledu mlynáře vesměs nevstupovala kvalita dovezeného obilí, pouze jeho druh. Pro mlynáře byla důležitá mzda za semletí, mouku si pro další obchod nenechávali. V případě nekvalitního zrna totiž ztrácel především samotný mleč. Mlynář vycházel pouze z množství. Kvalita mouky, kterou mleči odevzdali, ho příliš zajímat nemusela, pokud na něj neměla vliv technologie či způsob uložení. I to se ale změnilo s tím, jak vzrůstala výsledná kvalita mouky u modernizovaných a velkokapacitních mlýnů. Jiná praxe pochopitelně mohla panovat u mlýnů obchodních, které si od mleče vykoupily obilí, a za ně mu poskytly příslušné množství mouky. Tyto mlýny totiž s výslednou moukou musely obchodovat. Přesto právě obchodní mlýny disponovaly tabulkami, které pracovaly především s množstvím dodaného zrna. Sedlčanské obchodní mlýny se snažily pracovat a dále zobchodovat co největší množství snadno dodaného obilí z regionu, které mleč nebo rolník do mlýna přivezl sám.³⁸⁸ Velké množství obilí navíc dokázalo rozředit případné malé dávky nekvalitního zrna. O sedlčanské mouce z Panského mlýna (11) v Sedlčanech se tak dozvídáme, že výroba mouky „nulky“, kterou vyráběl Gaertnerův

---

³⁸⁸ Místní dráha Olbramovice – Sedlčany vznikla až roku 1894.

Panský mlýn je pro obyčejné mlýny nedostupná proto, že rolníci mu do mlýna vozí kvalitní pšenici. Do námezdních mlýnů pak měli rolníci vozit špatné zadní zrno, a proto měla být mouka takto vyráběná černá a její množství malé.³⁸⁹ Toto logické chování rolníků samozřejmě provozovatele námezdních mlýnů netěšilo, ale nelze se mu divit. Moderní technologie mlýnům umožňovala semílat obilí na různé druhy mouky různé kvality. Ve mlýně se tedy rozhodlo o tom, jaké obilí bude určeno na krmné směsi, jaké na mouku pro pečení chleba, cukrovinek, export a další. Velké akciové mlýny pak otázku kvality obilí přenechávaly na obchodnících s obilím, případně delegovaným zaměstnancům. Vzhledem k tomu, že „zemské“ burzy pracovaly s hypotetickým obilím, jehož kvalitu reálně mnohdy neznaly, stala se otázka měřičného palčivou otázkou i samotných distributorů obilí, tedy rolníků, hospodářských spolků a velkostatků.

Měřičné vycházelo z ceny přivezeného obilí, z množství, které vyšlo na semletou mouku, a které zůstalo na otruby. Na některých mlýnech se vedle toho ještě platila cena stárkovi, kterou mohl mlynář vydávat za ono měřičné, ačkoliv si jej sám nechal v mouce. Samo ocenění mouky tedy bylo problematické, obecně bychom mohli říci, že na přelomu 19. a 20. století se měřičné dlouhodobě pohybovalo okolo 10 %, jelikož v řadě současných středočeských okresů, včetně Sedlčanska, si účtovali mlynáři 10 kg z metrického centu, respektive z jeho momentální tržní ceny.³⁹⁰ Měřičné se v podobných taxách pohybovalo i na začátku 20. století.³⁹¹

Obecně můžeme říci, že s rozvojem obchodu, dopravní sítě i technologickými možnostmi mletí se otázka mzdy, která mlynáři za mletí náležela, zkomplikovala. V případě obchodního nakládání s mlýny cena obilí podléhala tržním hodnotám, podobně pak cena mouky. Právě obchodní mlýny, které semílaly obilí pro rolníky i po způsobu námezdním, za mzdu, značně snižovaly ceny za semletí a ovlivňovaly měřičné v okolních mlýnech. Malé mlýny přestávaly být v kvalitě i ceně konkurenceschopné velkým obchodním mlýnům. Na to reagovalo několik mlynářů, jejichž mlýn poháněla na Sedlčansku voda z potoka Brziny tak, že se v lednu roku 1893 pokusili vytvořit dohodu s tím, že navýší měřičné o 5 % oproti platné úmluvě panující v rámci

---

³⁸⁹ Odpověď na dopis Z Kraje, Rolnické listy, roč. 9, č. 4, 1893, s. 74.

³⁹⁰ BENIŠ, B.: Hlas malomlynáře, in: Hospodářský list, ilustrovaný list, věnovaný rolnictví, hospodářskému průmyslu, národnímu hospodářství a samosprávě, roč. 32, č. 15, 1906–1907, Praha 1907, s. 231–233.

³⁹¹ Viz KARAS, Jaroslav: Jak se ve mlýně kalkulovati má, in: Mlynářské noviny, roč. 8, č. 4, Praha 1911, s. 2.

společenstva, v nichž byli mlynáři členy.³⁹² Jeden z mlynářů hodlal v případě nesouhlasu rolníků na rok zavřít svůj mlýn, a tím je k mletí u něj donutit.³⁹³ Popisovaná naivní dohoda se však nedočkala realizace, jelikož právě ony mlynáře na Brzině³⁹⁴ ke kartelu dle jejich vyjádření donutil fakt, že kvalitní pšenici, vozili rolníci do Panského mlýna (11) v Sedlčanech.

Námezdním mlýnům na potocích tak zbývalo žito a šroty. Na jejich množství si mlynáři nestěžovali. Jejich pocit ošizení vycházel zřejmě z toho, že se pšenice prodávala za vyšší cenu než žito. K 14. lednu 1893 se na pražské burze prodávala pšenice dle kvality v ceně od 9 do 9 zl. 45 kr., žito dle kvality od 7 zl. 45 kr. do 7 zl. 85 kr., ječmen dle kvality od 7 do 8 zl. a oves od 6 do 7 zl. Uvedená cena odpovídala 100 kg obilí a byla v ní započítána potravní daň a dovoz.³⁹⁵ Obchodní mlýny, které mlely pšenici, tak vydělávaly zhruba o 2 zl. na 100 kg obilí víc než venkovské mlýny meloucí žito. Samozřejmě zde je nutno připomenout, že mletí pšenice a žita je technologicky odlišné a tím i náklady na jeho výrobu. S ohledem na již popsané výhody mletí v obchodních mlýnech bylo jasné, že si sedlčanští rolníci raději zvolili moderní průmyslové mlýny. To do jisté míry dokládá i pisatel Rolnických listů, který pro příklad uvádí, že si dal do mlýna semlít 140 kg pšenice, z čehož získal 25 kg pšeničné mouky „jedničky“, 25 kg černější mouky a 25 kg mouky černé. V sedlčanském Panském mlýně by však získal 75 kg pšeničné mouky „jedničky“.³⁹⁶ V reakci na to právě jeden z mlynářů na Brzině uvedl výše uvedená čísla za smyšlená s tím, že mlec musel získat 126 kg produktů, avšak včetně 32 kg otrub, přičemž mlynáři z uvedeného by náleželo pouze 10 kg. měřičného.³⁹⁷ Problematikou měřičného se zabíralo okresní zastupitelstvo v Sedlčanech i na začátku roku 1882, kdy okresní úřad vyzval sněm království českého, aby se ten zasadil o zákon, který by upravoval měřičné.³⁹⁸ Měřičné si i nadále dohadovali především členové patričního společenstva. Zákonem nařízené nebylo. Zajímavě se s problematikou měřičného vypořádali ve společenstvu mlynářů v domažlickém politickém okrese. Na schůzi dne 13. října 1911 rozhodli o mlecí sazbě 17 % pro rolníky s tím, že do něj byl započten i

---

³⁹² Tato cena byla často i v rámci politických okresů totožná.

³⁹³ Z kraje, in: Rolnické listy, roč. 9, č. 4, Sedlčany 1893, s. 54.

³⁹⁴ Redakce Rolnických listů je přímo nejmeneje.

³⁹⁵ Z trhů obilních, in: Mlynář, roč. 14, č. 2, Praha 1893, s. 17.

³⁹⁶ Z kraje, in: Rolnické listy, roč. 9, č. 4, Sedlčany 1893, s. 54.

³⁹⁷ Odpověď na dopis Z Kraje, Rolnické listy, roč. 9, č. 4, Sedlčany 1893, s. 74.

³⁹⁸ Upravme si měřičné!, in: Mlynář, roč. 3, č. 13. Praha 1882, s. 115

plat za mletí pro dělníky. Obchodníci měli platit pevnou sazbu 2 K 20 h za 100 kg žita.³⁹⁹

Kolektivně stanovené měřičné se nedodržovalo a mlýny si pochopitelně konkurovaly navzájem. Některé mlýny svázely vlastními povozy obilí na mlýn, jiné snižovaly ceny dle jiných možností, které jim vlastní podmínky dovozovaly. Malé mlýny v regionu bohatém na mlýny jako bylo Sedlčansko se tak dostávaly na cenu, která udržovala provoz mlýna, modernizace museli mlynáři hradit úvěrem.

3.7. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů

Postupující industrializace, tedy technologický rozvoj, zavádění nových postupů a strojního vybavení do výroby se promítl pochopitelně i v mlynářském průmyslu. Ten přímo ovlivňovala měnící se zemědělská výroba a zvyšující se produkce obilí. Nové postupy v zemědělství se promítaly především s ohledem na zaměření velkostatků, které ovlivňovaly jak zavádění samotných osevních metod v regionu, tak i celkovou orientaci jednotlivých regionů na určitou plodinu a s ní souvisící hospodářství. Vznikaly oblasti významně orientované nejen na obilí, ale především na řepu či brambory. Ve druhé polovině 19. století také narůstá rozdíl mezi modernizovanými velkostatkami a rolníky, kteří stále používají staré nářadí a tradiční postupy. Vykoupení poddanských povinností zajistilo bývalým vrchnostenským subjektům značný finanční kapitál, který mohly velkostatky použít k modernizaci zemědělství i průmyslových podniků. Modernizace proběhla nejen u jejich stávajících provozů, ale moderní technologie a výrobní metody nacházely své uplatnění především v nově zakládaných závodech. Vzhledem k tomu, že v tomto období dochází k zásadní proměně technologie mletí, která nově vyžadovala více prostoru, a tedy často i stavební úpravy budov, stala se nová výstavba mlýnů relativně výhodnou investicí oproti postupným přestavbám mlýnských budov.

Zemědělský rámeček

Jelikož většina malých a středních mlýnů na území českých zemí byla závislá především na místní produkci obilí, je na místě stručně připomenout, jak se v druhé

---

³⁹⁹ Z mlynářských společenstev, Společenstvo pro politický okres domažlický, in: Mlynářské noviny, roč. 8, č. 43, Praha 1911, s. 3.

polovině 19. století a před první světovou válkou změnilы principy zemědělského hospodaření. Trojhonný systém nahradil střídavý osevní postup, čímž došlo k využití veškeré možné půdy. Zavádění tohoto systému probíhalo postupně a lišilo se v rámci jednotlivých regionů. V 70. letech 19. století již můžeme hovořit o převažujícím způsobu střídavého hospodaření, a to i na Sedlčansku. Díky pěstování řepky, brambor a rozšíření pícnin, se plocha pro samotné obilniny v mnoha regionech zmenšila, ale jejich produkce vzhledem k intenzivnímu hospodaření vzrostla. V průběhu druhé poloviny 19. století se mění struktura pěstovaného obilí. Vyrůstá podíl pšenice a ječmene na úkor ovsa, žita a dalších, přesto obilniny nadále zaujímalы zhruba stejnou plochu.⁴⁰⁰ Jejich výnos stoupl zejména na konci 19. století. Výnosnost půdy podpořilo zavedení nových strojů, ale také hnojiv a pěstování dalších plodin. Větší množství vypěstovaného obilí, jejich kvalitnější zpracování dokázalo zajistit obživu pro zvyšující se počet obyvatel.⁴⁰¹

Pro obilniny nebyly důležité jen stroje orientující se na zušlechtění půdy a na setí, ale především na sklizeň. Žací stroje se s ohledem na náročnost procesu začaly do praxe zavádět zejména v polovině 19. století. Všechny práce se pochopitelně zrychlily. Původně po sklizení uskladňovali rolníci obilí v klasech ve stodolách a postupně ho přes zimu vymlacovali. Od 50. let 19. století se především na velkostatecích rozšířilo používání mlátiček, s nimiž se lze běžněji setkat od 70. let, kdy se podílely také na samotném čištění obilí. Vymláčené obilí se čistilo jednak proséváním a jednak vátím, zejména za pomoci fukarů.⁴⁰² Vymláčené obilí se uskladňovalo v dřevěných truhlách, slaměných nádobách, případně v samostatných budovách, sýpkách a špýcharech.⁴⁰³ Kontribuční špýchary, v Čechách zrušené roku 1865, do určité míry nahradila na přelomu 19. a 20. století obilní skladiště různých společenstev. V Sedlčanech to bylo skladiště Sedlčanského hospodářského spolku. První obilní skladiště o kapacitě 2000 t obilí bylo založeno roku 1898 v Bílině. Většinou šlo o skladitě sýpková, v nichž se obilí stále přehazovalo lopatou, čímž docházelo k jeho sušení. Vznikaly komorové sýpky s násypnými koši, které nahradily sila s kapsovými výtahy, páternostery. V moderních skladištích se využívalo jak páternosterů, tak i šneků a hranolových

---

⁴⁰⁰ K vývoji osevních ploch obilí viz JÍLEK, František a kol: Studie o technice v českých zemích 1800–1918, I., Praha 1983, s. 86–87.

⁴⁰¹ Viz tamtéž, s. 30–37; JÍLEK, František a kol: Studie o technice v českých zemích 1800–1918, II., Praha 1984, s. 11–19.

⁴⁰² JÍLEK, František a kol: Studie o technice, I, s. 58–65.

⁴⁰³ JÍLEK, František a kol: Studie o technice, III, Praha 1985, s. 114–121.

vysévačů, tarárů a dalšího zařízení na sušení a čištění obilí, které běžně používaly také mlýny.⁴⁰⁴ Tento postup nakládání s obilím zapříčinil, že se do mlýnů dostávalo lépe uchované zrno, což mělo přímý vliv na výslednou podobu mouky.

Technologická proměna mlýnů

V 19. století se zásadním způsobem změnila technologie mlýnů a tím i jejich podoba. Automatizace výroby, zavedení celé řady nových i technologicky vylepšených strojů, spolu se změnou pohonu mlýnů a rozvodem síly ve mlýně vedla k navýšení kapacity mlýnů, k uvolnění lidské práce, ale i k rozvoji zemědělského strojírenství. Takzvaný starý český mlýn s českým, respektive obyčejným složením, nahradily umělecké, případně poloumělecké, mlýny. V možnostech předkládané práce není zevrubný popis modernizace procesu mletí, technologie, stejně jako s tím souvisejících proměn staveb mlýnů. Těm se zevrubně věnuje monografie od Ludka Štěpána a řada dalších prací.⁴⁰⁵ Na následujících stránkách budou zohledněny pouze hlavní aspekty proměny mlýnů, které zapříčinily, či se naopak staly vyústěním modernizace tohoto oboru. S ohledem na podobu archivních dokumentů 19. století, které se většinou při popisu konkrétních mlýnů omezují pouze na pohon mlýna, tedy počet kol, a počet mlecích složení, soustředí se následující řádky především na tyto dva aspekty. Ty jsou ostatně určujícím faktorem, který nám naznačuje výrobní kapacitu jednotlivých mlýnů.

Pohon mlýnů

Většina mlýnů na území českých zemích byla poháněna vodou, od jejíž síly se de facto odvíjela výrobní kapacita mlýnů. Staré české složení totiž bylo závislé na

---

⁴⁰⁴ Více JÍLEK, František a kol: Studie o technice v českých zemích 1800–1918, IV., Praha 1986, s. 116–117.

⁴⁰⁵ K vývoji viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách, Praha 2000; ŠTĚPÁN, Luděk – URBÁNEK, Radim – KLIMEŠOVÁ, Hana: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II, Praha 2008; ŠTĚPÁN, Luděk: Některé další poznatky v historii a technologickém vývoji našich mlýnů, in: Vodní mlýny II., sborník referátů ze semináře, Vysoké Mýto 2005, s. 6–10; URBÁNEK, Radim: Vodní mlýny a posuzování jejich hodnot, in: Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče, č. 1, Praha 2010, s. 23–30; URBÁNEK, Radim: Technologické vybavení mlýnů na příkladech z okresu Rychnov nad Kněžnou, in: Orlické Hory a Podorlicko: sborník vlastivědných prací: přírodou, dějinami, současností 16, Rychnov nad Kněžnou 2009, s. 143–160; URBÁNEK, Radim: Vývoj technologického zařízení mlýna Sárovce ve Vysokém Mýtě za Karlouse Richtera, in: Vodní mlýny II., sborník referátů ze semináře, Vysoké Mýto 2005, s. 128–138.

počtu vodních kol.⁴⁰⁶ Jedno vodní kolo pohánělo jedno mlecí složení a jen s dostatkem vody mohl mlynář využívat více složení. Převážné množství mlýnů stálo na slabých a středně silných tocích. I proto je Sedlčansko bohaté na vodní mlýny. Slabé vodní toky, s výjimkou Vltavy, dokázaly poskytnout dostatek síly na semletí jen omezeného množství obilí. To spolu s chybějící kvalitní dopravní infrastrukturou vedlo k vytvoření husté sítě mlýnů a k dlouhodobému přežívání řady malých provozů.

Po celé trvání monarchie patřily vodní motory mez nejčastěji používaný druh pohonu. V českých zemích ho k roku 1902 využívalo 9250 provozů, parou bylo poháněno 4863 provozů, 1079 elektrinou, 453 plynem, 276 stlačeným vzduchem, 154 benzinem, 54 petrolejem, 42 větrem a 27 horkým vzduchem.⁴⁰⁷ Pochopitelně v některých závodech, což bylo typické i pro mlýny, se využívalo vícero druhů motorů. Celkem se tak na území českých zemí nacházelo 14 920 závodů o 549 912 HP.⁴⁰⁸ Z výše uvedeného množství poháněla voda 5791 mlýnů s výkonem 42 426 HP, na jeden mlýn připadalo zhruba 11–12 HP. Ačkoliv potravinářství bylo nejpočetněji zastoupeno u všech druhů motorů, poměrově vysoké číslo co do pohonu nalezneme v případě benzinových motorů, a to u 192 mlýnů na obilí. Třetím nejčastějším pohonem mlýnů se v druhé polovině 19. století stala pára. Její zavedení do mlýnů se však týkalo především obchodních, a nikoliv vesnických námezdních mlýnů. V roce 1902 bylo párou poháněno jen 166 mlýnů, ovšem jejich výkon dosahoval 4386 HP. Na jeden mlýn tak připadalo více než 24 HP. Parní síla se v rámci potravinářského průmyslu vyskytovala především v pivovarech a lihovarech.⁴⁰⁹ Větrných mlýnů se v českých zemích nacházelo 12.⁴¹⁰

Vodní pohon

Vodní kolo můžeme zcela jistě označit za největší hnací motor českých zemí minimálně do poloviny 19. století, kdy jeho sílu začaly nahrazovat parní stroje. Samotné označení mlýn či Mühle zahrnovalo v minulosti všechny provozy, které využívaly vodní sílu jako pohon pro své fungování, tedy drtičky, valchy, dmychadla,

---

⁴⁰⁶ K podobě Starého českého, resp. obyčejného složení podrobně viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 39–66.

⁴⁰⁷ Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3 června 1902 v Království českém, in: Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého, svazek IX, Praha 1907, část textuální, s. L.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. L.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. LI.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. LIII; Tab. V. Závody, které udaly motory dle druhu těchto motorů, s. 132.

brusy skla a další. Nejstarší prameny tak často hovoří o počtu kol, spíše než o jednotlivém zastoupení a charakteristice konkrétních provozů. V urbářích, popisech panství a jejich ocenění, následně i v katastrech se pracuje s počtem vodních kol, nikoliv jen se samotným provozem. Roku 1605 se mluví o 8491 vodních kolech na území Čech.⁴¹¹ Od vodního kola se odvíjela kapacita provozu, a tedy i daně, poplatky. Síla vody však tvořila zcela zásadní pohonnou kapacitu řady nejen mlýnských provozů až do konce námi sledovaného období. V průběhu první republiky většina mlýnů a jiných závodů používala jako zdroj energie vodní turbíny. Základem pro modernizaci vodních kol, které vyústily v masivní výrobu vodních turbín, se stala teorie proudění kapalin a jejich vlastností spolu s novým turbinářským oborem.⁴¹² Na přelomu 18. a 19. století začaly vznikat nové konstrukční varianty vodních kol, které vycházely ze zvyšujících se nároků strojů na spotřebu energie.⁴¹³ Teorii vodních kol s ohledem na proudění vody a velikost kola se věnoval také František Josef Gerstner na konci 18. století. Praktickému ověřování pak jeho syn František Antonín Gerstner.

Vodní kola můžeme rozdělit na tři základní typy, a to na kola poháněná svrchně, spodně a na kola poháněná vodou na střed kola. Ty tvořily nejmenší soubor a na Sedlčansku se s nimi setkáme pouze v jednom případě, a to v areálu Dolního mlýna v Kosově Hoře (7), přičemž kolo nepohánělo mlýn, ale tkalcovnu. Nejvíce mlýnů v Čechách bylo poháněno koly na svrchní vodu, což umožňovalo využití malých toků s malým spádem. Jejich výkon se v průměru pohyboval mezi 3,7–11 kW při spádu 3–12 m a průtoku 0,1–0,8 m³.⁴¹⁴ Naopak na silných řekách stávaly mlýny s vtokem na spodní část kola. Na Sedlčansku je nalezneme pouze na řece Vltavě.

I přes probíhající pokusy s účinností nových typů vodních motorů zůstaly po dlouhou dobu nejúčinnějším strojem kola na svrchní vodu. Ta však nevyužívala kinetický potenciál vody. Původní dřevěné konstrukce v jiných odvětví průmyslu nahrazovaly litinové materiály, jelikož dřevo bylo omezeno ve využití z důvodu své výdrže.⁴¹⁵ Limity měla vodní kola i z hlediska volnoběžného a nízkootáčkového charakteru, proto bylo nutné doplnit přenos síly dalším soukolím, i přesto se jednalo o relativně náročně regulovaný stroj. Umístění vodních kol a jejich velikost určovaly

---

⁴¹¹ JÍLEK, František a kol: Studie o technice I, s. 352.

⁴¹² Tamtéž, s. 315.

⁴¹³ Tamtéž, s. 318–320; MAGER, Johannes: Mühlenflügel und Wasserrad, Lipsko 1987.

⁴¹⁴ JÍLEK, František a kol: Studie o technice I, s. 353.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 319–320.

sekerníci, kteří kola a další mlýnské zařízení vyráběli, případně sami mlynáři dle zažité praxe. Se zaváděním uměleckých mlýnů se počet kol snížil na jediné širší kolo, které dokázalo za pomoci transmise, hřídele a řemenů rozpohybovat všechny mlýnské stroje. Později byla kola vyráběna dle povahy strojního zařízení v několika podnicích, z nichž mezi nejznámější a nejstarší patřily pražský závod J. Kohout, továrna pro stavbu mlýnů a strojů na Smíchově u Prahy z roku 1849, Továrna na Mlýnské stroje Jan Prokopec v Praze na Vinohradech z roku 1853, J. C. Bernard⁴¹⁶ v Karlíně vyrábějící od roku 1856 kovová kola, továrna Josefa Prokopa synové, založená v Pardubicích roku 1870, ale také smíchovská továrna Karla Paška z roku 1896. Výše uvedené firmy vyráběly často kompletní vybavení pro mlýny a následně se zabývaly také výrobou vodních turbín, které v českých zemích na konci 19. století začaly vytlačovat původní dřevěná kola.

S pokračující automatizací nadále vzrůstaly energetické nároky na pohon mlýnských strojů. To samozřejmě řešily parní stroje, které však nebylo reálně zbudovat u všech stávajících vodních mlýnů. Velký důraz byl proto kladen na rozvoj vodních turbín, které měly při stávajícím množství vody vytvářet a přenášet více energie. Počátky vývoje vodních turbín nalezneme v první polovině 19. století, definování principů jejich fungování spadá do poloviny 18. století. Roku 1832 byla patentována francouzská Fourneyronova turbína, roku 1837 Henschlova turbína vylepšená Jonvalem, či na přelomu 19. a 20. století často používaná Girardova turbína sestavená roku 1863 Francouzem Louisem Dominique Girardem. Pro mlynářský průmysl, a pochopitelně nejen pro něj, bylo zásadní sestrojení vodní turbíny roku 1849 Američanem Jamesem Bicheno Francisem. V Evropě se jím sestrojená Francisova turbína rozšířila v Swainově upravené podobě z roku 1869, další úpravy provedl roku 1878 Francouz Finck, který v turbíně zavedl natáčecí lopatky na rozváděcím věnci. Francisova turbína vyhovovala hlavně pomaluběžným pracovním strojům a uměla pracovat při malém průtoku vody, využívala i kinetickou energii a stala se tak nejčastějším typem vodní turbíny, která poháněla mlýny, pily a další menší průmyslové závody.⁴¹⁷

---

⁴¹⁶ Dříve Lüsse, Märky a Bernard založený roku 1856.

⁴¹⁷ JÍLEK, František a kol: Studie o technice I, s. 320–322; JÍLEK, František a kol: Studie o technice II, s. 340–342; JÍLEK, František a kol: Studie o technice III, s. 116–121.

V roce 1880 vynalezl Američan Lester Allan Pelton Peltonovu turbínu coby rychloběžný typ turbíny vhodný pro výrobu přímé energie. Ta byla ideální pro horské oblasti s prudkou vodou a velkým spádem.⁴¹⁸ V Čechách se prosadila také Kaplanova turbína, která naopak našla využití na malých spádech a silných tocích. Jejím sestavení se na brněnské technice v letech 1912–1918 zabýval Rakušan Viktor Kaplan, k čemuž využil princip Resslerova šroubu. Účinnost byla zvýšena natáčecími lopatkami jak na rozváděcím kole, tak i na rotoru za pomoci snížení počtu lopatek. Do praxe se Kaplanova turbína dostala až po první světové válce, kdy je v upravené formě začala vyrábět brněnská ocelárna a slévárna Ignaz Storek.⁴¹⁹

Výrobu vodních turbín zajišťovaly opět výrobci mlýnské technologie jako již zmiňovaný Kohout na Smíchově, Jan Prokopec na Vinohradech, J. C. Bernard či Prokopův závod v Pardubicích, který k roku 1900 vyprodukoval cca 50 turbín. Vedle toho turbíny vyráběla firma Hübner a Opitz z Pardubic, a trutnovská strojírna Valentýna Jaeggla založená roku 1900. Rozvoj vodních turbín významně podpořil elektrizaci. Turbíny pro elektrárny vyráběly podniky typu Blanenské strojírny, Pražská akciová strojírna, Českomoravská-Kolben-Daněk a další.⁴²⁰ Právě pohon zajišťovaný vodními turbínami umožnil přeměnu řady vodních mlýnů na elektrárny, případně docházelo k tomu, že sami vodní mlýny začaly být poháněny elektřinou.

Parní pohon

Parní stroj prošel od 18. století podstatným vývojem, přičemž z počátku se uplatňoval více v dolech, přádelnách a dalších provozech. První parní mlýny vznikly v 80. letech 18. století v Anglii a jejich zdokonalování vedlo k navyšování výkonu.⁴²¹ V polovině 19. století parní pohon zasáhl významným způsobem i do mlynářského průmyslu. Nově stavěné obchodní mlýny byly často projektovány právě jako parní mlýny, a to nejen v Čechách, ale i zahraničí. Největší české mlýny 19. a počátku 20. století, o nichž pojednávala předchozí kapitola, byly mlýny poháněné párou.

V případě menších vodních mlýnů zapojovali jejich majitelé vedle vodního pohonu menší parní motory, které se k práci na velkostatecích běžně používaly od 50.

---

⁴¹⁸ JÍLEK, František a kol: Studie o technice II, s. 340–341.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 374–376 a s. 456.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 372–376.

⁴²¹ Tamtéž, s. 321–325; JÍLEK, František a kol: Studie o technice III., s. 117–118.

let 19. století. I v konkurenci páry se nadále uplatňovala stávající vodní kola, jelikož jejich provoz byl snadný a levný. I přesto, že symbolem průmyslové revoluce se stala pára, pohánělo převážné množství mlýnských provozů, a nejen jich, vodní kolo, případně turbína. Parní stroje byly nákladné a jejich využití si našlo místo především u nově vzniklých mlýnů. První parní umělecké mlýny byly v Čechách vystaveny ve 40. letech 19. století. Prvním mlýnem byl podnik v Žacléři, k jehož výstavbě došlo roku 1842.⁴²² Roku 1846 byl uveden do provozu umělecký mlýn v Lovosicích a na Smíchově. V 50. letech 19. století začala výstavba nových parních mlýnů uměleckého typu ve větším měřítku.⁴²³ Parní stroje dokázaly díky vysokému výkonu vytvořit dostatečnou sílu pro všechny moderní stroje, které zaručovaly kvalitnější mouku než mlýny s malým výkonem. Jejich potřeba se navíc ukazovala v suchých létech, kdy české vodní mlýny nedokázaly semlít potřebné obilí. Celá řada vodních mlýnů v dotaznících uváděla, že melou pouze několik týdnů v roce, většinou zjara. Do nástupu parních mlýnů se tedy do jisté míry jednalo o sezónní práci. Celkem bylo k roku 1902 v Čechách evidováno 6246 mlýnů, z toho 1359 mlýnů nějakou část roku nepracovalo.⁴²⁴ Nejčastěji mlýny stály v letních měsících a v lednu.

Tabulka 6: Počet mlýnů vykazujících nečinnost v jednotlivých měsících

Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen
317	281	165	157	241	465
Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec
593	468	212	97	71	178

Zdroj: Z výsledků sčítání živnostenských závodů, Tab. VI (3. pokračování), s. 173.

Parní pohon v podobě lokomobil se postupně prosazoval i v menších provozech. Na Sedlčansku si k parnímu pohonu upravil mlynář Vincenc Foud mlýn v Týnčanech (46). Zpočátku se do Čech lokomobily především dovážely, v Praze je vyráběla například firma Borroš a Eichmann z roku 1852, od roku 1857 Rustonova strojírna, či firma Daněk a spol., která se stala jedním z největších výrobců a

⁴²² K uměleckým mlýnům viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I, s. 28–29.

⁴²³ JÍLEK, František a kol: Studie o technice III., s. 120.

⁴²⁴ Z výsledků sčítání živnostenských závodů, s. 146, Tab. VI Závody saisoní, (I, díl), s. 145.

dodavatelů mlýnských strojů Rakousko-Uherska a další.⁴²⁵ Pořizovací náklady na parní stroj dosahovaly několika tisíců i desetitisíců zlatých.⁴²⁶

Spalovací motory

Nezastupitelnou roli sehrály v mlynářství od konce 19. století také spalovací motory, které dokázaly mlynářům pomoci právě v průběhu suchých let, kdy se jim nedostávalo vody. Náklady na přídatné motory využívající kapalných paliv byly relativně nízké. Jejich výhodou bylo také snadné a rychlé uvedení do provozu, snadný přerušovaný chod, ale i mobilita.

Rozvoj spalovacích motorů na tekutá paliva nastal od 70. let 19. století. Mezi první výrobce spalovacích motorů v Rakousku patřila vídeňská firma Langen a Wolf. Od 80. let 19. století začal rozvoj výroby i v Čechách. Přesto většina spalovacích motorů v provozech na českém území byla zahraniční výroby. Od počátku 20. století se jejich výrobě věnovala firma Breitfeld, Daněk a spol., která vyráběla zejména plynové motory, dále strojírny MAN a Škodovy závody v Plzni, Wichterleho továrna na hospodářské stroje v Prostějově, strojírny Malého z Libně, Kudliczova továrna, Ringhoferova strojírna, Laurin a Klement a další. Menší spalovací motory pro zemědělské účely vyráběla strojírna K. Paška na Smíchově, Pekař a Vačkář na Karlíně a další.⁴²⁷ K prosazení spalovacích motorů ve mlýnech došlo ve větším měřítku až ve 20. století. Na jeho začátku se v Čechách nacházelo v 16 378 závodech poháněných hnacími stroji 453 plynových, 134 benzínových a 54 petrolejových motorů, celkem tedy 661 spalovacích motorů.⁴²⁸

Elektrická energie jako pohon mlýnů i jejich produkt

Ačkoliv dnešní mlýny pohání především elektrická energie, ještě na přelomu 19. a 20. století bylo elektrinou poháněno jen málo mlýnů. Naopak rozvoj vodních turbín umožnil proměnu řady mlýnů ve vodní elektrárny. V Evropě sice probíhaly od 80. let 19. století pokusy o přenos elektriny na větší vzdálenosti, v případě českých mlýnů se to podařilo pouze v několika oblastech okolo silných řek, jakými byla

---

⁴²⁵ JÍLEK, František a kol: Studie o technice I, s. 79, s. 322–330 a s. 358–364.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 361–363.

⁴²⁷ JÍLEK, František a kol: Studie o technice II, s. 366–372.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 368.

například Berounka.⁴²⁹ Na konci 80. let byly vystaveny elektrárny na střídavý proud firmou Granz a spol. v Karlových Varech a Mariánských lázní.⁴³⁰ Stejná firma vystavěla na přelomu 19. a 20. století elektrárnu u Vyššího Brodu. Její turbíny vytvářely elektrický pohon mimo jiné pro 20 km vzdálený Pötscherův mlýn.⁴³¹ Rozvoj mlýnů, coby energetických stanic, které vytvářely hydroelektrický pohon za pomoci turbín, nastal až v 20. století. Na výrobu kompletního elektrárenského zařízení se soustředila firma Kolben a spol.⁴³² Od roku 1901 zahájila výrobu Francisových a Peltonových turbín, k nimž dodávala alternátory, a to i pro zahraniční stanice.⁴³³

Mlýny si však za pomoci dynamy běžně vyráběly elektrické osvětlení pro svůj provoz. K rozvodu elektrické energie pro okolní zástavbu za využití stejnosměrného proudu docházelo v relativně malém měřítku. Z mlýnů se často stávaly elektrárny, jejich mlýnský provoz postupně zanikal. Tak tomu bylo u již zmiňovaného Družstevního závodu v Dražicích u Benátek nad Jizerou. Se snahami o elektrifikaci dalších objektů za pomoci stávajících mlýnů se můžeme setkat i na Sedlčansku. Řeka Vltava, která sice poskytovala stálý a silný proud vody využita nebyla, a to jistě i z důvodu vzdálenosti vltavských mlýnů od okolních sídelních jednotek a pravděpodobně i s ohledem na plánovanou regulaci Vltavy a vznik přehradních jezer. Plány na elektrifikaci města Sedlčan a Kosovy Hory měl velkostatek Červený Hrádek, respektive jeho majitel Olivier Mladota. Ve fondu velkostatek Červený Hrádek se dochoval plán na osvětlení města z roku 1907, který vytvořila firma Fr. Křižík, elektrotechnický závod Praha-Karlín. Vedení dle projektu přicházelo od Červeného Hrádku. V roce 1920 vznikl i další projekt, a to na osvětlení Kosovy Hory. Projektantem byl Elektrotechnický závod Waldek a Wagner, Praha.⁴³⁴ Vznik elektrické sítě nebyl v tehdejší monarchii vůbec jednoduchý, neboť se jednalo o podnikatelský záměr soukromých subjektů, při čemž ani stát neměl právo k vedení elektřiny přes cizí pozemky. Majitel velkostatku musel vyřešit veškeré vedení sítě a zásahy do cizích pozemků prostřednictvím soukromých smluv se všemi lidmi, přes jejichž pozemek by

---

⁴²⁹ Viz KOZLER, David: Mlýny rodu Čechů na Berounce v době rané elektrifikace českého venkova, in: *Hospodářské dějiny-Economic History*, roč. 27, č. 2, Praha 2012, s. 113–142.

⁴³⁰ JÍLEK, František a kol: *Studie o technice II*, s. 384.

⁴³¹ Tamtéž, s. 386.

⁴³² Elektrotechnická a.s.

⁴³³ K roku 1911 vystavěl 70 vodních elektráren. Viz JÍLEK, František a kol: *Studie o technice II*, s. 396–398.

⁴³⁴ SOA v Praze, Velkostatek Červený Hrádek, inv. č. 843 a 844, Mapy a plány.

byla síť vedena. I to byl jeden z důvodů, proč k realizaci obou projektů nedošlo. Projekty nejenže nebyly realizovány, ale k samotné elektrifikaci přímo Červeného Hrádku došlo až ve 20. letech. S praxí, kdy vzniklo okolo mlýna elektrárenské družstvo, které dodávalo proud svým členům, se na Sedlčansku nesetkáme.⁴³⁵ Svě dva domy na náměstí v Sedlčanech měl v plánu ze svého Panského mlýna (11) roku 1915 elektrifikovat také Jaroslav Gaertner, ale vzhledem k válečným poměrům se projekt realizace nedočkal.

Od tradičních mlýnů k automatickým provozům

Výše uvedené druhy pohonu umožnily a nadále podpořily rozsáhlou modernizaci prakticky veškerého strojního vybavení mlýnů. U tradičních českých mlýnů, respektive obyčejného mlýnského složení, vycházela kapacita mlýna z počtu mlecích složení a síly vodního pohonu. Vzhledem k tomu, že mlýny si upravoval často konkrétní mlynář sám, vzájemně se lišily, stejně jako se do určité míry odlišoval i postup práce jednotlivých mlynářů. Nezanedbatelná část práce, kromě samotného mletí, závisela na lidské síle. To se změnilo zavedením automatizace do procesu mletí. Technologické změny zapříčinily, že jedno vodní kolo, případně jiný motor, dokázalo za pomoci transmise pohánět i další nejen mlecí stroje, ale také technologii sloužící k čištění a přesunu obilí, mouky apod. Se vznikem nových technologií a strojírenských společností, které se zabývaly vybavením mlýnů, se podoba mlýnů do značné míry unifikovala. Jednotlivé firmy se zabývaly dalším vývojem a snažily se technologii automatizovat. Firma J. Kohout například v roce 1845 spojila mletí a vysévání meliva.⁴³⁶

Tyto technologické změny měly předobraz v tzv. uměleckých mlýnech.⁴³⁷ Umělecké mlýny začaly vznikat v 80. let 18. století v Americe, kde podnikatelé instalovali mechanizovanou mlýnskou technologii do čtyř až sedmi pater.⁴³⁸ Vznikla tak typická průmyslová podoba mlýnů. První umělecký mlýn v Uhersku vystavěl

---

⁴³⁵ K této problematice viz JÍLEK, František a kol: Studie o technice II, s. 386; KOZLER, David: Mlýny rodu Čechů na Berounce, s. 113–142.

⁴³⁶ Viz JÍLEK, František a kol: Studie o technice III, s. 120.

⁴³⁷ Jedná se o nejčastěji používaný pojem, který je někdy nahrazován názvy umělý, americký, či americký mlýn.

⁴³⁸ JÍLEK, František a kol: Studie o technice III, s. 116–118.

hrabě Ludvík Karolyi roku 1835, pozdější První pešťský akciový mlýn.⁴³⁹ Tedy o sedm let dříve, než vznikl první umělecký mlýn v Čechách, již zmiňovaný mlýn v Žacléři.

V uměleckých mlýnech se mlelo jednorázově za pomoci velkého tlaku, jehož se docilovalo velkým průměrem, a tedy i tíhou kamenů. S tím pochopitelně musela vzrůst již připomenutá pohonná složka mlýnů. Melivo se navíc muselo začít chladit, například za pomoci hopperboye (nízký válec s malými otáčkami) a dalších úprav kamenného složení.⁴⁴⁰ Výstavba a udržování takto rozsáhlých moderních mlýnů bylo nákladné a v mnoha případech nebylo možné z původního mlýna vytvořit umělecký provoz. V Čechách tak běžně docházelo k postupnému přejímání technologie, avšak pouze v možnostech stávajících mlýnů a jejich majitelů. Vznikaly tak poloumělecké a poloautomatické mlýny, kdy si určité části technologie uměleckých mlýnů vystavěl sám mlynář, případně místní řemeslníci.⁴⁴¹ V poloautomatických mlýnech se šrotovalo a mlelo na stejných strojích, zatímco u automatických se jednotlivé pracovní úkony rozdělily mezi konkrétní stroje. Dalo by se očekávat, že všechny mlýny, které vznikaly v 2. polovině 19. století, jejich majitelé vystavěli jako umělecké, respektive automatické mlýny. Tak tomu však v případě vzniku malých provozů nebylo. Ve Skuhrově (30) si František Martínek ještě v 70. letech 19. století postavil zcela nový mlýn se zjevně zastaralým vybavením a technologií.⁴⁴²

Velký důraz byl kladen na čištění obilí a vysévání mouky, což samo o sobě zvyšovalo kvalitu vyrobené mouky. Pohyb obilí a mouky zajišťovaly korečkové výtahy na popruhu, potrubí a šnekové dopravníky. Značných změn doznalo i samotné mletí. Od 40. let 19. století se používaly tvrdé a porézní francouzské kameny, které postupně vytlačily pískovcové a další materiály typické pro české země. Francouzské kameny se zpočátku dovážely již jako hotové produkty, později si firmy v Čechách nechaly přivážet surový kámen, který si dále opracovaly a následně prodávaly do mlýnů. V Rakousko-Uhersku začala francouzské kameny vyrábět pardubická firma Julius Hübner a Karl Opitz. Od 70. let 19. století začaly být v Plzni vyráběny umělé kameny z cementu a drceného francouzského křemene, jejich nespornou výhodou bylo to, že se se nemusely křesat.⁴⁴³ Vedle Pardubic a Prahy byla Plzeň dalším městem

---

⁴³⁹ Epištola z Pešti, in: Mlynář, roč. 6, č. 18, Praha 1885, s. 207.

⁴⁴⁰ Viz JÍLEK, František a kol: Studie o technice III, s. 118.

⁴⁴¹ Viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 68–70.

⁴⁴² JANOTOVÁ, Šárka: Zaniklý vodní mlýn v katastru obce Skuhrov, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 17, Příbram 2010, s. 154–176.

⁴⁴³ Viz JÍLEK, František a kol: Studie o technice III, s. 120–121.

s významným strojírenským průmyslem orientovaným na výrobu mlýnské technologie.

Na kvalitu mouky měly zásadní vliv rozmáhající se válcové stolice, jejichž vývoj sahá až do 20. let 19. století. Ačkoliv francouzský kámen se zdokonalujícími se vysévacími procesy pozvedl kvalitu mouky, nedalo se zcela zabránit tomu, aby se kámen postupně neopracovával a nedostával se do mouky. Po dlouhou dobu se nedařilo vytvořit stroj, který by dokázal nahradit kameny z hlediska hospodárnosti a funkčnosti, při čemž by nebyl tak náročný na energii. To se podařilo až Fridrichu Wegmannovi z Curychu, který roku 1873 představil veřejnosti jednoduchou porcelánovou válcovou stolicí a roku 1875 stolicí s rýhovanými litinovými válci. Jejich výkon o 8–10 % převyšoval výkon mlecích kamenů. Výroby prvních Wegmanových stolic se ujala uherská firma Granz a Comp., která v té době vyráběla litinové válce. V Čechách válcové stolice jako první začala vyrábět firma Prokop Pardubice a Hübner a Opitz. Jako první byly stolice zavedeny do mlýnů Daubek J. F. v Brněnci a do parních mlýnů na Smíchově a Lovosicích roku 1876. Válce postupně zjednodušily technologický postup mletí, zlepšily kvalitu mouky a urychlily mlecí proces, čímž narostla i kapacita mlýnů.⁴⁴⁴

Ačkoliv většina mlýnů postupně přešla na válcové stolice, coby základní mlecí stroje, zachovaly si mlýny i kamenná složení, která sloužila pro určité úkony mlecího procesu, například rozemílání obilí. Přesto je z následující tabulky patrné, že celá řada mlýnů nebyla do konce 19. století z hlediska využití mlýnské technologie modernizována a udržela si pouze pískovcové kamenné složení. K roku 1902 se v českém království nacházelo 6014 obyčejných mlýnských složení ve 4730 provozech, 3952 francouzských složení v 3026 mlýnech, 4448 válcových stolic ve 2210 závodech, dále 111 dismembrátorů (stroje na drcení obilí) v 68 provozech a 1228 krupníků v 1128 provozech.⁴⁴⁵ Pokud jde o samotné mlýny jsou čísla poněkud odlišná.

---

⁴⁴⁴ JÍLEK, František a kol: Studie o technice IV, Praha 1986, s. 116–120; k technickému používání válcových stolic viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 29.

⁴⁴⁵ Z výsledků sčítání živnostenských závodů, Tab. 4, XXXVIII, Závody, které udaly pracovní stroje dle skupin živností, u kterých byly tyto vyšetřovány dotazníkem pro závody živnostenské.

Tabulka 7: Vybavení obilných mlýnů k roku 1902

		Obyčejná mlýnská složení		Francouzská mlýnská složení	
Velikost mlýnů	Provozů	Provozů	Strojů	Provozů	Strojů
Jako doplňkový provoz	126	105	119	42	45
Nepracující	516	454	526	201	241
1–5 osob	4957	3991	5080	2520	2961
6–20 osob	251	135	191	227	557
21–100 osob	31	20	50	28	136
Více než 100 osob	1	1	3		
Celkem	5882	4706	5969	3018	3940
		Válcové stolice		Krupníky	
Velikost provozu	Provozů	Provozů	Strojů	Provozů	Strojů
Jako doplňkový provoz	126	20	26		
Nepracující	516	107	195	7	7
1–5 osob	4957	1792	2763	101	106
6–20 osob	251	246	1140	945	1026
21–100 osob	31	30	299	66	80
Více než 100 osob	1	1	2	9	9
Celkem	5882	2196	4425	1128	1228

Zdroj: Z výsledků sčítání živnostenských závodů, G. Průmyslová výroba potravin a poživatin, s. 112.

3.7.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku

Při sledování vývoje technologie vodních mlýnů na Sedlčansku jsme v případě využití písemných pramenů odkázáni v plošném měřítku výhradně na dotazníky k vodním knihám ze 70. let 19. století, nejčastěji z roku 1876, a na dotazníkové šetření z roku 1901. Ty nám poskytují informace o počtu vodních kol a mlecích složení, případně dalších provezech poháněných vodou. Ve sbírkách vodních knih se sporadicky dochovala také dokumentace zaznamenávající stavební a technologické úpravy mlýnů, a to převážně až z 20. století. I z těchto mála zpráv je však možné vytvořit si určitý obraz o podobě mlýnů v námi sledovaném období.

Čtyři mlýny Sedlčanska stály na řece, osm mlýnů bylo rybníčních a zbytek můžeme vzhledem k síle toku považovat za potoční mlýny. Většina mlýnů sedlčanského soudního okresu vznikla před 19. stoletím. V 70. letech 19. století náležela drtivá většina mlýnů Sedlčanska stále k typu starého českého, respektive obyčejného složení, kdy jedno kolo pohánělo jedno pískovcové složení, což se týkalo

i stoup. Mlýn se tedy skládal z pohonu, jeho převodu, mlecího zařízení z pískovcových kamenů, z hranice a prosévacího zařízení.⁴⁴⁶ Dle dotazníku k vodní knize z roku 1876 převažovaly u všech mlýnů pískovcové kameny s průměrem okolo 0,8 m.⁴⁴⁷ Vyskytovaly se však již od velikosti 0,5 m. Průměrný mlýn na Sedlčansku měl dvě mlecí složení, která v 70. letech 19. století poháněla dvě vodní kola.

Modernizace mlýnů začala v 80. letech 19. století, kdy začali zdejší mlynáři instalovat do mlýnů francouzské kameny, později válcové stolice, a pomalu přeměňovat své mlýny na umělecké případně poloumělecké provozy. Na konci století se pomalu rozmáhá i automatizace mlýnů. Uměleckým mlýnům k pohonu strojů stačilo jediné kolo, které pohánělo všechny stroje pomocí svislé hřídele a řemenů. Přestavba zdejších mlýnů na umělecké mlýny probíhala často tak, že mlynář využil prostor půdy, kam vestavěl další podlaží, čímž vznikly tři až čtyři mlýnské podlahy, do nichž instaloval příslušné stroje.⁴⁴⁸ Nástavby byly budovány v případě, kdy se zvyšoval i počet mlecích složení, což je v případě Sedlčanska výrazně patrné až ve 20. století, často až v období první republiky. Jen několik málo mlýnů si až do období první světové války, potažmo první republiky, zachovalo tradiční ráz. Příkladem je mlýn v Bláhově Lhotě.

Hospodářské poměry mlynářů v 80. letech 19. století nebyly nikterak růžové. Dosedaly na ně značné finanční závazky v podobě daní z příjmu, vodní síly, zadlužení z minulosti vůči bývalé vrchnosti, případně vyplacení podílů z dědictví či věna. Velmi často mlynáři na Sedlčansku mleli pouze v určitém období a v případě suchých let, či živelních pohrom se dostali do existenční krize. Od 80. let 19. století dochází také častěji k prodejm mlýnů. Malým mlynářům často chyběly finance na přebudování svých podniků. Ty pak nemohly kvalitou semletého obilí konkurovat mlýnům v přímém okolí města Sedlčan, konkrétně mlýnu v Červeném Hrádku (8), Pejšovu mlýnu ve Lhotce (9) a Panskému mlýnu v Sedlčanech (11). Ty se na konci 19. století jak technologickým vybavením, tak i velikostí provozu zásadně vzdálily zbylým mlýnům regionu.

---

⁴⁴⁶ Viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 39.

⁴⁴⁷ Uvedený údaj spadá do rozmezí Lud'ka Štěpána, který jako nejběžnější průměr kamenů v Čechách udává rozměr 0,62–0,85 m.

⁴⁴⁸ K podobě uměleckých mlýnů viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 28–29.

Ve velkých mlýnech na Mastníku se prosadil parní pohon. Páru využíval mlýn v Červeném Hrádku (8), na Lhotce (9) i Panský mlýn v Sedlčanech (11). Parní lokomobilu si do mlýna nechali instalovat i další mlynáři ovšem v pozdějším období. Příkladné motory využívaly opět velké mlýny na Mastníku, včetně Zábřežského mlýna (10). Turbína zde v 19. století pracovala pouze jedna, a to ve vyšatolském podniku (5). Roku 1907 byla Francisova turbína instalována také do Pejšova mlýna ve Lhotce (9). Na začátku 20. století si i mlýny v sedlčanském okrese začaly vyrábět vlastní elektřinu, která vesměs sloužila pouze k osvětlení areálu daného podniku.

Prakticky u každého mlýna se nacházely stoupy. Stoupy sloužily k výrobě krup a krupek, přičemž pro Sedlčansko bylo typické, že stoupy pohánělo zvláštní vodní kolo, které bylo umístěné v prostoru lednice jako poslední. V pěti případech byly stoupy přičleněny k pohybu mlýnského kola, jak tomu bylo v řadě jiných regionů Čech. Do konce 19. století prakticky všichni mlynáři stoupy, jako technologicky zbytečné zařízení, zrušili.⁴⁴⁹

U čtrnácti mlýnů se nacházela pila, která stála samostatně. Většina mlýnů byla součástí obytného stavení, od něž byla oddělena pouze chodbou.⁴⁵⁰ Tak tomu bylo u všech malých mlýnů s výjimkou mlýnu v Brodě (37), který vznikl roku 1846 jako samostatná budova. Stavení se postupně vyvíjela s tím, jak se měnily technologické požadavky mlýna, ale také dle toho, jak se zvyšovaly nároky mlynáře na bydlení.

Mlýny na Vltavě

Ačkoliv se vltavské mlýny zdály být vzhledem k stálosti vody ideálním místem pro modernizaci, v námi sledovaném časovém období se výraznějších změn dočkaly pouze dva z nich. Mlynář Josef Jareš z Proudkovického mlýna čp. 2 (1) na Vltavě se rozhodl svůj mlýn přestavět na umělecký na přelomu 80. a 90. let 19. století. Čtyři mlecí složení, dvě stoupy a pilu v té době poháněla čtyři vodní kola na spodní vodu. Čtvrté kolo pohánělo jak mlecí složení, tak i stoupy, a dokonce bylo používáno i pro pilu, když mlýn nemlel obilí. Mlýn však v letech 1888 a 1890 poničily povodně a o vánočních svátcích roku 1891 mlýn s pilou vyhořel spolu s naskladněným obilím a dřevem. To Josefu Jarešovi způsobilo fatální finanční ztráty, které ho donutily obnovit

---

⁴⁴⁹ K pohonu stup viz KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 40.

⁴⁵⁰ K členění mlýnů s obytným stavením tamtéž, s. 97–101.

mlýn v podobě s třemi obyčejnými složenými, která poháněla tři vodní kola. Tři pískovcové mlecí kameny postupně vyměnil za dvě válcové stolice. K obnovení pily nedošlo. Jarešovi se v tomto období značně zadlužili, i proto se mlýn dočkal významnější modernizace až ve 20. letech 20. století.⁴⁵¹

Druhým vltavským mlýnem Sedlčanska byl mlýn v Kamýku nad Vltavou čp. 36 (2). V minulosti se u něj nacházela soukenická a papírenská valcha. V roce 1876 za majitelů Josefa a Marie Zemanových u něj fungovaly vedle tří mlýnských složení také dvě stoupy a pila. Vše poháněla čtyři mlýnská a jedno pilské kolo na spodní vodu. Josef Zeman zemřel ve 42 letech roku 1878. Jeho manželka zpočátku mlýn provozovala sama, ale následně ho pronajala příbuznému Vratislavu Zemanovi. Roku 1887 došlo k přebudování mlýna na umělecký, kvůli čemuž majitelka budovu mlýna nechala zvýšit. O 20 let později, roku 1907, dala se svým nájemcem do mlýna instalovat nové umělecké složení od firmy Václav Kopřiva, továrna na mlýnské stroje v Plzni.⁴⁵²

Zřejmě po roce 1840 došlo k postavení mlýna Na Peroutce v Přívozci čp. 7 (3). Mlýn původně poháněla tři vodní kola na spodní vodu, následně byl jejich počet snížen na dvě vodní kola pohánějící dvě obyčejná mlecí pískovcová složení. Tak tomu bylo ještě roku 1893, kdy mlýn patřil Františku Svobodovi. Roku 1904 změnil mlýn majitele, stal se jím František Mrskoš. V té době došlo k technologické proměně mlýna na umělecký provoz, jehož strojní vybavení nadále pohánělo pouze jedno vodní kolo, jehož průměr přesahoval 4 m. František Mrskoš vyměnil jeden pískovec za francouzský kámen a později ho doplnil válcovou stolicí.⁴⁵³

Zvláštním vývojem na přelomu 19. a 20. století prošel mlýn ve Zvíroticích čp. 19 (4). Ten roku 1882 od Josefa Lercha koupili smíchovští podnikatelé Bohumil a Čeněk Dolejší, respektive firma Bohumil Dolejš a syn, velkoobchod s dřívím na Smíchově, Hořejší nábřeží 40. Ti se rozhodli využít vodní dílo prakticky výhradně

---

⁴⁵¹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 32, Vložka k vodní knize č. 22; Vodní kniha I, pol. 22; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany, Pamětní kniha Společenstva mlynářů okresu sedlčanského, (dále uváděno jako SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku), Proudkovice, s. 21–23; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 12–14.

⁴⁵² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 29, Vložka k vodní knize č. 20; SOA v Praze, Sbirka matrik, Kamýk nad Vltavou 16, Index zemřelých od r. 1832 do r. 1949, <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/6284/65> <8. května 2019>; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 15–16; Inzertní příloha, in: Mlynář, roč. 28, č. 8, Praha 1907, s. 124.

⁴⁵³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 28, Vložka k vodní knize č. 19; vodní kniha I, pol. 19; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 17–18.

k dřevozpracujícímu průmyslu. Na konci 19. století se ze Sedlčanska do Prahy vyvážela sedlčanská a povltavská žula, a právě její těžbu spojili Dolejšovi se zpracováním šumavského dřeva a obě suroviny vyváželi do Prahy na vlastních jednoduchých lodí, které u Zvírotic vyráběli.⁴⁵⁴ Mlynářství se tak pro nové majitele stalo pouze okrajovou záležitostí. Ještě roku 1906, kdy mlýnskou živnost úředně pozastavili, byl mlýn vybaven vedle příslušných čistících strojů jedním českým a jedním francouzským kamenem.⁴⁵⁵ Roku 1909 nahradila vodní kola Francisova turbína o výkonu 70 HP sloužící k pohonu dvou katrů a tří cirkulárek. S celkovým počtem 50 zaměstnanců se jednalo o jeden z největších podniků Sedlčanska.⁴⁵⁶

Mlýny na Mastníku a jeho přítocích

Nejmodernějším mlýnem Sedlčanska se v polovině 19. století stal podnik ve Vyšatolech čp. 17 (5). Zde v letech 1856–1862 vystavěli majitelé vojkovského velkostatku Werner Friedrich Riese ze Stallburku s manželkou Filipinou Augustou několikapatrovou budovu, v níž vedle mlýna vznikla také olejna a později fabrika na výrobu sýrů. Mlýnské stroje poháněla turbína. Tento nákladně vystavěný podnik nepřežil 19. století. V 80. letech zde fungovala výrobní sýrů a později budovu začal nový majitel Viktor Cudenhofe využívat jako sýpku.⁴⁵⁷

Další dva mlýny na potoce Mastníku stály přímo v Kosově Hoře, přičemž v obou byl mlýnský provoz postupně zcela eliminován. Horní Havránkův mlýn čp. 21 (6) měl na konci 70. let 19. století čtyři vodní kola. Tři kola pohybovala třemi pískovcovými kameny, čtvrté kolo patřilo k pile. V dalších letech mlýn prošel modernizací, do mlýna byl instalován francouzský kámen a stolice. Jako i v jiných

---

⁴⁵⁴ K tématu viz MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Hospodářský rozvoj jižní části středního Povltaví v souvislosti s pražskou výstavbou, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, VIII, Ústí nad Orlicí 2013, s. 193–203.

⁴⁵⁵ V této podobě se majitelé rozhodli mlýn obnovit roku 1916, kdy naopak mlynářská živnost nabízela vzhledem k nedostatečnému zásobování během války nemalé zisky.

⁴⁵⁶ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 37, Vložka k vodní knize č. 27; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 19–20; Šárka MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Hospodářský rozvoj jižní části středního Povltaví, s. 193–203.

⁴⁵⁷ SOKA Benešov, Farní úřad Vojkov, Pamětní kniha I; SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 1, inv. č. 11, Vložka k vodní knize č. 2; tamtéž, kart. 4, inv. č. 37, Vložka k vodní knize č. 27; tamtéž, kart. 14, inv. č. 150, Vložka k vodní knize č. 212; TITTL, Hynek: Statistik und Beamten-Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen, Praha 1881, s. 183; TYWONIAK, Jiří: K dějinám zámeckého parku ve Vojkově, in: Středočeský sborník historický 13, č. 2 (1978), s. 339–346; ŽÍŽKA, Jan: K typologii stodol 19. století – stodola dvora Vyšatoly, in: Památky středních Čech. Časopis Památkového ústavu středních Čech v Praze 13, č. 2, 1999, s. 51–54.

případech využíval majitel i starších vyřazených strojů z jiných podniků. Roku 1895, kdy svou mlynářskou činnost ohlásil Josef Havránek, narozený roku 1867, například poptával starší zařízení pro pilu.⁴⁵⁸ Josef Havránek se potýkal s finančními problémy a byl nucen mlýn prodat, aby dostal svým finančním závazkům. Mlýn roku 1906 koupil František Pešta a následně roku 1910 Jan Mladota, čímž ho připojil k velkostatku Červený Hrádek a Kosova Hora. Dá se proto předpokládat, že do mlýna postupně instaloval vyřazené stroje z mlýna v Červeném Hrádku (8).⁴⁵⁹

Dolní mlýn v Kosově Hoře čp. 42 (7) tvořila dvě obyčejná mlecí složení poháněná dvěma koly, horní kolo pohánělo čtyři stoupy. Ke mlýnu patřila ještě samostatná soukenická valcha poháněná čtvrtým kolem. Mlýn roku 1892 koupila od manželů Janžurových Luisa Mladotová za 18 000 zl., čímž ho de facto přičlenila k velkostatku svého manžela. Valchu krátce na to vystřídaly tkalcovské stavy, které pohánělo kolo na střední vodu. Pravděpodobně jediné kolo na střední vodu, které se na Sedlčansku v tomto období nacházelo. Otto Kaufmann, provozovatel dílny, roku 1913 odkoupil mlýn a přestavěl ho na vatárnu. Mlýn již v 80. letech 19. století fungoval coby umělecký mlýn, opatřený výtahy, čistícími a třídícími stroji a francouzským kamenem.⁴⁶⁰

Významným průmyslovým podnikem se v druhé polovině 19. století stal mlýn v Červeném Hrádku čp. 13 (8), který jako první na Sedlčansku používal parní pohon. V 60. letech 19. století byl původní mlýn čp. 6, který odkoupili majitelé tamního velkostatku Mladotové, zcela přestavěn. Mlýnská budova změnila orientaci vůči vodoteči a byl do ní zaveden parní pohon o 50 HP. Mlýn až do roku 1901 pohánělo 9 m vysoké vodní kolo, které později nahradila Francisova turbína. Významnou modernizaci prodělal mlýn roku 1895, kdy vzniklo naproti mlýnu také rozsáhlé moučné a obilní skladiště. Projekt, zahrnující dvanáct válcových stolic a několik kamenů na špicování, stejně jako samotné mlýnské stroje, pocházel od firmy Kohout ze Smíchova. Mladotové byli s prací této strojírný zjevně spokojeni, jelikož ta samá firma se podílela na modernizaci mlýna i ve 20. letech 20. století. Mlýn byl mimo jiné

---

⁴⁵⁸ SOkA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Seznam členů; SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 1, inv. č. 10, Vložka k vodní knize č. 1; Inzerce, in: Mlynář, roč. 16, č. 3, Praha 1895, s. 36; TITTL, Hynek: Statistik und Beamten-Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen, Praha 1881, s. 183.

⁴⁵⁹ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 28–30.

⁴⁶⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 1, inv. č. 16, Vložka k vodní knize č. 6; SOkA Příbram, Archiv městečka Kosova Hora, inv. č. 126, Ostatní stavební záležitosti, 1913.

opatřen obilní věží. Na konci 19. století již měl podobu, kterou si uchoval po celou dobu svého následujícího fungování, jak je patrné na obr. č. 7 v Příloze. Strojní zařízení vedle smíchovského Kohouta pocházelo od drážďanské firmy Seck, která do mlýna dodala stroje na konci 19. století. Mlýn si již na začátku 20. století vyráběl pro osvětlení provozu vlastní elektřinu.⁴⁶¹

Výraznou změnu od poloviny 19. století do začátku první světové války prodělal také mlýn ve Lhotce u Sedlčan čp. 4 (9). V 70. letech zde tři vodní kola poháněla tři obyčejná složení. Již roku 1881 mlýn modernizoval Emanuel Němeček, který nechal pro nové strojní vybavení zvýšit budovu, čímž vznikl umělecký mlýn, v němž si lidé mohli nechat semlít obilí na válcových stolicích, přičemž i zde byl zachován český i francouzský kámen pro špicování a šrotování. Od Němečků mlýn 5. července 1894 koupila za 25 500 zl. Josefa Pejšová, která do něj roku 1897 zavedla parní pohon o 25 HP. Mlelo se na čtyřech válcových stolicích. V zavádění nových strojů pokračoval i její syn Jan Pejša po roce 1900, kdy se z mlýna stala čtyřpatrová budova s novou strojovnou, kterou roku 1905 obohatilo rozsáhlé obilní skladiště na 40 vagonů obilí a 20 vagonů mouky. V roce 1907 nechal Jan Pejša do mlýna instalovat Francisovu turbínu o 33 HP, díky níž začal být osvětlován vlastní elektřinou celý podnik. Projekt i stavbu vytvořila firma Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. Starý parní stroj o výkonu 25 HP nahradil novým zařízením o výkonu 50 HP a v roce 1916 další lokomobilou o síle 80 HP. Vedle toho využíval mlýn přídatný motor na nasávaný plyn o síle 50 HP. Mlýn měl společnou špicovnu, aspiratér (čisticí zařízení skládající se ze dvou tarárů), tři koukolníky, loupačku a kartáčovku, mlel na osmi válcových stolicích, k čemuž využíval čtyřdílný rovinný vysévač, jednu optimu a dvě dvojité reformy. Na domílání používal nadále francouzský kámen.⁴⁶²

Zábřežský mlýn v Sedlčanech čp. 102 (10) jakožto nejstarší sedlčanský mlýn, který je doložený již v rožmberském urbáři z druhé poloviny 14. století, v 70. letech 19. století poháněla tři vodní kola tři obyčejná složení. V roce 1897 se mlýn dostal do

---

⁴⁶¹ Soukromý archiv Michala Beneše, Rodinná kronika, rok 1937; SOA v Praze, Velkostatek Červený Hrádek, mlýn Červený Hrádek, inv. č. 472, Mühlrechnung für das Jahr 1876, inv. č. 806, 824 a 825, Mapy a plány; HEVRDLE, Adolf: Vycházky chovanců hospodářské školy, in: Rolnické listy, roč. 22, č. 5, s. 79–80; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 33–35.

⁴⁶² SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 17, Vložka k vodní knize č. 8. NA, Mlynářské ústředí (dále MU), kart. 24, Okres Sedlčany, inv. č. 113; NA, Státní obilní ústav Praha (dále StOÚ Praha), kart. 10, inv. č. 268, Dotazníky a další podkladový materiál ze soupisové akce o mlýnech a jejich zařízeních v Čechách, Sedlčany; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 36–38.

držení Luisi Gaertnerové, manželky majitele Panského mlýna (11), která jej nechala opravit a přestavět na umělecký mlýn. Tři stávající kola vyměnila za jedno, které kromě kamenného složení pohánělo i dvě válcové stolice. Ve mlýně nově vznikla tři mlýnská patra, kam instalovala standardní vybavení uměleckého mlýna. Je pravděpodobné, že do mlýna majitelka instalovala i vyřazené zařízení z mlýna svého manžela, ovšem roku 1899 projektovala úpravy na mlýně firma Julius Škrlandt a spol. České Budějovice. K mlýnu byl také pořízen naftový motor o výkonu 8 HP. Ve mlýně byly zaměstnány čtyři osoby.⁴⁶³ Ještě roku 1912 se Luisa Gaertnerová rozhodla instalovat do mlýna naftový motor Climax o 12 HP.⁴⁶⁴

Pozornost v souvislosti s technologickými inovacemi 19. století si zaslouží Panský mlýn v Sedlčanech čp. 234 (11). Mlýn od Lobkowiczů koupil v polovině 19. století Josef Hartig.⁴⁶⁵ Hned z počátku 50. let 19. století si zařídil povolení k stavbě nového jezu, ke které však nedošlo. Díky žádosti o obnovení propadlého povolení ze dne 24. září 1862, které učinil jeho syn Antonín Hartig, se nám zachovala i dokumentace vztahující se k záležitosti vodního díla. „*Dne 28. prosince 1852 vydobyl sobě můj zemřelý otec Josef Hartig povolení k stavbě jezu u mlýna č.p. 234 v Sedlčanech, než všelijakým jiním zaměstnáním zdržen nepodnikl stavbu tu a teď, ohledně povodní letošní vidím se já nucen stavbu tu provádět.*“⁴⁶⁶ Stavbu začal provádět ihned po povodni, přičemž se nedržel původní dokumentace, navýšil práh jezu o 5 palců a změnil i technologické a stavební řešení jezu, na což si pochopitelně stěžovali horní mlynáři. Jednalo se o standardní spor mezi mlynáři, kdy dolní mlynář zadržoval více vody, a tudíž mohlo docházet k zaplavení horních mlýnů a brodění kol. Ačkoliv se jednalo o původně vrchnostenský mlýn, nebylo pravděpodobně jeho technologické vybavení na úrovni mlýna ve Vyšatolech a v Červeném Hrádku. Dne 30. ledna 1866 ohlásil svou živnost a požádal o vyhotovení legitimačního listu a vypočtení předepsané výdělkové daně na okresním úřadu v Sedlčanech nový majitel Josef Gaertner.⁴⁶⁷ Jednalo se o politicky aktivního člověka zapojeného v řadě spolcích,

---

⁴⁶³ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 39–41.

⁴⁶⁴ SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 199, inv. č. 762, sign. 15/6b, Průmysl a živnosti jednotlivě, 16/6/G/42.

⁴⁶⁵ Otec stavitele Karla Hartiga.

⁴⁶⁶ SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 73, inv. č. 626, sign. 11/54, Vodní stavby 1856–1862, dopis ze dne 24. září 1862.

⁴⁶⁷ SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 70, inv. č. 625, sign. 11/28, Živnostenské věci všeobecně 1862–1868, Oznámení Josefa Gaertnera ze dne 30. ledna 1866.

například i Spolku mlynářů českomoravských. V 19. století se jednalo o zemsky nejuznávanějšího mlynářského podnikatele na Sedlčansku. Panský mlýn se v jeho rukou stal jedním z nejmodernějších mlýnů v celém Středním Povltaví. Již v 70. letech 19. století poháněla čtyři mlýnská složení dvě vodní kola, umělecké složení postupně doznalo značných změn. Vodní pohon nahradil parní motor a roku 1896 došlo k rozšíření mlýnské části na úkor prostoru určeného pro zázemí devíti zaměstnanců. Automatický pšeničný mlýn tvořila obdélníková 20 m dlouhá budova s přístavkem 9,1 m. Výška budovy dosahovala 10,4 m. Ve mlýně byly instalovány stroje od firmy J. Kohout a strojů dle technologie firmy Seck⁴⁶⁸ a konečně i českobudějovické firmy Julia Škrlandta, o jehož strojích se Gaertner vyjádřil v děkovné reklamě uveřejněné v časopise Mlynář roku 1898 následovně: „Byv upozorněn na Vaši ctěnou firmu, pozval jsem si Vás po mnoha vyjednáváních s jinými firmami, k prohlédnutí místa ve mlýně a seznam ve Vás zkušeného odborníka, zadal jsem Vám přístavbu v mém parním válcovém mlýně, pozůstávající z porculánové stolice Vegmann a stolic na ploché mletí Acme s příslušnými vysévači, třídiči a veškerými železnými součástmi. Veškeré stroje Jste dodal důkladné a jmenovitě zasluhuje zmínky umístění těchto strojů, které jste provedl vzdor skrovnému místu v pravdě mistrně, tak že výkon mlecí jsa v činnosti již delší čas, vyznamenává se lehkým chodem, čímž jste mé očekávání valně předstihl. Z té příčiny vyslovuji se o Vás co nejchvalněji, zůstanu v případě potřeby Vaším věrným zákazníkem a kdykoliv se mi příležitost naskytne, odporučím Vás každému co svědomitého a důmyslného stavitele“.⁴⁶⁹ Roku 1903 došlo k výměně stávajícího parního kotle za větší.⁴⁷⁰ Následně roku 1909 při rekonstrukci mlýna nechal Jaroslav Gaertner vyměnit velkou část strojního vybavení včetně tří stolic, dvou párů francouzských kamenů, vysévače, savky a dalšího.⁴⁷¹ Významných úprav se mlýn coby smluvní mlýn Válečného obilního ústavu dočkal v průběhu první světové války. Již na jejím začátku se jednalo o nejmoderněji vybavený obchodní mlýn s více než desítkou zaměstnanců. Mlýn totiž vyráběl pšeničnou a žitnou mouku, přičemž díky své automatické výrobě pracoval na několika mlecích systémech současně.⁴⁷²

---

⁴⁶⁸ Reklama firmy J. Kohout, in: Mlynář, roč. 17, č. 18, Praha 1896, s. 323.

⁴⁶⁹ Panu Juliovi Škrlandtovi, in: Mlynář, roč. 19, č. 7, Praha 1898, s. 98.

⁴⁷⁰ Inzerce, in: Mlynář, roč. 24, č. 9, Praha 1903, s. 172.

⁴⁷¹ Inzerce, in: Mlynář, roč. 30, č. 13, Praha 1909, s. 216.

⁴⁷² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 70, Vložka k vodní knize č. 60; NA, StOÚ Praha, kart. 10, inv. č. 268, Dotazníky a další podkladový materiál ze soupisové akce o mlýnech a jejich zařízeních v Čechách, Sedlčany; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 42–43.

Další mlýn na potoce Mastníku, tzv. Všetečkův mlýn v Sestrouni čp. 17 (12), byl také původně panským mlýnem, v minulosti patřil pod knořickou vrchnost. Mlýn se na začátku 19. století dostal do držení rodiny Všetečkových, kteří jej zásadním způsobem modernizovali ve 20. století, kdy mlýn prošel turbulentním vývojem. Ještě na začátku 20. století však mlýn odpovídal svému stavu ze 70. let 19. století, kdy k mlýnu patřila pila poháněná vlastním vodním kolem, stoupy a tři mlýnská složení. I v tomto případě tak pravděpodobně poslední kolo pohánělo také stoupy. Na začátku 20. století sloužily k mletí dvě pískovcové a jedno francouzské mlecí složení.⁴⁷³

I poslední dva mlýny na potoce Mastníku v rámci sedlčanského soudního okresu byly svého času panské, oba stály nedaleko sídla vrchnosti. Osečanský mlýn čp. 31 (13) se k velkostatku Osečany vrátil roku 1864, kdy jej majitelka velkostatku Anna Tiegel z Lindenkronu odkoupila od Marie Janžurové. Následně se zde střídali nájemci až do 90. let 19. století, kdy zde začal mlít velkostatek ve vlastní režii. Podobně jako v předchozím případě se i zde dlouhou dobu zachoval stav podobný tomu v 70. letech 19. století, kdy se při mlýně nacházela pila poháněná vlastním kolem a další tři kola zajišťující sílu pro tři mlýnská složení.⁴⁷⁴ V 19. století zřejmě kapacitně menší mlýn fungoval v Radíči čp. 20 (14). I tento panský mlýn vlastnila v polovině 19. století oficiálně soukromá osoba Terezie Pistlová. Jednalo se však o manželku zdejšího majitele velkostatku. Ta jej prodala na začátku 70. let 19. století, mlýn se již nikdy pod velkostatek nevrátil a jeho další majitelé vedli řadu sporů s novým majitelem velkostatku Emanuelem Kallbergem. Popis mlýnské technologie z 19. a začátku 20. století se v tomto případě nepodařilo dohledat. V roce 1922, když mlýn koupil Josef Chvála od mlynářů Kuchařových, jednalo se již o klasický umělecký provoz se zachovanými dvěma vodními koly, válcovou stolicí, dvěma francouzskými kameny a jedním českým složením.⁴⁷⁵

Pomalou modernizací prošel suchdolský mlýn (15), který se nacházel v obci Suchdol čp. 25 pod rybníkem Hájek na Křečovickém potoce. Ještě na začátku 20. let 20. století majitel mlýna Jan Lhoták přiznává jedno české a jedno francouzské složení,

---

⁴⁷³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 8, inv. č. 73, Vložka k vodní knize č. 63; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, mlýn v Sestrouni s. 68–70; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 45–47.

⁴⁷⁴ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 8, inv. č. 80, Vložka k vodní knize č. 70.

⁴⁷⁵ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 8, inv. č. 67 Vložka k vodní knize č. 57; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1001–18; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 65–67.

kteřé pohánělo jedno vodní kolo. Lze tedy předpokládat, že stav v 70. letech 19. století byl obdobný s tím, že coby tradiční český mlýn ho poháněla kola dvě, či naopak jedno složení chybělo.⁴⁷⁶

Mlýny na Sedleckém potoce

Prvním mlýnem v sedlčanském soudním okrese na Sedleckém potoce byl mlýn v Martinicích čp. 5 (16). Jednalo se o malý mlýn, jehož jediné pískovcové složení v roce 1876 pohánělo jedno vodní kolo, druhé kolo sloužilo k pohonu stup. Do konce 19. století došlo ke zrušení stupního kola, avšak tři stoupy byly ve mlýně nadále přiznávány, stejně jako zastaralé pískovcové složení.⁴⁷⁷ Oproti němu výrazně vyspělejším strojním vybavením a pochopitelně i kapacitou se mohl pochlubit další mlýn na sedleckém potoce, mlýn v Jesenici čp. 1 (17). Ten, pravděpodobně i díky své minulosti panského mlýna, poháněla v 70. letech 19. století tři vodní kola. Dvě sloužila jako motor pro dvě obyčejná složení a třetí pro pět stup. Ke konci 19. století nechal mlynář přestavět svůj provoz na umělecký mlýn, nainstaloval do něj dvě válcové stolice, zachoval šrotovací kámen a loupačku.⁴⁷⁸

Dolní mlýn vůči jesenickému mlýnu byl mlýn s pilou v Nedrahovicích čp. 25 (18). V 70. letech 19. století poháněla dvě mlecí složení dvě vodní kola a další dvě kola sloužila pro pilu. Je pravděpodobné, že k žádným inovacím ve mlýně nedošlo, jelikož velkostatek Vysoký Chlumeč, coby majitel mlýna, na konci 19. století mlýnský provoz zrušil a veškerou pozornost obrátil k pile, která dlouho patřila mezi jeden z předních pilských provozů regionu.⁴⁷⁹ Stejně jako Jesenický mlýn poháněla v 70. letech 19. století Lipský mlýn v Úklidě čp. 1 (19) tři vodní kola. I zde byla dvě určena pro mletí na obyčejném složení a jedno z kol pro stoupy. Na rozdíl od mlýna v Jesenici prošel úklidský mlýn pouze základní technologickou úpravou. Svě obyčejné pískovcové složení si udržel až do 20. století. Mlýn nadále poháněla dvě vodní kola,

---

⁴⁷⁶ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 36, Vložka k vodní knize č. 26; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 60–61.

⁴⁷⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 51, Vložka k vodní knize č. 41.

⁴⁷⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 46, Vložka k vodní knize č. 36; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1009–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 68–70.

⁴⁷⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 50, Vložka k vodní knize č. 40.

stupní kolo mlynář zrušil. V období první republiky byl stav mlýna popisován jako „nezařízený“, a tedy určený pouze pro šrotování.⁴⁸⁰

Relativně velkou kapacitu měl mlýn v Rudolci čp. 4 (20). Ten v poslední třetině 19. století měl také tři obyčejná česká složení, tedy tři vodní kola. K mlýnu patřila také pila poháněná vlastním vodním kolem. Rudolecký mlýn se dočkal významné přestavby a zapojení nové technologie až ve 20. století.⁴⁸¹ Předtím než se sedlecký potok v Sedlčanech vlévá do potoka Mastníka, stihl díky téměř 1 km dlouhému náhonu vytvořit dostatečný energetický zdroj pro Vackův mlýn čp. 96 (21), který stával v Sedlčanech čp. 96. Tento původně poddanský mlýn měl po téměř celé 19. století pouze dvě obyčejná složení, která ještě roku 1901 poháněla dvě kola. Jedno spojené s českým složením a druhé, které roztáčelo francouzský kámen, či stolicí.⁴⁸² Jednalo se tak o kapacitně nejmenší sedlčanský mlýn na přelomu 19. a 20. století.

Mlýny na potoce Musíku

Standardním vývojem prošly také všechny tři mlýny na potoce Musíku. Červený mlýn (22) spadající pod obec Dubovice čp. 92, prodělal významnou proměnou zejména až v období první republiky. Původně se jednalo o malý mlýn o jednom vodním kole, a tedy jednom mlecím složením s pískovcovými kameny. Tak mlýn vypadal ještě v poslední třetině 19. století.⁴⁸³ Podobně i další mlýn Vrah (23) v Nalžovicích čp. 20 poháněla dvě vodní kola spojená s dvěma složeními pískovcových mlecích kamenů. V rámci přestavby na umělecký mlýn byl přebudován na tři patra, do nichž byly instalovány příslušné stroje včetně výtahů a válcové stolice. Vše zajišťovala síla jednoho vodního kola.⁴⁸⁴

Co do počtu kol byl největším mlýnem na daném potoce mlýn Baňov (24), který se nachází téměř na samotě, která patří pod Nalžovické Podhájí čp. 26. Mlýn v 70. letech 19. století poháněla tři vodní kola. Dvě sloužila jako motor pro dvě mlecí

---

⁴⁸⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 49, Vložka k vodní knize č. 39; NA, MU, kart. 148, Vložka k mlýnu č. 1069–18.

⁴⁸¹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 48, Vložka k vodní knize č. 38; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 76–77.

⁴⁸² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 72, Vložka k vodní knize č. 62.

⁴⁸³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 40, Vložka k vodní knize č. 30; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 82–83.

⁴⁸⁴ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 4, inv. č. 41, Vložka k vodní knize č. 31; NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu č. 1019–18., MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 84–86.

složení, třetí kolo pro stoupy. Stupní kolo bylo stejně jako ve většině ostatních mlýnů brzy zrušeno a provoz se omezil na dvě složení. Mlýn v roce 1880 vyhořel, avšak i přes částečně nové vybavení, které mlýn získal, ho ještě v roce 1910 popoháněla dvě vodní kola. Síla jednoho směřovala na francouzské složení, druhé na špičák.⁴⁸⁵

Mlýny na potoce Slabá

Čtyři vodní mlýny fungovaly v rámci sedlčanského okresu na potoce Slabá. Jednalo se o malé vesnické vodní mlýny, jejichž význam podobně jako mlýny na potoce Musíku nepřekročil rámec nejbližšího regionu. Oproti mlýnům na Musíku je však trápil slabý vodní tok, o čemž vypovídá samotný název potoka Slabá. Zdejší mlýny proto mlely pouze několik málo týdnů v roce. Zavádění drahé mlýnské technologie se tak majitelům mohlo zdát jako nerentabilní.

První z nich, mlýn v Křemenici čp. 13 (25), nazývaný Mlejneček byl po celé 19. století tradičním českým mlýnem s obyčejným složením. Dvě vodní kola poháněla dvě obyčejná složení. Na začátku 20. století jej manželé Kovaříkovi přebudovali na umělecký mlýn.⁴⁸⁶ Podobně na tom byl mlýn Dobiášek (26) v Křemenici čp. 14, který v 70. letech 19. století poháněla dvě vodní kola. První z nich přenášelo sílu na pískovcové kamenné složení, druhé kolo pohánělo stoupy. Majitelé na přelomu století stoupy zrušili a nadále mlýn mlel na českém a francouzském kameni, a to pravděpodobně až do konce svého provozu ve 30. letech 20. století.⁴⁸⁷

Ve sledovaném období zcela zanikl rybniční mlýn v Trkově čp. 1 (27). Mlýn měl v 70. letech 19. století dvě česká složení, tedy dvě vodní kola s průměrem 4 m. Třetí kolo o průměru 3 m pohánělo stoupy. Do konce 19. století zdejší mlynář vyměnil jeden pár českých kamenů za francouzský a zrušil stoupy. Následně mlýn odkoupil velkostatek Vysoký Chlumeč, se kterým vedl mlynář letité spory, a udělal z něj obytné stavební pro rybáře.⁴⁸⁸ Velmi podobně se v 19. století jeví Petrův mlýn v Kamenici čp. 16 (28). I on měl tři vodní kola, dvě pískovcová složení a jedno kolo určené pro stoupy.

---

⁴⁸⁵ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 42, Vložka k vodní knize č. 32; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, mlýn Baňov, s. 71; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 87–88.

⁴⁸⁶ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 44, Vložka k vodní knize č. 34; NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1044–18.

⁴⁸⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 45, Vložka k vodní knize č. 35.

⁴⁸⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 47, Vložka k vodní knize č. 37. MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 97–96.

Významnou modernizací prošel mlýn až v pozdějších letech. Ještě za první světové války byla jeho denní kapacita pouhých 5 q obilí denně.⁴⁸⁹

Mlýny na Počepickém potoce a jeho přítocích

Na zhruba čtyřkilometrové délce Počepického potoka se v 19. století nacházelo šest mlýnů, včetně mlýna v Oukřtalově (33), který stál na Bratřejovickém potoce, coby jeho přítoku. Prvním mlýnem byl mlýn v Nechvalicích čp. 1 (29). Jednalo se o tradiční český mlýn, jehož vodní kolo pohánělo vedle pískovcových kamenů také čtyři stoupy. Kapacita mlýna byla velmi malá a jeho vybavení zastaralé. Za války dokázal dle hodnocení mlynáře mlýn semlít pouze 0,5 q mouky za den.⁴⁹⁰

Nejmladším mlýnem v sedlčanském soudním okrese byl mlýn ve Skuhrově čp. 27 (30), který vznikl až roku 1880. V době, kdy v okrese pomalu začínali mlynáři přestavovat své mlýny na umělecké a automatické provozy, rozhodl se František Martínek postavit nejen celé vodní dílo včetně jezu, náhonu a nádržky, ale i zcela novou budovu mlýna. Pozemky zakoupil roku 1876, tedy v době prohlubující se ekonomické i ryze mlynářské krize, kdy naopak řada velkých mlýnů začala krachovat. Na zelené louce a v blízkosti řady dalších mlýnů vznikl tradiční český mlýn s jedním složením, tedy již překonanou technologií. Ještě na začátku 80. let 19. století nechal Martínek zvětšit vodní kolo z původních 2,2 m na 4 m, zásadním způsobem rozšířil akumulaci nádrž a tím pozměnil i celou mlýnskou stoku. Je otázka, zda při této příležitosti do mlýna zavedl nové stroje a upravil mlýn na umělecké mletí.⁴⁹¹

Dalším mlýnem, jehož provoz na přelomu 19. a 20. století zcela zanikl, byl mlýn v Počepicích čp. 31 (31). Mlýn byl v druhé polovině 19. století opatřen třemi koly, která vytvářela sílu pro dvě obyčejná mlecí složení a pro čtyři stoupy. Podobně jako u ostatních mlýnů, které se nacházely pod rybníkem, vedl i zdejší majitel mlýna Koupený spory s velkostatkem Vysoký Chlumeč. Ty vyústily roku 1896 v prodej mlýna za 10 000 zl. právě velkostatku. Na jeho místě vznikla sádka.⁴⁹² Na konci vsi Počepice fungoval tzv. Litošův mlýn (23) s původní adresou Počepice čp. 32. I on měl

---

⁴⁸⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 52, Vložka k vodní knize č. 42.

⁴⁹⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 43, Vložka k vodní knize č. 33.

⁴⁹¹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 72, Vložka k vodní knize č. 62. MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Zaniklý vodní mlýn v katastru obce Skuhrov, in: Podbrdsko, 17, Příbram 2010, s. 154–176.

⁴⁹² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 63, Vložka k vodní knize č. 53.

dvě česká složení, která poháněla dvě kola, a dvě stoupy poháněné třetím kolem. Stoupy mlynář do konce 19. století zrušil. Je pravděpodobné, že však výraznou modernizací podnik do konce století neprošel, neboť byl ve veřejné dražbě roku 1898 prodán pouze za 5100 zl. Po zrušení horního mlýna, začal vést velkostatek spory o vodu právě s mlynáři na Litošově mlýně.⁴⁹³

Mladý mlýn, který vznikl zřejmě někdy v 60. letech 19. století, byl mlýn v Oukřtalově čp. 9 (33). Tento mlýn byl vystavěn na slabém Bratřejovském potoce. K akumulaci vody sloužila malá nádržka nade mlýnem, která však mohla zajisti pohon jen na pár hodin. Mlýn měl pouze jediné složení, které právě pro nedostatek vody pohánělo kolo o průměru cca 5,5 m. Mlýn pravděpodobně neprošel zásadní technologickou úpravou a zanikl v období okolo první světové války. Mlýn patřil na konci 19. století rodině Martínků, z které pocházel stavitel skuhrovského mlýna František Martínek. Ten se na zdejší mlýn poté, co prodal mlýn ve Skuhrově, vrátil, a od roku 1903 jej provozoval.⁴⁹⁴

Na Počepickém potoce se nachází nejslavnější a nejstarší mlýn středního Povltaví, mlýn v Bláhově Lhotě čp. 5 (34).⁴⁹⁵ K mlýnu původně patřila i pila, po jejím požáru mlýn fungoval s jedním mlecím složením. Roku 1855 získal majitel mlýna František Sosnovec povolení na instalaci dalšího vodního kola, a tedy i složení. Vedle nich v mlýně v 70. letech 19. století fungovalo i třetí stupní kolo. Všechna kola měla průměr okolo 4 m. Díky tomu, že zde nedošlo k žádné přestavbě a zavedení moderní technologie, zachoval si mlýn podobu z druhé poloviny 19. století, včetně obyčejného mlecího složení.⁴⁹⁶ Posledním mlýnem na potoce Svrchnici předtím, než se vlévá do potoka Brziny, byl Mlýnec (35) ve Vleticích čp. 15. V 70. letech 19. století se jednalo o tradiční český mlýn s jedním obyčejným složením. Později nechali majitelé mlýn přebudovat na umělecký, do mlýna instalovali válcovou stolici s loupáčkou.⁴⁹⁷

---

⁴⁹³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 64, Vložka k vodní knize č. 54; NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1042–18. MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 108–110.

⁴⁹⁴ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 66, Vložka k vodní knize č. 56; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 111–112.

⁴⁹⁵ Kulturní památka č. 16328/2-250.

⁴⁹⁶ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 65, Vložka k vodní knize č. 55.

⁴⁹⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 79, Vložka k vodní knize č. 69.

Mlýny na Varovském potoce

Na necelých 4 km Varovského potoka stály čtyři vodní mlýny. První, tzv. Jedličkův mlýn (36), se nacházel v Radešicích čp. 9. Mlýn vystavěl roku 1854 Jakub Jedlička s otcem Janem. Tok Varovského potoka zde byl velmi slabý. Jakub Jedlička proto využil i dalších slabších přítoků v okolí, z nichž svedl vodu do nově vybudované nádržky o velikosti 7 x 16 m. Ta mlýnu dovolovala mlít zhruba 4 hodiny. I zdejší kolo, podobně jako v Oukřtalově, mělo v průměru 5 m a pohánělo jediné obyčejné složení a tři stoupy. Pohon stup byl spojen s jediným vodním kolem mlýna. Mlýn se dočkal výrazné modernizace ve 20. letech 20. století. Jeho starší roubená část však zůstala zachována a dnes ji nalezneme ve skanzenu Vysoký Chlumeč, kam byla v letech 2009–2010 přemístěna. Mladší třípatrová část mlýna z roku 1926 zůstává na místě.⁴⁹⁸

Jen o málo starší byl Bardův mlýn (37) v Brodě čp. 3. Mlýn nechali roku 1846 vystavět Matěj a František Doubravovi jako samostatnou budovu mimo své obydlí. Zachovalá akumulární nádržka dosahovala rozměrů 18 x 7 m. Stejně jako ostatní mlýny, které nebyly přebudovány na umělecký provoz a vybaveny válcovými stolicemi, začal brzy sloužit především ke šrotování. V 70. letech 19. století pohánělo kolo o průměru 4,5 m jedno obyčejné složení. I technologii tohoto mlýna z druhé poloviny 19. století můžeme poznat ze současného stavu mlýna, jelikož v něm zůstala zachována poloumělecká technologie v podobě kapsového výtahu a odsávání prachových částí při výstupu špicovaného zrna ze staré moučnice. Mlýn později mlel především pro potřeby vlastního hospodářství, které dosahovalo rozlohy 55 ha.⁴⁹⁹

Zelenkův mlýn (38) v Žemličkově Lhotě čp. 10 se nacházel přímo pod Mlýnským rybníkem. Jednalo se o rybník, který patřil k velkostatku Vysoký Chlumeč. Od něj roku 1772 koupil zdejší mlýn Matěj Zelenka. Zelenkovi, kteří zde působili i v 19. století, vedli stejně jako ostatní mlynáři, jejichž mlýn se nacházel pod rybníkem velkostatku, vleklé spory s vedením velkostatku. Zelenkovým se podařilo mlýn zachovat v držení, Lobkowiczům jej neprodali. K mlýnu patřila dvě vodní kola, jedno pohánělo obyčejné složení, druhé stoupy. Ty však roku 1875 majitelé zrušili a nahradili je dalším mlecím složením. Mlýn však zásadní změnou neprošel až do období první

---

⁴⁹⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 53, Vložka k vodní knize č. 43.

⁴⁹⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 54, Vložka k vodní knize č. 44; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 120–121; KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků, s. 69–70.

republiky, kdy byl popisován jako zastaralý a nevyhovující.⁵⁰⁰ Posledním mlýnem na Varovském potoce před vtokem do Brziny byl Hradilův mlýn (39) ve Vilasově Lhotě čp. 3. Mlýn nacházející se v držení rodiny Hradilů byl vybaven obyčejným složením a stoupami. Oba stroje poháněla dvě vodní kola, do konce 19. století majitelé zrušili stoupy a nahradili je dalším mlecím složením.⁵⁰¹

Mlýny na Předbořickém potoce

Podobná koncentrace mlýnů byla také na Předbořickém potoce. Na jeho krátkém toku stály čtyři vodní mlýny. Prvním mlýnem v sedlčanském okrese byl mlýn Příválek (40) v Zahrádce⁵⁰² čp. 27. Mlýn postavil roku 1840 Vojtěch Hrubant jako mlýn o jednom 4,5 m vysokém kole, které vedle obyčejného mlecího složení pohánělo také šest stup. Vybavení mlýna zůstalo do konce 19. století pravděpodobně velmi zastaralé, neboť v roce 1899 byl mlýn včetně okolních nemovitostí při prodeji vyčíslen na 2 200 zl.⁵⁰³ Druhým mlýnem, který patřil s čp. 12 do obce Zahrádka, byl mlýn Plícov (41). Roku 1890 se stal součástí Velkostatku Zahrádka, který patřil Čestmíru a Paulině Langovým. Ještě v 70. letech 19. století, kdy ho vlastnil Josef Míka, fungovala u mlýna tři vodní kola, která dosahovala téměř 5 m a poháněla tři obyčejná složení. S Langovými přišel do mlýna potřebný kapitál. Mlýn byl přestaven na umělecký a nadále postupně modernizován.⁵⁰⁴

V Radešíně čp. 17, respektive v části obce Brod, fungoval Kalivodův mlýn (42). Ten v 70. letech 19. století měl dvě obyčejná složení a stoupy. Vše poháněla tři 4,5 m vysoká vodní kola, čímž připomínala výše položené mlýny. Provoz mlýna byl do konce století omezován, roku 1901 Václav Míchal udává pouze jedno staré české složení poháněné jedním vodním kolem.⁵⁰⁵ Tři vodní kola měl v době zakládání vodních knih také Míkův mlýn (43) v Krašovicích čp. 19. Kola poháněla dvě obyčejná složení a stoupy. Stoupy byly do konce 19. století zrušeny a mlýn přestaven na

---

⁵⁰⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 55, Vložka k vodní knize č. 45.

⁵⁰¹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 61, Vložka k vodní knize č. 51.

⁵⁰² Dříve Mladotově Zahrádce.

⁵⁰³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 59, Vložka k vodní knize č. 49; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 130–132.

⁵⁰⁴ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 58, Vložka k vodní knize č. 48; NA, MU, kart. 150, Vložka k mlýnu č. 1089–18.

⁵⁰⁵ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 35, Vložka k vodní knize č. 25.

umělecký. Začal být poháněn jedním vodním kolem. Další významných přestaveb se mlýn dočkal v období první republiky.⁵⁰⁶

Mlýny na potoce Brzině a jeho přítocích

Nejvíce mlýnů v rámci sedlčanského okresu se nacházelo na potoce Brzina. V 19. století jich na něm od Petrovic až po Vltavu fungovalo i s mlýnem Mleč, který byl napájen přítokem Brziny, devatenáct. I zde tedy odpovídalo, že mlýn ležel v podstatě na každém kilometru. Prvním mlýnem, který fungoval přímo v Petrovicích, byl Vostrákův mlýn (44) v Petrovicích čp. 23. V 70. letech 19. století ho poháněla dvě vodní kola. První pohánělo obyčejné mlecí složení a druhé tři stoupy. Stejně jako v ostatních mlýnech bylo do konce 19. století stupní kolo odstraněno a mlýn nadále pohánělo jediné kolo o průmětu 5,4 m. Není jasné, kdy byla technologie instalována do tří mlýnských podlah, ale zřejmě se tak stalo nejdéle před první světovou válkou. Za první republiky měl jen jednu stolicí a jeden pískovcový kámen. Vybavení však bylo popisováno jako zastaralé. Voda byla akumulována v menší nádržce, přesto mlýn mlel zhruba dva měsíce v roce.⁵⁰⁷

Nedaleko Petrovic se nachází původní panský mlýn v Petrovicích čp. 28 (45). Vedle mlýna fungovala také pila. K samotné budově mlýna patřila tři vodní kola, dvě pro obyčejné složení a jedno pro stoupy. Kola byla umístěna v 8 m dlouhé a 6 m široké lednici. Stupní kolo majitelé mlýna krátce na to zrušili a mlýn přebudovali na umělecký provoz. Mlýn mlel na přelomu 19. a 20. století zhruba tři měsíce v roce. Rozsáhlé modernizace se dočkal v období první republiky.⁵⁰⁸ Nejmladším mlýnem na Brzině se stal mlýn Na Kulišovně (46) v Týnčanech čp. 30, který vznikl roku 1860 necelý 0,5 km od horního Petrovického mlýna a 0,5 km od dolního mlýna Melena (47). Při mlýně existovala pila, s níž měl mlýn společnou lednici. V ní stála dvě vodní kola. Jedno pro mlýn a jedno pro pilu. Mlýn se vyvíjel poměrně progresivně, vedle jiných motorů využíval také parní lokomobilu od firmy Kokora Přerov z roku 1912 o výkonu 20 HP. Pro ni zde majitel Vincenc Foud nechal přistavět strojovnu 5,5 x 3,15 m.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁶ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 34, Vložka k vodní knize č. 24.

⁵⁰⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 56, Vložka k vodní knize č. 46. MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 145–146.

⁵⁰⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 57, Vložka k vodní knize č. 47.

⁵⁰⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 27, Vložka k vodní knize č. 18.

Velmi pozoruhodným mlýnem je mlýn Melena (47) ve Skoupém čp. 17. Ten v době vzniku vodních knih poháněla tři vodní kola umístěná v 13 m dlouhé a 5 m široké lednici. Dvě z nich skoro 5 m vysoká, umístěná za sebou, poháněla dvě obyčejná česká složení. Třetí kolo umístěné mimo úroveň předešlých dvou, pohánělo čtyři stoupy. Ve mlýně došlo ke zrušení stup, instalaci francouzského kamene a dalších úprav. Zásadní proměnou však mlýn prošel až v období první republiky.⁵¹⁰

Na dalším, zhruba 1 km, mlely další dva mlýny, které si byly v mnoha věcech velmi podobné. Oba stály na pravé straně silnice spojující Petrovice a Krásnou Horu nad Vltavou. Prvním z nich byl Petříčkův mlýn (48) v Týnčanech čp. 15. Na východní části budovy stála lednice pro dvě vodní kola, která přenášela sílu na dvě obyčejná složení. Stejně jako dolní mlýn se u jeho štítové strany nacházela akumulární nádržka.⁵¹¹ Oba mlýny měly ještě v první polovině 20. století zdobené barokní štíty, dodnes si ho však udržel pouze dolní Radášův mlýn (49) v Týnčanech čp. 14. Lednice s koly se v tomto případě nacházela na západní straně mlýnské budovy, kde stála tři vodní kola, dvě pro obyčejná složení a jedno pro stoupy. I to bylo umístěno mimo úroveň kol určených pro pohon mlecích složení. Stoupy byly ještě v 19. století zrušeny. K mlýnu patřila také budova pily poháněná samostatným kolem.⁵¹²

Jako okolním mlýnům sloužila k pohonu Červeného mlýna (50) v Krašovicích čp. 18 nejen voda z náhonu, ale i z akumulární nádržky nade mlýnem. Z ní šla voda na rozsáhlý prostor lednice a v ní umístěná tři vodní kola. Samotný mlýn byl v polovině 19. století jednoduchým nízkým stavením. Kapacita mlýna v 70. letech 19. století vycházela z podobného vybavení jako v případě dalších mlýnů na Brzině. Tři vodní kola poháněla dvě obyčejná složení a stoupy. Následně došlo i zde k přestavbě mlýna na umělecký. Na zavádění moderních technologií dbali Slabovi, kteří mlýn koupili okolo roku 1870. Jednalo se o tradiční mlynářský rod, který působil zejména na nedalekém mlýně Slabov (okr. Tábor).⁵¹³ V další obci Vletice stály mlýny tři. První byl zmiňován již na potoce Svrchnice, další dva stály na Brzině. Dvě obyčejná složení na Hotovcově mlýně (51) ve Vleticích čp. 13 poháněla dvě kola, třetí kolo hnalo stoupy.⁵¹⁴ Stejně byl zařízen i Mrázkův mlýn (52) ve Vleticích čp. 6. Mlýn však dne

---

⁵¹⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 76, Vložka k vodní knize č. 66; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 153–155.

⁵¹¹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 75, Vložka k vodní knize č. 65.

⁵¹² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 74, Vložka k vodní knize č. 64.

⁵¹³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 9, inv. č. 33, Vložka k vodní knize č. 23.

⁵¹⁴ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 78, Vložka k vodní knize č. 68.

26. července 1878 postihl rozsáhlý požár, který donutil majitele mlýn přebudovat. Základní technologie, tedy počet kol, zůstala zachována. Ve mlýně dokonce znovu fungovaly i stoupy, které však byly do konce 19. století zrušeny.⁵¹⁵

Postupnými úpravami, které jsou jasně patrné na samotném stavení, procházel mlýnský provoz ve Smrčí čp. 14 (53). Při zakládání vodních knih měl jedno obyčejné složení a čtyři stoupy, celkem tedy dvě vodní kola. Není zcela jisté, kdy byl mlýn přebudován na umělecký provoz. V období první světové války však dokázal vyprodukovat pouze 5 q mouky denně.⁵¹⁶ Zhruba 0,5 km od mlýna ve Smrčí stojí o samotě areál původního mlýna ve Skrýšově, resp. ve Svatém Jánů čp. 14 (54). Mlýn měl dvě obyčejná složení se stoupami o vlastním vodním kole. Jako ve většině ostatních mlýnů došlo do konce 19. století na proměnu v umělecký provoz. V roce 1901 mlýn mlel za pomoci jednoho francouzského kamene se špičákem, mlýn pohánělo jediné vodní kolo o výkonu 5 HP.⁵¹⁷ Nedaleký Chadimův mlýn (55) v Bražné čp. 12 měl v 70. letech 19. století tři mlýnská složení, čtyři stoupy a pilu. Dvě z kol, které poháněly pískovcové kameny, byly 4,5 m vysoké. Třetí složení pohánělo kolo o průměru 3,5 m, přičemž vodní dílo bylo zařízeno tak, aby voda z dvou hořejších kol padala na kolo třetí, a tak jej poháněla. Celkem tak k mlýnu patřilo pět vodních kol, jejichž počet byl redukován v souvislosti s přestavbou na umělecký mlýn.⁵¹⁸

Čtyři vodní kola vytvářela energii pro provoz mlýna a pily Šourkova, resp. Kunclova mlýna (56) v Brzině čp. 7. V roce 1876, za majitele Ferdinanda Pauknera k mlýnu patřila dvě složení, čtyři stoupy a pila. Do konce 19. století byl mlýn přestavěn na automatický provoz. Došlo ke zrušení stup a nové mlýnské stroje pohánělo jediné kolo.⁵¹⁹ Šámalův mlýn (57) ve Skrýšově čp. 47, dříve v Drážkově čp. 8, měl ještě v 70. letech 19. století tři vodní kola pro dvě obyčejná mlecí složení a pro čtyři stoupy. Roku 1882 do mlýna majitelé Herynkovi instalovali první francouzský kámen, hranolový vysévač a výtahy. Mlýn se zařadil mezi jeden z prvních uměleckých mlýnů v regionu. V roce 1898 byla ve mlýně postavena první válcová stolice, savka a koukolník na

---

⁵¹⁵ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 77, Vložka k vodní knize č. 67.

⁵¹⁶ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 22, Vložka k vodní knize č. 13.

⁵¹⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 23, Vložka k vodní knize č. 14.

⁵¹⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 24, Vložka k vodní knize č. 15; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 173–175.

⁵¹⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 25, Vložka k vodní knize č. 16.

čištění obilí. Roku 1912 došlo k instalaci nové loupačky, k odstranění dvou vodních kol, které nahradilo jedno větší s příslušnými převody.⁵²⁰

Dva vodní mlýny na Brzině spadaly pod obec Chramosty. Horní mlýn (58) s čp. 21 se v době dotazníkového šetření skládal ze dvou obyčejných složení a tří stup. Vše zajišťovala dvě vodní kola, stoupy byly do konce století zrušeny.⁵²¹ Dolní Stehlíkův mlýn (59) v Chramostech čp. 17 mlel také za pomoci dvou obyčejných složení a čtyř stup. Pískovcové kameny byly poměrně malé, dosahovaly průměru 0,5 m. Jelikož stoupy měly vlastní vodní kolo, patřily k mlýnu tři vodní kola.⁵²²

Na přítoku Brziny, tzv. Podlipském, nebo také Jezvinském potoce v Třebnicích čp. 29, pracoval bývalý panský mlýn Mleč (60), v 19. století označovaný jako Podlipský mlýn. Dne 21. ledna 1831 koupili mlýn Josef a Kateřina Stoužilovi od manželů Josefa a Barbory Mrázkových za 600 fr. V roce 1857 dále zakoupili od velkostatkáře Viléma Pistoriuse rybník nade mlýnem za 700 fr, a to s 5% úrokem. Na mlýně tak vznikla zástava, ke které se postupně přidávaly i další nároky jiných osob. V této době se jednalo o mlýn s jedním složením, olejnou a stoupami.⁵²³ Mlýn na konci 19. století patřil mezi zastaralé provozy. Významné modernizace se dočkal až po první světové válce, kdy vyhořel. Zřejmě roku 1914 byl do mlýna zaveden naftový motor Laurin a Klement o 10 HP. Běžný pohon zajišťovalo jediné kolo.⁵²⁴

Do dnešních dní si svůj pilský provoz zachoval původní Kučerův mlýn (61) v Líchovech čp. 36. K jeho starší historii se bohužel zachovala jen minimum pramenů. Dokumenty mluví o kolech mlýnských a kolu stupním. Je tedy pravděpodobné, že v 19. století k mlýnu patřila tři vodní kola, dvě pro mlecí složení a jedno pro stoupy.⁵²⁵ Jednalo se o zděnou přízemní budovu, do níž byly zřejmě ještě do konce 19. století instalovány tři mlýnské podlahy pro umělecké složení. Pila je jistě daleko mladší. Zajímavým objektem byl mlýn Hodíkov (62) patřící v současnosti do obce Hrachov, dříve Líchovy čp. 23.⁵²⁶ Tento původně vrchnostenský mlýn při prodeji

---

⁵²⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 26, Vložka k vodní knize č. 17, MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 179–181.

⁵²¹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 20, Vložka k vodní knize č. 11.

⁵²² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 21, Vložka k vodní knize č. 12.

⁵²³ SOA v Praze, Velkostatek Třebnice, kart. 3, inv. č. 52, Smlouvy na různé prodeje, pronájmy a výměny – evidence změn držby na velkostatku Třebnice.

⁵²⁴ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 25, inv. č. 265, Vložka k vodní knize č. 444; Vodní kniha III, pol. 444.

⁵²⁵ Mlýn Mikuláše Lundáka o dvou kolech uvádí pro obec Buzice Berní rula. LISÁ, Eva: Berní rula 31, Kraj Vltavský, Praha 1951, s. 62.

⁵²⁶ Dále také Hodíkov–Zrůbek čp. 7, Buzice čp. 7.

Jakubu Šeborovi v roce 1772 poháněla dvě vodní kola obyčejného složení a patřily k němu čtyři stoupy. Pila opatřená vlastním vodním kolem zůstala v majetku Lobkowiczů. Celkem tak k němu náležela čtyři vodní kola. Původní podobu si mlýn zachoval až do poslední třetiny 19. století, kdy byl pískovcový kámen nahrazen francouzským složením. Na začátku 20. století do mlýna majitel Ferdinand Rmoutil instaloval válcovou stolicí a zavedl v areálu elektrické osvětlení.⁵²⁷

Mlýny na Mlýnském potoce a Jahodovém potoce

Posledním potokem s vodními mlýny na Sedlčansku je Mlýnský potok u Krásné Hory nad Vltavou a od regionu odstřižený Jahodový potok. V obou případech se jednalo o velmi slabé vodní zdroje. I přesto na Mlýnském potoce stály tři vodní mlýny, vesměs však schopné mlít pouze na jaře. Prvním byl Hulův mlýn (63) v Krásné Hoře nad Vltavou čp. 48, který v druhé polovině 19. století pohánělo jedno vodní kolo o průměru 5,5 m se spádem 4 m. Kolo pohánělo jedno obyčejné složení s pískovcovými kameny. Ve 20. století se z něj stal nejmodernější mlýn pod Krásnou Horou. Jeho nespornou výhodou byla regulovatelná akumulční nádržka, která dolním mlýnům chyběla.⁵²⁸ Několik neregulovatelných a malých rybníčků tvořilo malou zásobárnu vody pro zhruba kilometr vzdálený Pivoňkův mlýn (64) v Krásné Hoře nad Vltavou čp. 49. V 70. letech v něm poháněla dvě obyčejná složení a čtyři stoupy dvě vodní kola. Stoupy zanikly a stagnoval i vývoj samotného mlýna. Ten patřil již na začátku 20. století mezi zastaralé provozy, nikdy do něj nebyly instalovány žádné čistící stroje. Sám mlynář v roce 1901 uvádí, že mlýn trpí nedostatkem vody, a mele proto pouze zjara, v létě a na podzim prakticky vůbec. Spád vody byl navíc malý a kolo o výšce zhruba 4 m vydrželo mlít vždy jen pár hodin.⁵²⁹

Pod obcí Zhoř s čp. 10, nedaleko vtoku do Vltavy, stával mlýn Matlánek (65). Jednalo se o tradiční český mlýn o jednom kole a dvou stoupách. I on ve 20. století zcela zastaral a upadl. Vrcholem technologické modernizace mlýna byla instalace válcové stolice. Díky ní pak mlýn dokázal semlít zhruba 70 q obilí ročně.⁵³⁰ Skromně byl zřejmě zařízen i mlýn v Předním Chlumu, respektive v Milešově čp. 35 (66), který

---

⁵²⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 38, Vložka k vodní knize č. 28; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, mlýn Hodíkov, s. 44–46.

⁵²⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 68, Vložka k vodní knize č. 58.

⁵²⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 69, Vložka k vodní knize č. 59.

⁵³⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 81, Vložka k vodní knize č. 71.

po celou druhou polovinu 19. i začátek 20. století vlastnil sekernický rod Grünerů. K mlýnu patřila dvě vodní kola, která poháněla minimálně jedno složení, případně stoupy.⁵³¹

---

⁵³¹ Archivní mapy:
https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/PRA/PRA397018300/PRA397018300_index.html
Milešov, <3. února 2020>.

4. Mlynářství za první světové války

Problematice výživy obyvatelstva v průběhu první světové války se věnuje celá řada prací.⁵³² Nedostatečné potravinové, technické a lidské zdroje, špatná distribuce a další záležitosti týkající se zásobování obyvatelstva i armády jsou známé. Dosud však nevznikla práce zabývající se mlynářstvím v průběhu první světové války komplexně. Tento fakt je zarážející zejména s ohledem na to, že to byl právě mlynářský průmysl, na nějž byly kladeny nároky, jakožto na hlavního zpracovatele obilí, které bylo spolu s bramborami a luštěninami hlavní složkou výživy obyvatelstva a armády. Po mlýnech se v průběhu války žádala maximalizace výnosnosti obilí a tím i následných potravinových produktů. Vedle toho mlýny začaly fungovat jako jeden z kontrolních článků dozoru nad přerozdělováním obilí a mouky.

Hned v prvním roce války proto došlo k zásadnímu omezení mlynářské výroby, vznikl obilní a mlynářský monopol. O všech záležitostech týkajících se nakládání s obilím a mletím rozhodoval nadále stát prostřednictvím Válečného obilního ústavu. Monopolizované mlynářství bylo po válce opět uvolněno, ovšem jen na určitý čas. Mlynářství právě v průběhu války přišlo zcela o možnost svobodného podnikání. První světová válka se tak stala zásadním mezníkem pro mlynářský obor z hlediska obchodního, ale také technologického. Zásadním způsobem se rozevřely nůžky mezi malými námezdními mlýny a obchodními mlýny. Vznikající předpisy o vymílání změnily do určité míry postupy mletí i vybavenost mlýnů. Mlýny a mlýnské výrobky se staly zásadním tématem plánovaného válečného hospodářství. Problematika nedostatku surovin a omezení mlynářské výroby plnila veškerá v průběhu války vydávaná periodika.

4.1. Vstup do války

Pro začátek 20. století byla typická konjunktura zemědělského průmyslu. Rakousko-uherská monarchie procházela řadou příznivých hospodářských let.⁵³³ Bankovní sektor byl na vzestupu a zajišťoval potřebný kapitál pro řadu podniků, jakými byly pivovary či mlýny. V případě mlýnů se jednalo například o stavbu

---

⁵³² Viz BALCEROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.): Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době, Praha 2017; KUČERA, Rudolf: Život na příděl, Praha 2013; ŠEDIVÝ, Ivan: Češi, České země a velká válka 1914–1918, Praha 2001.

⁵³³ Samozřejmě s výjimkami, jakou byla například Anekční krize.

největšího českého mlýna v Holešovicích, který financovala Česká průmyslová banka. Snazší byla i dostupnost úvěrů, které umožňovaly technologické inovace mlýnů. S přibližujícím se jednáním o hospodářském vyrovnání rakouské a uherské části monarchie krátce před válkou opět vzrůstal hospodářský nacionalismus zaměřený na uherské mlynářství. Technická modernizace mlýnů a postupů mletí zvyšovala produkci mlýnů v českých zemích, díky čemuž narostla i konkurence uvnitř státu. Ve 20. století již sami mlynáři a producenti obilí pečlivě sledovali minulé sklizně a odhadovali ty budoucí. Obilí bylo ze své povahy proměnlivého zdroje artiklem, se kterým se snadno spekulovalo, avšak některé vzorce byly neměnné. Tím byl i pokles ceny obilí v období okolo žní, kdy se producenti snažili zbavit starých zásob a nabízelo se zpracování nové úrody.

České mlýny byly závislé na množství sklizeného obilí nejen v českých zemích, ale i na dovážené zemědělské produkci. Zásadní byla jak pro velké obchodní mlýny, které obchodovaly se značným množstvím obilí, tak ale i pro námezdní mlýny, jichž byla na Sedlčansku převážná většina. Jejich mzda se totiž odvíjela od melného, které vycházelo z ceny obilí. Úroda obilí v letech 1912 a 1913 nebyla v českých zemích moc dobrá. Ačkoliv v roce 1913 označoval Český odbor rady zemědělské pro království České množství obilí jako dobré až velmi dobré, poznamenalo ho špatné počasí při sklizni. Četné deště způsobily, že se obilí kazilo na polích a nebylo ho možné dlouho skladovat.⁵³⁴ Na jeho vysychání navíc nebyly prostory. Obchodníci, mlynáři i pekaři tak již na začátku léta 1914 upínali zraky na plánovanou úrodu, a to samozřejmě i na území východní části monarchie.

V první části roku 1914 se české mlynářství dostalo do krize tím, že mlynáři byli nuceni nakupovat drahé obilí, ale trh snižoval ceny mouky. Cena pšenice od konce roku 1913 do dubna roku 1914 stoupla o 2,50 K na 100 kg.⁵³⁵ V květnu 1914 byly ceny za obilí v Rakousko-Uhersku jedny z nejvyšších. Za 50 kg se na vídeňské burze platilo za pšenici 13–14 K, na budapešťské 13–14 K a v Praze 12–14 K.⁵³⁶ Ceny stoupaly z obav, že loňské zásoby nevydrží. Obilí se do českých zemí dováželo také z Německa,

---

⁵³⁴ Činnost českého odboru rady zemědělské pro království České za rok 1913, in: Pražské hospodářské noviny, časopis věnovaný veškerým odvětvím a potřebám hospodářským, roč. 37, č. 18, Praha 1914, s. 166.

⁵³⁵ Trh obilní a průmysl mlýnský, in: Mlynář, roč. 11, č. 16, Praha 17. dubna 1914, s. 1.

⁵³⁶ K současné situaci na obilních trzích, in: Pražské hospodářské noviny, roč. 37, č. 10, Praha 1914, s. 94.

Ruska a Rumunsku.⁵³⁷ Vzhledem k vysokým cenám obilí z loňské kampaně a očekávání dobré sklizně neměli čeští obchodníci ani mlynáři potřebu zásobit se starým a drahým obilím ze zahraničí. Na začátku války proto prakticky žádné zásoby neexistovaly.

Přede žněmi si málo kdo vytvářel zásoby obilí a mouky, po žních obvykle cena obilí klesala. Očekávaná sklizeň se jevila příznivě nejen v Čechách, ale i na Moravě a v dalších částech monarchie. „*Obilí všeho druhu na Moravě je po vzorném a pilném tamějším hospodaření pěkné, pěkně stojí a slibuje hojnou úrodu. Uherské Slovensko, sousedící s Moravou, má letos tak krásnou úrodu, že již, jak tamnější hospodáři tvrdí, po několik roků takovou úrodu nemělo.*“⁵³⁸ Kvalitní byl zejména ječmen. Úroda ve východní části monarchie byla navíc částečně již k 29. červnu 1914 sklizena. Světovou sklizeň z roku 1914 lze hodnotit jako velmi dobrou. Budapešťské mlýny dokonce pro dostatek nové sklizně odmítaly staré obilí semílat. Velká úroda pšenice proběhla v Severní Americe. Špatná sklizeň byla v porovnání s jinými roky v Rusku, Argentině, Indii a Austrálii.⁵³⁹ Obchod byl na začátku léta 1914 klidný. V českých zemích se očekávaly velké výnosy pro nedostatek zásob.

Vesměs relativně klidný vývoj byl přerušen začátkem války, tedy hlavně situací po 23. červenci 1914, kdy všechny trhy v Evropě zažily kotrmelec. Ceny obilí stejně jako řady dalších produktů začaly prudce stoupat. Velmi zatížena a omezena byla také doprava, jejíž cena narůstala, došlo k zabránění potahů, čímž se poškodil samotný průběh žní v Čechách. Veškerý život v říši bylo nutné podrobit válečné situaci. Nařízení střídalo nařízení a pochopitelně mlynářů se dotýkala všechna, která se týkala i ostatních obyvatel. Coby zpracovatelé, distributoři, obchodníci s obilím a moukou podléhali mlynáři celé řadě dalších specifických právních norem. Z prvních zásadních legislativních úprav si můžeme připomenout například císařské nařízení č. 194/1914 ř. z., které se věnovalo zásobování obyvatelstva v průběhu válečného stavu, mimo jiné řešilo lichvu s potravinami. Nikdo nesměl využít mimořádné situace způsobené válkou a žádat za tzv. „*nepostradatelné předměty potřeb*“ neúměrnou cenu, mohl být potrestán vězením až na šest měsíců a pokutou 2000 K. Dále nesměl nikdo tyto předměty zkupovat, či omezovat jejich výrobu či obchod s nimi tak, aby se „*uměle*“

---

⁵³⁷ Tamtéž

⁵³⁸ Úroda na Moravě, Slovensku a v Uhrách, in: Mlynář, roč. 35, č. 14, Praha 1914, s. 211.

⁵³⁹ Jaká je letos situace na trzích obilných?, in: Pražské hospodářské noviny, roč. 37, č. 17, Praha 1914, s. 154.

vyhnala jejich cena. Nesmělo docházet k šíření nepravdivých informací. To vše pod trestem od jednoho měsíce do jednoho roku vězení a peněžitou pokuta až 20 000 K.⁵⁴⁰

Dne 3. srpna 1914 vydalo c. k. místodržitelství pro království České nařízení o soupisu zásob všech nezbytných spotřebních předmětů, což se týkalo především obilí, krmiv a mouky. Producenti, výrobci, obchodníci a skladiště, kteří měli dne 3. srpna 1914 v zásobě více než 100 q pšenice, žita, ovsa, sena, či více než 50 q mouky, museli své zásoby nahlásit na oznamovacím formuláři, a to prostřednictvím obce do 24 hodin. Obec následně podala soupis zásob příslušnému politickému okresu. Tato hlášení měla být dále vyhotovována vždy k 1. a 15. dni v měsíci pod pokutou až 1000 K, či vězením na tři měsíce, pokud by tak dotyčný neučinil. Při podvodu hrozilo roční vězení a pokuta až 20 000 K, při čemž zásoby mohly propadnout státu, k čemuž také docházelo.⁵⁴¹

Na Pražské plodinové burze od srpna zavládl ruch ve smyslu, že se prodávalo pro vojenské dodávky ze všech stanic za 14,50 K za pšenici, 10,75 K za žito a 10 K za oves.⁵⁴² Již v této době se začínají ozývat hlasy, zejména z plodinových burz, požadující zavedení maximálních cen pro obilí a mlýnské výrobky. Pražská obchodní a živnostenská komora doporučila ještě v létě maximální cenu pšenice normální jakosti na srpen a září pro Prahu na 29 K za 100 kg. Od této ceny se pak měly odvíjet maximální ceny i pro další města. U mouk navrhla maximální ceny jen pro nejlepší mouky.⁵⁴³ Dne 4. srpna pražská burza zobchodovávala 50 kg pšenice za 14,50–15 K, žito za 10,50–11 K. Dále 100 kg pšeničné mouky dle kvality za 20 K (mouka 8) až 52 K (mouka 0), 100 kg žitné mouky za 20 K (krmné žito) až 39 K (mouka 0).⁵⁴⁴

Dne 10. srpna 1914 se již hovoří o narůstající panice: „*Všechny sklady moučné ve Vídni, Praze, Brně a také mlýny byly o mouky přímo obléhány a povolovány ceny vysoké*“.⁵⁴⁵ Se vzrůstající cenou se pochopitelně dostávaly do výhody velké obchodní mlýny, které byly schopné zaplatit požadované částky. Měly potřebný kapitál a dokázaly obchodovat v rámci vývoje trhu. Mlely levněji a dokázaly z obilí více vymlít. Menší mlýny bez kapitálu však musely dostát stávajícím smlouvám s obchodníky i pekaři, čímž se dostávaly do značně nepříznivé situace. Mlýnáři měli semlít obilí a

---

⁵⁴⁰ Císařské nařízení č. 194/1914. Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, roč. 1914, Vídeň 1914, s. 909–911.

⁵⁴¹ Ústřední soupis obilí a mouky, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 32, Praha 7. srpna 1914, s. 2.

⁵⁴² Tržní zprávy, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 33, Praha 14. srpna 1914, s. 4.

⁵⁴³ Maximální ceny pro obilí, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 37, Praha 11. září 1914, s. 1.

⁵⁴⁴ Tržní zprávy, in: Pražské hospodářské noviny, roč. 37, č. 18, Praha 1914, s. 166.

⁵⁴⁵ Tamtéž.

prodat mouku za ceny dohodnuté na jaře a na počátku léta, současné ceny obilí však byly výrazně větší a producenti odmítali obilí prodávat. Pražská plodinová burza se kvůli strmému nárůstu cen i problematické dopravě snažila prosadit, aby smlouvy na dodání obilí, mlýnských výrobků a krmiv, které byly uzavřeny před 26. červencem 1914 s dodací lhůtou delší než 14 dní a jež končí 26. července a později, byly zneplatněny zákonem. K tomuto apelu se připojily i burzy ve Vídni a Pešti. Proti byly obchodní a pekařské kruhy. Nevraživost mezi mlynáři a pekaři narůstala. Nesouhlas s tímto návrhem projevila také pražská obchodní a živnostenská komora, která navrhovala, aby se ve smlouvách vzniklých před 28. červencem 1914 mohla změnit kupní cena.⁵⁴⁶

Kancelář dolnorakouské ústředny spojených mlynářských svazů Rakouska vydala následující pokyny pro rakouské mlynáře:

1. *„Žádný mlynář nezastavuj výrobu ve svém mlýně, nýbrž konej v něm práci za účelem zásobování obyvatelstva a armády;*
2. *Mlynáři nepropouštějte v této kritické době své dělníky;*
3. *Mlynáři nechtějte těžit z nynějších válečných událostí, nýbrž spokojte se s občanským ziskem a starejte se o udržení vynikající jakosti svých výrobků;*
4. *Mlynáři starejte se o opatření si obilí, případně s pomocí státních a obecních orgánů;*
5. *Je zakázáno zásoby zadržovati nebo zatajovati nebo žádati za ně nepřírozené ceny.*
6. *Obecní úřad nebo c. k. okresní hejtmanství je k žádosti mlynáře povinno opatřit mu – případně vyvlastněním – zatajované obilí ku semletí.*
7. *Mlynář je povinen, prodávati mouku, dokud ji má. Pakliže mouky nemá, musí mu to k jeho žádosti potvrdit obecní starosta. V tom je ochrana proti obviňování mlynářů ze zatajování zásob mouky za účelem vyčkání zvýšení její ceny.*

...⁵⁴⁷

Úroda v českých zemích byla na konci léta 1914 skutečně hodnocena jako velmi dobrá. Množství sklizně v září hodnotily i Mlynářské noviny jako velmi dobré.

---

⁵⁴⁶ Úprava obchodu obilím a moukou v době válečné, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 35, Praha 28. srpna 1914, s. 1–2; Likvidace obchodů obilím a moukou na burzách, in: Mlynářské noviny roč. 11, č. 39, Praha 25. září 1914, s. 1.

⁵⁴⁷ Co musí vědět každý mlynář, in: Mlynář, roč. 35, č. 17, Praha 1914, s. 253–254.

Ubezpečovaly čtenáře, že obilí je tolik, že by ho bylo možné za normálních okolností vyvážet. „*Obilí je dost a bude dost i mouky, nikdo nebude mít nouzi.*“⁵⁴⁸ Obavy autoři příspěvků neměli ani z vyživování vojska: „*toto vojsko také jedlo, dokud nebylo povoláno k armádě, lidstva nepřibylo, a sní-li se tyto zásoby u vojska, nesní je doma*“.⁵⁴⁹ Představy pisatelů byly naivní, jelikož mnohdy nepočítaly s tím, že vedle vojska bude nutné živit i koně, že se zvýší ztráty. Za snahou autorů těchto článků lze ale hledat praktickou motivaci, která možná pramenila z obav, že producenti obilí se odmítnou zbavovat svých produktů, že vzroste panika a situace se zhorší. Ještě v září ubezpečovaly Rolnické listy, hlavní periodikum hospodářů a zemědělců na Sedlčansku, své čtenáře o dostatku obilí, jež však měli zdržovat spekulanti: „*Připisovati stoupání cen obilí snad jeho nedostatku, je pošetilé, neboť je všeobecně známo, že na všech stranách jest obilí dostatek*“.⁵⁵⁰

Všechna tato vyjádření byla dosti odvážná s ohledem na známý fakt, že české země nebyly v produkci obilí soběstačné ani v letech předešlých. První se projevil nedostatek žita, a to zejména pro armádu. V předchozích letech se do českých zemí dováželo mezi 300 000 až 500 000 q žita především z Německa.⁵⁵¹ S dovozem se příliš počítat nedalo, a tak bylo nutné přikročit k regulaci nakládání s veškerými obilovinami. Předně bylo třeba zabezpečit dodávky obilí a mouky pro domácí obyvatelstvo a pro potřeby armády. Domácí zvířectvo mělo být kryto domácími přebytky. Žito tak měl do určité míry nahradit ječmen, z nějž se dala vytvořit řada produktů k jídlu. Hned na podzim a v zimě se začal vyrábět chléb z ječmene a žita. Pekaři začali ředit pšeničnou mouku moukou z ječmene. Spolu s mlynáři se snažili zvýšit pečivost nových smíšených mouk, přidávali do ní bramborovou moučku a podobně. Ječmen se z českých zemí vyvážel ještě v září 1914, mnohdy za ceny, které se pohybovaly okolo 18–19 K za 100 kg. Brzy se však i ječmen stal vykoupenou obilninou, což postihlo zejména pivovary.⁵⁵²

Kvalitu mouky, především pšenice, poznamenal také fakt, že docházelo k rychlému semletí čerstvě sklizeného obilí. V srpnu vinou nejistých dodávek a vysokých cen uherské mouky začali obchodníci a mlynáři mlít čerstvě sklizenou

---

⁵⁴⁸ Válka a mouka z nového obilí, in: Mlynářské noviny, Praha 1914, roč. 11, č. 36, s. 3.

⁵⁴⁹ Zákaz vývozu ječmene, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 38, Praha 18. září 1914, s. 1.

⁵⁵⁰ Tržní zprávy, in: Rolnické listy, roč. 30, č. 9, Sedlčany 1914, s. 134.

⁵⁵¹ Zákaz vývozu ječmene, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 38, Praha 18. září 1914, s. 1.

⁵⁵² Viškovský, Karel: Boj o Chléb, Praha 1915, s. 17.

českou pšenici, která byla levnější. Lidé si stěžovali na kvalitu této mouky, špatně se z ní peklo a měla zatuchlý pach. Nově semleté obilí bylo totiž třeba nechat minimálně 14 dní zrát ve světlé a suché místnosti za proudění čerstvého vzduchu. K čemuž díky velké poptávce po obilí mnohdy nedocházelo.

Pražské akciové mlýny, mlýny firmy Fr. Odkolek, Bratři Fingerové a Hlasivec se staly smluvními mlýny pro vojsko.⁵⁵³ Jednalo se o největší a nejmodernější mlýny s ideální dopravní dostupností. Přesto se i v těchto mlýnech ještě v roce 1914 projevil problém s kvalitou mouky a chleba. Vedle mlýnů si vojsko smluvilo také pekaře, kteří měli z mouky dodávat příslušné potraviny. Se svými stížnostmi se zástupci posádek obrátili prvně na 45 smluvních pekařů, kteří svorně svalovali vinu na mouku, kterou dodal Pražský akciový mlýn v Holešovicích.⁵⁵⁴ Za dodání zkažené mouky vojsku byl zatčen a vyšetřován také majitel parního mlýna Bedřich Roth z Německého Brodu (Havlíčкова Brodu), kterému byly zabaveny všechny zásoby a následně ho výjimečný šestičlenný senát krajského soudu v Kutné Hoře odsoudil za zločin podvodu a falšování potravin do těžkého žaláře na 18 měsíců a k pokutě 5000 K.⁵⁵⁵ Jednalo se o jeden z prvních rozsudků učiněných vůči mlynářům.

Jelikož nabídka neustále převyšovala poptávku a iluze o dostatku obilovin se rozplynula, byla dne 24. září 1914 císařským nařízením č. 251/1914 ř. z. ve srozumění s uherskou vládou zrušena dovozní cla na pšenici, špaldu, žito, ječmen, oves, kukuřici, pohanku, proso, boby, hrách, čočku, mouku a další výrobky z obilí a luštěnin s platností od 9. října 1914.⁵⁵⁶ V té době už prakticky všechny země zakázaly vývoz těchto produktů. Německo, které zrušilo cla dříve, tak stihlo dovést i nezanedbatelné množství obilí a mouky z Rumunska.⁵⁵⁷ Situace byla taková, že už v podstatě nebylo co a odkud dovážet. Dne 10. října 1914 císařským nařízením č. 274/1914 ř. z. došlo k omezení výroby líhu z obilí a brambor. Dále bylo určeno, že se při výrobě chleba po živnostensku, tedy za účelem prodeje třetí osobě, smělo používat pouze moučných směsí, které obsahovaly nejvýše 70% pšeničné nebo žitné mouky, nebo 70% libovolné

---

⁵⁵³ Mouka pro zásobování Prahy, in: Venkov, roč. 9, č. 195, Praha 1914, s. 5.

⁵⁵⁴ Zkažený vojenský chléb, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 35, Praha 28. srpna 1914, Příloha k číslu 35.

⁵⁵⁵ Dodávka zkažené mouky, mající za následek zatčení mlynáře, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 37, Praha 11. září 1914, s. 3; Odsouzený velkomlynář, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 44, Praha 30. října 1914, s. 3; Ze soudní síně, in: Venkov, roč. 9, č. 258, Praha 1914, s. 8.

⁵⁵⁶ Císařské nařízení č. 251/1914 ř. z., in: Zákoník zemský a říšský 1915, Praha 1916, s. 1015; Nařízení ministerií financí č. 270/1914 ř. z., in: Zákoník zemský a říšský 1915, Praha 1916, s. 1108.

⁵⁵⁷ Zrušení cel na obilí a mouku, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 44, Praha 30. října 1914, s. 1.

směsi mouky pšeničné se žitnou. Zbýlých 30 % měla tvořit ječná, kukuřičná a bramborová mouka. Při ředění bramborami se daný výrobek musel označit. Zemské politické úřady mohly v případě potřeby stanovit cenu.⁵⁵⁸

Od počátku války procházel vývoj cen obilí a mouky dynamickým vývojem. Na začátku září se v Praze pohybovala cena běžné pšenice okolo 15,5–15,85 K za 50 kg, ve Vídni 16,15–16,55 K a v Pešti 16,85–17,20.⁵⁵⁹ Tím, jak vzrůstala cena obilí, zvyšovala se i cena mouky a pekařských výrobků. Z toho lid pochopitelně vinil mlynáře a pekaře. Ceny těchto výrobků byly vysoké, lidé doufali v určité urovnání situace. Jenže mlynáři již byli seznámeni se skutečným stavem. Přestože se zvyšovalo měřičné úměrně s tím, jak rostla cena obilí, mlynáři nebohatli. Meliva byl nedostatek. V listopadu tak již mlynáři reagují na povzbudivé články vyzývající zemědělce k prodeji obilí následovně: „není pravdou, že obilí je dost a že letošní sklizeň, pokud chlebovin se týče, dala dobrý střední výnos“.⁵⁶⁰ Poněkud jiná situace byla u krupníků, rýže byla drahá a zvyšovala se poptávka po kroupách.

Tabulka 8: Sklizeň obilí v Čechách v letech 1912–1914

Obilí	1912	1913	1914
Pšenice	5 139 000 q	4 837 000 q	4 387 400 q
Žito	10 503 800 q	9 943 800 q	8 994 600 q
Ječmen	7 200 900 q	7 076 100 q	6 254 200 q
Oves	8 659 100 q	9 773 900 q	9 696 400 q

Zdroj: Boj o chléb, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 47, Praha 20. listopadu 1914, s. 1.

Měnil se ostatně i vývoj na burze. Pro příklad dne 3. listopadu 1914 se zbrzdil nákup pšenice, jelikož se mlýny nechtěly zásobit drahou pšenicí, očekávající rekvizice. Nikdo se nechtěl zásobit draze koupeným obilím, natož ho dát za peníze semlít. Pšenice se na začátku listopadu pohybovala v Praze okolo ceny 20 K. Nepatrně klesla i cena žita, a to přibližně na 16 K za 50 kg.⁵⁶¹ Z úředních zdrojů ale záhy vyšlo najevo, že sklizeň v roce 1914 nebyla v Čechách vůbec tak vysoká, jak se předpokládalo. Dokonce byla slabší než ve dvou předchozích letech. V mnoha státech

⁵⁵⁸ Různé zprávy. Zákon a ustanovení ohledně spotřeby mouky a pečiva, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 46, Praha 13. listopadu 1914, s. 2.

⁵⁵⁹ Maximální ceny pro obilí, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 37, Praha 11. září 1914, s. 1.

⁵⁶⁰ Ještě ku zrušení cel na obilí a mouku, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 46, Praha 13. listopadu 1914, s. 1.

⁵⁶¹ Tržní zprávy. Pražská plodinová bursa, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 45, Praha 6. listopadu 1914, s. 2.

však byla situace ještě horší. V Haliči nestihli vinou války úrodu sklídit. To opět vyvolalo nárůst cen obilí.

Ukázalo se, že dosavadní snahy státu směřující k regulaci kvality výroby mlýnského a pekárenského zboží, byly nedostatečné. Dne 28. listopadu 1914 vyšlo nařízení č. 324/1914 ř. z., které zvýšilo procentuální hodnotu, do níž se mělo obilí vymílat.⁵⁶² Ode dne 7. prosince 1914 se změnila podmínka semílání obilí. Mlýny vyrábějící pouze jeden druh mouky, a to jednomletou, měly vymílat až na 85 %, mouka pšeničná chlebová a jednomletá se měla do obchodu začít prodávat ve složení 70% mouky pšeničné a 30% mouky kukuřičné. Ze žita se dále měla vyrábět jen jedna mouka jednomletá s vymletím do 82 %, která se směla do obchodu dávat jen ve směsi složené z 67% mouky žitné a 33% ječné nebo 70% mouky žitné a 30% kukuřičné, bramborové nebo jemné rýžové mouky. Ječmen se směl dále vymílat na 70 %.⁵⁶³ Pro mlýny, které semílaly pšenici na více druhů, bylo určeno vymletí do 85 %, žitná mouka se směla semílat minimálně do 82 % a ječmen do 70 %.⁵⁶⁴ Oproti předválečným rokům tak kvalita klesla až o 20 %. Předválečné normy určovaly vymílání na 78 % u pšenice, 74 % u žita a 50 % u ječmene.⁵⁶⁵ Uvedené vymílací hodnoty se v průběhu války dále zvyšovaly, přestože již od vypuknutí války si lidé stěžovali na špatnou kvalitu pečiva.⁵⁶⁶ Nekvalitní mouka však vycházejícím nařízením o mletí předcházela. „*Na rozích vyhlášky, aby se peklo jen dvakrát v týdnu pečivo bílé. Koblíhy a cukrářské jídla přepychová se nemají péci vůbec! Prosté ženy se tomu smějí a nadávají. Housky už se dávno nepečou a budou i válečné bandury odvolány.*“⁵⁶⁷

Nařízením ministerstva č. 325/1914 ř. z., které také pochází ze dne 28. listopadu, došlo c. k. místopředsedstvím pro obchod konečně ke stanovení maximálních cen obilí. Cena měla být stanovena na základě průměrných velkoobchodních cen posledních 14 dní v říjnu. Cena za 1 q pšenice byla stanovena na 42 K, cena žita na 34 K, cena ječmene na 28,80 K. Ceny mouky byly stanoveny v případě 1 q pšeničné

---

⁵⁶² Nařízení ministra obchodu č. 324/1914 ř. z., in: *Zákoník zemský a říšský 1915*, Praha 1916, s. 1213–1214.

⁵⁶³ Další vládní opatření pro dobu válečnou, in: *Mlýnářské noviny*, roč. 11, č. 48, Praha 27. listopadu 1914, s. 2.

⁵⁶⁴ VIŠKOVSKÝ, Karel: *Boj o Chléb*, s. 27.

⁵⁶⁵ *Tamtéž*, s. 38.

⁵⁶⁶ KOUBOVÁ, Lenka: *Zásobování města Písku během první světové války*, diplomová práce, Historický ústav, FF MU 2007, s. 21.

⁵⁶⁷ SOKA Benešov, *Archiv Města Benešov, Kronika L. Trmala: Přehled válečných dějin města Benešova 1914–1918*, s. 10.

mouky a jemné mouky na pečivo na 70,35 K, pšeničné mouky na vaření na 66,15 K, pšeničné mouky chlebové na 49,30 K, žitné mouky na 46 K, ječné mouky na 45,45 K a kukuřičné mouky na 38 K.⁵⁶⁸ Cena se mohla pohybovat na základě hektolitrové váhy. Jeden metrický cent měl u pšenice vycházet z 76 kg hektolitrové váhy a u žita z 70 kg hektolitrové váhy. Cena smíšených mouk, jejichž poměr byl určen nařízením č. 324/1914 ř. z., se měla počítat dle procentuálního poměru. Nařízeními ze dne 19. a 21. prosince byly stanoveny také maximální ceny pro oves a brambory. Za jedlé brambory se mělo nadále platit 9 K, za průmyslové 6 K a za oves 23,50 K.⁵⁶⁹

4.2. Válečný obilní ústav, monopolizace mlynářského průmyslu

Vycházející nařízení postupně ovlivňovala veškerý život v monarchii, zasažen byl vedle pivovarského i lihovarský průmysl. Nařízením č. 36/1915 ř. z. ze dne 15. února 1915, došlo k zákazu výroby sladu z ječmene. Sladovny měly být využívány k uskladnění kukuřice apod.⁵⁷⁰ Zásahy státu do záležitostí obilní a mlýnské produkce nevyhnutelně směřovaly k vytvoření monopolního zřízení. To fakticky vzniklo na základě císařského nařízení ze dne 21. února 1915 č. 41/1915 ř. z., kterým se upravuje obchod obilím a mlýnskými výrobky.⁵⁷¹ Počínaje 24. únorem 1915 zakázalo jakékoliv soukromé nakládání s obilím a moukou nad rámec stanovené spotřeby. Dle § 26. a ministerským nařízením ze dne 27. února 1915 vznikl Válečný obilní ústav, coby vykonavatel monopolního zřízení. Jeho úkolem tak byl výkup, případně vyvlastnění obilí, skladování a další distribuce. Dozor nad ním vykonával ministr vnitra či vládní komisaři jím jmenovaní. Předsednictvo Válečného obilního ústavu se skládalo z prezidenta a tří viceprezidentů, které jmenoval ministr vnitra. Do správní komise patřili viceprezidenti, vládní komisaři a odborní členové, které jmenoval a propouštěl prezident ústavu. Poradní sbor se skládal z jednotlivců obeznámených s poměry a hospodářstvím jednotlivých zemích. Financován byl ze státních záloh.

V rámci úprav nakládání s obilím a moukou došlo k vytvoření aktuálního soupisu těchto poživatin a byly vydány kvóty na denní spotřebu obilí a mouky na

---

⁵⁶⁸ Maximální ceny obilí a mouky v Čechách, in: Český Loyd, roč. 30, č. 124, Praha 9. prosince 1914 s. 1.

⁵⁶⁹ Mlynářství v roce 1914, in: Mlynář, roč. 36, č. 7, Praha 1915, s. 45–46.

⁵⁷⁰ Nařízení č. 36/1915 ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, roč. 1915, Vídeň 1915, s. 58–59.

⁵⁷¹ Nařízení č. 41/1915 ř. z. in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, Vídeň 1915, s. 75–80.

osobu. Toto množství začínalo na 240 g mouky na den a na konci války kleslo na 180 g mouky na osobu a den.⁵⁷² K snížení z dosavadních 200 g mouky nebo 300 g obilí na osobu a den došlo hned 26. března 1915, kdy se množství určené pro osobu a den snížilo na 200 g mlýnských výrobků u běžné populace, u zemědělců na 300 g, a to s platností od 28. března 1915. Dne 12. května 1917 nařízením č. 214/1917 ř. z. došlo k dalšímu snížení denního limitu pro osobu na 200 g mlýnských výrobků nebo týdenního limitu 1400 g. Limit pro těžce pracující osoby byl stanoven na 300 g. Zemědělci si ze svých zásob směli ponechat 250 g obilí a pro těžce pracující 350 g.⁵⁷³

Soupis zásob obilí a mlýnských výrobků měli na starosti jmenovaní zástupci obce, často učitelé. Ti měli také na starosti vydávání lístků určených na výdej chlebovin, semletí obilí a další přidružené záležitosti.⁵⁷⁴ Přebytky obilí bylo od zemědělců, mlynářů a obchodníků vykupováno za ceny určené Válečným obilním ústavem, respektive vyvlastněno se srážkou 10 % z maximálních cen. Zásadní ztrátu tak prodělali především mlynáři a obchodníci, kteří dosud zachovávali zásoby obilí a mouky. Kromě vlastního obilí a mouky měli také často v držení obilí či mlýnské výrobky, které jim nepatřili. Přenechat Válečnému obilnímu ústavu je však museli.⁵⁷⁵ Pro potřeby vojska měl být nadále rekvírován vojenskými úřady pouze oves. Malí zemědělci většinou velkým množstvím obilí nedisponovali. Jinak tomu samozřejmě mohlo být u statkářů a velkostatků. Český odbor rady zemědělské, stejně jako rolnické a mlynářské spolky se pokoušely vyjednat úlevy pro mlynáře i rolníky. Vyjednávaly o prodloužení nastavených termínů a podobně.⁵⁷⁶ Tyto snahy se však v plošném měřítku ukázaly jako zbytečné. Sklizené obilí se stalo majetkem státu. Válečný obilní ústav prostřednictvím svých zemských poboček upravoval veškeré přerozdělování obilí i mouky. Mlýny přestaly samy obchodovat na vlastní účet a staly se v případě tzv. smluvních mlýnů námezdními mlýny Válečného obilního ústavu, případně byly určeny coby námezdní mlýny pro lid tak, jak vyžadovalo povinné rozdělení chlebovin.

---

⁵⁷²Viz např. Nařízení ze dne 12. května 1917 č. 214 o všeobecné úpravě spotřeby obilí a mlýnských výrobků, in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, roč. 1917, Vídeň 1917.

⁵⁷³Obmezení spotřeby mlýnských výrobků, in: Mlynářské noviny, roč. 14, č. 21, Praha 25. května 1917, s. 3.

⁵⁷⁴MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Zápas o chléb aneb české mlynářství v průběhu první světové války, in: Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny V, Vysoké Mýto 2016, s. 86–95.

⁵⁷⁵Rekvisice obilí v Království českém, in: Rolnické listy, roč. 30, 1914, č. 11, s. 161–164.

⁵⁷⁶Rekvisice obilí, in: Rolnické listy, roč. 31, 1915, č. 1, s. 1.

Mlýny měly přesně stanovenou mzdu za semletí, nadále volně nedisponovaly ani obilím ani moukou. To sice již omezené bylo, ale ne v tomto absolutním rozsahu.

Pobočky vídeňského Válečného obilního ústavu vznikly v červenci 1915. Vedle pražské pobočky pro Čechy, která sídlila v budově na rohu Václavského náměstí a Štěpánské ulice (Václavská pasáž, dnes čp. 44), vzniklo oddělení také v Brně pro Moravu a v Opavě pro Slezsko. Pobočky vedli přednostové a na jejich činnost dozoroval zemský komisař. Již od svého oficiálního, avšak nikoli praktického, založení byl úřad pražské pobočky zavalován korespondencí.⁵⁷⁷ Agenda úřadu postupně narůstala s tím, jak se komplikovaly dodávky obilí a mouky, jejich kvalita, ale i problémy fungování jednotlivých mlýnů.

Prodejní ceny Válečného obilního ústavu se pochopitelně měnily, určovalo je ministerstvo vnitra v dohodě s ministerstvem orby, ministerstvem obchodu a ministerstvem financí. Od zavedení maximálních cen z listopadu 1914 došlo v létě 1915 k jejich snížení, a to také v důsledku očekávání nové sklizně. Cena 1 q pšenice byla stanovena na 36 K, cena žita a ječmene na 28 K. Cena pšeničné krupice a jemné mouky na pečivo byla snížena na 68 K, pšeničná mouka na vaření na 58 K, pšeničná mouka chlebová na 42 K, stejně jako žitná mouka.⁵⁷⁸

Císařským nařízením ze dne 21. června 1915 č. 167/1915 ř. z. došlo k rozhodnutí o zabavení sklizně z roku 1915 pro stát, a to dnem, kdy se obilí oddělí od země.⁵⁷⁹ Vedle toho propadly státu veškeré možné zásoby starého obilí a mlýnských výrobků. Odkup měl tedy učinit patřičný Válečný obilní ústav, který měl veškeré vhodné obilí zakoupit a zaplatit v hotovosti. Pokud neodebral obilí hned, zaplatil polovinu a zbytek při definitivním odebrání.

Mlýny byly povinné kdykoliv převzít obilí k opatrování a k semletí.⁵⁸⁰ Disponovat obilím mohly mlýny jen na základě požadavků Válečného obilního ústavu. Od 1. září 1915 se museli samozásobitelé vykázat ve mlýnech mlécím povolením, které vydávaly politické okresy. Pěstitelé tak mohli až do konce nové kampaně, tedy do 15. srpna 1916 dát semlít pouze takové množství obilí, kolik byli oprávněni v daném období spotřebovat na základě počtu a složení členů domácnosti. Přestupky

---

⁵⁷⁷ Nová situace, in: Mlynář, Praha 1915, roč. 36, č. 15, s. 95–97.

⁵⁷⁸ Tamtéž.

⁵⁷⁹ Císařské nařízení č. 167/1915 ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, Vídeň 1915, s. 287–292.

⁵⁸⁰ Zabavení letošní sklizně státem, in: Mlynářské noviny, roč. 12, č. 27, Praha 2. července 1915, s. 1.

se trestaly pokutou do 5000 K nebo vězením do šesti měsíců.⁵⁸¹ Do 15. října 1915 musela být polovina sklizně vymláčena.⁵⁸²

Mlýny musely semílat konkrétní obilí dle konkrétních požadavků Válečného obilního ústavu. Situace se však trochu lišila podle toho, jak byl za války mlýn definován. Zavedeny byly smluvní mlýny určené pro mletí obilí pro vojsko, jednalo se o největší mlýny v jednotlivých částech monarchie. K těm se přidaly smluvní mlýny s kapacitou nad 100 q obilí denně, případně svazové smluvní mlýny a nadále zůstaly v činnosti mlýny námezdní, které mlely pro spotřebitele. Plně zaměstnanými mlýny tak byly mlýny pro vojsko. Smluvní a další mlýny byly závislé na úředních dodávkách. Nikterak proto nemohly svou činnost plánovat.

Na výše zmíněné nařízení č. 274/1914 ř. z. o míchání mouk navázalo nařízení ze dne 8. dubna 1915 č. 95/1915 ř. z., které poměry dále upravilo. Následně došlo ke zrušení povinnosti míchání pšeničné a žitné mouky s kukuřičnými a dalšími náhražkami. Dle nové úpravy měli konzumenti koupit od obchodníků nesmíšenou pšeničnou či žitnou mouku pouze v případě, že si zároveň koupili stejné množství mouky kukuřičné, bramborové nebo rýžové. Mlynáři však mohli prodávat pouze moukou neřaděnou.⁵⁸³

V létě roku 1915 žádal Válečný obilní ústav vymílání na 78–82 %. To však po sklizni vzhledem ke kvalitě obilí považovali mlynáři za problematické. Obilí sklizené roku 1915 bylo označováno jako vlhké a sklizení trvalo dlouho, čímž došlo k dalšímu znehodnocení obilí. Zpočátku tak neměly mlýny co mlít, jinak tomu bylo v případě mlýnů určených na semílání kukuřice, jejíž úroda byla v roce 1915 dobrá. Na jednomletou mouku vzrostl požadavek na vymletí z 78 % až na 86 %. To vyžadovalo delší mlecí proces, více energie a malé mlýny mnohdy neměly ani dostatečné technologické vybavení.

Mlýny, s nimiž Válečný obilní ústav uzavřel smlouvu o mletí, se stávaly tzv. smluvními mlýny. Ty pak směly mlít pouze pro ústav, který jim přiděloval obilí buď přímo, nebo prostřednictvím zmocněnců. Vesměs se jednalo o velké obchodní mlýny, jejichž výrobní kapacita dosahovala alespoň 100 q obilí denně. Pokud se v určitém

---

⁵⁸¹ Nová vládní opatření v příčině mletí obilí rolníkům, výměny obilí a prodeje chleba a pečiva, in: Mlynářské noviny, roč. 12, č. 34, Praha 20. srpna 1915, s. 1.

⁵⁸² Stížnosti mlynářstva na nynější poměry, in: Mlynářské noviny, roč. 12, č. 43, Praha 22. října 1915, s. 1.

⁵⁸³ Změna předpisů o mísení mouky, in: Mlynářské noviny, roč. 12, č. 25, Praha 18. června 1915, s. 1.

regionu žádný velký mlýn nenacházel, sjednal ústav smlouvu i s mlýnem s menší kapacitou, a to nejčastěji za pomoci svazových smluv.

Svazové mlýny oproti mlýnům smluvním pracovaly pro ústav prostřednictvím svazu určitého okresu a nikoli jednotlivě.⁵⁸⁴ Smluvní mlýny svazové byly tvořeny menšími mlýny, jejichž produkční kapacita byla menší než 100 q denně. Svaz pak tvořil vůči Válečnému obilnímu ústavu jednotný subjekt, jediný smluvní mlýn. Svaz nesl jméno zpravidla dle názvu politického okresu, tedy Svaz smluvních mlýnů pro okres Sedlčany apod. Svaz získával obilí od Válečného obilního ústavu, přičemž šlo především o obilí z daného okresu, a dále ho distribuoval do jednotlivých mlýnů. Spolu s mlynáři smluvních mlýnů musely jednotlivé svazové mlýny zasílat Válečnému obilnímu ústavu týdenní výkazy, a to pod hrozbou zastavení dodávek obilí na osm dní. Mlýny také musely pravidelně zasílat vzorky všech zpracovaných moučných výrobků.⁵⁸⁵

Další skupinou mlýnů byly mlýny okresní, které byly na Válečném obilním ústavu poněkud nezávislejší, neboť mlely pro daný okres obilí, které bylo Válečným obilním ústavem okresu ponecháno či přiděleno na výživu obyvatelstva. Volně směly šrotovat pro potřeby místních rolníků krmné směsi. Činnost okresních mlýnů závisela na požadavcích okresního hejtmanství, na tom, zda měl kraj obilí dostatek a Válečný obilní ústav ho okresu nemusel dodávat.⁵⁸⁶

Nejvíce mlýnů bylo pochopitelně mlýnů námezdních. Ty mlely pro potřeby místních zemědělců pouze to obilí, které jim bylo ponecháno pro vlastní potřebu. Pro kontrolu museli mlynáři vést od 1. července 1915 záznamové knihy, do kterých uváděli jméno i bydliště držitele meliva, jeho druh a množství získané mouky. Záznamovou knihu vedli také pekaři a obchodníci s moukou, a to dle nařízení c. k. Místodržitelství č. 73 767/K ze dne 28. března 1915.⁵⁸⁷ Námezdní mlýny podléhaly značné kontrole, jelikož v nich snáze docházelo k černému mletí. Vzhledem k jejich množství je bylo možné kontrolovat pouze v omezené míře, po celou dobu války se proto objevovaly návrhy, aby byla část mlýnů zavřena.⁵⁸⁸ Jenže nedostatek vody spolu s nedostatkem

---

⁵⁸⁴ KOŽÍŠEK, J.: Okresní svazy smluvních mlýnů, in: Mlynář, roč. 37, č. 16, Praha 1916, s. 111.

⁵⁸⁵ Ze Zemské jednoty českých mlyn. společenstev v království Českém a jejího odboru Ústředí svazů mlýnů smluvních, in: Mlynářské noviny, roč. 14, č. 24, Praha 15. června 1917, s. 2.

⁵⁸⁶ Válečný obilní ústav a mlýny, in: Mlynář, roč. 37, č. 12, Praha 1916, s. 1.

⁵⁸⁷ Ze zemské jednoty českých mlyn. společenstev v království Českém, in: Mlynářské noviny, roč. 12, č. 15, Praha 9. dubna 1915, s. 2.

⁵⁸⁸ Viz Uzavření mlýnů malých, in: Mlynářské noviny, roč. 13, č. 28, Praha 14. července 1916, s. 1.

pohonných hmot nejednou potvrdil potřebu existence většího množství mlýnských provozů, v nichž bylo možné nechat semlít obilí.

Nařízení ze dne 11. června 1916 č. 176/1916 ř. z. o obchodu obilím, moukou a luštěninami dále zkonkretizovalo podmínky činnosti mlýnů. Mimo jiné zrušilo dosavadní rozdělení mlýnů na smluvní, okresní a námezdní. Aby bylo dosaženo snazší kontroly při plánované sklizni, byly nově zavedeny pouze mlýny smluvní a mlýny námezdní. Mlýny smluvní se nadále dělily na samostatné mlýny a svazové. V létě roku 1916 bylo v Čechách 170 smluvních mlýnů a 47 okresních svazů.⁵⁸⁹

Dohlížet na činnost mlýnů měla zejména obec a četnictvo. Jmenováni byli revizoři námezdních mlýnů, ale i okresní inspektoři. Okresní a další kontroly se zaměřovaly nejen na výkazy, ale i na to, zda námezdní mlýny nemlely za měřičné, tedy že si skutečně neponechávaly část obilí nebo mouky, ale že mlely pouze za mzdu. Kontroly v mlýnech pak srovnávaly množství mouky a obilí ve mlýně se záznamy v knize. Disponovat obilím mohly mlýny jen na základě požadavků Válečného obilního ústavu. U námezdních mlýnů musely být zásoby dodané do mlýna zpracovány v době platnosti mlecího či šrotovacího výkazu a v téže době musely být produkty odvezeny. Mlynáři nemohli převzít více obilí, než které byli schopni v daných termínech semlít. V případě nedostatku vodní síly, či náhradních pohonných hmot, tak musely být výkazy prodlužovány, což opět vedlo k nárůstu byrokracie a zpomalení produkce mouky.⁵⁹⁰ Pokud mlynář nedodržel podmínky, odejmulo se mlýnu mletí, a to bez ohledu na trestnost mlynáře.⁵⁹¹ Prohlídky a soupisy zásob v obcích začínaly právě ve mlýnech. Po dobu rekvizice byly mlýny v dané obci zastaveny a nesměly přijímat obilí, ani vydávat mouku. Kontroly a rekvizice mlýnů se samozřejmě neobešly bez půtek. V slavkovském okrese při revizi mlýnů došlo k napadení kontrolora ženami, u nichž zjistil nekryté zásoby.⁵⁹²

Smluvní a svazové mlýny se často potýkaly s tím, že jim vše nebylo Válečným obilním ústavem hrazeno včas a stěžovaly si na cenu, kterou jim ústav platil.

---

⁵⁸⁹ KLÍMA, Vlastimil: Dějiny Ústředního spolku mlynářů, in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878-1928, s. 26.

⁵⁹⁰ Viz Nařízení c.k. místodržitele pro království České ze dne 6. července 1917, č. 299 o úpravě mlecího a šrotovacího řízení mezi námezdními mlýny a pěstiteli obilí, in: Mlynářské noviny, roč. 14, č. 34, Praha 24. srpna 1917, s. 2–3.

⁵⁹¹ Nová situace, in: Mlynář, roč. 36, č. 15, Praha 1915, s. 95–97.

⁵⁹² Kontrolor mlýnů napaden davem žen, in: Mlynářské noviny, roč. 14, č. 41, Praha 12. října 1917, s. 5.

Uchylovaly se proto k žádostem o úroky z prodlení. Na druhou stranu však smluvní mlýny trápil nedostatek kvalifikovaných pracovních sil, často se jim nedostávalo ani surovin k pohonu mlýna, díky tomu mnohdy nestačily semlít dodané obilí ve stanovených termínech.⁵⁹³

Rok 1916 se nesl v utužení evidence zemědělců. Válečný obilní ústav ustanovil komisionáře pro celou říši, kteří měli na starosti nákup obilí. Ve své činnosti vycházeli z vytvořených seznamů obdávatelů půdy, které zhotovovaly okresy za pomoci obcí. V případě zemědělců nezáleželo na tom, zda dotyčný hospodařil na vlastních či pronajatých plochách. Komisionáři využívali dokumentaci o výměře půdy, na níž jednotlivci hospodařili, záznamů o způsobu obhospodařování, o jednotlivých plochách půdy a jejich možném využití. Důkladně se evidovalo množství vysetého a sklizeného obilí a dalších produktů.⁵⁹⁴

Na začátku roku 1916 se přidružilo navýšení cen v roce 1915 vyrobených mlýnských výrobků. Mouka rakouského původu se tedy měla prodávat v případě pšeničné krupice a jemné mouky na pečivo za 110 K za 100 kg, pšeničná mouka na vaření za 75 K, pšeničná chlebová mouka za 47 K a jednotná pšeničná mouka za 52,68 K. Velký důraz se kladl jak na vymílací postupy obilí, tak ale i na semílání kukuřice, z níž se částečně získával olej. Odbočka Válečného obilního ústavu v Praze vydala postup jak odklíčit kukuřici. Za odstraňování klíčků náležela mlýnům zvláštní odměna.⁵⁹⁵ Řada malých námezdních mlýnů byla speciálně určena k semílání pouze kukuřice.

Císařské nařízení ze dne 11. června 1916 č. 176/1916 ř. z. rozšířilo nařízení z předešlého roku, jímž došlo k zabavení veškerého obilí, a to o kukuřici, proso, pohanku a luštěniny. Přejímací ceny Válečného obilního úřadu byly stanoveny do 15. prosince 1915 za 100 kg pšenice a špaldy na 38 K, za žito 31 K, za směsi pšenice a žita 31 K, za pivovarský ječmen 36 K, za krmný ječmen 32 K, za oves 30 K. Po 15. prosinci 1915 se jednalo o ceny za 100 kg pšenice a špaldy 35 K, za žito 29 K, směsi pšenice a žita 29 K, za pivovarský ječmen 33 K, za krmný ječmen 29 K, za oves 28 K.⁵⁹⁶ Stejně jako se zvyšovaly nároky na vymílání a ceny, zostřovaly se také

---

⁵⁹³ Nové ceny a nová jakost mouky, in: Mlynář, roč. 37, č. 2, Praha 1916, s. 1–5.

⁵⁹⁴ Opatření za účelem zabezpečení žní a výživy obyvatelstva, in: Mlynářské noviny, roč. 13, č. 20, Praha 19. května 1916, s. 1.

⁵⁹⁵ Ze Zemské Jednoty českých mlyn. společenstev v království Českém, in: Mlynářské noviny, roč. 13, Praha 19. května 1916, s. 2.

⁵⁹⁶ Vládní předpisy aprovizační, in: Mlynářské noviny, roč. 13, č. 44, Praha 3. listopadu 1916, s. 1

aprovizační předpisy. Opakovaně byly činěny prohlídky domácností, mlýnů, statků a kontrolovány zásoby. Od roku 1916 začaly být vydávány také nové chlebenky s platností pouhých 14 dnů. Nařízením c. k. místodržitelství pro království České ze dne 10. srpna 1916 č. 68 z. z. v § 2 se zakazovalo pěstitelům obilí semílání chlebovin na vlastních domácích mlýnech. Nařízením ze dne 10. srpna 1916 č. 169.640 K v § 18 byly námezdní mlýny povinny vymílat pšenici a žito nejméně do 78 %, ječmen do 70 %, Politický okres však mohl toto procentní číslo zvýšit.

Palčivou otázkou se stalo rajónování mlýnů, které však přinášelo řadu problémů zejména z důvodů technologického vybavení mlýnů a možností mletí. Ne všechny mlýny dokázaly semlít obilí na požadované druhy mouk a některé mlýny tak byly přetěžovány.⁵⁹⁷ Okresní úřady proto začaly vydávat konkrétní povolení pro konkrétní mlýn, a to na 60 dní. Mlynáři přebírali obilí na základě mlecích lístků s platností 30 až 40 dní. Obilí muselo být do mlýna dodáno najednou a mouka musela být odebrána v průběhu platnosti mlecích lístků.

V roce 1917 si mlynáři stěžovali na nedostatečné mzdy za mletí v důsledku narůstajících cen surovin a ostatních plateb. Od léta 1915 bylo zakázáno mletí za měřičné a nejvyšší úplata, kterou směly mlýny žádat za semletí byla 2,50 K za metrický cent obilí. Rozprašné smělo dosáhnout maximálně 4 %. Nové maximální ceny za mletí byly stanoveny za 1 q žita na 2,80 K, pšenice na 3,20 K a 1 q šrotu na 1,50 K. Maximální rozprašek nesměl přesáhnout 3 % u mletí obilí a při šrotování byl stanoven na maximálně 2 %. Smluvní mlýny od roku 1917 mlely 1q pšenice za 3,30 K–3,60 K, žito za 3,30 K, kukuřici za 3,60 K–3,80 K, ječmen za 4,20 K, a za odklíčování kukuřice náležela mlýnů mzda 1 K za 1 q.⁵⁹⁸

Vedle jmenovaných nařízení vznikala řada předpisů zabývajících se vhodným uskladněním obilí a mouky. Zajišťovali se potřební pracovníci na žňové práce, a to například z řad zajatců, ale dle možností i vojínů na dovolené. Problematickým byl pochopitelně také pohon mlýnů. V případě nedostatku vody neměly minimálně námezdní mlýny dostatek pohonných látek pro svůj náhradní provoz. I to bylo důvodem, proč nedošlo k plošnému uzavření malých venkovských námezdních mlýnů, jelikož by v době nedostatku vody hrozilo zastavení jejich výrobní schopnosti.

---

⁵⁹⁷ Rajonování mzdových mlýnů, in: Mlynářské noviny, roč. 13, č. 34, Praha 25. srpna 1916, s. 1.

⁵⁹⁸ Nová smlouva Válečného obilního ústavu a mlýnů smluvních, in: Mlynářské noviny, roč. 14, č. 40, Praha 5. října 1917, s. 1.

To je zásadní rozdíl oproti druhé světové válce, kdy byla hned roku 1939 reflektována jak výrobní kapacita a dostupnost mlýna, tak i jeho skladištní a motorové možnosti.

Komplikované po celou dobu války nebylo jen shánění pracovních sil, surovin a potahů, ale i převoz samotných mlýnských výrobků. Na začátku války musely mlýny dodat státu své koně a další potahy za levné ceny a pak je za válečné ceny nakupovat. Mlýnům začaly být vydávány vojenské nákladní listy, aby mohly nakládat a vůbec získávat suroviny. S tím, jak se zvyšoval oběh mouky, začaly docházet i pytle na mouku. Od 1. října 1915 měly pytle dodat zavčas sami spotřebitelé. Mlynář však mohl prodat pytle za kauci, nebo za cenu stanovenou ústavem, či je odběrateli zapůjčil. V roce 1917 se otázka pytlů dostala na první místa jednání všech mlynářských společenstev a korporací. Ostatně s nedostatkem pytlů se vypořádávali mlynáři ještě dlouho po konci války. Vedle toho bylo nadále upravováno i obecné nakládání s obilovinami. Kromě omezení a zákazu vyrábění lihovin a piva bylo dne 5. ledna 1915 na základě nařízení ministerstva orby a dalších č. 5/1915 ř. z. omezeno krmení dobytka obilím vhodným pro semílání.⁵⁹⁹ Zvířata se měla krmit pouze surovinami nevhodnými pro výživu obyvatel. Vedle obilí potřebného pro mlýnské výrobky bylo nutné zachovat také obilí určené k setí. Osevní plány počítaly vesměs pouze s obilím vhodným k výživě obyvatelstva a vojska. Aprovizační předpisy byly složité a neustále se měnily. Lidé ztráceli přehled o množství nárokovaných potravin. Za války se zvýšila inzerce, poptávka pro mlynářských pracovních, ale z počátku i dělníků do strojírenských firem vyrábějících mlýnskou technologii. Zrušen byl také tolik diskutovaný a problematický nedělní pracovní klid ve mlýnech.

4.3. Život ve mlýnech

V průběhu války vznikla jasná struktura mlýnů v českých zemích. Některé mlýny byly sice určeny na mletí kukuřice, většinou však zůstala možnost mletí obilí po celou dobu války. Problematickým se ukazoval hlavně nedostatek obilí a samozřejmě jeho kvalita. Kronikář z Jesenice ke sklizni, která začala již 1. července roku 1918 poznamenal: „*Seká se obilí ještě nezralé, jen aby bylo co dát do mlýna a dobytka ke*

---

⁵⁹⁹ Viz Nařízení ministerstva financí č. 153/1915 ř. z., in: Zákoník zemský a říšský 1915, Praha 1915, s. 263–264; Nařízení č. 497/1917 ř. z., in: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, Vídeň 1917, s. 1665.

krmení“.⁶⁰⁰ Na Sedlčansku zůstala převážná většina mlýnů mlýny námezdními, které však podléhaly nejčastějším policejním kontrolám. Nejčastější prohlídky probíhaly na vltavských mlýnech, které stály na samotách a kde si nechávali semlít obilí lidé z Příbrami a Březových Hor. Jednalo se zejména o mlýn v Proudčovicích, ale také o mlýn v Kamýku nad Vltavou, který stál přímo ve městě.⁶⁰¹ V obecném povědomí bylo silně zakořeněno, že mlynáři v průběhu války zbohatli a že mlýny byly v průběhu války místem blahobytu. Tak tomu pochopitelně nebylo. Smluvní mlýny měly skutečně zajištěnou činnost a z jejich fungování vyplývá, že v průběhu války v rámci možností své mlýny upravovaly a modernizovaly. Minimálně na Sedlčansku však šlo o úpravy vztahující se pouze k procesu mletí. Řada plánovaných přestaveb byla odložena. Venkovské námezdní mlýny určitě dokázaly nějakým způsobem uspořít mouku, aby uživilí rodinu, množství však můžeme jen hádat. Jistě nešlo o závratné množství. Přesto se zachovala celá řada historek o černém mletí, případně o zištné i nezištné pomoci mlynářů lidem. Mlynáři byli zejména před vznikem Válečného obilního ústavu obviňováni ze zadržování mouky, a to zvláště městským obyvatelstvem.⁶⁰² Faktem je, že zvláště městské obyvatelstvo, které trpělo hladem více než lid na venkově, respektive samozásobitelé, podnikali cesty na venkov za potravinami. Návštěvy mlýnů patřili mezi hlavní místa těchto hladových výprav. Postupně se však výrazně zhoršovala i situace na venkově. Zatímco ještě v roce 1915 a 1916 hovoří zápisy v kronikách sedlčanského okresu o relativním klidu. „*Naše krajina je Bohudíky dosti zásobena.*“⁶⁰³ „*Lid z větších měst běhá po venkově a skoupi vše k jídlu za vysoké ceny. Z Příbrami a okolí jest viděti u nás denně houfy lidu s ranci na zádech a nůšemi, kteří hlavně ve mlýnech kupují mouku.*“⁶⁰⁴ „*U nás v Krásné Hoře není dosud bída, ve vesnicích jsou zásoby. Mnoho se v domácnostech nedostává, jen když ale je mouka, brambory a mléko...*“⁶⁰⁵ Zápisy z jara 1918 popisují tragédii. „*Do žní ještě 3 měsíce, jak to vydržet? Běhá se po mlýnech, po sedlácích, běduje, prosí,*

---

⁶⁰⁰ SOKA Příbram, Archiv obce Jesenice, Pamětní kniha obce jesenické, s. 134.

⁶⁰¹ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 16.

⁶⁰² Uveřejněno z rozkazu c.k. okresního soudu v Sedlčanech, in: Rolnické listy roč. 31, 1915, č. 10–11, s. 151–155.

⁶⁰³ SOKA Příbram, Archiv obce Jesenice, Pamětní kniha obce jesenické, s. 108.

⁶⁰⁴ SOKA Příbram, Archiv města Krásná Hora nad Vltavou, inv. č. 11, kronika obce Krásná Hora nad Vltavou 1789–1940, s. 21.

⁶⁰⁵ Tamtéž.

pláče se o trochu mouky neb brambor a takový necita vydřiduch žádá za 1 kg mouky až 12 K.“⁶⁰⁶

Četníci a místně jmenovaní kontroloři měli s postupující válkou a strádáním obyvatelstva větší a větší pochopení se zatajováním zásob, stejně jako nekrytým mletím. Často sami upozornili mlynáře na plánované kontroly. „*Četnický velitel Hartl upozorňoval na prohlídky a velezrádné řeči neslyšel.*“⁶⁰⁷ Odhalení nekrytých zásob sebou neslo vyšetřování mlynáře a výslechy v okolí.⁶⁰⁸ Mlynáři byla udělena vysoká několikatisícová pokuta, obilí odejmuto a zakázána činnost. V případě většího množství a jasně prokázaného úmyslu i vězení. K nalezení obilí nekrytého platnými mlecími výkazy docházelo i na Sedlčansku. Jako příklad si můžeme jmenovat případ mlynáře Vacka ve Vackově mlýně v Sedlčanech (21). U něj se dne 17. října 1918 našlo 300 kg žita bez platných mlecích výkazů. Mlynář na konci války jednoduše odmítl odevzdat toto množství hospodářskému družstvu v Sedlčanech.⁶⁰⁹

Přes snahy Válečného obilního ústavu ve spolupráci s okresy a obcemi se nepodařilo vytvořit přesné soupisy obilí. Rolníci obilí zamlčovali, schovávali a všemožně se snažili nařízení obejít. Mletí načerno bylo běžnou praxí a mlynáři si za něj mnohdy účtovali vysoké měřičné, které někdy dosahovalo až 40 kg za metrál obilí.⁶¹⁰ Měřičné bylo sice zakázáno, stejně jako mletí na černo, ale mlynáři se vyplatilo dohodnout se s místními rolníky na mzdě v podobě obilí, respektive mouce než na finanční úplatě. Cena mouky a obilí byla zvláště na černém trhu vysoká. Jednalo se o ilegální způsob, jak si skutečně mohli mlynáři výrazně polepšit. Samozřejmě s vysokým rizikem v případě odhalení. Složitě předpisy vycházely vstříc mlynářům i díky mlecím výkazům, jak je patrné z jedné z mnoha stížností: „*Rovněž tak má se věc s otrubami, rolník samozásobitel odveze obilí do mlýna na základě mlecího výkazu, 4–6 neděl to trvá, než si smí jeti pro mouku, ale otruby nedostane, až na zvláštní výkaz ústředny krmiv a musí tedy novou cestou do mlýna si je přivézt při plných pracích v poli, při nedostatku dělnictva a potahů. Př. přiveze-li do mlýna 5 q obilí semletí, má*

---

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 30.

⁶⁰⁷ SOKA Příbram, Archiv města Sedlčany, Pamětní kniha města Sedlčan 1918–1937, s. 86.

⁶⁰⁸ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Zápas o chléb, s. 86–95.

⁶⁰⁹ NA, StOÚ Praha, kart. 99, inv. č. 529, Revizní zprávy zemských, okresních a župních obilních ústavů, sign. 89, Sedlčany, Zpráva o nalezení obilí ve Vackově mlýně v Sedlčanech.

⁶¹⁰ KOUBOVÁ, Lenka: Zásobování města Písku během první světové války, diplomová práce, Historický ústav, FF MU 2007, s. 30.

*nárok na 15 kg otrub, ale pro tak malé množství je cesta do mlýna zbytečná, náročná...“.*⁶¹¹

Kromě úředně zabavené mouky a obilí docházelo zejména v posledních letech války k rozkrádání obilí a mouky. Dne 18. července 1917 v Písku přepadly ženy kočího, který vezl mouku z Weilova mlýna. Zcizenou mouku musel uhradit mlynář. Podobný incident se stal 14. srpna 1918 také v Písku, kdy byl ženami rozkraden a přerozdělen náklad mouky z Cafourkova mlýna.⁶¹²

Stejně jako zbytek populace zasáhl mlýny odvod mužů na frontu. Malé námezdní mlýny, respektive jejich majitelé, synové či pomocníci nebyly chápáni jako nepostradatelné pracovní síly, a proto docházelo k jejich standardnímu odvedení do války. I na Sedlčansku tak za války mlýny vedly velmi často mlynářky. Snahy o zachování minimálního možného počtu zaměstnanců se projevovaly u velkých smluvních mlýnů, které byly určeny pro mletí Válečným obilním ústavem, a tedy i pro zásobování vojska. Mlynář, který potřeboval dělníky, o ně měl požádat příslušné c. k. vojenské velitelství (v Praze nebo Litoměřicích) a pokud mu nemohlo být dělnictvo velitelstvím přiřazeno, mohl následně požádat o to, aby mu zůstalo současné dělnictvo povinné domobraneckou službou.⁶¹³ Neodborné dělnictvo způsobovalo problémy zejména ve velkých mlýnech, kde docházelo k zpomalení práce. Činnost mlýnů však byla ovlivněna i nedostatkem pracovníků v podnicích specializujících se na výrobu mlýnských strojů. Stroje byly silně opotřebovávány nekvalitními surovinami, a to zvláště v malých mlýnech, které byly za války ustanoveny k mletí kukuřice a ječmene. Technologii ničilo také nařízené vysoké procento vymílání. Situaci mlýnů zhoršovala i kvalita sklizeného obilí. Válečný obilní ústav případně i okresy kontrolovaly kvalitu mouky, za níž nesl zodpovědnost mlynář. Problematická ale byla kontrola vykupovaného a zabavovaného obilí. Množství dodávek obilí z Čech a ze sedlčanského politického okresu vůči plochám sklizně uvádí tabulky 9 a 10. Z nich je patrné, že při zachování osevní plochy se na Sedlčansku výrazně snížilo množství dodávek jednotlivých obilnin. V průběhu války se v regionu v rámci zemského srovnání poměrově zvýšila zejména plocha pěstovaného ovsa.

---

⁶¹¹ SEDLÁK, Jan: Zásobování a výživa za války, in: Obzor národohospodářský XXII, Praha 1917, s. 376.

⁶¹² KOUBOVÁ, Lenka: Zásobování města Písku, s. 57.

⁶¹³ Viz Snahy mlýnů továrních, aby jim byl ponechán dostatek dělnictva, in: Mlynář, roč. 37, č. 8, Praha 1916, s. 3.

Tabulka 9: Dodávky obilnin politického okresu Sedlčany v průběhu války

	Pšenice			Žito		
Rok	Celkem dodáno	Plocha sklizeň	Dodáno na 1 ha	Celkem dodáno	Plocha sklizeň	Dodáno na 1 ha
1915	21 656 q	3022 ha	7,17 q	45 915 q	12 564 ha	5,89 q
1916	11 249 q	3266 ha	3,44 q	22 856 q	11 396 ha	2,61 q
1917	5596 q	3296 ha	1,7 q	10 152 q	13 567 ha	0,68 q
1918	5154 q	3093 ha	1,67 q	36 110 q	11 513 ha	3,31 q
	Ječmen			Chleboviny		
Rok	Celkem dodáno	Plocha sklizeň	Dodáno na 1 ha	Celkem dodáno	Plocha sklizeň	Dodáno na 1 ha
1915	26 731 q	4932 ha	4,2 q	91 302 q	20 523 ha	4,45 q
1916	30 543 q	4764 ha	6,36 q	64 580 q	19 442 ha	3,33 q
1917	5555 q	7752 ha	1,17 q	21 303 q	19 516 ha	1,09 q
1918	12 600 q	4255 ha	2,96 q	55 872 q	18 862 ha	2,96 q
	Oves			Obilniny		
Rok	Celkem dodáno	Plocha sklizeň	Dodáno na 1 ha	Celkem dodáno	Plocha sklizeň	Dodáno na 1 ha
1915	36 380 q	5113 ha	4,45 q	127 682 q	25 636 ha	4,46 q
1916	46 542 q	7394 ha	6,54 q	113 022 q	26 836 ha	4,31 q
1917	5022 q	7154 ha	0,70 q	26 325 q	26 770 ha	0,95 q
1918	17 567 q	7417 ha	2,37 q	72 430 q	26 279 ha	2,79 q

Zdroj: NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ, Zemský přehled o dodávkách čtyř hlavních obilnin.

Tabulka 10: Dodávky obilnin z území Čech v průběhu války

	Pšenice			Žito		
Rok	Celkem dodáno	Plocha sklizeně	Dodáno na 1 ha	Celkem dodáno	Plocha sklizeně	Dodáno na 1 ha
1915	1 996 143 q	246 664 ha	8,09 q	1 993 400 q	551 718 ha	3,61 q
1916	1 223 272 q	240 874 ha	5,08 q	1 841 908 q	528 157 ha	3,49 q
1917	922 815 q	237 799 ha	3,88 q	1 272 819 q	524 512 ha	2,43 q
1918	889 593 q	234 644 ha	3,79 q	1 742 215 q	512 946 ha	3,40 q
	Ječmen			Chleboviny		
Rok	Celkem dodáno	Plocha sklizeně	Dodáno na 1 ha	Celkem dodáno	Plocha sklizeně	Dodáno na 1 ha
1915	1 484 210 q	246 525 ha	6,02 q	5 473 753 q	1 044 907 ha	5,25 q
1916	1 886 957 q	237 812 ha	7,93 q	4 952 137 q	1 006 843 ha	4,92 q
1917	1 070 193 q	242 932 ha	4,41 q	3 265 827 q	1 005 243 ha	3,25 q
1918	1 084 363 q	215 198 ha	5,04 q	3 716 171 q	962 788 ha	3,86 q
	Oves			Obilniny		
Rok	Celkem dodáno	Plocha sklizeně	Dodáno na 1 ha	Celkem dodáno	Plocha sklizeně	Dodáno na 1 ha
1915	1 370 370 q	455 249 ha	3,01 q	6 844 123 q	1 500 156 ha	4,56 q
1916	2 115 868 q	416 080 ha	5,09 q	7 068 005 q	1 422 323 ha	4,97 q
1917	548 948 q	391 355 ha	1,4 q	3 814 775 q	1 396 598 ha	2,73 q
1918	943 911 q	374 951 ha	2,52 q	4 660 082 q	1 337 739 ha	3,48 q

Zdroj: NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ, Zemský přehled o dodávkách čtyř hlavních obilnin.

4.4. Spolky v průběhu války

Fungování odborných mlynářských a živnostenských společenstev probíhalo ve více či méně omezené míře i za války. Aktivně se do záležitostí mlynářského průmyslu snažily nadále zasahovat především odborné mlynářské spolky. Jejich činnost směřovala především k fungování Válečného obilního ústavu, respektive jeho

poboček. Na podnět Svazu dolnorakouských mlynářů byla do Vídně na 13. srpna 1915 svolána schůze delegátů mlynářských organizací ze zemí Předlitavska. Z českých mlynářů se zúčastnil Karel Kopal, Vilém Ptáček a František Famfulík ze Zemské jednoty českých společenstev mlynářských v království Českém a z Jednoty českých mlynářských společenstev v Markrabství moravském Eduard Raab a J. Vrána.⁶¹⁴ Jednalo se o jedno z mnoha setkání, která si kladla za cíl vybalancovat požadavky státu na obilí a moučné produkty se zájmy a možnostmi mlynářů. Spojený mlynářský svaz rakouských mlynářů s mlynářskou ústřednou ve Vídni zahrnoval zástupce všech rakouských zemích. Dne 23. března 1916 byl z českých představitelů za I. místopředsedu zvolen předseda Svazu velkomlýňů v Čechách Antonín Vlasák, burzovní rada a představitel Akciové společnosti mlýnů v Praze, za II. místopředsedu předseda Svazu moravských velkomlýňů Jindřich Petr, ředitel parního mlýna v Brněnci.⁶¹⁵

Pochopitelně se záležitosti mlynářstva řešily i na nižší úrovni. Tedy s pražskou, brněnskou či opavskou pobočkou Válečného obilního ústavu. Spolky se zabíraly jak samotnou podobou smluv mlýnů s ústavem, tak ale i otázkou kvality mouky, postupy mletí, promelkem, vymíláním, lichvou, nedostatkem pytlů na mouku a pochopitelně i personálními záležitostmi. Na zemské úrovni vycházely z aktivit členů spolků články nejen v oborových časopisech. Podobně vystupovala i Pražská plodinová burza, jejíž připomínky se týkaly jak ceny, tak i kvality obilí a mouky, kteréžto faktory mohly být ovlivněny jednak uskladněním, ale především dopravou. Výsledky spolkové činnosti však neměly na výše uvedené zásadní dopad. O smlouvách s Válečným obilním ústavem se Antonín Vlasák, coby představitel Svazu velkomlýňů v Čechách, vyjádřil roku 1917 tak, že smlouvy „nelze pokládati za produkt oboustranné dohody, nýbrž za opatření mlýnům prostě oktrojované, protože až na nepatrné zvýšení melného, které ani zdaleka neodpovídá dnešním výrobním a režijním nákladům mlýnským...“.⁶¹⁶

Do dění v českých zemích zasahovala zejména Ústředna mlynářských svazů v Čechách, která obesílala o svých rozhodnutích a interpelacích všechny druhy mlýnů, tedy vojenské mlýny, smluvní i námezdní mlýny. Mlynářské spolky se snažily po celou dobu války informovat své členy o změnách v legislativě, aby se mlynáři dokázali

---

⁶¹⁴ Schůze delegátů organisací mlynářských ze zemí Předlitavských, in: Mlynářské noviny, roč. 12, č. 34, Praha 1915, s. 2.

⁶¹⁵ Z mlynářské ústředny vídeňské, in: Mlynář, Praha 1916, roč. 37, č. 8, s. 1.

⁶¹⁶ Svaz velkomlýňů v Čechách, in: Národní listy, roč. 57, č. 224, Praha 1917, s. 5.

orientovat v obrovském množství měnicích se předpisů. Dopad této pomoci byl zejména pro drobné mlynáře velký. Jiná provolání měla do jisté míry symbolický charakter a nesla se v obecném duchu sounáležitosti českých národních výzev. Tak tomu bylo například v provolání „*Mlynáři českoslovenští!*“, které vyšlo na konci války. V něm se zástupci Zemské jednoty českých mlynářských společenstev v království Českém, čeští členové Svazu velkomlýňů v Čechách, Spolek mlynářů českomoravských, Svaz československých obchodních mlynářů a interestů o mlynářský průmysl v Čechách a Ústředí svazů mlýnů smluvních dovolávalo jednotného a smluveného postupu mlynářů s ostatními složkami českého národa podílejícího se na výživě obyvatelstva. Výše uvedené spolky se dohodly na společném postupu, jak se české mlynářstvo mělo v nadcházející době chovat, čemu se mělo přizpůsobit.⁶¹⁷

Samotná válečná situace, obilní monopol, respektive vznik Válečného obilního ústavu se svými smluvními mlýny vedl jen v Čechách ke vzniku tří mlynářských organizací, a to Sdružení svazu smluvních mlýnů v království Českém, Ústředny mlynářských svazů v Čechách a Svazu velkomlýňů v Čechách. Vedle toho se zejména díky snahám Zemské jednoty českých mlynářských společenstev rozrůstala síť odborných mlynářských společenstev v rámci jednotlivých soudních okresů. V roce 1917 vzniklo i odborné mlynářské společenstvo pro celý soudní okres Sedlčany.

Svaz velkomlýňů v Čechách

Jako první z výše zmíněných spolků vznikl dne 18. ledna 1916 Svaz velkomlýňů v Čechách⁶¹⁸, a to dle vzoru vídeňského spolku Verband der österreichischen Großmühlen. Předsedou se stal Antonín Vlasák. Výbor konal každý měsíc schůzku. V průběhu války zůstal předsedou Antonín Vlasák, místopředsedou Gustav Reimelt z firmy J. D. Halbmayer, který zastával funkci delegáta, a František Koukolík z firmy Bratři Klinger a Popper.⁶¹⁹

Přípravné činnosti k založení Svazu velkomlýňů probíhaly již od podzimu 1915. Svaz založilo 30 podnikatelů v mlynářském průmyslu, jejichž mlýny dosahovaly výrobní kapacity 34 100 vagonů obilí ročně. Jednalo se o velkomlýny z řad

---

⁶¹⁷ Mlynáři českoslovenští!, in: Venkov, roč. 13, č. 248, Praha 1918, s. 7.

⁶¹⁸ Pozdější Svaz československých obchodních mlýnů.

⁶¹⁹ Svaz velkomlýňů v Čechách, in: Mlynářské noviny, roč. 13, č. 27, Praha 2016, s. 3.

obchodních mlýnů, které byly ve smluvním vztahu s Válečným obilním ústavem v Praze. Za války vznikl také Svaz moravských obchodních mlýnů v Brně a slezský Svaz obchodních mlýnů v Opavě. Tyto organizace pak společně vystupovaly vůči Válečnému obilnímu ústavu. Jejich přičiněním se docílilo úprav poměrů smluvních mlýnů vůči ústavu, ale i sjednání jednotných kolektivních pracovních smluv s mlynářským dělnictvem.⁶²⁰

Na konci roku 1916 čítal svaz 32 členů, jejichž mlecí kapacita dosahovala množství 35 600 vagonů obilí ročně. Členské příspěvky vynesly svazu roku 1916 příjmy 110 614 K. V roce 1917 se ke svazu přidaly firmy Julius Rehn v Duchcově a Bratří Zátkové v Českých Budějovicích, čímž se navýšila kapacita na 37 175 vagonů. Celkové příjmy svazu v roce 1917 činily 10 394 K 27 h, výdaje 10 244 K 80 ha.⁶²¹

Ústředí svazu smluvních mlýnů v království Českém

Jako odbor Zemské jednoty českých mlynářských společenstev v království Českém vzniklo dne 19. září 1916 Ústředí svazu smluvních mlýnů v království Českém. Ustavilo se v radní síni Pražské plodinové burzy, za předsedu byl zvolen František Votruba, ředitel mlýna ve Vršovicích a rozhodčí soudce plodinové burzy, za místopředsedu Jaroslav Kulík, mlynář z Vlašimi. Ústředí svazu smluvních mlýnů vzniklo jako reakce na hospodářský vývoj v průběhu válečné situace, kdy bylo třeba sdružit jednotlivé svazy smluvních mlýnů v jednotlivých politických okresech do větší jednotky.⁶²² Ze své povahy se jednalo o spolek, jehož primárním zájmem bylo utváření vhodných smluvních podmínek mezi smluvními mlýny, svazy a Válečným obilním ústavem.

Ústředna svazů mlynářských v Čechách

Na začátku roku 1917 vznikla Ústředna mlynářských svazů v Čechách. Jejím předsedou se stal předseda Antonín Vlasák. Jednalo se o spolek zaštiťující největší odborné mlynářské spolky v Čechách, a to jak české, tak i německé. Patřit do ní mohly

---

⁶²⁰ První organizace, in: Mlynář, roč. 61, č. 18–19, Praha 1940, s. 176.

⁶²¹ Z organizace zaměstnavatelských, Svaz velkomlýnů v Čechách, in: Odborové sdružení československé: ústřední korespond. a statistický časopis českoslov. odborných a vzdělávacích spolků, roč. 22, č. 5, Praha 1918, s. 70.

⁶²² Živnostenský a dělnický obzor. Sdružení svazů smluvních mlýnů v království Českém, in: Čech, politický týdeník katolický, roč. 41, č. 262, Praha 1916, s. 7.

pouze mlynářské organizace v Čechách. Konkrétně do ní patřily Zemská jednota českých společenstev mlynářských v království Českém, Svaz velkomlýnů v Čechách, Spolek mlynářů českomoravských, Svaz československých obchodních mlynářů a interesantů o mlynářský průmysl a Ústředí svazu smluvních mlýnů. Z německých společenstev Severo-západočeský svaz mlynářů, Severoněmecký svaz mlýnů a Spolek mlynářů v Krkonoších. O dalších členech měl rozhodovat sbor delegátů většinou hlasů. Ústředna svazů mlynářských se skládala z předsednictva, tedy předsedy a dvou místopředsedů, sboru delegátů, zástupců pro jednotlivé případy, tajemníka a rozhodčího soudu. Každý rok bylo předsednictvo voleno sborem delegátů, coby usnášejícím se orgánem Ústředny. Delegáti byli do Ústředny vysíláni na základě kapacity mlýnů, které zastupovali. Do 3000 vagonů se jednalo o jednoho delegáta, nad 3000 vagonů ročně o dva delegáty. Počet hlasů se řídil výkonností, již zastupovali. Za každých 10 vagonů denní kapacity měli jeden hlas.⁶²³ Prvním předsedou byl zvolen opět Antonín Vlasák, problém však byl při volbě delegátů, jelikož na ustavující schůzi nedorazil žádný z německých svazů.

4.4.1. Společenstva sedlčanského okresu

V rámci regionů nadále fungovala jak odborná, tak smíšená živnostenská společenstva. Projevovala se v nich značná stagnace. Důvodem byla jak mobilizace, a tedy nedostatek členů, tak na úrovni smíšených společenstev patrná diferenciací zájmů skupin. Zejména zásobovací záležitosti okresu se však vesměs vždy setkaly s obecnou shodou. Okresní jednota živnostenských společenstev v Sedlčanech zastupující všechna společenstva v okrese tak žádala o odpuštění placení poplatků vlivem mobilizace a války.⁶²⁴ Pan Lišman, představitel společenstva oděvních živností v Sedlčanech, upozornil v rámci jednání valné hromady okresního sedlčanského společenstva na „*vyvážení velkého množství obilí z našeho okresu a navrhuje by podána byla žádost na sl. C.k. okresní hejtmanství, by vývoz obilí byl omezen na míru, co možná nejnižší*“.⁶²⁵ Tyto kroky se pochopitelně příznivé odezvy u příslušných úřadů

---

⁶²³ Národní hospodář. Ústředna mlynářských svazů v Čechách, in: Národní listy, roč. 37, č. 13, Praha 1917, s. 4; Pozvání ku XXXIV. Valné hromadě Spolku mlynářů českomoravských, in: Mlynář, roč. 38 č. 15, Praha 1917, s. 125–127.

⁶²⁴ SOkA Příbram, Okresní jednota živnostenských společenstev, Zápis o schůzích 1912–1948, zápis ze dne 18. listopadu 1914

⁶²⁵ Tamtéž.

nedočkaly. Vilém Holoubek, komisař Okresní jednoty a starosta Sedlčan, si stěžoval na nízkou účast tohoto společenstva. O malé účasti ostatně vypovídají i protokoly ze schůzí, počet přítomných členů byl často nedostatečný. Okresní jednota byla pro své členy dlouhodobě pouhou nutnou organizací. Například v roce 1916, kdy byl starostou společenstva pekař Antonín David, se sešlo jen osm členů, a to včetně Viléma Holoubka, komisaře jednoty.⁶²⁶

Vedle společenstev založených již před válkou vznikala mlynářská společenstva i v jejím průběhu. Na vzniku oborových okresních společenstev se podílela zejména Zemská jednota českých mlynářských společenstev v království Českém, jako sdružující orgán. Základ mlynářského společenstva v Sedlčanech vznikl roku 1914, zasloužili se o něj především mlynáři Karel Mottl z Brziny (56), František Herink z Drážkova (57) a Josef Mrskoš z Buzic (3). Z 52 mlynářů v okrese se pro vznik mlynářského společenstva přihlásilo 45 mlynářů, což vzbudilo ohlas i v Mlynářských novinách, kde tomu bylo věnováno několik zpráv. V jedné z nich se můžeme dočíst, že „v ubohosti našich poměrů velice se tomu divíme, když z 52 mlynářů na okrese po čekání několika měsíců prohlásí se jich 45 pro společenstvo. Je to pro nás překvapení, protože nejsme na to zvyklí. My víme, že mlynáři se dají do organisace nutit, prosit, ano i úřady donucovat“.⁶²⁷ Česká Zemská jednota v roce 1914 sdružovala přibližně 2000 členů a jednota moravská okolo 1000 mlynářů.⁶²⁸

V Sedlčanech nadále existovalo Společenstvo mlynářů a příbuzných živností Sedlčany, jehož činnost za války prakticky ustala. Schůze výboru ze dne 10. listopadu 1916, kdy se schůze zúčastnil pouze jeden člen výboru, musela být odročena na 20. leden 1917. Té se však nezúčastnil nikdo, a to jak vinou války, tak i probíhajícím odloučením mlynářů a pekařů.⁶²⁹ Odborné společenstvo mlynářů v Sedlčanech vzniklo nařízením c. k. místodržitelství království Českého ze dne 31. srpna 1916, č. 200.810, a to pro všechny mlynáře soudního okresu Sedlčany. Společenstvo se ustavilo dne 10. června 1917 v 9 hodin v zasedací síni okresního zastupitelstva v Sedlčanech za přítomnosti náměstka Zemské jednoty Františka Famfulíka. Společenstvo se skládalo ze starosty, náměstka, šesti členů výboru, tří náhradníků, tří členů rozhodčího výboru

---

⁶²⁶ Tamtéž, zápis ze dne 30. ledna 1916.

⁶²⁷ Různé zprávy. Zřizování mlynářských společenstev, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 25, s. 2.

⁶²⁸ Zřízení společenstva v Sedlčanech, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 22, Praha 1914, s. 2.

⁶²⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1914–1940, zápis ze dne 10. listopadu 1916.

a tři delegátů do valných hromad pomocnických a jednoho delegáta do okresní jednoty živnostenských společenstev. Prvním starostou se stal Vincenc Foud, mlynář z Týnčan (46), náměstkem Ferdinand Rmoutil, mlynář z Hodíkova (62). Členy výboru byli jmenováni Eduard Pešta z Týnčan (49), František Mrskoš z Přívozce (3), Emanuel Dlouhý z Petrovic (45), Václav Spilka z Jesenice (17), Tomáš Kordík z Kamýku nad Vltavou (2), Karel Kovařík z Křemenic (25). Náhradníky se stali J. Mottl z Brziny (56), J. Herynk z Drážkova (57) a mlynář J. Stehlík z Dublovic (22). Delegátem do okresní jednoty byl jmenován Vincenc Foud a delegáty do valných hromad Zemské jednoty Vincec Foud, Emanuel Dlouhý a Václav Spilka. Stanovy, které spolek obdržel od Zemské jednoty, byly schváleny místodržitelským výnosem dne 25. října 1917. Zápisné do učení činilo 4 K, za vyučenou se platilo 8 K. Členové měly povinnost platit 15 K ročně. K začátku roku 1918 přistoupila ke společenstvu firma Bohumila Dolejše ze Zvírotic (4), která se ke společenstvu připojila dodatečně pro své obnovení mlynářské činnosti.⁶³⁰

Druhá a vlastně poslední válečná valná hromada se konala dne 6. července 1918 za přítomnosti 35 členů. Schůze se pochopitelně věnovala zásobovacím otázkám a mlécímu zřízení, jak se vyvíjelo v průběhu války. Ustanoveno bylo připočítat pro mlynáře na Sedlčansku k semelku 1 K pro mlynářské dělníky a 20 ha pro samotné společenstvo z každého semletého 1 q obilí. Z takto získaných peněz odváděla společnost 3 K poplatek Zemské jednotě za každého člena.⁶³¹

4.5. Mlynářství jako učební obor, odborné školství

Válečné období znamenalo pro mlynářství vážný zásah i co do výuky a mlynářské praxe. Narukoval kočující učitel mlynářství Jaroslav Karas, pokračovací živnostenské školy fungovaly v omezeném režimu a de facto chyběli i sami mlynáři poskytující hochům potřebné vyučení. Učni mohli pomoci nahradit chybějící pracovní síly ve mlýnech i jejich hospodářství. Ty jim oplátkou jako jedny z mála míst dokázaly za války zajistit pravidelnou stravu.

---

⁶³⁰ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis č. 15 z roku 1918.

⁶³¹ Tamtéž, zápis 20 z roku 1918.

Německá škola v Úsově a v Břeclavi

Ještě před válkou došlo k otevření německé mlynářské školy v Úsově na Moravě. Ta svou činnost zahájila 25. září 1911. Škola vznikla za přispění českých i německých podniků, prostory pro ni poskytl kníže Jan Liechtenstein ve svém zámku v Úsově na Moravě. Místnosti byly údajně malé a nízké, cvičný mlýn škola neměla. Učit se mlít chodili studenti do blízkého mlýna. V prostorách zámku byla zřízena cvičná laboratoř. Škola byla koncipována do dvou jednoročních kurzů, pětiměsíčního obchodně-technického kurzu a desetitýdenního kurzu mistrovského. Poplatky činily 200 K ročně v denní škole a 60 K v kurzech. Vedle mlynářství se zde mohli vyučit i meliorační a stavební technici pro mlýny a stavitele vodních děl.⁶³²

Vznik německé mlynářské školy nesla část českého mlynářstva nelibě, a to vzhledem k neúspěšným snahám o založení české mlynářské školy. Časopis Mlynář se o vzniku školy vyjadřoval se značnou nechutí. Obec byla v údajně hrozném stavu, chyběla kanalizace, cesty byly rozbité a přesto: „*to bodrým tatíkům nevdá, aby neplývaly zbytečnými penězi na prazbytečný ústav. Musí jim asi český postup lézti řádně za nehty, že odhodlali se mizející německý ráz zachraňovati odbornou školou, do níž lákají chovance po celém světě*“.⁶³³ Dále pisatelé upozorňovali, že: „*český mlynářský dorost patří do české školy, tj. do mlynářských kursů pořádaných Spolkem mlynářů českomoravských v Praze a do příště stále české mlynářské školy v Bělé u B*“.⁶³⁴

V zimním semestru 1913/1914 školu navštěvovalo 38 žáků.⁶³⁵ Hned v roce 1914 došlo k přeložení školy do Břeclavi. Ta měla nadále sloužit pro studium mlynářství a mlynářské strojírenství. Z počátku války mimo jiné pro školení válečných invalidů. Své prostory získala v nově zřizované budově měšťanské německé školy. Spodní část budovy se upravila pro mlynářskou školu. Poplatky za rok činily 300 K, tedy o 100 K více než v původní škole v Úsově. I zde byl otevřen dvouletý denní obor a dva pětiměsíční kurzy. V zimě byla škola orientována na technické a obchodní zaměření a v létě na technické předměty. Vzhledem k válečným poměrům počet žáků kolísal. Škola se otvírala, pokud to dovoloval počet studentů. Kurzy v průběhu války

---

⁶³² Zdařilá exkurse Ústředního spolku mlynářů na Moravu, in: Mlynář, roč. 49, č. 17, Praha 1928, s. 100.

⁶³³ Německá škola v Úsově, in: Mlynář, roč. 32, č. 15, Praha 1911, s. 232.

⁶³⁴ Tamtéž.

⁶³⁵ Německá městská škola v Úsově na Moravě, in: Mlynář, Praha 1913, roč. 34, č. 20, s. 316.

nebyly zřejmě pořádány vůbec.⁶³⁶ Nejvíce studentů školu navštěvovalo v ročníku 1917/1918, kdy do školy docházelo 55 žáků. Nejméně hned v roce 1914, kdy jich bylo zapsáno 18. V roce 1919 převzala školu pod svou správu obec a došlo k přeměně na českou školu. Prvním ředitelem v Břeclavi se stal Ing. Kallina, který učil strojní předměty, obchodní předměty vyučoval J. Riess, vyučující Langaschek předměty technologické a Schwanzer předměty všeobecné.⁶³⁷

Předválečné snahy o vybudování české mlynářské školy v Bělé pod Bezdězem se ukázaly jako nerealizovatelné, ačkoliv ambice mlynářských spolků a obce Bělé směřovaly k otevření školy na podzim 1914. Definitivně se od nich upustilo za války, kdy se roku 1918 ji mimo jiných rozhodla nepodpořit Ústředna mlynářská s ohledem na plánovanou realizaci technické školy mlynářské v Praze a Brně.

Vyšší elektrotechnická a odborná škola mlynářská v Praze

Roku 1918 byla skutečně založena vyšší elektrotechnická a odborná škola mlynářská v Žitné ulici čp. 14. Jednalo se tedy o první českou odbornou školu mlynářskou. První školní rok začal v říjnu 1918 a škola o sobě inzerovala, že je „zařízena dle předních ústavů zahraničních“.⁶³⁸ Snahy o její založení byly pochopitelně starší. Dne 12. října 1915 byla podána žádost k c. k. místodržitelství o zřízení speciálního odboru mlynářského při již existující škole elektrotechnické. Dne 11. listopadu 1916 pod č. 258 850 české místodržitelství školu povolilo. Ředitelem školy se stal Ing. Emil Navrátil, spolumajitel školy.⁶³⁹ Druhý majitel Ing. Václav Kočka vznik školy inzeroval následně: „tato mlynářská škola bude míti nespornou výhodu v tom, že posluchačům jejím budou přístupny nejen mlýnské závody v Praze a okolí, jakož i mlýnské závody v Praze a okolí, jakož i mlýnské závody venkovské, ale i odborné dílny při škole jsoucí, jakož i odborné tovární podniky vůbec“.⁶⁴⁰ Na škole jako vyučující působili její majitelé, ostatní síly byly externí. Václav Kočka vydal roku 1914 publikaci Mlynářský praktik⁶⁴¹, která byla pozdějšími učiteli mlynářských škol hodnocena jako velmi dobrá. Mezi vyučované předměty patřily: čeština, matematika,

---

⁶³⁶ Z výroční zprávy stát. mlynářské školy v Břeclavi, in: Mlynář, Praha 1926, roč. 47, č. 48, s. 323.

⁶³⁷ Zdařilá exkurse Ústředního spolku mlynářů na Moravu, in: Mlynář, Praha 1928, roč. 49, č. 17, s. 100–103.

⁶³⁸ Schůze, přednášky, spolkové zprávy a jiné, in: Venkov 1918, roč. 13, č. 207, s. 6.

⁶³⁹ Česká mlynářská škola uskutečněna, in: Mlynář, roč. 38, č. 13, Praha 1917, s. 107–108.

⁶⁴⁰ Tamtéž.

⁶⁴¹ KOČKA, Václav: Mlynářský praktik, Praha 1914.

deskriptivní geometrie, mechanika, fyzika, chemie a zbožíznalství, nauka o elektřině, všeobecná elektrotechnika, nauka technicko-obchodní, strojnictví, mechanická technologie, výpočet a stavba strojů mlýnských, stavba pil a elektráren, stavba mlýnských strojů, projektování a rozpočty mlýnských zařízení, strojnictví všeobecně, kreslení a skicování, rýsování strojnické všeobecné, rýsování mlynářské, praktické cvičení v laboratoři, praktické cvičení v dílnách a mlýnech.⁶⁴² Mlynářský obor zde však fungoval zhruba dva roky.

4.5.1. Mlynářští učni Sedlčanska

V průběhu války se mlýny potýkaly s nedostatkem pracovních sil. Velmi často musel narukovat sám mlynář a mlýn tak vedla jeho manželka, případně jiný člen rodiny. Na Sedlčansku si dělnický mlynářský personál držely kontinuálně pouze mlýny v Sedlčanech (10, 11), Červeném Hrádku (8) a na Lhotce (9). Nedostatek pracovních sil tak částečně majitelé mlýnů řešili i díky učedníkům. Příkladem toho byl Zábřežský mlýn (10) Aloisie Gaertnerové, která 8. prosince roku 1915 přijala na dva roky do učení Emanuela Pilíka z Červeného Hrádku, později z Mezeného. Nejen, že za něj uhradila vstupní poplatek a poplatek za vyučenou, ale navíc mu i stanovila týdenní mzdu 8 K. Rodičům Emanuela Pilíka tak zůstalo financování pouze stravy svého syna.⁶⁴³ Do učení přijímala také Žofie Laláková z Rudolce (20). Roku 1916 k ní nastoupil Vojtěch Michal z Klimětic a ještě 3. listopadu 1917 registrovala učně Josefa Hejhala ze Sedlčan. Osečanský mlynář Josef Chvála (13) vzal do učení Josefa Lhotáka z Osečan a Josefa Bartoše. Častým místem, kde se nechávali mlynáři vyučit, byl také sestrouňský mlýn Karla Všetěčky (12). K němu se ještě k 1. července 1917 přihlásil Alois Krameš ze Sedlčan, a to do 1. července 1918. Dne 18. prosince 1917 přihlásil Václav Spilka z Jesenice (17) učně Karla Písaříka z Královských Vinohrad. Vedení smluvního mlýna Jana Pejši ve Lhotce (9) přihlásilo do učení dne 15. listopadu 1916 Aloise Maršíka ze Sedlčan. Zápisné v rámci nového mlynářského spolku činilo 4 K.⁶⁴⁴

---

⁶⁴² ŽÁK, Jan: Vývoj odborného mlynářského školství a mlynářského pokusnictví u nás, in: Padesát let Ústředního spolku Mlynářů 1878–1928, s. 92–93.

⁶⁴³ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učebních smluv 1910–1942, Smlouva o učení Emanuela Pilíka.

⁶⁴⁴ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis č. 3-7 z roku 1917.

Do učení přijímal Tomáš Kordík, toho času na mlýně v Kamýku nad Vltavou (2), u nějž byl k roku 1919 hlášen Josef Hrábek z Drahlína, František Gruntorád z Kamýku nad Vltavou či o rok později Bedřich Buchal. Podobně i Josef Jareš z Proudčovic (1), jehož mlýn i v předešlém období přijímal často učně, u sebe nechal roku 1919 vyučit Josefa Smetanu z Obecnice a Františka Nohejla ze Smrčího.

Vedle procesu vyučení se na mlýnech mohli zájemci ze Sedlčanska a širšího okolí navštěvovat pokračovací živnostenské školy v Sedlčanech, Kosově Hoře a Krásné Hoře nad Vltavou. Nejstarší z nich byla pochopitelně sedlčanská škola, která zahájila činnost dne 4. listopadu 1894, kdy se připojila ke zdejší měšťanské škole, a to dvěma třídami o 128 žácích.⁶⁴⁵ V Krásné Hoře nad Vltavou se začalo vyučovat roku 1909 a živnostenská škola pokračovací v Kosově Hoře vznikla roku 1912.⁶⁴⁶ V rámci Všeobecné živnostenské školy pokračovací v Sedlčanech se v I. oddílu nedělní školy vyučovalo měřictví a průměrnictví určené právě pro mlynáře. Škola se řídila doporučením Zemské správní komise království Českého a Obchodní a průmyslové komory České Budějovice a ve školním roce 1914–1915 nezahájila vyučování. V roce 1915 zde byl registrován jediný mlynář z celkem 14 žáků. Roku 1916 nastoupilo na tento obor devět učňů z celkového počtu šestnácti. V dalším roce docházelo na obor Kreslení a rýsování 13 učňů. Předměty vyučovali Václav Heller a Josef Bejšovec.⁶⁴⁷

Vedle živnostenských pokračovacích škol měli zájemci ze Sedlčanska možnost docházet do Zimní hospodářské školy neboli Odborné hospodářské a letní hospodyňské školy v Sedlčanech. O její založení usiloval dlouhé roky Hospodářský spolek politického okresu sedlčanského a zejména se o něj zasloužil majitel Panského mlýna v Sedlčanech (11), v té době okresní starosta, Josef Gaertner. Prvním ředitelem Zimní hospodářské školy se stal Adolf Havrdle. Plány na založení zimní školy zaznívaly v rámci spolku již od roku 1875. Škola byla hrazena z prostředků občanů Sedlčanska, z okresu a obce Sedlčan a zemských dotací. Shromáždění financí a sama realizace trvaly dva roky od povolení založení hospodářské školy.⁶⁴⁸ Škola byla pro

---

⁶⁴⁵ HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis dějin krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vyličení života jejího lidu III. díl, Sedlčany 1995, s. 234.

⁶⁴⁶ Tamtéž, s. 234.

⁶⁴⁷ SOKA Benešov, Živnostenská škola Sedlčany, Protokol schůzí školního výboru 1909–1929; Pokračovací škola průmyslová v Sedlčanech, protokol ze dne 23. září 1915, protokol ze dne 8. listopadu 1917. Archivní soubor byl v roce 2020 delimitován do SOKA Příbram (dále uváděno jako SOKA Příbram).

⁶⁴⁸ Almanach ke 120 výročí založení zemědělské školy v Sedlčanech, Sedlčany 2007, s. 13.

docházku otevřena 3. ledna 1887, kdy do ní nastoupilo 22 žáků. Přijímání byli od 14 let a zápisné činilo 4 K. Škola našla prostory v přízemí obecné školy, odkud se následně přestěhovala do budovy v ulici 28. října čp. 6, dříve Pražské ulice. V roce 1910 pro ni byla vystavěna samostatná budova s rozsáhlými prostory v ulici Petra Bezruče čp. 364, kde dodnes sídlí Střední odborné učiliště Sedlčany.⁶⁴⁹ Během války, kdy byl ředitelem František Halla, byly prostory školy využity jako nemocniční pobočka Červeného kříže. Po první světové válce se škola dostala pod výhradní vedení orgánů státu a vliv spolku na ni téměř zcela ustal.

4.6. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů

*„Mlynářství je jednou z oněch šťastných živností, které v čas války jsou stejně dobře, ne-li lépe zaměstnány.“*⁶⁵⁰ Uvedený úryvek zhodnocující mlynářství na začátku první světové války by mohl naznačovat, že válka nebyla pro mlynářský průmysl nikterak devastující, ba naopak. Pravda je to jen z části. Mlýny byly nepostradatelným článkem nutným k nasycení obyvatelstva a vojsk. Mlynářství oproti většině dalších oborů mělo výhodu v tom smyslu, že i v době války mohli mlynáři opravovat a v rámci možností modernizovat své provozy. Velké obchodní mlýny v době války skutečně navyšovaly výrobní kapacitu, aby dokázaly v krátkém čase semlít velké množství obilí. U malých mlýnů však často docházelo k poškození strojů, na čemž neslo vinu vysoké vymílání, mletí kukuřice či dokonce nekompetentní zacházení se stroji. Válka se do určité míry stala akcelerátorem technologických proměn mletí, a to opět v důsledku nových vymílacích předpisů. Omezené válečné možnosti vedly k určitým obměnám a v mnoha mlýnech i více či méně úspěšným zkouškám netradičních postupů mletí. Vesměš však chyběly lidské i finanční zdroje.

Ve vědeckém a strojírenském vývoji nadále panoval kontinuální vývoj. Významnějším technickým počinem, k němuž došlo za války, byl vynález Bánkiho turbíny z roku 1917. Jednalo se o turbínu pracující bez rozváděcího kola. Tento nový typ turbíny se prosadil zejména u strojů, které vyžadovaly menší výkon. Bánkiho turbína se využívala také ve mlýnech. Její rozšíření nebylo masové a docházelo k němu v celém průběhu první republiky.

---

⁶⁴⁹ HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko III., s. 237.

⁶⁵⁰ Mlynářství ve válečných dobách, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 37, Praha 1914, s. 3.

Velký rozkvět zažilo za války testování kvality obilovin a mouky. Pravidelné kontroly kvality ve mlýnech i v laboratořích, kam byly obchodní mlýny nuceny své vzorky posílat, vedly k širšímu zkoumání vlivů počasí, uskladnění, vymílání a dalších vlivů. Ve velkých mlýnech vznikaly laboratoře, které relativně jednoduchými metodami ověřovaly možnosti a kvalitu určitých dávek obilí.⁶⁵¹ Malé laboratoře v podobě malých pokusných mlýnků, které ověřovaly barvitost a obsah lepku, případně dokázaly vypéci malé bochánky, se doporučovaly u všech mlýnů obchodujících s moukou. Rozmach mlýnských laboratoří však nastal až ve 20. letech 20. století.

Zásadně se válka projevila ve firmách zaměřených na mlýnské strojírenství. Těm brzy začali chybět zaměstnanci a nejistá byla i finanční situace mlýnů, které neměly volné a zaručené finanční prostředky pro investice. V určité omezené podobě přes válku fungovaly největší české firmy zaměřené na mlýnské strojírenství, které v prvním roce války informovaly čtenáře oborových periodik, že ve své činnosti neustanou a zakázky dokončí. Horší situaci zažívali pochopitelně drobní regionální živnostníci. Firma Josefa Prokopa synové v Pardubicích hned v srpnu 1914 uveřejnila reklamy v časopisu Mlynářské noviny, kde inzerovala: „*P.T. mlynářské veřejnosti! Všeobecnou mobilisací odvolána byla velká část našeho dělnictva, avšak i přes tento značný úbytek disponuje dnes firma naše ještě as 350 dělníky, takže může vyhověti všem požadavkům, které se strany pp. Mlynářů na nás budou kladeny*“.⁶⁵² V Mlynářských novinách vyšla také reklama drážďanské firmy Seck. „*Abychom mlýnský průmysl, který v přítomné válečné době svoji činnost krajně napnouti musí, vydatně podporovali, a abychom též svým dělníkům, kteří pod válečný prapor povoláni nebyli, zajistili výživu, rozhodli jsme se naši výrobu i s vynaložením větších obětí pokud to možno na dále udržeti*...“.⁶⁵³ O své schopnosti dostát závazkům, ale informoval i Jan Prokopec z Vinohrad, který ujišťoval, že je schopen dodat všechno zboží včetně švýcarského hedvábí.⁶⁵⁴ Union České Budějovice psala, že: „*P.T. pánům mlynářům! Na mnohostranné došlé dotazy odpovídáme, že pracujeme v našem závodě nepřetržitě dále. Máme na skladě značnou zásobu strojů a veškerých potřeb pro mlýny a můžeme*

---

⁶⁵¹ K zavádění a využití laboratoří viz např. Laboratoř mlýna II, in: Mlynář, roč. 36, č. 16, Praha 1915, s. 101.

⁶⁵² Reklama, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 34, s. 8.

⁶⁵³ Reklama, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 36, s. 8.

⁶⁵⁴ Reklama, in: Mlynářské noviny, roč. 11, č. 38, s. 8.

*tudíž stále co nejrychleji dodávati. Prosíme, abychom byli p.t. pány mlynáři podporováni, a mohli tak dělnictvo neztenčeném počtu udržeti a zaměstnávati. Ujišťujíce nejrychlejším a nejsolidnějším obslužením jako vždy...“.*⁶⁵⁵

4.6.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku

Modernizace mlýnů v období války je patrná i v sedlčanském okrese, a to téměř výhradně u smluvních mlýnů Válečného obilního ústavu, kterými byl Pejšův mlýn na Lhotce (9) a Panský mlýn v Sedlčanech (11). U malých námezdních mlýnů je problematické sledovat technologické změny v provozech. Standardně jistě probíhal nákup staršího strojního vybavení z jiných mlýnů a nutné opravy, které však byli schopni provést mlynáři a regionální stavaři a strojníci sami. V plošném měřítku lze vycházet z posledního dotazníku z roku 1901, ten byl však zaměřen veskrze na vodní záležitosti a následné živnostensko-policejní schválení provozů z období první republiky, včetně záznamů Výsadní obilní společnosti, a další dokumentace z této doby.

V první světové válce sloužila celá řada mlynářů, případně synů mlynářů ze Sedlčanska. Mnozí z nich na svou legionářskou minulost vzpomínali i v souvislosti s druhou světovou válkou a následnými událostmi, kdy například zákaz činnosti spojovali se svou legionářskou minulostí. Pro samotné mlýny Sedlčanska první světová válka znamenala spíše stagnaci. Nejmenší a nejzaostalejší mlýny sloužily za války mnohdy ke šrotování a tato jejich funkce jim pak vydržela až do konce jejich činnosti. Mnoho mlýnů však přistoupilo k modernizaci po skončení války.

Za války a na jejím konci na Sedlčansku fungovalo jistě 54 námezdních mlýnů, dva mlýny smluvní a další čtyři pravděpodobně mlely pouze pro potřeby svých majitelů. Pokud jde o jejich mlecí kapacitu, jak ji zachytil Státní obilní ústav k roku 1920, pak se denní kapacita mlýnů v sedlčanském soudním okrese rovnala 850,5 q obilí denně. Celých 60 % z uvedeného množství dokázaly semlít dva největší mlýny regionu, Pejšův mlýn ve Lhotce (9) a Panský mlýn v Sedlčanech (11). Čtyři mlýny nevykazovaly k roku 1920 žádnou kapacitu, čtyři dokázaly semlít pouze 0,5 q obilí denně, tři mlýny 1 q, jeden mlýn 1,5 q, tři 2 q, devět mlýnů 3 q, dva mlýny 4 q, 11 mlýnů 5 q, čtyři mlýny 6 q, osm mlýnů 8 q a pět mlýnů 10 q obilí za 24 hodin. Mlýn

---

⁶⁵⁵ Reklama, tamtéž.

v Červeném Hrádku (8) měl mlecí kapacitu 50 q obilí, Proudkovický mlýn (1) 25 q, mlýn v Kamýku nad Vltavou (2) 20 q a mlýn v Osečanech (13) 15 q obilí za 24 hodin. Největší mlýny stály na potoce Mastníku a na Vltavě. Nejvíce mlýnů, celkem 11, vykazovalo mlecí kapacitu 5 q obilí denně, osm mlýnů vykazovalo 3 q obilí a 8 q obilí za den. Celkem 15 mlýnů nedokázalo semlít ani 3 q obilí za den.

Tabulka 11: Výrobní kapacita mlýnů na Sedlčansku v roce 1920

Vodní tok	Obec	Majitel mlýna	Výkon mlýna za 24 h
Vltava	Proudkovice	Václav Bílek	25
Vltava	Kamýk nad Vltavou	Vratislav Zeman	20
Vltava	Přívozec	František MRSKOŠ	8
Vltava	Zvírotice	Čeněk Dolejš	6
Mastník	Kosova Hora	Olivier Mladota	8
Mastník	Sedlčany	Olivier Mladota	50
Mastník	Sedlčany	Jan Pejša	325
Mastník	Sedlčany	Luisa Gaernterová	8
Mastník	Sedlčany	Jaroslav Gaertner	175
Mastník	Sestrouň	Karel Vsetečka	8
Mastník	Osečany	velkostatek Osečany	15
Mastník	Radič	Marie Kuchařová	5
Křečovický potok	Suchdol	Matěj Lhoták	0,5
Sedlecký potok	Martinice	Josef Míka	3
Sedlecký potok	Jesenice	Václav Spilka	10
Sedlecký potok	Úklid	František Vondruška	3
Sedlecký potok	Rudolec	Ferdinand Lalák	8
Sedlecký potok	Sedlčany	Karel Vacek	5
Potok Musík	Dublovice	Alois Jiráček	5
Potok Musík	Nalžovice	Antonín Sosnovec	3
Potok Musík	Nalžovické Podhájí	Augustin Plavec	1,5
Potok Slabá	Křemenice	K. Kovařík	1
Potok Slabá	Křemenice	K. Poslušný	1
Potok Slabá	Kamenice	Josef Dlouhý	5
Počepický potok	Nechvalice	Ferdinand Pešta	0,5
Počepický potok	Skuhrov	Josef Panec	0
Počepický potok	Počepice	Antonín Litoš	2
Počepický potok	Oukřtalov		0
Počepický potok	Bláhova Lhota	Josef Sosnovec	1
Počepický potok	Vletice	František Skalička	3
Varovský potok	Radešice	Marie Jedličková	0,5
Varovský potok	Brod	Josef Doubrava	0
Varovský potok	Žemličkova Lhota	Zelenka	4
Varovský potok	Vilasova Lhota	Antonín Hradil	0,5

Předbořický potok	Zahrádka	František Zralík	2
Předbořický potok	Zahrádka	Čestmír Lang	5
Předbořický potok	Radešín	A. Michal	3
Předbořický potok	Krašovice	Marie Míková	3
Brzina	Petrovice	Jaroslav Vondrák	5
Brzina	Petrovice	Emanuel Dlouhý	5
Brzina	Týnčany	Čeněk Foud	10
Brzina	Skoupý	Emil Konárovský	10
Brzina	Týnčany	Josef Diviš	5
Brzina	Týnčany	Eduard Pešta	5
Brzina	Krašovice	Václav Slaba	8
Brzina	Vletice	A. Hotovcová	3
Brzina	Vletice	František Bláha	2
Brzina	Plešišťe	Václav Nohejl	5
Brzina	Skrýšov	Josef Švastal	6
Brzina	Bražná	Jarolím Fiala	8
Brzina	Brzina	Karel Mottl	10
Brzina	Skrýšov	František Herynk	8
Brzina	Chramosty	Františka Katičová	6
Brzina	Chramosty	František Stehlík	3
Brzina	Třebnice	Josef Stoulil	10
Brzina	Líchovy	Tomáš Kordík	6
Brzina	Hrachov	Ferdinand Rmoutil	5
Mlýnský potok	Krásná Hora nad Vltavou	František Hůla	0,5
Mlýnský potok	Krásná Hora nad Vltavou	Josef Mrskoš	0
Mlýnský potok	Zhoř	Karel Žižka	4
Jahodový potok	Přední Chlum	Hejhal	3
Celkem			851 q

Zdroj: NA, Státní obilní ústav Praha, kart. 10, inv. č. 268, Dotazníky a další podkladový materiál ze soupisové akce o mlýnech a jejich zařízeních v Čechách, Sedlčany, Seznam mlýnů v pol. okresu Sedlčany.

I ty nejmenší a nejzastaralejší mlýny zůstaly vesměs v provozu i po válce. Luděk Štěpán upozorňuje v této souvislosti na jev, kdy právě potřeba i malých zastaralých mlýnů v průběhu války vedla k tomu, že se mnohé z nich zachovaly v původní podobě a přežily do dalších let.⁶⁵⁶ Jde zjevně o smysluplnou úvahu, neboť na Sedlčansku se zachovalo několik případů, kdy mlynář již na začátku 20. století přiznával, že mlýn již jen šrotuje, někdy pouze pro vlastní potřebu. Dále proto do mlýna neinvestoval žádné větší prostředky. Jedná se například o historicky významný a zachovalý mlýn v Bláhově Lhotě (34), který sloužil i k bydlení majitelů, či

⁶⁵⁶ KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků I., s. 68.

samostatně stojící mlýn v Brodě (37).⁶⁵⁷ Oba si ve větší míře uchovaly do dnešních dní nejen svůj vzhled, ale částečně i technologii. Mlýn v Bláhově Lhotě na začátku 20. let 20. století udával výrobní kapacitu mlýna pouze ve výši 1 q za 24 h. Mlynář Josef Sosnovec zřejmě především šrotoval pro nejbližší osady Bláhovu Lhotu, Pořešice a Zvěstovice. Mlýn v Brodě už do oficiálních soupisů Státního obilního ústavu, který nahradil Válečný obilní ústav, zanesen není. Jeho majitelé však již roku 1901 přiznávali, že mlýn slouží pouze k mletí pro vlastní potřebu.

Mezi mlýny, které svou činnost pro námezdní mletí ukončily ještě v průběhu války, případně krátce po ní, patří dále mlýn ve Skuhrově (30), mlýn v Oukřtalově (33) a Pivoňkův mlýn (64) v Krásné Hoře. Mlýn ve Skuhrově fungoval jistě i v dalších letech, ale zřejmě také především pro majitele mlýna. V Pivoňkově mlýně nechal majitel ještě roku 1921 zhotovit nové kolo, tedy i on jistě k nějakému minimálnímu mletí sloužil i v dalších letech. Z těchto třech jmenovaných mlýnů si svou architektonickou podobu, ovšem bez technologie, zachoval pouze Pivoňkův mlýn. Mlýn ve Skuhrově roku 1924 vyhořel a zcela zanikl i mlýn v Oukřtalově.

Na opačné straně vývoje stály největší mlýny Sedlčanska, v nichž nadále probíhaly přestavby a úpravy. I za války zůstávaly největšími podniky mlýn v Červeném Hrádku (8) s poválečnou kapacitou 50–150 vagonů obilí denně. Svou technologií, a tedy i kapacitou, setrval již za války na třetím místě v rámci celého soudního okresu. Již před válkou, a zejména v jejím průběhu, se do popředí dostaly smluvní mlýny Válečného obilního ústavu, tedy Pejšův mlýn ve Lhotce (9) a Panský mlýn v Sedlčanech (11).

Pejšův mlýn na Lhotce (9) prodělal úpravy v roce 1907, v roce 1915 došlo ke schválení výstavby nového 30 m vysokého komínu. Projekt vytvořila firma Bratři Fischerové a spol. K 1. srpnu 1916 byla výkonnost mlýna zpětně vypočtena na semletí 75 q pšenice a 250 q žita za 24 hodin.⁶⁵⁸ Přilehlé skladiště dokázalo pojmout 30 vagonů žita, 15 vagonů pšenice, 10 vagonů ječmene a 30 vagonů mouky, při čemž oproti Panskému mlýnu ho zvýhodňovalo to, že byl spojen vlastní vlečkou se sedlčanskou železnicí, od níž byl vzdálen pár desítek metrů. Mlýn poháněl parní stroj o 80 HP, rezervní plynový motor o 50 HP a Francisova turbína o výkonu 33 HP. Mlýn si vytvářel

---

⁶⁵⁷ Kulturní památka č. 11417/2-4336.

⁶⁵⁸ NA, StOÚ Praha, kart. 8, inv. č. 267, Soupisy a přehledy mlýnů v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku (smluvní, parní, námezdní) s údaji o výkonnosti, kapacitě skladů apod. 1918–1921, Dotazník ze dne 6. července 1920 a 8. října 1920.

vlastní elektřinu pro osvětlení provozu, které spotřebovávalo 3 HP. Jan Pejša přiznával, že se mu nedostává vodní energie v délce až půl roku, v mletí byl tedy do značené míry odkázán na přídatné energetické zdroje.⁶⁵⁹

Strojní vybavení mlýna dovolovalo mlít současně pšenici a žito, k čemuž se používala společná čistírna dimenzovaná na 325 q obilí za den. Čistírnu tvořil jeden tarár (stroj na čištění zrna za pomoci proudu vzduchu), tři triéry (koukolníky), loupáčka, kartáčovka a další dva stroje. Mlýn mlel osm druhů šrotů za použití jednoho pětídílného vysévače⁶⁶⁰ a pěti reforem⁶⁶¹. Na vymílání krupice a dunstů (drobné krupice) používal dva páry válců o délce 600 mm. K domílce dunstů a otrub sloužil francouzský kámen o průměru 1,2 m. Současně mohlo pracovat až sedm šrotovacích a vymílacích systémů. Šrotování bylo zcela automatické a vymílalo se přímo do pytlů. Výše uvedené zařízení bylo po válce využíváno pouze pro mletí pšenice. K mletí žita mlýn využíval válcové mačkadlo o délce 600 mm. Celkem tedy mlýn mlel na osmi válcích o průměru 350 mm a celkové délce 4800 mm. Mlecí válce rýhovali zaměstnanci mlýna na vlastní rýhovače každý půlrok. K vysévání sloužily mlýnu dva dvoudílné a jeden čtyřdílný rovinný vysévač, všechny o dvanácti sítěch. Jednalo se o automatický mlýn s povšechnou ventilací. Mlýn měl jednu míchačku na mouku pro pšenici a jednu zcela automatickou na žito. Do mlýna Jana Pejši měli být také od léta roku 1917 odevzdávány všemi členy spolku mlynářů společenstva Sedlčany obilné klíčky pod pohružkou zavření mlýna.⁶⁶²

Jedním ze dvou nejmodernějších a největších mlýnů zůstal Panský mlýn (11), který se v průběhu války dočkal několika úprav. Dne 20. července 1915 byla ve mlýně zavedena vlastní elektrická síť, kterou pohánělo dynamo na stejnosměrný proud o síle 3,5 kW a napájení 120 V. Téhož roku nechal majitel do mlýna instalovat Wolfovu parní lokomotivu o výkonu 75–96 HP, která nahradila původní parní stroj o 22 HP. Dvě vodní kola nahradily dvě Francisovy turbíny o výkonu 45 HP. Změny i projekt provedla firma Jan Prokopec z pražských Královských Vinohrad. Majitel Jaroslav Gaertner se také rozhodl zavést elektřinu i do svých dvou domů na sedlčanském náměstí čp. 133 a 134. Zařízení pro převod elektrické energie mělo být instalováno

---

⁶⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁶⁰ V dotazníku ze dne 6. července 1920 byl uveden jeden čtyřdílný rovinný vysévač.

⁶⁶¹ V dotazníku ze dne 6. července 1920 byly uvedeny dvě dvojité reformy.

⁶⁶² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis č. 2 z roku 1917.

v prostorách bývalé kovářské dílny. Realizace projektu však nebyla dokončena. K velké přestavbě došlo i v období 1917–1918, kdy byla budova mlýna rozšířena a navýšena o jedno patro, a to jak nad žitným, tak nad pšeničným mlýnem. I tento projekt vzešel z dílny firmy Prokopec. Ke kolaudaci provozu však došlo až v červenci 1919.⁶⁶³

K 1. srpnu 1916 dokázal Panský mlýn semlít 100 q pšenice a 75 q žita za den.⁶⁶⁴ Skladiště pojmul celkem 25 vagonů obilí a mouky. Z uvedených údajů je patrné, že svou výkoností stál Panský mlýn až na druhém místě, ačkoliv údaje z dotazníku nebylo možno zpětně přesně ověřit. Také umístění mlýna nebylo tak výhodné jako v případě mlýna ve Lhotce. K železnici a zpět se obilí a mouka dovážely povozy, což zabralo zhruba 30 minut, jelikož mlýn se nacházel cca 2 km od železniční stanice. Parní lokomobila dle dotazníku měla výkon 65 HP a vodní turbíny 32 HP. Jaroslav Gaertner na rozdíl od Jana Pejši uvedl, že dokáže mlít po celý rok. Vzhledem k tomu, že oba mlýny stály na stejném potoce, je pravděpodobné, že majitel Panského mlýna zohlednil především parní pohon.

Panský mlýn byl postaven ze dvou přilehlých a propojených budov. Severní a starší mlýn sloužil k mletí žita, v jižní novější industriální budově se nacházel pšeniční mlýn. Současně mohl pšeničný mlýn vyrábět mouku 0 nebo 1 a pak dalších sedm šrotů až do mouky 8. Mlýn přiznával nedostatek pšenice a že tedy na místo ní mlel za války i po ní žito, a dokonce i ječmen. Jako v případě Pejšova mlýna se k čištění obilí používala společná čistírna. Skládala se z taráru, tří triérů, dvou loupaček (Bühler, Prokopec) a kartáčovky s aspirací. Výkonnost čistírny odpovídala zpracování 180 q obilí za 24 hodin. Mlýn mlel osm pšeničných šrotů na čtyřech válcích, z čehož dva páry měly rozměry válců 220 x 700 mm a dva páry 220 x 600 mm. Šroty se vysévaly na čtyřech vysévacích systémech, z toho na dvou rovinných vysévačích od firmy Prokopec 220 x 1500 mm s osmi rámy a jednom hranolovém vysévači 2,4 m x 3,48 m. Vysévacích ráků bylo celkem 16 a jejich plocha činila 22 m². K třídění a čištění krupice sloužily tři reformy o celkové šířce 193 cm (Prokopec, Kohout, Seck). Ve mlýně se nacházely dvě válcové stolice o 300 x 700 mm a 300 x 800 mm k vymílání dunstů a krupice, dále jedno smirkové složení o 1,2 m. Jaroslav Gaertner nechával válce rýhovat každé tři měsíce. V případě žitného mlýna se jednalo o poloautomatický

---

⁶⁶³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, Vložka k vodní knize č. 60, inv. č. 70; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 42–44.

⁶⁶⁴ Dle válečných předpisů o procentuálním vymílání.

provoz s povšechnou ventilací. Ve mlýně se nacházely tři míchačky na mouku. Průměrné stáří mlýnských strojů bylo odhadnuto na pět let. K válečné situaci mlynář podotkl, že situace v mletí je zhoršena: „*jednak malou zaměstnaností, jednak vysokým vymýláním a posléze dodáváním meliva méněcenné kvality neracionálním využitkováním mlýnské kapacity*“.⁶⁶⁵

Válka se stala akcelerátorem provozu v případě Sestrouňského mlýna (12). Karel Všeťka převzal mlýn po smrti svého otce Václava Všeťky na konci ledna 1913. Karel Všeťka působil za války jako starosta obce Sestrouně, následně ve svých 34 letech narukoval a mlynářskou živnost převzala jeho manželka. Stejně jako další mlynářky v okrese se projevila jako schopná hospodářka. Roku 1916 nechala v areálu mlýna postavit novou stodolu a chlévy. Po válce nechali s manželem vystavět také novou budovu pro pilu a nový katr. V roce 1920 vykazoval mlýn kapacitu 8 q obilí za den. Patřil tedy mezi lehce nadprůměrné námezdní mlýny Sedlčanska. V roce 1923 však nechali majitelé mlýn od základu přestavět, čímž se následně zařadil mezi největší mlýny Sedlčanska.⁶⁶⁶ Nezanedbatelnými změnami v průběhu války a okolo ní prošel Šámálův mlýn (57) ve Skryšově. V roce 1916 postavil zdejší mlynář nový jez, který pomáhal přivádět vodu k mlýnu. Po první světové válce začal rozmach mlýna. Roku 1919 došlo k vystavění nové hlavní mlýnské zdi směřující k vodě a lednici, spolu s novým kolem o 6 HP. Mlýn dokázal semlít 8 q obilí denně, tedy stejné množství jako mlýn v Sestrouni.⁶⁶⁷ Rekonstruován byl v roce 1914 a následně roku 1919 také Šourkův mlýn (56). V té době již mlýn drželi manželé Kunclovi, kteří jej získali od rodičů Karla a Marie Mottlových. Po přestavbě vykazovali majitelé mlecí kapacitu 10 q za 24 hodin. Mlýn tak patřil mezi devět největších námezdních mlýnů na Sedlčansku. Po válce došlo k navýšení kapacity také u mlýna Mleč (60) v Třebnicích. Ten totiž

---

⁶⁶⁵ NA, StOÚ Praha, kart. 8, inv. č. 267, Soupisy a přehledy mlýnů v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku (smluvní, parní, námezdní) s údaji o výkonnosti, kapacitě skladů apod. 1918–1921, Dotazník ze dne 10. července 1920.

⁶⁶⁶ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 70, Vložka k vodní knize č. 60; NA, MU, kart. 151, Vložka k mlýnu č. 1099–18; NA, StOÚ Praha, kart.10. inv. č. 268, Dotazníky a další podkladový materiál ze soupisové akce o mlýnech a jejich zařízení v Čechách, Sedlčany, Seznam mlýnů v pol. okrese Sedlčany; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 67–70.

⁶⁶⁷ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, mlýn Sestrouňský, s. 68–70; NA, StOÚ Praha, kart.10. inv. č. 268, Dotazníky a další podkladový materiál ze soupisové akce o mlýnech a jejich zařízení v Čechách, Sedlčany, Seznam mlýnů v pol. okrese Sedlčany. Ze stejného dokumentu fondu Státní obilní ústav Praha pochází i další údaje vztahující se ke kapacitě mlýnů.

roku 1919 vyhořel a majitelé Stoužilovi ho museli nechat z větší části znova vystavět. Následně mlýn udával výrobní kapacitu na 10 q obilí.⁶⁶⁸

Roku 1920 modernizovali svůj provoz i manželé Josef a Marie Hůlvi v Krásné Hoře nad Vltavou, kteří mlýn převzali od rodičů. Poválečná kapacita dosahovala pouhých 0,5 q obilí denně. Jednalo se tak o jeden ze čtyř nejmenších mlýnů, které za války a krátce po ní mlely. Na začátku 20. let 20. století zde vznikl moderní válcový mlýn srovnatelný s ostatní mlynářskou konkurencí.⁶⁶⁹

Většina námezdních mlýnů Sedlčanska prodělala významné změny ve 20. a 30. letech. V průběhu války však již jen několik málo mlýnů nebylo vybaveno válcovými stolicemi. Ty, které neměly válcové stolice, rolníci využívali jako šrotovníky, případně se v nich mlela kukuřice. Zastaralým typem mlýna byl například mlýn Baňov (24) v Nalžovickém Podhájí. V roce 1910 se jeho majiteli stali Augustin a Petronila Plavcovi. V té době fungovala na mlýně pouze dvě kola o průměru 4,2 m. Obilí se zde mlelo na jednom francouzském kameni a na špičáku. Vzhledem k tomu, že po válce mlýn vykazoval kapacitu pouhých 1,5 q za den, je téměř jisté, že tuto podobu měl mlýn i v průběhu války.⁶⁷⁰

Z velkého množství mlýnů, které za války vedly manželky a vdovy mlynářů, si můžeme připomenout mlýny na Varovském a Předbořickém potoce. Relativně zastaralé vybavení mlýna měl Hynek Zelenka, který spolu s manželkou Josefou převzal mlýn s hospodářstvím v Žemličkově Lhotě (38) dne 1. července 1905. Jako voják se účastnil první světové války. V jejím průběhu se o mlýn starala jeho manželka. Vzhledem k nevyhovujícímu vybavení a válečné situaci vzrostly dluhy manželů, s čímž se manželé museli pracně vyrovnávat po skončení války. Mlýn vykazoval výkonost 4 q denně.⁶⁷¹ Naproti tomu dolní Hradilův mlýn (39) ve Vilasově Lhotě přiznával po válce pouze 0,5 q obilí denně. I v období první republiky byl mlýnu

---

⁶⁶⁸ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 25, inv. č. 265, Vložka k vodní knize č. 444; NA, MU, kart. 143, Vložka k mlýnu č. 1016–18.

MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 188–190.

⁶⁶⁹ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 68, Vložka k vodní knize č. 58; vodní kniha I, pol. 19; NA, MU, kart. 147, Vložka k mlýnu č. 1057–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 198–199.

⁶⁷⁰ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 42, Vložka k vodní knize č. 32; Tamtéž, Vodní kniha I, pol. 19; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1007–18.

MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 87–88.

⁶⁷¹ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 55, Vložka k vodní knize č. 45; NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu č. 1020–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 122–124.

přidělován malý kontingent, ačkoliv po válce došlo k strojnímu obnovení mlýna. I zdejší mlynář Alois Hradil, narozený dne 30. října 1891, musel narukovat a později se označoval za válečného invalidu.⁶⁷² Mlýn za války vedla také vdova po Františku Míkovi, Marie Míková, mlynářka z Krašovic (43). Ta se starala o celé hospodářství a dvě nezletilé děti. Oba jí později s mlynářstvím pomáhali a František se stal dalším provozovatelem mlýna. Výkonnost mlýna odpovídala 3 q obilí denně.

Na válečnou situaci, kdy byl omezen provoz většiny stavebních závodů, avšak mlýnský průmysl byl podporován, reagovala aktivně firma Bohumil Dolejš a syn, velkoobchod s dřívím na Smíchově, která vlastnila mlýn ve Zvíroticích (4). Její majitelé oficiálně zastavili mlynářskou živnost k roku 1906 a nadále se věnovali pouze zpracování dřeva a kamene. Veškerý pohon Francisovy turbíny využívali pro svou pilu. V roce 1916 se však rozhodli mlýn obnovit. K mletí z počátku využívali původní mlýnské stroje, které zůstaly v mlýně zachovány. Mlýn pohánělo vodní kolo na spodní vodu. Původní vybavení se skládalo z jednoho francouzského a jednoho českého složení, přičemž je pravděpodobné, že vybavení bylo záhy, ještě v průběhu války, modernizováno.⁶⁷³

Příkladem tragického dopadu první světové války na osudy lidí i živností byl vývoj v rodině mlynáře Nováka v Ředvicích čp. 1⁶⁷⁴, který stál již v sedleckém okrese, avšak v těsné blízkosti hranic obou soudních okresů na potoce Slabá. Mlýn od roku 1893 vlastnil František Novák, který jej převzal po svém otci. Mlýn byl vybaven pouze dvěma českými složeními s kapsovým výtahem, což ho řadí mezi poloumělecké mlýny. Jeden pískovcový kámen nechal na začátku 20. století František Novák vyměnit za francouzský kámen, další větší úpravy na mlýně neproběhly. Mlynář měl jednu dceru a čtyři syny. Tři starší synové narukovali do války, Josef padl u Krakova, František v Itálii, Antonína zajali v Srbsku. Hospodaření zůstalo na mlynáři a nejmladším synu Bohumilovi. Svou činnost nikterak dále nerozvíjeli, díky čemuž se mlýn zachoval ve své původní podobě. Mlelo se v něm minimálně, což dokládá

---

⁶⁷² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 61, Vložka k vodní knize č. 51; NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1049–18.

⁶⁷³ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 37, Vložka k vodní knize č. 27; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 19–20.

⁶⁷⁴ Kulturní památka č. 100429.

v dopise Mlýnářskému ústředí právě Bohumil Novák, když píše, že v letech 1931–1938 žádné výkazy o mletí nevedli, jelikož „*nám stačil zápis křídou*“.⁶⁷⁵

Ještě před válkou zaniklo několik mlýnských provozů, případně byly přebudovány na jiné výrobní podniky. Příkladem takového závodu, byla firma Otty Kaufmana, který zakoupil roku 1913 Dolní mlýn v Kosově Hoře a změnil ho na továrnu na výrobu vaty a prošíváných přikrývek. V přízemí stály tři velké stoupy na zpracování vaty obsluhované jedním strojníkem. V patře nechal majitel umístit dva stroje na zpracování menších přikrývek, na nichž pracovali dva dělníci. V té samé místnosti šily na šicích strojích čtyři ženy. V druhém patře se nacházelo skladiště. Kancelářské práce zajišťovaly sestry majitele. O výměnu dvou vodních kol za Francisovu turbínu požádal Oto Kaufman ještě v průběhu války, konkrétně v lednu 1918.⁶⁷⁶

---

⁶⁷⁵ NA, Mlýnské ústředí, kart. 153, Vložka k mlýnu č. 1122-19; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Zápas o chléb, s. 86–95.

⁶⁷⁶ SOkA Příbram, Archiv městečka Kosova Hora, inv. č. 126, Ostatní stavební záležitosti 1913; SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 1, inv. č. 16, Vložka k vodní knize č. 6.

5. Období 1918–1938

Z hlediska hospodářské situace, v níž se nově vzniklá republika ocitla ve vztahu k mlynářskému průmyslu, je vhodné si její dvacetileté trvání rozdělit na tři období. Specifický vývoj panoval v prvních poválečných letech, kdy bylo třeba zajistit zásobování obyvatelstva a zmírnit válečné škody. To skončilo roku 1922 opuštěním řízeného hospodářství. Ve 20. letech můžeme sledovat nárůst kapacity českých mlýnů, které se dožadovaly ochrany importu mlýnských výrobků za pomoci cel a dalšího omezování dovozu. Celá 30. léta se pak nesla v duchu omezování volného hospodaření s obilím, ale i v celé řadě opatření snažících se zamezit narůstající vnitřní konkurenci mlynářského průmyslu.

5.1. Poválečný vývoj

Po skončení války nadále přetrvával nedostatek potravin, který bylo třeba v co nejkratší době vyřešit. Nemluvě o napravení tragických hospodářských poměrů v celém zemědělství a potravinářském průmyslu. Mlýny tak zůstávaly v podobném postavení, jaké měly za války. Do jejich aktivit zasáhla potřeba dovážet zahraniční obilí, mouku a mlýnské výrobky. V prvním pololetí roku 1919 bylo dovezeno obilí, slad, růže, luštěniny a mlýnské výrobky za 621 168 650 Kč a podobné zboží vyvezeno pouze v hodnotě 797 388 Kč. Jednalo se tak o nejvíce dovážené zboží vzhledem k porovnání s vývozem.⁶⁷⁷

Mnoho mlynářů se rozhodlo využít situace, kdy byl patrný zájem o zachování mlynářských provozů, a své podniky modernizovalo. Nadále se však mlynáři nemohli věnovat svobodnému podnikání, jelikož nejprve bylo třeba dosáhnout hospodářské soběstačnosti v produkci obilí a až následně v jeho zpracování. Pro první polovinu 20. let 20. století je patrná snaha dorovnat kvalitu mletí a mouk se zahraniční produkcí, ačkoliv mnoho mlynářů poukazovalo na to, že jsou schopni zajistit předválečnou výrobu po kvalitativní i kvantitativní stránce.⁶⁷⁸ I proto se dá říci, že mlýny v Československé republice zažívaly po válce určitou konjunkturu, neboť nově

---

⁶⁷⁷ Statistická příručka republiky Československé I., Státní úřad statistický, Praha 1920, Tabulka IX, Přehled dovozu a vývozu zboží v Československé republice za I. pololetí 1919, s. 20.

⁶⁷⁸ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu mlynářského, in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů, s. 36.

panovala snaha o to, aby byly zaměstnány z důvodu výživy obyvatelstva co nejvíce. Mlynáři proto také v poválečných letech přistupovali k technologickým modernizacím svých podniků.

Oproti ostatním státům Evropy se vzhledem k potřebě dovážet obilí a moučné produkty ČSR neuchýlila k cestě celní ochrany obilí a moučných produktů. Vázané hospodářství řídicí celou obilnou a moučnou produkcí se republice podařilo opustit v roce 1921. Závazky z války a následného fungování Státního obilního ústavu si sebou však nesla ještě několik let. Vedle specifického poválečného vývoje, který si sebou mlynářství coby zásadní potravinářský obor přenášelo, ho ovlivňovaly i další obecné aspekty, jakým bylo vysoké zdanění, dávka z majetku či měnová reforma.

Státní obilní ústav

Dne 28. října 1918 převzal Národní výbor, konkrétně Antonín Švehla a František Soukup, Válečný obilní ústav v Praze. Jednalo se o první konkrétní krok učiněný Národním výborem v rámci přebírání moci. Válečný obilní ústav, který de facto rozhodoval o zásobování obyvatelstva a řídil veškerou obilní politiku a produkci, byl klíčovou institucí, jejíž činnost se nedala ze dne na den ukončit vzhledem k přetrvávajícímu nedostatku potravin.

Místopředsedou nově utvořeného výboru se stal Antonín Švehla, jednatelem František Soukup, a došlo k sestavení nové správní komise. Předsedou správního výboru byl zvolen říšský poslanec dr. Karel Viškovský, který se problematikou zásobování obilninami a mlýnskými výrobky zabýval po celou dobu války, dále poslanec Ferdinand Jirásek, profesor B. Němec, redaktor Josef Svozila, místotajemník českého odboru zemědělské rady v Praze Josef Zadina, statkář z Orasic Rudolf Bergmann, ředitel vršovického mlýna František Votruba, a ředitel holešovického mlýna Antonín Vlasák. Správní komise převzala veškeré závazky Válečného obilního ústavu s veřejným prohlášením: *„Ani na okamžik nesmí vzniknout porucha v zásobování lidu a správní komise Válečného obilního ústavu obrací se k veřejnosti s prosbou, aby v zájmu veřejného blaha všech jejích příkazů bylo přesně dbáno. Zásobování bude postaveno na základ rovnosti a lidovosti“*.⁶⁷⁹ Již dne 29. října požádal

---

⁶⁷⁹ Válečný obilní ústav pražský ve správě československého státu!, in: Mlynář, roč. 39, č. 21, Praha 1918, s. 205.

Karel Viškovský české mlynářstvo o součinnost, aby došlo brzy k urovnání situace vzniklé válkou a monopolizací československé obilní distribuce.

Dne 5. listopadu 1918 vzniklo Ministerstvo pro zásobování lidu, a to nařízením Národního výboru československého o zřízení úřadu pro zásobování lidu. Ministerstvo mělo organizovat a řídit vázané hospodářství s potravinami. Vytvářelo plány na nápravu špatné potravinové situaci v nově zřízené republice a dohlíželo nad plněním všech aspektů zasahujících do výživy obyvatelstva. V popředí zájmu bylo pochopitelně nadále i československé mlynářstvo, jelikož se republika nadále potýkala se zásadním nedostatkem obilí a mlýnských výrobků. Ačkoliv opadly válečné distribuční zájmy, nadále trval nedostatek obilních zásob v celé Evropě. Vznikl osevnický plán s nařízenou kontingencí obilí. Výkup obilí stejně jako jeho distribuci měl na starosti Státní obilní ústav. Vedle něj byla pod ministerstvem pro zásobování lidu vytvořena síť dalších institucí vedoucí k nápravě poměrů.⁶⁸⁰

Dne 1. listopadu 1918 došlo k oficiálnímu vytvoření Státního obilního ústavu se sídlem v Praze. Ustaven byl zpětně na základě nařízení ministra pro zásobování lidu č. 5/1919 Sb. z. a n. o Státním obilním ústavu. Jednalo se o pomocnou obchodní instituci ministerstva pro zásobování lidu náležící do kompetence přímo ministru. Dozoroval jej vládní komisař, v čele byl předseda, tři místopředsedové a pět členů výboru.⁶⁸¹ Do nově vzniklého státu a systému, jakým fungoval Válečný obilní ústav, respektive jeho nástupce, bylo třeba převzít Slovensko a Podkarpatsku Rus, které však fungovaly, co se obilní distribuce týče, odlišně. V případě Slovenska se od počátku předpokládalo, že coby zemědělská země, bývalá část Uher, výrazně pomůže se zásobováním nové republiky obilím, zejména pšenicí. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi proto byla vybudována síť a organizace výkupu a zásobování dle struktury, jakou využívaly české země. Vedle zemských odboček v Praze, Brně a Opavě byly nově přičleněny k obilnímu ústavu i odbočky v Bratislavě a Užhorodě. V jejich čele stáli ředitelé, později spolu s přednosty jmenovanými z členů správního výboru Státního obilního ústavu.⁶⁸² Po žních v roce 1919 začaly vznikat okresní obilní úřady, které měly fungovat profesionálněji a zároveň nezávisle na politických okresech, jak tomu

---

⁶⁸⁰ K činnosti ministerstva viz fond NA, Ministerstvo pro zásobování lidu 1918–1933.

⁶⁸¹ MALÁ, Irena – MACHATKOVÁ, Raisa – MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta: Státní obilní ústav, Inventář NA, č. pomůcky 1202, Praha 1986, s. 4.

⁶⁸² Fungování a struktura ústavu byly změněny nařízením vlády č. 496/1920 Sb. z. a n., in: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1920, Praha 1920, s. 1262–1265.

doposud bylo. V nich fungovali smluvní komisionáři, zabývající se výkupem a proplácením obilí, kontingentací a přerozdělováním zemědělských produktů a potravin. Právě na ně v dalším období směřovala nevráživost samozásobitelů, kterým byly vykupovány zásoby, ale i dalších lidí, kteří se domáhali obilí a mouky, kterých bylo i v dalších letech nedostatek. Vzhledem k důležitosti těchto okresních pozic, docházelo k pravidelným kontrolám úředníků, jelikož se prokázalo, že někdy nesli vinu za špatné zásobování okresu. Tak tomu bylo shledáno například u úředníků Františka Bořeka a Františka Dohlaského v okrese Domažlice a Klatovy, kteří svou pasivitou způsobovali značné prodlevy v odvozech obilí.⁶⁸³ Ústav celkem zaměstnával více než tři tisíce úředníků a zřízců. Pracovalo pro něj 800 komisionářů pověřených výkupem, mnoho podniků potravinářského průmyslu, včetně 700 smluvních mlýnů.⁶⁸⁴ Vedle původních úkolů Válečného obilního ústavu mu byly vládním nařízením ze dne 10. října 1919 č. 546/1919 Sb. z. a n. rozšířeny kompetence o nákup a dovoz obilí z ciziny a hospodaření s nimi, a o vývoz obilí a sladu do zahraničí.

I po válce musel Státní obilní ústav dodávat obilniny, luštěniny a mlýnské výrobky vojenské správě. Vyúčtování pro správu zasílal mlýnář Státnímu obilnímu ústavu v Praze. Účty byly splatné nejdéle osm dnů po převzetí zásilky. Podrobně bylo kontrolováno pytlování po 70 kg, stejně jako dodávky pytlů a nakládání s nimi. Podrobně byla řešena také spolupráce s dráhami.⁶⁸⁵ Revizní kancelář od 1. března 1919 do 31. prosince 1919 revidovala v českých zemích 321 hospodářských podniků, čehož podala 10 trestních oznámeních, dále revidovala 28 smluvních mlýnů a podala na pět z nich trestní oznámení. Námezdních mlýnů bylo zkontrolováno 52, z čehož vzešlo dokonce 24 trestních oznámeních, kontrolováni byli i komisionáři, a to v počtu 27, z nichž u tří bylo shledáno takové pochybení, že i na ně podala kancelář trestní oznámení. Aprovizací bylo provedeno 38, přičemž pouze minimum připadalo na Slezsko a Slovensko, ačkoliv právě v hospodářských podnicích na Slovensku bylo oproti například Česku zabaveno největší množství obilí v poměru na jeden podnik.⁶⁸⁶

---

⁶⁸³ NA, Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha, kart. 61, inv. č. 501, Věcné záležitosti týkající se finanční správy, jednotlivých osob, obcí a okresů, VD8, Bořek-Dohalský Frant.

⁶⁸⁴ MALÁ, Irena – MACHATKOVÁ, Raisa – MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta: Státní obilní ústav, s. 7.

⁶⁸⁵ NA, StOÚ Praha, kart. 10, inv. č. 268, Dotazníky a další podkladový materiál ze soupisové akce o mlýnech a jejich zařízeních v Čechách, Prováděcí předpisy pro dodávky vojenské správě.

⁶⁸⁶ NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ a jeho podřízených úřadoven – výkazy o výkupu, dodávkách, případně zabavení obilí, a chlebovin; odhady sklizně na velkostaticích v r. 1919, 1919–1922, Přehled revidovaných objektů od 1. března do 31. prosince 1919.

Tabulka 12: Přehled vykoupeného obilí z hospodářských podniků v období od 1. března 1919 do 31. prosince 1919

Země	Pšenice	Žito	Ječmen	Oves
Čechy	7003,44 q	5230,76 q	6627 q	2410,84 q
	1126 q	1029 q	848,4 q	1118 q
Morava	8672,24 q	6652,08	26 497,34 q	4521,46 q
Slezsko	583 q	750	466,5 q	25 q
Slovensko	14 787,58 q	2073,95 q	40 331,14 q	4864,2 q
Celkem	32 172,26 q	15 735,79 q	74 770,38 q	12 939,5 q

Zdroj: NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ a jeho podřízených úřadoven – výkazy o výkupech, dodávkách, případně zabavení obilí, a chlebovin; odhady sklizně na velkostatech v r. 1919, 1919–1922, Přehled revidovaných objektů od 1. března do 31. prosince 1919.

Tabulka 13: Přehled revidovaných objektů v období od 1. března 1919 do 31. prosince 1919

Země	Hospodářské podniky	Trestní oznámení	Smluvní mlýny	Trestní oznámení	Námezdní mlýny	Trestní oznámení
Čechy	138	5	17	5	43	24
Morava	95	5	10	0	5	0
Slezsko	4	0	0	0	3	0
Slovensko	63	0	1	0	0	0
Celkem	300	10	28	5	51	24
Země	Komisionáři	Trestní oznámení	Aprovizace	Trestní oznámení		
Čechy	13	2	24	0		
Morava	10	1	11	0		
Slezsko	2	0	1	0		
Slovensko	2	0	2	0		
Celkem	27	3	38	0		

Zdroj: NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ a jeho podřízených úřadoven – výkazy o výkupech, dodávkách, případně zabavení obilí, a chlebovin; odhady sklizně na velkostatech v r. 1919, 1919–1922, Přehled revidovaných objektů od 1. března do 31. prosince 1919.

Vedle vykoupeného obilí, které je uvedeno v tabulce 12, bylo zabaveno v hospodářských objektech v Čechách 116,8 q pšenice, 148,61 q žita, 40,10 q ječmene a 8,85 q dalších plodin. Ve smluvních mlýnech bylo zabaveno v Čechách 181,89 q pšenice, 252,69 q žita, 247,77 q ječmene, 914,77 q ovsa, 193,92 q pšeničné mouky, 197,9 q žitné mouky a 345,34 q ječmenné mouky. Na Moravě se jednalo o 21,62 q pšenice, 9,2 q žita, 6,43 q ječmene, 12,24 q pšeničné mouky, 20,86 q žitné mouky, 24,5 q ječné mouky. Na Slovensku došlo k zabavení 580,49 q pšenice, 640,47 q

ječmene, 121,63 pšeničné mouky, 707,16 q žitné mouky a 192,06 q ječné mouky.⁶⁸⁷ Peníze za tyto produkty měl odvést příslušný obilní ústav okresní politické správě, která po 10% srážce poukázala zbytek státní pokladně.

I po válce zůstal zachován systém smluvních a námezdních mlýnů. Jen nově fungovaly obchodní smluvní mlýny jako námezdní mlýny Státního obilního ústavu. Ten však mlýnům platil paušální částky i v případě jejich „nezaměstnanosti“, tedy v době, kdy nebyl smluvním mlýnům schopen zajistit obilí, které by mlýn semílal. Výkaz nezaměstnanosti z hospodářského roku 1920/1921 obsahuje 45 náhrad pohybujících se mezi stovkami korun až po statisícové částky. Dne 26. února 1923 schválil likvidační výbor firmě Fr. Odkolek 508 353 Kč za nezaměstnanost, mlýn Bratří Zátkové Budějovice získal 291 541 Kč. Pochopitelně i v těchto letech docházelo k tomu, že mlýnu bylo přiděleno závadné či mokré obilí, v oprávněných případech mohl mlýn toto obilí skutečně odmítnout. Pravidlem se to stalo například ve mlýně. p. Halami v Krumlově, který odmítal jako závadné prakticky veškeré dodané obilí.⁶⁸⁸

Docházelo ke stávkám dělníků. Ke dvouhodinové stávce všeho dělnictva v Domažlicích došlo kvůli nedostatečným dodávkám obilí a mouky v roce 1920.⁶⁸⁹ Zásobovací problém nastal také v Náchodě, kde se v únoru a červnu 1920 konaly demonstrace především nezaměstnaného textilního dělnictva, které požadovalo dostatečné dodávky chleba a mouky. Již v únoru bylo povoláno 200 vojáků místní posádky a 30 četníků, neboť „*situace byla hrozivá, neboť křikem prohlašovali, že již trpělivost je přešla a že si pomohou sami tím, že půjdou do obcí a do dvorů, jakož i v městě do domácností a tam si seberou, co potřebují*“.⁶⁹⁰ Došlo také k živelnému provedení rekvizic v pekárnách a rozdělení vagonů mouky z Holzbecehrova mlýna, následně úřady zabraly 2 vagony obilí ze mlýna v Novém Městě nad Metují.⁶⁹¹ Dne 7. srpna 1920 zastavilo práci 800 dělníků akciové přádelny v Nové Kdyni a šli demonstrovat před okresní správu v Domažlicích, že již dlouho nedostali mouku, ale

---

⁶⁸⁷ NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ a jeho podřízených úřadoven – výkazy o výkuech, dodávkách, případně zabavení obilí, a chlebovin; odhady sklizně na velkostatech v r. 1919, 1919–1922, Přehled revidovaných objektů od 1. března do 31. prosince 1919.

⁶⁸⁸ Tamtéž, zpráva ze dne 18. září 1919.

⁶⁸⁹ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 61, inv. č. 501, Věcné záležitosti týkající se finanční správy, jednotlivých osob, obcí a okresů, VD8, Bořek-Dohalský Frant.

⁶⁹⁰ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 67, inv. č. 511, Věcné záležitosti týkající se okresních politických správ, okresních obilních ústavů a jednotlivých osob, obcí a okresů, VN12, Náchod – zásobovací krise.

⁶⁹¹ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 67, inv. č. 511, Věcné záležitosti týkající se okresních politických správ, okresních obilních ústavů a jednotlivých osob, obcí a okresů, VN12, Náchod – zásobovací krise.

pouze lístky na přídělky. To se stávalo velmi často. Dva zástupci dělníků proto byli odkázáni do výpravný americké mouky v Českých Budějovicích.⁶⁹² K napadení správce okresního obilního úřadu ve Vlašimi Františka Potůčka došlo dne 8. listopadu 1920, kdy před vlašimský úřad dorazilo zhruba 60 obuvnických dělníků, většinou žen. Důvodem byla zřejmě veřejná schůze pořádaná dne 7. listopadu, kterou svolal ženský výbor Organizace národně demokratické, v níž bylo proti Potůčkovi ostře vystupováno.⁶⁹³

Stávajícímu úřednickému aparátu obilního ústavu bylo jasné, že podobně jako za války bude docházet k mletí na černo, čemuž se snažili všemožně zabránit. Na podzim 1920 se začaly provádět opět úřední revize mlýnů, aby se zabránilo zakázanému mletí obilí bez mlecích lístků, které stejně jako za války opravňovaly zemědělce, aby si nechali semlít příslušné množství obilí. To sebou pochopitelně neslo značnou nevoli u venkovského obyvatelstva, která byla patrná zejména u německého průmyslově zaměřeného obyvatelstva, a to v duchu hesla „*my si náš chléb brátí nenecháme!*“⁶⁹⁴ Výnos ministerstva pro zásobování lidu ze dne 20. listopadu 1920, z důvodu nesoučinnosti, ale i agresivity při prováděných revizích, umožňoval okresním úřadům v případě obav z maření revizí povolát četnickou a vojenskou asistenci. Ta se ukazovala jako potřebná v řadě případů. Vedle výše zmíněných živelných demonstrací docházelo právě k organizovanému odporu proti aprovizacím. Tak tomu bylo například ve Slezsku a na Moravě na podzim roku 1920, kdy se začaly opět provádět úřední kontroly mlýnů, aby se zabránilo zakázanému mletí obilí bez mlecích lístků. Popud k odporu proti revizím vycházel z fulneckého regionu, konkrétně od hospodářského spolku Landwirtschaft Verein Kuhländchen in Zauchtel, který měl odbočky ve všech obcích novojičínského okresu. Dne 13. listopadu 1920 v hospodě Josefa Santauria v Suchdole se konala schůze, kde došlo k ujednání, že německé rolnictvo má revizím zabránit. Jednotlivé odbočky spolku se měly samy rozhodnout,

---

⁶⁹² NA, Ministerstvo vnitra, kart. 67, inv. č. 511, Věcné záležitosti týkající se okresních politických správ, okresních obilních ústavů a jednotlivých osob, obcí a okresů, VN19.

⁶⁹³ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 86, inv. č. 523, Záležitosti týkající se zásobování lidu, jednotlivých zákonů a zemských politických správ a věcné záležitosti jednotlivých osob, obcí a okresů, VV6 Vlašim v Čechách.

⁶⁹⁴ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 67, inv. č. 511, Věcné záležitosti týkající se okresních politických správ, okresních obilních ústavů a jednotlivých osob, obcí a okresů, VN25, Výtržnosti při nuceném odběru obilí v Neprivazích.

jakou cestou tak učiní.⁶⁹⁵ Podobně postupovali i němečtí obyvatelé dalších lokalit. K zabránění revize mlýna došlo například dne 24. září 1920 v Niederforstu (Dolní Fořt), kdy byli revidenti obilního ústavu v Opavě Leo Müller a Masc Preda vytlačeni ze mlýna manželů Pelzových zhruba stočlenným davem. Mlynář po vstupu revidentů prohlásil: „*u mě nesmí býti žádná přehlídka předsevzata, o tom vyrozumím nejdříve lidí*“.⁶⁹⁶ Následně odběhl do vsi, kde zburcoval tamní lid. Podobných incidentů bylo několik. Vrchní státní zastupitelství informovalo o tom, že: „*dle úředního sdělení organisovány jsou v poslední době v severních okresech moravských a západních okresech slezských akce, kterými zabráněno má býti revisím mlýnů tak, že v každé obci jest ustanovena jedna osoba jako velitel a jest smluven signál na který se lidé v obci vyzbrojí zbraněmi a případně násilím znemožní úřední výkon*“.⁶⁹⁷ Všechny podobné incidenty byly následně řešeny za pomoci četnictva, případně vojáků, a předávány k soudu.

Dovoz pro soukromý obchod byl umožněn až s konsolidací světového vývoje hospodářství a poklesu cen. Na jaře roku 1921 došlo k uvolnění řízeného hospodaření s některými zemědělskými produkty. Od 1. července 1921 byl dle vládního nařízení č. 224/1921 Sb. z. a n. uvolněn obchod s veškerými zemědělskými plodinami a výrobky ze sklizně 1921. Úplné zrušení vázaného hospodaření nastalo o rok později 30. června 1922. Začala tím také likvidace Státního obilního ústavu.⁶⁹⁸ Státní obilní ústav vstoupil do likvidace dne 1. září 1921, a to vládním nařízením ze dne 25. srpna 1921 č. 281/1921 Sb. z. a n. V té době však ještě nebyly vyrovnány dluhy Válečného obilního ústavu ve Vídni a jeho poboček v bývalých českých zemích. Státní obilní stav převzal jejich zjištěné přebytky, aby jimi uhradil stávající pohledávky. Vypořádání však bylo složité a vedlo k řadě sporů a soudních pří. Mlynáři bylo vnímáno ryze negativně, jelikož vymáhání pohledávek bylo značně byrokraticky složité. K zahájení procesu

---

⁶⁹⁵ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 86, inv. č. 523, Záležitosti týkající se zásobování lidu, jednotlivých zákonů a zemských politických správ a věcné záležitosti jednotlivých osob, obcí a okresů, VV27, Výtržnosti v obci Vražné; K odporu proti zásobování a rekvizicím viz článek o maření revize mlýna Aloise Kleina v Petersdorfu ve Slezsku Groß Petersdorf, in: Mährisch-schlesische Pressa ze dne 17. listopadu 1920.

⁶⁹⁶ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 67, inv. č. 511, Věcné záležitosti týkající se okresních politických správ, okresních obilních ústavů a jednotlivých osob, obcí a okresů, VN23, Niederhof – násilné zabránění revize mlýna.

⁶⁹⁷ Tamtéž.

⁶⁹⁸ THÉROVÁ a kol: Ministerstvo pro zásobování lidu 1918–1933, Inventář NA, č. pomůcky 66, Praha 1958, s. II.

narovnání mlýnů a obilního ústavu byl jako poslední termín určen 12. listopad 1923.⁶⁹⁹ Po tomto datu nemohly mlýny požadovat narovnání a zaplacení dluhů Válečného obilního ústavu. Ke konečné likvidaci Státního obilního ústavu došlo na konci roku 1924, kdy byla činnost Státního obilního ústavu vyčíslena na ztrátu cca 408 miliard Kč zaviněnou především rozdílem mezi nákupní cenou zemědělských produktů v cizině a jejich prodejem na domácím trhu.⁷⁰⁰

5.1.1. Poválečný vývoj na Sedlčansku

Na situaci ze dne 28. října 1918 reagovali Sedlčanští, vyjma oslav a patričních svolávání, které známe ze zbytku českých zemích, tak, že došlo k srocení lidu u okresního úřadu.⁷⁰¹ Na naléhání lidu v čele s mluvčím Jiřím Váchalem, přednostou okresního soudu v Sedlčanech,⁷⁰² došlo k propuštění okresního komisaře Hugona Palmy a evidenčního setníka Köhlera. Když odcházeli z úřadu domů šla za nimi část davu. Bylo jim nadáváno, spíláno a komisař Palma byl poplíván a málem i zbit. Dne 30. října byl z úřadu odvolán také berní správce Karel Koczka. Všichni tři byli viněni z nesoučinnosti při rekvizicích a záměrného poškozování lidu.⁷⁰³

Přes počáteční nadšení zdejšího lidu a víře v lepší zásobování a narovnání poměrů však došlo k brzkému vystřízlivění, ačkoliv ještě na jaře roku 1919 kronikář obce Počepice hodnotil poválečné odvozy následovně: „za vlády republiky se vyživovací potřeby značně zlepšili, sedlákům a zemědělcům vůbec jest ponecháno mnohem více obilí, brambor a ve mlýnech to není tak přísné jako za Rakouska, které loni v tomto čase vyrvalo lidem poslední najité kilo obilí a mouky a poslední měřici brambor, takže vzpomíná venkovský a městský lid na rok 1918 přede žněmi na staré Rakousko jako na dravou šelmu a hyjenu, která bez milosrdenství válčila, rabovala a kradla“.⁷⁰⁴ V roce 1921 ve stejné kronice najdeme zápis o tom, že zlá drahota veškerých potřeb i nadále trvá.⁷⁰⁵

⁶⁹⁹ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 36.

⁷⁰⁰ MALÁ, Irena – MACHATKOVÁ, Raisa – MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta: Státní obilní ústav, s. 9.

⁷⁰¹ K průběhu slavností viz HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko I, Sedlčany 1994, s. 380–382.

⁷⁰² Politický kalendář občanský a adresář zemí koruny České na rok 1918, roč. 26, č. 1, Praha 1918, s. 219.

⁷⁰³ SOKA Příbram, Archiv obce Počepice, Pamětní kniha 1905–1932, zápis ze dne 28. října 1918; SOKA Příbram Archiv města Sedlčan, Pamětní kniha města Sedlčan, 1918–1937, s. 92.

⁷⁰⁴ SOKA Příbram, Archiv obce Počepice, Pamětní kniha 1905–1932, rok 1919.

⁷⁰⁵ Tamtéž, zápis z roku 1921, Poválečné ceny.

S výše zmíněnými násilnými akcemi proti revizím mlýnů a zemědělských celků se na Sedlčansku nesetkáme. Výhodou zdejšího regionu jak v době války, tak i po ní byla jeho zemědělská orientace. Sedlčansko patřilo mezi nejzaostalejší oblasti Čech. Většina řemeslníků a drobných obchodníků využívala k obživě také drobné zemědělské hospodářství. Z pohledu války i poválečné situace se tedy jednalo o samozásobitele, kterým bylo ponecháno větší množství obilí, potažmo mlýnských výrobků. Zcela jistě zde docházelo k zatajování a skrývání zásob. Podobné bouře, jaké zažívali průmyslové regiony s velkou převahou dělnictva, zde proto nebyly. To ale neznamená, že by se vzniklou situací byli zdejší obyvatelé spokojeni. Region byl zaměřený především na pěstování žita a brambor, v menší míře se zde pěstovala také pšenice a ječmen. „*Vyšlechtěný materiál zvířat vybit, stroje opotřebeny, pole ztratila na produkční síle a zaplevelena.*“⁷⁰⁶ Rolnické listy proto roku 1919 vybízely k rychlému jednání, neboť k dispozici na osení mělo být pro všechny části republiky pouze 25 vagonů jarní pšenice, jarní žito nebylo vůbec, jarního ječmene bylo vyčleněno 230 vagonů, ovesa 103 vagonů. Regionu bylo doporučováno v prvních letech po válce pěstování ovesa a brambor.⁷⁰⁷ Ještě v roce 1922 upozorňovaly články zdejšího hospodářského periodika na špatnou situaci zdejších zemědělců, i na to, že se vraceli k extenzivnímu hospodaření na místo intenzivního.⁷⁰⁸

Sedlčanský politický okres s rozlohou 74 435 ha, 52 675 obyvateli a 51 obcemi měl k roku 1919 určeno odvést 100 vagonů pšenice, 330 vagonů žita, 200 vagonů ječmene, celkem tedy 630 vagonů chlebovin, přičemž osevní plocha chlebovin v sedlčanském okrese odpovídala 18 594 ha. Na 630 vagonů obilí tak připadalo 339 kg obilí z 1 ha. Jedná se o podobné hodnoty jako v případě okresů Strakonice, Písek či Poděbrady. Výrazně vyšší odvod byl určen okresu Stříbro v celkovém množství 1300 vagonů chlebovin, či Slaného s množstvím 1010 vagonů chlebovin.⁷⁰⁹

---

⁷⁰⁶ Osivo a sádky na jaro 1919, in: Rolnické listy 1919, roč. 35, č. 2, s. 16.

⁷⁰⁷ Tamtéž.

⁷⁰⁸ Odbourávání cen, in Rolnické listy, roč. 38, č. 11, Sedlčany 1922, s. 1.

⁷⁰⁹ NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ, Zemský přehled o dodávkách čtyř hlavních obilnin.

Tabulka 14: Předepsané odvody obilí roku 1919 pro okresy Písek, Poděbrady, Sedlčany, Slaný, Strakonice a Stříbro

Okres	Osevní plocha chlebovin	Narízené odvedené množství chlebovin	Množství chlebovin z 1 ha osevní plochy
Písek	20 738 ha	59 000 q	285 kg
Poděbrady	13 285 ha	63 000 q	475 kg
Sedlčany	18 594 ha	63 000 q	339 kg
Slaný	15 068 ha	101 000 q	670 kg
Strakonice	22 042 ha	66 000 q	229 kg
Stříbro	19 964 ha	130 000 q	651 kg

Zdroj: NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ, Zemský přehled o dodávkách čtyř hlavních obilnin.

Přednostou okresní sedlčanské politické správy byl po válce místní rada Antonín Žák, dále v čele úřadu stáli Josef Bláha, Dr. Klatovský, který byl ve službě od 2. února 1915, a místní koncipient Josef Stuchlík, který byl ve službě od 28. prosince 1918. Jejich činnost byla hodnocena z počátku jako méně důkladná, a to dle inspekce z roku 1922. Další inspekce z roku 1922 a 1923 prokazovaly velké zlepšení úřadu.⁷¹⁰ Právě tito muži, ač měl úřad vlastní pobočku státního obilního ústavu, měli prokazovat největší součinnost s činností Státního obilního ústavu. Zprávy o revizích a o špatné situaci hospodářských dvorů byly velmi časté, zemědělci nechtěli odvádět požadované množství. Jednak se snažili své válkou poškozené hospodářství dát do pořádku, jednak se cítili stanovenými finančními sazbami poškozováni. Revizní zprávy často konstatovaly, že důvody neodvedení příslušných dávek, jsou v případě řady samozásobitelů objektivní a navrhovaly více či méně možná opatření, jak situaci urovnat.⁷¹¹

Na špatný stav hospodářství, nedostatek pohonných hmot a další si stěžoval například velkostatek Kňovice, který odvedl ze sklizně 1919 z 1 ha 680 kg mouky. To, že neodvedl více, jak bylo požadováno, omlouval katastrofálním suchem a tím, že 2/3 pšenice bylo zničeno rzí. Navíc roku 1919 byl velkostatku poskytnut pouze 1 vagon uhlí na mláčení, což bylo napraveno až v dalším roce. Uskladněné obilí prý napadly myši. Především si však správce stěžoval na špatných stav dvou dvorů náležících k velkostatku. Předně šlo o Sestrouňský dvůr o výměře 300 měř⁷¹², který byl převzat

⁷¹⁰ NA, Ministerstvo vnitra, kart. 67, inv. č. 511, Věcné záležitosti týkající se okresních politických správ, okresních obilních ústavů a jednotlivých osob, obcí a okresů, VN25, Výtržnosti při nuceném odběru obilí v Nepřivazích.

⁷¹¹ Viz NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ.

⁷¹² 57,5 ha.

do režie velkostatku z předešlého nájmu dne 1. května 1914, a to ve velmi špatném stavu. Pole byla zaplevelena, nehnojena, tudíž bylo třeba zjednat nápravu především ve zkvalitnění zdejších polí, která musela být dána do pořádku. Podobně na tom byl i dvůr Roudný o 80 měrách⁷¹³, který velkostatek do vlastní režie převzal v roce 1916. Tudíž dodávky obilí a mouky vázly především na polích kňovického a chýnovského dvora. Správce velkostatku uvedl, že vzhledem k tomu, aby velkostatek dokázal na svých dvorech uživit dobytek, musel trochu upravit osevní plán, aby měl dostatek krmiva a mohl dále hnojit a zvelebovat svá pole.⁷¹⁴

Obilnímu ústavu došlo 24. července 1919 udání „*coby dohájci lichvi*“, aby nedokladně provedl revizi mlýnů v Přívozci, na Herynkově mlýně v Drážkově a na mlýně mlynáře Bílka v Proudkovcích. Pan Bílek údajně prodával mouku za vysoké ceny. Obilí mu měl dovážet jeho přítel ze dvora ve Skoupém. „*Vyžadujeme si co nejprísnejší revisi totiž pozastaviti vŕecko obilí v mlýně a u úřadu zjistiti či vlastně obilí jest neboť ted' melou samí sedláci a nechávají na obilí p. mlynáři ze mleci výkazy lidí chudých který tam ničeho nemají. Žádáme by jim nebylo ničeho sleveno neb nejvíce melou a hrozně prodávají.*“⁷¹⁵

Ceny se na Sedlčansku v roce 1919 pohybovaly okolo 200 Kč za 1 q žita, 150 Kč za 1 q ovsa. O dva roky později v roce 1921 stál 1 q žita a pšenice i 400 Kč, za 1 q brambor se platilo 100–130 Kč. Za 1 kg mouky č. 0 zaplatili místní 7 Kč, za 1 kg chlebové mouky zhruba 5 Kč.⁷¹⁶ To vše v situaci, kdy byla sklizeň v roce 1921 hodnocena jako výborná s tím, že pšenice a žito dávalo při vymlacování na Sedlčansku spousty zrna. Jednalo se však teprve o začátek proměny poměrů. V sedlčanském zemědělském regionu totiž místní námezdní mlýny, kterých byla převážná většina, živila pouze produkce lokálních zemědělců a jen do největších mlýnů v okolí Sedlčan mohlo být dováženo i obilí určené na obchod. Dva největší mlýny v regionu, tedy Pejšův mlýn na Lhotce (9) a Panský mlýn v Sedlčanech (11) fungovaly jako smluvní mlýny Státního obilního ústavu, a ještě k roku 1920 si zachovávaly svou válečnou podobu. Pejšův mlýn měl dokonce dohodnutou smluvní dodávku vyčíslenou na 2 vagony obilí denně. Jak bylo patrné z předchozí kapitoly o válečném technologickém

⁷¹³ NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 270, Statistické přehledy revizní činnosti StOÚ

⁷¹⁴ Tamtéž, dopis Antonína Čermáka ze dne 26. června 1920 Okresnímu obilnímu ústavu v Sedlčanech.

⁷¹⁵ NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 269, Náhrady „nezaměstnanosti“ ve mlýnech a zprávy o trestních případech a pasivní resistenci mlynářů 1917–1922, František Spilka.

⁷¹⁶ SOKA Příbram, Archiv obce Počepice, Pamětní kniha 1905–1932, zápis z roku 1919.

vývoji mlýnů Sedlčanska, fungovalo zde stále 54 námezdních mlýnů a čtyři mlýny meloucí pouze pro potřeby majitele, tedy bez živnostenského oprávnění. Kapacita všech mlýnů byla 851 q obilí za den, přičemž zhruba 60 % připadalo na Pejšův a Panský mlýn. Nejčastější kapacita mlýnů se pohybovala mezi 3–10 q obilí za den.⁷¹⁷

Dne 6. března 1922 bylo také nově vytvořeno Rolnické mlynářské družstvo pro zpracování zemědělských plodin pro Tynčany a okolí, s. r. o. Úkolem nového družstva bylo pěstování zemědělských produktů na polích členů a následné bezplatné zpracování ve Foudově mlýně Na Kulišovně (46). Mlýn měl být družstvu najat a za jeho finance opraven a modernizován. Stanovy nového družstva byly přijaty valnou hromadou dne 10. února 1922. Starostou družstva se stal Josef Jirsa, rolník v Kuničku, a mlynář a majitel mlýna Vincenc Foud se stal pokladníkem.⁷¹⁸

Revize ve mlýnech se prováděly hned od konce války. Proti nařízení ze dne 9. listopadu 1918 č. 34/1918 Sb. z. a n., jímž se stanoví povinnost oznámiti zásoby určitých dosud zabavených předmětů, se provinil například Augustin Trachta z Prčice čp. 58, tedy ze sousedního sedleckého okresu, když v jeho mlýně bylo při revizi dne 26. července 1919 nalezeno 2064 kg obilí, konkrétně 380 kg pšenice a 1684 kg žita. Obilí bylo kryté propadlými mlecími výkazy, za což mu byla předběžně dána pokuta 500 Kč, kterou měl poukázat do chudinského fondu obce Prčice, a v případě nesplnění této povinnosti mu hrozilo 50 dní vězení. Mlynář na svou obhajobu uvedl, že obilí jest majetkem nemajetného lidu a odmítl ho vydat patřičným úřadům, jelikož by pracující lid o žních neměl z čeho být živ. Krytého obilí měl ve mlýně 1920 kg pšenice, 2906 kg žita a 10 130 kg ječmene. Mlynář vedl zámelovou knihu, avšak mlecí knihu neměl vůbec. I při následující kontrole ze dne 3. prosince 1918 u něj bylo nalezeno 1180 kg žira a 338 kg ječmene, které nebyly kryty výkazy. Úřad žádal, aby toto množství propadlo státu a proti mlynáři bylo zavedeno trestní řízení.⁷¹⁹ Státní obilní ústav řešil v roce 1919 také 10 q mouky v Panském mlýně v Sedlčanech (11). Těchto 10 q bylo připraveno coby výměna za uhlí pro pohon mlýna. Když však obilní ústav vyzval Hospodářské družstvo Sedlčany, aby mouku vykoupil, zjistilo se, že ve mlýně žádná mouka není. Majitel si jí prý chtěl opatřit, pokud by mu byla výměna povolena.⁷²⁰

---

⁷¹⁷ Viz 4. kapitola, 4.6.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku.

⁷¹⁸ Zápis firem, in: Mlynář, roč. 43, č. 18, Praha 1922, s. 107–108.

⁷¹⁹ NA, StOÚ Praha, kart. 11, inv. č. 269, Náhrady „nezaměstnanosti“ ve mlýnech a zprávy o trestních případech a pasivní resistenci mlynářů 1917–1922, Augustin Trachta Prčice.

⁷²⁰ Tamtéž, zpráva ze dne 10. září 1919.

5.2. Hospodářský a legislativní rámec mlynářského průmyslu ve 20. letech

Prakticky všechny státy Evropy, kromě Československé republiky, zavedly cla na mouku a mlýnské výrobky, což vedlo ke spekulacím a snižování cen těchto artiklů na tuzemském trhu.⁷²¹ Po nutném poválečném dovozu obilí a mlýnských výrobků zejména z Kanady pokračoval dovoz i v následujících 20. letech. Zpočátku v níkterak regulované podobě. V Československu došlo po válce k rozdělení mlýnů a distribuci obilí do nich na základě zeměpisné polohy. Zhruba se dá říct, že mlýnům, pro které bylo vhodně dostupné Labe, byla do ČSR importována mouka americká a do mlýnů položených výhodněji směrem k Dunaji se exportovala pšenice jihoslovanská a maďarská.⁷²²

Tato situace trvala po celá 20. léta 20. století, kdy bylo běžné, že mlýny, aby si zabezpečily svůj provoz, musely prodávat mouku s dodací lhůtou alespoň 2–3 měsíce předem, aniž by měly možnost využít domácí suroviny, jelikož ty se na tak dlouhé dodací doby neprodávaly. Proto se musely mlýny vykrývat zahraničním obilím i v dalším období, ačkoliv jejich výrobní kapacita byla na pokrytí domácí spotřeby dostatečná.⁷²³ Kapacita mlýnů vycházela z jejich technologických možností, energetických zdrojů a předpokladu, že by mlely 24 hodin denně zhruba 280 dní v roce. Jde tedy v podstatě o neověřitelný konstrukt, s kterým se však po celé období první republiky pracovalo jako s faktem. Kapacita mlýnů hrála velkou roli při řešení otázek spojených s rozsáhlou vnitřní konkurencí mlýnů uvnitř státu, která postupně vedla ke zřízení kontingentace v mlynářském průmyslu. Volné hospodářství mlynářského průmyslu bez zásahu státu tak v rámci první republiky trvalo jen velmi krátkou dobu.

Ve výrobním období 1923/1924 činila výrobní kapacita 10 221 československých mlýnů 206 394 q pšenice a žita za 24 hodin.⁷²⁴ Ročně se jednalo o cca 62 milionů q chlebovin, z toho cca 33 mil q připadalo na mlýny námezdní. Samotných námezdních mlýnů, ve kterých mleli samozásobitelé v tomto

---

⁷²¹ Viz LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství 1928–1934, Praha 1974, s. 15–23.

⁷²² SOA v Třeboni, Obchodní a živnostenská komora České Budějovice (dále OŽK České Budějovice), kart. 68, inv. č. 630, sign 4/F, Monopol – obnova zákona o zaopatřování země obilím, stanovisko odborné skupiny průmyslu mlynářského k dovoznímu monopolu na obilí a mouku, fol. 427–428.

⁷²³ Tamtéž.

⁷²⁴ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 36–37.

hospodářském roce, bylo 9290. Právě v nich docházelo k mletí tuzemského obilí. Dělníci a ostatní spotřebitelé byli odkázáni na produkty mlýnů obchodních, které velkou měrou využívaly obilí z ciziny.

Ve 20. letech začala být velmi patrná konkurence mezi jednotlivými mlýny uvnitř státu, a to zejména v případě mlýnů námezdních. Docházelo k snižování cen za obilí i za semletí, čímž se mlýny postupně dostaly až na hranici výdělků. Na vině byl pokles světových cen obilovin, ale i vnitřní a vnější konkurence mlynářského průmyslu.⁷²⁵ Vedle toho poptávka po kvalitním obilí a moukách z nich vymletých nutila mlynáře investovat do technologie, aby došlo k přiblížení se úrovně obchodních mlýnů a zahraniční mouky. Počet mlýnů sice klesal, ale jejich kapacita narůstala.⁷²⁶ Volné hospodářství tak záhy vedlo k požadavkům interestentů o mlýnský průmysl, aby došlo k zavedení cel v případě mlýnských výrobků, případně i obilí. Československé mlýny vyráběly v porovnání s maďarskými, americkými a dalšími velkomlýny draze. Střetával se zde svět velkých obchodních mlýnů, ohromné konkurence malých námezdních mlýnů, zemědělců a obchodníků. Nadále však přetrvávala válečná zkušenost, kdy se mlýnský průmysl i se svou hustou sítí ukázal jako výhodný pro soběstačnost nového státu, ačkoliv velká hustota malých mlýnů byla úřady špatně kontrolovatelná.

Vývozu, dovozu a spotřebě obilí, respektive mlýnských výrobků se podrobně věnoval docent Josef Mráz, ministerský rada Státního statistického úřadu v Praze.⁷²⁷ Dle jeho odhadů činila spotřeba v období 1925/1926 na osobu více než 200 kg obilí, konkrétně 111 kg pšenice a 94 kg žita. Na jednoho zemědělce to bylo více než 122 kg pšenice a skoro 154 kg žita za rok. Na zemědělské obyvatelstvo v počtu 5 385 790 tedy vycházelo 6 570 664 q pšenice a 8 294 117 q žita. Pro nezemědělské obyvatelstvo v počtu cca 7 693 654 obyvatel činila spotřeba 8 539 956 q pšenice a 4 502 264 q žita. Z tohoto přehledu i jeho statistik vztahujícím se k předešlým létům jasně vycházelo, že mlýny na území ČSR s odhadnutou kapacitou na 62 mil. q byly zcela schopné semlít základní mlýnské výrobky v množství 28 mil. q pro celou Československou republiku.⁷²⁸

---

⁷²⁵ Viz LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství, s. 15–17.

⁷²⁶ Viz Graf 2: Přehled vývoje kapacity mlýnů ČSR v letech 1923–1935.

⁷²⁷ Viz MRÁZ, Josef: Problém naší soběstačnosti v Chlebovinách, in: Sbírká přednášek pořádaných národohospodářskou společností v období 1926–27, Praha 1927; HOLUB, Václav: Zemědělská výroba a problém spotřeby chlebovin u nás., in: Mlynář, roč. 47, č. 16, Praha 1926, s. 105–106.

⁷²⁸ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, 36–42.

První celní ochrana pro mlýny vzešla z vládního nařízení ze dne 4. června 1925 č. 111/1925 Sb. z. a n. o částečné úpravě celního sazebníku pro československé celní území. Mimo jiné jím byla zavedena klouzavá cla pro obilí a mlýnské výrobky. Clo se platilo pouze v případě, že cena pšenice klesla pod 180 Kč a cena žita pod 150 Kč za 1 q obilí. Cla byla stanovena na 12,60 Kč za pšenici při ceně nad 160 Kč, na mouku 22 Kč, při ceně od 135 Kč do 160 Kč bylo clo 18,90 Kč a na mouku 30 Kč. Při ceně do 135 to bylo 25,20 Kč a na mouku dokonce 40 Kč. U žita se jednalo při ceně mezi 125–150 Kč o clo 11,60 Kč, na mouku 16 Kč, při ceně mezi 100–125 Kč o clo 17,40 Kč a na mouku 24 Kč. Při ceně pod 100 Kč činilo clo na žito 23,20 Kč a na mouku 32 Kč.⁷²⁹ Toto opatření se projevilo pro mlýny jako nepraktické až poškozující, vzhledem k nízkému rozdílu mezi clem na mouku a na obilí. Ceny, a tedy i cla, vycházely vždy z cen z předešlého měsíce dle plodinových burz na území ČSR. To vedlo ke spekulacím, jelikož se dalo clo odhadnout měsíc dopředu. Logicky se tak dováželo v měsících, kdy clo ohlášeno nebylo, a v měsících s celní přírážkou se dováželo jen nejnútnejší množství obilí. Na dovoz to tedy po množství stránce mělo pramalý význam.⁷³⁰ Vedle toho došlo dne 4. června 1925 k vydání vládního nařízení č. 122/1925 Sb. z. a n., kterým se podrobuje dani z obratu dovoz některých zemských plodin a dovoz mlýnských výrobků. Byla jím zavedena daň z obratu při dovozu obilí a mouky ve výši 2,50 Kč za 1 q pšenice a 2,20 Kč za 1 q žita. Za mouku činila daň z obratu jednotně 11 Kč za 1 q.⁷³¹

Zákonem ze dne 22. června 1926 č. 109/1926 Sb. z. a n., jímž se částečně mění zákon o celním sazebníku pro československé celní území a celní sazebník a vydávají ustanovení o úpravě obchodních styků s cizinou, byla zavedena pevná cla na obilí a mlýnské výrobky. Minimální cla byla pro pšenici stanovena na 30 Kč a za žito na 38 Kč, na mouku a mlýnské výrobky 70 Kč za 1 q zboží v případě států, s nimiž mělo Československo uzavřené obchodní smlouvy. V ostatních případech činila cla u pšenice 60 Kč, u žita 56 Kč a u mouky 120 Kč za 1 q. Stálé moučné clo mlýnům pomohlo a zvýšilo jejich zaměstnanost. Po zavedení cel se dovoz skutečně snížil.⁷³² Na základě zákona č. 109/1926 Sb. z. a n., spolu s Vládním nařízením ze dne 16. července

---

⁷²⁹ Vládní nařízení č. 111/1925 Sb. z. a n., in: Sbirka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1925, Praha 1925, s. 543–546.

⁷³⁰ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 40.

⁷³¹ Vládní nařízení č. 122/1925 Sb. z. a n., in: Sbirka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1925, Praha 1925, s. 614.

⁷³² ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 40.

1926 č. 138/1926 Sb. z. a n. o dovozních listech na obilí, luštěniny a rýži vznikl systém dovozních listů na obilí a mlýnské výrobky. Za pomoci dovozních listů měl být zajištěn odbyt těch mlýnských výrobků, které se u nás neprodávaly. Jednalo se především o zadní šroty, tedy zadní druhy mouk, po nichž tu neexistovala poptávka a které byly vyváženy především do Maďarska.⁷³³ Rozhodně ale nelze mluvit o nějakém velkém a pravidelném vývozu. Vývoz byl poměrně nahodilý a využíval občasných příznivých situací trhu. Ceny zadních mouk, které se vyvážely, bylo třeba vyrovnat cenám světovým. Využití dovozních listů spočívalo v tom, že za vývoz obilí či mouky, v minimálním množství 50 q, získal konkrétní mlýn na svou žádost dovozní listy, díky nimž si mohl do devíti měsíců od vydání dovozního listu dovést obilí beze cla. Oznámení mlýnů, že budou v dalším roce žádat dovozní listy, musely být podávány vždy do 31. července, v případě roku 1926 do 31. srpna, a to prostřednictvím příslušné obchodní a živnostenské komory účtárně ministerstva financí. Tyto mlýny podléhaly celní správě a dozoru, musely vést výrobní a obchodní evidenci. Vzniklou dokumentací mohla celní správa kontrolovat a zasahovat do podoby zápisů. Surovinová hodnota v případě 100 kg mouky nebo mlýnských výrobků ze pšenice či žita se rovnala 115 kg příslušného zrna, 100 kg mouky nebo mlýnských výrobků z ječmene odpovídalo 166 kg příslušného zrna, 100 kg mouky nebo mlýnských výrobků z ovesa opravňovalo k dovozu 200 kg zrna. Nejmenší množství dovozu, a to pouze 104 kg příslušného zrna, náleželo mlýnu za 100 kg obilného šrotu.⁷³⁴

Po aktivaci obchodní smlouvy s Maďarskem roku 1927, pro nějž platily celní úlevy při dani z obratu, začalo docházet k opětovnému nárůstu dovozu mlýnských výrobků.⁷³⁵ To spolu se snížením hodnot dovozních listů vedlo k opětovnému nárůstu dovozu obilí a mlýnských výrobků.

---

⁷³³ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 68, inv. č. 630, sign 4/F, Monopol – obnova zákona o zaopatřování země obilím, stanovisko odborné skupiny průmyslu mlynářského k dovoznímu monopolu na obilí a mouku, fol. 428.

⁷³⁴ Zákon č. 109/1926 Sb. z. a n., in: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1926, Praha 1926, s. 495–503; Vládní nařízení č. 138/1926, Sb. z. a n., in: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1926, Praha 1926, s. 592–594. K dovozním listům viz CHYTIL, Alois: Dovozní listy a československé mlynářství, in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, s. 75–76.

⁷³⁵ Viz Vládní vyhláška č. 162/1926 Sb. z. a n., in: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1926, Praha 1926, s. 673–675; Obchodní smlouva mezi Československou republikou a Maďarským královstvím 120/1927, Sb. z. a n., in: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1927, Praha 1927, s. 969–1282.

Tabulka 15: Přehled dovozu obilí do ČSR v letech 1923–1928

Dovoz do ČSR			
Kampaň	Pšenice	Žito	Mouka a moučné výrobky
1923/1924	1 237 197 q	1 504 483 q	3 417 949 q
1924/1925	1 928 058 q	1 390 630 q	3 509 029 q
1925/1926	1 770 766 q	1 728 921 q	3 283 889 q
1926/1927	3 320 960 q	1 140 927 q	1 593 639 q
1927/1928	3 156 473 q	1 757 162 q	1 988 901 q

Zdroj: ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 39.

Výrazně ale stoupl vývoz. V roce 1922 se z Československa vyvezlo 30 905 t mouky, v roce 1923 to bylo 60 678 t, roku 1924 pouze 13 563 t, roku 1926 jen 15 855 t, ale v roce 1927 vývoz stoupl na 52 907 t mouky.⁷³⁶ Vedle přetrvávající konkurence maďarských mlýnů se do Československé republiky začala opět dovážet i mouka a mlýnské výrobky z Jugoslávie a Německa, kde panovala daleko přísnější celní ochrana. Ostatně Německo platilo v ohledu celní politiky pro řadu českých mlynářů za ideální model. Vzorem byly jejich dovozní listy s odstupňovanou hodnotou dle kvality vyvážené mouky. Čím kvalitnější bylo vyvážené zboží, jehož jakost podléhala kontrolám, tím větší získávaly jejich mlýny dovozní bonitu. Německo tak řešilo cenovou hladinu východní a západní části. V ČSR byla stanovena hodnota pro všechny druhy mouky a mlýnské výrobky z téhož druhu obilí.

Mlýnářský průmysl ztratil v roce 1927 výhodu v podobě zvýhodnění na základě zákona č. 321/1921 Sb. z. a n. o všeobecné dani z obratu a z pracovních výkonů a o dani přepychové [...]. Od roku 1920 podléhaly mlýnské výrobky stejným sazbám jako ostatní zboží ve výši 1 %. Zákonem č. 321/1921 Sb. z. a n. byla daň zvýšena na 2 % s výjimkou jmenovaných zemědělských produktů, a to včetně výrobků mlýnských, u nichž zůstala 1 % daň.⁷³⁷ Daň z obratu tvořila jednu z nejvýnosnějších státních daní, která se významnou měrou zasloužila o narovnání státního rozpočtu. V roce 1927 činil její výnos cca 2 000 000 000 Kč. V tomto roce byl Vyhláškou ministra financí v dohodě s ministry průmyslu, obchodu a živností a zemědělství ze dne 14. července 1927 o paušalování daně z obratu u obilí a některých luštěnin, dovážených z ciziny, dále pak u mouky, mlýnských výrobků a otrub zaveden paušál

⁷³⁶ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 40.

⁷³⁷ Zákon č. 321/1921 Sb. z. a n., in: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1921, Praha 1921, s. 1270–1284.

z daně z obratu u mlýnských výrobků. Dovozový paušál nově činil u mouky a mlýnských výrobků 5 Kč za 1 q, pšenice s ječmenem podléhaly sazbě 1,50 Kč za 1 q, u žita se jednalo o 1,80 Kč a u ovsa o sazbu 2,20 Kč za 1 q. Paušál u mouky, mlýnských výrobků a otrub, vyrobených v tuzemsku činil nadále 2 % úplaty nebo ceny. Proti tomuto nařízení mlynářské organizace protestovaly, jelikož mlynářům odstupňování sazeb přišlo nedostatečné.⁷³⁸

Roku 1928 se začala projevovat obilní krize, způsobená mimo jiné i velkou produkcí obilnin, která vedla k prudkému poklesu cen. Přitom ještě v roce 1927 byly ceny příznivé, dosahovaly hodnot 238 Kč u žita a 254 u pšenice. Začalo docházet k trvalému poklesu cen obilnin a tím i mlýnských výrobků a výnosů mlýnů.⁷³⁹ Odstartovala se vleklá zemědělská krize, stupňovaná světovou hospodářskou krizí, do jejíhož rámce vlastně také patřila. Na jejím konci bylo trvalé omezení obilního a mlynářského průmyslu.

5.2.1. Mlynářství řemeslnou živností

Problematika zařazení mlynářství mezi svobodné živnosti se řešila po celou dobu platnosti stávajícího rozřídění živností jak v rámci Rakousko-uherské monarchie, tak i po dobu trvání první republiky. Mnoha malým námezdním mlynářům zařazení mezi svobodné živnosti vyhovovalo, stejně jako velkým obchodním mlýnům. Do jisté míry šlo o otázku prestiže, často se připomínalo, že mlynářství je staré a potřebné řemeslo, které si doklad odbornosti zaslouží. Zařazení mezi řemeslné živnosti neslo úskalí v případě předání provozu členům rodiny, či v případě úmrtí mlynáře, neboť vdova se sice i nadále mohla vykázt právem vdovským, ale potřebovala zástupce s potřebným oprávněním. Modernizující technologické vybavení mlýnů, které dokázal obsluhovat dobře zacvičený zaměstnanec či pomocník, vyžadovalo znalost jednotlivých mlýnských procesů pro dosažení požadovaného druhu a kvality mouk. Nicméně nejčastěji se mlynáři stejně stávali především členové mlynářských rodin. V případě velkých obchodních mlýnů byla zase odbornost provozovatele zbytečná.

---

⁷³⁸ Viz NOVOTNÝ, Bohumil: Daň z obratu v oboru mlynářském in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, s. 72–74.

⁷³⁹ K vývoji cen viz LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství, s. 71–100.

Živnostenská rada československá se na svém shromáždění z 22. a 23. června 1921 rozhodla doporučit mlynářství za živnost řemeslnou, a to i proto, že malých námezdních mlýnů, kde byla potřeba znát své „řemeslo“ opravdu dobře, bylo více než 90 %, ačkoliv jejich produkce dosahovala čísel výrazně nižších. Živnostenská rada zohledňovala i stávající velkou konkurenci mezi malými tuzemskými mlýny a považovala prohlášení mlynářství za řemeslnou činnost i jako jakousi ochranu právě těchto malých mlýnů.⁷⁴⁰ Na prohlášení mlynářství za řemeslnou živnost trvala také Zemská jednota českých mlynářských společenstev.⁷⁴¹ Zájem o tuto problematiku se projevil s tím, jak se vyvíjely i další živnosti. K tomu došlo například i roku 1927, kdy byl zákonem č. 112/1927 Sb. z. a n. zaveden průkaz způsobilosti pro hostinskou a výčepnickou činnost.⁷⁴²

Letitý spor o to, zda prohlásit činnost mlynářskou za řemeslnou činnost, či zda ji ponechat v rámci živností svobodných, vyvrcholil v roce 1929, kdy bylo mlynářství zařazeno mezi řemeslné činnosti, a to zákonem č. 99/1929 Sb. z. a n., kterým se živnost mlynářská prohlašuje za řemeslnou. Sedlčanské společenstvo mlynářů se pro zařazení mezi řemeslné živnosti s průkazem způsobilosti rozhodlo již na schůzi roku 1925.⁷⁴³ Průkaz způsobilosti nemuseli dokládat praktikující mlynáři, tedy osoby, které již živnost mlynářskou provozovaly, nebo byly alespoň pět let zaměstnány v mlynářství, a to i po účinnosti uvedeného zákona. Dále byly z řemeslné činnosti vyňaty mlýny, které provozovaly mlynářství továrnickým způsobem. Tovární živnosti vyžadovaly nadále pouze schválení provozovny. Tovární mlýny však nebylo jednoduché definovat vzhledem k jejich strojnímu vybavení, které umožňovalo zaměstnávat relativně málo osob, které dokázaly obsloužit velký počet strojů a tím zajistit chod mlýna o relativně velké kapacitě.

---

⁷⁴⁰ ŠTĚDRÝ, Bohumil: Úvaha o prospěšnosti nebo škodlivosti prohlášení živnosti mlynářské za řemeslnou, in: Mlynář, roč. 43, č. 10, s. 55–57.

⁷⁴¹ Různé zprávy. Zemská jednota českých mlynářských společenstev v Čechách, in: Mlynář, roč. 43, č. 13, Praha 1922, s. 76.

⁷⁴² Průkaz způsobilosti v mlynářství, in: Mlynář, roč. 48, č. 44, Praha 1927, s. 291–292.

⁷⁴³ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 157.

5.3. Hospodářský a legislativní rámec mlynářského průmyslu ve 30. letech

Zatímco se postupně dařilo snižovat dovoz mlýnských výrobků, dovoz obilí ze zahraničí zůstával poměrně vyrovnaný i na konci 20. let 20. století.⁷⁴⁴ Příčiny netkvěly pouze v hospodářských opatřeních, ale také v kvalitě zrna, na které si českoslovenští konzumenti zvykli a samozřejmě také v nesoběstačnosti některých částí republiky. Ačkoliv se předpokládalo, že Slovensko nahradí v produkci bývalý dovoz uherské pšenice, nedošlo k tomu v plné míře a její pronikání do Čech probíhalo jen v omezené míře. V letech 1929–1930 se do Čech dovezlo 34 890 t pšenice, zatímco na Moravu a do Slezska 139 795 t.⁷⁴⁵ Čeští pekaři a konzumenti si oblíbili zejména kanadské a další tvrdé druhy pšenice.⁷⁴⁶ Dovozením obilí byla zajištěna činnost pro československé obchodní mlýny, námezdní mlýny se potýkaly se vzájemnou konkurencí v rámci mletí rolnického obilí. Postupně také klesal konzum žitné mouky, a to i na venkově, kde si lidé pro své potřeby začali opatřovat mouku pšeničnou. To vedlo spolu s hospodářskou krizí ke světové cenové a odbytové zemědělské krizi. Ta se v Čechách projevila především v nedostatečném odbytu žita, coby tradičního zemědělského artiklu. Všechny tyto důvody postupně směřovaly k opětovnému zavedení řízeného hospodaření s obilím. „*Dnešní trhová situace jest podobná povodni, která musí přirozenou cestou tak poklesnouti, jak vzrostla.*“⁷⁴⁷

V roce 1930 eskalovala celosvětová žitná krize, jelikož se ceny žita a pšenice dostaly na podobnou úroveň. Pěstování žita bylo ale snazší a uchýlovalo se k němu stále více producentů. Navíc v ČSR docházelo k omezování pěstování řepky a dalších plodin. V září 1928 klesla cena žita na 187 Kč a pšenice na 192 Kč. Americké žito se u nás dostalo na cenu 75 Kč a maďarské dokonce za 68 Kč.⁷⁴⁸ Českoslovenští zemědělci začali zadržovat zásoby a čekali na vzrůst cen. K lepšímu odbytu žita měl vést zákon ze dne 10. dubna 1930 č. 46/1930 Sb. z. a n. o výrobě chleba.⁷⁴⁹ Ten zasáhl jak do podnikání pekařů, tak i do činnosti mlynářů. Zákon počítal s tím, že po

⁷⁴⁴ Viz Tabulka 15: Přehled dovozu obilí do ČSR v letech 1923–1928.

⁷⁴⁵ LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství, s. 8.

⁷⁴⁶ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 187, inv. č. 679, sign 12/A, Souhrn výsledků porady Československé Akademie zemědělské o jakosti československých pšenice, fol. 227.

⁷⁴⁷ Tamtéž, Zpráva o osnově zákona o výrobě chleba, fol. 397.

⁷⁴⁸ Tamtéž, fol. 396.

⁷⁴⁹ Zákon č. 46/1930 Sb. z. a n., in: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1930, Praha 1930, s. 319–320. Z dalších úprav viz zákon č. 154/1930 Sb. z. a n., tamtéž, s. 832–833; zákon č. 164/1930 Sb. z. a n., tamtéž, s. 871–872.

živnostenském způsobu se mohl vyrábět chléb pouze z mouky žitné, nebo s nepatrnou příměsí mouky pšeničné. To je problematické, jelikož v činnosti mlýnů se počítalo s tím, že i při výrobě pouze žitného chleba mohla mouka obsahovat až 4 % mouky pšeničné a pokud to činilo až 10 %, byl kupující povinen ji převzít. Ovšem náhradou určenou dle burzovní expertízy. Chléb tak vzhledem k povinnému mísení mohl doznat daleko více příměsí, než povoloval zákon.⁷⁵⁰ Podle vyjádření obchodních a živnostenských komor nemohl zákon nikomu prospět a jakkoliv zmírnit krizi, jelikož vázl i prodej pšeničné mouky a zejména zadní pšeničné mouky, a právě zadnější mouka se používala na krmiva a chleboviny.

V ČSR se obiloviny pěstovaly roku 1930 na 60,2% osevní plochy.⁷⁵¹ Zemědělská krize ostatních zemědělských oborů vedla k nárůstu pěstování právě obilnin a následně také k jejich odbytové krizi. Opatření týkající se vzniku obilního monopolu začala být řešena na všech úrovních hospodářských a živnostenských složek. K zřízení dovozního monopolu zaujala Odborná skupina průmyslu mlynářského při Ústředním svazu československých průmyslníků v Praze dne 20. ledna 1930 stanovisko na základě rezoluce ze dne 7. ledna 1930, kdy zástupci mlynářstva poukázali na to, že lze navýšení cen docílit výhradně čilejší poptávkou nebo celní ochranou. Vyjádření bylo jasné. „*Oběma těmito požadavkům nevyhovuje naprosto monopol.*“⁷⁵² Po zavedení monopolu se sice měl omezit dovoz, ale otázka navýšení poptávky po tuzemských produktech tím vyřešena nebyla. Požadavky mlynářstva byly jasné, československé mlýny měly být více zaměstnány, mělo se zamezit dovozu pouze mouky. „*Kdyby monopol dovážel stejné množství mouky, jaké bylo dosud importováno, není o tom sporu, že nelze takovým způsobem dosáhnouti zvýšení zaměstnanosti našich mlýnů.*“⁷⁵³ Mlýny by naopak platily za dovezené obilí cenu, kterou by stanovil monopol. Tím by se zhoršila konkurenceschopnost na zahraničním trhu, ale i v tuzemsku. Zaměstnanost mlýnů by klesla. Snížila by se i poptávka po domácím obilí, na volném trhu by nadále klesala. Zástupci interestů o mlynářský průmysl navrhovali, aby import cizí mouky byl omezen na 2000 vagonů

---

⁷⁵⁰ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 186, inv. č. 679, sign 12/A, Zpráva o osnově zákona o výrobě chleba, fol. 395–406; Tamtéž, fol. 539.

⁷⁵¹ LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství, s. 71.

⁷⁵² SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, inv. č. 630, sign 4/F, Monopol – obnova zákona o zaopatřování země obilím, Stanovisko odborné skupiny průmyslu mlynářského k dovoznímu monopolu na obilí a mouku, fol. 426.

⁷⁵³ Tamtéž.

ročně. Zbytek měl být monopolem dovezen v obilí, čímž by vzrostla i cena domácího obilí. Námitky zhodnotili s tím, že „*poválečný hospodářský život je příliš složitý, než aby snesl podobná donucovací opatření, která jako nepromyšlený experiment mohou snadno způsobiti více zla než dobra*“.⁷⁵⁴ Jako řešení navrhovali nucené míchání mouky cizí s moukou tuzemskou, čímž měla zlevnit mouka a zlepšit se poptávka po domácí surovině.⁷⁵⁵

Mlynáři žádali brzké vyřešení, jelikož vinou spekulací o monopolu docházelo k živelnému nákupu a dovozu velkého množství levné zahraniční mouky. Proti moučnému a obilnímu monopolu se postavil také Svaz společenstev cukrářů, perníkářů, čokoládníků, výrobců oplatek a voskařů v republice Československé. Ten se obával jednak značné byrokratizace, jednak participace státu ve vytvořené akciové společnosti a velkých finančně silných členů. Zástupci drobného živnostnictva a obchodnictva by dle názoru svazu byli zcela na okraji. Děsili je také proluky v zásobování, pokud by stát dovážel pouze v případě, že by nebyly domácí zdroje.⁷⁵⁶

V roce 1931 došlo ke zřízení povolovací komise při ministerstvu obchodu, která povolovala dovážet jen nutné množství obilí a mlýnské výrobky v množství, které nemělo nijak poškodit české zemědělce a mlynáře. Povolovací komise nechala již roku 1931 dovést 59 862 vagonů pšenice, 24 781 vagonů žita a 5359 vagonů mouky.⁷⁵⁷ Toto množství se zásadně nelišilo od dovozu z předešlých let a bylo obecně mlynářstvem považováno za neúčinné. V hospodářském roce 1931/1932 se v celém státě semlelo 11 917 672 q pšenice, z toho bylo tuzemského původu 6 932 822 q a zahraničního 4 984 850 q. Jen v Čechách bylo semleto 4 966 738 q pšenice, z čehož 3 633 881 q domácí a 1 332 857 q dovezené. Žita se v semlelo celkem 8 878 346 q, tuzemského 7 182 109 q a dovezeného 1 696 237 q. Z toho jen v mlýnech na území Česka 5 239 273 q žita, z toho 4 350 462 q domácího a 888 811 q dovezeného.⁷⁵⁸

---

⁷⁵⁴ Tamtéž, fol. 429.

⁷⁵⁵ Tamtéž, fol. 426.

⁷⁵⁶ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 68, inv. č. 630, sign 4/F, Monopol – obnova zákona o zaopatřování země obilím, fol. 430–431.

⁷⁵⁷ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Obchodně-politické otázky československého průmyslu, s. 34.

⁷⁵⁸ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933, Tab. 6. Výroba mlýnů roztříděných podle jejich obchodní organizace (na obchodní, smíšené a námezdní), s. 30–31.

5.3.1. Obilní syndikát a obilní monopol

Za návrat k řízenému hospodářství můžeme považovat rok 1932. Dne 28. července 1932 vznikl Obilní syndikát pro úpravu dovozu obilí a mlýnských výrobků v republice Československé (dále jen Syndikát).⁷⁵⁹ Jeho úkolem bylo určovat ceny a usměrňovat dovoz a zajistit plynulé zásobování lidu. Již 8. července 1932 došlo k novému stanovení pevných cen. Minimální cena pšenice o hl váze 78 kg odpovídala 150 Kč u žita se jednalo o 132,5 Kč. Maximální ceny u pšenice činily 175 Kč a 152,5 Kč u žita.⁷⁶⁰ Pokud klesla cena pod minimálně stanovenou výši, zastavil Syndikát dovoz. Členy Syndikátu se stali zástupci mlynářských organizací navrhovaní Ústřednou československých obchodních a živnostenských komor a Ústředním svazem československých průmyslníků podle návrhů příslušných organizací po 15 členech a 15 náhradnících. Jmenoval je ministr obchodu, průmyslu a živností. Jednotlivé složky obchodního a námezdního mlynářstva měly být vybrány s ohledem na poměr semelků.⁷⁶¹ Syndikát tvořily Centrokooperativ, Zájmové ústředí družstevních svazů v Praze, Ústřední svaz československých mlýnů, Ústředí společnosti pro obchod obilím v Praze a Bratislavě a Dovožní syndikát pro Podkarpatskou Rus a Sdružené průmyslové podniky, zpracující obilí a mouku. V prvním roce činnosti Syndikátu bylo dovezeno 29 185 vagonů pšenice a 1619 vagonů mouky.⁷⁶² Ani v následujícím roce působnosti se však Syndikátu nepodařilo udržet ceny obilí nad minimální cenou. Úkolem syndikátu bylo dále evidovat počet mlýnů, rozsah jejich oprávnění, obchodní a námezdní semelky, tedy množství vyrobených výrobků z obilí. Sledovat hospodářské poměry mlynářské a dohlížet na zásobování obyvatelstva. V této souvislosti mohl Syndikát zasahovat do mlecích sazeb v námezdních mlýnech, které byly platné v konkrétních odborných mlynářských společenstvech anebo politických okresech. Dále měl evidovat prodejní ceny mlýnských výrobků a dohlížet na odstranění nekalé soutěže coby rozhodčí orgán. K tomu měl tedy vytvářet posudky, dobrozdání, podílet se na utváření prodejní ceny

---

⁷⁵⁹ K vývoji viz JANDEROVÁ, Helena: Výsadní obilní společnost 1932–1947, Inventář NA, č. pomůcky 1018, Praha 1966.

⁷⁶⁰ FEIERABEND, Ladislav: Regulace obchodu mlýnským obilím v Československu, in: Československé mlynářství 1936, s. 34; Vládní nařízení č. 96/1933 Sb. z. a n, in: Sbirka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1933, Praha 1933, s. 475–501.

⁷⁶¹ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, Vládní nařízení o úpravě některých výrobních a odbytových poměrů v mlynářství, fol. 310–315.

⁷⁶² FEIERABEND, Ladislav: Regulace obchodu mlýnským obilím, s. 34–35.

mlýnských výrobků a mouky. Syndikát měl dohlížet na mzdové záležitosti v mlynářství a starat se o navýšení zaměstnanosti mlýnů a mlynářů. K tomu měl zřídit při každé obchodní komoře tříčlenný senát, který dohlížel na konkrétní případy. Vykonatelnost usnesení syndikátu byla v působnosti okresních úřadů, v němž sídlil daný mlýn či jiný subjekt. Orgány syndikátu byly plné shromáždění, předsednictvo, předseda, odborné sekce pro mlýny obchodní a pro mlýny námezdní, regionální výbory, komise. Ke každé schůzi Syndikátu měli být pozváni zástupci ministerstev obchodu, vnitra, zemědělství a sociální péče, kteří mohli kontrolovat činnost Syndikátu.⁷⁶³

Syndikát vytvářel finanční výnosy z poplatků z dovozu. Dle vládního nařízení ze dne 29. července 1933 č. 157/1933 Sb. z. a n. o některých opatřeních pro přiměřenou úpravu cen domácího přebytkového obilí mohl využít těchto finančních prostředků na ovlivnění domácích cen, a to po dohodě ministra financí v dohodě s ministrem zemědělství.⁷⁶⁴ Intervenční akce Syndikátu spočívaly hlavně ve výkupu a skladování všech přebytků domácího obilí. Činnost syndikátu nebyla veřejností, ale i politiky, vnímána jako příliš účinná.⁷⁶⁵ „*Pokaždé kdy vláda udělá nějaký zásah do soukromého podnikání neb bolného obchodování mine se opačného účelu, pro který byla instituce míněna jako právě zřízení obilního syndikátu.*“⁷⁶⁶ Kompetence syndikátu ostatně byly omezené. Syndikát omezoval dovoz, ale do vnitřního trhu, vyjma intervenčních zákroků, fakticky zasahovat nemohl.

Na základě činnosti Syndikátu a Centrokooperativu vznikly podmínky pro zařízení obilního monopolu. Jeho založení však vyvolávalo celou řadu otázek a neobešlo se bez řady komplikací. Mlynáři se báli, že budou narušeny tradiční vazby a nadále chtěli zachovat nákup od konkrétních producentů, rolníků. Firma Fr. Odkolek se naopak v roce 1934 snažila zakoupit co největší zásoby, například od obchodníků z Trhových Svin.⁷⁶⁷ Mlynáři se báli, že kvůli kontrole, pokud vznikne obilní monopol, bude nutno snížit počet mlýnů, a to na základě zkušeností z první světové války.

---

⁷⁶³ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 315.

⁷⁶⁴ Viz Vládní nařízení č. 96/1933 Sb. z. a n. in: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1933, Praha 1933, s. 475–501; Vládní nařízení 213/1933 Sb. z. a n., tamtéž, s. 955.

⁷⁶⁵ Viz Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Digitální repozitář, <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/224schuz/s224003.htm> <2. října 2018>.

⁷⁶⁶ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 187, inv. č. 679, sign 12/A, Zpráva Josefa Drába z Votic ze dne 18. února 1933, fol. 178.

⁷⁶⁷ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 187, inv. č. 679, sign 12/A, fol. 89.

Druhou variantou byla syndikalizace mlýnů.⁷⁶⁸ Ještě v červnu 1934 tak mlynáři netušili, kdy přesně bude činnost monopolu zahájena, jakou bude mít podobu, zda budou součástí obilního monopolu i mlýnské výrobky, zda bude monopol podvolen finančně státu, nebo bude nezávislý atd.⁷⁶⁹

Vládním nařízením ze dne 13. července 1934 č. 137/1934 Sb. z. a n. o úpravě obchodu s obilím, moukou a mlýnskými výrobky a některými krmivy byl určen vývoj obilního hospodářství a činnost Československé obilní společnosti⁷⁷⁰, která nahradila Syndikát pro dovoz obilí a mlýnských výrobků. Československá obilní společnost (dále také jako Obilní společnost) byla založena jako obchodní společnost s plánovaným akciovým kapitálem ve výši 35 000 000 Kč, který následně narostl na 50 000 000 Kč, přičemž 20 000 000 Kč financovaly zemědělské organizace v rámci Centrokooperativu, 10 000 000 Kč financovala konzumní družstva zastoupená Zájmovým ústředím družstevních svazů, dalších 10 000 000 Kč zastupovalo vklady mlynářských skupin v čele s Ústředním nákupním a prodejním družstvem obchodních mlýnů v Čechách a na Moravě a 10 000 000 Kč skupina obchodníků v zastoupení Společnosti pro obchod obilím a Deutsche Bodenverkehrs-genossenschaft.⁷⁷¹ Nařízení č. 137/1934 Sb. z. a n. bylo novelizováno Vládním nařízením dne 13. července 1935 č. 152/1935 Sb. z. a n. Touto novelizací došlo mimo jiné k zapojení Mlynářského družstva pro nákup a prodej při Jednotě mlynářů v republice Československé v Praze do Československé obilní společnosti.⁷⁷²

Obilní společnost měla výhradní právo výkupu domácího obilí a výhradní právo dovozu obilí a mlýnských výrobků, čímž určovala výkupní ceny i prodejní pro odběratele. Činnost Obilní společnosti tak zasahovala do řady potravinářských odvětví, včetně výrobců kávy a dalších. Obilní společnost se v prvních letech měla zasadit o likvidaci obilních přebytků. To se setkávalo s velkými obtížemi hlavně kvůli smlouvám o výměně průmyslových výrobků s jugoslávskou a rumunskou pšenicí. Základní výkupní ceny byly vládou republiky Československé stanoveny pro rok

---

⁷⁶⁸ DUDA Václav: Vítáme Vás!, in: Mlynář, roč. 55, č. 21–21, Praha 1934, s. 239.

⁷⁶⁹ Kolem monopolu, in: Mlynář, roč. 55, č. 26, Praha 1934, s. 333.

⁷⁷⁰ Dle nařízení č. 236/1939 Sb. z. a n. přejmenovaná k 14. říjnu 1939 na Výsadní obilní společnost, respektive na Privilegierte Getreidegesellschaft.

⁷⁷¹ Vládní nařízení č. 137/1934 Sb. z. a n., in: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1934, Praha 1934, s. 497–510.

⁷⁷² Vládní nařízení č. 152/1935, Sb. z. a n., in: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1935, Praha 1935, s. 489–496.

1934/1935 a 1935/1936 za 100 kg sklovité pšenice o hl váze 79 kg na 164 Kč, žita o hl váze 70 kg na 125 Kč, sladovnického ječmene o hl váze 68 kg na 125 Kč, ovsa o hl váze 50 kg 112 Kč, a to včetně daně z obratu. Při snížené kvalitě obilí docházelo pochopitelně k finančnímu snížení ceny. Byly stanoveny nakládací stanice dle jednotlivých regionů a společenstev. Obilní společnost vyhlášovala výkupní ceny dle jakosti a druhu obilí a dle jednotlivých nakládacích stanic vždy na každý hospodářský rok, který začínal 1. července a končil 30. června následujícího roku. Obilní společnost zahájila svou činnost 17. července 1934. První rok vykoupila 186 061 vagonů obilí, prodala 125 078 vagonů a dovezla 10 000 vagonů pšenice z Jugoslávie a uskladnila ho v tranzitních skladištích. Obilní společnost spravovala komisionální, odlehčovací sklady, a tranzitní sklady, kde bylo uskladněno obilí.⁷⁷³

Po roce fungování se na obilní monopol snášela celá řada stížností a žádostí o jeho zrušení z řad mlynářů, pekařů, obchodních grémií a dalších společenstev. Problematické bylo pro mlynáře mimo jiné i povinné odebírání i několik let starého obilí. Nejčastěji směřovaly stížnosti mlynářstva na prodejní ceny mouky a mlýnských výrobků, které byly jen o málo vyšší než ceny obilí. V dopise ze dne 31. srpna 1935 ze společenstva mlynářů okresu Sedlčany nacházíme výtku směřující právě k vynechání mouky z monopolu: „*Vinu nese čsk. Obilní společnost, která obhospodařuje obilí a mouku nechává volnou*“.⁷⁷⁴ Cena mouky byla dle mlynářů vůči ceně obilí nízká. „*Samozřejmě že toto opatření nemůže mít dlouhého trvání, poněvadž jest stavěno na nezdravém podkladě umělého udržování vysokých cen obilí, při nízké ceně mouky*“.⁷⁷⁵ Pokud by to trvalo ještě dlouho, mělo to dle starosty sedlčanského mlynářstva zničit tisíce mlynářských podniků v republice. Mlynáři z milevského okresu zase upozorňovali na rozdíl mezi cenou mouky a obilí ve výši 25 h, což byl zisk za zpracování obilí na mouku, který ale ještě mlynáři museli zdanit. Podobně Votice udávaly rozdíl dokonce jen 20 ha.⁷⁷⁶ Další ztráty způsobil některým mlýnům monopol v prvním roce fungování nedostatečně stanovenými paritními cenami obilí pro jednotlivé železniční stanice.

---

⁷⁷³ FEIERABEND, Ladislav: Regulace obchodu mlýnským obilím, s. 34–40.

⁷⁷⁴ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 216, inv. č. 693, sign 18/B, Ceny – různé sazebníky, ceny, jateční řády, pohřební sasby, pohodnické sasby, fol. 424.

⁷⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁷⁶ Tamtéž, fol. 423 a 426.

Také na prodloužení monopolu v roce 1936 reagovalo obchodní grémium Sedlčany dopisem Obchodní a průmyslové komoře České Budějovice. Hned v prvním bodě se vyjádřilo následovně: „*O prodloužení monopolu rozhodují polit. strany, obchodnictvo je pro zrušení, v nejhorším případě navrhuje prodloužení 3 let, během které doby by bylo možno úplně zlikvidovat*“.⁷⁷⁷ Řešení černého mletí viděli v jediné možnosti, a to v zamezení přímého styku zemědělce s mlýnem.⁷⁷⁸ Společenstvo mlynářů pro politický okres Benešov hodnotilo obilní monopol se značným despektem. „*Obilní monopol je neštěstím našeho stavu a neštěstím národohospodářské politiky našeho státu vůbec. Toť neklamné naše přesvědčení. Obilní monopol je bezesporní zabiják malých a středních mlýnů vůbec a proto otázky na jak dlouho má být prodloužen jsou v rozporu s existencí našeho stavu.*“⁷⁷⁹ Velkou kritikou ho podrobilo také společenstvo mlynářů v Českých Budějovicích, které činilo návrh na jeho zrušení.⁷⁸⁰

Na plenární schůzi Ústředny československých obchodních a živnostenských komor, konané dne 20. května 1936, při řešení novelizace monopolu shledala ústředna obilní monopol jako instrument příliš drahý k udržení uměle vysokých cen, nicméně upozornila na to, že protesty jsou v zásadě zbytečné, neboť není v plánu ho v nejbližší době zrušit.⁷⁸¹ Zachování a prodloužení obilního monopolu bylo považováno za nutné, aby byl zemědělec i rolník chráněn před cenovými výkyvy. Nikdo si v roce 1936 nedokázal jasně představit, jak ho vlastně zrušit bez vážných následků, na provedení nutných změn však upozorňovaly všechny složky mlynářského průmyslu.

Pokud jde o fungování Obilní společnosti z hlediska financí, byla obecně považována za velmi ztrátovou. V hospodářském roce 1934/1935 zaplatil stát Obilní společnosti 24 303 194 Kč 20 ha, z toho 21 049 378 Kč 60 ha činil doplatek na dovozní zisky Obilní společnosti. Josef Dvořák však upozornil na to, že Obilní společnost odváděla státu daň z obratu a sama ji vybírala. Do 30. června 1935 odvedla státu 9 190 772 Kč 55 h. Z vydaných akcií dále zaplatila státu na emisním poplatku 2 000 000 Kč, na dani výdělkové s přírážkami 2 300 000 Kč a na poplatku za státní dozor 500 000 Kč. Obilní společnost také dodávala do okresů postižených živelními

---

⁷⁷⁷ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 110.

⁷⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁷⁹ Tamtéž, Dopis ze dne 1. června 1936, fol. 113.

⁷⁸⁰ Tamtéž, Dopis ze dne 5. června 1936, fol. 116–117.

⁷⁸¹ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 138–141.

pohromami ječmen a oves za nízké ceny, čímž sama trátila bezmála 15 000 000 Kč. K výše uvedenému je třeba doplnit, že k podpoře vývozu žita, ječmene, sladu, ovsa a krmné mouky dosáhla výše cla placená dovozními listy, tedy státem, v roce 1930/1931 celých 130 7460 000 Kč, v roce 1931/1932 se suma snížila na 107 826 000 Kč, v roce 1932/1933 výrazně narostla na 180 088 000 Kč, v roce 1933/1934 opět klesla na 110 465 000 Kč. V roce 1934/1935, tedy v prvním roce fungování Obilní společnosti se snížila téměř na polovinu, a to na 58 843 000 Kč.⁷⁸² Obilní společnost tak byla právě díky dalším finančním přínosům obhajována jako rentabilní. Obilní společnost dozoroval vládní komisař, v čele stál předseda a předsednictvo o čtyřech místopředsedech a zástupcích náležitých ministerstev, desetičlenná správní rada a revizoři účtů. Obilní společnost zaměstnávala k 30. červnu 1935 přímo 226 osob, zmocněnci společnosti u jiných firem však dosahovali několika stovek, dále pod sebou měla 2913 nakupovačů, a na odlehčovacích skladech více než 7000 pracovníků.⁷⁸³

5.3.2. Kontingentace mlynářského průmyslu

Urovnání situace v mlynářském průmyslu, který se cítil monopolem značně poškozen, při snaze zachovat i drobné živnosti, vyžadovalo rychlé řešení. Ochranu požadovali zejména zástupci drobného mlynářstva, které se cítilo ohrožováno vedle dovozu především tuzemskými obchodními mlýny, ale i vzájemnou konkurencí. Tu měla vyřešit kontingentace všech mlýnů, tedy námezdních, obchodních i smíšených, a to na základě vládního nařízení ze dne 20. července 1935 č. 168/1935 Sb. z. a n. o úpravě některých výrobních a odbytových poměrů v mlynářství.⁷⁸⁴ Jednalo se o zásadní nařízení, které na základě semelků u let 1931–1932, případně z roku 1933⁷⁸⁵ zaručovala mlýnům možnost semletí vypočteného množství obilí. Uvedené roky byly vybrány s ohledem na neklidnou situaci posledních let jako relativně stabilní. O případné navýšení kontingentu bylo následně nutné požádat. Svoboda podnikání tím

---

⁷⁸² DVOŘÁK, Josef: Dopláci stát na obilní monopol?, in: Hospodářská politika, roč. X, č. 9, Praha 1936, s. 1–15.

⁷⁸³ K činnosti společnosti viz JANDEROVÁ, Helena: Výsadní obilní společnost 1932-1947, Inventář NA, č. pomůcky 1018, Praha 1966.

⁷⁸⁴ Vládní nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n., in: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, roč. 1935, Praha 1935, s. 545–551.

⁷⁸⁵ V případě Moravy a Slezska i z roku 1934.

byla zásadně narušena. Výrobní období bylo definováno od 1. srpna do 31. července následujícího roku.⁷⁸⁶

Úskalí kontingentace bylo mnoho. Mlynáři se sami vystavili nedostatečné kontingentaci pro vlastní mlýn tím, že v daných letech oficiálně nepřiznali všechny své semelky, které byly vypočítávány především na základě odvodu daní z obratu. Mletí načerno se snažila zabránit nová nařízení plombováním mouk. Neměla-li mouka plomby, jednalo se o mouku z černého neschváleného mletí. Papírové plomby na mouku a mlýnské výrobky byly trvale zavedeny od 1. října 1935. Každá plomba měla číslo evidované na určitého mlynáře a období.⁷⁸⁷ Veřejně byl systém kontingentace podáván jako ochrana celého mlynářského stavu, a nikoliv jako kontrola mletí, kterou de facto byla. Navýšení kontingentů probíhalo v rámci tzv. liberace, tedy uvolnění množství obilí, které se v daném měsíci smělo pro mlýny uvést nad kontingent do oběhu na výrobu mlýnských výrobků v jednotlivých částech republiky. Pro tento účel byl také uvolněn příslušný počet plomb. Liberace se řídila spotřebou a měla být relativně nízká, aby nedocházelo k tlačení na trh a klesání cen. O liberaci pro obchodní mlýny rozhodoval každý měsíc Sbor pro záležitosti mlynářské výroby. Sbor pro záležitosti mlynářské výroby rozdělený na skupiny mlýnů námezdních a obchodních byl založen při ministerstvu průmyslu, obchodu a živností v roce 1935 na základě §25 zákona č. 168/1935 Sb. z. a n.⁷⁸⁸

Předpisy Československé obilní společnosti se nadále obcházely tak, že se mlýnské výrobky z obilí odevzdaly jiným osobám než pěstitelům obilí. Tyto osoby s ním pak obchodovaly. To se dělo v rámci legálního námezdního mletí. Mělo se tedy zákonem upravit, aby mlynář byl nucen mouku odevzdat pouze dodavateli, tedy pěstiteli, který si dal obilí semlít pro svou vlastní potřebu. Sbor pro námezdní mlýny vyžadoval, aby obilí určené pro obchod procházelo výhradně rukama Obilní společnosti.⁷⁸⁹

Sbor pro záležitosti mlynářské výroby zasedal v zasedací síni ministerstva obchodu v Praze Na Františku. Orgány bylo plné shromáždění, předsednictvo a

---

⁷⁸⁶ Vládní nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n., in: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, roč. 1935, Praha 1935, s. 545–551.

⁷⁸⁷ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 28.

⁷⁸⁸ Vládní nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n., in: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, roč. 1935, Praha 1935, s. 545–551.

⁷⁸⁹ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 322.

komise. Předsednictvo se skládalo z předsedy a tří místopředsedů a jednoho dalšího člena. Ke schůzím byli zváni zástupci dalších zainteresovaných průmyslových, zemědělských a živnostenských skupin. Schůze byly důvěrné, informace pro veřejnost podával pouze předseda. Zainteresované organizace mohly být informovány svými zástupci pouze o výsledcích jednání. Sbory měly v součinnosti dohlížet a podílet se na odbytových podmínkách a prodejních cenách, snažit se o zvýšení vývozu, o nárůst kvalitní produkce atd.⁷⁹⁰ Ustavující schůze Sboru pro záležitosti mlynářské výroby skupiny mlýnů námezdních i skupiny mlýnů obchodních se konala den 29. července 1936 ve velké zasedací místnosti ministerstva obchodu.⁷⁹¹

Předsedou Sboru pro záležitosti mlynářské výroby (dále jen Sbor), skupiny mlýnů námezdních se stal poslanec M. Rachcígl, místopředsedou K. Vondra. Sbor námezdní skupiny se skládal z osmi členů Mlynářského družstva pro nákup a prodej při Jednotách mlynářů v republice Československé, čtyř členů Ústředního a nákupního družstva obchodních mlýnů, dvou členů Centrokooperativu, jednoho člena Zájmového ústředí družstevních svazů a jednoho člena Československé obilní společnosti.⁷⁹² V květnu 1936 Sbor v ČSR evidoval cca 8300 námezdních mlýnů s kontingentem téměř 100 000 vagonů. K 23. květnu 1936 zaplatily námezdní mlýny na poplatcích 1 943 797 K 65 ha, přičemž největší položky tvořily příspěvky a poplatky za mletí nad kontingent, obě částky přesáhly 900 000 Kč. Povolení nad kontingent v množství 389 180 q dosáhlo částky 964 315 Kč, přičemž bylo schváleno 980 žádostí a dalších 41 čekalo na schválení. Nadkontingentní poplatky bylo možné malým mlynářům vrátit. Za výrobní období 1935/1936 semílalo nad kontingent více než 2000 námezdních mlýnů, za což zaplatili mlynáři 1–3 Kč za 1 q. Žádost o vrácení poplatku podalo přes 1400 mlynářů. Sbor rozhodl o vrácení 1034 žádostí v hodnotě 1 296 253 Kč.⁷⁹³ Čistý výnos poplatků vybíraných na podkladě vládního nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n. plynul do fondu pro povznesení mlynářské výroby. Jeho účelem bylo podporovat vzdělání a sociální úroveň všech osob v mlynářství směřující k zvýšení zaměstnanosti v mlynářském průmyslu, zmenšení vzájemné konkurence v mlynářství výkupem mlýnů, udělováním náhrad za zastavení provozu a poskytováním podpor

---

⁷⁹⁰ Tamtéž, fol. 318–327.

⁷⁹¹ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 187, inv. č. 679, sign 12/A, fol. 2.

⁷⁹² K činnosti viz zákon 168/1935, část V.

⁷⁹³ Viz 1034 mlýnům vrací se 1 300 000 Kč zaplacených za námezdní mletí nad kontingentní, in: Mlynář, roč. 58, č. 10, Praha 1937, s. 111.

k tomuto cíli. Podpory se děly formou půjček mlynářům, jejichž existence byla ohrožena.⁷⁹⁴

Předsedou Sboru pro záležitosti mlynářské výroby skupiny mlýnů obchodních se stal F. Veverka, později V. Holan, místopředsedou V. Švec. Ve Sboru zasedalo osm členů Ústředního a nákupního družstva obchodních mlýnů, čtyři členové Mlynářského družstva pro nákup a prodej při Jednotách mlynářů v republice Československé, dva členové Zájmové ústředí družstevních svazů, jeden člen Centrokooperativu a zástupce Československé obilní společnosti. Činnost sboru pro obchodní mlýny byla do jisté míry totožná s činností sboru pro mlýny námezdní. Nicméně vzhledem k hospodářské činnosti obou skupin mlýnů, které sbor kontroloval, měla jistá specifika. Obchodní mlýny byly daleko více kontrolovány jak v samotném procesu mletí, tak i v distribuci obilí a následných mlýnských výrobků. Obchodní mlýny měly podávat hlášení vždy k 5. dni v měsíci. U obchodních mlýnů zažádalo o potvrzení kontingentů v rámci liberace do 1. srpna 1936 celkem 3951 mlýnů. Cca 600 mlýnů nebylo vyřízeno proto, že nedokázaly dle zákona č. 168/1935 Sb. z. a n. prokázat semelky. Kontingenty dosáhly v případě pšenice celkem 101 035 vagonů a 56 911 vagonů žita.⁷⁹⁵

Situace 30. let 20. století byla i přes veškeré zásahy státu a rozdělení mlýnů a jejich povinností, i po legislativní stránce, na námezdní a obchodní mlýny velmi složitá. Mezi jednotlivými mlýny, a to i v rámci obou zmíněných skupin, byly značné rozdíly. Ostatně v rámci nové republiky panovaly zásadní odlišnosti jak v samotném historickém vývoji mlynářského průmyslu, tak i v pěstebních podmínkách, konzumaci určitého obilí a tím pochopitelně i v cenách. Nadále zůstalo zachováno průměrné měřičné, které činilo cca 8% hodnoty semletého obilí pro námezdní mlýny. Námezdní mlýny se však v průběhu 30. let nesetkávaly pouze s poklesem cen surovin a mlýnských produktů, ale s hospodářskou krizí obecně. To vše vedlo k faktickým ztrátám zisku. Pro obchodní a námezdní mlýny existovala rozdílná nařízení co do předpisů o vymílání. U obchodních mlýnů směla být pšenice o hektolitrové váze 79 kg vymílána v případě hrubých mouk nejvýše z 45 % semletého množství. Nad 45 % směly být vymílány mouky hladké, do 45 % hrubé a polohrubé.⁷⁹⁶ Námezdní mletí

---

⁷⁹⁴ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, zápis ze dne 28. května 1936, fol. 227–264.

⁷⁹⁵ Tamtéž, zápis z plenární schůze pro záležitosti mlynářské výroby skupiny mlynářů námezdních ze dne 11. srpna 1936, fol. 274–286.

⁷⁹⁶ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 299.

přímo pro dodavatele vycházelo především z jejich požadavků. Nicméně docházelo ke střetávání se obchodního a námezdního mletí. Tím bylo například námezdní mletí v rámci velkých obchodních mlýnů, které nežádaly o námezdní kontingent, ale námezdně semílaly. Tyto mlýny, stejně jako malé mlýny s nízkým obchodním kontingentem, začaly být označovány jako smíšené. Speciální sbor pro jejich záležitosti zřízen nebyl, jejich problematika tak byla řešena v rámci poradních sborů pro obchodní, nebo námezdní mlýny. Za mzdu mlely zejména relativně menší regionální obchodní mlýny, jakými byl Pejšův mlýn (9), Panský mlýn v Sedlčanech (11) a mlýn v Červeném Hrádku (8). Aby se mezi nimi vytyčila mez, došlo k určení 67 % hranice semletého obilí pro samozásobitele, tedy pro námezdní, respektive smíšené mlýny.⁷⁹⁷ Do 25 vagonů obchodního semelku, tedy ověřovaného základního množství, se jednalo o malé obchodní mlýny, které měly řadu úlev z podmínek pro obchodní mletí. Do této kategorie spadaly všechny ostatní mlýny Sedlčanska s obchodním kontingentem. Výhodou pro námezdní mlýny byl fakt, že obchodním mlýnům, jejichž množství se ověřovalo v letech 1931–1932 bylo uvolněno jen 75 % toho, co v těchto letech semlely, 25 % jejich původního semelku bylo uvolněno jako kontingent pro malé námezdní mlýny.⁷⁹⁸

Ačkoliv si mlynáři v roce 1929 vydobyli zařazení mezi řemeslné živnosti a začlenili se tak do sféry ostatních živností, které ke své činnosti museli prokazovat určitou odbornost, čekala je s nově vydanými nařízeními zásadní omezení. Dle zákona č. 168/1935 Sb. z. a n. již nebylo možné zařídit si bez povolení nový mlýn nejen z hlediska živnostenského zákona. Ten omezoval rozšiřování mlýnů a v jednotlivých mlýnech reguloval prodlužování válců, automatizaci mletí a další technické úpravy, které mohly vést k navýšení kapacity provozu.⁷⁹⁹ Všechny tyto zásahy byly podmíněny souhlasem komise Sboru. Mlynář také musel začít provozovat živnost dříve než rok od schválení provozu, opětné používání mlýna bylo standardně zakázáno po třech letech od přerušení provozu (vyjma přenesení výroby majitelem do jiného mlýna). Také používání mlýna, kterému do 31. července 1937 nebylo určeno množství obchodního či námezdního mletí podle vládního nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n.,

---

⁷⁹⁷ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 186, inv. č. 679, sign 12/A, fol. 421.

⁷⁹⁸ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 304–308.

⁷⁹⁹ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: „Člověk musí mlít, když voda teče“ – vývoj mlynářského řemesla v 1. polovině 20. století, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, IX, Ústí nad Orlicí 2014, s. 311–320.

nesmělo být povoleno rozšiřovat výrobní schopnost mlýna, kterou měl mlýn v den, kdy nabylo toto vládní nařízení účinnosti. Zákon také omezoval přeložit provozovnu či zřídit vedlejší závod. Podniky určené jako šrotovníky pro výrobu krmiv nesměly být přestavovány na mlýny. Svolení udělovalo ministerstvo průmyslu, obchodu a živností v dohodě s ministerstvy zemědělství, vnitra a sociální péče po návrhu Sboru pro mlynářské záležitosti. Teprve poté, co byla živnostníku či podnikateli žádost povolena, mohl se obrátit na příslušné okresní úřady. Svolení k založení mlýna vycházelo z 5 km vzdálenosti, kdy se v tomto okruhu nesměl nacházet žádný pracující mlýn. Povolení také obsahovalo nejvyšší možnou výrobní schopnost mlýna.⁸⁰⁰

Vládním nařízením č. 168/1935 Sb. z. a n. bylo také zakázáno, aby majitelé malých mlýnů svými potahy sváželi a rozváželi obilí a melivo rolníkům, a to i v případech, kdy daný zemědělec potah nevlastnil. Na to si stěžovali zejména malí horští mlynáři, u nichž to bylo běžnou praxí. Ačkoliv se celá řada mlynářů proti tomuto nařízení bouřila, všechny mlynářské organizace s ním při tvorbě zákona souhlasily, jelikož svážení se využívalo až zneužívalo bohatšími mlýny a ve výsledku to ohrožovalo větší počet malých námezdních mlýnů.⁸⁰¹ Svážené mletí podléhalo 2 % dani z obratu a mlýn, který svážel, měl možnost se přihlásit i pro mletí obchodní, tedy stát se smíšeným mlýnem. Svážení bylo označeno za nemravnou soutěž, jelikož mlynáři si údajně cestu započítávali, a to proti vědomí zemědělce i úřadů. Dosah tohoto nařízení pocítili i sedlčanští mlynáři.

K zákonu č. 168/1935 Sb. z. a n. se vyjádřilo Ústředí jednot společenstev mlynářů v Praze následovně: „*Prováděním kontingentace námezdního mletí podle vládního nařízení č. 168/1935 byl učiněn první velký krok k zlepšení situace a ke konsolidaci poměrů v čsl. řemeslném mlynářství. Zejména stanovení kontingentů a podmínky pro mletí nadkontingentní znemožňují rozpínavost podniků jedněch na úkor druhých a zamezují výstřelky vzájemné konkurence*“.⁸⁰² Situaci v rolnickém mlynářství označovala Zemská jednota nadále za katastrofální s tím, že stabilizace mezd při rolnickém mletí a její zvýšení je zatím v nedohlednu. Žádala proto Sbor pro záležitosti námezdních mlýnů, aby se zasadil o stanovení pevných mlecích sazeb.

---

⁸⁰⁰ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 315–317.

⁸⁰¹ Tamtéž, fol. 252–255.

⁸⁰² Tamtéž, fol. 87.

Mlynáři je sami nedokázali prosadit. Současné sazby pohybující se okolo 8 % označovala jako zcela nerentabilní.⁸⁰³

Zákon o kontingenci měl platnost do 31. července 1937. Obchodní mlýny, ale i námezdní mlýny po celý rok 1937 řešily palčivou otázku toho, že budou ceny obilí stoupat, ale cena mouky klesat.⁸⁰⁴ Z vyjádření Ústředního svazu obchodních mlýnů ČSR ze dne 15. června 1937 k obnově nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n. se dozvídáme o přimluvě všech mlýnských organizací k zákazu volného rozšiřování výrobní schopnosti mlýnů. Naopak o zrušení kontingence usilovali zejména zástupci drobného mlynářstva.⁸⁰⁵ Ti si stěžovali zejména na nedostatečnou kontingenci, ačkoliv z dokumentace Sboru pro záležitosti námezdních mlýnů je patrné, že právě jim bylo navyšování povolováno prakticky plošně. K zamítnutí docházelo jen v miminu případů.⁸⁰⁶ Černé mletí bylo odhadováno na 50 000 vagonů ročně, a i proto se ozývaly hlasy po striktnějším omezení mletí v námezdních mlýnech. Uzavření některých provozů za využití 5 km hranice rajonů zřejmě nikdo vážně nebral. Navrhováno bylo, aby mlýny mlely jen v určitých dnech a mohly tak být snáze kontrolovány. To však z povahy malých námezdních mlýnů, které byly poháněny především vodou, nebylo možné, jelikož tyto často potoční mlýny mlely jednoduše tehdy, když měly vodu. Zákon o kontingenci prodloužen nebyl, čímž došlo na začátku roku 1938 i k ukončení činnosti Sborů pro záležitosti mlynářské výroby. Československá obilní společnost, od roku 1939 Výsadní obilní společnost, byla v určité podobě zachována i v Protektorátu Čechy a Morava.⁸⁰⁷

S koncem kontingence záhy začali mlynáři navyšovat výrobní kapacitu svých mlýnů. Aby zůstal zachován dosavadní relativně vyvážený stav distribuce mletí, došlo dokonce k vytvoření dobrovolného syndikátu středních a velkých obchodních mlýnů z popudu Ing. K. Křtinského. K roku 1938 činila výrobní kapacita mlýnů 694 000 vagonů obilí, celostátní spotřeba pak cca 255 000 vagonů. Od července 1937 klesla cena pšeničné mouky o 20 Kč za 1 q, zatímco pšenice pro mlýny se prodávala o 6 Kč

---

⁸⁰³ Tamtéž, fol. 87–88.

⁸⁰⁴ Viz Svaz čs. Obchodních mlýnů v Praze, in: Mlynář, roč. 58, č. 25, Praha 1937, s. 290.

⁸⁰⁵ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 418, inv. č. 768, sign 12/A, Obilní monopol, fol. 304–308.

⁸⁰⁶ Viz XI. Odborná skupina průmyslu mlynářského in Hospodářská politika čs. průmyslu v letech 1918–1938, Praha 1938, s. 78–79.

⁸⁰⁷ Viz ŠTOLLEOVÁ, Barbora: Pod kuratelou Německé říše. Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava, Praha 2014, s. 121–125.

draž. „Zrušení kontingentace nejen že vrhlo mlynáře zpět do poměrů v roce 1934, nýbrž způsobilo dokonce poměry ještě daleko těžší.“⁸⁰⁸ Křtinský mluvil o tom, že dle něj je „plných 90 % našich mlýnů zadluženo, z toho značná část je i předlužena“.⁸⁰⁹ Většina prognóz uveřejněná v časopisu Mlynář tak směřovala k obnovení regulace v mlynářském průmyslu. K tomu došlo opatřením stálého výboru ze dne 27. října 1938 č. 258/1938 Sb. z. a n. o zřizování mlýnů a o rozšiřování jejich výrobní schopnosti. Zřízení nového mlýna, rozšíření výrobní schopnosti, ale i používání mlýna, jemuž do 31. července 1937 nebylo ověřeno základní množství obchodního nebo námezdního mletí podle vládního nařízení č. 168/1935 Sb. z. a n., podléhalo opětovně svolení ministerstva průmyslu, obchodu a živností v dohodě s ministerstvem zemědělství. Nově se rajonizace mlýnů udávala na 15 km vzdálenosti od již existujícího mlýna.⁸¹⁰

5.4. Odborné mlynářské spolky

Po válce zůstala síť stávajících oborových společenstev vesměs zachována, postupně však nabývala na složitosti a vznikala celá řada nových spolků, které se snažily pracovat na celorepublikové úrovni. Vedle toho bylo třeba kooperovat i se společenstvy z Podkarpatské Rusi a ze Slovenska. Do struktury spolků zasahovaly regionální a národnostní aspekty. Německé spolky často pracovaly ze své povahy více s dovezeným obilím z pohraničí sousedních států, podobně jako maďarské. Zájmy jednotlivých společenstev mnohdy stály proti sobě, na což bylo reagováno snahou po celozemských odborných skupinách. V období první republiky se tak projevila bohatě rozvrstvená organizační síť spolků, jejichž vývoj je poměrně těžké vysledovat i s ohledem na to, že v nich ve většině případů zasedaly ty samé osoby.

Členská základna spolků se v průběhu první republiky značně navýšila. Vedle povinných spolků, jakými byly Zemské jednoty se navyšoval i počet členů Ústředního spolku mlynářů.⁸¹¹ Velká pozornost oborových časopisů směřovala k tomu, aby každý mlynář byl vedle povinných spolků i členem společenstev dobrovolných. Jedinci větších a velkých mlýnů si samozřejmě pečlivě volili, kam a za jakých podmínek

---

⁸⁰⁸ Zákonná kontingentace mlynářství opět na obzoru!, in: Mlynář, r. 59, č. 4, Praha 1938, s. 39.

⁸⁰⁹ Tamtéž.

⁸¹⁰ Opatření Stálého výboru č. 258/1938 Sb. z. a n., in: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1938, Praha 1938, s. 1083–1084.

⁸¹¹ Dříve Spolek mlynářů českomoravských.

vstoupí, zatímco malí mlynáři se do Ústředny svazů mlynářských v Čechách a Jednot většinou dostali skrze lokální oborové organizace a Ústřední spolek mlynářů.

Povinnými organizacemi se staly Zemské jednoty mlynářských společenstev, které v sobě soustředily okresní odborná společenstva, jejichž předsedové zasedali ve výboru. **Zemská jednota českých mlynářských společenstev v Čechách** (dále jen Zemská jednota) se sídlem v Praze, využívala coby oborový časopis Mlynářské noviny stejně jako **Zemská jednota českých mlynářských společenstev na Moravě** se sídlem v Brně. V roce 1942 byly Zemské jednoty nahrazeny Jednotou společenstev mlynářů pro Čechy a Moravu v Praze.

K roku 1921 evidujeme na území ČSR 11 českých a slovenských organizací a pět německých. Jednalo se o Ústřednu svazů mlynářských v Čechách, Ústřední spolek mlynářů v Praze, Svaz velkomlýňů v Čechách v Praze, Ústřední svaz československých průmyslníků v Praze, Zemskou jednotu mlynářských společenstev v Čechách v Praze, Nákupní, prodejní a výrobní družstvo mlynářů s r.o. v Praze, Zemskou jednotu českých mlynářských společenstev na Moravě v Brně, Jednotu moravských mlynářů v Brně, Svaz velkomlýňů moravských v Brně, Spolek námezdních mlýnů na Slovensku, Spolok veľkomlynov pre Slovensko, Mordbömischer Mühlenverband als Ladesverband der deutschen Müllergenossenschaften in Böhmen v Litoměřicích, Müllerverband für den Handelskammerbezirk in Olmütz, Sudbömischer Mühlenverein, Landesverband der Mullergenossenschaften mit deutscher Geschäftssprache für Mähren v Brně a Westschlesischer Mühlenverband.⁸¹² Vedle toho existovaly organizace stárků a mlynářského dělnictva a mlynářský odbor při Technickém muzeu československém.⁸¹³ Právě členem Spolku stárků a mlynářských praktiků v Praze byli i někteří mlynářští pracovníci ze Sedlčanska. Roku 1937 se čestným předsedou stal místopředseda Vratislav Pěchota z Červeného Hrádku u Sedlčan (8).⁸¹⁴

Z nepovinných organizací na Moravě je třeba připomenout **Jednotu moravských mlynářů v Brně** (původně Jednota moravských mlynářů a vzájemníků mlýnů v Brně), která vznikla roku 1876. V roce 1921 čítala 200 členů, předsedou byl Jan V. Vávra z Moravské Nové Vsi u Břeclavi, místopředsedou Josef Čermák z

---

⁸¹² Podrobnosti o výstavě, in: Mlynář, roč. 42, č. 20, Praha 1921, s. 147–149.

⁸¹³ Tamtéž.

⁸¹⁴ Ze spolku stárků a mlynářských praktiků v Praze, in: Mlynář, roč. 58, č. 28, Praha 1937, s. 326.

Velkého Meziříčí a Jaromír Souček z Vyškova, pokladníkem Josef Pecl z Újezdu u Solenic.⁸¹⁵ Dále **Spolek moravských obchodních mlýnů** a **Svaz velkomlýnů moravských v Brně**, resp. Spolek moravských velkomlýnů a obchodních mlýnů v Brně. Ten měl k roku 1921 pouze 25 členů. Předsedou byla firma Dittler a spol. nást. v Kyjově, místopředsedou a pokladníkem D. Kellner z Rosic.⁸¹⁶ Pro oblast Slezska zastával organizační funkci obchodních mlýnů **Svaz obchodních mlýnů slezských a pro Slovensko Svaz slovenských mlýnov**.

Ústředna svazů mlynářských v Čechách

Jen krátce existovala Ústředna svazů mlynářských, která vznikla roku 1917. Zastoupeny v ní byly Zemská jednota českých mlynářských společenstev v Čechách, nově Zemská jednota českých mlynářských společenstev na Moravě, Svaz velkomlýnů v Čechách, Spolek mlynářů českomoravských, Svaz československých obchodních mlynářů a interesentů o mlynářský průmysl v Čechách, Ústředí svazu mlýnů smluvních. Z německých korporací pak Nordwestböhmischer Mühlenverband, Nordböhmischer Müllerverband, Verband der Müller im Riesengebirge. Ústředna chůzovala v sídle pražské obchodní komory.⁸¹⁷

Po skončení války a proměně Válečného obilního ústavu na Státní obilní ústav se ústředna snažila nadále jednat o podobě smluv s obilním ústavem. Vystupovala v jednáních v rámci pražské obchodní komory a projednávala společné otázky všech mlynářských organizací, včetně dělnických. Její činnost zanikla s koncem vázaného hospodářství. O rozpuštění bylo rozhodnuto 20. prosince 1921 na základě návrhu německých mlynářů v Čechách a Svazu velkomlýnů v Čechách.⁸¹⁸

Ústřední spolek mlynářů

Dne 4. května 1920 se v pražském Obecním domě konala ustavující hromada Ústředního spolku mlynářů coby nástupce Spolku mlynářů českomoravských. Předsedou se stal Ladislav Radimský, který stál v čele spolku i v průběhu války,

---

⁸¹⁵ Přehled organizací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–44.

⁸¹⁶ Tamtéž.

⁸¹⁷ Tamtéž.

⁸¹⁸ Ústředna svazů mlynářských v Čechách se rozejde, in: Mlynář, roč. 42, č. 48, Praha 1921, s. 410; Mlynářství v roce 1921, in: Mlynář, roč. 43, č. 9, Praha 1922, s. 13–15.

místopředsedy Václav Duda a František Votruba, ředitel mlýna ve Vršovicích, jednatelem Václav Holub, mlynář v Říčanech, pokladníkem František Finger, mlynář ve Vršovicích, ředitelem kanceláře Karel Žák, tajemníkem JUDr. Jaroslav Lexa a technickým poradcem vrchní inženýr Josef Pokorný.⁸¹⁹ Za členy výboru bylo zvoleno 25 osob včetně Jaroslava Gaertnera, majitele Panského mlýna v Sedlčanech (11). Ústřední spolek mlynářů se měl dle jeho představitelů stát centrálním spolkem všech obchodních a námezdních mlýnů v ČSR a soustředit v sobě všechny členy bývalých dobrovolných spolků Čech, Moravy a Slezska, zejména pak Spolku mlynářů českomoravských, Ochranného sdružení mlynářů a konsorcia obchodních mlýnů, přičemž počítal se zapojením mlynářů ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Kanceláře spolku byly zřízeny v Praze v prostorách Pražské plodinové burzy a plánovány v Brně a v Bratislavě. Hned z počátku vyzval spolek své členy k agitaci ve všech okresech nové republiky.⁸²⁰

„Nová“ organizace měla chránit celé mlynářstvo mimo jiné před velikým konkurenčním bojem v rámci volného trhu. Stejně jako v minulosti tak chtěl spolek začlenit co největší počet mlynářů a zájemců o mlynářský průmysl, aby se sjednotil v postupu. Zásady spolku shrnul tajemník spolku Jaromír Lexa při ustavující schůzi následovně: „...*nesmí favorizovat podniky velké na úkor středních a malých a má menšího a slabšího chránit před nátlakem silnějšího. Musí však přát a umožnit v poměru zaměstnanosti a významu podniku přibližně rovnoměrné zvětšování či rozšiřování podniků a jeho hlavní účel: pokud možno zameziti tvoření a stavbu nových konkurenčních závodů*“.⁸²¹ Z počátku 20. let dohlížel spolek na mlecí mzdy, za něž agitoval, a věnoval se narovnání finančních poměrů mezi mlynáři a závazky obilního ústavu, respektive pohledávek Válečného obilního ústavu z dob války.

Roční příspěvky platili členové dle výkonosti mlýna, a to od 50 do 100 q denního semelku částku 100 Kč, nad 400 q a denního semelku částku 1000 Kč. Zápisné činilo 5 Kč a každý člen byl povinen odebírat časopis Mlynář s ročním předplatným 75 Kč.⁸²² Ačkoliv i v období první republiky zůstal spolkem ryze dobrovolným, počet jeho členů oproti přelomu 19. a 20. století významně narostl.⁸²³ „*Konečně tedy jsme se*

---

⁸¹⁹ Přehled organizací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–44.

⁸²⁰ Ústřední spolek mlynářů ustaven, in: Mlynář, roč. 41, č. 19, Praha 1920, s. 129–131.

⁸²¹ Tamtéž.

⁸²² Přehled organizací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–44.

⁸²³ Tamtéž.

poznali; ve společném postupu jediná spása!“⁸²⁴ K roku 1921 čítal spolek na 500 členů, zastoupeni zde byly převážně větší a střeň mlýny, ale zvýšil se i počet mlýnů malých. Spolek se snažil prezentovat jako obránce mlýnů námezdních, obchodních i smíšených. Z minulého vývoje si nesl i své členské rozdělení na: 1. mlýny smluvní a 2. mlýny námezdní. Stále se jednalo o aktivní spolek s mnoha výsledky.⁸²⁵

V roce 1922 zavedl spolek celodenně úřadující sekretariát, do jehož čela usedl JUDr. Vlastimil Klíma. V tomtéž roce nahradil v předsednictví zemřelého Ladislava Radimského majitel průmyslových závodů v Zákolanech Václav Duda, který působil jako obchodní a burzovní rada, zástupce v zemědělské radě a v radě dalších mlynářských a obchodních organizací. Předsedou zůstal po celé námi sledované období.⁸²⁶ Členem spolku nadále setrval Jaroslav Gaertner (11), který zůstal ve funkci člena výboru až do roku 1925. Ve 20. letech mezi členy výboru nalezneme i ženy, konkrétně Narcissu Možnou, resp. Možnou-Kolihovou, z Turnova a Annu Kopalovou z Přepelí.⁸²⁷ V roce 1929 se revizorem účtů spolku stal ředitel sedlčanských mlýnů Procházka.⁸²⁸

Spolek mimo jiné plánoval zřízení vlastního peněžního ústavu, akciové mlynářské banky. Z ní měly být financovány mlýnské podniky a jejich pojišťování, nákup obilí v tuzemsku i v cizině. Dopomoci měl k usnadnění dopravy obilí a nákupu technologie a zajišťovat společný prodej mlýnských výrobků. Již od roku 1908 existovala Mlynářská záložna v Praze, která sídlila na Senovážném náměstí čp. 8. K roku 1920 celkem 489 členů.⁸²⁹ Členové spolku kalkulovali také se zakládáním a financováním pomocných podniků, jako pekáren, továren na sušenky atd. Nadále přetrvávaly snahy o zřízení mlynářské školy v Čechách a o založení výzkumné mlynářské stanice. V roce 1934 o sobě zástupci spolku mluvili jako o spolku, jež si zachoval „dobrovolné, nepolitické zájmové sdružování, národní ráz českého mlynářství, svobodu individuálního podnikání a ochranu soukromého

---

⁸²⁴ Tamtéž.

⁸²⁵ Tamtéž.

⁸²⁶ KLÍMA, Vlastimil: Dějiny Ústředního spolku mlynářů, in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, s. 27.

⁸²⁷ Různé zprávy, Valná hromada Ústředního spolku mlynářů v Praze, in: Mlynář, roč. 45, č. 15, Praha 1924, s. 103; Valná hromada Ústředního spolku mlynářů, in: Mlynář, roč. 46, č. 20, Praha 1925, s. 111.

⁸²⁸ Zprávy sekretariátu Ústředního spolku mlynářů, Řádná hromada Ústředního spolku mlynářů, in: Mlynář, roč. 50, č. 26, Praha 1929, s. 173.

⁸²⁹ Peněžní ústavy Československé roku 1920, Praha 1924, s. 80. K Mlynářské záložně viz SOA v Praze, Česká spořitelna-předchůdci-310AF, in: Pražské záložny, fond č. 53 Mlynářská záložna.

vlastnictví“.⁸³⁰Jeho oborovým periodikem zůstal časopis Mlynář, avšak co do významu, ale i počtu členů, ho postupně předčily jiné organizace.

Nákupní, prodejní a výrobní družstvo mlynářů, spol. s r. o. v Praze

Z popudu Ústředního spolku mlynářů vzešel nápad na zřízení mlynářské ústředny a k založení Nákupního, prodejního a výrobního družstva mlynářů. Schůze jednající o založení družstva dne 19. října 1920 se účastnilo více než 200 mlynářů z celé republiky. Schůze se vedle členů českých a moravských spolků zúčastnil také předseda Landesverband der deutschen Müllergenossenschaften (Zemské jednoty německých mlynářských společenstev v Čechách) Vilém Wenzel. Členy měli sice být všichni příslušníci existujících mlynářských korporací celé ČSR, přesto němečtí představitelé přišli na základě doporučení V. Wenzela, který však oficiálně pozván nebyl. O schůzi se dozvěděl soukromou cestou. Přesto se ustavující schůze setkala s přijetím i z řad německých mlynářů, kterých se řízené hospodářství s obilím a mlýnskými výrobky týkalo pochopitelně také.⁸³¹

Nákupní, prodejní a výrobní družstvo mlynářů (dále jen Družstvo) bylo založeno dne 16. listopadu 1920, kdy se konala ustavující valná hromada, a to ve spolupráci s Pražskou plodinovou burzou. Družstvo bylo povoleno výnosem obchodního soudu v Praze čj. Firm 16910/20⁸³² dne 31. prosince 1920 a začalo fungovat v rámci společnosti Panis.⁸³³ Družstvo vzniklo za účelem zásahů do dovozu obilí z ciziny. Reprezentovalo tak většinu obchodních mlýnů Československé republiky. Podávalo vládě návrhy na dovážení kontingentů cizozemské pšenice a žita. Účelem bylo, aby dovoz cizozemského obilí pro Státní obilní ústav musel být dán k semletí pouze mlýnům členů Družstva, a to stejnoměrně dle počtu podílů, a to dokud mělo trvat státní hospodářství. Členy Družstva byly Ústřední spolek mlynářů v Praze, Ústřední svaz mlýnů, Svaz velkomlýnů v Praze, Skupina mlynářského průmyslu při Svazu československých průmyslníků v Praze, Zemská jednota českých mlynářských společenstev v Čechách, Zemská jednota českých mlynářských společenstev na

---

⁸³⁰ Valná hromada Ústředního spolku mlynářů, in: Mlynář, roč. 55, č. 24, Praha 1934, s. 309–310.

⁸³¹ Nákupní, prodejní a výrobní družstvo mlynářů, s. s r. o. v Praze, in: Mlynář, roč. 51, č. 43, Praha 1920, s. 304.

⁸³² Nákupní, prodejní a výrobní družstvo mlynářů, s. s r. o., in: Mlynář, roč. 42, č. 11, Praha 1921, s. 70.

⁸³³ Firma spolčených družstev zemědělských, obchodníků obilím, mlynářů a obchodníků moukou, zastoupené Ústřední jednotou hospodářských družstev v Praze.

Moravě, Ústřední mlynářský svaz v Čechách, Jednota moravských mlynářů v Brně, Svaz velkomlýňů moravských v Brně.⁸³⁴ Později vysílalo družstvo své zástupce do správních orgánů Československé obilní společnosti.

Podíly družstva byly nedílné a činily při vzniku na každých 10 000 q roční výkonnosti⁸³⁵ 5000 Kč. Zápisné za každý podíl činilo 500 Kč, přičemž k roku 1931 měly mlýny členů výrobní kapacitu přes 35 000 vagonů obilí ročně.⁸³⁶ Družstvo sídlilo v budově Pražské plodiny burzy na Senovážném náměstí čp. 29.⁸³⁷ Představiteli se stali Antonín Vlasák a Václav Duda, který v čele zůstal až do 40. let 20. století. I do chodu družstva se zapojil Jaroslav Gaertner ze Sedlčan (11), který se stal náhradníkem představenstva roku 1923.⁸³⁸

Skupina průmyslu mlynářského při Ústředním svazu Československých průmyslníků

Skupina byla založena dne 11. dubna 1919 a vycházela ze snah po jednotné celostátní organizaci, která měla reagovat na novou podobu vázaného hospodářství. Ústřední svaz Československých průmyslníků se jejím prostřednictvím chtěl zapojit do jednání o smlouvách mezi mlýny a Státním obilním ústavem. V dalších letech vstupovali představitelé do řešení přechodu od vázaného hospodářství k volnému a s tím spojených záležitostí, jako například stanovení melného pro mlýny námezdní i smluvní. Pro roky 1920–1921 také zajišťovali kolektivní smlouvy s dělnictvem ve smluvních mlýnech.

Ředitelem se i zde stal Antonín Vlasák, tajemníkem Dr. Scheiner. V předsednictvu byla zastoupena i další známá jména mlynářských interestů jako Bloch, Daubek, Duda, Halbmayer, Koukolík, Koštíř, Schück, Teplý a Votruba. Koncem roku 1920 měla organizace 172 členů. Mezi ně patřili téměř všichni příslušníci Svazu velkomlýňů v Čechách. Obě skupiny vzájemně spolupracovaly.

---

⁸³⁴ Přehled organizací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–44.

⁸³⁵ Počítáno 24 hodin denně a 300 dní v roce.

⁸³⁶ Bouřlivé demonstrace obchodníků s obilím na Pražské plodiny burse, in: Mlynář, roč. 52, č. 42, Praha 1931, s. 373–375.

⁸³⁷ Dovoz obilí mlýny, in: Lidové noviny, roč. 28, č. 576, Praha 1920, s. 6.

⁸³⁸ Řádná valná hromada Nákupního, prodejního a výrobního družstva mlynářů, s. s. r. o. v Praze, in: Mlynář, roč. 44, č. 21, Praha 1923, s. 149.

Úzké kontakty udržovala skupina také s Ústředním spolkem mlynářů, méně s moravskými, slezskými a slovenskými mlynářskými skupinami.⁸³⁹

Svaz velkomlýňů v Čechách

Svaz velkomlýňů v Čechách vznikl roku 1916 jako dobrovolná organizace průmyslových mlýnů. Založen byl, aby hájil zájmy svých členů ve vztahu k Válečnému obilnímu ústavu, vůči němuž byly obchodní mlýny ve smluvním vztahu.⁸⁴⁰ Po válce naopak vystupoval jako zájmový spolek proti Státnímu obilnímu ústavu. Z pozdějších aktivit jsou patrné zejména snahy o celní ochranu. Přes odlišné zájmy vystupoval Svaz velkomlýňů v Čechách v mnoha otázkách solidárně s dalšími spolky, mimo jiné s Ústředním spolkem mlynářů.

K roku 1921 sdružoval 34 velkých mlýnských podniků z Čech. Patřil mezi zásadní spolky, které aktivně a systematicky pracovaly na všech záležitostech mlynářských. Všichni členové spolku se staly členy Nákupního, prodejního a výrobního družstva mlynářů. Předsedou byl dlouhodobě Antonín Vlasák, místopředsedou J. S. Doubek a F. Koukolík, pokladníkem Q. Bloch a tajemníkem JUDr. Theodor Živanský.⁸⁴¹ Na konci roku 1925 měl svaz 35 členů s mlecí kapacitou 42 000 vagonů ročně.⁸⁴²

Ještě roku 1929 mohly být členy Svazu velkomlýňů pouze mlýny s minimální kapacitou 600 vagonů obilí ročně. V tom samém roce došlo k reorganizaci svazu, který změnil název na Svaz československých obchodních mlýnů. Členem se nadále mohl stát jakýkoliv mlýn zapsaný v obchodním nebo společenstevním rejstříku.⁸⁴³

Členem svazu byl sedlčanský mlynář ze Lhotky (9) Jan Pejša a později jeho syn Bedřich Pejša. V roce 1936, za předsednictva burzovního rady Josefa Voženílka, mlynáře z Předměřic, vzešla z činnosti svazu rezoluce na nápravu situace obchodních mlýnů spolu se zachováním kontingentace, a to právě na návrh Bedřicha Pejši ze

---

⁸³⁹ II. řádná valná hromada Skupiny průmyslu mlynářského při Ústředním svazu Československých průmyslníků, in: Mlynář, roč. 42, č. 33, Praha 1921, s. 260–261; Přehled organizací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–44.

⁸⁴⁰ ŽIVANSKÝ, Bohdan: 24 léta Svazu obchodních mlýnů v Čechách, in: Mlynář, roč. 61, č. 18–19, Praha 1940, s. 175–178.

⁸⁴¹ Přehled organizací, in: Mlynář, roč. 42, č. 7, Praha 1921, s. 39–44.

⁸⁴² Desetiletí svazu velkomlýňů v Čechách, in: Mlynář, roč. 47, č. 4, Praha 1926, s. 22–23.

⁸⁴³ ŽIVANSKÝ, Bohdan: 24 léta Svazu obchodních mlýnů v Čechách, in: Mlynář, roč. 61, č. 18–19, Praha 1940, s. 175–178.

Sedlčan.⁸⁴⁴ Bedřich Pejša byl jako nový člen výboru zvolen v roce 1938 a jako pokladník p. Sýkora z jeho mlýna.⁸⁴⁵ Jednalo se o rok, kdy měl svaz 58 členů s obchodním kontingentem 31 250 vagonů.⁸⁴⁶

Ústřední svaz obchodních mlýnů Československé republiky

Nad svazy obchodních mlýnů a velkomlýnů vznikl Ústřední svaz obchodních mlýnů Československé republiky, jehož členy mohly být pouze mlynářské organizace, které sdružovaly obchodní mlýny. Ústřední svaz obchodních mlýnů vznikl na základě chystaných obilnářských úprav v polovině roku 1932 a jeho členy se staly Svaz československých obchodních mlýnů v Praze, Sdružení obchodních mlýnů při Zemské jednotě mlynářské, Spolek moravských obchodních mlýnů a velkomlýnů, Svaz slezských obchodních mlýnů a Svaz slovenských mlýnov.⁸⁴⁷

Ústřední nákupní a prodejní družstvo obchodních mlýnů v republice Československé

Ústřední nákupní a prodejní družstvo obchodních mlýnů v republice Československé, resp. Ústřední družstvo obchodních mlýnů bylo založeno se vznikem Československé obilní společnosti, do níž bylo jmenováno za třetí skupinu (mlýny) jako hlavní komisionář a upsalo společnosti 10 mil. Kč akcií, tedy 1/5 všech akcií Obilní společnosti. Ustavující valná hromada se konala dne 17. července 1934 v sekční síni Obchodní a živnostenské komory v Praze. Předsedou byl zvolen Josef Voženílek.⁸⁴⁸

Družstvo mělo zajišťovat konzistentní poměry v mlynářství. Obilní monopol určoval pevné ceny obilí pro rolníky, ale ceny za mouky a mlýnské výrobky definovány nebyly. Mělo se jednat o celozemskou skupinu zaměřenou na obchodní mlýny a distribuci obilí do nich. Aby hájilo zájmy svých členů, vystupovalo družstvo

---

⁸⁴⁴ Valná hromada Svazu čsl. obchod. mlýnů v Praze, in: Mlynář, roč. 57, č. 27, Praha 1936, s. 317–318. Zde je jako člen uveden Jan Pejša ze Lhotky u Sedlčan, který zemřel roku 1932. Správně měl být uveden jeho syn Bedřich Pejša.

⁸⁴⁵ Svaz čs. obchodních mlýnů v Praze, in: Mlynář, roč. 59, č. 20, Praha 1938, s. 226.

⁸⁴⁶ Tamtéž.

⁸⁴⁷ DOSTÁLEK, Jan: Československému mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 14; Neúplná monopolní organizace, in: Mlynář, roč. 53, č. 27, Praha 1932, s. 341.

⁸⁴⁸ Ustavující valná hromada Ústředního nákupního a prodejního družstva obchodních mlýnů v republice Československé, in: Mlynář, roč. 55, č. 30, Praha 1934, s. 383–384.

proti malým mlýnům s ohledem na nízké ceny, za něž mlynáři mnohdy mleli a jimiž se údajně podbízel. Roku 1939 byl zvolen jako náhradník představenstva Bedřich Pejša ze Lhotky (9), který se stal v dalších letech členem předsednictva a roku 1940 byl jmenován členem odborné komise při Mlynářském ústředí.⁸⁴⁹

Mlynářské družstvo při zemských jednotách

Mlynářské družstvo při zemských jednotách vzniklo v průběhu kampaně 1934/1935 jako družstvo určené pro mlýny námezdní a smíšené, které neměly dostatečný kapitál stát se členy ústředního družstva obchodních mlýnů. S družstvem obchodních mlýnů se rozcházely v zájmech, ale i distribučních možnostech. Dne 7. června 1938, za předsednictva Ladislava Feierabenda coby předsedy Československé obilní společnosti, došlo mezi oběma družstvy k více či méně nucené dohodě a vzniklo **Mlynářské ústředí**, v němž se obě družstva sloučila. Mlynářské ústředí mělo dvanáctičlenný výbor, v němž zasedal Josef Voženílek, Václav Duda a další. Právě mlynářské ústředí bylo pověřeno evidencí a kontrolou výrobní schopnosti mlýnů, obnovenou kontingencí a dalším dohledem nad všemi mlýnskými provozy. Dozor nad Mlynářským ústředím provádělo ministerstvo obchodu.⁸⁵⁰

5.4.1. Společenstvo mlynářů Sedlčany

Do mlynářského společenstva v Sedlčanech vstoupili mlynáři ze smíšených společenstev v Kamýku nad Vltavou, Krásné Hory nad Vltavou, Petrovic, Počepic a z původního společenstva mlynářů a pekařů Sedlčany.⁸⁵¹ Z hospodářského spolku Kosova Hora nevstoupil jediný člen, neboť mlynářství provozoval pouze Olivier Mladota, který byl členem sedlčanského spolku mlynářů a pekařů. Počty členů se po celé období první republiky pohybovaly okolo 50 osob, většinou se jednalo pouze o majitele mlýnů.⁸⁵²

---

⁸⁴⁹ Ústřední družstvo obchodních mlýnů v Praze, in: Mlynář, roč. 60, č. 15, Praha 1939, s. 166–167; Organizační hlídka Ústředního družstva obchodních mlýnů, in: Mlynář, roč. 61, č. 8, Praha 1940, s. 134–135; Úrazy ve mlýnech, in: Mlynář, roč. 62, č. 1–24, Praha 1941, s. 114.

⁸⁵⁰ Jak se má prováděti opatření č. 258/1938 o zřizování mlýnů a rozšiřování jejich výrobní schopnosti, in: Mlynář, roč. 59, č. 46, Praha 1938, s. 502.

⁸⁵¹ Z knih evidujících členy se dozvídáme také o mlynářích z hospodářských společenstev v Nechvalicích a Svatém Janě, jejichž existenci se však nepodařilo ověřit a zřejmě se tak nejednalo o úředně potvrzené spolky, ale pouze o součást společenstev v Počepicích a Petrovicích.

⁸⁵² Viz SOkA Příbram, Společenstvo různých živností Kosova Hora, Kniha členů 1859–1941.

Ačkoliv se sedlčanští mlynáři od pekařů odloučili již v roce 1917 a začali nadále jednat odděleně, k oficiálnímu vyloučení pekařů ze společné organizace došlo až výnosem zemské správy politické v Praze dne 11. července 1927.⁸⁵³ V novém ryze mlynářském spolku soudního okresu Sedlčany byly při jeho založení, tedy v roce 1917, stanoveny poplatky následovně: inkorporační poplatek 15 K, přípověď za učně 4 K a za vyučenou 8 K. Po válce roku 1919 činilo zápisné 12 Kč, za vyučenou se platilo 20 Kč a roční taxa činila 100 Kč. Zemské jednotě mlynářů odváděl spolek za každého člena 5 Kč. K dalšímu zvýšení poplatků spolku došlo až po 10 letech v roce 1929. Zemský úřad dne 3. října 1929 schválil zvýšení poplatků v případě inkorporační taxy ze 100 Kč na 150 Kč, poplatek za přípověď učňů z 12 Kč na 15 Kč a sazbu za vyučenou z 20 Kč na 25 Kč.⁸⁵⁴ Zatímco poplatky vztahující se k vyučení mlynářství rostly jen pomalu, vstupní taxa se za 12 let zvýšila desetinásobně. Důvodem byla jednak neopakovatelnost poplatku, stejně jako i určitá snaha o ochranu společenstva. Vedle majitelů a nájemců mlýnů byli do spolku přihlášení i někteří zaměstnanci mlýnů v Červeném Hrádku (8), ve Lhotce (9), v Panském mlýně v Sedlčanech (11) a jen výjimečně další. I zaměstnanci mlýnů zastávali v rámci spolku důležité funkce, ačkoliv v samotném předsednictvu je nenalezneme. Dne 17. září 1927 byl společenstevním komisařem jmenován Bohumil Procházka, správce mlýna v Sedlčanech.⁸⁵⁵ O deset let později se revizory účtů stali Václav Fiala a Sýkora, kteří pracovali jako správci v sedlčanských mlýnech.⁸⁵⁶

V sedlčanském společenstvu mlynářů pochopitelně figurovaly i ženy. Ostatně vzpomínány na schůzích společenstev byly pravidelně i manželky mlynářů a jejich životní jubilea. Samotný statut mlynářek vycházel převážně z vdovského práva, díky němuž měla vdova po mlynáři právo provozovat mlynářskou živnost. Tak tomu bylo hned po válce například u Marie Míkové z Krašovic (43), které vedla mlýn, dokud jí to síly dovolily. Po ní převzal živnost syn František Míka.⁸⁵⁷ V případě, kdy mlýn zdědila vdova po mlynáři a začala jej provozovat, zpravidla docházelo k tomu, že

---

⁸⁵³ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 2.

⁸⁵⁴ Tamtéž; Protokoly o schůzích 1925-1947, zápis 214 z roku 1929.

⁸⁵⁵ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 206 z roku 1927.

⁸⁵⁶ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis z valné hromady ze dne 6. února 1938.

⁸⁵⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 217 z roku 1930.

pokud se znova nevdala za mlynáře, vyučil se ve mlýně její syn, případně jiný mužský příbuzný. U Marie Spilkové z Jesenice (1) se na začátku 20. let 20. století vyučil syn Stanislav Spilka,⁸⁵⁸ Františka Kotičová (58), provdaná Chýlová, k sobě do učení přihlásila roku 1922 syna Antonína Kotiče⁸⁵⁹, u Marie Kuchařové se na jejím mlýně v Radíči (14) roku 1921 vyučil synovec Karel Miltner z Královských Vinohrad.⁸⁶⁰ Hned po první světové válce nalezneme v Týnčanech čp. 15 (48) mlynářku Marii Divišovou. V tom samém mlýně dne 28. ledna 1931 „dostala za vyučenou“ dcera tamního mlynáře Josefa Diviše, Ludmila Divišová, narozená 11. října 1911. Ta byla v učení od 1. ledna 1929 do 1. ledna 1931⁸⁶¹ Zajímavou mlynářkou byla Anežka Dlouhá z Kamenice (28), která roku 1924 dokonce kandidovala do předsednictva spolku, avšak neúspěšně.⁸⁶² Roku 1921 přihlásila k vyučení svého syna Bohumila Dlouhého, který se narodil v roce 1907, na dobu dvou let.⁸⁶³

Volební období spolku trvalo tři roky. V meziválečných letech nalezneme ve výboru opakovaně ty samé mlynáře. Ostatně starostou spolku od jeho vzniku až do své smrti roku 1936 byl Vincenc Foud z Týnčan (46). První poválečný výbor roku 1919 tvořil vedle starosty Eduard Pešta z Týnčan (49) František Mrskoš z Přívozce (3) a Emanuel Dlouhý z Petrovic (45). Náhradníky se stali Karel Vacek ze Sedlčan (21), Josef Dlouhý z Kamenice (28) a Karel Mottl z Brziny (56). Ve výkonném výboru vedle Karla Mottla a Karla Vacka usedl Ferdinand Lalák z Rudolce (20).⁸⁶⁴

Ačkoliv počet členů spolku víceméně odpovídal počtu mlýnů v soudním okrese Sedlčany a pohyboval se okolo 50, valných hromad se účastnilo zhruba 30 členů. I zde však docházelo v jednotlivých letech k značným rozdílům. V květnu 1923 dorazilo pouze 19 mlynářů. Starostou se roku 1923 stal Vincenc Foud (46), náměstkem Ferdinand Rmoutil (62), do výboru byli zvoleni Eduard Pešta z Týnčan (49), František Mrskoš z Přívozce (3), Jarolím Fiala z Brziny (55) a Jan Lhoták ze Suchdola (15).⁸⁶⁵ Naopak v roce 1925 se schůze zúčastnilo 42 členů, tedy převážná většina. Schůze se

---

⁸⁵⁸ Tamtéž, zápis 105 z roku 1921.

⁸⁵⁹ Tamtéž, zápis 116 z roku 1922.

⁸⁶⁰ Tamtéž, zápis 102 z roku 1921.

⁸⁶¹ Tamtéž, zápis 222 z roku 1931.

⁸⁶² Tamtéž, zápis 160 z roku 1924.

⁸⁶³ Tamtéž, zápis 95 z roku 1921.

⁸⁶⁴ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o chůzích 1917–1945, zápis 38 z roku 1919.

⁸⁶⁵ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 152 z roku 1923.

pravidelně konaly v hotelu Kracík, který se nacházel v severním rohu sedlčanského náměstí. S přibývajícím věkem se scházelo méně a méně členů. Dne 17. září 1927 to bylo 21 členů⁸⁶⁶ a v červenci 1929 je v kolonce počtu přítomných vynechána cifra a dále uvedeno, že se valná hromada musela sejít o hodinu později pro nedostatečný počet osob.⁸⁶⁷ I přes klesající zájem mlynářů o spolkovou činnost, v roce 1930 se valné hromady zúčastnilo pouze 19 členů, bylo sedlčanským mlynářům doporučováno odebírat Mlynářské noviny, coby spolkový časopis, a zajímat se o činnost Zemské jednoty mlynářů.⁸⁶⁸ Vztah mlynářů k Zemské jednotě podporoval zejména Vincenc Foud (46), ostatní mlynáři však zapojení své organizace do jednoty vnímali často negativně. Vedle poplatků, které zatěžovaly spolkovou pokladnu, často nesouhlasili s rozhodnutími jednoty a mnohdy měli pocit, že jednota dostatečně jejich zájmy nehájí. Dne 31. prosince 1922 společenstvo sedlčanských mlynářů vystoupilo ze Zemské jednoty českých mlynářských společenstev a vstoupilo do Zemské jednoty řemeslných společenstev v Praze. Roku 1924 navrhol Vincenc Foud, aby vstoupili zpět k mlynářské jednotě, to však bylo jednohlasně zamítnuto.⁸⁶⁹ Zpátky do Zemské jednoty vstoupil spolek až v roce 1928.⁸⁷⁰ Na základě vybídnutí Zemské jednoty mlynářů se sedlčanský spolek mlynářů na valné hromadě dne 3. února 1928 rozhodl zakoupit a vést pamětní knihu. Každý majitel či nájemce mlýna měl zaslat popis svého mlýna s fotografií, pro což byl v knize vyhrazen každému mlýnu prostor. Kronika nesla datum založení společenstva, tedy rok 1917, avšak kromě pár zápisů neobsahovala nic. K částečnému doplnění došlo až roku 1947, kdy se jí rozhodl vést Jan Zahradník, řídící učitel a regionální historik z Ouběnic.⁸⁷¹

Mlynářský spolek se snažil reflektovat nejen každé nařízení a vyhlášku na zemské úrovni, ale za pomoci informací svých zástupců úzce spolupracoval nejen se Zemskou jednotou, ale i dalšími obchodními a družstevními organizacemi. Roku 1929 se stal členem pražského družstva pro prodej žitné mouky Vratislav Zeman z Kamýku nad Vltavou (2) a navrhoval zřídit skladiště mouky právě v Kamýku. Skladiště mělo

---

⁸⁶⁶ Tamtéž, zápis 206 z roku 1927.

⁸⁶⁷ Tamtéž, zápis 214 z roku 1929.

⁸⁶⁸ Tamtéž, zápis 220 z roku 1930.

⁸⁶⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 157.

⁸⁷⁰ Tamtéž, s. 158.

⁸⁷¹ K tomuto datu uvádí kronika 153 mlýnů v soudních okresech Sedlčany, Sedlec a Votice.

dodávat mouku po Vltavě do Prahy. K realizaci nedošlo, přesto byl Zeman pověřen sledováním situace a podáváním pravidelných zpráv.⁸⁷²

Stejně jako zástupci ostatních spolků, vstupovali mlynáři do veřejných funkcí. V roce 1919 do okresního komitétu v Sedlčanech pro posuzování živnostenských úvěrů vstoupil Václav Spilka z Jesenice (17) a Karel Vacek ze Sedlčan (21).⁸⁷³ Při lidovém soudě v Sedlčanech byli jmenováni důvěrníky mlynáři Ferdinand Rmoutil (62), Jarolím Fiala (55), František Mrskoš (3), Emanuel Dlouhý (45), Václav Spilka (17), Antonín Litoš z Počepic (32) a Jan Lhoták (15).⁸⁷⁴ V roce 1922 se přísedícími lichevního soudu stali Jaroslav Gaertner (11), Karel Vacek (21), Eduard Pešta z Týnčan (49), Emanuel Dlouhý (45), Jarolím Fiala (55), Ferdinand Rmoutil (62), František Mrskoš (3) a Alois Jiráček z mlýna na Červeném (22).⁸⁷⁵ Velmi důležitou funkcí v poválečných letech byl post člena zásobovací komise. Těmi se pro sedlčanský okres stali Vincenc Foud (46) a Jarolím Fiala (55).⁸⁷⁶

Zásadním postem bylo také členství v komisi pro daň z majetku a z přírůstku na majetku. V případě oceňování mlýnů se roku 1922 stali členy Jaroslav Gaertner (11) a Jarolím Fiala (55).⁸⁷⁷ Jednalo se o funkci se značným dopadem na konkrétní mlynáře, zastávat ji tak měli pouze administrativně a odborně kompetentní mlynáři.⁸⁷⁸ Jmenování Jaroslava Gaertnera, coby majitele jednoho ze tří největších mlýnů regionu a představitele řady veřejných funkcí, bylo nasnadě. Pro Jarolíma Fialu se také nejednalo o jediný veřejný post, což vypovídá o značných schopnostech tohoto mlynáře. V roce 1927 se členy stali mlynáři Josef Chvála z Radíče (14), Karel Vacek (21) a Jan Pejša (9), v té době majitel největšího mlýna Sedlčanska.⁸⁷⁹ Obě jmenovací období tak poukazují na snahu o to, aby členy byli jak majitelé obchodních mlýnů, tak i středně velikých námezdních mlýnů.

---

⁸⁷² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 214 z roku 1929.

⁸⁷³ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, Zápis 50 z roku 1919.

⁸⁷⁴ Tamtéž, zápis 51 z roku 1919.

⁸⁷⁵ Tamtéž, zápis 110 z roku 1922.

⁸⁷⁶ Tamtéž, zápis 96 z roku 1921.

⁸⁷⁷ Tamtéž, zápis 118 z roku 1922.

⁸⁷⁸ Na to poukazovaly jak obchodní a živnostenské komory, tak i pozdější vyhláška ministerstva financí ze dne 30. února 1927 č. 131.

⁸⁷⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 206 z roku 1927.

Daně byly jedním z hlavních problémů, kterými se spolek zabýval. Již na valné hromadě konané 20. července 1919 se řešila především daň z příjmů a výdělků, která dle mlynářů byla příliš vysoká a kterou nebyli mnozí schopni zaplatit. Mlynáři se rozhodli podat na sedlčanský berní úřad žádost o revizi vytyčených daní s tím, že pokud berní úřad nevyhoví, zastaví mlynáři všechny své mlýny, a tím významně omezí poválečné zásobování.⁸⁸⁰ Pochopitelně tak mohly učinit pouze mlýny námezdní, a nikoliv smluvní mlýny, tedy Panský mlýn v Sedlčanech (11) a lhotecký mlýn (9), které byly ve smluvním vztahu se Státním obilním ústavem. Majitelé obou obchodních mlýnů ostatně měli zcela jiné zájmy než většina zdejších námezdních mlynářů. Hrozba stávkový mlynáři splněna nebyla a na mimořádné valné hromadě 24. května 1920 se rozhodlo o vyslání delegátů Vincence Fouda (46), Jarolíma Fialy (55) a správce mlýna z Červeného Hrádku (8) na zemské finanční ředitelství.⁸⁸¹ Do Prahy se vydali dne 13. června 1920.⁸⁸² Daňovou zátěž nevnímali těžce jen mlynáři, ale i ostatní živnostníci, ačkoliv to byli právě mlynáři, kteří se po delší dobu těšili nižší obrátové dani. Podnikatelů na řekách se však týkaly i daně z vodní síly a další poplatky a povinnosti. V případě sedlčanského okresu se jednalo o mlynáře v Proudčovicích (1), Kamýku nad Vltavou (2), Přívozci (3) a Zvíroticích (4). V roce 1921 při zavádění daně z vodní síly vyslali na manifestační schůzi svolanou zemskou jednotou Františka Mrskoše z Přívozce (3).⁸⁸³ K zrušení povinnosti přispívat na stavbu a udržování vorových propustí došlo až roku 1939.⁸⁸⁴

Jedna z nejdůležitějších funkcí spolku byla určovat a dohlížet na mlecí sazby a další jak zemské, tak ale i samotným spolkem určená pravidla pro mletí, případně další přidruženou činnost. Spolek informoval své členy o legislativních nařízeních, které se více či méně dotýkaly jejich činnosti, stejně jako o specifických obvodech určených zemskou jednotou mlynářů a dalším. V roce 1919 odváděli sedlčanští mlynáři dle nového mlecího zřízení 1 % mouky dobré jakosti od zemědělců Českému srdci. Zbytek semílali standardně dle platných předpisů, a to na 70 % mouky, 25 % ostatních

---

⁸⁸⁰ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 38 z roku 1919.

⁸⁸¹ Tamtéž, zápis 58 z roku 1920.

⁸⁸² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 155.

⁸⁸³ Tamtéž, s. 156.

⁸⁸⁴ Vládní nařízení č. 70/1939 Sb. z. a n. kterým se zrušuje zákon ze dne 12. srpna 1921, č. 338 Sb. z. a n., o dani z vodní síly, in: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, roč. 1939, Praha 1939, s. 866.

produktů a 5 % promelku. Jednotná taxa činila 7,60 Kč za 100 kg.⁸⁸⁵ Na valné hromadě 6. prosince 1920 došlo k usnesení na návrh zemské jednoty, a to navzdory úředně stanovenému melnému, aby mlynáři účtovali při mletí vodou 22 Kč za 100 kg obilí, parou 28 Kč a motorem 30 Kč.⁸⁸⁶ Mzda pro dělnictvo měla být počítána od meliva 20 % pro celé zaopatření dělníka a 25 % pro dělníka, který nedostával od mlynáře stravu. Kontrolu nad plněním měli nad mlýny čtyři jmenovaní revizoři.⁸⁸⁷ Roku 1927 přistoupilo společenstvo na semílání obilí za pomoci mlecích výkazů a poučilo své členy o nově zavedené 2% daně z obratu pro mlynářství.⁸⁸⁸ Eskalující svízelnou situaci mlynářů, na které dopadla tíživě zemědělská hospodářská krize potvrzuje i to, že v roce 1933 došlo ke schválení měřičného, které pro členy spolku mělo být následovné: 100 kg pšenice se semílalo za 10 Kč měřičného a 2 Kč měl činit promelek, 100 kg žita za 12 Kč měřičného s promelkem 3 Kč. Za šrotování obilí se platilo 7 Kč.⁸⁸⁹ Podobně na kampaň 1935/1936 bylo měřičné plošně stanoveno na hodnotu 10 kg a promelek na 3 až 4 kg dle vlhkosti obilí.⁸⁹⁰ V roce 1937 byly spolkem přijaty sazby na měřičné při mletí 10 kg s promelkem 4 %, při šrotování měřičné 6 kg a promelek 2 %.⁸⁹¹ Jednotné sazby na obilí tak vytvářely i standardní ceny na zpracování obilí, které však byly velmi nízké. V tomto ohledu odpovídala situace sedlčanských mlynářů zcela zemskému trendu.

Na konci 20. let 20. století se postupně vyhrocovala také vzájemná konkurence sedlčanských námezdních mlynářů. Podobně jako v zemském měřítku, tak i v regionu se mlynáři snažili vytvořit opatření, aby nedocházelo k zvýhodňování některých podniků vůči jiným. V roce 1929 do popředí zájmů vstoupily stížnosti na svážení a rozvážení meliva některými mlynáři. Svážení bylo dle stanov považováno za nekalou soutěž. Mimo to měl být mlynář nahlášen kontrolnímu úřadům a měl platit obratovou daň 4,20 Kč za 100 kg obilí.⁸⁹² V roce 1932 byl potahován pro svážení a

---

⁸⁸⁵ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 2 z roku 1919.

⁸⁸⁶ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 155.

⁸⁸⁷ Tamtéž, s. 156.

⁸⁸⁸ Tamtéž, s. 157.

⁸⁸⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 230 z roku 1933.

⁸⁹⁰ Tamtéž, zápis 234 z roku 1935.

⁸⁹¹ Tamtéž, zápis z valné hromady ze dne 11. dubna 1937.

⁸⁹² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 214 z roku 1929.

rozvážení mouky a chleba Jan Vsetečka ze Sestrouně (12).⁸⁹³ S omezováním mlynářského průmyslu se stalo svážení obilí a mouky jedním ze zásadních témat spolku. Zákon č. 168/1935 Sb. z. a n. jej ostatně zakázal. Mlynáři, kteří sváží obilí, měli být okamžitě nahlášeni společenstvu a dále bernímu úřadu a nově i Československé obilní sopečnosti.⁸⁹⁴ Roku 1937 nahlásil mlynář Foud⁸⁹⁵ (46) za svážení mlynáře Václava Slabu z Krašovic (50), k tomu se přidal Chvála, který navrhl, aby byla podána petice Zemské jednotě, aby v mezích svých možností zabránila tomuto nešvaru.⁸⁹⁶ V případě rodiny mlynářů Slabů z Červeného mlýna mělo rozvážení obilí a meliva tragické následky. Mlýn přešel roku 1939 postupní smlouvou z mlynáře Václava Slaby na jeho syna Jiřího, který se přihlásil ke společenstvu dne 12. prosince 1939.⁸⁹⁷ Právě na něj přišlo roku 1940 udání od jiného mlynáře, že sváží obilí a rozváží mouku bez oprávnění. Navíc měl údajně mlít bělejší mouku než okolní mlynáři, a tudíž nedodržovat válečné vymílací předpisy. Tento přečin byl sice okresním úřadem v Sedlčanech vyhodnocen jako ojedinělý, udání považoval za formu konkurenčních bojů, a trestní řízení zastavil, přesto se i díky tomu dostal Jiří Slaba do hledáčku úřadů. To a další spory s okolními mlynáři a jinými osobami vedly k tomu, že dne 8. listopadu 1941 proběhla ve mlýně kontrola, při níž bylo ve mlýně nalezeno neoprávněně držené obilí i mouka. Černé mletí navíc dokládaly i uschované záznamy, které si k černému mletí mlynář Slaba vedl. Odsouzen byl spolu se stárkem Františkem Feilem k pěti letům vězení v jednom z rakouských táborů, kde byl v dubnu 1945 zastřelen.⁸⁹⁸

Po 16 letech v čele spolku dne 5. července 1931 i přes snahu o předání funkce byl Vincenc Foud (46) zvolen opětovně starostou. Náměstkem se stal František Herynk z Drážkova (57). Do výboru dále zasedli Karel Vacek (21), Antonín Stehlík z Chramost (59), Jarolím Fiala (55), Stanislav Spilka (17). Za náhradníky byli zvoleni Josef Hůla z Krásné Hory nad Vltavou (63), Josef Kučera z Líchov (61) a Křivánek ze

---

⁸⁹³ Tamtéž, zápis 226 z roku 1932.

⁸⁹⁴ Tamtéž, zápis 232 z roku 1935.

⁸⁹⁵ Zřejmě Eduard Foud.

⁸⁹⁶ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis z valné hromady ze dne 6. února 1938.

⁸⁹⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 29.

⁸⁹⁸ DOLEŽAL, Jakub: Střípky z mozaiky protektorátní společnosti: německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945), Příbram 2010, s. 63–66; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 164.

Skrýšova (54) a Josef Stoužil z Třebnic (60).⁸⁹⁹ To, že členové přemluvili Vincence Fouda k znovuvzetí funkce, může být známkou o jeho kvalitách, ale také o stále se snižujícím zájmu mlynářů aktivně se podílet na spolkové činnosti. Na valnou hromadu dne 8. prosince 1932 dorazilo již pouze 13 členů, tedy zhruba 1/4. Na setkání se přitom probíralo splynutí votického a sedlčanského spolku mlynářů, což bylo přítomnou většinou schváleno.⁹⁰⁰ Ke splynutí spolků však došlo až později.

Vincenc Foud (46) byl zvolen i v roce 1934, náměstkem se nově stal Karel Vacek (21). Hned dne 16. ledna 1935 valná hromada projednávala nově vzniklou Československou obilní společnost a dopad monopolního zřízení na mlynáře. Konstatováno bylo, že: *„ještě nikdy nebylo ve mlýnech tak málo meliva jako po zavedení obilního monopolu. Ba ani ve světové válce“*.⁹⁰¹ Monopolní zřízení zkomplikovalo situaci námezdních mlýnů i v tom ohledu, že se jim nedostávalo obilí a mouky na okamžitou výměnu. Zejména po válce si mleči zvykli na to, že dovezli do mlýna obilí a hned si odvezli mouku z obilí, které dal do mlýna semlít jiný rolník. Malé mlýny najednou neměly možnost mít naskladněno dostatečné množství mouky, aby ji mohli mlečům okamžitě vyměnit náhradou za dovezené obilí.⁹⁰² Sedlčanští mlynáři tak přišli s návrhem svolat za pomoci Zemské jednoty manifestační sjezd mlynářů celé republiky, aby jim bylo umožněno nechat si ve mlýnech určité množství obilí, respektive mouky, které by v případě potřeby mohly okamžitě distribuovat. Mělo se jednat převážně o obilí, které si mlynáři sami vypěstovali, jenže zavedením monopolu ho museli prodat komisionářům. *„Na Sedlčansku téměř každý mlynář má při mlýně více méně polí, takže svoje obilí obyčejně semlel, něco mouky rozprodal a otruby se svým dobytkem skrmil, ostatní mu zbylo pro výměnu rolníkům s tím jakž takž uhajovali svoji existenci.“*⁹⁰³ Mlynáři v této souvislosti kritizovali Obilní společnost a mlynářská družstva za způsob nakládání s obilím.

Ohledně obilního monopolu se konala řada sjezdů, kterých se zástupci sedlčanských mlynářů pravidelně účastnili. V roce 1935 se například jednalo o tři sjezdy v Táboře, jeden v Benešově a osm schůzí v Praze, na něž byli vysláni zástupci

---

⁸⁹⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 224 z roku 1931.

⁹⁰⁰ Tamtéž, zápis 225 z roku 1932.

⁹⁰¹ Tamtéž, zápis 232 z roku 1935.

⁹⁰² Tamtéž.

⁹⁰³ Tamtéž.

společenstva.⁹⁰⁴ Sedlčanský spolek zároveň požádal Obilní společnost o vyslání úředníků, aby na valné hromadě vysvětlili fungování monopolu, právní předpisy a povinnosti, které se mlynářů nově týkaly. K tomu v roce 1935 skutečně došlo a v referátu a následné diskusi objasnili dva zástupci Obilní společnosti zúčastněným mlynářům podmínky obchodního i námezdního mletí.⁹⁰⁵

Jako další problematický aspekt obilního monopolu vnímali sedlčanští mlynáři výši kontingentace, která vycházela ze zpráv berních úřadů z let 1931–1932, a často tak neodpovídala realitě. V tomto ohledu se však žadatelům nedostávalo objektivního vysvětlení pro odlišnosti v množství požadovaného přídělu mletí a daňovým odvodům. Jak již bylo zmíněno, mlynáři si mohli zažádat o navýšení kontingentu, což bylo námezdním mlýnům umožňováno bez větších obtíží. Ostatně několik majitelů sedlčanských mlýnů skutečně semlelo v letech obilního monopolu a kontingentace více obilí než v předešlých rocích. Rajonizace mletí neexistovala, k té došlo až v průběhu druhé světové války. Nadále tak platilo, že si mleči vybírali na různé druhy semílání i vícero mlýnů. Mlynářství se na rozdíl od obchodu a distribuce s obilím nebylo nuceno potýkat s legislativním omezením ohledně cen mletí, ačkoliv se obecnému trendu trhu muselo přizpůsobit. Ceny za mletí a technologické modernizace mlýna tak vedly k dalšímu zadlužování mlynářů. Problémem byla i rozdílná cena mezi výkupní a prodejní cenou obilí. V roce 1936 činil rozdíl u pšenice přibližně 4–4,5 % za 1 q.⁹⁰⁶ Otázkou je také míra snížení poptávky z řad spotřebitelů.

Ve 30. letech 20. století došlo k úbytku provozů na Sedlčansku, přičemž zde nevznikl žádný nový mlýn. Mlýnů v činnosti evidoval spolek 47, zrušených pouze šest.⁹⁰⁷ Svou živnost zrušil mlynář Sosnovec v Bláhově Lhotě (34), mlynářka Anna Konarovská ve Skoupém (47), Josef Mrskoš v Krásné Hoře nad Vltavou (64), František Pešta v Nechvalicích (29), František Vondrák v Petrovicích (44) a Karel Poslušný z Křemenice (26).⁹⁰⁸ Je však nutné si uvědomit, že například Panský mlýn v Sedlčanech (11) v této době několikrát změnil nájemce i majitele a jeho činnost rozhodně nebyla kontinuální a úspěšná. Výše uvedená čísla o zrušených podnicích

---

⁹⁰⁴ Tamtéž, zápis 235 z roku 1936.

⁹⁰⁵ Tamtéž.

⁹⁰⁶ SOkA Benešov, Společenstvo mlynářů a pekařů Benešov, kart. 1, inv. č. 4, Zápisy ze schůzí výboru a valné hromady mlynářů 1920–1937, členské schůze 23. srpna 1936.

⁹⁰⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, vložený list u pol. 53.

⁹⁰⁸ Nejsou zde evidovány provozky, které zanikly požárem a nadále šrotovaly, ani mlýny, jejichž činnost nepodléhala mlynářské živnosti.

vesměs odpovídají sousednímu benešovskému okresu, který však sdružoval všechny mlynáře politického okresu Benešov. Po roce 1930 zaznamenal Spolek mlynářů Benešov pokles závodů z 100 na 80.⁹⁰⁹ Benešovští mlynáři se vyjadřovali tak, že spějí k tomu, aby se stali „*živnostenským proletariátem*“.⁹¹⁰ V roce 1932 u nich došlo k vyhlášení dvou vyrovnání a dvou konkurzů na mlýnské provozovny, k čemuž se mlynáři vyjadřovali následovně: „*objevuje se apatie a naprostá nechut' k další práci*“.⁹¹¹ K monopolnímu zřízení benešovští mlynáři vydali roku 1935 provolání „*my mlynáři polit. okresu benešovského – shromáždění dnes na plenární schůzi v Benešově – protestujeme proti obilnímu monopolu a jeho nemožné praxi která náš stav naprosto ožebračuje a ničí. Žádáme důrazně aspoň o řádnou novelisaci předpisů obil. společnosti – abychom za stávajících zoufalých poměrů mohli uhájit existenci svých závodů a svého dělnictva vůbec. Žádáme důrazně naši Z. j.-aby stála pevně a neochvějně za spravedlivými požadavky našimi a jsou odhodláni v svém zoufalství na pokyn naší Z. j. – jako protest – jako poslední výkřik tonoucího – lépe vražděného člověka – zastavit ten zbytek našich českých mlýnů které dosud živoří – zastavit úplně – kdyby jako dosud bylo s námi jednáno a skromné požadavky naší existence byly odmítnuty. – Zastavíme poslední mlýnce naše a propustíme zbytek chasy, která dnes trpí s námi – zatím co většina – dříve propuštěných – žíví se žebrotou. Což – lide český – je ti jedno – zda během 1–1 ½ roku bude násilně a zbytečně zničeno přes 9 tisíc československých malých a středních mlýnů – a zůstane jen několik fabrik družstevních!?! – To je účelem monopolu?! Devět tisíc dobrých – věrných – českých rodin mlynářských a na 30 tisíc našich dělníků volá o pomoc! – Takto dále žít v otroctví není nám možno!*“.⁹¹²

Malý zájem o spolkovou činnost, špatné vztahy a vzájemná nevraživost mezi různými zájmovými skupinami mlynářů pramenila i z narůstajícího obviňování provozovatelů námezdních mlýnů, kteří především byli viněni z narůstající konkurence, byť jejich produkce tvořila jen nepatrnou část celkového mlynářského průmyslu. Mlynáři neustále poslouchali z veřejných míst, že sami si mohou za svou situaci tím, že modernizují mlýny a navyšují tak kapacitu. I předseda Obilní

---

⁹⁰⁹ SOkA Benešov, Společenstvo mlynářů Benešov, kart. 1, inv. č. 4, Zápisy ze schůzí výboru a valné hromady mlynářů 1920–1937, zápis z valné hromady ze dne 17. prosince 1932.

⁹¹⁰ Tamtéž.

⁹¹¹ Tamtéž.

⁹¹² Tamtéž, zápis z plenární schůze ze dne 24. února 1935.

společnosti Ladislav Feierabend vystupoval proti malým mlýnům jako původcům černého mletí. Tím postupně mezi mlynáři narůstala i nevole vůči vrcholné odborové organizaci mlynářů Zemské jednotě českých mlynářských společenstev. Podle sousedního benešovského spolku mlynářů pozbyli mluvčí a funkcionáři Zemské jednoty legitimacy k jednání o mlynářských záležitostech tím okamžikem: „*kdy se mlynářstvo přesvědčilo, že jeho zájmy nejsou těmito funkcionáři opravdově a poctivě hájeny. Vyslovujeme jim proto naprostou nedůvěru a žádáme o pokud možno nejrychlejší svolání valné hromady...*“.⁹¹³

Dne 6. ledna 1937 se konala poslední předválečná volba starosty mlynářského spolku Sedlčany, jelikož Vincenc Foud zemřel po vleklé nemoci 28. listopadu 1936. Ve funkci ho nahradil František Herynk, přičemž schůzi byl stejně jako v případě sešlosti dne 11. dubna 1937 přítomen i zástupce Zemské jednoty mlynářů.⁹¹⁴ Do výboru byli dále zvoleni Karel Vacek coby náměstek, Stanislav Spilka z Jesenice, Antonín Stehlík z Chramost, Josef Chvála z Radíče a jako náhradník Kučera Josef z Líchov a Eduard Foud, syn Vincence Fouda. František Herynk coby starosta se tak stal delegátem Zemské jednoty, revizory účtů byli zvoleni Václav Fiala a Sýkora, kteří pracovali jako správci v sedlčanských mlýnech a Karel Všečetka. Jako zkušební mistr byl vybrán Karel Vacek.⁹¹⁵

V roce 1942 došlo k zrušení samostatných mlynářských společenstev v Sedlci a Voticích, v roce 1943, za předsedy Stanislava Spilky (17), se společenstva sloučila v jediný spolek mlynářů. Spisovna obou zrušených společenstev byla převedena spolu s jméním na sedlčanský spolek, ačkoliv nebyl co do počtu mlýnů největším. Posledním sedleckým starostou byl Augustin Trachta, který krátce po sloučení zemřel, votickým starostou byl František Kopecký. Nový spolek se 114 členy se stal jedním z největších v Protektorátu Čechy a Morava. Číslo samozřejmě neodpovídá tehdejšímu počtu fungujících mlýnů. Vedle zaměstnanců mlýna byli členy spolku i mlynáři, jejichž mlýny byly v roce 1941 nuceně zastaveny dle vyhlášky ministra zemědělství č. 386/1941 Sb. z. a n. ze dne 12. listopadu 1941 o dočasném zastavení provozu některých mlýnů.⁹¹⁶ K roku 1943 do nového společenstva patřilo 41 členů ze

---

⁹¹³ Tamtéž, zápis z členské schůze ze dne 23. srpna 1936.

⁹¹⁴ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis o mimořádné schůzi dne 6. ledna 1937.

⁹¹⁵ Tamtéž, zápis z valné hromady ze dne 6. února 1938.

⁹¹⁶ Vyhláška ministra zemědělství č. 386/1941 Sb. z. a n., in: Sbíрка zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1941, s. 1873–1875.

Sedlčanska, 44 z Voticka a 30 ze Sedlecka.⁹¹⁷ Teno stav zůstal víceméně zachován i po válce, kdy se počet členů stále pohyboval okolo 114. Dne 5. prosince 1945 stal se starostou spojeného společenstva Sedlčany Josef Tůma, mlynář ze Stržence a 26. února 1947 splynulo společenstvo se společenstvem v Benešově.⁹¹⁸

5.5. Mlynářství jako učební obor, odborné školství

Nárůst technologie, potřeba znalostí chemie a obilnářství zvyšovala nároky na vedoucí pozice mlynářských profesí, ale i na samotně podnikající mlynáře. Mlynář musel umět obsluhovat příslušné stroje, ale vedle toho potřeboval mít řadu teoretických znalostí ke každému výrobnímu cyklu, nechtěl-li, aby jeho mlýn skončil jako obyčejný šrotovník. Zvýšily se znalosti o obilí, o možnostech jeho skladování, míchání i mletí. Mlynářům se nabízela možnost posouzení dovezeného obilí. Staré mlynářské rodiny, které si dříve předávaly znalosti z generace na generaci, tak sami mnohdy cítily potřebu po odborném vzdělání. Během dvou až tří generací se mlynářství zcela změnilo. Ostatně významným diskontuitním faktorem se již od 70. let 19. století jeví nárůst zájmu o mlynářství mezi muži, kteří nepocházeli z rodin mlynářů. Mlynářství se otevřelo veřejnosti, kterou bylo třeba naučit nejen řemeslu, ale i účtování, obchodování apod. Do učení vstupovaly nejružnější osoby, které procházely z všemožných živnostenských, dělnických a obchodnických rodin. Vedle těchto lidí se u svých rodičů i nadále vzdělávali synové a v období první republiky i dcery mlynářů. Mlynáři nadále studovali většinou na živnostenských pokračovacích školách, hospodářských školách apod. Se zařazením mlynářství mezi řemeslné živnosti se stalo vyžadovanou nutností absolvování živnostenské školy pokračovací. Doporučené vzdělání pro přijímání učňů bylo s dokončenou měšťanskou školou.

Mlynářská škola v Břeclavi

Jedinou odbornou mlynářskou školou v Československu byla odborná mlynářská škola v Břeclavi. Původní německá škola byla po válce převzata českými úřady a proměněna na českou Městskou odbornou školu mlynářskou v Břeclavi. Zpočátku škole chybělo zařízení, učebnice, pomůcky i odborní pedagogové. Na

---

⁹¹⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis z valné hromady ze dne 9. května 1943.

⁹¹⁸ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 9–10.

podzim roku 1919 došlo k otevření 1. ročníku české školy a 1. dubna mlynářsko-technického kurzu.⁹¹⁹ V roce 1920 dokončili studium poslední žáci, kteří začali studovat na německé škole. Škola měla dva ročníky a byla určena ke vzdělání zejména mlynářských pomocníků a stárků. Vyučovalo se česky a převážně technickým a obchodním oborům, jako tomu bylo na německé škole, jejíž koncept si zpočátku instituce ponechala. Rozvrh se skládal z následujících předmětů: čeština, fyzika a chemie, živnostenské písemnosti, živnostensko-obchodní počty, účetnictví, kalkulace, obchodní a směnečná nauka, psaní, měřičství a měřické rýsování, občanská nauka, mechanika, popisné strojírenství, strojnické rýsování, mlynářství, provoz mlýnský, elektrotechnika, nauka o obilí a mlýnských výrobcích, encyklopedie stavitelství, zdravotní věda, cvičení v mlýnských labradořích, cvičení v dílně, cizí řeči, později povinně německý jazyk a psaní na stroji. Žáci mohli studovat jako řádní a ve zvláštních případech i jako mimořádní. Mimořádní docházeli dle dohody na určité předměty, případně mohli studovat delší dobu. Zápis se konal k 1. červenci a 1. září. Studující museli být staří 16 let, museli mít uzavřenou všeobecnou občanskou školu a museli se prokázat jednoletou praxí ve mlýně nebo v závodě na mlýnské stroje. Přednost měli žadatelé s delší praxí a lepším prospěchem. Zápisné v roce 1921 činilo 50 Kč, školné 300 Kč za pololetí.⁹²⁰

V roce 1921 se ředitelem břeclavské školy stal bývalý inženýr firmy Prokop Pardubice a vedoucí pardubických mlynářských kurzů Karel Branberger. Z funkce však odešel již roku 1924 a jeho místo převzal Jan Žák. První poválečné roky nebyly zcela ideální, obstojně začala škola fungovat až roku 1922. Dne 18. prosince 1922 ji do správy převzal stát. Poplatky byly sníženy na 154,60 Kč za rok, což otevřelo dveře i méně majetné veřejnosti.⁹²¹ Pro většinu zájemců z Čech zůstala limitujícím faktorem poloha školy, a tak hlasy po jejím přesunutí nebo otevření podobné školy v Čechách neutichaly.

Ve školním roce 1928/1929 fungovala škola s pěti profesory, včetně ředitele, a třemi externími pracovníky pro dílenské předměty, zdravotní vědu a občanskou nauku. Čím dál více do studia také pronikalo pekařství a v roce 1929/1930 se škola rozšířila

---

⁹¹⁹ Stanovy školy viz Mlynářská výstava v Praze. Podrobnosti o vlastní výstavě, in: Mlynář, roč. 42, č. 20, Praha 1921, s. 147–149.

⁹²⁰ Tamtéž.

⁹²¹ ŽÁK, Jan: Vývoj odborného mlynářského školství a mlynářského pokusnictví u nás in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, s. 92–10.

o jednorozční pekařský kurz, příslušné strojní vybavení a jednoho externího vyučujícího. V roce 1931/1932 začala břeclavská škola používat nový název Státní československá odborná mlynářská a pekařská škola v Břeclavi. O rok později se pekařské oddělení proměnilo na mistrovskou školu. Interních vyučujících měla škola nově sedm, externí pouze dva. Roku 1934/1935 ke škole přibýly nově přistavené prostory, jelikož původní areál pro výuku již nestačil. Vedle rozvíjejícího se pekařského oboru došlo ve školním roce 1935/1936 také k rozšíření školního rozvrhu o předměty zabývající se stavbou mlýnů, pekáren a vodních staveb. Počet pedagogů tak musel být navýšen o jednoho interního vyučujícího a třetího externistu. Rozvrh denní školy mlynářské zabíral 40 hodin týdně a skládal se z 30 předmětů, které museli studenti navštívit v průběhu dvou let. Konkrétně se jednalo o následující předměty: čeština, matematika, chemie, živnostenské písemnictví, měřičství a rýsování, nauka o obilí a mlýnských výrobcích, popisné strojírenství, strojní rýsování, mlynářství, účetnictví, obchodní nauka, nauka o obilném obchodě, kalkulace, mechanika, elektrotechnika, základy stavitelství, pekařství, cvičení v dílnách, cvičení v laboratoři, občanská nauka, zdravotvěda, psaní strojem, cizí řeči (povinně němčina), encyklopedie pekařského provozu, nauka o výživě, technické měření, živnostenský řád, národní hospodářství, vodní právo, základy vodního stavitelství a stavba mlýnů. Po celé dva roky se vyučovalo jen několik ze jmenovaných předmětů, a to popisné strojírenství a mlynářství. Nejmenší důraz byl kladen na právní předměty jako vodní právo, národní hospodářství, živnostenský řád, technické měření, nauka o výživě a občanská nauka. Těmto předmětům byla vyčleněna jedna až dvě hodiny týdně v rámci jediného pololetí, přičemž odborné předměty byly umístěny zejména do druhého ročníku.⁹²²

Počty studentů se v jednotlivých letech lišily. V letech 1928/1929–1937/1938 studovalo na škole mezi 28 a 53 mlynářskými uční. Absolventi pracovali nejen v Československu, ale také v USA, Argentině, Francii, Bulharsku, Jugoslávii, Polsku a v dalších státech.⁹²³ Nejčastěji se uplatňovali jako skladníci, mládkové, stárkové, správcové mlýna, laboratorní pracovníci v potravinářském průmyslu, ale také jako kancelářské síly a zaměstnanci strojírenských továren. Vysvědčení o absolvování školy sloužilo jako úplný průkaz řádného ukončení učebního poměru a pokud se

---

⁹²² Výroční zpráva státní odborné mlynářské školy v Břeclavi za školní rok 1934–1935, Břeclav 1935, s. 24–25.

⁹²³ ŽÁK, Jan: Odborné mlynářské školství a pokusnictví za posledních 10 let, in: Mlynář, roč. 59, č. 27–28, Praha 1938, s. 316–318.

absolvent prokázal i jednoroční praxí jako pomocník, tovaryš nebo tovární dělník mohl rovnou začít provozovat vlastní mlynářskou živnost.⁹²⁴

Vedle klasického vyučování pořádala škola krátkodobé kurzy pro mlynáře a pekaře po celé republice, které měly dle zpráv ředitele Žáka vysokou účast. Vyučující publikovali odborné práce a přednášely pro veřejnost. Praktické vyučování probíhalo jednak ve cvičném mlýně J. V. Vrány ve Zohoru, vlastní mlýn škola neměla, jednak v dalších mlýnech a továrnách na stavbu mlýnů. Žáci měli možnost provádět chemicko-obilné zkoušky v rámci dobře vybavené laboratoře, kde zkoumali zrno i produkty z něj. Své práce prezentovali studenti na mlynářských a hospodářských výstavách. Škola disponovala kvalitní pekárnou a rozsáhlou odbornou knihovnou, která odebírala všechny odborné české i zahraniční časopisy, jakými byly Chemický obzor, Potravní kodex, Strojnický obzor, Mühle, Mühlenmarkt, Zeitschrift für das gesamte Getreidewesen, National Miller, La Maunerie Francaise a další obchodní i technologická periodika. V roce 1929/1930 začal z iniciativy školy vycházet časopis Podpůrného fondu žáků a absolventů. Škola pořádala téměř každý rok exkurze do zahraničí, mezi navštívené země a města patřily Anglie, Francie, Belgie, Jugoslávie, Německo, Sovětský svaz, Pešť a pravidelně blízká Vídeň. K rozšíření úspěšně provozované školy došlo i v letech 1937/1938, kdy bylo při škole vybudováno skladiště a garáže, pro nově vzniklou autoškolu. Škola si pořídila Škodu Rapid a v plánu měla také zakoupení motocyklu a nákladního auta.

Dobře se rozvíjející a rozrůstající škola byla nucena prostory budov i města v roce 1938 opustit v souvislosti se zabráním Sudet. Jednání o přesunu školy probíhala s několika městy, avšak nejrychleji se po jednání s ministerstvem školství a národní osvěty podařilo zajistit prostory v Brně, a to již na podzim roku 1938. Vyučovat se zde mělo začít 3. listopadu 1938. V Brně měla škola tři oddělení, a to dvouletou denní školu mlynářskou, jednoroční technicko-obchodní mlynářský kurz a jednoroční mistrovskou školu pekařskou. Prostory a zázemí na krátkou dobu našla škola v studentských domovech v Cihlářské ulici čp. 21, kde však v provizoriu nefungovala ani celý rok. Místnosti uvolněné pro školu byly malé a tmavé. Nepatrnou výhodou byla možnost společného ubytování, kterou vyjednal ředitel školy J. Žák.⁹²⁵

---

⁹²⁴ A to s ohledem na zařazení mlynářství mezi řemeslné živnosti v roce 1929.

⁹²⁵ ŽÁK, Jan: Ředitelství st. Odborné mlynářské a pekařské školy dříve v Břeclavi, nyní Brno, Masarykovy stud. Domovy, Cihlářská ul. 21, in: Mlynář, roč. 59, č. 43, Praha 1938, s. 469.

Vytvoření zázemí pro mlynářskou a pekařskou odbornou školu nabídlo město Pardubice, kam škola roku 1939 natrvalo přesídlila. Škole byla přislíbena budova bývalého jezdeckého učiliště u Veselky a prostory ostatních pardubických škol.⁹²⁶ Výběr města Pardubic nebyl náhodný. Jednalo se o oblast bohatou na koncentraci mlýnských podniků a ve městě sídlila největší firma zabývající se výrobou mlýnské technologie Josefa Prokopa synové Pardubice. Město navíc mělo dvacetiletou tradici mlynářských kurzů. Od roku 1919 byly v Pardubicích nepravidelně pořádány mlynářské kurzy, za jejichž vznikem stálo společenstvo mlynářů pro pardubický okres. Kurzy trvaly půl roku. Zápisné činilo 10 Kč a poplatek za kurs 80 Kč. První kurz začal 1. února 1919. Správou kurzů byl pověřen profesor státní průmyslové školy v Pardubicích Karel Branberger. Ten však již na začátku školního roku 1919/1920 odešel do Břeclavi a kurzy začal vést Ing. Oldřich Prückner, profesor průmyslové školy. Kurz v průměru navštěvovalo 20 žáků.⁹²⁷ Mlynářské kurzy probíhaly v Městském průmyslovém muzeu v Pardubicích ve dvou částech, každá trvala šest měsíců a měla 33 vyučovacích hodin v jednom týdnu.⁹²⁸ Pořádány však byly nepravidelně, a to jak z finančních, tak i z personálních důvodů.

5.5.1. Mlynářští učni Sedlčanska

Sedlčanský okres nadále nabízel možnost vzdělání pro mlynáře na odborných živnostenských pokračovacích školách v Sedlčanech a Krásné Hoře nad Vltavou, případně v Sedlci, Voticích a Benešově. Vyučovaly se zde především praktické a odborné předměty, které měly studujícím prohloubit odborné znalosti v jejich oboru. Pokračovací školy u svých studentů evidovaly praxi v konkrétních mlýnech a spolky naopak studia svých učňů. Na pokračovacích školách ale studovali i muži, kteří směřovali do strojírenského průmyslu. Studujícím slévačem byl například Josef Brož, který se vyučil v sedlčanské továrně na hospodářské stroje Kašpar a spol. Ze samotných mlynářů si jako studující pokračovací školy v Sedlčanech po skončení války můžeme připomenout Josefa Veselého, který se učil u Karla Vsetečky

---

⁹²⁶ ŽÁK, Jan: Mlynářská a pekařská škola v Pardubicích, in: Mlynář, roč. 60, č. 32, Praha 1939, s. 333.

⁹²⁷ ŽÁK, Jan: Vývoj odborného mlynářského školství a mlynářského pokusnictví u nás in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, s. 93.

⁹²⁸ PRŮCKNER, Oldřich: Mlynářský kurs v Pardubicích, in: Mlynář, roč. 42, č. 49, Praha 1921, s. 415.

v Sestrouni (12) a dále Josefa Mrázka, který se učil u Ferdinanda Laláka v Rudolci (20) či Františka Blažka, který působil na mlýně Antonína Chvály v Osečanech (13).⁹²⁹

Na odborné školy přispívaly náležité spolky. Sedlčanský mlynářský spolek zasílal nepravidelně finanční podporu školám v Sedlčanech a Krásné Hoře nad Vltavou, které navštěvovali mlynářští učni. Příspěvky nebyly příliš vysoké. V roce 1922 se jednalo o 60 Kč a o 15 let později roku 1937 o 50 Kč.⁹³⁰ V období Protektorátu mířili mlynářští učni především do benešovské odborné pokračovací školy, kde došlo k otevření mlynářského oboru. Na vybídnutí úřadů a doporučení Zemské jednoty mlynářů vyjednávali od dubna 1940 zástupci příslušných mlynářských společenstev s ředitelem živnostenské pokračovací školy v Benešově podmínky zřízení samostatné odborné mlynářské sekce pro mlynářské učně. Působnost živnostenských pokračovacích škol v Protektorátě byla rozdělena na 15 obvodů. Osmý z nich byl obvod benešovský, do nějž spadaly také okresy Neveklov, Sedlčany, Votice a Dolní Kralovice. Na osnovách a financování se měly podílet i příslušné spolky, a to výrazněji než doposud. Učňové mlynářských společenstev se měli zapsat s obnosem 30 Kč zápisného a spolky měly financovat také jejich cestu a stravné. Mnozí z učňů dojížděli i více než 40 km a náklady na jeden vyučovací den tak byly vyčísleny na 30–35 Kč, což například spolek mlynářů v Benešově považoval za nepřiměřené a jeho zástupce dodával, že: „*ty hodiny strávené ve vlaku bez dozoru jim k mravní výchově nepřidají*“.⁹³¹ Mlynářství skutečně jako obor na odborné benešovské škole vzniklo. Za Protektorátu najedeme mezi jmény studentů i budoucí mlynáře ze Sedlčanska. V letech 1942–1943 na ní studovala Jaroslava Kotašková ze Sedlčan či Miroslav Míka z Martinic.⁹³²

Stěžejní formou vzdělání pro mlynářství zůstávalo vyučení se u konkrétního mlynáře. V případě synů a dcer mlynářů nejčastěji docházelo k tomu, že se vyučili u svých rodičů. Dá se skutečně předpokládat, že vyučení se bylo spíš formální a děti mlynářů se podílely na celém chodu hospodářství a podnikání rodičů. Tak tomu ale bylo i v případě malých mlýnů, v nichž učeň často trávil letní měsíce nejrůznějšími

---

⁹²⁹ SOkA Příbram, příslušný fond Živnostenské školy pokračovací Sedlčany, katalog II, tř. škol. rok 1920–21.

⁹³⁰ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 125 a 126 z roku 1922; Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis z valné hromady ze dne 11. dubna 1937.

⁹³¹ SOkA Benešov, Společenstvo mlynářů Benešov, kart. 1, inv. č. 5, Zápisy ze schůzí výboru a valné hromady mlynářů 1939–48, zápis z výborové schůze ze dne 18. srpna 1940.

⁹³² SOkA Benešov, Základní odborná škola Benešov, Katalog školního roku 1942/43, kniha č. 7.

polními a dalšími pracemi. K mletí se dostal pouze v několika málo měsících a týdnech, ačkoliv standardní dobu vyučení měl většinou stanovenou na dva až tři roky. Lze tak předpokládat, že výuční smlouvy zcela neodpovídaly dohodám mezi mlynářem a rodiči učně.

Zájem o vyučení se mlynářskému řemeslu se na Sedlčansku v posledních deseti letech existence nové republiky výrazně nezměnil od prvního desetiletí. V mlynářských periodicích zejména ve 30. letech 20. století se lze setkat s nářky na úbytek zájmů o učně, počty na Sedlčansku do jisté míry tento fakt potvrzují.⁹³³ Mezi lety 1918–1927 a 1928–1938 vstoupilo do učení vždy zhruba 51 osob.⁹³⁴ V jednom roce to většinou byli čtyři až pět učňů. Zhruba 1/5 tvořili synové a dcery mlynářů. Na rozdíl od počtu učňů se však skutečně pozměnila čísla mlýnů přijímajících do svého provozu učně. Zatímco v prvním desetiletí přijalo učně 36 mlýnů, v druhém desetiletí to bylo již jen 27 mlýnů z přibližně 50 fungujících podniků. Mlynářům se nevyplatilo učně vydržovat. Jednotlivé učňovské smlouvy se lišily, většinou ale zahrnovaly ubytování, šatstvo a jídlo, které měl zajistit mlynář, za což učňům ve většině případů nenáležela žádná mzda. Vedle toho ale také mlynář hradil nemocenské a sociální pojištění a další spolkové poplatky. Většině mlýnů na Sedlčansku stačila na obsluhu pouze jedna osoba a pomoc členů rodiny. Zatímco ve 20. letech 20. století nalezneme učně i na malých mlýnech s malou vodní i výrobní kapacitou, v pozdějších letech se v učebních smlouvách opakují především majitelé větších mlýnů. Ovšem i zde nalezneme výjimky, které často vycházely z rodinných a přátelských vazeb. Ve 30. letech už bylo navíc mlynářství zařazeno mezi řemeslné živnosti a jeho provozování tak vyžadovalo prokázání způsobilosti. Určitou roli v preferencích výběru konkrétních podniků hrála také jejich velikost, respektive zaměstnanost, a přidružené provozy. V případě Vsetečkova mlýna v Sestrouni (12) a Foudova mlýna v Týnčanech (46) měli učni možnost získat praxi také v pecnářství a pilařství. Zajímavou skutečností je i to, že v soudním okrese byl registrován nejen jako mlynář, ale také jako sekerník Václav Grüner z Předního Chlumu (66), který u sebe nechal na začátku 20. let vyučit svého syna Augustina.⁹³⁵

---

⁹³³ Viz SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učňů 1918–1948.

⁹³⁴ Někteří učni vstoupili do učení postupně u vícera mlynářů, docházelo tak k opakované registraci.

⁹³⁵ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učňů 1918–1948.

Doporučeno bylo přijímat učně s ukončenou měšťanskou školou, jednalo se většinou o chlapce okolo 15 a 16 let. V průběhu učení pak měl učeň navštěvovat živnostenskou pokračovací školu. Oproti předválečnému období tak již vesměs nedocházelo k tomu, aby byli do učení přijímáni výrazně starší muži, a to ani ti pocházející z mlynářských rodin. Učební smlouvy většinou uzavírali rodiče nezletilého dítěte s mlynářem na dobu tří let. V případě smluv rodinných příslušníků, tedy situací, kdy otec vzal do učení svého syna, případně dceru, se často jednalo o dohody ústní.⁹³⁶ V roce 1918 činila suma 4 K zápisného za učně a poplatků za výuční list 8 K.

V případě přijetí učňů bez prostředků se v rámci státem zaštitěné solidarity některé poplatky odpouštěly. Tak tomu bylo i učňů z Podkarpatské Rusi a Slovenska přijatých ve 20. letech 20. století. Do vyučení přijal Emanuel Dlouhý z Petrovického mlýna (45) v roce 1922 Petra Popoviče z okresu Užhorod, narozeného roku 1905. Popovič měl u mlynáře strávit standardní tři roky, a to za obvyklých podmínek, tedy byt, stravu, prádlo a otop. Poplatky byly učni pro naprostou chudobu odpuštěny.⁹³⁷ Úřední finanční náklady ze stejného důvodu odpadly i Vratislavu Zemanovi z Kamýku nad Vltavou (2), u nějž se vyučil Leopold Leger ze Slovenska, narozený roku 1909.⁹³⁸

V několika málo případech docházelo k vyučení se na vícero mlýnech, což souviselo především s ukončením živnosti mlynáře. Výpověď z učební smlouvy měla vycházet především z iniciativy učeňů, mlynář k tomu musel mít závažné důvody. Z neznámých důvodů se například Antonín Křížek v letech 1919–1920 učil u Jana Lhotáka v Suchdole (15) a až následně u Antonína Stehlíka v Chramostech (59).⁹³⁹ Na tzv. doučenou přijal také Karel Vacek (21) na čtyři měsíce Jaroslava Jonáše z Osečan, který se dříve učil u svého bratra Josefa Jonáše mlynáře na Moráni u Nového Knína. Podobně i u Františka Stehlíka (59) se doučoval Josef Šetina ze Smrcí, který se předtím učil u svého otce Jakuba Šetiny.⁹⁴⁰

---

⁹³⁶ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učebních smluv 1910–1942.

⁹³⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 124 z roku 1922.

⁹³⁸ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 203 z roku 1927.

⁹³⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, dopis Antonína Stehlíka z roku 1922.

⁹⁴⁰ Tamtéž, zápis 34 z roku 1919.

Učební smlouvy uzavřené v letech 1918–1927 standardně předpokládaly, že všechny poplatky, stravu a ubytování platí učební pán, na druhou stranu nebylo zvykem platit učni pevně sjednanou mzdu.⁹⁴¹ I zde však existovaly výjimky. Vackův (21) učeň Bohumil Hynek z Lhoty u Skalky přijatý na dva roky od 25. října 1922 měl dostávat plat 1 Kč za 100 kg semletého obilí.⁹⁴² Tedy mzdu ze semletého obilí, kterou pobírali i mlynářští zaměstnanci.

Do roku 1927 uzavřel nejvíce učebních smluv Karel Vacek ze Sedlčan (21) a Karel Všetečka ze Sestrouně (12), kteří přihlásili čtyři učně. Vratislav Zeman z Kamýku nad Vltavou (2) a Zábřežský mlýn (10)⁹⁴³ přijali po třech učních. V případě, že učební smlouvy trvaly dva až tři roky, nacházel se v jejich mlýně téměř vždy nějaký učeň. Mlýn v Červeném Hrádku (8) se po úpadku Panského mlýna (11) a Zábřežského mlýna (10) v druhé polovině 20. let 20. století dostal na druhé místo co do velikosti a produkce mlýnských výrobků. Do učení správa Hrádeckého mlýna přijala dva učně, ovšem v podobě společnosti Spojené mlýny Sedlčany Mladota a spol, tedy po roce 1927, se jednalo o jediného učně. Tři učně, včetně syna Eduarda, narozeného dne 12. března 1905, u sebe zapsal Vincenc Foud (46), starosta společenstva mlynářů, a to ode dne 15. června 1919. Stejně na tom byl Ferdinand Lalák z Rudolce (20), který potvrdil dnem 1. říjnem 1919 do učení syna Ferdinanda, narozeného roku 1905, a to jako přípravu na studium průmyslové školy.⁹⁴⁴ Josef Chvála, zástupce mlýna v Osečanech (13), registroval dva učně, stejně jako Václav Slaba z Červeného mlýna (50), jehož učedníkem byl i syn Jiří. V letech 1925–1928 se u Jana Pejši, majitele největšího mlýna Sedlčanska (9), vyučil jeho syn Bedřich Pejša narozený 26. února 1911.⁹⁴⁵ Pouze své syny a dcery mělo v učení 11 mlynářů a mlynářek. Z mlynářek u sebe své syny vyučily Anežka Dlouhá z Kamenice (28), Marie Spilková z Jesenice (17), Františka Kotičová provdaná Chýlová z Chramost (58), Marie Míková z Krašovic (43) a Marie Kuchařová z Radíče (14). Zbylých 14 mlýnů připustilo ve sledovaném období do učení jediného učně z různých více či méně vzdálených lokalit.

---

⁹⁴¹ Viz SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učňů 1918–1948.

⁹⁴² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 139 z roku 1922.

⁹⁴³ Do Zábřežského mlýna (10) byli přijati tři učni, jelikož je však najímal Jaroslav Gaertner, mohli působit i na Panském mlýně (11) v Sedlčanech.

⁹⁴⁴ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 41 z roku 1919.

⁹⁴⁵ Viz SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učňů 1918–1948, pol. 15.

V malých námezdních mlýnech se příliš nezměnilo ani ve 30. letech 20. století. Příkladem tradiční smlouvy běžné ještě ve 20. letech, ovšem sepsané až v roce 1932, je smlouva mezi mlynářem Antonínem Stehlíkem z Chramost (59) a chalupníkem Františkem Bejšovcem. Stehlík přijal do učení jeho syna Jaroslava Bejšovce, narozeného dne 26. března 1917 v blízkém Hrachově. Jaroslav Bejšovec se měl vyučit v průběhu tří let, a to počínaje dnem 29. března 1932. Poplatky za přípověď a vyučenou tovaryšskou taxu měl za hocha zaplatit mlynář, stejně jako výlohy na pokračovací školu.⁹⁴⁶ Bydlet a stravovat se měl učeň ve mlýně. Mlynář mu také jednou do roka přislíbil zajistit jeden pracovní oblek. Oplátkou učni nenáležela žádná mzda.⁹⁴⁷

Naopak smlouvy s učni, kteří v průběhu svého učňovského období dostávali plat, sjednával ve 30. letech 20. století obchodní mlýn rodiny Pejšů ve Lhotce (9). Jan Pejša přijal od 1. prosince 1932 do 30. listopadu 1935 učně Václava Vondru z Červeného Hrádku. Jeho otec byl tamní kameník a vzhledem k blízkosti Červeného Hrádku a Lhotky zůstal dle smlouvy učeň bydlet u svých rodičů, kteří ho také stravovali a šatili. Naopak přípověď a vyučenou měl spolku uhradit mlynář, stejně jako výlohy spojené s návštěvou školy. Zkušební tovaryšskou taxu přislíbil zaplatit sám učeň, který měl v průběhu učňovských let dostávat první půlrok plat 1 Kč denně, druhý půlrok 2 Kč, druhý rok 4 Kč denně. Od začátku třetího roku se jeho plat odvíjel dle schopností, ovšem nejméně měl činit 6 Kč za každý pracovní den.⁹⁴⁸ Také Bedřich Pejša, syn Jana Pejši, přijal na tři roky do učení Jaroslava Jiráčka, který žil v Červeném Hrádku u svého otce Františka Jiráčka, kočího velkostatku Červený Hrádek. Jaroslav Jiráček měl nastoupit 1. prosince 1935. Poplatky za přípověď, vyučenou a zkušební taxu si měl uhradit sám učeň. Dle smlouvy mu první rok náležela mzda 1 Kč za pracovní den, druhý a třetí rok měl být placen dle schopností. Bydlet a jíst měl u svého otce.⁹⁴⁹

I ve 30. letech přijímali mlynáři na doučenou. František Sosnovec ze Smrčí (53) přijal do učení Josefa Matějovského ze Zvěstova od 26. září 1931 do 1. června 1932. Sjednaný plat činil 30 Kč týdně, navíc měl hoch pracovat půl dne v neděli za vyprání a vyžehlení prádla. V případě nedostatku vody se obě strany domluvily na

---

⁹⁴⁶ Kniha učebních smluv naopak uvádí, že poplatek zápisného a za vyučenou zaplatí rodiče. Viz SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učebních smluv 1910–1942.

⁹⁴⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členů 1904–1940, smlouva o učení Jaroslava Bejšovce.

⁹⁴⁸ Tamtéž, smlouva o učení Václava Vondry.

⁹⁴⁹ Tamtéž, smlouva o učení Jaroslava Jiráčka.

tom, že bude konat jinou práci než mletí, a to zřejmě i s ohledem na dojednaný plat. Matějovský se předtím učil ve mlýně v Louňovicích pod Bláníkem, a to od 1. července 1929 do 4. srpna 1931. Smluvně ujednaný krátký učňovský poměr sjednal Josef Kučera z Líchov (61) s Josefou Fouskovou, když přijal do učení jejího syna Františka Fouska narozeného 26. srpna 1920. Františka Fousková vedla mlýn s hospodářstvím ve Vestci. Chlapcův smluvní poměr měl trvat pouze 14 dní a to počínaje 1. zářím 1934. Mlynář měl zajistit chlapci ubytování a jídlo.⁹⁵⁰

Nadále také docházelo k delegování chudých učedníků, kterým byly poplatky odpouštěny. Vincenc a Eduard Foudovi (46) přijali od 23. února 1930 na tři až tři a půl roku Michala Vasilca z Vyšmi u Jablonka, z okresu Snina, narozeného 28. března 1913. Ten byl předtím přijat zemskou centrálou práce v Praze III a pro úplnou chudobu mu byly poplatky zápisného a za vyučenou odpuštěny.⁹⁵¹

I mezi roky 1928–1938 přijal nejvíce učňů Karel Vacek ze Sedlčan (21) a jeho rodina. Vedle vlastního syna k němu nastoupilo pět učňů. Čtyři učni byli přijati do mlýna v Osečanech (13), a to nejdříve stárkem Václavem Pudilem, později majitelem Kučerou. Čtyři učni nastoupili i k Vratislavu Zemanovi z Kamýku nad Vltavou (2). Předseda společenstva v Sedlčanech Vincenc Foud a jeho syn Eduard (46) zaregistrovali tři učně, kteří měli možnost se vyučit i pilařství. Pecnářství a pilařství provozoval také Karel Všečetka ze Sestrouně (12), u nějž se vyučili dva učni. V námezdním mlýně Antonína Stehlíka (59), který nechal doma vyučit svého syna, se vyučili další dva chlapci, stejně jako v největším mlýně sedlčanského okresu, ve mlýně na Lhotce (9). Dva cizí hochy přijali do učení také Sosnovec ze Smrčí (53), Alois Hrdlička z Mladotovy Zahrádky (40), Otto Zralík z Chramost (58) a mlynář Slaba z Krašovic (50). Po jednom mlynář Josef Chvála (14), Jan Kučera z Líchov (61), Ferdinand Lalák z Rudolce (20), František Míka z Krašovic (43), Jarolím Fiala z Bražné (55), Josef Diviš z Týnčan (48), Ferdinand Hotovec z Vletic (51) a Jaroslav Snopek z Proudčovic (1). Dalších devět mlynářů vyučilo na svém mlýně své syny, někteří i více než jednoho. Cizí učně tak od konce 20. let 20. století nepřijímala ani polovina mlýnů na Sedlčansku. Množství učňů zůstávalo v tomto období poměrně

---

⁹⁵⁰ Tamtéž, smlouva o učení Josefa Matějovského.

⁹⁵¹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učňů 1918–1948, pol. 8.

konstantní a pohybovalo se okolo čtyř až pěti zapsaných učňů ročně. Ještě v roce 1937 obdrželo za vyučenou pět učňů a čtyři byli přihlášení.⁹⁵²

První evidovanou vyučenou ženu v sedlčanském okrese byla Marie Divišová z Týnčan (48), která se u otce začala učit v roce 1919. Dne 28. ledna 1931 dostala za vyučenou Ludmila Divišová ze stejného mlýna, narozená 11. října 1911, která se také učila u svého otce Josefa Diviše od 1. ledna 1928 do 1. ledna 1931.⁹⁵³ V sousedním benešovském okrese se stala první ženskou učednicí A. Donátová ze Soutic až v roce 1934/1935.⁹⁵⁴

5.6. Mlynářství v číslech s ohledem na typologii a kapacitu mlýnů

Jako mlýn je nutné definovat v rámci první republiky pouze provoz, který zpracovával obilí a další zemědělské produkty pro potřeby potravinářství. Mlýnem nebyl provoz, který mlel obilí a další ke krmným účelům a pro potřeby vlastního hospodářství. I nadále zůstal zachován systém členění mlýnů na námezdní a obchodní, případně smíšené. Další členění mlýnů vycházelo nadále z jejich technologické podoby, kdy stále fungovaly staré české mlýny, většinou však již jako šrotovníky. Většina námezdních mlýnů již byla přestavěna na umělecké provozy. Z obchodních mlýnů se staly poloautomatické, případně celoautomatické provozy. Z hlediska vlastnických poměrů nepatrně narůstal také počet družstevních a společenstevních mlýnů.

5.5.1 Statistický přehled

Regulace vnitřní konkurence mlýnů, stejně jako zjištění výrobní kapacity všech mlýnů na území Československé republiky z důvodu ověření soběstačnosti v mletí, si vyžádalo vznik řady statistických studií. Na jejich základě byly Státním úřadem statistickým vydány publikace statistického šetření v rámci hospodářských let 1923/1924, 1924/1925, 1926/1927, 1927/1928 a 1931/1932. Od roku 1902 se tak jednalo o první statistický doklad o výrobní kapacitě a skutečné situaci mlýnů, neboť

---

⁹⁵² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis z valné hromady ze dne 6. února 1938.

⁹⁵³ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 222 z roku 1931.

⁹⁵⁴ SOkA Benešov, Společenstvo mlynářů Benešov, kart. 1, inv. č. 4, Zápisy ze schůzí výboru a valné hromady mlynářů 1926–1937, zápis z plenární schůze ze dne 24. února 1935.

materiály bývalého Válečného obilního ústavu, respektive Státního obilního ústavu, nezahrnovaly plošné šetření pro statistické účely.

První přehled se zaměřil na výrobní období počínající od 1. července 1923 do 30. června 1924. Šetření mlýnských závodů bylo v republice provedeno ke dni 30. června 1924 a jeho základní výstup shrnuje níže uvedená tabulka 16. Statistika zahrnovala všechny mlýny, které byly ve vymezeném období v činnosti. Vycházelo se ze soupisu z roku 1920, který evidoval jak osevní plochy, tak i soupis mlýnů. Šetření proběhlo v 11 601 mlýnech. Z nich bylo v činnosti 10 221 mlýnů. Mimo činnost bylo evidováno 1372 provozů, tedy 12 %. Do tohoto čísla nejsou započítány provozy, které nepodléhaly základní definici mlýnů. Tedy mlýnské provozy, které mlely pro vlastní potřebu a šrotovníky. Nejméně mlýnů mimo činnost se nacházelo v Čechách, a to 10 %, následovalo Slezsko s 11 % a Morava s 12 %. Na Slovensku nemlelo v daném hospodářském roce 16 % mlýnů a v Podkarpatské Rusi 13 % mlýnů. V rámci bývalých českých zemích se jednalo o 10 % podniků, které nevykazovaly výrobní činnost. V částech bývalé uherské části monarchie šlo o celých 15 %, z čehož nejvíce provozů mimo činnost vykazovalo území Slovenska, které se však mělo stát hlavním tuzemským dodavatelem pšenice.

Tabulka 16: Přehled mlýnů v ČSR v hospodářském roce 1923/1924

Země	Válcové mlýny	Mlýny na kámen	Celkem	Mlýny mimo činnost	Nevyšetřené mlýny	Celkem
Čechy	4061	1087	5148	542	-	5690
Morava	1415	243	1658	228	-	1886
Slezsko	231	65	296	38	-	334
Slovensko	1664	801	2465	463	8	2936
Podkarpatská Rus	58	596	654	101	-	755
Celkem	7429	2792	10 221	1372	8	11 601

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 1.

Šetření zohledňovalo řadu faktorů, přičemž nadále pracovalo s rozdělením mlýnů na námezdní, obchodní a smíšené z hlediska hospodářské orientace, dále technologie, lidských zdrojů a další hospodářské činnosti. V roce 1902 bylo v Čechách

6281 všech mlýnských provozů.⁹⁵⁵ Jsou zde tedy i mlýny, které mohly mlít pouze pro účely soukromého hospodářství. Ty byly z šetření v roce 1924 vynechány. Nicméně budeme-li se spoléhat na výchozí údaj, klesl počet mlýnů mezi lety 1902 a 1924 o cca 10 %, to není nikterak vysoké číslo s ohledem na vývoj v dalších letech. Číslo odpovídá i poklesu v rámci historického území českých zemích, kde dosáhlo zhruba 10 %.

Tabulka 17: Přehled mlýnů ČSR v hospodářském roce 1923/1924 dle obchodního určení a způsobu mletí

Země	Obchodní mlýna na kámen	Obchodní mlýny válcové	Smíšené mlýny na kámen	Smíšené mlýny válcové	Námezdní mlýny na kámen	Námezdní mlýny válcové
Čechy	0	254	2	381	1085	3426
Morava	0	43	0	111	243	1261
Slezsko	0	18	0	24	65	189
Slovensko	0	41	0	42	801	1581
Podkarpatská Rus	0	7	0	8	596	43
Celkem	0	363	2	566	2790	6500

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, s.7.

Tabulka 18: Denní výrobní kapacita mlýnů v ČSR v hospodářském roce 1923/1924

Země	Obchodní mlýny	Smíšené mlýny	Námezdní mlýny
Čechy	36 083 q	19 615 q	55913 q
Morava	9573 q	9451 q	24 990 q
Slezsko	2915 q	1116 q	2869 q
Slovensko	11 751 q	4071 q	23 204 q
Podkarpatská Rus	1265 q	725 q	2853 q
Celkem	61 587 q	34 978 q	109 829 q

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, s.7.

V hospodářském roce 1923/1924 dosahovalo 10 221 mlýnů odhadované kapacity 577 903 vagonů obilí ročně.⁹⁵⁶ Toto množství zhruba odpovídá uvedeným údajům v tabulce č. 18. Z ní je také patrné, že největší kapacity dosahovaly mlýny

⁹⁵⁵ Pro samotné obchodní a živnostenské komory na území Čech je však počet pouze 6137 mlýnů.

⁹⁵⁶ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 18–31.

námezdní, ovšem vzhledem k jejich počtu 9290 mlýnů, připadala na jeden mlýn kapacita odpovídající cca 62 q obilí denně. Využitelnost kapacity se však u námezdních mlýnů pohybovala v rozmezí od 18 % do 29 %. V jejich případě nelze objektivně matematizovat výrobní schopnost již jen z toho důvodu, že většina těchto mlýnů byla poháněná vodou, případně pouze přídatným motorem. Na mnoha tocích poskytovala energetický zdroj pro mletí jen několik týdnů v roce. Nejvíce byly schopny svou kapacitu využít obchodní mlýny, a to z cca 23 % až 56 %.⁹⁵⁷ Průměrný námezdní mlýn v Čechách dosahoval zhruba 12 q za 24 hodin, zatímco průměrný obchodní mlýn, mezi nimiž však byly co do kapacity zásadní rozdíly, dosahoval denní kapacity 142 q za 24 hodin. U smíšených mlýnů se pak jednalo o teoretické semletí cca 51 q obilí za den.

Na Sedlčansku se nacházely dva obchodní mlýny a 54 mlýnů meloucích námezdně, případně smíšeně. K roku 1920 vykazoval soudní okres kapacitu 851 q obilí za 24 hodin. Průměrná kapacita se tak pohybovala okolo 15 q obilí denně. Odečteme-li však kapacitu Pejšova mlýna ve Lhotce (9) a Panského mlýna v Sedlčanech (11), které dokázaly semlít až 500 q obilí, vychází nám na jednotlivé námezdní mlýny pouze 6,5 q obilí denně.⁹⁵⁸

Největší výrobní kapacitu vykazovaly v Čechách mlýny s denní kapacitou 20–50 q, a to celkem 23 697 q obilí. Relativně velkou kapacitu měly i mlýny s kapacitou do 10 q, které tvořily 14 487 q za 24 hodin. Ovšem devět největších mlýnů s kapacitou nad 500 q za 24 hodin dokázalo za den semlít 8690 q obilí. V celé republice vykazovaly největší kapacitu mlýny s denní kapacitou 50–100 q za 24 hodin, celková kapacita byla 35 906 q za 24 hodin. Mlýny do 10 q dokázaly semlít 25 582 q obilí a mlýnů nad 500 q bylo v ČSR 21 s kapacitou 19 600 q.

V hospodářském roce 1923/1924 v Čechách vykazalo 30 mlynářů, že mele jen pro vlastní potřebu, přičemž se ve 26 případech jednalo o mlýny na kámen a pouze čtyři válcové. Žádný z těchto mlýnů nevykazoval vyšší kapacitu než 50 q za 24 hodin. V rámci celé republiky mlelo pro vlastní potřebu 46 mlýnů, z toho 40 mlýnů bylo na kámen a jen šest válcových. Všechny opět do kapacity 50 q obilí.

---

⁹⁵⁷ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 3–2.

⁹⁵⁸ Viz Tabulka 11: Výrobní kapacita mlýnů na Sedlčansku v roce 1920.

Velmi zajímavým ukazatelem je doba založení mlýna, s ohledem na poslední technologickou úpravu mlýna, která mu zajistila aktuální výrobní kapacitu. Datum založení je nutné brát samozřejmě jen jako orientační, a to zejména pro nejstarší uváděné období. Z tabulky 19 pro území Čech vyplývá, že největší mlýny vznikly mezi léty 1851–1875 a 1901–1924. Jedná se o především o parní mlýny založené v rámci zakladatelského období v 19. století a o mlýny založené během hospodářské konjunktury na začátku 20. století. Všechny tyto mlýny také provedly technologickou modernizaci ve 20. století, nejčastěji před první světovou válkou a v jejím průběhu. Mlýny na kámen a nejmenší válcové mlýny do 50 q výrobní kapacity nejčastěji neznaly datum vzniku, přičemž po roce 1876 jich vzniklo zhruba 453. Zajímavé je, že jako období posledního navýšení výrobní kapacity uvedly předválečné a poválečné období. Potvrzuje to tak hypotézu o tom, že důsledky první světové války znamenaly zejména u malých provozů jejich modernizační posun, či minimálně jejich setrvání v provozu.

Tabulka 19: Přehled mlýnů v Čechách dle data založení

Založení mlýna v Čechách							
	Před rokem 1700	1701–1800	1801–1850	1851–1875	1876–1900	1901–1924	Neznámé datum
Mlýny na kámen	52	142	169	109	43	36	536
Válcové mlýny do 10 q	147	190	143	143	79	107	1112
Válcové mlýny 10–50 q	154	145	171	138	72	116	847
Válcové mlýny 50–100 q	40	19	20	24	20	38	95
Válcové mlýny 100–500 q	9	5	5	28	13	20	41
Válcové mlýny přes 500 q	1	0	1	4	0	3	0

Pramen: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, Tab. 9. Počet mlýnů; rok založení a zařízení na nynější výkonost; denní kapacita; právní poměry; podnikatelská forma; druh mletí, s. 32–33.

Tabulka 20: Přehled poslední modernizace mlýnů v Čechách zajišťujících výrobní kapacitu k hospodářskému roku 1923/1924

	Před rokem 1875	1876–1900	1901–1914	1915–1918	1919–1924	Neznámé datum
Mlýny na kámen	192	105	128	24	102	536
Válcové mlýny do 10 q	35	361	816	126	416	278
Válcové mlýny 10–50 q	12	228	658	150	483	112
Válcové mlýny 50–100 q	3	31	100	42	73	7
Válcové mlýny 100–500 q	0	5	50	21	39	6
Válcové mlýny přes 500 q	0	0	4	3	1	1

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 32–33, Tab. 9. Počet mlýnů; rok založení a zařízení na nynější výkonost; denní kapacita; právní poměry; podnikatelská forma; druh mletí.

Podíváme-li se na území celé Československé republiky, tedy na tabulky 21 a 22, vidíme, že odkazují na podobnou situaci. Z největších fungujících mlýnů nad 500 q obilí denně vzniklo pět před rokem 1850, dalších deset bylo založeno v rámci budování průmyslových podniků ve třetí čtvrtině 19. století a dalších pět vzniklo v první třetině 20. století. Z nich pouze jeden vykazoval přestavbu na dobovou technologii ještě v 19. století. Ostatní mlýny uvedly nejvíce změn ještě před válkou, a to v devíti případech, pět mlýnů bylo přestavěno v průběhu první světové války a pět po ní. Nejmenších mlýnů, včetně mlýnů na kámen, vzniklo po roce 1876, a to zhruba 1437. Z toho jen na kámen bylo vystavěno 459, a z nich v samotných Čechách jen 79. V poválečných letech z nich bylo modernizováno k výkonu celých 1263 provozů.

V Čechách bylo spojeno s dalším výrobním provozem několik stovek mlýnů. Nejčastěji šlo o spojení s pilou, která se nacházela u 947 mlýnů, pekárna stála při 565 mlýnech, elektrárna u 157 mlýnů a další závody u 142 mlýnů. V celém státě to pak bylo 1709 pil, 624 pekáren, 294 elektráren a 257 dalších výrobních podniků.⁹⁵⁹

⁹⁵⁹ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 3–2.

Zcela běžné bylo, že k malým a středním mlýnským podnikům patřilo také zemědělské hospodářství, které mnohdy tvořilo hlavní obor živnosti mlynáře. To je velmi typické pro Sedlčansko, jak uvidíme dále. Mlýny se pochopitelně nacházely při velkostatech, kde docházelo k mletí vlastního obilí pro potřeby velkostatku i pro obchod. Velmi často se jednalo o mlýny, v nichž si nechávali obilí semlít také rolníci. Právě tyto mlýny byly nejčastěji mlýny smíšenými. V případě Sedlčanska se jednalo například o mlýn v Červeném Hrádku (8), který patřil k velkostatku Červený Hrádek, než došlo k jeho pronajmutí Hospodářskému družstvu v Sedlčanech v roce 1931.⁹⁶⁰

Tabulka 21: Přehled mlýnů v ČSR dle data založení

Založení mlýna celá ČSR							
	Před rokem 1700	1701–1800	1801–1850	1851–1875	1876–1900	1901–1924	Neznámé datum
Mlýny na kámen	91	262	481	334	213	239	1172
Válcové mlýny do 10 q	232	356	473	263	190	301	2044
Válcové mlýny 10–50 q	236	252	293	200	169	325	1859
Válcové mlýny 50–100 q	63	30	40	32	46	106	166
Válcové mlýny 100–500 q	16	12	9	40	34	60	61
Válcové mlýny přes 500 q	3	1	2	10		5	

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 32-33, Tab. 9. Počet mlýnů; rok založení a zařízení na nynější výkonost; denní kapacita; právní poměry; podnikatelská forma; druh mletí.

⁹⁶⁰ HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko, IV, s. 67.

Tabulka 22: Přehled poslední modernizace mlýnů v ČSR zajišťujících výrobní kapacitu k hospodářskému roku 1923/1924

	Před rokem 1875	1876–1900	1901–1914	1915–1918	1919–1924	Neznámé datum
Mlýny na kámen	631	295	284	58	348	1176
Válcové mlýny do 10 q	64	580	1605	217	915	478
Válcové mlýny 10–50 q	23	354	1150	224	889	194
Válcové mlýny 50–100 q	5	44	186	65	166	17
Válcové mlýny 100–500 q	2	13	97	34	78	8
Válcové mlýny přes 500 q		1	9	5	5	1

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 32–33, Tab. 9. Počet mlýnů; rok založení a zařízení na nynější výkonost; denní kapacita; právní poměry; podnikatelská forma; druh mletí.

Podíváme-li se na tabulku 23, je z ní patrné, že nejmenší hospodářství do 20 ha náleželo k mlýnům na kámen. To platilo jak v Čechách, tak v celé republice. Pouze u pěti případů patřilo k mlýnu na kámen i hospodářství nad 150 ha v Čechách a u šesti v případě celé republiky. U těchto mlýnů můžeme předpokládat, že pouze šrotovaly, a to zejména pro potřeby majitele hospodářství. Hospodářství do 20 ha patřilo také nejčastěji k válcovým mlýnům s kapacitou do 50 q. Tak tomu bylo u 3012 mlýnů v Čechách a 4777 mlýnů v celé republice. Hospodářství mezi 20–50 ha bychom našli při 213 válcových mlýnech v Čechách a při 323 mlýnech v celé ČSR. K nejmenšímu počtu mlýnů v Čechách náleželo hospodářství mezi 100–150 ha, celkem se jednalo o tři válcové mlýny, jejichž kapacita se pohybovala mezi 50–500 q obilí za den. V celé republice to bylo osm válcových mlýnů od nejmenších provozů až po dva mlýny s kapacitou do 500 q. V Čechách k hospodářství nad 150 ha, vedle již zmíněných mlýnů na kámen, patřil mlýnský provoz k pěti mlýnům do 10 q obilí za den, k devíti mlýnům s kapacitou 10–50 q, dvěma mlýnům s kapacitou 50–100 q a jedinému mlýnu

o kapacitě 100–500 q. V celé ČSR vyjma mlýnů na kámen patřil mlýn k 16válným mlýnům s kapacitou pod 10 q, 25 mlýnům s kapacitou mezi 10–50 q obilí, 156 mlýnů s kapacitou 50–100 q a sedmi s kapacitou mezi 100–500 q obilí za den. K největším mlýnům nad 500 q patřilo hospodářství pouze v sedmi případech. Rozloha těchto hospodářství nepřesáhla 100 ha.

Tabulka 23: Přehled mlýnů na území Čech dle velikosti příslušejícího hospodářství

Mlýny spojené s hospodářstvím v Čechách						
Denní kapacita	do 5 ha	5–20 ha	20–50 ha	50–100 ha	100–150 ha	nad 150 ha
Mlýny na kámen	412	548	44	5	0	5
Válné mlýny do 10 q	805	917	101	4	0	5
Válné mlýny 10–50 q	442	848	112	10	0	9
Válné mlýny 50–100 q	53	104	27	5	1	2
Válné mlýny 100–500 q	13	28	19	4	2	1
Válné mlýny přes 500 q	0	1	1	1	0	0

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 32–33, Tab. 9. Počet mlýnů; rok založení a zařízení na nynější výkonost; denní kapacita; právní poměry; podnikatelská forma; druh mletí. Tab. 11. Mlýny spojené s hospodářstvím (podnikem zemědělským) v rozvrstvení dle velikosti veškeré výměry a orné půdy, s. 36–39.

Tabulka 24: Přehled mlýnů dle velikosti příslušejícího hospodářství v ČSR

Mlýny spojené s hospodářstvím v ČSR						
Denní kapacita	do 5 ha	5–20 ha	20–50 ha	50–100 ha	100–150 ha	nad 150 ha
Mlýny na kámen	1017	759	64	8	0	6
Válné mlýny do 10 q	1452	1344	143	9	1	16
Válné mlýny 10–50 q	791	1190	180	14	3	25
Válné mlýny 50–100 q	95	157	40	8	2	15
Válné mlýny 100–500 q	22	45	26	4	2	7
Válné mlýny přes 500 q	1	2	3	1	0	0

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 32–33, Tab. 9. Počet mlýnů; rok založení a zařízení na nynější výkonost; denní kapacita; právní poměry; podnikatelská forma; druh mletí. Tab. 11. Mlýny spojené s hospodářstvím (podnikem zemědělským) v rozvrstvení dle velikosti veškeré výměry a orné půdy, s. 36–39.

Vzrůstající vnitřní konkurence, spolu se světovou zemědělskou a hospodářskou krizí, si vyžádala řadu legislativních opatření, které významně zasáhly nejen do obilního obchodu, ale postupně i do omezení samotného mlynářského průmyslu. Regulace směřovala zejména k zastavení nárůstu výrobní kapacity mezi mlýny. Pro srovnání s výše uvedeným hospodářským rokem 1923/1924 využijme data z hospodářského roku 1931/1932. Ačkoliv během uplynulých let docházelo v rámci tuzemského vývoje mlynářství k určitým poklesům co do jejich počtu, zasáhly do mlynářského průmyslu především tendence směřující k navyšování výrobní kapacity jednotlivých mlýnů. Mlýnů fakticky v ČSR ubylo o 1138, výrobní kapacita se ale zvýšila. Počet mlýnů je však opět pouze orientační, neboť mnoho provozů bylo opět začleněno mezi šrotovníky, případně mezi mlýny pracující pro soukromé potřeby hospodáře, a tudíž nebyly ve statistice zohledněny. V následujícím výrobním roce 1932/1933 vzrostl počet mlýnů o 116 a v hospodářském roce 1933/1934, tedy v roce před nařízením č. 168/1938 Sb. z. a n., které omezovalo jejich počet, došlo k založení pouze 21 mlýnů, přičemž žádný z nich nedosáhl velikost parních mlýnů vytvořených v předválečném období.

Tabulka 25: Přehled počtu mlýnů na území ČSR v hospodářském roce 1931/1932

Země	Námezdní mlýny	Obchodní mlýny	Smíšené mlýny
Čechy	3631	312	616
Morava a Slezsko	1334	73	288
Slovensko	2074	48	74
Podkarpatská Rus	612	6	15
Celkem	7651	439	993

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od I.VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933, Tab. 6 Výroba mlýnů roztríděných podle jejich obchodní organizace (na obchodní, smíšené a námezdní), s. 30–31.

V hospodářském roce 1923/1924 teoreticky dokázalo 10 221 mlýnů semlít 577 903 vagonů obilí za rok. K roku 1933/1934 celková výrobní kapacita stoupla na 645 624 vagonů obilí. Tento narůstající stav měl zastavit plánovaný numerus clausus, který de facto nastal se zákonem č. 168/1935 Sb. z. a n. V Čechách se v roce 1933/1934 nacházelo 4542, na Moravě a ve Slezsku 1720, na Slovensku 2312 a v Podkarpatské Rusi 646 fungujících mlýnů, celkem tedy 9220 provozů.⁹⁶¹ Z toho 403 obchodních, 1

⁹⁶¹ STEJSKAL, Ladislav: Československé mlýny ve světle statistiky, in: Československé mlynářství,

106 smíšených a 7711 námezdních mlýnů.⁹⁶² Jednotlivé mlýny nelze pochopitelně srovnávat, neboť například v Podkarpatské Rusi bylo z uvedeného množství celých 581 mlýnů na kámen, což limitovalo jak výrobní schopnost tavních mlýnů, tak i kvalitu jejich šrotů. Z teoretické kapacity 645 624 vagonů obilí se v republice skutečně v roce 1933/1934 semlelo 120 372 vagonů pšenice a 97 920 vagonů žita, přičemž se jednalo o jeden z nejúspěšnějších hospodářských roků.

V roce 1934/1935, tedy v prvním roce fungování obilního monopolu a zákona č. 168/1935 Sb. z. a n., vykazovalo 9183 mlýnů kapacitu 658 176 vagonů ročně. Počet mlýnů od roku 1923/1924 klesl o 11 %, ale kapacita stoupla o 14 %.⁹⁶³ Z toho však jen obchodní mlýny, jejichž počet se toho roku ustavil na 377, vykazovaly kapacitu 206 130 vagonů, 1110 smíšených mlýnů dokázalo semlít 158 973 vagonů obilí a 7 696 námezdních mlýnů mělo teoretickou kapacitu 293 073 vagonů obilí.⁹⁶⁴ Poměr v zastoupení kapacity mlýnské produkce se tak výrazně změnil k dobru obchodních mlýnů vůči námezdním. Námezdní mlýny zaujímaly 45 % celkové kapacity, ačkoliv jejich počet vytvářel 84 % veškerých mlýnských provozů. Smíšené mlýny tvořily 12 % provozů a vytvářely 24% kapacity. Na obchodní mlýny, které tvořily pouhá 4 %, připadalo celých 31% výrobní kapacity.⁹⁶⁵ Na začátku 30. let docházelo k zmenšování počtu námezdních mlýnů, přičemž jejich výrobní kapacita do roku 1935 nepatrně stoupla. Ubývalo i mlýnů obchodních, které se za pomoci výměnných stanic orientovaly i na mletí námezdní, takže se z nich fakticky stávaly mlýny smíšené.

Z těchto 9183 mlýnů připadalo na Čechy 4525, na Moravu a Slezsko 1717, na Slovensko 2299 a na Rus 642 mlýnů. Kapacitně vykazovaly mlýny v Čechách 324 117 vagonů, na Moravě a ve Slezsku 163 024 vagonů, ve Slovensku 147 860 a v Podkarpatské Rusi 11 037 vagonů obilí. Na obchodní mlýny v Čechách připadalo 55% kapacity, na moravské a slezské obchodní mlýny 18 %, na slovenské 24 % a na mlýny v Podkarpatské Rusi pouze 3 %.⁹⁶⁶

---

s. 51.

⁹⁶² MAUR, V: Několik poznámek k úpravě mlynářské výroby, in: Československé mlynářství, s. 44.

⁹⁶³ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 20.

⁹⁶⁴ Tamtéž.

⁹⁶⁵ Tamtéž, s. 21.

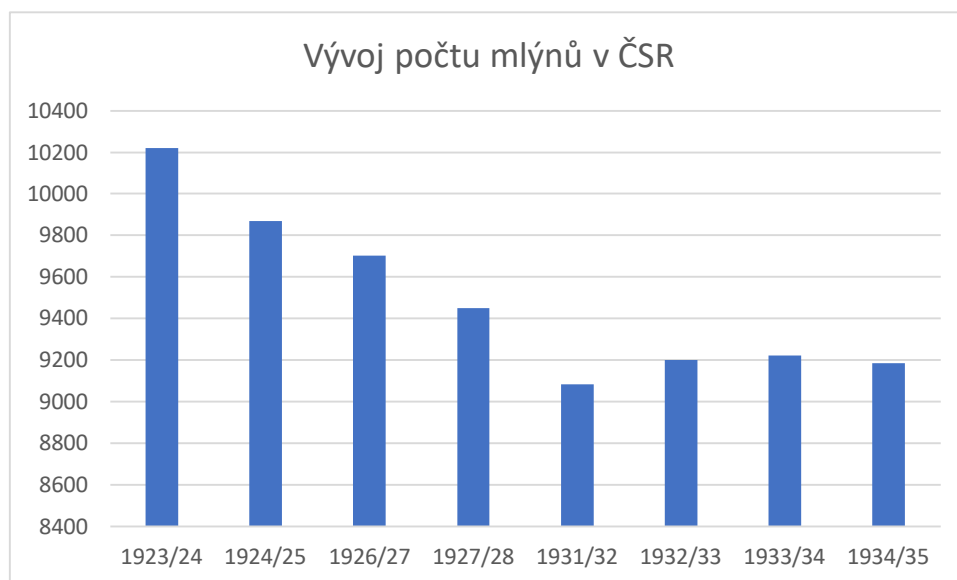
⁹⁶⁶ Tamtéž, s. 23.

Tabulka 26: Přehled vývoje počtu mlýnů v ČSR v letech 1923–1935

Množství fungujících mlýnů v ČSR	
Hospodářský rok	Počet mlýnů
1923/1924	10 221
1924/1925	9868
1926/1927	9703
1927/1928	9450
1931/1932	9083
1932/1933	9199
1933/1934	9220
1934/1935	9183

Zdroj: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926; Mlýny v republice Československé činné ve výrobních období od 1.VII. 1926 do 30. VII. 1927 a od 1. VII. 1927 do 30. VI. 1928, Praha 1931; Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII 1924 do 30. VI 1925, Praha 1929; Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933; STEJSKAL, Ladislav: Československé mlýny ve světle statistiky, in: Československé mlynářství, s. 51.

Graf 1: Přehled vývoje počtu mlýnů v ČSR v letech 1923–1935

Zdroj: Tabulka 26: Přehled vývoje počtu mlýnů v ČSR v letech 1923–1935.

Období 1923/1924

V hospodářském roce 1923/24 se na území Československa nacházelo celkem 10 221 obilních mlýnů, z toho 2792 jen s kamenným složením, automatické mletí vykazovalo 49 podniků a 798 mlýnů bylo poloautomatických. Obchodních mlýnů bylo k tomuto období 363, námezdních 6498 a smíšených 568. Mlít pšenici a žito současně nedokázalo 6582 mlýnů.⁹⁶⁷

Jen 369 mlýnů v Čechách využívalo k pohonu parní stroje o celkovém výkonu 15 792 HP, na jeden mlýn tak vycházelo cca 43 HP. Elektrické motory fungovaly v 479 mlýnech a dosahovaly výkonu 10 429 HP. Jeden mlýn tak disponoval průměrným výkonem 22 HP. Spalovací motory fungovaly v 874 mlýnech s výkonem 12 169 HP a průměrem 14 HP na jeden mlýn. Vodní turbíny s celkovým výkonem 30 435 HP stály v Čechách při 1120 mlýnech, průměrný výkon na každý z nich činil 27 HP. Vodní kola se nadále nacházela u 3917 mlýnů, které disponovaly 4890 koly s výkonem 20 432 HP a průměrem 5 HP na jeden mlýn.⁹⁶⁸ V celém Československu se parní stroje nacházely v 814 mlýnech s celkovou výkonností 39 070 HP, tedy průměrem na jeden mlýn 48 HP. Elektrické motory přiznalo 690 mlýnů o celkové výkonnosti 16 452 HP a průměrem 24 HP na jeden mlýn. Spalovací motory využívalo 1616 mlýnů o výkonu 28 534 HP a průměrem 18 HP na mlýn. Vodní turbíny o celkovém výkonu 49 586 HP využívalo 1832 mlýnů, tedy s průměrem 27 HP na mlýn. V rámci celého státu zůstávalo u používání vodních kol celých 7867 mlýnů. Počet vodních kol o celkovém výkonu 39 290 HP byl roven 9679 a průměr na mlýn činil pouhých 5 HP.⁹⁶⁹

Vlečkou v Čechách disponovalo 22 mlýnů, lodním stanovištěm tři mlýny, nákladními auty 94 mlýnů, z toho 16 námezdních, osobní auta přiznalo 71 podniků. V rámci celé republiky se jednalo o 52 vleček, pět lodních stanovišť, 124 nákladních aut a 100 osobních vozů.⁹⁷⁰

Zavádění turbín na místo kol a dalších motorů postupně zvyšovalo celkovou výkonnost mlýnů. V roce 1923/1924 byla ve mlýnech zjištěna maximální výkonnost 173 322 HP, v roce 1926/1927 se jednalo o 170 682 HP a v dalším roce dokonce o

---

⁹⁶⁷ STEJSKAL, Ladislav, Československé mlýny ve světle statistiky, in: Československé mlynářství, s. 50.

⁹⁶⁸ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 4–6.

⁹⁶⁹ Tamtéž.

⁹⁷⁰ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, Tab. 2. Spojovací prostředky, stroje hnací a jejich výkonnost v koňských silách, s. 4–5.

174 198 HP.⁹⁷¹ Zde je třeba si uvědomit, že počet mlýnů klesal, a tedy průměrný výkon na jeden mlýnský provoz naopak narůstal. Při sčítání závodů v roce 1930 bylo v ČSR zaznamenáno 12 334 hnacích strojů mlýnů, včetně provozů spojených s pekárenstvím, o výkonnosti 196 991 HP⁹⁷², z toho na vodní kola připadalo 36 581 HP, na vodní turbíny 53 181 HP, na parní stroje a turbíny 25 867 HP, na motory na těžké oleje 11 656 HP, na motory na lehké oleje 5894 HP, na motory na plyn 14 000 HP, na větrné mlýny 329 HP, na elektromotory 28 894 HP a na elektrické generátory 20 589 HP.⁹⁷³

Od 30. let 20. století ubývalo parních strojů a vodní energie, rozkvět naopak zažívaly elektrické a spalovací motory. Počet parních strojů však narůstal ve Slezsku a v Podkarpatské Rusi, kde narůstalo také množství elektrinou hnaných podniků. Elektrický pohon se ve větší míře zaváděl také na Slovensku. Elektřina, jejíž instalace byla zpočátku nákladná, se postupně začala prosazovat v řadě mlýnů.

Období 1931/1932

V celé republice se v období 1931/1932 nacházelo celkem 9083 mlýnů, z toho bylo 265 mlýnů poháněných 269 parními stroji, které vykazovaly nejvyšší výkonost 25 343 HP. Mlýnů s elektrickým pohonem bylo zjištěno 467. V nich se nacházelo 762 elektrických strojů s výkonem 20 718 HP. Spalovací motory hlásilo 1008 mlýnů. V nich se nacházelo 1024 spalovacích motorů o výkonu 25 427 HP. Celkem 6794 vodních kol využívalo 6005 mlýnů, jejich nejvyšší výkonnost odpovídala 34 706 HP. Vodní turbíny udávalo 2374 mlýnů, využívajících 2680 turbín o výkonu 57 692 HP. Vedle uvedených strojů měly mlýny pochopitelně i rezervní motory. Nejvíce rezervních strojů bylo spalovacích, které nahrazovaly v případě potřeby vodní kola a turbíny. Náhradními spalovacími motory disponovalo 1104 mlýnů, náhradní elektrické motory se nacházely ve 539 mlýnech a rezervními parními stroji disponovalo 179 mlýnů.⁹⁷⁴ Kámen stále využívalo 1591 mlýnů. Střídavé mletí nadále vykazovalo 6640 provozů, poloautomatické 757 a automatické 95 mlýnů.

---

⁹⁷¹ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 28.

⁹⁷² V publikaci československé mlynářství na s. 28 je chybně uveden součet 147 508 HP. Viz ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 28.

⁹⁷³ Tamtéž.

⁹⁷⁴ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933, Tab. Tab. 2. Hnací stroje, s. 12–13.

Tabulka 27: Přehled mlýnů ČSR v hospodářském roce 1931/1932 dle způsobu mletí

Země	Mlýny na střídavé mletí	Mlýny na poloautomatické mletí	Mlýny automatické	Mlýny na kámen
Čechy	3589	419	31	520
Morava a Slezsko	1394	204	23	74
Slovensko	1617	118	32	429
Podkarpatská Rus	40	16	9	568
Celkem mlýnů	6640	757	95	1591

Pramen: Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933, Tab.1. Počet mlýnů, právní poměry, podnikatelská forma a zaměstnanci, s. 2–3.

1933/1934

Od prvního statistického šetření z období 1923/1924 došlo v průběhu deseti let k řadě změn. Pokud jde o samotné počty, tak v hospodářském roce 1933/1934 se na území státu nacházelo 9220 mlýnů, z toho již jen 1602 kamenných, z mnoha mlýnů se staly šrotovníky, jiné sloužily pouze pro potřeby majitele, a tak nebyly do statistiky zahrnuty.⁹⁷⁵ Výrazně vzrostl počet automatických mlýnů, a to na 120, poloautomatické mletí vykazovalo 883 podniků. Množství obchodních mlýnů vzrostlo na 403, počet námezdních klesl na 6109. To ale neznamená, že tyto mlýny zanikly, naopak z mnohých se staly mlýny obchodní a smíšené. Smíšených mlýnů k šetření z roku 1933/1934 bylo 1106. Z uvedených počtů mlýnů mlelo střídavě 6615 podniků.⁹⁷⁶

V Čechách se v roce 1933/1934 nacházelo 4542 fungujících mlýnů, na Moravě a ve Slezsku 1720, na Slovensku 2312 a v Podkarpatské Rusi 646. Zajímavě je, že z uvedeného množství bylo mlýnů na kámen v Čechách 474, na Moravě a ve Slezsku 78, ve Slovensku 469 a v Podkarpatské Rusi dokonce 581.⁹⁷⁷ Z tohoto množství vytvářely mlýny na kámen denní kapacitu pouze 4422 vagonů, zatímco mlýny válcové

⁹⁷⁵ Ačkoliv se pro hospodářský rok 1931/32 nachází údaj 1591, který je v roce 1933/34 zvýšen na 1602 kamenných mlýnů, není to proto, že by se stavěly nové mlýny, ale souvislost lze hledat spíše v přerušené činnosti a obnově starších mlýnských provozů.

⁹⁷⁶ STEJSKAL, Ladislav: Československé mlýny ve světle statistiky, in: Československé mlynářství, s. 50.

⁹⁷⁷ Tamtéž, s. 51.

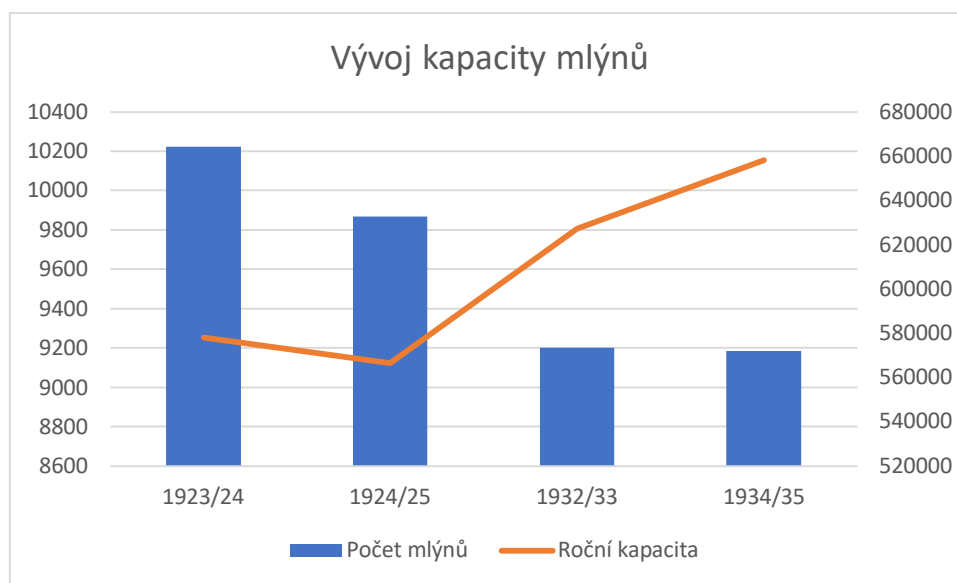
226 158 vagonů. Mlýny na kámen tak v Čechách vytvářely necelá cca 1,2% kapacity, v Podkarpatské Rusi tomu bylo naopak 23 %.⁹⁷⁸ Mezi lety 1923/1924 a 1933/1934 se snížil počet mlýnů o 1001. Počet mlýnů na kámen, z nichž se stávaly šrotovníky či naopak přecházely na válcový provoz, se mezi lety 1923/1924 a 1934/1935 snížil z 2792 na 1357 tedy skoro o 45 %, ⁹⁷⁹ v tomto období klesl počet mlýnů o 11 %, jejich kapacita však vzrostla o 14 %.

Tabulka 28: Přehled vývoje kapacity mlýnů v ČSR v letech 1923–1935

	1923/1924	1924/1925	1932/1933	1934/1935
Počet mlýnů	10221	9868	9199	9183
Roční kapacita	57 790 300 q	56 648 800 q	62 724 200 q	65 817 600 q

Zdroj: československé mlynářství, statistiky mlýnů v příslušných letech. STEJSKAL, Ladislav, Československé mlýny ve světle statistiky, in: Československé mlynářství, s. 51.

Graf 2: Přehled vývoje kapacity mlýnů ČSR v letech 1923–1935

Zdroj: Tabulka 28: Přehled vývoje kapacity mlýnů v ČSR v letech 1923–1935.

5.6.2. Zaměstnanost v mlynářském průmyslu a majetkoprávní vazby

Z 10 221 mlýnů v roce 1923/1924 bylo 4821 podniků bez jakýchkoliv zaměstnanců, vyjma samotného majitele mlýna či nájemce. Zbýlých 5400 mlýnů poskytovalo zaměstnání 14 867 lidem, z toho 310 ženám, 1033 úředníkům, 765

⁹⁷⁸ Tamtéž, s. 52.

⁹⁷⁹ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 19.

dílovedoucím, 718 strojníkům, 400 řemeslníkům, 8822 odborným mlynářským pracovníkům a 3129 ostatním dělnickým profesím. V samotných Čechách se jednalo o 2050 mlýnů bez zaměstnanců. Úředníky zaměstnávalo pouze 267 mlýnů, a to v počtu 552, dílovedoucích bylo v Čechách celkem 395, strojníků 279, řemeslníků 159, mlynářských 5118 a dělníků 1479. Z toho celkem 7830 mužů a 152 žen.⁹⁸⁰

Ve sčítání lidu z roku 1930 se k mlynářství přihlásilo 7627 samostatných podnikatelů, z toho 600 nájemců, 1253 úředníků, 3178 zřízenců, 10 877 dělníků, 1627 učedníků a 690 nádeníků. Celkem 25 252 činných osob a 1212 osob pomáhajících a členů rodiny. Spolu s rodinnými příslušníky bez vlastního povolání se jednalo o 65 575 lidí.⁹⁸¹ V rámci porovnání s ostatními odvětvími potravinářského průmyslu se tak jednalo o vysoká čísla. V cukrovarnictví pracovalo 26 090 osob, v pivovarnictví a sladovnictví 15 442 osob, v lihovarnictví a likérnictví 6585 lidí⁹⁸²

Trochu odlišné údaje nám přináší sčítání živnostenských závodů ze dne 27. května 1930. Dle něj se v ČSR nacházelo 10 705 mlýnů a v nich 28 857 činných osob, z toho 10 038 majitelů a nájemců. Celých 9957 mlýnů, tedy 93 %, zaměstnávalo pouze 1 až 5 osob, 553 mlýnů 6 až 20 osob, 150 mlýnů více než 20 osob a 41 mlýnů zaměstnávalo více než 100 lidí. Těchto 150 mlýnů poskytovalo zaměstnání 12 096 lidem. Největší mlýn zaměstnával 850 lidí. Ženy zaměstnané v mlynářském průmyslu dosahovaly počtu 2356, jednalo se vedle úřednic především o majitelky či správkyně mlýna.⁹⁸³

V hospodářském roce 1931/1932 pracovalo v 9083 mlýnech celkem 8448 vlastníků a nájemců, 1358 členů jejich rodiny, 1134 úředníků, 125 administrativních pracovníků, 1421 dílovedoucích, 5952 odborných dělníků, z toho 422 učňů, 559 strojníků, z toho 7 učňů, 313 jiných řemeslníků a 2229 nekvalifikovaných dělníků starších 16 let a 128 mladších 16 let, celkem tedy 21 667 osob. Z uvedeného množství bylo ve mlýnech zaměstnáno 721 žen.⁹⁸⁴

---

⁹⁸⁰ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII.1923 do 30.VI.1924, Praha 1926, s. 8.

⁹⁸¹ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 19.

⁹⁸² Tamtéž.

⁹⁸³ Tamtéž.

⁹⁸⁴ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII. 1931 do 30. VI. 1932, Tab. 1. Počet mlýnů, právní poměry, podnikatelská forma a zaměstnanci, s. 3–6.

V hospodářském roce 1933/1934 vzrostl počet mlýnů na 9220 a počet zaměstnanců na 23 218 osob, z toho 8071 vlastníků a nájemců mlýna, 1936 spolupracujících členů domácnosti, 137 technických úředníků, 1080 administrativních úředníků, 798 zřízenců, 1792 dílovedoucích, 4909 mlynářských odborných dělníků, 1280 učňů, 352 strojníků, 19 strojnických učňů, 191 jiných řemeslníků a 2653 nekvalifikovaných pomocných dělníků, z čehož bylo 130 mladistvých do 16 let. V mlynářském průmyslu pracovalo 550 žen.⁹⁸⁵

S ohledem na vysoký počet mlýnů, kde pracoval pouze provozovatel, případně rodina, na jeden mlýn připadali v průměru dva až tři zaměstnanci. U mlýnů obchodních to bylo 14 osob, při čemž u celoautomatických podniků dokonce 39,5 osob. Smíšené mlýny zaměstnávaly čtyři osoby a mlýny námezdní jednu až dvě osoby. Patrné je ubývání malých mlýnů, kde byl majitel také mlynářem. Roku 1932/1933 tomu tak bylo v 8464 případech, v roce 1933/1934 již jen u 8071 mlýnů a roku 1934/1935 provozoval mlýn pouze vlastník nebo nájemce v 7771 mlýnech.

Majetkoprávní formy k vlastnictví mlýnů byly de facto konstantní a nevykazovaly žádné větší výkyvy. V roce 1923/1924 bylo v Čechách zjištěno 5148 mlýnů, z toho mlýn provozoval vlastník nebo nájemce v 5013 případech, dále 70 společenstev, 62 družstev a tři jiní vlastníci. V celé ČSR se jednalo o 9878 jednotlivých vlastníků, 221 společenstev, 101 družstev a 21 jiných vlastníků.⁹⁸⁶ O tři roky později v hospodářském období 1926/27 patřilo 4913 mlýnů mlynářům a nájemcům mlýna v případě 4745 provozů, 75 mlýnů společenstvům, 87 družstvům a šesti jiným vlastníků. Pro celý stát z 9703 mlýnů patřilo 9350 jednotlivcům, 194 společnostem, 121 družstvům a 38 jiným formám.⁹⁸⁷ V hospodářském období 1931/1932 se nacházelo v Čechách 4412 jednotlivých vlastníků či nájemců mlýna, mlýnů v majetku společností bylo 56, družstevních 86 a jiné vlastnictví vykazovalo pět mlýnů. V celé ČSR se jednalo o 8761 jednotlivce, 164 společenstevních vlastníků, 120 družstevních podniků a 38 jiných druhů vlastnictví.⁹⁸⁸ V posledním reflektovaném

---

⁹⁸⁵ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 19.

⁹⁸⁶ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII. 1923 do 30. VI. 1924, Tab. 1. Počet mlýnů; právní poměry, podnikatelská forma, spojení s jinými podniky, s. 2–3.

⁹⁸⁷ Mlýny v republice Československé činné ve výrobních období od 1.VII. 1926 do 30. VII. 1927 a od 1. VII. 1927 do 30. VI. 1928, Praha 1931, Tab. 1. Počet mlýnů, právní poměry a podnikatelská forma, s. 2–3.

⁹⁸⁸ Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII. 1931 do 30. VI. 1932, Tab. 1. Počet mlýnů, právní poměry, podnikatelská forma a zaměstnanci, s. 2–3.

období 1934/1935 se v ČSR nacházelo z 9183 mlýnů 8931 provozů, které vlastnil jednotlivce, 90 akciových a společenských mlýnů, 122 družstevních a 40 dalších provozů (6 státních, 15 obecních, 18 církevních, 1 městský). Z toho na Čechy připadalo 86 družstevních a 25 akciových mlýnů.⁹⁸⁹

5.7. Technologický a hospodářský vývoj mlynářství

Technologický vývoj v mlynářském průmyslu i nadále probíhal na několika úrovních. Zdokonalovala se jak strojírenská technika, v neposlední řadě čistírenské stroje, tak postupy mletí, velký důraz začal být kladen na zkoumání samotného obilí, jeho výtěžnost a jeho uskladnění v silech a další nakládání s mlýnskými produkty.⁹⁹⁰ Laboratoře již nebyly součástí pouze největších mlýnů typu Fr. Odkolek, Akciových mlýnů v Praze, ale všech větších obchodních mlýnů. Problematice kvality a laboratorního šetření se nevěnovala jen Výzkumná stanice mlynářská při Vysoké škole zemědělského a lesního inženýrství,⁹⁹¹ ke které přibyl Ústav pro ušlechťování rostlin, speciální produkci rostlinnou a mlynářství, ale také Československá akademie zemědělská, která spolupracovala s hospodářskými kruhy.⁹⁹² Na brněnské technice vznikla před druhou světovou válkou také docentura pro mlynářský obor zaměřená na strojní problematiku.⁹⁹³

Zaváděly se nové zahraniční druhy obilnin. Ukázalo se, že kanadská a uherská pšenice nemá pouze lepší vlastnosti pro pečení, ale vydrží také delší uskladňovací lhůty. Poválečný předpoklad, že dodávky kvalitní pšenice nahradí Slovensko, coby bývalá část Uher, se ukázal jako mylný. Kvalita slovenské pšenice neuspokojovala pekaře, kteří si oblíbili zejména kanadskou pšenici.⁹⁹⁴ Na Slovensku byl postup mletí odlišný, tamní obyvatelstvo bylo zvyklé konzumovat jiné druhy mouk, stejně tak v Podkarpatské Rusi. Pšeničná mouka z počátku vyhledávaná především ve městech postupně pronikala i do běžné kuchyně na český venkov, kde dosud lidé využívali pro

---

⁹⁸⁹ ŽIVANSKÝ, Bohdan: Národohospodářský význam a struktura československého mlynářství, in: Československé mlynářství, s. 27.

⁹⁹⁰ Viz JÍLEK, František a kol: Studie o technice v českých zemích 1800–1918, IV., s. 119–120.

⁹⁹¹ Respektive Výzkumná stanice mlynářská Ústavu produkce rostlinné a agrochemie při ČVUT.

⁹⁹² SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 187, inv. č. 679, sign 12/A, fol. 228; KARAS, Jaroslav: Historický vývoj mlynářství, s. 39.

⁹⁹³ Viz PŘÍHODA, Josef – SKŘIVAN, Pavel – HRUŠKOVÁ, Marie: Cereální chemie a technologie I. Cereální chemie, mlýnská technologie, technologie výroby těstovin, Praha 2006, s. 7.

⁹⁹⁴ SOA v Třeboni, OŽK České Budějovice, kart. 187, inv. č. 679, sign 12/A, fol. 226.

své stravování i mouku žitnou. V Čechách tak zejména po válce panoval nedostatek tvrdé červené pšenice, kterou mlýny potřebovaly pro výrobu kvalitnějších mouky.⁹⁹⁵ Dovoz kanadských a dalších mouk proto trval až do začátku 30. let 20. století. Docházelo tak k bělení českých mouk a mísení českých druhů se zahraničním dovozem.⁹⁹⁶ Chemické bělení mouky bylo zakázáno až zákonem č. 72/1930 Sb. z. a n.

Po válce začalo v souvislosti s postupující strojírenskou modernizací a vytížeností mlýnů, docházet k tomu, že řada především námezdních mlýnů byla nucena své strojní vybavení mlýna modernizovat, chtěla-li obstát v konkurenci obchodních mlýnů, které mlely i po námezdním způsobu. K tomu je nutilo i opotřebení mlýnů, ke kterému v průběhu války došlo. Postupně se tak zvyšovala výtěžnost mouky z obilí. Většina mlýnů již byla přebudována na umělecké provozy, a tak se mlynáři uchylovali k zavádění nových přídatných motorů, vodní kola nahrazovali turbínami a investovali do mlecích složení. Ačkoliv námezdní mlýny využívaly nadále nejlevnější pohon, tedy vodu, byly limitovány jejím množstvím a ve své činnosti tak odkázány jen na několik měsíců v roce. Regionální obchodní mlýny vzhledem k zásadně vyššímu rozdílu v produkci, ale dokázaly i pro samozásobitele mlít levněji. Velké investice do modernizace mlýnů, tak vzhledem k hospodářské situaci a obilnímu trhu vedly k zadluženosti a častému střídání majitelů na mnoha mlýnech. Narůstající kapacita a tím i konkurence mlýnů nevedla k masivnímu zavírání mlýnů, jen ke snižování mlynářských sazeb a tím i k zhoršující se situaci podnikatelů v mlynářském oboru.

5.7.1. Technologický a hospodářský vývoj mlýnů na Sedlčansku

V období první republiky, probíhaly na většině mlýnů Sedlčanska pouze udržovací práce, kdy byla sešlá zařízení vyměněna za jiná. Mnohdy se jednalo o starší stroje, které mlynář zakoupil jako vyřazené stroje z jiného mlýna. I zde existovalo několik výjimek. Vackův mlýn v Sedlčanech (21) modernizoval svůj provoz kontraktem se strojírenskou firmou UNION, kdy vyměnil jak veškeré čistírenské, mlecí a vysévací stroje, ale i pohon. Mlýny pochopitelně limitoval v druhé polovině

---

⁹⁹⁵ K problematice obilního obchodu viz MRÁZ, Josef: Problém naší soběstačnosti v Chlebovinách, in: Sbírnka přednášek pořádaných národohospodářskou společností v období 1926–27, Praha 1927.

⁹⁹⁶ K tématu viz RADIMSKÝ, Oldřich: Chemie chlebového obilí a mouky, její vývoj a dnešní cíle, in: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, s. 43–48.

30. let zákon č. 168/1935 Sb. z. a n., který se vztahoval zejména na navyšování mlecí kapacity mlýna, nikoliv na kvalitu mletí a pohon.

Založen nebyl v průběhu první republiky žádný nový mlýn. Několik mlýnů však bylo zásadně přestavěno, a to i s ohledem na technologii. Mlynář Karel Všetečka v Sestrouni (12) roku 1923 vystavěl novou mlýnskou budovu s obydlím a pekárnou, které k mlýnu přiléhaly. Podobně tomu bylo u mlýna v Rudolci (20) a Radešicích (36). Nový radešický mlýn přiléhal k obytné části domu, avšak jednalo se o novou přístavbu. Jiné mlýny spolu s obytným stavením prošly zásadní přestavbou celé budovy, tak tomu bylo u mlýna Na Červeném (22), Hůlova mlýna v Krásné Hoře nad Vltavou (63) a většině dalších. Zvláštním příkladem přestavby mlýnské budovy včetně obytné části je příklad mlýna Melena (47). Nájemce Josef Poslušný zcela přestavěl budovu, ve které se však stále nachází zachovaná část bývalého roubeného stavení. K přestavbám a modernizaci mlýna často docházelo po předání živnosti dětem, či nájemcům, kteří do mlýna přinesli nový kapitál a energii.

K většině mlýnů však přibyla motorovna pro přídavný hnací motor, umístěná v dolejší mlýnici, u podkolí, někdy vedle lednice, a strojovna s kotelnou pro parní stroj, situovaná do štítové strany mlýna. Vodní turbína nebyla až do roku 1938 instalována do tří mlýnů na Vltavě a dalších 38 provozů na Sedlčansku. Z nich však k roku 1938 nepodléhalo mlynářské živnosti, případně zaniklo 13 mlýnů, včetně zvírotického mlýna na Vltavě (4). Turbína naopak zůstala zachována při rudoleckém mlýně (20), respektive šrotovníku, který však ve 30. letech 20. století neprovozoval mlynářskou živnost. Turbínou, nejčastěji Francisovou, tak disponovalo 17 provozů. Ty největší využívaly k pohonu mlýnských strojů parní stroje. Menší mlýny nejčastěji naftový motor, či motor na nasávaný plyn.

Vzhledem k poměrům Sedlčanska, které disponovalo pouze železniční odbočkou mezi Veselkou u Votic a městem Sedlčany, se vlečka nacházela pouze u Pejšova mlýna ve Lhotce (9). Mlýn v Červeném Hrádku (8), který stál pod železniční tratí, měl volný přístup k dráze, kdy využíval 26 m dlouhou skluznou vedoucí od železničního náspu do prvního patra mlýnské sýpky, a mohl přistavovat vozy na patnáctikilometrové trati Votice-Veselka-Sedlčany. To mu bylo povoleno ředitelstvím státních drah Praha-jih dne 1. února 1930 č. 90/V-30.⁹⁹⁷ Ostatní sedlčanské mlýny

---

⁹⁹⁷ SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 223, spis E 511/34.

mohly povozy svážet obilí k železnici. Pro většinu zbylých mlýnů, však byla dráha nedostupná.

Mlýnář a půda

Většina mlýnářů Sedlčanska se zároveň, někdy především, živila zemědělskou činností. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo zjistit přesnou rozlohu hospodářství, patřící k jednotlivým mlýnům Sedlčanska ve srovnávacím hospodářském roce 1924/1925, můžeme si představit pouze vzorek mlýnů.⁹⁹⁸ Mlýn Václava Bílka v Proudčovicích (1) na řece Vltavě, který dosahoval výkonu 6 HP a kapacity 25 q obilí za den, se obešel bez polního hospodářství. Naopak mlýn o výkonu 6,5 HP a kapacitě 20 q denně v Kamýku nad Vltavou (2), který měl pronajatý od své příbuzné statkář Vratislav Zeman, byl spojený s hospodářstvím o několika desítek ha. Mlýn Peroutka (3) Františka Mrskoše o výkonu 6,5 HP dosahoval denní kapacity 8 q obilí a náleželo k němu téměř 10 ha polí. Poslední mlýn na Vltavě, Zvírotický mlýn (4), patřil firmě Bohumila Dolejše, která ho pronajímala Karlu Semrádovi. U nájemce se však nepodařilo zjistit žádné polnosti, přičemž mlýn dosahoval kapacity přibližně 6 q obilí za den a výkonu 25 HP. Před válkou patřil mlýn k rozsáhlému závodu, který úspěšně podnikal v průmyslu zpracovávajícím dřevo a kámen.

První fungující mlýn Sedlčanska na potoce Mastníku byl v příslušném období mlýn v Červeném Hrádku (8), který patřil k tamnímu velkostatku Oliviera Mladoty. Hrádecký mlýn dosahoval kapacity 50 q obilí denně, k čemuž využíval celkový výkon všech motorů 84 HP. K samotnému velkostatku Červený Hrádek patřilo přes 140 ha polí a luk, dalších 120 ha lesů a další pozemky a reality. Mlýn se tak řadil se mezi oněch málo mlýnů s hospodářstvím nad 150 ha. K mlýnu Jana Pejši ve Lhotce (9), o celkovém výkonu všech motorů 232 HP a kapacitě okolo 325 q obilí, patřilo zhruba 27 ha polí a luk.⁹⁹⁹ Sedlčanský Panský mlýn (11), o výkonu 96 HP s kapacitou 175 q obilí za den, žádné rozsáhlejší hospodářství neměl. Tak tomu bylo i u Zábřežského mlýna (10) v Sedlčanech Luisy Gaertnerové, manželky majitele Panského mlýna Jaroslava Gaertnera. Její mlýn vykazoval výkon 5 HP a kapacitu cca 8 q obilí denně.

---

⁹⁹⁸ S ohledem na příslušnost pozemků k mlýnům vzhledem k majetkoprávním vztahům a převodům. Využity jsou proto údaje z publikace Čeňka Habarta, kterou přibližně k roku 1923 a 1924 nashromáždili jeho spolupracovníci, povětšinou místní učitelé. Kapacita mlýnů je pouze orientační, jelikož vychází z roku 1920. Jako pomocný údaj je uveden výkon mlýna v HP z publikace Čeňka Habarta. HABART, Čeňk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko I, s. 209–243.

⁹⁹⁹ HABART, Čeňk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko I, s. 235.

Zajímavým příkladem toho, jak byly mlýny a jejich hospodářství určováno, je mlýn v Osečanech (13). Mlynáři v Osečanech, coby nájemci velkostatku Osečany, využívali pouze 1 ha pole a luk, které jim byly spolu s mlýnem o kapacitě cca 15 q obilí a výkonu 11 HP pronajímány. Mlýn, který donedávna fungoval v režii velkostatku a byly by mu tak přičítány i další pozemkové náležitosti, se na základě pachtovní smlouvy dostal do zcela odlišného postavení z hlediska vykazovaného hospodářství. Naopak zcela běžným příkladem mlynáře s hospodářstvím o 5 ha polí a více než 1 ha lesa sloužícím pouze k uživení rodiny byl mlýn v Radíči (14). Ten patřil Janu Chválovi a dosahoval výkonu cca 7,5 HP a kapacity 5 q obilí.

Jediný mlýn na Křečovickém potoce v kompetenci sedlčanského soudního okresu byl Suchdolský mlýn (15). K tomuto mlýnu o kapacitě pouhých 0,5 q a výkonu 4 HP náleželo hospodářství o 6 ha pozemků. Převážně mlynářství se věnovali i Vackovi na Sedleckém potoce v Sedlčanech (21), jejich námezdní mlýn využíval výkon 5–6 HP, při čemž vykazoval kapacitu 5 q obilí denně. Hospodářství, které k mlýnu zaznamenal Čeněk Habart, nedosahovalo ani 2 ha.¹⁰⁰⁰

Hospodářský rok 1923/1924 se stal posledním výrobním rokem Pancova mlýna ve Skuhrově (30). Mlýn Josefa Pance dosahoval výkonu 3,5 HP, jeho výrobní kapacita není známa. Jistě však mlel pro majitele, jehož hospodářství se rozkládalo na rozloze přibližně 8 ha. Jen o něco menší hospodářství, a to 7 ha, vlastnil František Litoš, majitel mlýna v Počepicích (32), jeho mlýn dosahoval výkonu 4 HP a kapacity 2 q obilí. Naopak užitkové pozemky o 14 ha patřily k mlýnu Josefa Sosnovce v Bláhově Lhotě (34). Ten udával kapacitu 1 q obilí a šrotoval především pro majitele. Necelých 6 ha náleželo k hospodářství a mlýnu Emanuela Skaličky ve Veleticích (35), který disponoval výkonem 3,5 HP a kapacitou 3 q obilí za den.

Menší hospodářství o rozloze cca 5 ha patřilo také k mlýnu Františka Jedličky na Varovském potoce v Radešicích (36), jenž měl na začátku 20. let 20. století výkon zhruba 2,5 HP a vykazoval kapacitu pouze 0,5 q obilí za den. Naopak k dolnímu Bardovu mlýnu v Brodě (37) náleželo 55 ha pozemků. Mlýn dosahoval výkon 2,5 HP a nepřiznával žádnou výrobní kapacitu. Tedy skutečně zřejmě mlel pouze pro potřeby vlastního hospodářství. Také k rybníčnímu mlýnu Hynka Zelenky v Žemličkově Lhotě

---

¹⁰⁰⁰ HABART, Čeněk: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko I, s. 238.

(38) patřilo 8 ha pozemků, přičemž mlýn dosahoval výkonu vodního kola 3,5 HP a kapacity zhruba 4 q obilí denně.

Z mlýnů na Předbořickém potoce si můžeme připomenout tři mlýny. Součástí velkostatku Zahrádka byl mlýn Plícov (41), k mlýnu náleželo 12,5 ha půdy, při čemž pozemky velkostatku byly mnohonásobně větší. Známe také rozsah hospodářství při Kalivodově mlýně v Radešicích (42), který patřil Václavu Míchalovi. Mlýn o kapacitě 3 q a výkonu 3,5 HP mlel pro veřejnost stejně jako pro vlastní hospodářství o 10 ha. Téměř 20 ha spolu s mlýnem o výkonu 5 HP a kapacitě 3 q obhospodařovala se svými dětmi Marie Míková v Krašovicích (43).

Obdobně veliké hospodářství náleželo k Červenému mlýnu na potoce Brzině v Krašovicích (50), který patřil Václavu Slabovi. Mlýn o 9 HP však dokázal za den semlít až 8 q obilí. Z mlýnů na Brzině si lze dále připomenout mlýn Melena (47) s cca 7 ha hospodářství. Mlýn měl kapacitu 10 q obilí a výkon 4 HP. Okolo 15 ha hospodářství patřilo k Petříčkově mlýnu Josefa Diviše v Týnčanech (48). Mlynář udával kapacitu cca 5 q obilí a výkon 3 HP. Hospodářství o 20 ha patřilo také k mlýnu Ferdinanda Hotovce ve Vleticích (51). Mlynář přiznával kapacitu 3 q obilí a výkon mlýna 5 HP. Také k obnovenému mlýnu Mleč (60), který patřil Josefu Stouliovi, náleželo hospodářství o velikosti 10 ha. Mlýn dosahoval výkonu 3,5 HP a kapacity dokonce 10 q obilí denně.

Přes 15 ha patřilo k Hůlovu mlýnu (63) na Mlýnském potoce v Krásné Hoře nad Vltavou. Mlýn Josefa Hůly dosahoval výkonu 3 HP a kapacity pouze 0,5 q obilí za den. Mlel především pro potřeby vlastního hospodářství a okolních zemědělců, neboť ročně semlel zhruba 250 q obilí. Velmi podobně na tom byl dolní mlýn Pivoňka (64), který patřil Josefu Mrskošovi a dosahoval podobného výkonu. K mlýnu patřilo hospodářství o výměře cca 8 ha.

Ačkoliv neznáme přesný rozsah polností a dalších majetkových vazeb všech mlýnů Sedlčanska v uvedeném období, je patrné, že nejvíce mlýnů, zhruba 20, bylo součástí hospodářství, jehož rozsah se pohyboval mezi 5–20 ha, při čemž však do tohoto souboru musíme započítat i mlýn Plícov (41), ačkoliv samotný velkostatek dosahoval rozlohy nad 150 ha. K menšímu počtu mlýnů, a to v šesti případech, patřilo hospodářství do 5 ha. Zemědělské a lesní pozemky nad 50 ha patřily z výše uvedeného pouze k Bardovu mlýnu (37) a nad 150 ha k mlýnu v Červeném Hrádku (8), respektive k tamnímu velkostatku. K mlýnům na Sedlčansku patřil v období první republiky další

provoz pouze u osmi podniků, přičemž se vždy jednalo o pily. Z mlýnů v Nedrahovicích a Kosově Hoře byly naopak vytvořeny pouze pilské provozy. Fungující pila se nacházela pouze u mlýnů ve Zvíroticích (4), v Sestrouni (12), v Osečanech (13), v Rudolci (20), v Petrovicích (45), v Týnčanech (46), v Bražné (55) a ke vzniku pily došlo později také v Líchovech (61).

Kapacita mlýnů

Data o výrobní kapacitě mlýnů známe z poválečného období.¹⁰⁰¹ Následně nám zejména pro začátek 30. let 20. století mohou pomoci spolkové poplatky. V roce 1928 došlo k schválení nových společenstevních poplatků, které měl každý mlynář společenstvu odvést, a to na 2 hal ze 100 kg semletého obilí.¹⁰⁰² Výše poplatků spolu s pozdějším vyměřeným kontingentem nám tak poskytuje určitý obraz o vytíženosti jednotlivých mlýnů a mohou nám doplnit informace o období zejména začátku 30. let 20. století.¹⁰⁰³ Sumy uvedené v knize poplatků však při srovnání s nahlášenými kontingenty a výkazy Mlynářského ústředí zcela neodpovídají.¹⁰⁰⁴ Není jasné, na kolik do nich mlynáři započítávali i sumy ze šrotování a další. Posloužit nám mohou pouze orientačně. Většina námezdních mlýnů ročně odváděla podobné částky, přesto se u některých mlýnů nacházejí v určitých letech významné odlišnosti. Josef Diviš z Týnčan (48) tak odváděl v letech 1930–1939 mezi 15–25 Kč, v roce 1935 však 40 Kč. Rozdíly souvisely s výjimečnými okolnostmi, kdy například blízký mlýn nemohl mlít, a tak si mlynář nechal navýšit kontingent. V případě mlýna Josefa Diviše šlo o významné navýšení, neboť v rozhodujících letech 1932–1934 mlynář odváděl spolku pouze 15 Kč, tedy částku odpovídající 750 q obilí, při čemž však dle výkazu MU přiznal v roce 1932 428 q obilí a roku 1933 celkem 473 q obilí.¹⁰⁰⁵ Suma, kterou společenstvu odvedl tak byla vyšší, než kolik nahlásil úřadům. Jeho námezdní kontingent v dalších letech činil 690 q obilí, obchodní kontingent mlýn neměl.¹⁰⁰⁶

V letech 1934–1935 se naopak snížilo množství semletého obilí o polovinu ve mlýně Hodíkov (62), který patřil Ferdinandu Rmoutilovi. Rmoutil odváděl od roku

---

¹⁰⁰¹ Tabulka 11: Výrobní kapacita mlýnů na Sedlčansku v roce 1920.

¹⁰⁰² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, s. 158.

¹⁰⁰³ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členských příspěvků 1930–1941.

¹⁰⁰⁴ Poplatek byl pravděpodobně zvýšen na 3 ha za 100 kg, což však nedokládá žádný zápis.

¹⁰⁰⁵ NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu 1004-18.

¹⁰⁰⁶ Tamtéž.

1930 do roku 1933 vždy 10 Kč, ale v prvních letech obilního monopolu již pouze 5 Kč. Dle výkazu však v letech 1931–1932 mlýn pouze šrotoval a roku 1933 semlel vedle 50 q šrotů 140 q žita.¹⁰⁰⁷ Naopak v hospodářském roce 1935/1936 semlel 698 q obilí, přesto byl jeho poplatek snížen. Další majitel mlýna Stanislav Spilka za Hodíkov v roce 1936 odvedl také 5 Kč, následně poplatky zvýšil opět na 10 Kč. František Jedlička z Radešic (36) zaplatil za roky 1930 a 1931 dohromady 50 Kč, podobně v roce 1932 částku 30 Kč, ale v letech 1936–1938 vždy jen 15 Kč. V dalších letech nic. Výrazně méně oproti původním poplatkům zaplatil v roce 1935 i František Kuncl (56), a to jen 6,90 Kč, předtím odváděl sumy mezi 10–16 Kč.

Nejnižší poplatky odváděli mlynáři Antonín Litoš z Počepic (32), Augustin Plavec z Podhájí (24), Emanuel Skalička z Vletic (35), Alois Hradil z Vilasovy Lhoty (39), Hynek Zelenka z Žemličkovy Lhoty (38), Josef Kovařík Křemenice (25), František Vondruška z Úklidu (19), Jiří Pešta z Týnčan (49) a Emanuel Dlouhý z Petrovice (45), a to mezi 4–7 Kč. K výraznému navýšení plateb došlo u mlýna Jana Aloise Míky v Martinicích (16) po roce 1933, kdy jej převzal Karel Novák, a to z cca 6 Kč na 12–15 Kč.

Do rozmezí mezi 10–30 Kč ročních poplatků spadalo nejvíce mlynářů. Václav Míchal v Radešíně (42) platil vždy 10 Kč stejně jako Jarolím Filala z Bražné (55). Josef Chvála z Radíče (14) odváděl v letech 1936–1939 vždy 15 Kč. František Herynk z Drážkova (57) mezi 15–20 Kč, stejně jako Josef Stoulil z Třebnic (60). Mlýn Františka Sosnovce ze Smrčí (53) vykazoval poplatky ze semletého obilí 20 Kč, pouze v roce 1933 se jeho mletí snížilo o $\frac{1}{4}$ a on odvedl 15 Kč, načež až do války odváděl 20 Kč. Krašovičtí mlynáři Míkovi (43) a Slabovi (50) platili mezi 15–25 Kč. Jen o málo větší částky odváděli mlynáři z osečanského mlýna (13). Jaroslav Kučera od roku 1933 zaplatil vždy 20 Kč, jeho předchůdce na začátku 30. let 20. století platil 25 Kč. Podobně Karlu Vackovi ze Sedlčan (21), majiteli největšího námezdního mlýna v Sedlčanech, byly odvody od roku 1935 sníženy z 25 Kč na 20 Kč. Alois Jiráček z mlýna v Červeném (22), stejně jako Josef Kučera z Líchov (61), odváděli 30 Kč. Jen o 5 Kč více hradil ze svého mlýna při velkostatku v Zahrádce Čestmír Lang (51). Množství semletého obilí v jeho mlýně se tak zásadně nelišilo s konstantními platbami 40 Kč od mlýna v Sestrouni (12), který vlastnil Karel Všetečka.

---

¹⁰⁰⁷ NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu 1123-18.

Vyšší poplatky odváděli mlynáři na Vltavě. Od začátku 30. let 20. století se postupně snižovalo množství semletého obilí ve mlýně Františka Mrskoše v Přívozci (3), a to z původních 50 Kč v roce 1930 až na 35 Kč, které odváděl od roku 1933. Stejnou částku platil i pozdější nájemce mlýna Josef Sirotek. Platby se snížily také Václavu Bílkovi a pozdějšímu nájemci Josefu Snopkovi z Proudčovic (1), a to z původních 40 Kč na 35 Kč, které platil od roku 1933. Nejvyšší množství semletého obilí, a tím i poplatků, si udržel Vratislav Zeman v Kamýku nad Vltavou (2), jehož odvody zůstaly mezi 40–45 Kč.

Ve 20. letech 20. století se významně změnila situace druhého největšího mlýna na Sedlčansku, Panského mlýna (11) Jaroslava Gaertnera. Na začátku 30. let, kdy jej vlastnila firma Bratří F. A. Vnouček, odváděl mlýn sumy, které odpovídaly lehce nadprůměrným námezdním mlýnům regionu. Konkrétně v roce 1931 vykazoval mlýn poplatek 20 Kč, v roce 1932 a 1933 již 30 Kč, Jeho situace se však postupně zlepšovala, kdy v roce 1935 a 1938 odvedl sumu 50 Kč. Následně mlýn zakoupil Bedřich Pejša a nadále platil souhrnně poplatky z obou svých mlýnů (9, 11). Víceméně konstantní mletí vykazovala správa mlýna v Červeném Hrádku (8), která odváděla v letech 1930 a 1931 celých 100 Kč a v dalších letech 90 Kč. Mlýn se tak stal druhým největším mlýnem Sedlčanska a Hospodářské družstvo Sedlčany, které jej mělo v nájmu, také největším konkurentem mlýna ve Lhotce (9). Pejšův mlýn ve Lhotce od roku v roce 1930 do roku 1938 semílal obilí odpovídající 100–110 Kč poplatků a kontingentace na jeho činnost, co do ohledu semletého obilí, neměla žádný vliv. Pouze po zakoupení Panského mlýna (9) v Sedlčanech se jednalo o produkci z obou mlýnů.

Pro konec 30. let nám k dokreslení situace mlýnů na Sedlčansku mohou posloužit data vytvořená Mlynářským ústředím k roku 1942.¹⁰⁰⁸ V nich nalezneme údaje, které uvedli sami mlynáři především v dotazníkovém šetření z roku 1938 a následně i výpočet Mlynářského ústředí.¹⁰⁰⁹ Na Sedlčanském okrese bylo zhruba

---

¹⁰⁰⁸ Ta byla vytvořena pro politické okresy Benešov a Sedlčany v souvislosti s vytvořením SS-Truppenübungsplatz Beneschau.

¹⁰⁰⁹ Údaje pochází z fondu NA, MU, kart 9, Bývalé cvičiště SS okresy Benešov- Sedlčany a Votice, Evakuace mlýnů v okrese Benešov a Sedlčany a dále z dotazníkového šetření z roku 1938 NA, MU, Politický okres Sedlčany, kart. 142-154, Vložky k mlýnům 1001-18, 1003-18, 1004-18, 1005-18, 1006-18, 1007-18, 1009-18, 1015-18, 1016-18, 1017-18, 1019-18, 1020-18, 1023-18, 1026-18, 1029-18, 1032-18, 1033-18, 1034-18, 1037-18, 1038-18, 1042-18, 1044-18, 1046-18, 1048-18, 1049-18, 1052-18, 1056-18, 1057-18, 1060-18, 1061-18, 1065-18, 1069-18, 1070-18, 1071-18, 1078-18, 1089-18, 1094-18, 1098-18, 1099-18, 1110-18, 1113-18, 1115-18, 1117-18, 1118-18, 1120-18, 1128-18, 1129-18; NA, Svaz pro hospodaření s obilím, kart 12, inv. č. 51, Červený Hrádek (Spisová složka vzniklá z činnosti MU 1109-18).

k polovině roku 1942 evidováno 50 fungujících mlýnů, včetně šrotovníku Josefa Mrskoše v Krásné Hoře nad Vltavou (64) a Františka Vondrušky v Úklidě (19). Provoz Ferdinanda Laláka, respektive Barbory Pejšové, v Rudolci (20) zde uveden není. Z jiných zdrojů k roku 1938 víme, že po požáru roku 1933 fungoval občasně jako šrotovník, jehož činnost byla úředně zakázána roku 1939.¹⁰¹⁰ V období první republiky tak registrujeme zánik mlýnů v Kosově Hoře (6), Zábřežského mlýna (10), mlýna Karla Poslušného v Křemenici (26), mlýna Holubice v Nechvalicích (29), vyhořelého mlýna ve Zvíroticích (4) a Skuhrově (30), zmíněného rudoleckého mlýna a ukončení provozu mlýnů v Oukřtalově (33), Bláhově Lhotě (34), Brodě (37) a ve Zhoří (65). Mlynář v Petrovicích (44) sice žádal o opětovné zařazení do rejstříku aktivních mlýnů, ale nebylo mu to, na rozdíl od mlýna v Předním Chlumu (66), umožněno.

Z 47 aktivních mlýnů mlelo pouze žito pět mlýnů, a to mlýn Augustina Plavce v Nalžovickém Podhájí (24), mlýn Josefa Kovaříka v Křemenici (25), mlýn Bohumila Dlouhého v Kamenici (28), mlýn Antonína Litoše v Počepicích (32) a mlýn Aloise Hradila ve Vilasově Lhotě (39). Většina zbylých mlýnů vykazovala střídavé mletí pšenice a žita. Údaj o střídavém mletí nenalezneme u devíti mlýnů, přičemž lze počítat s tím, že zhruba u jednoho pouze nebylo zjištěno. Vzhledem k technickému stavu lze odhadnout, že ve skutečnosti dokázalo mlít současně pšenici a žito maximálně sedm mlýnů, a to mlýn v Proudčovicích (1), Kamýku nad Vltavou (2), v Červeném Hrádku (8), Pejšův mlýn ve Lhotce (9), Panský mlýn v Sedlčanech (11) a Sestrouňský (12) a Jesenický mlýn (17).

Údaje o kapacitě mlýnů, které přiznali sami mlynáři, se v mnoha případech značně lišily oproti posudkům a odhadům Mlynářského ústředí (dále jen MU). Ve většině případů byly mlynáři podhodnocené. Vzhledem ke kontingenci a hlídanému množství semletého obilí však nemuselo být záměrem aktivní zkrácení mlynářů, ale pouze jejich zkušenosti z praktického množství, které skutečně semleli. Naopak MU, které pracovalo s plánovaným plošným zavíráním mlýnů, ke kterému došlo na konci roku 1941¹⁰¹¹, ale i s případnými úpravami mlýna z posledních let, se tak mohlo snažit o vypočtení maximální možné výtěžnosti těchto provozů, bez ohledu na specifické aspekty, které znal jen mlynář. Jako příklad nám může posloužit Panský mlýn

---

¹⁰¹⁰ NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu 1038-18.

¹⁰¹¹ Vyhláška ministra zemědělství č. 386/1941 Sb. z. a n., in: Sbíрка zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1941, s. 1873–1875.

v Sedlčanech (11), který uváděl jako svou kapacitu dle dotazníkového šetření z roku 1938 na 100 q pšenice a 25 q žita za 24 hodin. Údaj 125 q tak nalezneme i v kolonce odhadu Bedřicha Pejši z roku 1942, ale MU ji vyměřilo na 217 q obilí za den.¹⁰¹²

Dle samotných mlynářů tak dokázalo 47 mlýnů Sedlčanska semlít 1204 q obilí za 24 hodin, dle šetření MU to bylo 1 872 q obilí. Na jeden mlýn v průměru vycházelo 26 q obilí za den dle mlynářů a 40 q dle MU. Oba údaje samozřejmě byly pro většinu mlynářů sedlčanského okresu nereálné. Budeme-li vycházet z údajů zjištěných MU, nalezneme jako nejčastěji vypočtenou kapacitu údaj 12 q za 24 hodin. Nachází se celkem u 19 mlýnů. Jedná se však o druhý nejnižší údaj, který MU mlýnu doznalo. Nižší kapacitu přiznalo pouze mlýnu v Předním Chlumu (66) Antonína Svobody, a to 10 q obilí za 24 hodin, přičemž odhad mlynáře nebyl v podkladech uveden. Nejnižší množství z mlynářů ke svému mlýnu uvedl František Bláha pro mlýn ve (52), a to pouhé 3 q. I jemu však MU přiznalo 12 q obilí za 24 hodin. Shodu v odhadu mlynáře a MU nalezneme pouze ve dvou případech, a to u Karla Všečky v Sestrouni (12), jehož mlýn dosahoval kapacity 60 q obilí denně, a u Františka Kuncla z Brziny (56), jehož mlýn dokázal za den semlít 12 q obilí. Menší kapacitu svého mlýna uvedli jen dva majitelé mlýnů. Čestmír Lang, majitel velkostatku a mlýna (41) v Zahradce, mlýn odhadl na 50 q obilí denně, ale MU přiznalo pouze 36 q. Eduard Foud na Petrovickém mlýně čp. 28¹⁰¹³ (45) doznal kapacitu mlýna na 16 q, ale přiznáno mu bylo pouze 12 q obilí. Velký rozdíl mezi mlynářovým údajem a šetřením MU najdeme u Františka Míky z Krašovic (43), který přiznal 10 q, ale MU jeho mlýnu, byť s výhradou, přiznalo celých 47 q obilí, při čemž vyměřený kontingent tohoto mlynáře z roku 1936 činil pouze 210 q obilí. Propastný rozdíl udalo Hospodářské družstvo Sedlčany pro svůj mlýn v Červeném Hrádku (8), které mlýn ohodnotilo na 190 q, ale MU uznalo jeho kapacitu na celých 323 q obilí. Předpokládaná kapacita mlýna vycházející z dotazníkového šetření MU z roku 1938, kdy za 24 hodin udalo 100 q pšenice, 90 q žita, 45 q ječmene, mohla být zkreslena i úpravami, kterými mlýn v mezičase prošel. Mlýny pochopitelně své provozy upravovaly, avšak k navyšování mlecí kapacity docházelo jen minimálně. Bedřich Pejša pro největší mlýn Sedlčanska, mlýn na Lhotce (9), uvedl údaj 320 q obilí. Mlynářské ústředí Pejšovi v tomto případě přiznalo roku

---

¹⁰¹² MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 44.

¹⁰¹³ K roku 1942 vlastnil společně se svým bratrem Čeňkem Foudem i dolní mlýn Na Kulišovně (46).

1942 celých 454 q obilí. Podobný rozdíl byl i u Panského mlýna (11), který také vlastnil Bedřich Pejša.

Kontingentace

Směrodatným ukazatelem nemusí být ani vyměřená kontingentace ze 30. let 20. století.¹⁰¹⁴ Vzhledem k tomu, že v případě kontingentace nám chybí údaje pro největší obchodní mlýn Bedřicha Pejši (9), nelze ani spolehlivě vytvářet statistické šetření.¹⁰¹⁵ Podobně problematický je v tomto ohledu i mlýn Antonína Svobody z Předního Chlumu (66), který si o kontingent zapomněl požádat, jelikož vinou stáří a povodní v roce 1935, kdy se zaobíral opravou jezu a cesty ke svému mlýnu, a mlel tak minimálně, vnímal kontingentaci jako nedůležitou, byť s mletím v dalších letech počítal. Kontingent nevykázal ani mlýn v Žemličkově Lhotě (38). Údaje o kontingentu se podařilo zjistit u 48 mlýnů a šrotovníků. Šrotovníky v Úklidě (19), Rudolci (20), Krásné Hoře nad Vltavou čp. 49 (64) a mlýna v Petrovicích čp. 23 (44) pochopitelně vykazovaly nulový kontingent, stejně jako zmiňované mlýny v Předním Chlumu a Žemličkově Lhotě. Obchodní kontingent vykazovaly v druhé polovině 30. let 20. století mlýny v Proudčovicích (1), Kamýku nad Vltavou (2), Červeném Hrádku (8), Panský mlýn v Sedlčanech (10), mlýn v Sestrouni (12), Osečanech (13), Radíči (14), Jesenicí (17), Vackův mlýn v Sedlčanech (21), mlýn v Červeném (22), Nažovicích (23), Langův mlýn v Zahradce (41), Slabův mlýn v Krašovicích (50), Foudův mlýn v Týnčanech (46), mlýn ve Skrýšově (54), v Drážkově (57), Stehlíkův mlýn v Chramostech (59), mlýn v Líchovech (61) a mlýn Hodíkov (62). Z jmenovaných postupně o obchodní kontingent přišly mlýny v Krašovicích, Skrýšově a Drážkově. Celkem tak obchodně mlelo 20 mlýnů, a to včetně lhoteckého mlýna (9), jehož vyměřené kontingenty se nepodařilo dohledat. Nejvyšším známým kontingentem, tak

---

¹⁰¹⁴ Údaje pochází z fondu NA, MU 142-154, Vložky k mlýnům 1001-18, 1003-18, 1004-18, 1005-18, 1006-18, 1007-18, 1009-18, 1015-18, 1016-18, 1017-18, 1019-18, 1020-18, 1023-18, 1026-18, 1029-18, 1032-18, 1033-18, 1034-18, 1037-18, 1038-18, 1042-18, 1044-18, 1046-18, 1048-18, 1049-18, 1052-18, 1056-18, 1057-18, 1060-18, 1061-18, 1065-18, 1069-18, 1070-18, 1071-18, 1078-18, 1089-18, 1094-18, 1098-18, 1099-18, 1110-18, 1113-18, 1115-18, 1117-18, 1118-18, 1120-18, 1128-18, 1129-18; NA, Svaz pro hospodaření s obilím, kart 12, inv. č. 51, Červený Hrádek (Spisová složka vzniklá z činnosti MU 1109-18).

¹⁰¹⁵ Fond MU je neuspořádaným fondem, byť k němu existuje přehledná sešitová pomůcka. V ní nenalezneme vložku k mlýnu v Červeném Hrádku (8), která se nachází v NA, Svaz pro hospodaření s obilím, kart. 12, inv. č. 51, Červený Hrádek, (Spisová složka vzniklá z činnosti MU 1109-18), Ve fondu se nepodařilo dohledat ani Pejšův mlýn na Lhotce (9). Jeho složka byla pravděpodobně později delegována na jiný úřad.

disponoval mlýn Hospodářského družstva Sedlčany v Červeném Hrádku (8). V roce 1937 mu byl přiznán obchodní kontingent na 7944 q pšenice a 9580 q žita. Panský mlýn v Sedlčanech (9) měl v roce 1937 vyměřený kontingent na 3 200 q pšenice. Všetečkův mlýn (12) na 400 q pšenice a 940 q žita. Naopak nejnižším kontingentem disponoval mlýn Čestmíra Langa v Zahrádce (41) z roku 1936, a to pouze na 10 q pšenice a 10 q žita. Druhé nejnižší množství k semletí obilí měl Stehlíkův mlýn v Chramostech (59), který vykazoval pouze 10 q pšenice a 70 q žita.

Všechny uvedené mlýny disponovaly také námezdním kontingentem, který lze předpokládat i u Pejšova mlýna (9). Z hlediska povahy se tak ve všech případech jednalo o smíšené mlýny. Pouze námezdní kontingent mělo 23 mlýnů. Jistě jím disponoval i Zábřežský mlýn (10), u nějž lze zvažovat i obchodní mletí, ale vzhledem k jeho zániku se údaj v nahlížených pramenech nezaznamenal. Nejvyšší námezdní kontingent vykazoval mlýn v Červeném Hrádku (8), a to v úhrnu 8370 q obilí. Druhé nejvyšší množství měl Vackův mlýn v Sedlčanech (21) v objemu 2 840 q, třetím nejvyšším kontingentem v hodnotě 2240 q obilí disponoval Všetečkův mlýn v Sestrouni (12). Podobně jako u Vackova mlýna, který měl poměrně nízký obchodní kontingent 130 q obilí, měl vysoký námezdní kontingent i Čestmír Lang (41), jenž disponoval námezdním kontingentem v množství 2150 q obilí a obchodním pouze 20 q obilí. Nejnižší námezdní mletí bylo určeno Peštovu mlýnu v Týnčanech (49) a Bláhovu mlýnu ve Vleticích (52). Oba vykazovaly kontingent 120 q obilí. Jen o 10 q obilí více měly semlít mlýny v Počepicích (32) a v Chramostech (58).

Řeka Vltava

Do konce 30. let 20. století fungovaly na Vltavě tři mlýny. Jelikož voda na Vltavě byla stálá, nepotřebovaly zdejší provozy přídavné motory a k pohonu všech strojů jim stačila vodní kola. Nemlely pouze při velké vodě a v tuhých mrazech. Mlynáři se shodovali na tom, že tato období trvají maximálně 2–3 měsíce v roce. Již na konci 20. let 20. století zanikl provoz ve Zvíroticích (4). Zvírotický mlýn majitelé Dolejšovi pronajímali.¹⁰¹⁶ Roku 1923 hledali pro podnik ženatého a bezdětného stárka, který by byl schopen zaplatit kauci.¹⁰¹⁷ Našli ho v osobě Karla Semráda, který si pronajal vedle mlýna i tamní pilu. Dne 5. září 1928 mlýn i pila vyhořely a jejich činnost

¹⁰¹⁶ Jejich podnikání skončilo i v případě zpracování kamene a dřeva v regionu.

¹⁰¹⁷ Přijme se stárek (reklama), in: Mlynář, roč. 44, č. 28, Praha 1923, s. 204.

zcela ustala. Jez a vodní právo koupil roku 1934 Emil Engelmüller od Čenka Dolejše za 44 000 Kč.¹⁰¹⁸

Zbylé vltavské mlýny využívaly až do konce své činnosti vodní kola. K roku 1938 bylo kolo mlýna v Proudčovicích (1) 6,25 m vysoké a 2,2 m široké, dosahovalo výkonu 18 HP, kolo v Kamýku nad Vltavou (2) mělo 5,5 m výšky a 1,6 m šířky. Mlýn v Přívozci (3) využíval kolo o průměru 4,6 m a šířce 1,6 m s výkonem 30 HP. Všechny tři mlýny měly kontingenty pohybující se okolo 1 000 q obilí ročně, čemuž odpovídalo i strojní vybavení mlýnů. Nejmenší kontingent i kapacitu mlýna z roku 1942 vykazoval mlýn v Přívozci (3), který jako jediný neměl obchodní kontingent. Mlynářem v Přívozci byl František Mrskoš, který svůj podnik nechal zapsat k 3. listopadu 1920.¹⁰¹⁹ Jednalo se o aktivního člena sedlčanského spolku mlynářů. Františku Mrskošovi byla činnost živnostensky schválena roku 1932. Po jeho smrti roku 1934 vedl mlýn stárek Josef Sirotek, coby nájemce Mrskošovy dcery Marie Jarolímkové. Mlýn využíval k osvětlení generátor na 110 V při 12 A. Jeho vybavení bylo v porovnání s ostatními mlýny na Vltavě spíše skromné.¹⁰²⁰

Mlýn v Kamýku nad Vltavou (2) prodala Vratislava zemanová roku 1922 Amálii Šípkové ze Sedlčan a MUDr. Pflégrovi ze Záhoří. Nadále ho však provozoval Vratislav Zeman. Mlýn využíval stroje od různých firem staršího i mladšího data. Čistírna sestávala ze strojů od Prokopa Pardubice a dalších neznámých strojírenských firem a řemeslníků. Válcové stolice pocházely z dílen Prokopec Vinohrady a Seck Drážďany.¹⁰²¹

Prakticky po celé období první republiky vlastnil mlýn v Proudčovicích (1) Václav Bílek, narozený roku 1867, od roku 1919 aktivní a vážený člen mlynářského spolku Sedlčany, s nevlastním synem Jaroslavem Snopkem. Společnými silami mlýn v letech 1927 a 1928 modernizovali. Jaroslav Snopek převzal celý mlýn po smrti Václava Bílka dne 21. března 1936 spolu s manželkou Janou. Většinu vybavení mlýna

---

¹⁰¹⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 37, Vložka k vodní knize č. 27; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 19–20.

¹⁰¹⁹ Zápisy firem, in: Mlynář, roč. 41, č. 49, Praha 1920, s. 349.

¹⁰²⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 28, Vložka k vodní knize č. 19; NA, MU, kart. 151, Vložka k mlýnu č. 1098–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 17–18

¹⁰²¹ NA, MU, kart. 151, Vložka k mlýnu č. 1098–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 16–17.

tvořily stroje od firmy Říha. Pouze dvě válcové stolice a loupačku zakoupili majitelé od jiných firem.¹⁰²²

Mlýny na Mastníku a jeho přítocích

Na potoce Mastníku fungovalo minimálně do roku 1938 pouze šest mlýnů. V roce 1922 ustala činnost Horního mlýna v Kosově Hoře (6) a nadále při něm Olivier Mladota provozoval pouze pilu. V té době stále vlastnil a řídil velký mlýn v Červeném Hrádku (8), činnost dalšího mlýna nebyla rentabilní.¹⁰²³ V druhé polovině 30. let 20. století došlo k definitivnímu zániku mlynářské živnosti v Zábřežském mlýně (10), který byl nejstarším mlýnem v Sedlčanech. Jeho majitelka se nacházela ve stejných finančních problémech jako její manžel Jaroslav Gaertner, majitel Panského mlýna v Sedlčanech (9). Na mlýně se vystřídalo vícero majitelů a nájemců, včetně Oliviera Mladoty. K investicím do mlýna však nedošlo a v období protektorátu sloužil již jen jako sklad obilí.¹⁰²⁴ Zbylé mlýny na Mastníku patřily mezi ty největší a nejvíce prosperující mlýny širšího regionu, tedy nejen sedlčanského soudního okresu.

Technologickým i hospodářským vývojem vyniká především mlýn v Červeném Hrádku (8). Z počátku se na jeho provoz zaměřil i nový majitel Olivier Mladota, velkostatek převzal po smrti otce Jana Mladoty roku 1916. Správa mlýna dala Oliviera Mladotu přihlásit do sedlčanského spolku mlynářů 7. října 1920.¹⁰²⁵ Vzhledem k tomu, že šlo o velkostatkáře, řídili mlýn vybraní úředníci a stárek. Ve mlýně působilo několik členů mlynářských rodin, a to například Václav Fiala, Antonín Paukner a další.

Olivier Mladota byl ve svém hospodaření neúspěšný. Ještě roku 1922 nechal mlýn upravit a vybavit novými stroji. V roce 1926 se rodina dostala do finančních problémů. Dnem 1. března 1926 přijal jako společníka svého mlýna Leona Krásu z Prahy¹⁰²⁶ a jako společnice při mlýně vystupovala i Olivierova manželka Růžena

---

¹⁰²² SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925-1947, zápis z valné hromady ze dne 11. dubna 1937, Kniha členství 1904-1940, pol. 36; NA, MU, kart. 148, Vložka k mlýnu č. 1048-18; SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, Proudkovický mlýn, s. 21-23; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 12-15.

¹⁰²³ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 28-30.

¹⁰²⁴ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 39-41.

¹⁰²⁵ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917-1945, zápis 99 z roku 1921.

¹⁰²⁶ Nájemce hospodářského dvora v Nalžovicích.

Mladotová ve znění Mladota a spol.¹⁰²⁷ V letech 1925 a 1926 byly do mlýna instalovány dvě turbíny od J. Kohouta o výkonu 62 a 40 HP. Voda dokázala mlýn pohánět zhruba pět měsíců v roce. Leon Krása, který přistoupil ke společenstvu hned 23. března 1926, vložil do mlýna několik milionů korun a začal sjednávat námezdní zakázky mezi zemědělci za pomoci dvou zaměstnanců, kteří začali za pomoci aut svážet obilí a rozvážet melivo, což se setkalo s velkým odporem ostatních mlynářů.¹⁰²⁸ Vzhledem k probíhající elektrifikaci obcí a dosluhujícímu parnímu kotly se správa mlýna v Červeném Hrádku zabývala i otázkou přechodu na elektrický pohon, který měl představovat nejmenší investice. Mělo se jednat o přísun 110 HP a cena proudu byla ujednána na 50 ha za 1 KW v noci od 11 hodin do 4 do rána a přes den za 70 ha. Zakázka Oliveira Mladoty pak měla ovlivnit elektrifikaci celé obce Lužickým elektrárenským svazem.¹⁰²⁹ Roku 1927 měl začít provádět výstavbu vedení ve své režii, ale k realizaci nedošlo a podnik zůstal u parního pohonu. K přestavbě kotelny došlo až v roce 1930, vybavena byla strojem firmy Pilsner Maschienen und Wagonbau z roku 1911.¹⁰³⁰ O rok později pronajal Mladota mlýn na 12 let, od 1. května 1931 do 30. dubna 1943, Hospodářskému družstvu skladnímu a výrobnímu v Sedlčanech. Nájemné činilo 40 000 Kč ročně a mělo být zapláceno vždy na šest let dopředu.¹⁰³¹ Na začátku 30. let sestávalo vybavení mlýna z 16 párů válců, vodního pohonu 90 HP a parního pohonu 100 HP. Výrobní schopnost mlýna odpovídala 45 000 q obilí ročně. Daňový základ mlýna v roce 1931 činil 89 770 Kč, v roce 1932 pak 154 367 Kč a k roku 1933 dokonce 168 502 Kč. Na dani z obratu roku 1931 odvedlo družstvo 1795 Kč za semelek 2171 q, v roce 1932 celých 5342 Kč za 4118 q obilí a roku 1933 pak 5055 Kč za 5119 q obilí.¹⁰³²

Roku 1932 byla na majetek Oliviera Mladoty zavedena Anglo-československou a Pražskou úvěrní bankou nucená správa. Ta rodině nadále poskytovala naturální pomoc z činnosti velkostatku a měsíčně 650 Kč. Olivier

---

¹⁰²⁷ SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 199, inv. č. 762, sign 15/6b, spis 2176; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925-1947, zápis 198 z roku 1927.

¹⁰²⁸ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925-1947, zápis 186 a 188 z roku 1926.

¹⁰²⁹ SOkA Příbram, Archiv obce Červený Hrádek, kronika obce 1924-1939, s. 45-47.

¹⁰³⁰ SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 199, inv. č. 762, sign 15/6b, spis 1870.

¹⁰³¹ SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 223, spis E 511/34.

¹⁰³² NA, Svaz pro hospodaření s obilím, kart. 12, inv. č. 51, Červený Hrádek.

Mladota si přivydělával zprostředkováním obchodů s firmou Tatra apod.¹⁰³³ Jeho pohledávky vyústily v exekuci pro 140 870 Kč s příslušenstvím, a to z půjčky na 500 000 Kč.¹⁰³⁴ Dluhy však narůstaly a k vymáhání svých pohledávek se přidalo minimálně dalších 28 osob a institucí, jako Městská spořitelna Sedlčany, berní úřad apod. Následná nucená dražba se týkala nemovitostí: statku Červený Hrádek, statku Kosova Hora s Vysokou a dalších nemovitostí. Nucený správce Jiří Diepolt vyzval Hospodářské družstvo Sedlčany, aby provedlo na mlýně a vodních cestách náležité opravy. Družstvo také nezaplatilo nájemné dopředu, jak bylo sjednáno ve smlouvě, a to s ohledem na výši pohledávek, které vůči Mladotovi družstvo mělo, a které převyšovalo nájemné. Roku 1934 byly dány do dražby jednotlivé části mlýna včetně kancelářských místností, strojírenské dílny, strojovny, kovárny, skladiště, truhlárny, bývalé pekárny, garáží, kotelny, 28 m vysokého továrního komína, sýpky, železniční skluzny a veškerého vybavení mlýna. Strojní vybavení mlýna (včetně kovárny a strojovny) bylo odhadnuto na 230 931 Kč, mlýnské zařízení na 217 710 Kč.¹⁰³⁵ Vzhledem k tomu, že Hospodářské družstvo stálo o provozování mlýna i nadále, mělo také předkupní právo vycházející z pachtovní smlouvy, zakoupilo k 31. prosinci 1937 mlýn i s příslušenstvím. V období mezi 20. dubnem a 15. zářím roku 1938 přistoupilo k rekonstrukci mlýna. Mlýn byl schválen 19. prosince 1938 okresním úřadem v Sedlčanech č. j. 44.623/38.¹⁰³⁶

Mlýn tvořila zděná budova o pěti podlahách s délkou 32 m, šířkou 11,5 m a výškou cca 19 m. Přístavek na severní straně o výšce 14 m měl čtyři podlahy a rozměry 8,25 m x 8,75 m. Obilné silo se skládalo ze třech dřevěných sil s obsahem cca 3 000 q. Z něj šlo předčištěné obilí cylindrem do mlýna za pomoci dopravního šneka. Ke mlýnu nadále patřil špýchar o třech podlahách, který pojal cca 5 000 q obilí. Pohon mlýna se nezměnil. Čistírna se skládala především ze zařízení vyrobeného ČKD Blansko, J. Kohoutem a loupačkou od Bessera a automatické váhy od Červeného z Prahy. K dopravě obilí nadále sloužil dvojitý páternoster. Za den byla schopna čistírna vyprodukovat 240–260 q obilí. Mlelo se na osmi válcových stolicích od ČKD

---

¹⁰³³ SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 223, spis E 511/34, Prohlášení Růženy Mladotové ze dne 27. března 1936.

¹⁰³⁴ SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 222, spis E 722/33 a E 736/33.

¹⁰³⁵ Více SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 223, spis E 514/34, Popis a odhad strojního zařízení, Parní automatický mlýn na Červeném Hrádku.

¹⁰³⁶ Viz SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 222, spis E 722/33, Pachtovní smlouva ze dne 20. dubna 1931 (kopie).

Blansko, Seck Drážďany a hladké stolice od Prokopa z Pardubic k luštění a vymílání. Ke dvěma stolicím byly připojeny detašéry k rozmělnování a roztírání. Pro produkci ke krmným účelům využíval mlýn šrotovník od pražské firmy Hess a šrotovník Mars od firmy Kašpar. Rovinných vysévačů na vysévání mouky měl mlýn pět, tři jednoskříňové od firmy Kohout a jeden dvouskříňový od ČKD Blansko a firmy Seck. Dvě dvojité reformy od ČKD a dvě jednoduché od Kohouta a UNION Budějovice. Mlýn disponoval čtyřmi míchačkami. Dvě pocházely od Kohouta, další od firmy Seck a od ČKD. Za rok 1938 spotřeboval mlýn 2863 q uhlí a odvedl 4004 Kč daně z vodní síly. Mlýn zaměstnával pět úředníků a 15 dalších zaměstnanců a pomocných dělníků. I s přestávkou v mletí mlýn v kalendářním roce 1938 semlel 10 310 q pšenice, 13 428 q žita a něco ječmene, sešrotoval 2684 q obilí. Pro svou činnost využívalo družstvo dva nákladní vozy Škoda D 404 s nosností 35 a 43 q.¹⁰³⁷

Přesný popis největšího sedlčanského mlýna ve Lhotce (9) se vzhledem k nedostatku nalezených pramenů rekonstruuje těžko. Ukazatelem je nám tak především stav v průběhu první světové války a po jejím skončení. Mlýn v poválečných letech obstarávaly tři denní směny pracující po osmi hodinách, které zajišťovaly nepřetržitý provoz. Po válce měl být mlýn schopný semlít pro Státní obilní ústav cca 2 vagony obilí denně. Fungování mlýna se tak zcela lišilo od ostatních mlýnů v regionu, čemuž měla odpovídat i správa mlýna.¹⁰³⁸ Roku 1923 vedle Francisovy turbíny poháněla mlýnské zařízení lokomobila Wolf z Magdeburgu o výkonu 200 HP. V roce 1924 se majitel Jan Pejša rozhodl nahradit jednu turbínu za další dvě nové Francisovy turbíny o síle 48–50 HP, zkolaudovány byly dne 8. listopadu 1926. Turbíny projektovala a sestrojila firma Českomoravská Kolben, akciová společnost, oddělení pro stavbu vodních turbín, Praha–Vysočany. K roku 1930 semlával mlýn 3 vagony žita denně na osmi válcových stolicích, 1 vagon denně pšenice na dalších osmi stolicích. K mlýnu patřilo 140 měr polí a luk¹⁰³⁹ a zaměstnával 18 pracovníků.¹⁰⁴⁰ Po Janu Pejšovi převzal dne 17. června 1932 mlýn jeho syn Bedřich¹⁰⁴¹, který byl aktivním členem Svazu československých obchodních mlýnů. Na podzim 1937 se například

---

¹⁰³⁷ NA, Svaz pro hospodaření s obilím kart. 12, inv. č. 51, Červený Hrádek. Dotazník z roku 1938.

¹⁰³⁸ Správce (reklama), in: Mlynář, roč. 41, č. 28, Praha 1920, s. 196.

¹⁰³⁹ Cca 27 ha.

¹⁰⁴⁰ Automatické válcové mlýny firmy Jan Pejša v Sedlčanech, in: Venkov, roč. 25, Praha 30. března 1930, s. 2.

¹⁰⁴¹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 47; Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 225 z roku 1932.

účastnil mezinárodního mlynářského kongresu v Paříži.¹⁰⁴² Ještě v březnu 1938 došlo ke schválení stavby jednopatrového zděného skladiště na obilí a mlýnské výrobky o rozměrech cca 13,5 x 11,5 m a výšce přes 6 m, v jejímž suterénu byla umístěna garáž o dvou stáních.¹⁰⁴³

Příkladem moderně vybaveného mlýna s relativně velkou kapacitou, který neobstál v konkurenci první republiky, se stal Panský mlýn v Sedlčanech (11), který vlastnil Jaroslav Gaertner. Ještě po válce, roku 1920, kdy mlýn fungoval jako smluvní mlýn Státního obilního ústavu, ve mlýně pracovaly až tři směny zaměstnanců po osmi hodinách. Krátce na to se ale finanční problémy Gaertnerových vystupňovaly. Již 14. srpna 1925 se měla konat dražba na vrub 200 000 Kč zástavního právo pro Městskou spořitelnu Sedlčany. Dne 30. října 1925 městské spořitelně Gaertner upsal zástavní právo na 300 000 Kč. Dluhy postupně narůstaly a manželé byli nuceni přizvat společníka, kterým se i v tomto případě stal v roce 1928 Leon Krása a na krátký čas tak vznikla obchodní společnost Mladotová a spol, která vlastnila mlýn v Červeném Hrádku (8), Zábřežský mlýn (10) a Panský mlýn v Sedlčanech (11).¹⁰⁴⁴ Sedlčanský Panský mlýn si později pronajal Leon Krása a provozoval jej krátce pouze na své jméno. Dne 14. února 1930 došlo k zániku firmy Jaroslava Gaertnera¹⁰⁴⁵ a 23. března 1930 se konalo vyrovnávací stání věřitelů sedlčanského mlýna Leona Krásy.¹⁰⁴⁶ Následně si mlýn od 7. října 1931 do 30. září 1937 pronajali sourozenci František a Antonín Vnoučkovi za částku 30 000 Kč. Finanční problémy a vysoké zadlužení Jaroslava Gaertnera zejména vůči Městské spořitelně v Sedlčanech vyústily roku 1933 v exekuci mlýna i domů na Sedlčanském náměstí.¹⁰⁴⁷ V roce 1932 už nebyl Jaroslav Gaertner schopen ani platit daně, jeho dlužná částka vůči finančnímu úřadu narůstala.¹⁰⁴⁸

Správce majetku Jaroslava a Aloisie Gaertnerových se stal i v tomto případě Jiří Diepolt, tajemník sedlčanského berního úřadu. Odhadcem mlýna byl v řízení

---

¹⁰⁴² Naše účast na mezinár. kongresu mlynářského průmyslu v Paříži, in: Mlynář, roč. 58, č. 41, Praha 1937, s. 479.

¹⁰⁴³ SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 199, inv. č. 762, sign 15/6b, 2990.

¹⁰⁴⁴ SOKA Příbram, OS Sedlčany, kart. 221, spis E 174/33, výpis z pozemkové knihy; Zápis firem, in: Mlynář, roč. 50, č. 49, Praha 1929, s. 445.

¹⁰⁴⁵ Zápis firem, in: Mlynář, roč. 51, č. 22, Praha 1930, s. 255.

¹⁰⁴⁶ Konkursy a vyrovnání, in: Mlynář, roč. 51, č. 14, Praha 1930, s. 162.

¹⁰⁴⁷ V roce 1933 se do exekuce dostal také Leon Krása, který stále vystupoval coby majitel firmy Sedlčanský panský mlýn. Viz SOKA Příbram, OS Sedlčany, kart. 221, spis E 408/33.

¹⁰⁴⁸ SOKA Příbram, OS Sedlčany, kart. 221, spis E 174/33, výpis z pozemkové knihy.

Vincenc Foud (46) a Václav Fiala, správce mlýna v Červeném Hrádku (8).¹⁰⁴⁹ Odhad nezněl nikterak příznivě. „*Mlýnské stroje jsou opotřebované, výroba minimální a vodní síla nestálá.*“¹⁰⁵⁰ V suterénu pšeničného a žitného mlýna se nacházela transmise a síla. Na 1. podlaze, v přízemí, válcovna a sklad. Na 2. podlaze manipulace, na 3. podlaze vysévače a reformy. Kanceláře a dvě místnosti pro stárka byly umístěny v žitné části mlýna. K mlýnu přináležela strojovna, kotelna, komín¹⁰⁵¹, kovárna ale také koupelna s verandou. Dále kůlna na vozy, kůlničky, domek zahradníka se skleníkem, v parku šestihranný pavilon. Přilehlé stodoly a chlévy byly již v této době značně poškozené. Mlýn poháněla Francisova turbína „dvojče“ o síle 15/18 HP a parní stroj Wolf o 35 HP. Čistírna se skládala ze zrnového čističe, tří koukolníků a dvou loupáček. K mletí se používalo šest dvojitých válcových stolic a jedna jednopárová, dva francouzské kameny a jeden žitavský kámen na šrot. Za 24 hodin byl mlýn na strojích schopen semlít 50 q žita a 50 q pšenice. Hodnota nájemného Vnoučkových byla oceněna na 12 000 Kč ročně. Stavebnosti mlýna, včetně parcel, na 255 405 Kč 50 ha.¹⁰⁵² Vodní právo ocenili odhadci na 20 000 Kč. Veškeré zařízení mlýna bylo vyčísleno na 207 350 Kč. Bez služebností váznoucích k mlýnu činil odhad 498 892 Kč. Dražby mlýna se dne 27. června 1933 za zájemce účastnil Josef Eliášek za Městskou spořitelnu Sedlčany, František Vnouček coby nájemce, majitel vápenek ve Skoupém Jaroslav Bílek, mlynář v Horosedlech Karel Frajer a František Ureš z Bechyně. Vydražitelem se stal Karel Frajer, který nabídl 430 000 Kč.¹⁰⁵³ Do roku 1938 se na mlýně vystříдалo ještě několik majitelů a provozovatelů. Vedle Karla Frajera¹⁰⁵⁴ to byl Rudolf Goldberger, po němž mlýn v dražbě 22. října 1937¹⁰⁵⁵ koupila Jindřiška Pejšová ze Lhotky. Provozovatelem mlýna se stal její manžel Bedřich Pejša. Mlýn tak nově využíval vozový park, strojní vybavení a další náležitosti mlýna ve Lhotce (9). V 1938 zaplatili majitelé Pejšovi na dani z vodní síly 1600 Kč. Za stejný kalendářní rok semlel mlýn 5700 q pšenice. Nadále ho poháněly původní Francisovy turbíny o výkonu 16 a 12 HP, modernizace se však dočkal parní pohon. Mlýn využíval lokomobilu Wolf o výkonu 70 HP. Většina strojního vybavení pocházela z dílny

---

¹⁰⁴⁹ Tamtéž.

¹⁰⁵⁰ Tamtéž, Odhad ze dne 5. října 1933.

¹⁰⁵¹ Cca v roce 1928 došlo k přestavbě 26 m vysokého továrního komína z roku 1896.

¹⁰⁵² SOKA Příbram, OS Sedlčany, kart. 221, spis E 174/33.

¹⁰⁵³ Domy na náměstí vydražili manželé Hlinečtí a Marie Papežová. Viz tamtéž, zápis o dražbě.

¹⁰⁵⁴ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 46.

¹⁰⁵⁵ Malý oznamovatel: Dražba Panského mlýna, in: Mlynář, roč. 58, č. 42, Praha 1937, s. 474.

Prokopec. Konkrétně se jednalo o všech sedm válcových stolic, tři kameny a dva detašéry (stroj na rozmělnění meliva), pět ze sedmi vysévacích strojů, tři reformy, tři míchačky a aspirátory pro oba mlýny. De facto pouze čistírnu tvořilo zařízení od různých výrobců.¹⁰⁵⁶

Sestrouňský mlýn (12) Karla Všetečky, narozeného 14. března 1913, prošel zásadní přestavbou roku 1923, kdy se mlýn proměnil v třípatrovou tovární budovu s moderním vybavením a vlastním osvětlením. Vodní kola nahradil majitel Francisovou turbínou od Kohouta o 28 HP. Pílu i nadále pohánělo vodní kolo. V případě nedostatku vody využíval mlynář naftový motor o výkonu 12 HP. V roce 1932 rozšířili manželé Všetečkovy pekárnu, která k mlýnu patřila, o parní etážovou pec a začali se věnovat i pecnářské živnosti. Ve mlýně často vypomáhalo či bylo zaměstnáno několik osob a učňů. Mlýn mlel na čtyřech válcových stolicích a kamenném složení od Gabriela Žižky.¹⁰⁵⁷

Na rozdíl od mlýna v Sestrouni se na mlýně v Osečanech (13) v průběhu první republiky vystřídalo několik mlynářů. Na konci 20. let dělal stárka Václav Pudil. Následně mlýn vlastní Filip Kvaš, který mlýn koupil za 140 000 Kč a vybavil ho novými stroji. Dne 1. října 1932 ho prodal Jaroslavu Kučerovi a jeho manželce Anně za 150 000 Kč. K roku 1938 pohánělo mlýn vodní kolo a naftový motor Laurin a Klement o výkonu 10–12 HP. Stroji vybavení mlýna pocházelo převážně z dílny J. Prokopce.¹⁰⁵⁸ Na mlýně v Radíči (14) po válce mlynařila Marie Kuchařová, která převzala mlýn po smrti otce. Roku 1922 jej prodala Josefu Chválovi, který na mlýně provedl řadu úprav. Stejně jako u Osečanského mlýna, a řady dalších provozů, vyměnil majitel stávající vodní kola za turbínu až v roce 1941.¹⁰⁵⁹ V období první republiky byl nově vybaven i mlýn v Suchdole, který stále pohánělo vodní kolo o 4,2 m průměru a výkonu 6 HP. Jako náhradní pohon mlýn používal naftový motor Bronz od firmy

---

¹⁰⁵⁶ NA, MU, kart. 151, Vložka k mlýnu č. 1099-18.

¹⁰⁵⁷ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 49; SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 73, Vložka k vodní knize č. 63; NA, MU, kart. 148, Vložka k mlýnu č. 1065–18; SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, mlýn v Sestrouni, s. 68-70.

¹⁰⁵⁸ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha učebních smluv 1918-48; SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 80, Vložka k vodní knize č. 70; NA, MU, kart. 143, Vložka k mlýnu č. 1017–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 48–49.

¹⁰⁵⁹ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 14 z roku 1918; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1001–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 50–53.

Laurin a Klement z roku 1917 o 12 HP. Prakticky veškeré strojní vybavení mlýna pocházela od firmy Prokopec.¹⁰⁶⁰

Mlýny na Sedleckém potoce

Z mlýnů na Sedleckém potoce pracovaly na konci námi sledovaného období dva šrotovníky a spíše zastaralý mlýn v Martinicích (16) s různým převážně starším vybavením. K mlýnu byla ještě za držení rodiny Míkových ve 20. letech přistavena motorovna pro naftový motor, která měla nahradit vodní pohon v případě nedostatku vody.¹⁰⁶¹ Lipský mlýn v Úklidě (19) Anny Vondruškové vyhořel roku 1921.¹⁰⁶² Rodina Vondruškových na něm následně prováděla nejnutnější úpravy a ve 30. letech 20. století sloužil již jen jako šrotovník. Vondruškovi měli v plánu nechat mlýn přestavět a vybavit ho novým strojním vybavením, k čemuž se od firmy J. Kohout dochovaly plány. K realizaci však zejména z finančních důvodů nedošlo. Šrotovník tak až do konce 30. let pohánělo vodní kolo o průměru téměř 3 m a výkonu 3–6 HP.¹⁰⁶³ Požár znamenal konec mlynářství také pro mlýn v Rudolci (20). Majitelé Ferdinand a Žofie Laláková provedli v letech 1928–1930 přestavbu mlýna na moderní typ provozu. Do mlýna instalovali nové stroje, které nově poháněla Francisova turbína od Prokopce. Další turbína sloužila k pohonu pily. V případě potřeby využíval mlýn k pohonu parní stroj. Přestavba majitele finančně vyčerpala a dne 4. dubna 1932 se konalo vyrovnávací řízení o jmění Žofie a Ferdinand Lalákových.¹⁰⁶⁴ V témže roce došlo k požáru mlýna, který zničil veškeré strojní vybavení mlýna vyjma turbín. V dalších letech se v prostorách mlýna pouze šrotovalo.¹⁰⁶⁵ Ještě na začátku 30. let však mlýn vykazoval nadprůměrné semelky, za něž Ferdinand Lalák společenstvu mlynářů v Sedlčanech v roce 1930 odvedl 20 Kč a v roce 1931 a 1932 dokonce 30 a 32,60 Kč.¹⁰⁶⁶ Mlýn následně v dražbě koupil Bedřich Pejša,¹⁰⁶⁷ který jej neměl v plánu obnovit. Od Pejšových ho 24. října 1938 koupil Bohumil Kremlička, který se však

---

¹⁰⁶⁰ NA, MU, kart. 147, Vložka k mlýnu č. 1052–18.

¹⁰⁶¹ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 51, Vložka k vodní knize č. 41; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1009–18.

¹⁰⁶² Požáry na venkově, in: Rolnické listy, roč. 37, č. 8, s. 59.

¹⁰⁶³ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 49, Vložka k vodní knize č. 39; NA, MU, kart. 148, Vložka k mlýnu č. 1069–18.

¹⁰⁶⁴ Konkursy a vyrovnání, in: Mlynář, roč. 53, č. 9, Praha 1932, s. 108.

¹⁰⁶⁵ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 48, Vložka k vodní knize č. 38; NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu č. 1038–18.

¹⁰⁶⁶ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha příspěvků 1891–1942.

¹⁰⁶⁷ Majitel kruhové cihelny v Sedlčanech.

vzhledem k úmrtí Bedřicha Pejši a pozdějšímu vysídlení Sedlčanska potýkal s nedokončeným knihovním přepisem mlýna.¹⁰⁶⁸

Po technologické stránce odpovídal modernímu mletí s výhradou mlýn v Jesenici (17) a Vackův mlýn v Sedlčanech (21). Jesenický mlýn roku 1932 převzal po matce Marii Spilkové Stanislav Spilka se svou ženou Marií, rozenou Rmoutilovou, která pocházela ze mlýna Hodíkov (62). Manželé tak vlastnili oba mlýny, které ve 30. letech 20. století postupně modernizovali. Ještě roku 1938 pohánělo mlýnské stroje jesenického mlýna kolo o výkonu 12 HP a naftový motor škoda z roku 1934 o výkonu 12 HP. Mlýn v roce 1938 spotřeboval pouze 6 q nafty. Veškeré stroje ve mlýně pocházely od firmy Prokop Pardubice, a to včetně tří válcových stolic, případně byly vyrobeny podomácku. I tento mlýn byl osvětlován dynamem. K dostavbě nové mlýnské budovy a dalším zásadním úpravám došlo až ve 40. letech 20. století.¹⁰⁶⁹ Mezi nejvyhledávanější námezdní mlýny patřil podnik Karla Vacka v Sedlčanech (21), a to nejen vzhledem k jeho technickému vybavení, ale i menší hustotě námezdních mlýnů na západ od Sedlčan. Při mlýně byla ve 30. letech 20. století zřízena strojovna pro naftový motor o 12 HP a roku 1936 také začal jako jeden z prvních námezdních mlynářů využívat Francisovu turbínu UNION České Budějovice o 14 HP, kterou roku 1936 definitivně nahradil vodní kolo. Právě od firmy UNION vycházela většina strojního vybavení mlýna.¹⁰⁷⁰

Mlýny na potoce Musíku

Na potoce Musíku stály pouze tři mlýny, činnost všech přetrvala až do období Protektorátu. Mlýn na Červeném (22) přešel 1. března 1933 z Aloise a Kristiny Jiráčkových na syna Aloise a jeho ženu Marii. Manželé za pomoci rodičů mlýn modernizovali. Přestavěli budovu, zavedli automatické mletí. Ještě roku 1932 bylo ve mlýně nahrazeno vodní kolo Francisovou turbínou UNION České Budějovice o výkonu 10 HP. V roce 1938, kdy byla ve mlýně zaměstnána jedna odborná pracovní síla, nahradil původní naftový motor za plynosací motor Ig. Lorenz Kroměříž o výkonu

---

¹⁰⁶⁸ Knihovní majitelkou zůstala Barbora Pejšová. SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 15; NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu č. 1038–18.

¹⁰⁶⁹ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 46, Vložka k vodní knize č. 36; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1009–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 68-70.

¹⁰⁷⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 72, Vložka k vodní knize č. 62; NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu č. 1037–18.

25–30 HP. Další vybavení pocházelo z dílen různých strojírenských firem.¹⁰⁷¹ Mezi léty 1933–1935 modernizoval a přestavěl mlýn Na Vrahu (23) Jaroslav Sosnovec, který ho po rodičích převzal na začátku 30. let. Ještě v roce 1938 mlýnské stroje pohánělo vodní kolo o průměru téměř 4 m a maximálním výkonu 7 HP. Mlýn jako náhradní motor využíval naftový motor, pro nějž v roce 1938 spotřeboval 15 q nafty. Strojní vybavení mlýna pocházelo od různých firem, ale převládal strojírenský podnik Kašpar.¹⁰⁷²

Nejtradičnější podobu výroby i mlýnské budovy z podniků na Musíku si zachoval mlýn Baňov v Nalžovickém Podhájí (28). Ještě před první světovou válkou ho zřejmě jako obyčejný český mlýn od Františka Čánského koupili manželé Augustin a Petronila Plavcovi. Z vybavení po první světové válce přibyla jedna válcová stolice, jeden hranolový vysévač, v podkroví prachový vysévač, mačkadlo na oves, bubnový třídič a tři výtahy. O schválení upravené provozovny požádal Augustin Plavec v roce 1926. Vedle vodního kola o 6,5 HP využíval mlýn k pohonu naftový motor kralupské značky Brons o výkonu 10 HP. Na konci 30. let se ve mlýně mlelo již pouze žito a šroty.¹⁰⁷³

Mlýny na potoce Slabá

Mlýny na potoce Slabá patřily v období první republiky mezi nejzastaralejší provozovny Sedlčanska. Po velkou část roku trpěly nedostatkem vody. Jejich zánik tak vycházel z větší míry z přirozeného hospodářského vývoje, kdy se podniky ukázaly pro majitele jako nerentabilní. Díky zastaralosti těchto provozů se mezi nimi zachovaly i významné stavby, jakou je mlýn Dobiášek (26). Oba mlýny v Křemenici využívaly k pohonu vodní kola a nemalá část jejich strojního vybavení byla podomácku vyrobená. Zatímco pro Mlejneček v Křemenici (25) znamenala definitivní konec druhá světová válka, mlynář Karel Poslušný z Dobiáška se vzdal činnosti již ve 30. letech 20. století.¹⁰⁷⁴

---

¹⁰⁷¹ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 40, Vložka k vodní knize č. 30; NA, MU, kart. 152, Vložka k mlýnu č. 1115–18.

¹⁰⁷² SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 31; NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu č. 1019–18.

¹⁰⁷³ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1925–1947, zápis 191 z roku 1926; SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 42, Vložka k vodní knize č. 32; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1007–18.

¹⁰⁷⁴ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 25.

Nejmoderněji vybaveným a udržovaným mlýnem byl Petrů mlýn v Kamenici (28). Ten po léta vedla Anežka Dlouhá, dcera Jana Petra, která ve mlýně nechala vyučit svého syna Bohumila, který mlýn následně převzal.¹⁰⁷⁵ Mlýn modernizovala nejdéle na začátku 30. let 20. století. Mlýn pohánělo vodní kolo o průměru téměř 4 m a výkonu 8 HP, vedle toho mlynářka se synem využívali pro pohon strojů naftový motor z roku 1929 o 10 HP od firmy Václav Suchý, Továrna motorů a slévárna Čtyřkoly. Většina mlýnského vybavení pocházela od Škrlanda, tj. celá čistírna, vysévače, válcová stolice, i pískovcový kámen. Zbylé dva francouzské kameny vyrobila firma Žižka a Jindřich z Mělníka. Roku 1938 spotřeboval mlýn 3 q nafty.¹⁰⁷⁶

Mlýny na Počepickém potoce a jeho přítocích

Stagnovaly také podniky na Počepickém potoce. Ve 30. letech 20. století ukončil mlynářskou živnost František Pešta z Nechvalic (29)¹⁰⁷⁷ a roku 1934 Josef Sosnovec v Bláhově Lhotě (34).¹⁰⁷⁸ Oba mlýny fungovaly částečně jako šrotovníky.¹⁰⁷⁹ Skuhrovský mlýn (30), který nechal jeho majitel Josef Panec po válce modernizovat a ještě roku 1922 do mlýna přihlásil učně Ladislava Šulce z Kaliště,¹⁰⁸⁰ zanikl po požáru mlýna v noci ze 14. na 15. července 1924.¹⁰⁸¹ Někdy v průběhu první světové války, případně krátce po ní, zanikl mlýn v Oukřtalově (33). Příliš úspěšné ve svém provozu nebyly ani další dva mlýny na Počepickém potoce. Do Litošova mlýna (32) si místní chodili nechávat semlít žito a šrotovat. Strojní vybavení veskrze sestávající ze strojů firmy Grüner pohánělo vodní kolo o výkonu 6 HP.¹⁰⁸² Podobně vybaven byl i Mlýnec ve Vleticích (35). Čtyřmetrové kolo o 3 HP pohánělo ještě roku 1938 strojní vybavení, které si v případě vysévačů a dalších strojů sestavil majitel sám, dále válcovou stolici Prokopec a jeden pískovec na šroty.¹⁰⁸³

---

¹⁰⁷⁵ Tamtéž, pol. 4.

¹⁰⁷⁶ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 52, Vložka k vodní knize č. 42; NA, MU, kart. 152, Vložka k mlýnu č. 1117–18.

¹⁰⁷⁷ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 24.

¹⁰⁷⁸ Tamtéž, pol. 30.

¹⁰⁷⁹ Tamtéž.

¹⁰⁸⁰ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 151 z roku 1923.

¹⁰⁸¹ SOKA Příbram, Archiv obce Počepice, Pamětní kniha 1905–1932, zápis z roku 1924: Požár mlýna; JANOTOVÁ, Šárka: Zaniklý vodní mlýn v katastru obce Skuhrov, s. 154–176.

¹⁰⁸² NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1042–18.

¹⁰⁸³ NA, MU, kart. 147, Vložka k mlýnu č. 1056–18.

Mlýny na potoce Varovském potoce

V podstatě nový mlýn, dle projektu UNION, vybudoval František Jedlička po roce 1926 na severozápadní straně svého starého mlýna v Radešicích (36).¹⁰⁸⁴ Jednalo se o patrovou zděnou budovu o třech podlahách. Mlynář ho nechal vybavit dvěma vysévači, reformou, koukolníkem, válcovou stolicí a dalšími běžným příslušenstvím. K pohonu využíval Francisovu turbínu o výkonu 6 HP, projekt UNION, a také plynový motor o výkonu 12 HP.¹⁰⁸⁵ Mlynářskou živnost v průběhu první republiky naopak ukončil mlynář Josef Doubrava na dolním radešickém mlýně v Brodě (37) v roce 1933. Nadále mlel za použití vodního kola o 3 HP pouze pro potřeby vlastního rozsáhlého hospodářství. Díky tomu, že mlýn neprošel výraznějšími úpravami, se do současnosti dochoval včetně technologického vybavení.¹⁰⁸⁶

Problematickým vývojem si prošel i rybniční mlýn Hynka Zelenky v Žemličkově Lhotě (38). Hynek Zelenka narozený 25. června 1880 se po návratu z první světové války zpočátku vyrovnával s dluhy, které v průběhu války na mlýně narostly. Přesto se snažil mlýn udržovat v relativním chodu. Do mlýna tak instaloval ještě před rokem 1930 turbínu od Martina Kulíka z Hořovic o výkonu 6 HP. Vedle toho využíval i plynový motor Polke Vídeň o 10 HP, který byl vyroben roku 1912. Je pravděpodobné, že do mlýna byl instalován až druhotně, stejně jako většina strojního mlýnského vybavení, které mlynář roku 1938 přiznal. To pocházelo z různých strojírenských podniků.¹⁰⁸⁷

Podobně na tom byl i Hradilův mlýn ve Vilasově Lhotě (39). Alois Hradil se také potýkal s relativně neutěšeným poválečným stavem mlýna, v němž byly instalovány stroje různých výrobců mlynářské technologie. Čistírna pocházela od Grünera z Písku, stolice od drážďanské firmy Seck. Ještě roku 1930 pohánělo mlýn kolo o výkonu 3 HP, později nahrazené turbínou. Mlýn v roce 1938 nebyl v příliš dobrém stavu, jeho vybavení se v průběhu 30. let zřejmě příliš nezměnilo. Poháněla ho turbína domácí výroby o 4 HP a přídatný plynosací motor Colloredo Mansfeld z Dobříše. Ten byl vyrobený roku 1922 a v roce 1938 spotřeboval 5 q antracitu.¹⁰⁸⁸

---

¹⁰⁸⁴ Ten byl v letech 2009–2010 přenesen do skanzenu ve Vysokém Chlumci.

¹⁰⁸⁵ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 53, Vložka k vodní knize č. 43.

¹⁰⁸⁶ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 54, Vložka k vodní knize č. 44.

¹⁰⁸⁷ NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu č. 1120–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 122–124.

¹⁰⁸⁸ NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1049; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 125–127.

Mlýny na potoce Předbořickém potoce

Se značnými finančními problémy se potýkal i Alois Hrdlička, mlynář v Mladotově Zahrádce (40), v jehož silách nebylo mlýn modernizovat a zároveň zachovat jeho funkčnost. Mlýn ještě roku 1938 využíval k pohonu vodní kolo o výkonu 6 HP. V roce 1938 spotřeboval 15 q nafty pro svůj přídavný motor Suchý z roku 1928 o 10 HP. Mlýn osvětlovalo vlastní dynamo. Výrobce mlýnských zařízení udal jako neznámé.¹⁰⁸⁹ Stabilnější podmínky měl dolní mlýn (41) Čestmíra Langa Plíčov, jemuž mletí zajišťovala produkce vlastního statku. Mlýn zaměstnával zhruba dva zaměstnance. Od roku 1929 používal mlýn motor na nasávaný plyn o výkonu 20 HP. Ve 30. letech nahradila vodní kolo Bakniho turbína o výkonu 9 HP. V roce 1938 spotřeboval mlýn 75 q antracitu pro lokomobilu Umrath z roku 1926, která vytvářela maximální výkon 12 HP. Strojní vybavení mlýna pocházelo taktéž z různých firem.¹⁰⁹⁰ Podobně tomu bylo také u mlýna Václava Míchala v Radešíně (41). Stroje od různých výrobců i na konci 30. let 20. století pohánělo 4 m vysoké vodní kolo. Vedle něj využíval mlynář motor na nasávaný plyn Colloredo Mansfeld o výkonu 12 HP.¹⁰⁹¹

Nejlépe vybaveným a vystaveným mlýnem na Předbořickém potoce se v průběhu první republiky stal mlýn Marie Míkové v Krašovicích (42). Přebudovaný mlýn ve 30. letech 20. století, kdy byl oceněn na 200 000 Kč, mlel na dvou válcových stolicích, šrotovníku a francouzském kameni. Využíval motor Wichterle a Kovařík Prostějov na nasávaný plyn o 20–25 HP. V květnu 1934 došlo k instalaci nového vodního kola s průměrem 5,65 m. Zřejmě již roku 1935 ho nahradila Francisova turbína o výkonu 16,5 HP, zhotovená dle projektu firmy Kohout. Ve mlýně byla instalována dvě dynamo. Dynamo Siemens sloužilo k osvětlení a A.E.G. k pohonu elektromotoru.¹⁰⁹²

Mlýny na potoce Brzině

Nejbohatším vodním tokem na mlýnské podniky zůstal potok Brzina, a to nejen vzhledem k délce toku, ale především s ohledem na hustotu stávajících mlýnů, které

---

¹⁰⁸⁹ NA, MU, kart. 152, Vložka k mlýnu č. 1110–18.

¹⁰⁹⁰ NA, MU, kart. 150, Vložka k mlýnu č. 1089–18.

¹⁰⁹¹ NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu č. 1026–18.

¹⁰⁹² SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 34, Vložka k vodní knize č. 24; NA, MU, kart. 152, Vložka k mlýnu č. 1113–18.

od sebe byly vzdáleny zhruba 1–1,5 km. V průběhu první republiky zde zcela zanikl pouze jediný mlýn, a to Vostrákův mlýn v Petrovicích (44). František Vondrák dne 27. ledna 1937 prodal zastaralý mlýn bez kontingentu Josefu a Marii Hrubešovým.¹⁰⁹³ Mlýn s nepatrným hospodářstvím byl zadlužený a přesto, že se ještě z počátku 30. let 20. století snažil mlynář mlýn udržet v chodu, nejednalo se v žádném případě o rentabilní podnik.¹⁰⁹⁴

Typické vybavení pro námezdní mlýny Sedlčanska měl i Petrovický mlýn (45). Mlecí zařízení se skládalo z válcovací stolice, českého a francouzského kamene. Mlýn využíval dynamo o výkonu 8,5 kW na osvětlení a k pohonu hospodářských stojů. Stroje mlýna pohánělo kolo o průměru téměř 4 m a naftový motor Climax o výkonu 12–14 HP. K provozu roku 1938 spotřeboval podnik 4 q nafty. Ve 30. letech 20. století skončil zdejší provoz pily. Roku 1939 se majiteli petrovického mlýna stali dcera majitelů Dlouhých Jaroslava s manželem Eduardem Foudem z dolního mlýna Na Kulišovně.¹⁰⁹⁵ Mlýn Na Kulišovně provozoval Eduard Foud se svým otcem Vincencem, a to až do jeho smrti roku 1936, kdy se mlýn stal majetkem Eduarda a jeho matky Boženy. Mlýn v Týnčanech patřil mezi úspěšnější podniky Sedlčanska. Ve 20. letech 20. století do něj instaloval Vincenc Foud plynosací motor a vedle pilařství od roku 1935 provozoval i pecnářskou živnost. V hospodářském roce 1936/1937 prošel mlýn rekonstrukcí, a dokonce tak nevyužil přidělený kontingent. Ještě na konci roku 1938 došlo k úřednímu schválení výměny vodního kola za Francisovu turbínu o výkonu 6–8 HP od firmy Kohout. Vedle vodního pohonu byl nezanedbatelný i parní pohon. Na něj mlýn roku 1938 spotřeboval cca 100 q uhlí. V té době mlýn s pilou využívaly také dva plynosací motory. Konkrétně motor Adam o výkonu 14 HP a Colloredo Mansfeld z Dobříše o 12 HP. Ostatní strojní vybavení pocházelo od různých firem. Ve mlýně pracoval vedle mlynáře jeden stálý pomocný dělník a jako v několika dalších mlýnech i často učeň.¹⁰⁹⁶

Nejdéle na začátku 30. let 20. století ustala na čas činnost mlýna Melena ve Skoupém (47).¹⁰⁹⁷ Okolo roku 1926 přestal mlýn fakticky pracovat a v roce 1930 se

---

¹⁰⁹³ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904–1940, pol. 37.

¹⁰⁹⁴ MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s. 145–146.

¹⁰⁹⁵ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 57, Vložka k vodní knize č. 47; NA, MU, kart. 154, Vložka k mlýnu č. 1129–18.

¹⁰⁹⁶ SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, inv. č. 27, Vložka k vodní knize č. 18; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1003–18.

¹⁰⁹⁷ SOKA Příbram, Společenstvo Sedlčany, Kniha členů 1904–1940, pol. 11.

Anna Konarovská vzdala mlynářské živnosti. Po Konarovských mlýn získali manželé Brzákovi, kteří jej pronajali Josefu Poslušnému 1. července 1937. Strojní zařízení bylo zastaralé a mnohdy nefunkční. Roční pachtovné bylo proto vyčísleno na 8 q pšenice a 16 q žita, případně v penězích odpovídajících hodnotě uvedeného obilí. Nájemce Josef Poslušný přislíbil, že vlastním nákladem do jednoho roku ode dne nájemní smlouvy provede potřebné opravy a znovuzřídí veškeré mlýnské zařízení, a to bez nároků na finanční náhradu, pokud investovaná suma nepřesáhne 20 000 Kč. Investice nad tuto částku musela být konzultována s majiteli, kteří se ji zavázali po konci nájemního období proplatit. Celkové náklady na rekonstrukci mlýna z let 1937 a 1938 dosáhly hodnoty 40 000 Kč. Běžné opravy do 100 Kč hradil nájemce, vyšší pak majitel. V případě zrušení kontingentu, náleželo nájemci odškodné. Ještě roku 1937 byl do mlýna instalován naftový motor Slavia od firmy Bratři Paříkové, Napajedla o výkonu 11 HP. V následujícím roce došlo k instalaci Bankiho turbíny. Znovuzřízení mlýna se setkalo v řadách mlynářů s odporem. V prosinci 1938 si na mlýn stěžoval horní mlynář Eduard Foud (46), podle nějž nebyl mlýn 18 let v činnosti, tedy neměl určený kontingent. Mlynáři se domáhali uplatnění numeru clausu, resp. vládní nařízení č. 363/1938 Sb. z. a n. o zřizování mlýnů a rozšiřování jejich výrobní schopnosti. Vzhledem ke stáří mlýna ale úřady mlýnu poskytly kontingent a činnost mu umožnily.¹⁰⁹⁸

V dolním, vůči podniku Melena, Petříčkově mlýně v Týnčanech (48) se dne 21. prosince 1869 narodil již tolikrát zmiňovaný Vincenc Foud, syn Josefa Fouda mlynáře z Týnčan čp. 15, který získal po dědovi mlýn Na Kulišovně (46).¹⁰⁹⁹ I Petříčkův mlýn prodělal ve 30. letech 20. století modernizaci. Poháněla ho dřevěná turbína s plechovými lopatkami, kterou si vyrobil sám majitel Josef Diviš, a to z válce o průměru 0,6 m a délce 0,57 m. Turbína měla 31 lopatek o délce 45 cm a šířce 15 cm. Stroj dokázal vytvořit výkon 6 HP. Vedle toho mlýn využíval naftový motor o výkonu 10 HP Václav Suchý, Čtyřkoly z roku 1924. I tento mlýn byl zadlužen na částku 25 000 Kč a větší úpravy si nemohl dovolit. Většina výrobců jeho technologie pocházela od Prokopa z Pardubic. Nicméně v roce 1938 ho poháněla Bankiho turbín o výkonu 8 HP

---

¹⁰⁹⁸ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 76, Vložka k vodní knize č. 66; NA, MU, kart. 149, Vložka k mlýnu č. 1078–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedčanska, s. 153–155.

¹⁰⁹⁹ Svazky mezi mlynáři vycházející ze staletých cechovních tradic jsou nejpatrnější na potoce Brzině. I Marie Divišová, mlynářka v Týnčanech čp. 15, pocházela z Radášova mlýna v Týnčanech čp. 14.

od Kubky.¹¹⁰⁰ Dolní Radášův mlýn v Týnčanech (49) sestával také z různého strojního vybavení, především však od výrobce Prokopec, a i část zdejšího vybavení si mlynář vyrobil sám. Celý mlýn pohánělo kolo na svrchní vodu o průměru 3,5 m a výkonu 4 HP.¹¹⁰¹

Mlynář z Červeného mlýna v Krašovicích (50) zavedl do svého podniku roku 1924 dynamo na výrobu elektřiny pro osvětlení mlýna. Roku 1936 byl ve mlýně instalován vysokotlaký naftový motor o výkonu 12 HP od firmy Václav Suchý, Čtyřkoly. Majitelé Slabovi se snažili mlýn udržovat v dobrém chodu a pravidelně mlýn opravovali. V roce 1938 mlýnské stroje poháněla dvě vodní kola o průměru 4,5 m a 4,1 m s výkonem 16 a 10 HP. Na mlýně byli hlášeni dva učni a jeden pomocný dělník.¹¹⁰² Hlavním pohonem mlýna zůstalo do roku 1938 vodní kolo o průměru 3,2 m a výkonu až 8 HP i u Hotovcova mlýna ve Vleticích (51). Většina strojů pocházela od smíchovské firmy Kohout.¹¹⁰³ Stejně tak u dalšího vletického mlýna (52) pohánělo provoz nadále kolo o průměru téměř 4 m a výkonu 5 HP.¹¹⁰⁴ Mlýn ve Smrčí (53) s vodním kolem o průměru 4 m a 7 HP pohánělo vybavení, které pocházelo z větší míry z dílny Prokopec. Mlýn si také za pomoci dynamy vytvářel vlastní elektrický proud.¹¹⁰⁵ Smetákův mlýn ve Skryšově (54) získali roku 1928 Alois a Marie Křivánkovi. V této době byl mlýn přestavěn do podoby, jakou má dnes. Na přestavbě se podílel a projekt zhotovil stavitel Václav Švec z Krásné Hory nad Vltavou. Roku 1935 při mlýně zřídil přístavek pro náhradní pohon v podobě naftového motoru Bratrů Paříkové Napajedla Morava o 9 HP. Jako hlavní pohonný stroj fungovalo kolo o výšce 3,6 m a výkonu 5 HP, které pohánělo stroje vzešlé především z dílny Prokop Pardubice.¹¹⁰⁶

Do finančních potíží se ve 30. letech 20. století dostal i další významný spolkový činitel, a to majitel Chadimova mlýna (55), Jarolím Fiala v Bražné. Majitelem mlýna se stal na základě tržové smlouvy z roku 1910. O rok později se majitelkou poloviny mlýna stala jeho manželka Anna. Mlynář postupně přestal stačit na své finanční závazky. K roku 1932 mu vzrostly pohledávky u finančního úřadu na

---

¹¹⁰⁰ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 75, Vložka k vodní knize č. 65; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1004–18.

¹¹⁰¹ NA, MU, kart. 150, Vložka k mlýnu č. 1094–18.

¹¹⁰² SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 33, Vložka k vodní knize č. 23; NA, MU, kart. 153, Vložka k mlýnu č. 1118–18.

¹¹⁰³ NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu č. 1032–18.

¹¹⁰⁴ NA, MU, kart. 148, Vložka k mlýnu č. 1070–18.

¹¹⁰⁵ NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu č. 1029–18.

¹¹⁰⁶ NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1043–18.

8288 Kč. V roce 1933 si vzal půjčku 75 000 Kč od Městské spořitelny Milevsko, a to s 6,5 %–7,5% úrokem. Částka byla kryta zástavou na polovinu mlýna. Mlynář nebyl schopen spořitelně, ale i dalším, splácet a již roku 1934 došlo k vytvoření exekuce na nezaplacené úroky vzniklé od 1. července 1933 ve výši 2531 Kč.¹¹⁰⁷ Zděné budovy mlýna se sedlovým krovem a kryté dřevěnými taškami byly odhadnuty na zhruba sto let stáří, s přestavbou v roce 1908. V suterénu mlýnské budovy se vedle mlýnice stále nacházela šalanda přístupná od dvora.¹¹⁰⁸ V šalandě stála pec na chleba a sporák. K podkolí byla přistavena jednoduchá pila, sestávající z dřevěné konstrukce na sloupech, kterou využíval majitel pouze pro vlastní potřebu. K mlýnu patřily další hospodářské objekty, včetně sýpky, nacházející se nad hospodářským domkem. Vybavení mlýna neodpovídalo moderním požadavkům mletí. „*Zařízení mlýna je velice upotřebené, vyžaduje nutných větších oprav, které vyžadují si značného nákladu.*“¹¹⁰⁹ Vodní kolo s železnou hřídelí bylo ve velmi špatném stavu. Přesto dokázalo pohánět jednu válcovou stolicí, francouzské složení a české složení, dále loupáčku Prokopec, pět opotřebovaných výtahů, jeden sešlý triér, moučný vysévač a cylindr. Jmenované, včetně transmise, řemení i moučné truhly, bylo ohodnoceno na 7 450 Kč, mlýnská budova na 30 480 Kč, pila a její zařízení na 2 370 Kč. Vodní právo bylo oceněno „*jednou provždy na 4000 Kč*“.¹¹¹⁰ Dražba 19. října 1934 se týkala poloviny mlýna a dalšího majetku. Dražiteli byly milevské spořitelna a Anna Fialová. Spořitelna nabídla 46 000, zástupce Anny Fialové pouze 45 000. Manželům Fialovým se však podařilo podržet si mlýn i nadále. Mlýn 29. května 1935 koupila jejich dcera Marie s manželem Bohumilem Sedlákem. V tom samém roce byl mlýn zrekonstruován. I nadále ho však pohánělo pouze cca 4,5 m vysoké vodní kolo.¹¹¹¹

Snaha o udržení či dostání úrovně moderního provozu, který by vyhovoval alespoň místním poměrům je patrná u několika dalších mlýnů na Brzině. Šourkův mlýn v Brzině (56) prodělal několik rekonstrukcí. První hned po Velké válce, kdy jej od tchána převzal František Kuncl, a další na konci 20. let 20. století. Roku 1929 došlo k schválení nové provozovny, kterou pohánělo kolo o 3–5 HP. Projekt pocházel od Stavební kanceláře Antonín Švagr z ublovic. Na konci 30. let 20. století pohánělo mlýn

---

¹¹⁰⁷ SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 222, spis E 202/33.

¹¹⁰⁸ Šalandu si zachovaly i další mlýny Sedlčanska, například mlýn Melena.

¹¹⁰⁹ SOkA Příbram, OS Sedlčany, kart. 222, spis E 202/33, Odhad mlýna.

¹¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹¹ NA, MU, kart. 147, Vložka k mlýnu č. 1061–18.

kolo o výkonu 6–10 HP a další přídatné motory. Osvětlení zajišťovalo dynamo o 6 HP. Většina strojního vybavení pocházela od firmy UNION.¹¹¹² Také Šamalův mlýn Františka Herynka v Drážkově (57) zažil po první světové válce rozmach. Roku 1919 došlo k výstavbě hlavní mlýnské zdi směřující k vodě a lednici. Do mlýna bylo instalováno kolo o průměru 3,8 m a výkonu 6 HP. Poslední velká rekonstrukce mlýna proběhla v letech 1923–1924, kdy byla postavena nová hlavní zeď směřující do zahrady. Zdi mlýna a střecha byly zvýšeny do úrovně obytné budovy, nově postaveny byly i mlýnské podlahy. Doškovou střechu nahradily tašky. Na mlýně byla zbudována vykládací rampa, zásobník na obilí a velká míchací kašna. Mlynář si koupil druhou válcovou stolicí a reformu na hrubé mouky a krupice. V roce 1935 mlynář pořídil naftový motor Lorenz, Kroměříž, o výkonu 12 HP. O dva roky později ve mlýně zřídil vlastní elektrárnu s dynamem na osvětlení mlýna, obytných a hospodářských budov.¹¹¹³

Standardním mlýnem vybaveným různými strojním vybavením byl i Dolní mlýn v Chramostech (59), který patřil rodině Stehlíků, od začátku roku 1921 Antonínu Stehlíkovi.¹¹¹⁴ Horní mlýn v Chramostech (58) je naopak příkladem mlýna, jehož část technologie si mlynář vyráběl a udržoval sám. Dne 20. dubna 1933 přešel mlýn do vlastnictví manželů Otty a Anny Zralíkových.¹¹¹⁵ Právě Otto Zralík si vyrobil velkou část strojního vybavení sám, a to včetně Bankiho turbíny o 200 obrátkách za minutu s hltností 100 l/s a o výkonu necelých 5 HP. Dále sestrojil sortýr a jednoduchou reformu na čištění krupic a hrubé mouky.¹¹¹⁶

K rekonstrukci a přestavbě mlýna byl donucen mlynář Stoužil z třebnického mlýna Mleč (60) roku 1919 po požáru mlýna. Přestavba a nové strojní vybavení majitele vyšlo na 110 000 Kč. Dle projektu Antonína Švagra z roku 1930 byla u mlýnice postavena strojovna pro naftový motor Laurin a Klement o výkonu 10 HP. Vzhledem k tomu, že majitel nebyl opakovaně schopen splnit podmínky provozu,

---

¹¹¹² SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 25, Vložka k vodní knize č. 16; NA, MU, kart. 147, Vložka k mlýnu č. 1060–18.

¹¹¹³ SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 26, Vložka k vodní knize č. 17; NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1005–18; SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, mlýn u Šamalů v Drážkově, s. 37–41.

¹¹¹⁴ SOKA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 72 z roku 1920; NA, MU, kart. 146, Vložka k mlýnu č. 1046–18.

¹¹¹⁵ Otto Zralík pocházel z rodiny mlynáře v Mladotově Zahrádce (40), kde se dne 22. dubna 1899 narodil.

¹¹¹⁶ NA, MU, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1006–18.

rozhodl se roku 1937 od jejího používání upustit a mlýn nadále, minimálně oficiálně, pohánělo pouze vodní kolo o výkonu 6 HP a velikosti 5 m.¹¹¹⁷ Nelehký byl i vývoj mlýna v Líchovech (61). Ten od Tomáše Kordíka roku 1921 získal Bedřich Potužil, který jej 19. prosince 1925 prodal Josefu Kučerovi.¹¹¹⁸ Josef Kučera k mletí využíval vodní kolo o průměru 4,3 m a výkonu 6 HP, dále naftový motor o výkonu 10 HP, který byl později nahrazen motorem Laurin a Klement o výkonu 12 HP.¹¹¹⁹

Poslední mlýn na Brzině Hodíkov (62) patřil Ferdinandu Rmoutilovi s manželkou Marií. Ti jej dne 24. října 1932 předali dceři Marii, která se provdala za Stanislava Spilku, mlynáře z Jesenice (17). Manželé žili a mlynařili v jesenickém mlýně, přesto nechali mlýn v roce 1933 přestavět. Vodní kola byla nahrazena Francisovou turbínou UNION o výkonu 10 HP vybavené dynamem na výrobu elektřiny. Postupně provoz rozšířili o další stolici, loupačku a reformu.¹¹²⁰

Mlýny na Mlýnském potoce a Jahodovém potoce

Ze tří mlýnů na Mlýnském potoce pod Krásnou Horou nad Vltavou zrušili mlynářskou živnost v průběhu první republiky dva mlynáři. Všechny zdejší provozy trpěly nedostatkem vody, která byla akumulována jen v několika malých, často neregulovaných, nádržkách. Modernizace se dočkal pouze Hůlův mlýn v Krásné Hoře nad Vřavou (63). Josef Hůla s manželkou Josefou získali od rodičů mlýn roku 1919. V roce 1920 přestavěli mlýn do podoby moderního válcového mlýna. Vzhledem k tomu, že Mlýnský potok nebyl nikterak silný, většinou na jeho pohon nestačilo kolo o 5 m průměru a 3 HP. Často tak mlýn mlel za pomoci naftového motoru. V roce 1938 spotřeboval mlýn 700 kg nafty.¹¹²¹

Do Pivoňkova mlýna v Krásné Hoře nad Vltavou (64) bylo roku 1921 instalováno nové vodní kolo o průměru 4,5 m a výkonu 3 HP. Zásadních úprav se mlýn nedočkal. Josef Mrskoš z Krásné hory se proto mlynářské živnosti vzdal a věnoval se

---

¹¹¹⁷ SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, Vodní kniha III, pol. 444; NA, MU, kart. 143, Vložka k mlýnu č. 1016–18.

¹¹¹⁸ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917–1945, zápis 82 z roku 1921.

¹¹¹⁹ NA, MU, kart. 145, Vložka k mlýnu č. 1033–18.

¹¹²⁰ NA, MU, kart. 144, Vložka k mlýnu č. 1023–18; MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska, s.194-196.

¹¹²¹ NA, MU, kart. 147, Vložka k mlýnu č. 1057–18.

pouze občasnému šrotování.¹¹²² Na Matlátku ve Zhoří (65) se jen v období první republiky vystřídalo několik mlynářů. Z nich si můžeme jmenovat Františka Fialu, Františka Čihulu, Josefa Kofroně, Gustava Záděru a Františka Váchu.¹¹²³ Zařízení mlýna bylo sešlé a vlastně nefunkční. Posledním mlynářem, který na mlýně mlel, byl Jan Synek, který jej prodal primáři Zdeňku Kučerovi z Prahy. Ten jej od základů přestavěl pro rekreační účely.¹¹²⁴

S existenčními problémy se potýkal také mlynář Antonín Svoboda z Předního Chlumu (66), který jej koupil od manželů Šimových za své životní úspory roku 1930. Vzhledem k tomu, že v roce 1935 při povodni došlo k zničení hráze a cesty ke mlýnu, nevěnoval mlynář pozornost nutné kontingenci, která mu nebyla vyměřena. O tom se roku 1941 vyjádřil starosta společenstva mlynářů Sedlčany Stanislav Spilka následovně: „*majitel jest již stařec a v roce 1935 po povodni nechápal důležitost kontingentu*“.¹¹²⁵ Vybavení mlýna bylo neúplné a zastaralé. Nahlášené semelky minimální. V roce 1936 se jednalo o 80 q obilí, roku 1937 o 60 q a v roce 1938 o 71,5 q obilí. Pohon pro stroje zajišťovalo kolo na svrchní vodu o 5 HP.¹¹²⁶

---

¹¹²² SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Kniha členství 1904-1940, pol. 21; SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 69, Vložka k vodní knize č. 59; NA, MU, kart. 143, Vložka k mlýnu č. 1015-18.

¹¹²³ SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Protokoly o schůzích 1917-1945, zápis 94 z roku 1921 a 111 z roku 1922.

¹¹²⁴ MM Sedlčany, Mlýn Matlánek + vzpomínky p. Novotné; SOkA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 8, inv. č. 81, Vložka k vodní knize č. 71.

¹¹²⁵ NA, MU, kart. 154, Vložka k mlýnu č. 1128-18, zpráva Stanislava Spilky ze dne 13. září 1941.

¹¹²⁶ NA, MU, kart. 154, Vložka k mlýnu č. 1128-18.

6. Závěr

Předkládaná práce se pokusila analyzovat zásadní legislativní a hospodářské skutečnosti, které ovlivnily mlynářský průmysl zejména na jeho regionální úrovni. Z exitujícího poměrně velkého, i když torzovitého, množství pramenů byly vybrány především materiály, které se vztahovaly, pokud možno, ke všem mlýnským objektům sedlčanského soudního okresu. Díky tomu se podařilo zachytit industrializaci relativně zaostalého zemědělského regionu, v němž mlýny patřily mezi technologicky nejvíce se vyvíjející podniky. Industrializace mlýnské výroby neprobíhala ve všech regionech českých zemí shodně. Měla různou dynamiku, která se odvíjela od objektivních technologických, legislativních i hospodářských trendů, ale také od specifických krajinných a logistických možností regionů.

Sedlčansko mělo na začátku námi sledovaného období více než 60 mlýnů. Nedošlo zde k masivní proměně mlýnů na jiné průmyslové podniky, jako tomu bylo v jiných regionech, například Liberecka. V jiný průmyslový provoz se zde proměnil pouze Dolní mlýn v Kosově Hoře (7), z něž se až na začátku 20. století stala továrna na vatu, a Nedrahovický mlýn s pilou (18), jehož činnost velkostatek Vysoký Chlumeck redukoval pouze na pilu. Mlýn v Trkově (27) a v Počepicích (31), po řadě sporů s tamními mlynáři, odkoupil velkostatek Vysoký Chlumeck a přebudoval je na objekty související s rybníčním hospodářstvím. Z neúspěšného podniku ve Vyšatolech (5) se stala ještě v 19. století sýpka. Zbylé zrušené mlýnské podniky zanikly bez náhrady za jinou živnost, respektive zůstaly fungovat pouze jako šrotovníky. Z 66 mlýnů, které existovaly k roku 1876, ukončilo svou činnost před první světovou válkou pět provozů, po válce 14. V roce 1938 bylo v sedlčanském soudním okrese jako mlýn definováno 47 podniků, jejichž činnost však nebyla kontinuální. V několika případech došlo na určitou dobu k přerušení provozu a následné obnově živnosti.

Od roku 1848 v regionu nově vznikly čtyři mlýny. Podnik ve Vyšatolech (5) roku 1856, mlýn Na Kulišovně (46) v roce 1860, mlýn v Oukřtalově (33) mezi léty 1860–1876 a mlýn ve Skuhrově (30) roku 1880. Zřejmě jen o málo starší byl mlýn v Přívozci (3) a mlýn v Brodě (37) z roku 1846. Vyjma skuhrovského mlýna, tak vznik těchto provozů spadá do hospodářské konjunktury a éry zakládání nových podniků potravinářského průmyslu.

Jednou z podmínek pro „přežití“ mlýna a jeho prosperitu se již od konce 19. století ukázala být technologická přestavba tradičních českých mlýnů na umělecké

provozy, k čemuž ve většině případů také došlo. I zde však existují výjimky, a to nejen v námi sledovaném regionu, ale i na území celých Čech. Tyto mlýny přežily období první světové války ve své podobě, k přestavbám na umělecké provozy se uchýlily až po jejím skončení. Pokud tak neučinily, vesměs se z nich nejdéle v druhé polovině 30. let 20. století staly obyčejné šrotovníky, které nemohly provozovat mlynářskou živnost. Ačkoliv tedy nadále existovaly a šrotovaly krmné směsi pro dobytek, nelze je označovat za mlýny.

Technologická modernizace sedlčanských námezdních mlýnů však modernizované podniky v žádném případě nestavěla na roveň obchodních mlýnů regionu, které pracovaly levněji a produkovaly kvalitnější mouky. To je patrné od 80. let 19. století až do roku 1938. Většina námezdních mlynářů prováděla přestavby svých podniků dále svépomocí a do mlýna často zakupovala již použitou technologii, proto vybavení mlýnů většinou pocházelo od vícero strojírenských firem. Financí se mlynářům příliš nedostávalo a své investice řešili mlynáři úvěrem. Se zadlužeností se potýkali již od počátku námi sledovaného období, a to díky výkupům závazků vůči bývalé vrchnosti, ale i výplatám v rámci rodinných převodů majetku. Impulzem k technologickým proměnám svých podniků tak nebyly ani tak hospodářsky příznivé roky, jako je k tomu nutil konkurenční tlak. Přestavby mlýnů jsou však velmi časté ve 20. letech 20. století, kdy mlynáři museli investovat do často opotřebovaných strojů, ale patrný byl také válečný impulz, kdy se mlynářství ukázalo jako zásadní odvětví pro zásobování obyvatelstva. Zajímavým příkladem podniku, který chtěl využít válečné situace a obnovit mlynářskou živnost, byla Firma Bohumil Dolejš a syn, velkoobchod s dřívím na Smíchově na zpracování kamene a dřeva ve Zvíroticích (4). K jejich pile patřil původně mlýn, který majitelé roku 1906 zrušili, ale roku 1916 se jej rozhodli obnovit.

Přestavba celých budov mlýnů, patrná zejména v období první republiky, pramenila nejen ze snahy o zlepšení podnikatelské činnosti, ale dost možná také ze snahy o zkvalitnění vlastního bydlení, které bylo ve většině případů součástí mlýnské budovy. Všechny mlýny Sedlčanska zůstaly v námi sledovaném období mlýny vodními, pouze největší mlýny využívaly ve velké míře také parní pohon. Navzdory některým snahám, nezasáhly zdejší mlýny do elektrifikace regionu. Mlýny si vyráběly elektřinu pouze pro vlastní závod.

I přes rozvolnění přístupu k mlynářskému oboru, s ohledem na začlenění mlynářství mezi svobodné živnosti, zůstávaly mlýny často v držení původních mlynářských rodů. S některými rodinami, např. Dlouhými v Petrovicích (45) či Zelenkovými z Žemličkovy Lhoty (38), se můžeme na mlýnech setkat minimálně v 18. století. Starobylost mlynářského rodu však automaticky neznamenala i úspěšnost provozu. S 19. stoletím přišel i na Sedlčansko dovoz kvalitních mouk a řada mlýnů v držení původních mlynářských rodů byla v první polovině 20. století označována jako zastaralá, opotřebovaná a nedostatečná. Snahy o udržení těchto mlýnů vycházely zřejmě i z rodinné tradice. Silné rodinné vazby jednotlivých mlynářských rodin můžeme pozorovat zejména na potoce Brzině. Právě Brzina byla na mlýny nejbohatším vodním tokem Sedlčanska. V 70. letech 19. století patřily prakticky ke každému mlýnu na Brzině stoupy a často pila. Vzhledem k tomu, že k mlýnům náležely i polnosti, vytvářely tak zdejší mlýny samostatné hospodářské jednotky. Často se jednalo o samoty. I ve 30. letech 20. století si ještě někteří zdejší mlynáři vyráběli částečně strojní vybavení sami. Právě vlastnictví dalšího hospodářství často vedlo k tomu, že si mlýn udržel svůj provoz, neboť mlynář nebyl odkázán pouze na výdělek mlýna. Mlynář se za pomoci rodiny a učňů věnoval rolnictví a mlýn, do nějž investoval jen nutné náklady, fungoval dál. Velmi častým jevem se ukázala být modernizace po převzetí mlýna dětmi, nájemcem, či novým majitelem.

K průměrnému mlýnu na Sedlčansku patřilo hospodářství o 5–20 ha. Výjimkou byl například Bardův mlýn s 55 ha hospodářství a samozřejmě velkostatky. Největší zdejší velkostatek lobkowiczký Vysoký Chlumeč neprovozoval žádný mlýn. V režii velkostatku fungoval po krátký čas mlýn u velkostatku Radíč a Osečany. Naopak důležitou součástí velkostatku byl mlýn při velkostatku Zahrádka, a hlavně při Červeném Hrádku. Tamní majitelé Mladotovi po krátký čas vlastnili také Horní mlýn v Kosově Hoře. O vznik většího podniku, který se věnoval i mletí, se pokusili majitelé velkostatku Vojkov stavbou vyšatolské firmy (5). Ta však nepřežila hospodářsky nepříznivá 70. a 80. léta 19. století. Na mnoha mlýnech se majitelé střídali velmi rychle. Mlýny si často zakupovali a najímali mlynářští dělníci i z jiných regionů.

Mlynáři mnohdy zastávali i funkce v obecní správě, po určitý čas působili i jako starostové obce, rozhodně se ale nedá mluvit o pravidlu. Z veřejně činných osob je tak možné připomenout především Josefa a Jaroslava Gaertnerovi a Jana a Bedřicha Pejšu, jejichž činnost zasahovala nejen do regionálních institucí, ale i do spolků

zemského rozsahu a dalších politických funkcí. Vzhledem k tomu, že se jednalo o majitele největších podniků Sedlčanska, nelze tento aspekt přenášet i na ostatní mlynáře. Na začátku 20. století tak můžeme hovořit o tom, že mlynářský obor nezaručoval prestižní sociální postavení, ale jako v jiných případech ho zaručoval pouze úspěšný mlynářský podnik. I mezi mlynáři se však nacházeli sečtělí a kulturně zainteresovaní lidé, tím byl například Jiří Pavel Slaba z Červeného mlýna, který vydával v letech 1934–1937 časopis Sedlčanský kraj. V sedlčanském Panském mlýně se narodil také stavitel Karel Hartig, první starosta Žižkova.

Proti tezi, že mlynáři byli jakousi málo propustnou venkovskou elitou, stojí i zájem o mlynářský učební obor. Většina mlynářských učňů pocházela ze standardních dělnických a rolnických rodin. Řada mlynářů na svých mlýnech vyučila pouze své syny. Jen největší mlýny regionu v období první republiky platili učňům po určitou dobu jejich působení na mlýně i plat. Zcela negativní obraz pro mlynářstvo však vytvářeli, a to minimálně od 80. let 19. století putující mlynářští dělníci, krajánci. „*Že byla chasa mlynářská pyšná na své řemeslo, bylo světoznámé; ale jak se časy mění!*“¹¹²⁷ Zde je třeba si uvědomit, že mlynáři netvořili jednotnou sociální skupinu. Zcela jiné postavení měli majitelé malých námezdních mlýnů, majitelé obchodních mlýnů, nájemci a mlynářští dělníci. Zájmy těchto jednotlivých skupin pak byly velmi často protichůdné.

Poslední, ale z hlediska širších dějin také nejdůležitější, otázkou, kterou si práce určila objasnit, bylo zhodnocení stavu mlynářského průmyslu a jeho postavení v rámci českých zemí, potažmo Rakousko-uherské monarchie. S ohledem na finanční problémy větších i menších mlynářů, zastaralost mnoha provozů i častého střídání majitelů a nájemců, což jsou aspekty patrné prakticky pro celé námi sledované období, je nutné vyslovit závěr, že mlynářský průmysl nepatřil mezi přední odvětví potravinářského průmyslu českých zemí. Byť se řada mlynářů aktivně snažila vstupovat do hospodářských a zemědělských záležitostí státu, zůstávalo mlynářství často na okraji zájmů politiků a národohospodářů.

V Čechách sice existovalo několik velkých a úspěšných mlýnů, které své výrobky distribuovaly i do zahraničí, vesměs však byla domácí produkce určena pro místní trh. Mlynáři si nejčastěji stěžovali na uherskou konkurenci, později především

---

¹¹²⁷ BERAN, Josef: Jindy a nyní, in: Mlynář, roč. 1, č. 22, s 181.

americkou. Nepomohlo jim ani vymínění si ochranných cel v průběhu první republiky. Vedle jiného je ničila vlastní konkurence uvnitř státu. V hospodářském roce 1923/1924 se v ČSR nacházelo 10 221 mlýnů, jejich počet k roku 1934/1935 klesl na 9183, nejméně mlynářů se ke své živnosti přihlásilo roku 1931/1932, kdy se dle šetření v republice nacházelo 9083 fungujících mlýnů. I tento rozdíl, více než o zakládání nových podniků, hovoří spíše o znovuoživení starších mlynářských živností. V zásadě se však jedná o zhruba 10–11% úbytek mlýnů. Na Sedlčansku ukončilo v průběhu první republiky provoz 23 % mlýnů, přičemž všechny, vyjma Zábřežského mlýna, nejdéle do roku 1935.¹¹²⁸ Za tímto výrazně vyšším číslem do jisté míry stojí i statistická chyba, která vycházela z faktu, že při celorepublikových statistických šetření vycházely údaje od majitelů mlýna. Ti, byť převážně šrotovali, mohli svému provozu přičíst statut mlýna. I tak je však patrné, že co do srovnání s celou republikou, patřilo Sedlčansko k regionům, kde malé námezdní mlýny spíše živořily na úkor obchodních mlýnů.

Právě vnitřní konkurence se ukázala být již ve 20. letech 20. století jedním z hlavních problémů mlynářského průmyslu. Mlynáři pochopitelně odmítali, aby se do českých zemí dovážela zahraniční mouka. Ostatně hospodářský nacionalismus je nejpatrnější právě v souvislosti s celní politikou, která umožňovala či dokonce usnadňovala dovoz mlýnských výrobků. České mlynářství bylo limitováno v produkci vlastního obilí, které nestačilo na pokrytí potřeb vlastního obyvatelstva. Přes mnohé snahy došlo v Čechách k založení funkční Pražské plodinové burzy až v roce 1894. Státy zaměřené na pěstování obilí měly své vlastní velkomlýny a sami se snažily o vývoz mlýnských produktů, a nikoliv nezpracovaného obilí. Maďarské, kanadské, ale i ruské mlýny produkovaly obrovské množství kvalitní mouky, jejíž výrobní náklady byly nižší než náklady českých mlýnů. Malé námezdní mlýny v Čechách produkovaly drahou a méně kvalitní mouku než obchodní mlýny, jejichž produkce byla pro konzum mimo jiné i líbivější. Společenstva se sice snažila udržet určitou jednotnost, ale příliš možností neměla. Hospodářská a obilní krize postupně vedly k řadě opatření v obilním a moučném obchodu s cizinou, které vyústily ve vznik obilního monopolu a pro mlýny zásadní kontingenci. V roce 1935 došlo zákonem č. 168/1935 Sb. z. a n. k omezení výrobní kapacity mlýnů a zakládání nových mlýnských podniků. Zásahy státu

---

¹¹²⁸ Některé mlýny svou činnost obnovily po roce 1938.

směřovaly k stabilizaci především námezdních mlýnů, jejichž počet byl stále vysoký. Námezdní mlýny stále fungovaly jako zpracovatelé pro místní zemědělce. Do značné míry je tak nutné souhlasit s tvrzením časopisu *Mlynář* z roku 1880. „*Mlynářství českomoravské co celek hospodářsko-průmyslové výroby jest stavem hynoucím.*“¹¹²⁹ Studium sedlčanského soudního okresu prokázalo, že většina námezdních mlýnů spíše přežívala, než prosperovala. I přes legislativní opatření ze 30. let 20. století nepřežilo více než 20 % mlýnů. Jejich činnost byla odvislá pouze od místní zemědělské produkce. S velkými problémy se ale potýkaly i zdejší obchodní mlýny. Již v první polovině 20. let 20. století se do velkých finančních problémů dostal svého času největší mlýn regionu Panský mlýn (11). Mlýnu v Červeném Hrádku (8) se naopak dostalo impulzu díky jeho převzetí Hospodářským družstvem Sedlčany.

---

¹¹²⁹ Slovo k srdci, in: *Mlynář*, roč. 1, č. 22, s. 179.

7. Prameny a literatura

Prameny nevydané

Městské muzeum Sedlčany

Fond Čeněk Habart – sbírka fotodokumentace

Fond D 64 Karel Hartig, Panský mlýn

Fond Mlýn Matlánek + vzpomínky p. Novotné

Sbírka fotodokumentace, FS 34

Národní archiv

Fond České místodržitelství Praha (1855–1918)

Fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (1918–1951)

Fond Mlynářské ústředí, Praha (1939–1945)

Fond Národní archiv, Nová manipulace, Praha (1650–1706)

Fond Stabilní katastr, Praha (1826–1843)

Fond Stará manipulace (1301–1805)

Fond Stará manipulace – Urbáře, odhady a inventáře (1487–1815)

Fond Státní obilní ústav, Praha (1918–1924)

Fond Svaz prohospodaření obilím, Praha (1941–1948)

Fond Výsadní obilní společnost (1932–1947)

Rodinný archiv Lobkowiczů v Nelahozevsi, Velkostatek Vysoký Chlumeč

Soukromý archiv Ondřeje Beránka

Soukromý archiv Václava Jandery

Státní okresní archiv Benešov

Fond Archiv Města Benešov (1850–1945)

Fond Farní úřad Vojkov (1806–1949)

Fond Habart Čeněk (1831–1937)

Fond Losenický Vojtěch (1970–1980)

Fond Společenstvo mlynářů a pekařů Benešov (1867–1951)

Fond Společenstvo mlynářů a pekařů Votice (1876–1948)

Fond Společenstvo mlynářů Sedlec (1920–1947)

Fond Společenstvo smíšených živností Prčice (1860–1942)

Fond Základní odborná škola Benešov (1901–1952)

Státní okresní archiv Příbram

Fond Archiv města Krásná Hora nad Vltavou (1351–1945)

Fond Archiv města Sedlčany (1573–1945)

Fond Archiv městečka Kamýk nad Vltavou (1707–1945)

Fond Archiv městečka Kosova Hora (1710–1945)

Fond Archiv městyse Petrovice (1780–1945)

Fond Archiv obce Červený Hrádek

Fond Archiv obce Jesenice (1901–1945)

Fond Archiv obce Počepice (1855–1945)

Fond Archiv obce Sestrouň (1923–1945)

Fond Cech pekařů, perníkářů a mlynářů Sedlčany (1565–1860)

Fond Hospodářský spolek politického okresu Sedlčany (1848–1942)

Fond Nemocenská pokladna při smíšeném živnostenském společenstvu Kosova Hora (1889–1914)

Fond Notářství Sedlčany (1857–1960)

Fond Obchodní grémium Sedlčany (1886–1950)

Fond Okresní jednota živnostenských společenstev Sedlčany (1912–1948)

Fond Okresní soud Sedlčany (1850–1960)

Fond Okresní úřad Sedlčany (1854–1945)

Fond Okresní zastupitelstvo Sedlčany (1865–1928)

Fond Společenstvo mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany (1861–1950)

Fond Společenstvo různých živností Kosova Hora (1876–1937)

Fond Společenstvo různých živností Krásná Hora nad Vltavou (1861–1942)

Fond Společenstvo různých živností Petrovice (1855–1942)

Fond Společenstvo řemeslníků a obchodníků Kamýk nad Vltavou (1861–1925)

Fond Střední odborné učiliště Sedlčany, Petra Bezruče (1897–2007)

Fond Základní škola Sedlčany (1860–1997)

Státní oblastní archiv v Praze

Fond Akciová společnost mlýnů v Praze (1909–1947)

Fond Česká spořitelna– předchůdci – 310 AF (1747–1960)
Fond Fr. Odkolek A.S. (1911–1947)
Fond Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949)
Fond Velkostatek Červený Hrádek u Sedlčan (1705–1947)
Fond Velkostatek Nalžovice u Sedlčan (1502–1942)
Fond Velkostatek Petrovice u Sedlčan (1617–1948)
Fond Velkostatek Třebnice (1787–1935)
Fond Velkostatek Zahrádka u Petrovic (1773–1937)

Státní oblastní archiv v Třeboni

Fond Obchodní a živnostenská komora České Budějovice (1850–1949)

Inventáře

BRÁTKOVÁ, Zlata: Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů archivu hlavního města Prahy (1499–1925), Soupis dokumentů, Inventář AHMP, č. pomůcky 385, Praha 2006.

JANDEROVÁ, Helena: Výsadní obilní společnost 1932–1947, Inventář NA, č. pomůcky 1018, Praha 1966.

MALÁ, Irena – MACHATKOVÁ, Raisa – MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta: Státní obilní ústav, Inventář NA, č. pomůcky 1202, Praha 1986.

PROCHÁZKOVÁ, Eva – URBANOVÁ, Marcela: Společenstva okresu Benešov – sdružený inventář, Inventář SOkA Benešov, ev. č. 41, Benešov 1990.

ŠPIRITOVÁ, Alexandra: Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách, Praha, Inventář NA, č. pomůcky 589, Vývoj a dějiny archivního souboru.

THÉROVÁ a kol: Ministerstvo pro zásobování lidu 1918–1933, Inventář NA, č. pomůcky 66, Praha 1958.

TYWONIAK, Jiří: Velkostatek Zahrádka (1773–1871), Inventář II SOA v Praze, č. pomůcky 113, Praha 1961.

VÁVROVÁ, Marie: Pražská plodinová burza, 1894–1952, Inventář NA, č. pomůcky 610, Praha 1966.

Prameny vydané

LISÁ, Eva: Berní rula 31, Kraj Vltavský, Praha 1951.

TRUHLÁŘ, Josef: Registrum bonorum rosenbergiorum anno MCCCLXXIX compilatam: Urbář zboží Rožmberského z roku 1379, Praha 1880.

Literatura

Almanach ke 120 výročí založení zemědělské školy v Sedlčanech, Sedlčany 2007.

BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.): Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době, Praha 2017.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav: Staré míry, váhy a peníze, Plzeň 1984.

BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín: Dějiny zemědělství, Praha 2010.

BOHÁČ, Antonín: Hospodářské a sociální poměry obyvatelstva republiky Československé ve světle sčítání lidu, přednesl Antonín Boháč ve schůzi společnosti pořádané dne 23. dubna 1923 v Praze, in: Sbíрка přednášek pořádaných českou národohospodářskou společností v období 1922–23, roč. 10, Praha 1923.

BUCHTELA, Rudolf – ŠTĚDRÝ, Bohumil: Řád živnostenský ze dne 20. prosince 1859, č. 227 ř. z., doplněný živnostenskými novelami, k němu se vztahujícími zákony, normáliemi a rozhodnutími úřadů, nálezy nejv. správního soudu a posudky obchodní a živnostenské komory pražské, Praha 1936.

BURSÍK, Tomáš: Některé aspekty násilné kolektivizace venkova ve světle archivních dokumentů na příkladu okresu Sedlčany, in: Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti, Praha 2008, s. 224–234.

ČÁKA, Jan: Zmizelá Vltava, Beroun 1997.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír: Právo obce pražské k řece Vltavě, Praha 1882.

ČERNÝ, Jaroslav: Vodní knihy (K reformě vodního zákonodárství), Praha 1925.

ČERNÝ, Jaroslav: Vodní knihy, vodní právo a vodoprávní technika, Praha 1943.

ČERNÝ, Václav: Hospodářské instrukce přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV. –XIX. století, Praha 1930.

České Jednoty společenstev v království českém 1915, č. III, Praha 1915.

DOLEŽAL, Jakub: Strípky z mozaiky protektorátní společnosti: německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945), Příbram 2010.

DOSTÁL, Petr – PROCHÁZKA, Lubomír: Vodní mlýn z Radešic čp. 9 v Muzeu vesnických staveb na Vysokém Chlumci, in: Sborník Vodní mlýny V ze semináře Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, Vysoké Mýto 2014.

- DRAŠAROVÁ, Eva: Česká tržnice plodin a výrobků a pokusy o založení burzy v Praze, in: *Paginae Historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze 3*, Praha 1995, s. 24–77.
- ELZNIC, Václav: Soupisy mlýnů v Čechách z r. 1704, in: *Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, Acta genealogica ac heraldica*, č. 17, Praha 1972, s. 10–11.
- FREIWILLIG, Petr: *Od mlýnů k továrnám-výrobní stavby na Frýdlantsku*, Liberec 2017.
- FRÖHLICH, Jiří: Stoupové a mlýnské kameny z rudných úpraven v Evropě, in: *Acta rerum naturalium: přírodovědný sborník Vysočiny 12*, Jihlava 2012, s. 119–125.
- HABART, Čeněk: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis dějin krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vylíčení života jejího lidu I. díl*, Sedlčany 1994.
- HABART, Čeněk: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis dějin krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vylíčení života jejího lidu III. díl*, Sedlčany 1995.
- HABART, Čeněk: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis dějin krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vylíčení života jejího lidu IV. díl*, Sedlčany 1995.
- HEJRA, Alois: Osudy mlýnů ve středním Povltaví, in: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*, č. 7, Příbram 2000, s. 261–269.
- HERTÍK, Emanuel: *Příruční kniha mlynářská*, Praha 1888.
- HERTÍK, Emanuel, *Mlynářství*, Praha 1890.
- HERTL, Jan: Dějiny vystěhovaného kraje mezi Vltavou a Sázavou, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1*, 1957.
- HONC, Jaroslav: Spotřeba chlebového obilí a rušení a rajonizace mlýnů na rožmberských panstvích v roce 1590, in: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea*, 1959, roč. 1, s. 147–168.
- HORÁKOVÁ, Monika: *Obilní monopol v ČSR*, in: *Dny práva 2011*, Brno 2012.
- JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.
- JANOTOVÁ, Šárka: Zaniklý vodní mlýn v katastru obce Skuhrov, in: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*, č. 17, Příbram 2010, s. 154–176.

- JEŽEK, Emanuel: Z dějin města Sedlčan, in: Vlastivědný sborník Podbrdsko 16 (Sedlčanský sborník 2), 1979, s. 7–50.
- JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan a kol.: Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie, Praha 2015.
- JIRÁK, Karel: Seznam a mapa vodních děl Republiky československé. Stav koncem roku 1930, Sešit 12, Okresní finanční ředitelství Tábor, Praha 1932.
- KALOUSEK, Josef: 1201. Patent daný 4. března 1849 o tom, kterak má se provést zrušení poddanského svazku a vyvázání půdy, in: Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, Řády selské a hospodářské 1781–1850, Praha 1910.
- KARAS, Jaroslav: Jednoduché účetnictví pro mlýny s pekárnou a hospodářstvím, Praha 1911.
- KARAS, Jaroslav: Historický vývoj mlynářství, Praha 1919.
- KARAS, Jaroslav: Mlynářství a stavba mlýnů I.– III. díl, Praha 1922–1926.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), Praha 2000.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý, Československo a České země v krizi a ohrožení (1930–1935), Praha 2002.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936–1938), Praha 2003.
- KLEMPERA, Josef: Vodní mlýny v Čechách II. díl. Příbramsko, střední Povltaví, Sedlčansko, Voticko, Benešovsko, Vlašimsko, Posázaví, Kutnohorsko, Kolínsko, Nymbursko, Praha 2000.
- KLÍMA, Vlastimil: Padesát let Ústředního spolku mlynářů 1878–1928, Praha 1928.
- KOČKA, Václav: Mlynářský praktik, Praha 1914.
- KOLKA, Miroslav: Technická zařízení na vodní pohon na Cvikovsku, Liberec 2012.
- KOLKA, Miroslav: Technická zařízení na vodní pohon v Dubé, Doksech a okolí, Liberec 2014.
- KOUCKÝ, Karel: Sedlčanský hospodářský spolek 1914–1943, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 8, Příbram 2001, s. 91–108.
- KOUCKÝ, Karel: Pojetí generálních cechovních nařízení z 1. poloviny 18. století v cechovním prostředí na Sedlčansku, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 10, Příbram 2003, s. 62–83.

- KOUCKÝ, Karel: Rozbor cechovních register ze Sedlčan z 18. století, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č. 11, Příbram 2004, s. 24–48.
- KOZLER, David: Mlýny rodu Čechů na Berounce v době rané elektrifikace českého venkova, in: Hospodářské dějiny - Economic History, roč. 27, č. 2, Praha 2012, s. 113–142.
- KŘIVANOVÁ, Magda – ŠTĚPÁN, Luděk: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách, Praha 2000.
- KŘIVKA, Josef: Panství Vysoký Chlumeč v 1. polovině 17. století, in Sedlčanský sborník, Benešov 1971, s. 44–60.
- KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav (eds.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000.
- KUTTELVAŠER, Zdeněk: Vývoj mlynářství, Praha 1970.
- LACINA, Vlastislav: Krize československého zemědělství 1928–1934, Praha 1974.
- LACINA, Vlastislav: Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934, Praha 1984.
- LACINA, Vlastislav: Hospodářství českých zemí 1880–1914, Praha 1990.
- LACINA, Vlastislav: Zlatá léta československého hospodářství 1918–1929, Praha 2000.
- LEDVINKA, František: K výrobě mlýnských kamenů a příklady jejich druhotného využití, in: Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků historického semináře 2012, Krásná Lípa 2013, s. 49–57.
- LEHOVEC, Antonín: Stručný nástin praktického mlynářství, Praha 1936.
- MAGER, Johannes: Mühlenflügel und Wasserrad, Lipsko 1987.
- MAŘÍKOVÁ, Martina: Středověké mlýny v českých zemích (archeologické a písemné prameny), in: Mediaevalia historica bohemika, č. 10, Praha 2005, s. 89–148.
- MAŘÍKOVÁ, Martina: Symbolika pražských přísežných mlynářů (cechovní pečeť a cejchy), in: Časopis národního muzea. Řada historická, č. 185, 1–2, Praha 2016, s. 39–48.
- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Hospodářský rozvoj jižní části středního Povltaví v souvislosti s pražskou výstavbou, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, VIII, Ústí nad Orlicí 2013, s. 193–203.

- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: „Člověk musí mlít, když voda teče“ – vývoj mlynářského řemesla v 1. polovině 20. století, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, IX, Ústí nad Orlicí 2014, s. 311–320.
- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Zápas o chléb aneb české mlynářství v průběhu první světové války, in: Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny V, Vysoké Mýto 2016, s. 86–95.
- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Mlynáři v proudu pověstí, in: Časopis národního muzea. Řada historická, č. 185, 1–2, Praha 2016, s. 17–26.
- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka – TOŠNEROVÁ, Marie: Sedlčanské paměti ze 17. století, Příbram 2017.
- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: Vodní mlýny Sedlčanska na prahu modernizace, Sedlčany 2017.
- MAŠKOVÁ JANOTOVÁ, Šárka: České mlynářství ve stínu druhé světové války, in: Prozatímní sborník referátů ze semináře Vodní mlýny VI, Vysoké Mýto 2017, s. 41–52.
- MAUR, Eduard: Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách, Praha 1990.
- MENDL, Bedřich: Počátky našich cechů, in: Český časopis historický, č. 33, Praha 1927, s. 1–13.
- MICHL, Jaroslav: Nacistické zásahy do české pozemkové držby a okupace. (Normativní obraz), in: Právněhistorické studie 13, Praha 1967, s. 229–258.
- NOVÝ, Luboš: Dějiny techniky v Československu: (do konce 18. století), Praha 1974. Ottův slovník naučný, díl 17, Praha 1901.
- PÁV, Jiří – PROCHÁZKA, Lubomír: Zmizelé Čechy – Sedlčansko, Praha 2010.
- PAVLÍK, Vít – BĚLÍK, Bohumil: Rakouský řád živnostenský a jiné důležité zákony, nařízení a předpisy, vztahující se ku provozování živností, k poměru pracovnímu a učňovskému a ku zřízení společenstevnímu, Praha 1907..
- Peněžní ústavy Československé roku 1920, Praha 1924.
- PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydia – ŠIMEK, Eduard: Dějiny hmotné kultury. Díl II (2). Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1997.
- PODLAHA, Antonín: Posvátná místa Království českého VI., Praha 1912.
- Politický kalendář občanský a adresář zemí koruny České na rok 1918.

PROCHÁZKA, Bohumír: České vodní právo: systematický výklad norem českého zákona vodního se zřetelem k úchytkám vodního zákona moravského a slezského, Sušice 1925.

PROCHÁZKA, Lubomír: Využití archivního fondu „Sbírka map pro vodní knihu Okresního úřadu Sedlčany 1830–1841“ pro studium lidového stavitelství širší oblasti Sedlčanska, in: Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, č.15, Příbram 2008, s. 214–216.

PŘÍHODA, Josef – SKŘIVAN, Pavel – HRUŠKOVÁ, Marie: Cereální chemie a technologie I. Cereální chemie, mlýnská technologie, technologie výroby těstovin, Praha 2006.

RAJLICH, Jan – RAJLICH, Jan – RAJLICOVÁ, Alena: Karel Vojtěch Rajlich. Na vandru 1895–1905, Zápisky kovářského tovaryše z cest po Evropě a do svaté země k božímu hrobu, Brno 2006.

ROUBÍK, František: Vyvazení poddanských povinností na panství Kout a Trhanov z let 1848–1853, in: Minulostí západočeského kraje VIII, Plzeň 1971, s. 69–78.

ROUBÍK, František, K vyvazování gruntů v Čechách v letech 1848–1853, Sborník archivních prací, roč. 9, č. 2, Praha 1959, s. 160–219.

RYANTOVÁ, Marie: Vrchnostenské hospodaření na panství Vysoký Chlumeč v 17. a na počátku 18. století. Příspěvek k dějinám českého velkostatku, České Budějovice 2014.

SLABA, Josef: Doplnky ke kritice českých urbářů urbářů, Praha 1930.

SLOUP, Václav: Československé mlynářství 1936, Praha 1936.

SPOUSTA, Josef: Technologie mlynářství díl I., Praha 1934.

SPOUSTA, Josef: Technologie mlynářství díl II., Praha 1945.

STANĚK, Stanislav: Evakuace území mezi Vltavou a Sázavou za okupace, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 14, Benešov 1973, s. 179–203.

STROBACH, Antonín: Památný spis o udržování vltavských jezů v příčině vyvázání emfyteutických mlýnů Pražských, Praha 1855.

Studie o technice v českých zemích, I.–VI, Praha 1983–1995.

ŠIMEK, Rudolf: Ikonografie předmětů cechu mlynářského, in: Časopis národního muzea. Řada historická, č. 185, 1–2, Praha 2016, s. 49–66.

- ŠKUDRNOVÁ, Jaroslava: Hospodářská reforma rožmberského velkostatku ve 2. polovině 16. století na příkladu třeboňských vodních mlýnů, in: Jihočeský sborník historický, roč. 85, České Budějovice 2016, s. 81–127.
- ŠPRÁCHAL, Přemysl – GERSTNER, Miloš: Mlýny a další vodní díla na potoce Cedronu a na Benecku, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší, č. 29, Semily 2016, s. 33–84.
- ŠTĚPÁN, Luděk: Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I., Technické a společenské stavby, Pardubice – Ústí nad Labem 1990.
- ŠTĚPÁN, Luděk: Některé další poznatky v historii a technologickém vývoji našich mlýnů, in: Vodní mlýny II., sborník referátů ze semináře, Vysoké Mýto 2005, s. 6–10.
- ŠTĚPÁN, Luděk – URBÁNEK, Radim – KLIMEŠOVÁ, Hana: Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II, Praha 2008.
- ŠTĚPÁN, Luděk: Mlýny na Novohradce od Nových Hradů k Luži, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2009, Pardubice 2010, s. 12–18 a 56–61.
- ŠTOLLEOVÁ, Barbora: Pod kuratelou Německé říše. Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava, Praha 2014.
- TĚŠITELOVÁ, Marie: Slovník starých českých mlýnů, in: Naše řeč, roč. 46, č. 4, 1963, s. 185–193.
- TITTL, Hynek: Statistik und Beamten-Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen, Praha 1881.
- TITLA, Ignác.: Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v Království českém, Praha 1902.
- TOMEK, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy – díl I., Praha 1855.
- TUREČEK, František: Mlynářská technologie strojní: Stroje vysévací a čistící I, Pardubice 1947.
- URBÁNEK, Radim: Mlýn a pila čp. 211 v Kunvaldu. Zprávy památkové péče, Časopis státní památkové péče, roč. 61, č. 1, Praha 2001, s. 14–19.
- URBÁNEK, Radim: Technologické vybavení mlýnů na příkladech z okresu Rychnov nad Kněžnou, in: Orlické Hory a Podorlicko: sborník vlastivědných prací: přírodou, dějinami, současností 16, Rychnov nad Kněžnou 2009, s. 143–160.

URBÁNEK, Radim: Vodní mlýny a posuzování jejich hodnot, in: Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče, č. 1, Praha 2010, s. 23–30.

URBÁNEK, Radim: Vývoj technologického zařízení mlýna Sárovice ve Vysokém Mýtu za Karloše Richtera, in: Vodní mlýny II., sborník referátů ze semináře, Vysoké Mýto, s. 128–138.

VESELÝ, František Xaver: Všeobecný slovník právní, Příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených. Se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní Zemí koruny české, František Xaver, I–V, Praha 1896–1899.

VIŠKOVSKÝ, Karel: Boj o Chléb, Praha 1915.

Výroční zpráva státní odborné mlynářské školy v Břeclavi za školní rok 1934–1935, Břeclav 1935.

WINTER, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století, Praha 1906.

WINTER, Zikmund: Řemeslo a živnosti XVI. věku v Čechách, Praha 1909.

WINTER, Zikmund: Český průmysl a obchod v XVI. Věku, Praha 1913.

WOTH, Karel: Moderní poloautomatické mlýny, Praha 1914.

ZÍBRT, Čeněk: Staročeské obyčeje a pověr mlynářské, in: Věstník Královské české společnosti NAUK, č. 8, Praha 1897.

ZOUZAL, Tomáš: Zabráno pro SS. Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války, Praha 2016.

ŽÁK, Jan: Mlynářská technologie I. – II. díl, Pardubice 1950.

ŽIVANSKÝ Bohdan: Aktuální otázky československého průmyslu mlynářského, Sbírnka přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností v období 1928–29, Praha 1929.

ŽIŽKA, Jan: K typologii stodol 19. století – stodola dvora Vyšatoly, in: Památky středních Čech. Časopis Památkového ústavu středních Čech v Praze 13, č. 2, Praha 1999, s. 51–54.

Statistické studie

Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1.VII. 1923 do 30. VI. 1924, Praha 1926.

Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII. 1924 do 30. VI. 1925, Praha 1929.

Mlýny v republice Československé činné ve výrobních období od 1. VII. 1926 do 30. VII. 1927 a od 1. VII. 1927 do 30. VI. 1928, Praha 1931.

Mlýny v republice Československé činné ve výrobním období od 1. VII. 1931 do 30. VI. 1932, Praha 1933.

Österreichische Statistik, Ergebnisse der gewerblichen Betriebszählung vom 3. juni 1902 in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern, Böhmen, Sešit 9, Svazek LXXV, Vídeň 1905.

Statistická příručka republiky Československé I., Státní úřad statistický, Praha 1920.
Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého. Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3 června 1902 v Království českém, svazek IX, Praha 1907.

Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého. Statistika výdělkových a hospodářských družstev (vyjímaje družstva úvěrní) v Království českém podle účetních závěrek z r. 1912 resp. 1913 a stav družstev těch dne 31. prosince 1917, svazek XXVI, sešit 1, Praha 1918.

Sbírky zákonů

Reichs-Gesetz-Blatt für daß Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1859, Vídeň 1859 .

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1920, Praha 1920.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1921, Praha 1921.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1925, Praha 1925.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1927, Praha 1927.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1933, Praha 1933.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1935, Praha 1935.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1938, Praha 1938.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1939, Praha 1939.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1941, Praha 1941.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1942, Praha 1942.

Věstník vlády zemské pro Království České, ročník 1859, Praha 1860.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1883, Vídeň 1883.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1885, Vídeň 1885.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1895, Vídeň 1895.
Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1914, Vídeň 1914.
Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1915, Vídeň 1915.
Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1917, Vídeň 1917.
Zákoník zemský království Českého, roč. 1869, Praha 1869.
Zřízení zemské a Řád volení do sněmu zemského v království Českém: doplněné dodatky k řádu zemskému [...], in: Kapesní vydání Zákonů zemských pro království České čís. 33 a 34, Praha 1870.

Kvalifikační práce

JÍLKOVÁ, Jarmila: Pražští zemští mlynáři a jejich pamětní kniha z let 1593–1628, diplomová práce, Katedra archivnictví FF UK, Praha 1988.
KLETEČKOVÁ, Lenka: Mlýny a mlynáři vysídleného území Neveklovska a Sedlčanska 1. poloviny 20. století, bakalářská práce, Katedra archivnictví FF UK, Praha 2016.
KOUBOVÁ, Lenka: Zásobování města Písku během první světové války, diplomová práce, Historický ústav FF MU, Brno 2007.
KOUCKÝ, Karel: Cechy na Sedlčansku v 18. století. Příspěvek k hospodářským a sociálním dějinám regionu, diplomová práce, Ústav hospodářských a sociálních dějin, FF UK, Praha 2002.
KVĚTOŇOVÁ, Jarmila: Cechy na Příbramsku v 16. až 18. století, rigorózní práce, Ústav právních dějin PF UK, Praha 2012.
ŠKAŘUPA, Vladimír: Právní aspekty cechovního zřízení v českých zemích, rigorózní práce, Katedra právních dějin Právnická fakulta UK, Praha 2011.

Periodika

Čech, politický týdeník katolický, Praha 1869–1896, 1904–1937.
Český Lloyd, časopis národohospodářský: orgán obchodního spolku Merkur: orgán spolku maloobchodníků (kupců) z Čech, Moravy a Slezska, Praha 1879–1941.
Hospodářský archiv, týdeník věnovaný otázkám politickým a hospodářským 1922–1941.
Hospodářská politika, Praha 1926–1939.

Hospodářský list. Týdeník věnovaný rolnictví, hospodářskému průmyslu, národnímu hospodářství a samosprávě, Chrudim 1878–1932.

Lidové noviny, Brno 1893–1945.

Pražská lidová revue, list věnovaný vzdělání a kulturním potřebám lidu, Praha 1905–1917.

Mlynář: orgán spolku mlynářů českomoravských, Praha 1880–1942.

Mlynářské noviny: časopis věnovaný stavu mlynářskému a s ním spojeném zemědělství i hospodářství, Praha 1904–1942.

Národní listy, Praha 1861–1941.

Národní politika, Praha 1883–1945.

Naše doba, revue pro vědu, umění a život sociální, rozhledy po veřejném hospodářství, Praha 1894–1949.

Rolnické listy hospodářského spolku politického okresu sedlčanského: orgán Hospodářského družstva v Sedlčanech a Hospodářského spolku pro Bělci a okolí, 1885–1929.

Právník = The Lawyer = Le Jurist = Der Jurist = Jurist: teoretický časopis pro otázky státu a práva, Praga 1864–1952.

Pražské hospodářské noviny: časopis věnovaný veškerým odvětvím a potřebám hospodářským, Praha 1878–1914.

Průmyslové listy (Listy průmyslové), Praha 1869–1894.

Obzor národohospodářský: Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým, orgán jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha 1895–1950.

Venkov, orgán České strany agrární, Praha 1906–1945.

Internetové zdroje

Archivní mapy-ČÚZK

<http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>

Asociace recentní archeologie

<https://recentniarcheologie.cz/>

Databáze vodních mlýnů v ČR

<http://vodnimlyny.cz/>

Digitální archiv, Státní oblastní archiv v Třeboni

<https://digi.ceskearchivy.cz/>

Digitální knihovna

<http://www.digitalniknihovna.cz/>

Laboratoř geoinformatiky, Staré mapy – Oldmaps

<http://oldmaps.geolab.cz/>

NiKM – národní inventarizace kontaminovaných míst

<http://kontaminace.cenia.cz/>

Österreichische Nationalbibliothek

<http://anno.onb.ac.at/ors.htm>

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Digitální repozitář

<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/211schuz/s211007.htm>

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, E-badatelna

<http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/>

Státní oblastní archiv v Praze, eBadatelna

<https://ebadatelna.soapraha.cz/pages/IndexPage?2>

8. Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled mlynářů Společenstva mlynářů, pekařů a příbuzných živností Sedlčany z poč. 60. let 19. století.....	69–70
Tabulka 2: Přehled počtu mlýnů v Předlitavsku.....	92
Tabulka 3: Tovární mlýny Předlitavska k roku 1890.....	93
Tabulka 4: Počet mlýnů a mlynářů v Čechách dle obchodní a živnostenské komory k 3. červnu 1902.....	95
Tabulka 5: Počet mlýnů a mlynářů Obchodní a živnostenské komory České Budějovice.....	96
Tabulka 6: Počet mlýnů vykazujících nečinnost v jednotlivých měsících.....	124
Tabulka 7: Vybavení obilných mlýnů k roku 1902.....	130
Tabulka 8: Sklizeň obilí v Čechách v letech 1912–1914.....	160
Tabulka 9: Dodávky obilnin politického okresu Sedlčany v průběhu války.....	174
Tabulka 10: Dodávky obilnin z území Čech v průběhu války.....	175
Tabulka 11: Výrobní kapacita mlýnů na Sedlčansku v roce 1920.....	189–190
Tabulka 12: Přehled vykoupeného obilí z hospodářských podniků v období od 1. března 1919 do 31. prosince 1919.....	202
Tabulka 13: Přehled revidovaných objektů v období od 1. března 1919 do 31. prosince 1919.....	202
Tabulka 14: Předepsané odvody obilí roku 1919 pro okresy Písek, Poděbrady, Sedlčany, Slaný, Strakonice a Stříbro.....	208
Tabulka 15: Přehled dovozu obilí do ČSR v letech 1923–1928.....	215
Tabulka 16: Přehled mlýnů v ČSR v hospodářském roce 1923/1924.....	266
Tabulka 17: Přehled mlýnů ČSR v hospodářském roce 1923/1924 dle obchodního určení a způsobu mletí.....	267
Tabulka 18: Denní výrobní kapacita mlýnů v ČSR v hospodářském roce 1923/1924.....	267
Tabulka 19: Přehled mlýnů v Čechách dle data založení.....	269
Tabulka 20: Přehled poslední modernizace mlýnů v Čechách zajišťujících výrobní kapacitu k hospodářskému roku 1923/1924.....	270
Tabulka 21: Přehled mlýnů v ČSR dle data založení.....	271
Tabulka 22: Přehled poslední modernizace mlýnů v ČSR zajišťujících výrobní kapacitu k hospodářskému roku 1923/1924.....	272

Tabulka 23: Přehled mlýnů na území Čech dle velikosti přináležejícího hospodářství.....	273
Tabulka 24: Přehled mlýnů dle velikosti přináležejícího hospodářství v ČSR.....	273
Tabulka 25: Přehled počtu mlýnů na území ČSR v hospodářském roce 1931/1932	274
Tabulka 26: Přehled vývoje počtu mlýnů v ČSR v letech 1923–1935.....	276
Tabulka 27: Přehled mlýnů ČSR v hospodářském roce 1931/1932 dle způsobu mletí.....	279
Tabulka 28: Přehled vývoje kapacity mlýnů v ČSR v letech 1923–1935.....	280

9. Seznam grafů

Graf 1: Přehled vývoje počtu mlýnů v ČSR v letech 1923–1935.....	276
Graf 2: Přehled vývoje kapacity mlýnů ČSR v letech 1923–1935.....	280

10. Obrazová příloha

Obrázek 1: Přehledová mapa vodních děl okresu Sedlčany z roku 1890.....	343
Obrázek 2: Mlýn v Proudkovcích, první pol. 20. století.....	344
Obrázek 3: Mlýn v Kamýku nad Vltavou, první pol. 20. století.....	344
Obrázek 4: Vodopisná mapa mlýna Peroutka z roku 1893.....	345
Obrázek 5: Nákres mlýnské budovy ve Zvíroticích z roku 1917.....	345
Obrázek 6: Nákres olejny a mlýna ve Vyšatolech z druhé poloviny 19. století.....	346
Obrázek 7: Nákres Horního mlýna v Kosově Hoře čp. 21 z roku 1922.....	346
Obrázek 8: Dolní mlýn v Kosově Hoře čp. 42 na vodopisné mapě z konce 19. století.....	347
Obrázek 9: Mlýn v Červeném Hrádku na reklamě firmy Seck-Drážďany z roku 1898.....	347
Obrázek 10: Pejšův mlýn ve Lhotce, první pol. 20. století.....	348
Obrázek 11: Nákres Zábřežského mlýna z roku 1912.....	348
Obrázek 12: Panský mlýn, první pol. 20. století.....	349
Obrázek 13: Mlýn v Sestrouni, rok 1934.....	349
Obrázek 14: Vodopisná mapa mlýna v Osečanech z přelomu 19. a 20. století.....	350
Obrázek 15: Radičský mlýn, první pol. 20. století.....	350
Obrázek 16: Nákres mlýna v Suchdole z roku 1930.....	351
Obrázek 17: Nákres mlýna v Martinicích z roku 1934.....	351
Obrázek 18: Nákres mlýna v Jesenici z roku 1933.....	352
Obrázek 19: Vodopisná mapa mlýna v Nedrahovicích z roku 1875.....	352
Obrázek 20: Vodopisná mapa mlýna v Úklidě z roku 1875.....	353
Obrázek 21: Nákres mlýna v Rudolci z roku 1930.....	353
Obrázek 22: Vackův mlýn v Sedlčanech, pol. 20. století.....	354
Obrázek 23: Nákres mlýna v Červeném z roku 1930.....	354
Obrázek 24: Nákres mlýna Na Vrahu z roku 1926.....	355
Obrázek 25: Mlýn Baňov, první pol. 20. století.....	355
Obrázek 26: Nákres mlýna Mlejneček v Křemenici čp. 13 z roku 1932.....	356
Obrázek 27: Vodopisná mapa mlýna Dobiášek z roku 1875.....	356
Obrázek 28: Vodopisná mapa Chmelova mlýna z roku 1901.....	357
Obrázek 29: Nákres mlýna v Kamenici z roku 1933.....	357
Obrázek 30: Vodopisná mapa mlýna v Nechvalicích z roku 1875.....	358

Obrázek 31: Vodopisná mapa mlýna ve Skuhrově z konce 19. století.....	358
Obrázek 32: Mlýn v Počepicích čp. 31 na mapě k vodní knize.....	359
Obrázek 33: Litošův mlýn v Počepicích čp. 32 na mapě k vodní knize.....	359
Obrázek 34: Mlýn v Oukřtalově na mapě k vodní knize.....	359
Obrázek 35: Mlýn v Bláhově Lhotě, 70. léta 20. století.....	360
Obrázek 36: Nákres mlýna ve Vleticích čp. 15 z roku 1932.....	360
Obrázek 37: Mlýn v Radešicích, přelom 19. a 20. století.....	361
Obrázek 38: Mlýn v Brodě, rok 1987.....	361
Obrázek 39: Mlýn v Žemličkově Lhotě, první polovina 20. století.....	362
Obrázek 40: Nákres mlýna ve Vilasově Lhotě z roku 1922.....	362
Obrázek 41: Nákres mlýna Příválek z roku 1940.....	363
Obrázek 42: Nákres mlýna Plícov z roku 1933.....	363
Obrázek 43: Nákres strojovny mlýna v Radešíně z roku 1933.....	363
Obrázek 44: Vodopisná mapa Míkova mlýna v Krašovicích čp. 19 z roku 1901.....	364
Obrázek 45: Vostrákův mlýn v Petrovicích.....	364
Obrázek 46: Nákres Petrovického mlýna čp. 28 z roku 1933.....	365
Obrázek 47: Nákres mlýna Na Kulišovně z roku 1925.....	365
Obrázek 48: Nákres mlýna Melena ve Skoupém z roku 1938.....	366
Obrázek 49: Nákres Petříčkova mlýna v Týnčanech čp. 15 z roku 1941.....	366
Obrázek 50: Vodopisná mapa Radášova mlýna v Týnčanech čp. 14 z roku 1881.....	367
Obrázek 51: Nákres dolní mlýnice Červeného mlýna v Krašovicích z roku 1933....	367
Obrázek 52: Nákres Hotovcova mlýna ve Vleticích čp. 13 z roku 1933.....	368
Obrázek 53: Nákres Mrázkova mlýna ve Vleticích čp. 6 z roku 1933.....	368
Obrázek 54: Nákres mlýna ve Smrči z roku 1933.....	369
Obrázek 55: Nákres Smetákova mlýna ve Skryšově, 30. léta 20. století.....	369
Obrázek 56: Vodopisná mapa Chadimova mlýna z roku 1875.....	370
Obrázek 57: Šourkův mlýn, první pol. 20. století.....	370
Obrázek 58: Nákres Šamalova mlýna z roku 1932.....	371
Obrázek 59: Nákres Horního mlýna v Chramostech čp. 21 z roku 1934.....	371
Obrázek 60: Nákres Stehlíkova mlýna v Chramostech čp. 17 z roku 1930.....	372
Obrázek 61: Nákres mlýna Mleč z roku 1930.....	372
Obrázek 62: Nákres mlýna v Líchovech z roku 1933.....	373
Obrázek 63: Mlýn Hodíkov, první polovina 20. století.....	373

Obrázek 64: Hůlův mlýn v Krásné Hoře nad Vltavou čp. 48 na vodopisné mapě z konce 19. století.....	374
Obrázek 65: Mlýn U Pivoňků, první polovina 20. století.....	374
Obrázek 66: Areál bývalého mlýna Matlánek po přestavbě na začátku 40. let 20. století.....	375
Obrázek 67: Mlýn v Předním Chlumu na indikační skice z roku 1830.....	375

Obrázek 1: Přehledová mapa vodních děl okresu Sedlčany z roku 1890

Zdroj: SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, Vodní kniha okresního úřadu Sedlčany, inv. č. 9, Přehledná mapa k vodní knize.

Mlýny na řece Vltavě

1

Proudkovický mlýn

Dříve Proudkovice čp. 2

49° 36' 56.1", 14° 13' 44.1"

Obrázek 2: Mlýn v Proudkovících, první pol. 20. století

Zdroj: SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, Proudkovice, s. 23.

2

Kamýcký mlýn

Kamýk nad Vltavou čp. 36

49° 38' 32.6", 14° 15' 4.6"

Obrázek 3: Mlýn v Kamýku nad Vltavou, první pol. 20. století

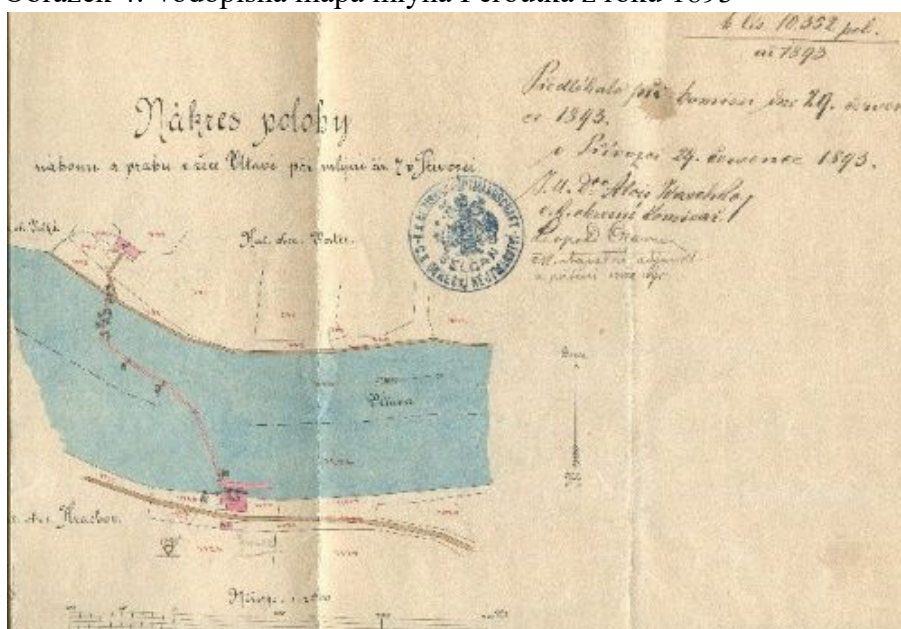

Zdroj: Databáze vodnimlyny.cz <3. března 2020>.

3
 Mlýn Peroutka
 Dříve Přívozec čp. 7
 49° 40' 16.9", 14° 15' 46.5"

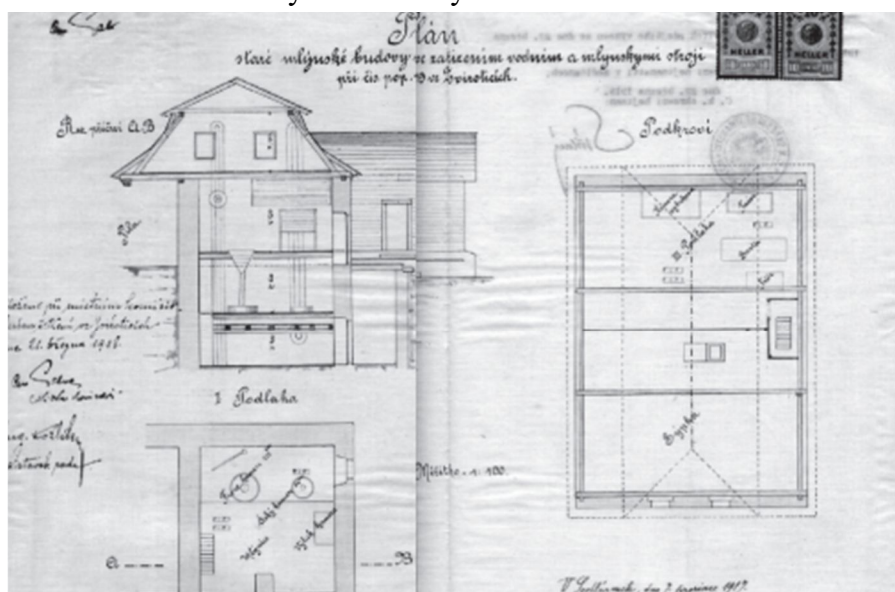
Obrázek 4: Vodopisná mapa mlýna Peroutka z roku 1893

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 28, Vložka k vodní knize č. 19.

4
 Zvírotický mlýn
 Dříve Zvírotice čp. 19
 49° 42' 7.4", 14° 17' 36.3"

Obrázek 5: Nákras mlýnské budovy ve Zvíroticích z roku 1917

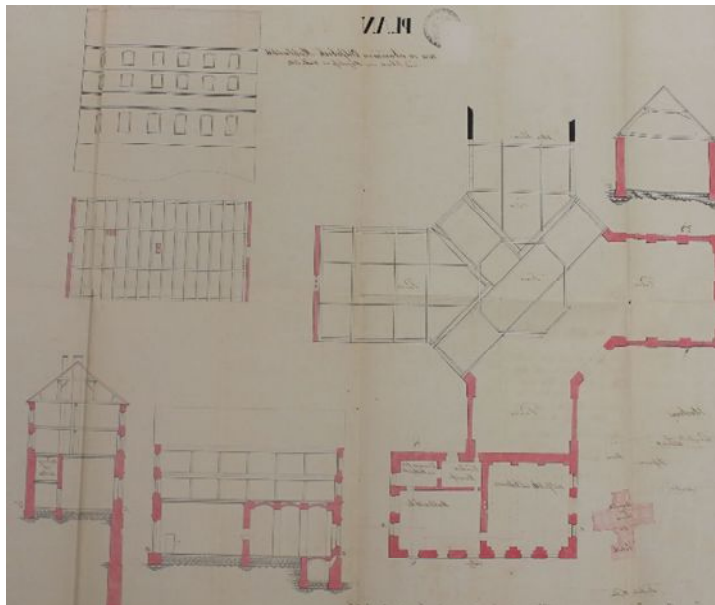
Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 37, Vložka k vodní knize č. 27.

Mlýny na potoce Mastníku a jeho přítocích

5

Firma Vyšatoly
Vysoká čp. 16,
Dříve Vyšatoly čp. 17
49° 39' 18.1", 14° 29' 55.2"

Obrázek 6: Nákres olejny a mlýna ve Vyšatolech z druhé poloviny 19. století

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 1, inv. č. 11, Vložka k vodní knize č. 2.

6

Horní mlýn, Havránkův mlýn
Kosova Hora čp. 21
49° 39' 12.4"
14° 28' 25.6"

Obrázek 7: Nákres Horního mlýna v Kosově Hoře čp. 21 z roku 1922

Zdroj: SOA v Praze, Velkostatek Červený Hrádek, Mapy a plány, inv. č. 806.

7
Dolní mlýn
Kosova Hora čp. 42
49° 39' 28.6", 14° 28' 7.0"

Obrázek 8: Dolní mlýn v Kosově Hoře čp. 42 na vodopisné mapě z konce 19. století

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 1, inv. č. 10, Vložka k vodní knize č. 1.

8
Hrádecký mlýn
Sedlčany čp. 763
Dříve Červený Hrádek čp. 6,
Červený Hrádek čp. 13
49° 39' 29.2", 14° 26' 50.6"

Obrázek 9: Mlýn v Červeném Hrádku na reklamě firmy Seck-Dražďany z roku 1898

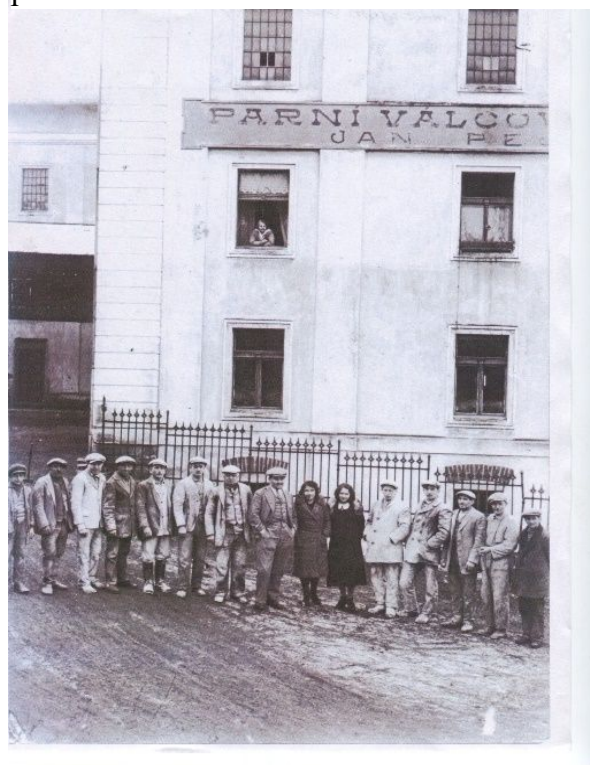

Zdroj: Mlynář, roč. 20, č. 18, s. 291.

9
Pejšův mlýn
Sedlčany čp. 911
Dříve Lhotka čp. 4
49° 39' 19.9", 14° 26' 16.7"

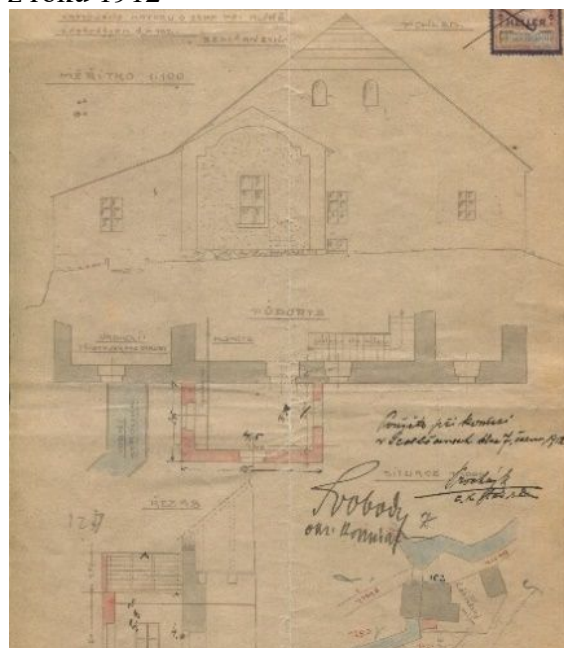
Obrázek 10: Pejšův mlýn ve Lhotce, první pol. 20. století

Zdroj: MM Sedlčany, FS 34.

10
Zábřežský mlýn
Dříve Sedlčany čp. 102
49° 39' 25.9", 14° 25' 53.5"

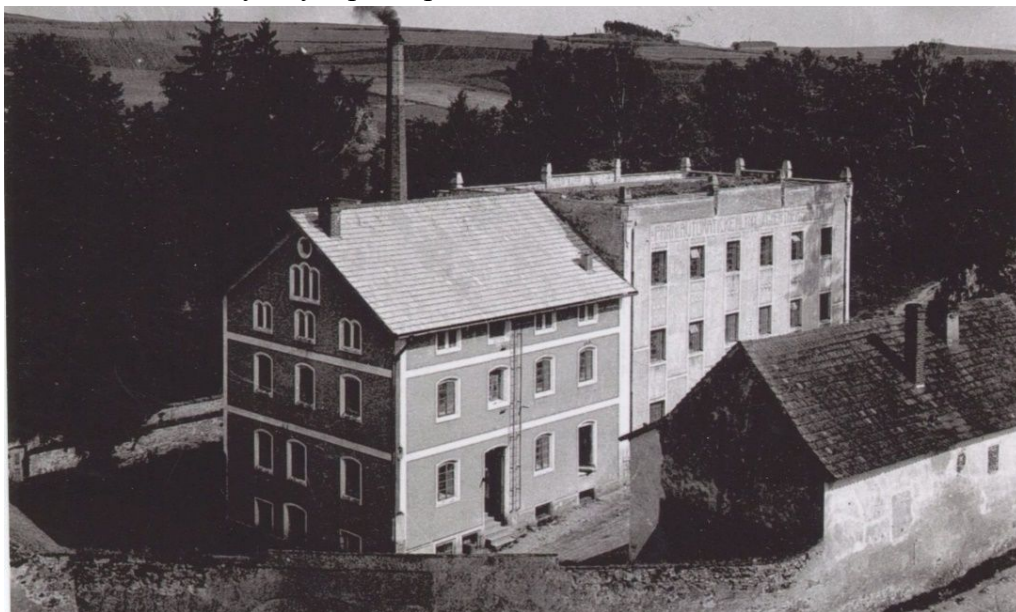
Obrázek 11: Nákres Zábřežského mlýna z roku 1912

Zdroj: SOKA Příbram, OÚ Sedlčany, kart. 199, inv. č. 762, sign. 15/6b, Průmysl a živnosti jednotlivé, sign. 15/6/G/42.

11
Panský mlýn
Sedlčany čp. 234
49° 39' 55.5", 14° 25' 43.9

Obrázek 12: Panský mlýn, první pol. 20. století

Zdroj: MM Sedlčany, FS 34.

12
Sestrouňský mlýn
Sestrouň čp. 17
49° 41' 10.2", 14° 26' 25.2"

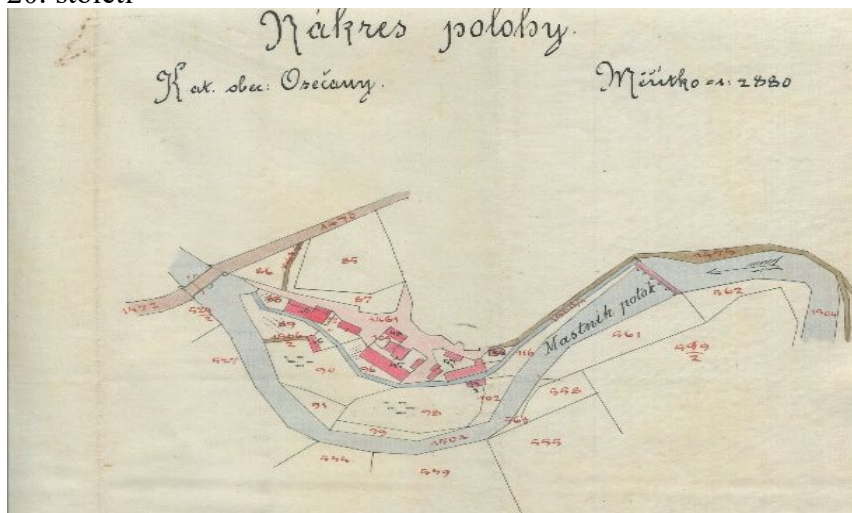
Obrázek 13: Mlýn v Sestrouni, rok 1934

Zdroj: SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, Mlýn Sestrouňský, s. 70.

13
Osečanský mlýn
Osečany čp. 31
49° 41' 37.8", 14° 26' 12.7"

Obrázek 14: Vodopisná mapa mlýna v Osečanech z přelomu 19. a 20. století

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 80, Vložka k vodní knize č. 70.

14
Radičský mlýn
Radič čp. 20
49° 42' 52.2", 14° 24' 42.2"

Obrázek 15: Radičský mlýn, první pol. 20. století

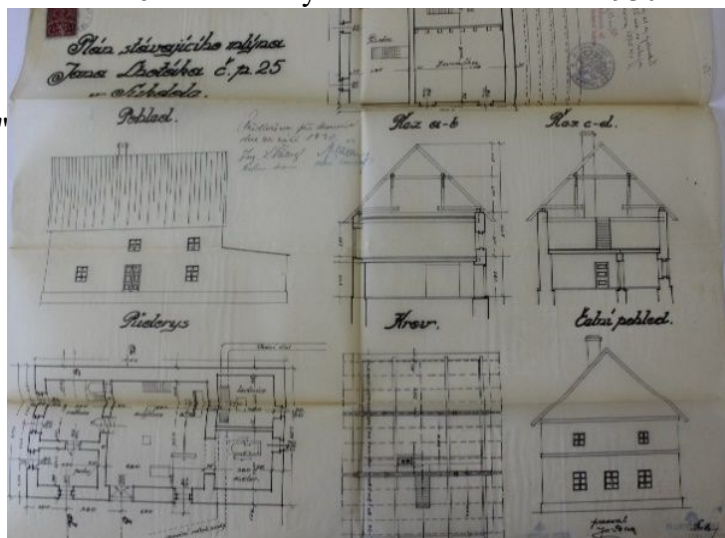

Zdroj: NA, Mlynářské ústředí, kart. 142, Vložka k mlýnu č. 1001-18.

15
 Suchdolský mlýn
 Suchdol čp. 25
 Dříve Hájek čp. 25
 49° 41' 56.8", 14° 29' 26.6"

Obrázek 16: Nákres mlýna v Suchdole z roku 1930

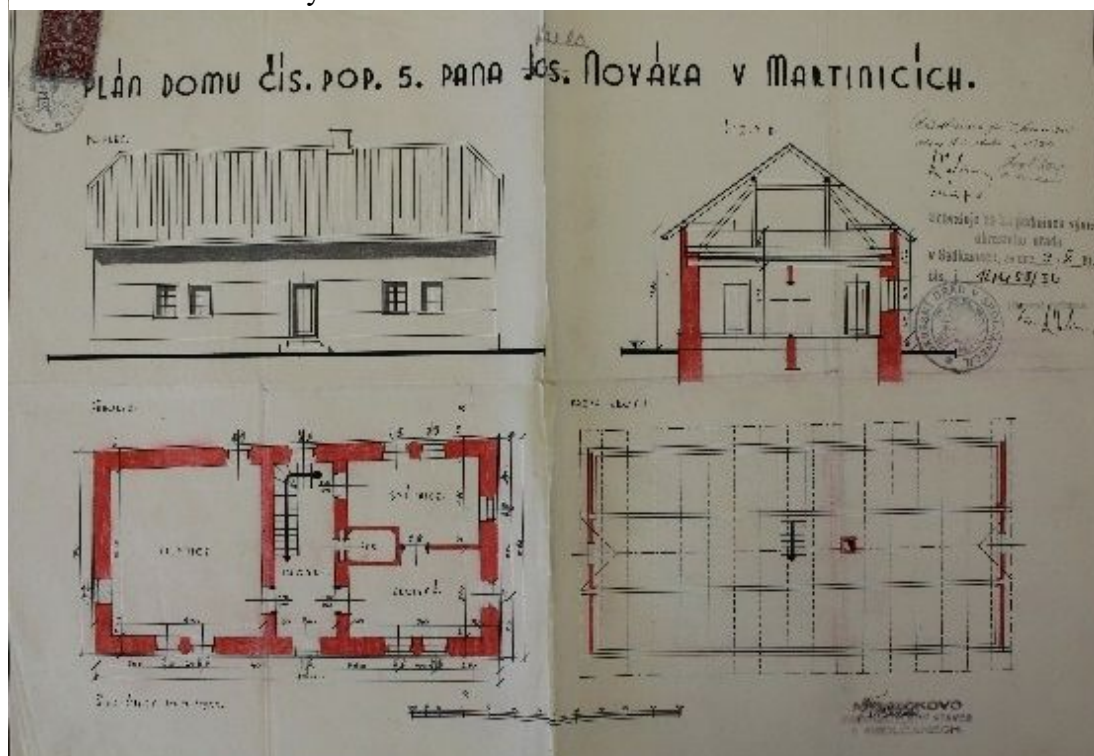

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 36, Vložka k vodní knize č. 26.

Mlýny na Sedleckém potoce

16
 Dolní mlýn
 Martinice čp. 5
 49° 35' 26.8", 14° 28' 54.5"

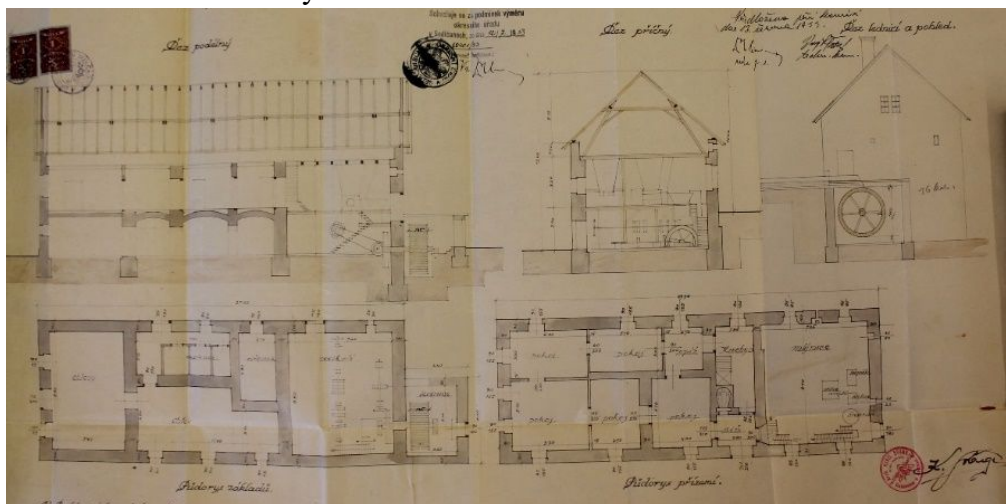
Obrázek 17: Nákres mlýna v Martinicích z roku 1934

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 51, Vložka k vodní knize č. 41.

17
Jesenický mlýn
Jesenice čp. 1
49° 36' 24.9", 14° 28' 48.2"

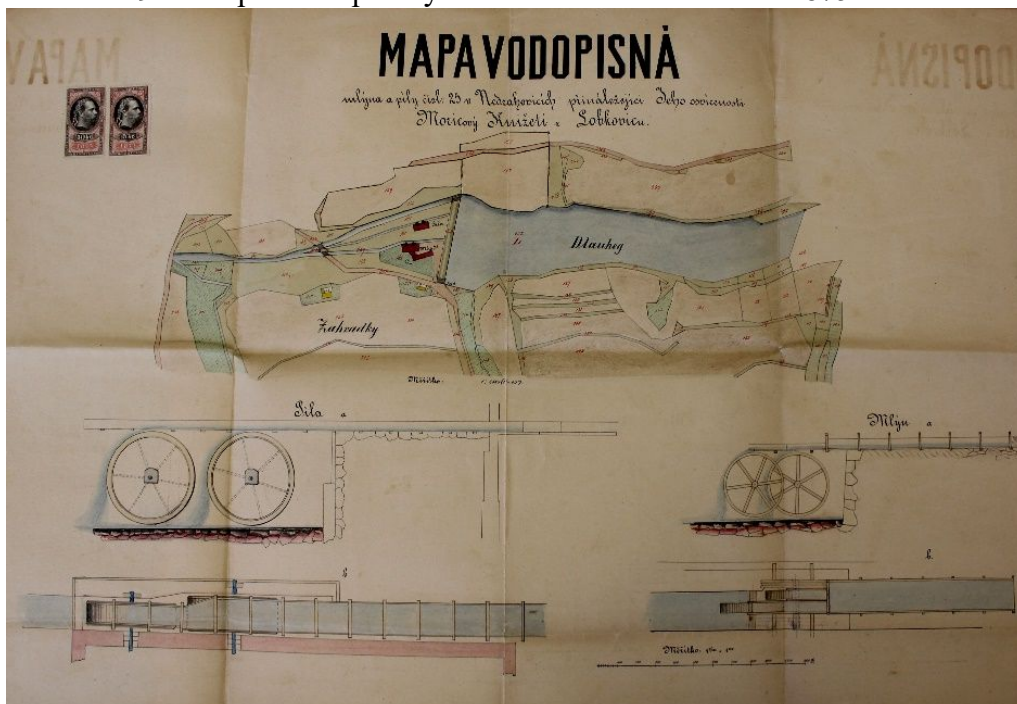
Obrázek 18: Nákres mlýna v Jesenici z roku 1933

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. inv. č. 46, Vložka k vodní knize č. 36.

18
Nedrahovický mlýn
Nedrahovice čp. 25
49° 36' 51.6", 14° 27' 37.2"

Obrázek 19: Vodopisná mapa mlýna v Nedrahovicích z roku 1875

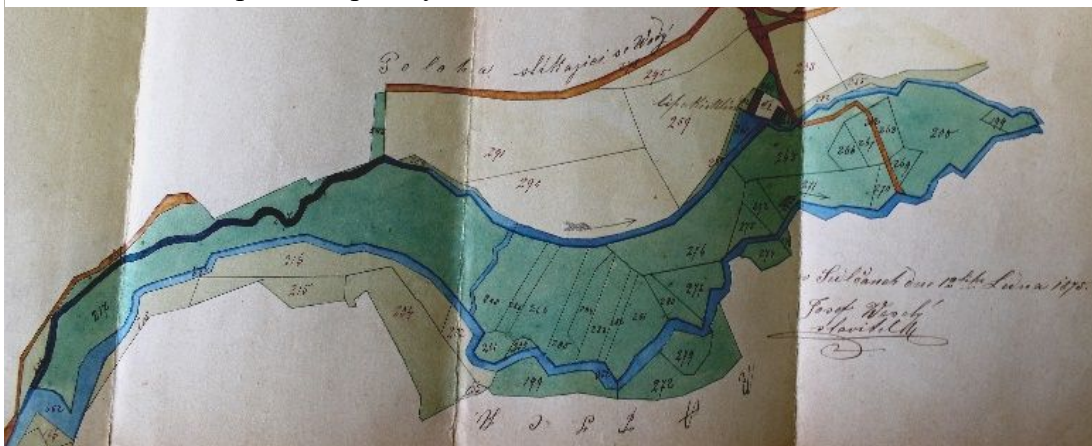

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 50, Vložka k vodní knize č. 40.

19
Lipský mlýn
Úklid čp. 1
49° 37' 23.8", 14° 27' 4.8"

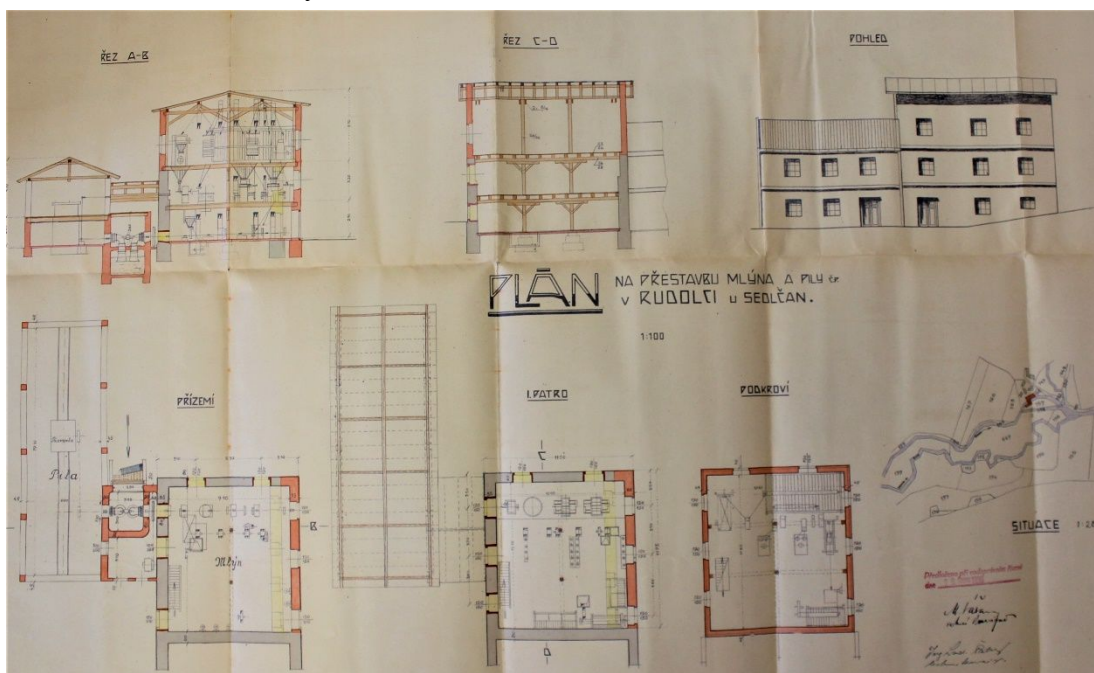
Obrázek 20: Vodopisná mapa mlýna v Úklidě z roku 1875

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. inv. č. 49, Vložka k vodní knize č. 39.

20
Rudolecký mlýn
Rudolec čp. 4
49° 37' 55.4", 14° 26' 30.4"

Obrázek 21: Návrh mlýna v Rudolci z roku 1930

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 48, Vložka k vodní knize č. 38.

21
Vackův mlýn
Dříve Sedlčany čp. 96
49° 39' 17.3", 14° 25' 44.2"

Obrázek 22: Vackův mlýn v Sedlčanech, pol. 20. století

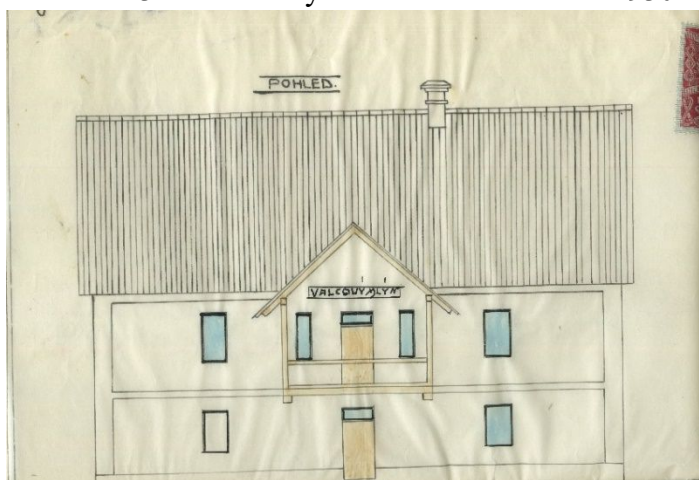

Zdroj: MM Sedlčany, FS 34.

Mlýny na potoce Musíku

22
Mlýn na Červeném
Dublovice čp. 92
49° 41' 34.6", 14° 22' 26.5"

Obrázek 23: Nákres mlýna v Červeném z roku 1930

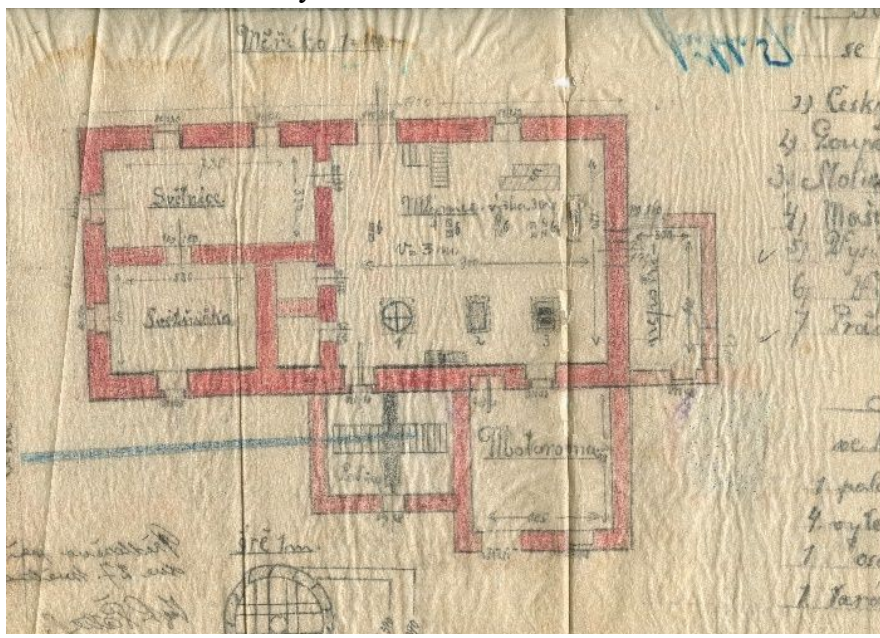

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 40, Vložka k vodní knize č. 30.

23
Na Vrahu
Nalžovice čp. 20
49° 42' 10.9", 14° 22' 57.9"

Obrázek 24: Náskres mlýna Na Vrahu z roku 1926

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, inv. č. 41, Vložka k vodní knize č. 31.

24
Baňov
Nalžovické Podhájí čp. 26
Dříve Nalžovické Podhájí čp. 9,
Nové ves čp. 9
49° 42' 36.7", 14° 22' 42.4"

Obrázek 25: Mlýn Baňov, první pol. 20. století

Zdroj: SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní kniha spolku, Mlýn Baňov, s. 71.

Mlýny na potoce Slabá

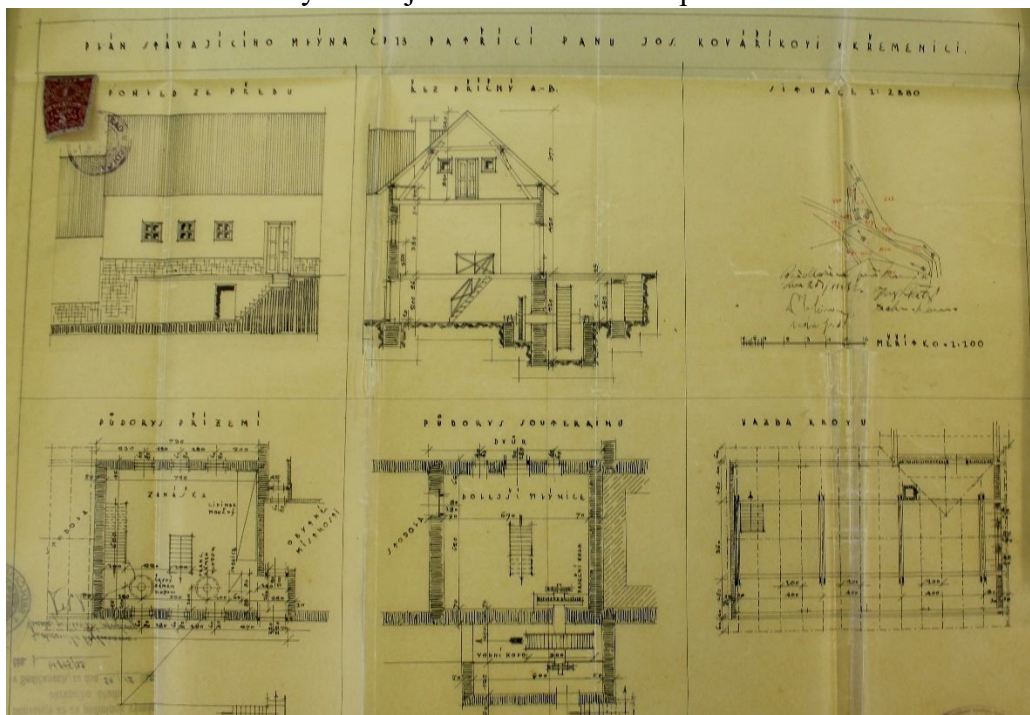
25

Mlejneček

Křemenice čp. 13

49° 34' 52.0", 14° 25' 30.1"

Obrázek 26: Náskres mlýna Mlejneček v Křemenici čp. 13 z roku 1932

Zdroj: Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 44, Vložka k vodní knize č. 34.

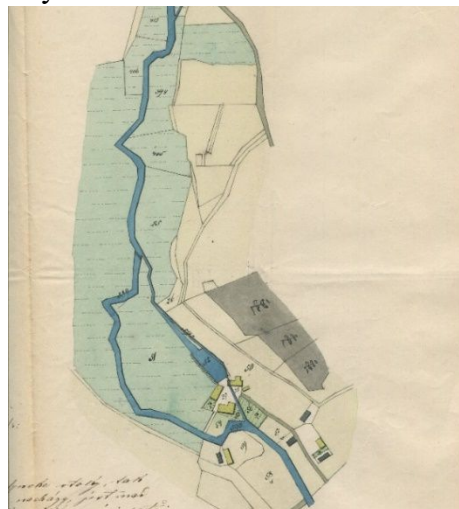
26

Dobiášek

Křemenice čp. 14

49° 35' 9.9", 14° 25' 27.7"

Obrázek 27: Vodopisná mapa mlýna Dobiášek z roku 1875

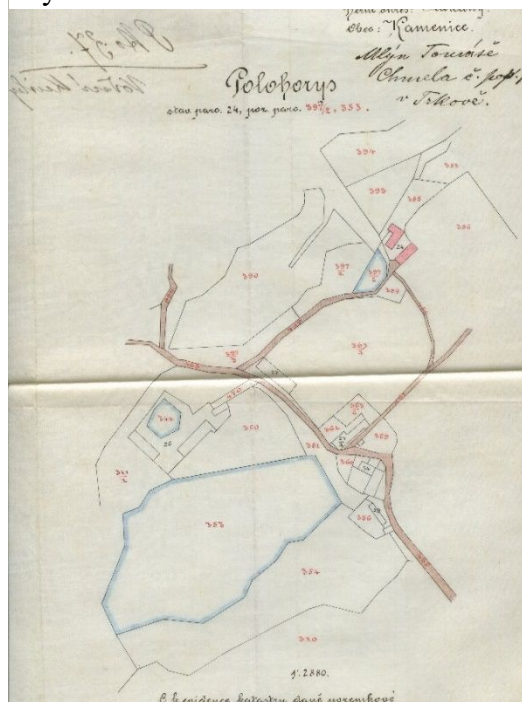

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 45, Vložka k vodní knize č. 35.

27
Chmelův mlýn
Trkov čp. 1
49° 36' 6.0", 14° 26' 2.8"

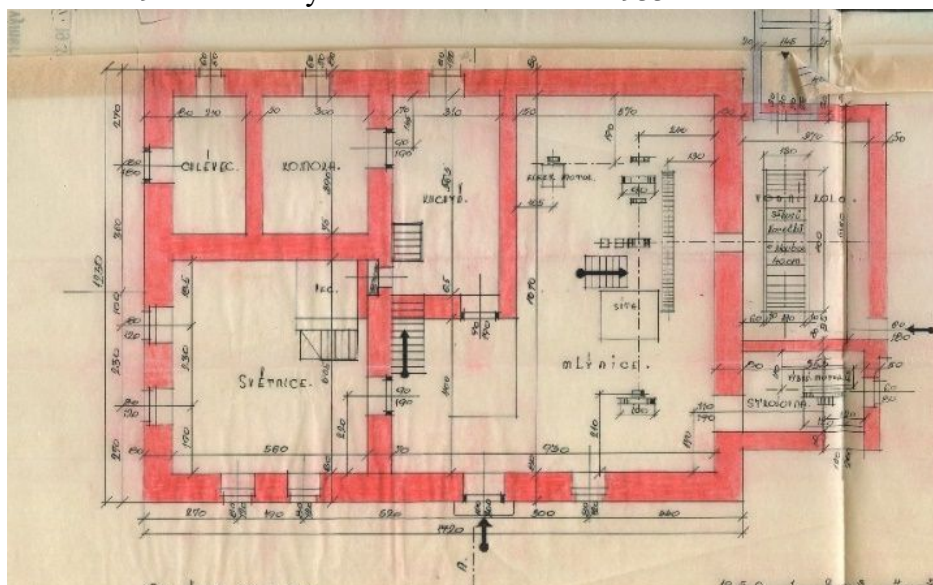
Obrázek 28: Vodopisná mapa Chmelova mlýna z roku 1901

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 47, Vložka k vodní knize č. 37.

28
Petrů mlýn
Kamenice čp. 16
49° 36' 16.8", 14° 26' 18.2"

Obrázek 29: Náskres mlýna v Kamenici z roku 1933

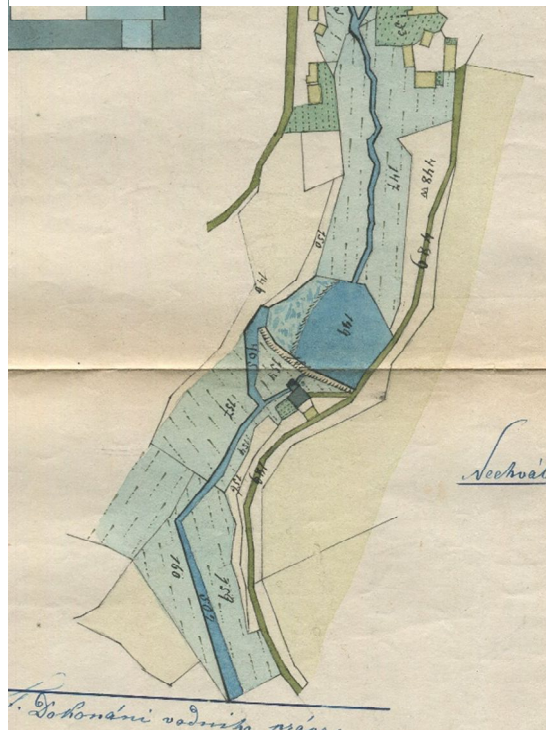

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 5, inv. č. 52, Vložka k vodní knize č. 42.

Mlýny na Počepickém potoce a jeho přítocích

29
Nechvalický mlýn, Mlýn Holubice
Nechvalice čp. 1
49° 34' 47.1", 14° 23' 53.9"

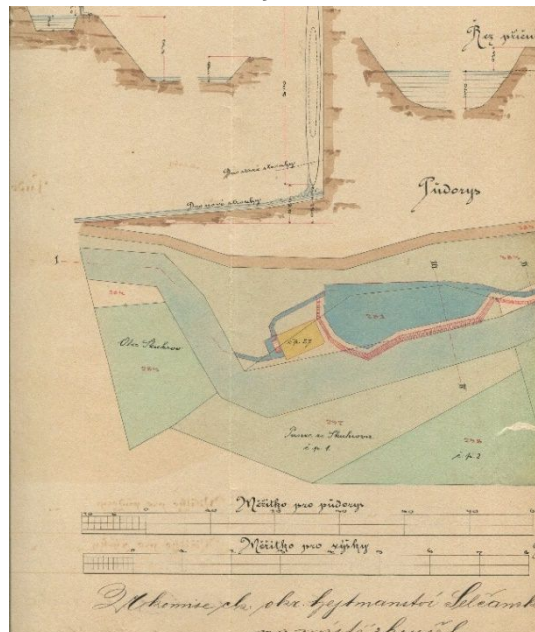
Obrázek 30: Vodopisná mapa mlýna
v Nechvalicích z roku 1875

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan,
kart. 4, inv. č. 43, Vložka k vodní knize č. 33.

30
Skuhrovský mlýn
Dříve Skuhrov čp. 27
49° 35' 13.7", 14° 23' 20.8"

Obrázek 31: Vodopisná mapa mlýna ve
Skuhrově z konce 19. století

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan,
kart. 8, inv. č. 72, Vložka k vodní knize č. 62.

31
Počepický mlýn
Dříve Počepice čp. 31
49° 35' 44.6", 14° 22' 38.9"

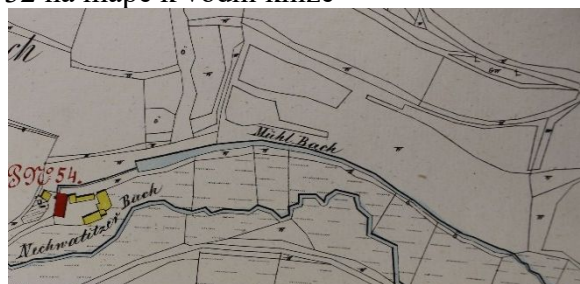
Obrázek 32: Mlýn v Počepicích čp. 31 na mapě k vodní knize

Zdroj: SOkA Příbram, Sběrka map a plánů pro vodní knihu OÚ Sedlčany, Mapy k vodní knize, inv. č. 91, sign. 97, Počepice 1839.

32
Litošův mlýn
Počepice č. ev. 14
Dříve Počepice čp. 32
49° 35' 50.5", 14° 22' 11.7"

Obrázek 33: Litošův mlýn v Počepicích čp. 32 na mapě k vodní knize

Zdroj: SOkA Příbram, Sběrka map a plánů pro vodní knihu OÚ Sedlčany, Mapy k vodní knize, inv. č. 91, sign. 97, Počepice 1839.

33
Martínkův mlýn
dříve Oukřtalov čp. 9
49° 35' 11.4", 14° 22' 7.2"

Obrázek 34: Mlýn v Oukřtalově na mapě k vodní knize

Zdroj: SOkA Příbram, Sběrka map a plánů pro vodní knihu OÚ Sedlčany, Mapy k vodní knize, inv. č. 91, sign. 97, Počepice 1839.

34
U Křížku
Bláhova Lhota čp. 5
49° 36' 14.0", 14° 20' 26.0"

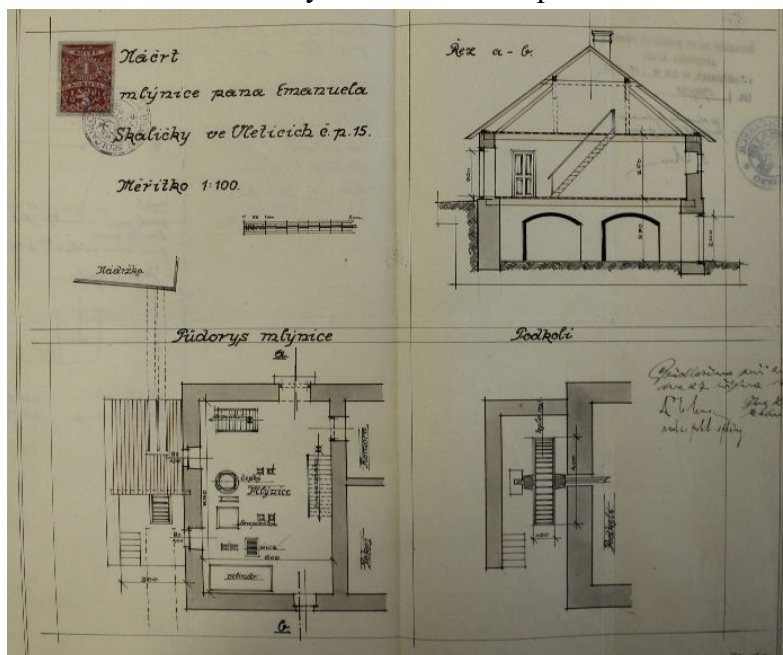
Obrázek 35: Mlýn v Bláhově Lhotě, 70. léta 20. století

Zdroj: Foto Václav Jandera, Soukromý archiv Václava Jandery.

35
Mlýnec
Vletice čp. 15
49° 36' 27.7", 14° 19' 7.6"

Obrázek 36: Náčrty mlýna ve Vleticích čp. 15 z roku 1932

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 69, Vložka k vodní knize č. 59.

Mlýny na Varovském potoce

36

Jedličkův mlýn

Radešice čp. 9

49° 32' 58.6", 14° 23' 49.0"

Obrázek 37: Mlýn v Radešicích, přelom 19. a 20. století

Zdroj: SOKA Benešov, Osobní fond Habart Čeněk, sbírka fotografií.

37

Bardův mlýn

Brod čp. 3

49° 33' 23.7", 14° 23' 42.9'

Obrázek 38: Mlýn v Brodě, rok 1987

Zdroj: Databáze vodnimlyny.cz <3. března 2020>.

38

Zelenkův mlýn

Žemličkova Lhota čp. 10

49° 33' 35.3", 14° 21' 40.4"

Obrázek 39: Mlýn v Žemličkově Lhotě, první polovina 20. století

Zdroj: NA, Mlynářské ústředí, kart. 153, vložka k mlýnu 1120-18.

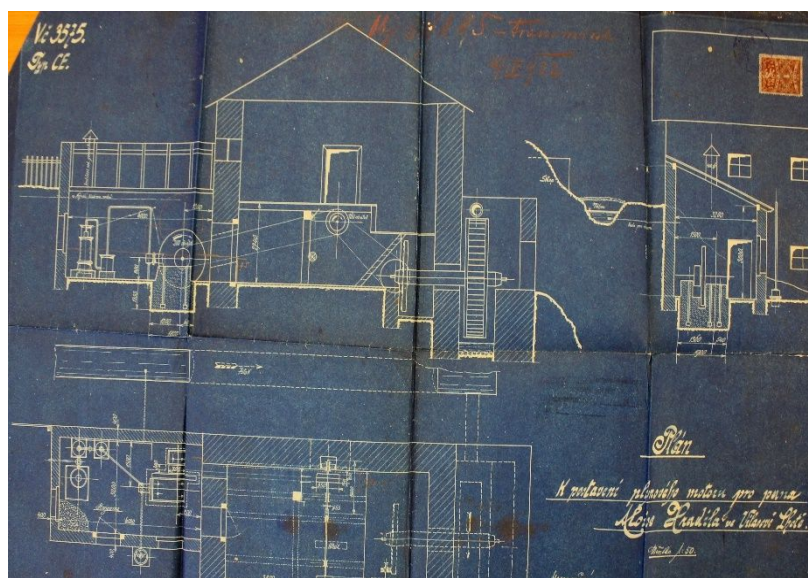
39

Hradilův mlýn

Vilasova Lhota čp. 3

49° 33' 32.5", 14° 21' 14.4"

Obrázek 40: Náčrt mlýna ve Vilasově Lhotě z roku 1922

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 61, Vložka k vodní knize č. 51.

Mlýny na Předbořickém potoce

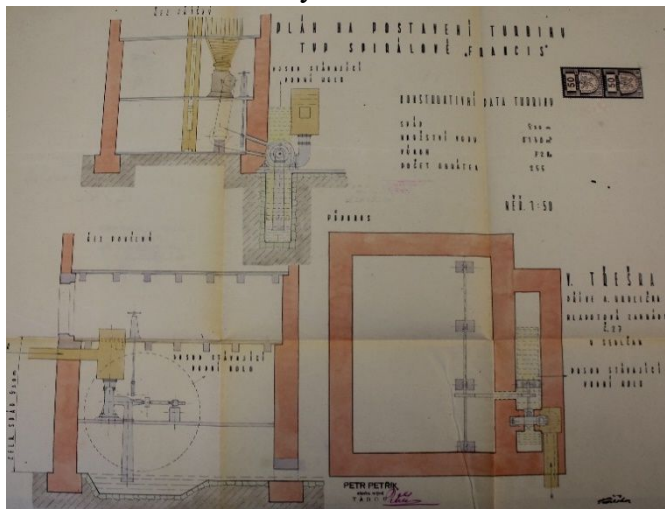
40

Príválek

Zahrádka čp. 27

49° 33' 17.3", 14° 17' 41.7"

Obrázek 41: Nákres mlýna Príválek z roku 1940

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 59, Vložka k vodní knize č. 49.

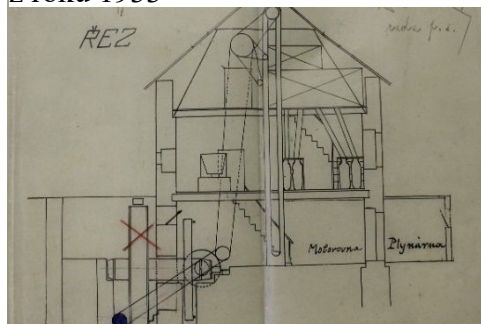
41

Plícov

Zahrádka čp. 12

49° 33' 34.7", 14° 17' 50.8"

Obrázek 42: Nákres mlýna Plícov z roku 1933

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 7, inv. č. 58, Vložka k vodní knize č. 48.

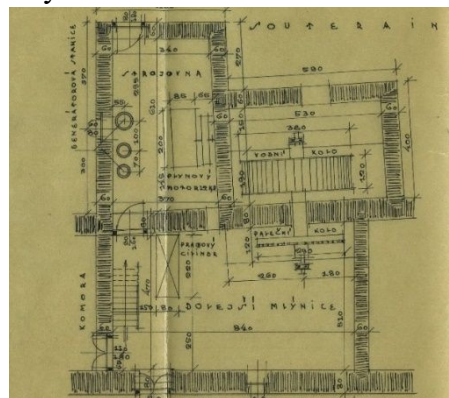
42

Kalivodův mlýn

Radešín čp. 17

49° 34' 7.6", 14° 18' 10.4'

Obrázek 43: Nákres strojovny mlýna v Radešíně z roku 1933

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 4, inv. č. 35, Vložka k vodní knize č. 25.

43
Míkův mlýn
Krašovice čp. 19
49° 34' 53.0", 14° 18' 45.0"

Obrázek 44: Vodopisná mapa Míkova mlýna
v Krašovicích čp. 19 z roku 1901

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 3,
inv. č. 34, Vložka k vodní knize č. 24.

Mlýny na potoce Brizně a jeho přítocích

44
Vostrákův mlýn
Dříve Petrovice čp. 23
49° 33' 26.8", 14° 20' 26.1"

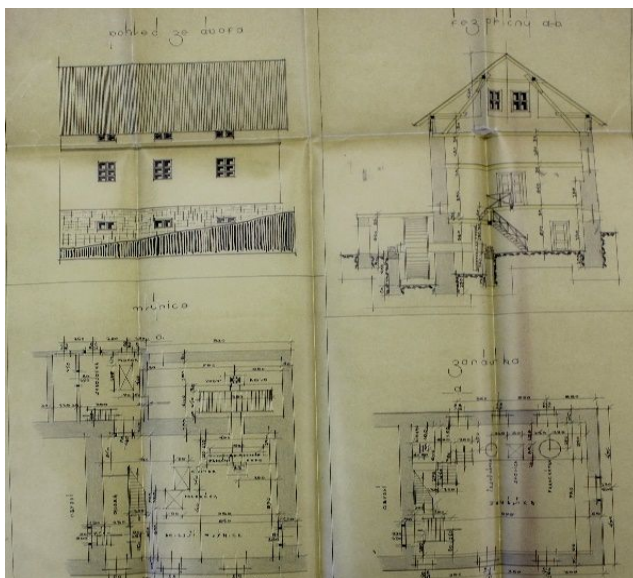
Obrázek 45: Vostrákův mlýn v Petrovicích

Zdroj: MM Sedlčany, FS 45.

45
Petrovický mlýn
Petrovice čp. 28
49° 34' 4.3", 14° 20' 25.2"

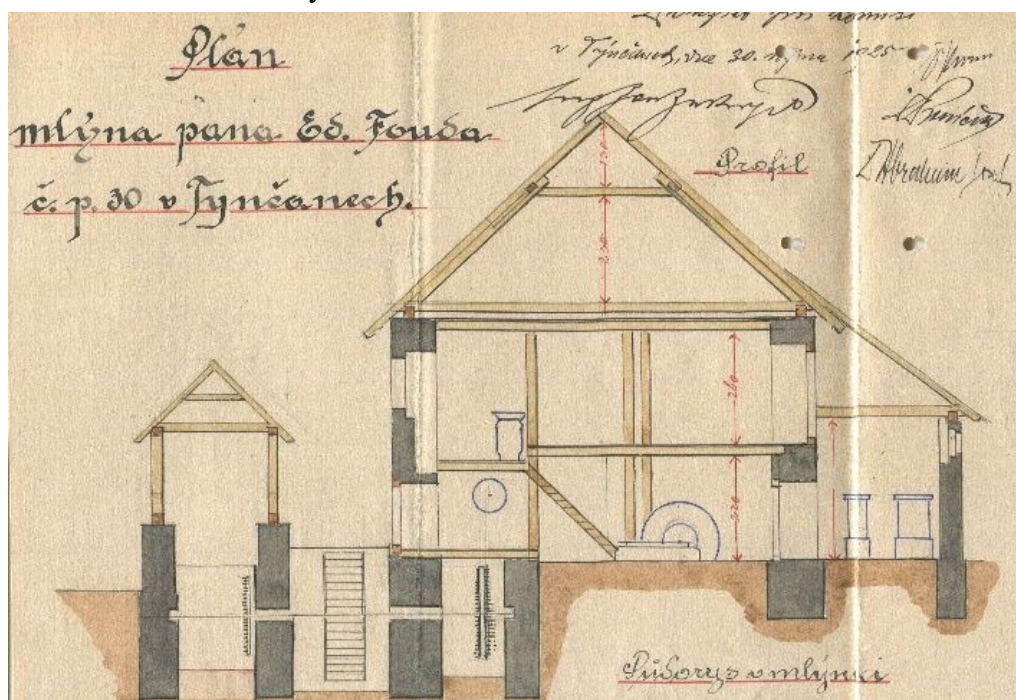
Obrázek 46: Nákres Petrovického mlýna čp. 28 z roku 1933

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 6, inv. č. 57, Vložka k vodní knize č. 47.

46
Na Kulišovně
Týnčany č. ev. 7
Dříve Týnčany čp. 30
49° 34' 14.9", 14° 20' 9.6"

Obrázek 47: Nákres mlýna Na Kulišovně z roku 1925

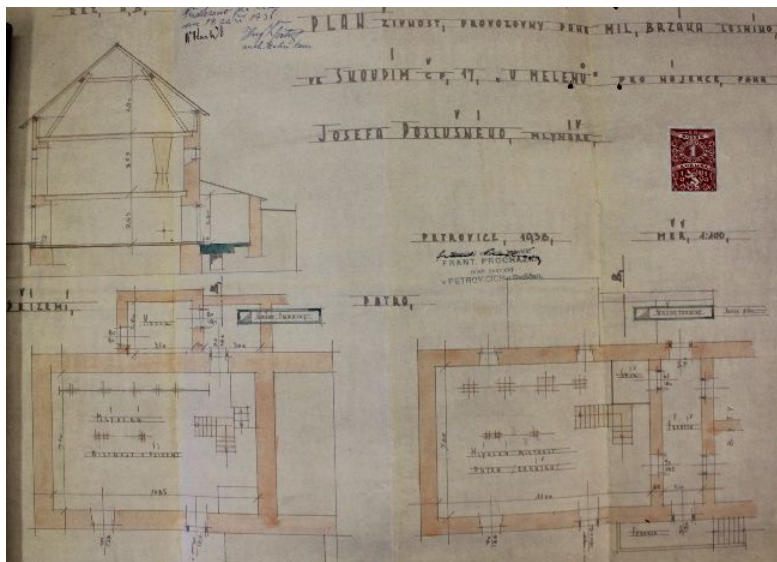

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 27, Vložka k vodní knize č. 18.

47
Melena
Skoupý čp. 17
49° 34' 17.0", 14° 19' 45.0"

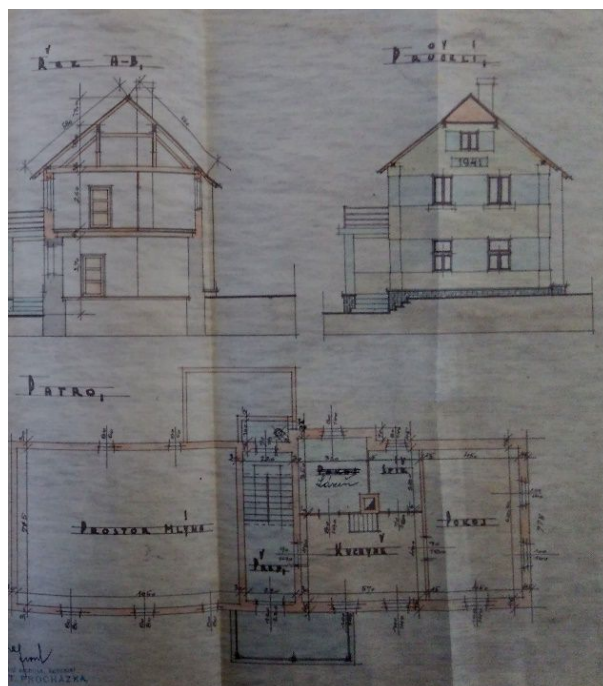
Obrázek 48: Nákres mlýna Melena ve Skoupém z roku 1938

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 76,
Vložka k vodní knize č. 66.

48
Petříčkův mlýn
Týnčany čp. 15
49° 34' 30.1", 14° 19' 27.3"

Obrázek 49: Nákres Petříčkova mlýna
v Týnčanech čp. 15 z roku 1941

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8,
inv. č. 75, Vložka k vodní knize č. 65.

49
Radášův mlýn
Týnčany čp. 14
49° 34' 47.7", 14° 19' 18.3"

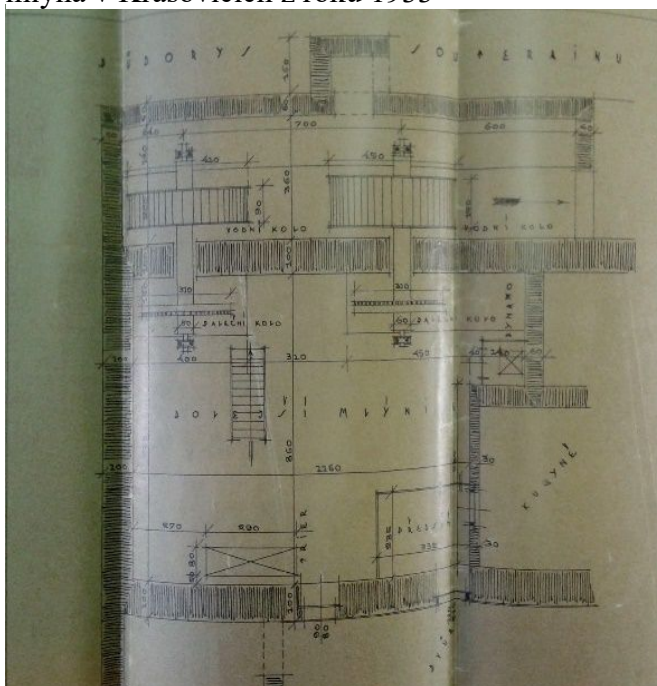
Obrázek 50: Vodopisná mapa Radášova mlýna
v Týnčanech čp. 14 z roku 1881

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 74, Vložka k vodní knize č. 64.

50
Červený mlýn
Krašovice čp. 18
49° 35' 9.3", 14° 18' 59.7"

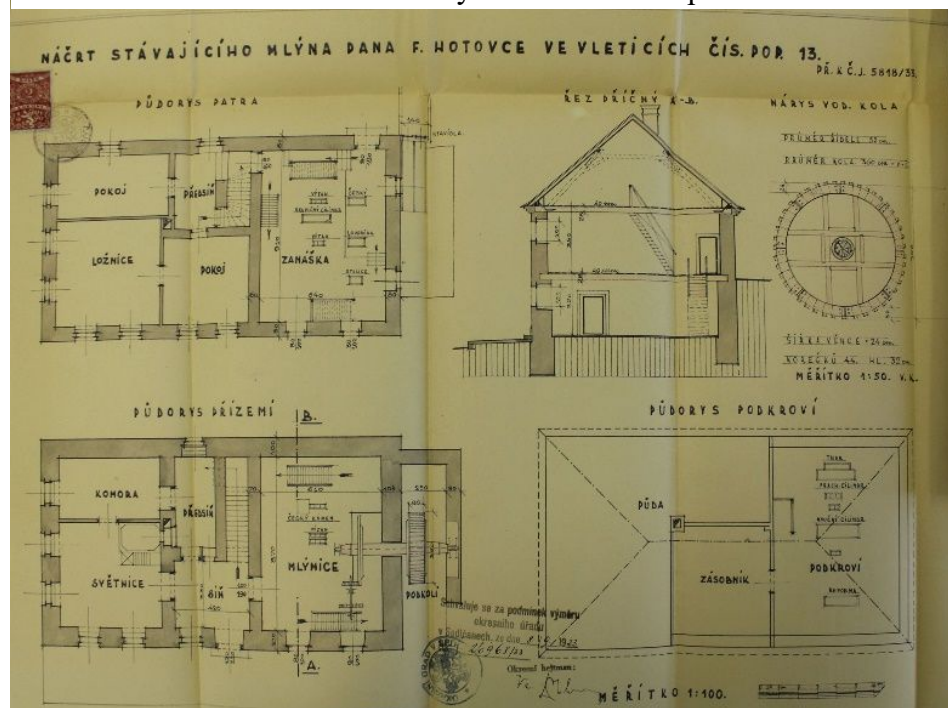
Obrázek 51: Náskres dolní mlýnice Červeného
mlýna v Krašovicích z roku 1933

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 9, inv. č. 33, Vložka k vodní knize č. 23.

51
 Hotovcův mlýn
 Vletice čp. 13
 49° 36' 6.7", 14° 18' 39.2"

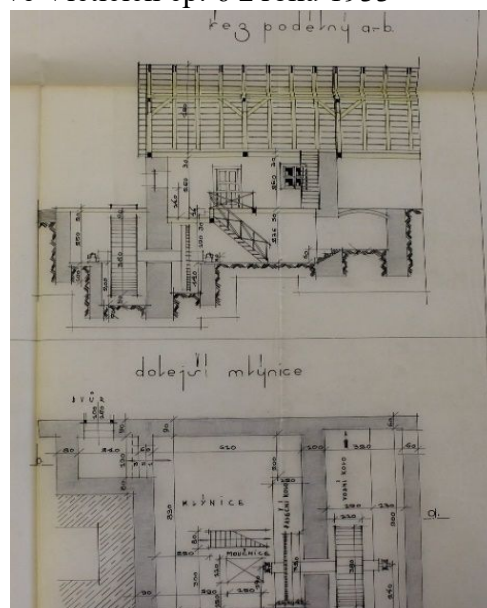
Obrázek 52: Nákras Hotovcova mlýna ve Vleticích čp. 13 z roku 1933

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 78, Vložka k vodní knize č. 68.

52
 Mrázkův mlýn
 Vletice čp. 6
 49° 36' 26.7", 14° 18' 46.0"

Obrázek 53: Nákras Mrázkova mlýna ve Vleticích čp. 6 z roku 1933

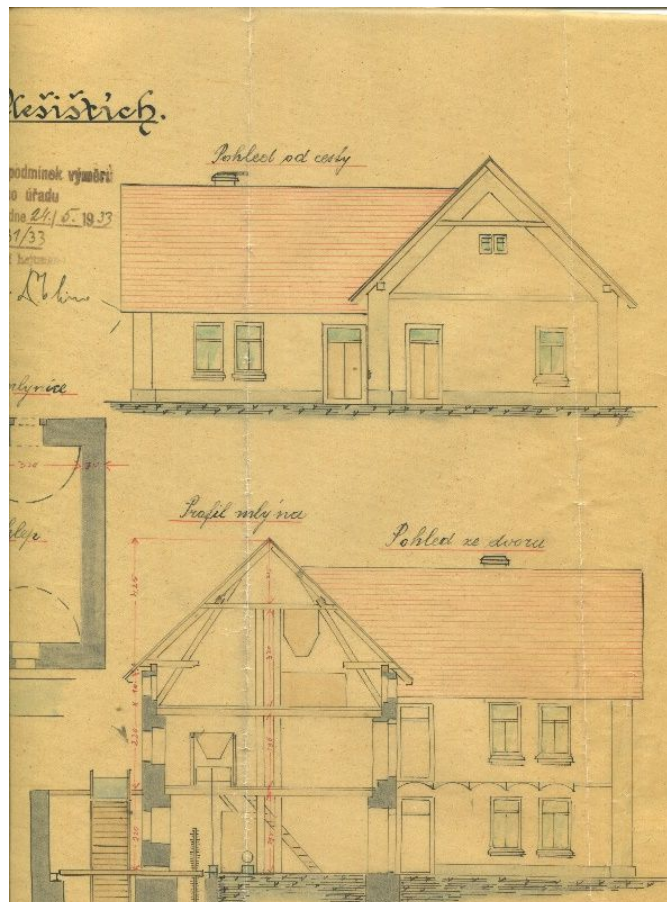

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 77, Vložka k vodní knize č. 67.

53
Smrčí
Plešišť 14
49° 37' 23.4", 14° 18' 47.3"

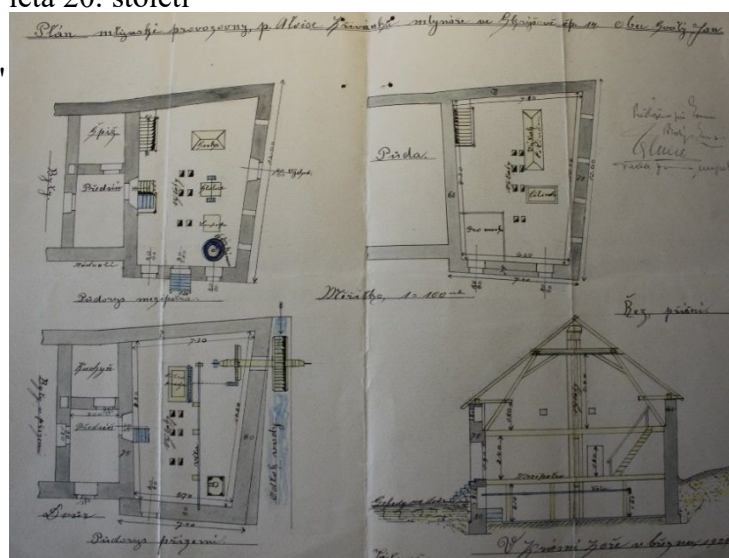
Obrázek 54: Nákres mlýna ve Smrčí z roku 1933

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 22, Vložka k vodní knize č. 13.

54
Smetákův mlýn, Šmaták
Skrýšov č. ev. 155
Dříve Svatý Jan čp. 14
49° 37' 41.3", 14° 18' 41.8"

Obrázek 55: Nákres Smetákova mlýna ve Skrýšově, 30. léta 20. století

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 23, Vložka k vodní knize č. 14.

55
Chadimův mlýn
Bražná čp. 12
49° 38' 2.6", 14° 17' 45.0"

Obrázek 56: Vodopisná mapa Chadimova mlýna z roku 1875

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 24, Vložka k vodní knize č. 15.

56
Šourkův mlýn, Kunclův mlýn
Brzina čp. 7
49° 38' 18.1", 14° 17' 23.2"

Obrázek 57: Šourkův mlýn, první pol. 20. století

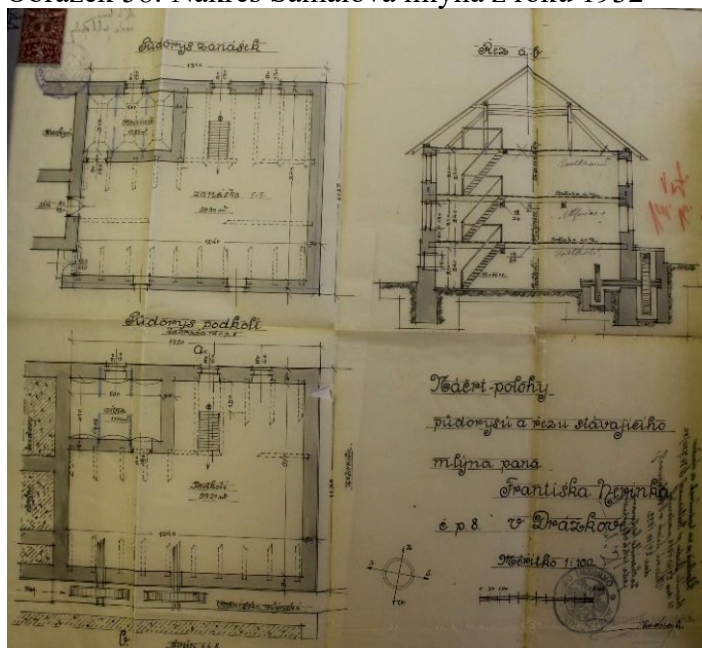

Zdroj: databáze www.vodnimlyny.cz <3. března 2020>.

57
 Šamalův mlýn
 Skrýšov čp. 47
 Dříve Drážkov čp. 8
 49° 39' 1.9", 14° 17' 25.5'

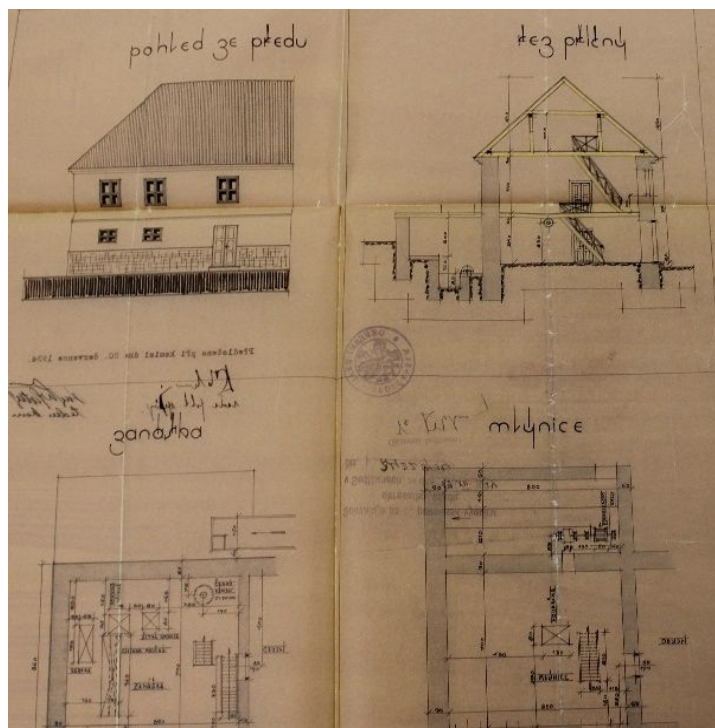
Obrázek 58: Nákres Šamalova mlýna z roku 1932

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 3, inv. č. 26, Vložka k vodní knize č. 17.

58
 Horní mlýn
 Chramosty čp. 21
 49° 39' 16.6", 14° 18' 42.0"

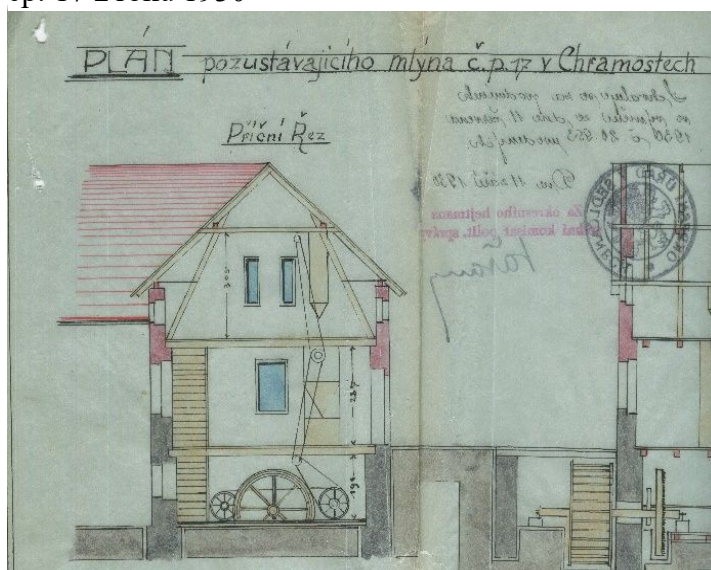
Obrázek 59: Nákres Horního mlýna v Chramostech čp. 21 z roku 1934

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 20, Vložka k vodní knize č. 11.

59
Stehlíkův mlýn
Chramosty čp. 17
49° 39' 33.9", 14° 18' 30.5"

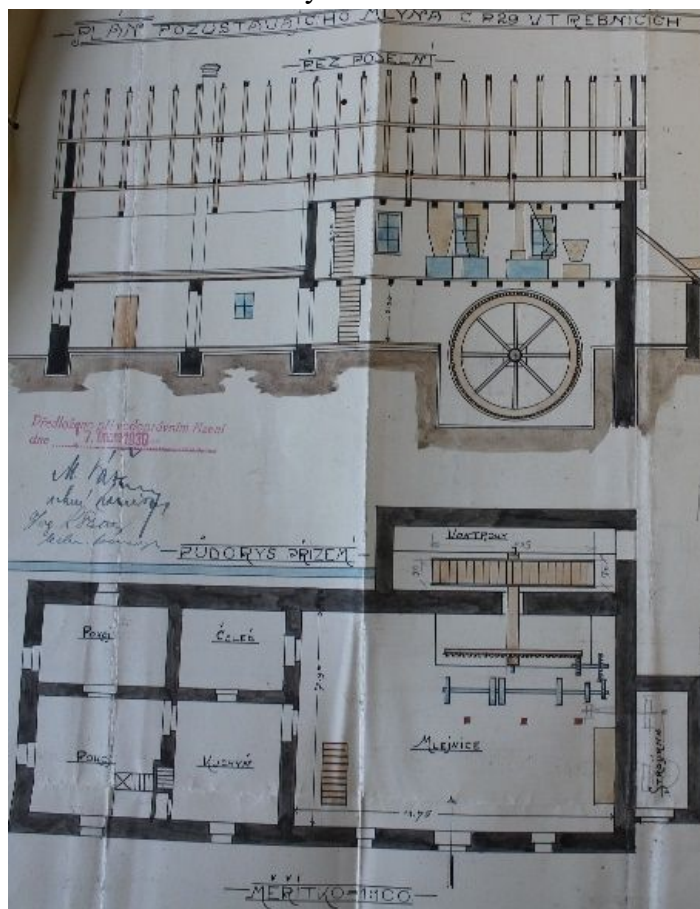
Obrázek 60: Nákres Stehlíkova mlýna v Chramostech
čp. 17 z roku 1930

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 2, inv. č. 21,
Vložka k vodní knize č. 12.

60
Mleč
Třebnice čp. 29
49° 39' 16.5", 14° 19' 57.6"

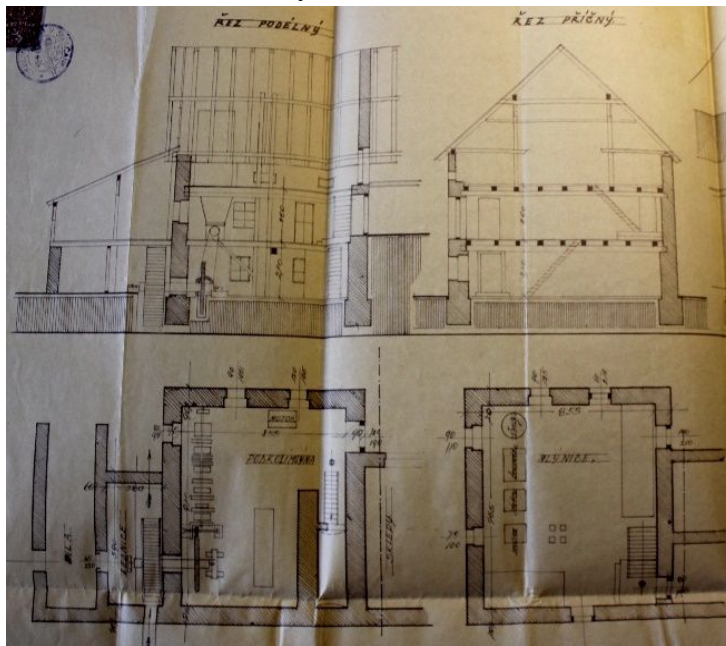
Obrázek 61: Nákres mlýna Mleč z roku 1930

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 25, inv. č.
265, Vložka k vodní knize č. 444.

61
Kučerův mlýn
Líchovy čp. 36
49° 40' 4.6", 14° 17' 52.7"

Obrázek 62: Náčres mlýna v Líchovech z roku 1933

Zdroj: SOkA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčany, kart. 3, inv. č. 39,
Vložka k vodní knize č. 29.

62
Hodíkov
Hrachov č. ev. 104
Dříve Líchovy čp. 23,
Hodíkov-Zrůbek čp. 7,
Buzice čp. 7
49° 40' 30.1", 14° 17' 35.3"

Obrázek 63: Mlýn Hodíkov, první polovina 20. století

Zdroj: SOkA Příbram, Společenstvo mlynářů Sedlčany, Pamětní
kniha spolku, Mlýn Hodíkov, s. 46.

Mlýny na Mlýnském potoce a Jahodovém potoce

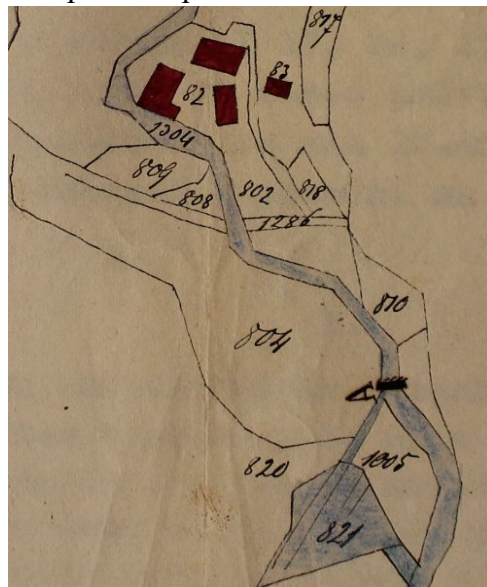
63

Hůlův mlýn

Krásná Hora nad Vltavou čp. 48

49° 35' 59.3", 14° 15' 26.8"

Obrázek 64: Hůlův mlýn v Krásné Hoře nad Vltavou čp. 48 na vodopisné mapě z konce 19. století

Zdroj: SOKA Příbram, Vodní kniha OÚ Sedlčan, kart. 8, inv. č. 68, Vložka k vodní knize č. 58.

64

Pivoňkův mlýn

Krásná Hora nad Vltavou čp. 49

49° 36' 31.1", 14° 15' 0.9"

Obrázek 65: Mlýn U Pivoňků, první polovina 20. století

Zdroj: Soukromý archiv Ondřeje Beránka.

65
Matlánek
Zhoř čp. 10
49° 36' 55.2", 14° 14' 53.5"

Obrázek 66: Areál bývalého mlýna
Matlánek po přestavbě na začátku
40. let 20. století

Zdroj: MM Sedlčany, Mlýn Matlánek +
vzpomínky p. Novotné.

66
Grünerův mlýn, Přední Chlum
Milešov čp. 35
49° 36' 30.6", 14° 12' 59.8"

Obrázek 67: Mlýn v Předním Chlumu na Indikační skice z roku 1830

Zdroj: Webový portál Ústředního archivu zeměměřičství a katastru.
https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/PRA/PRA397018300/PRA397018300_index.html
<25. března 2020>.